

ΑΘΑΕΙΤΑ ΕΑΥΑΕΟΥΑΕΕΕΟ ΟΑΑΕΙΤΑΕΟ ΟΑΘΑΟΕΑΑΕΙΤΟ
ΟΑΕΟΟΙ ΟΕΙ ΟΑΕΙ ΑΑΑΙ ΑΑΑ

Α×άΑΑΕΕΕΟ Ι ΟΑΑΙΕΑΥΕΑ

*ΑΡΟΥΑΓΑΑ
ΑΑΑΕΕΟ ΟΑΡΟΕΟ ΑΑΑΕΟ
1000 ΒΕΕΟΕΑΑΟ*

ΟΑΕΟΟΙ ΟΕΙ ΠΕΑΑΑΙΕ

III

ΒΑΕΕΒΑΑΟΕΕ

ΕΑΕΕΕΟΕ
2000

ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აფხაზეთის ორგანიზაციის ყოველწლიური სამეცნიერო გამოცემის (წელიწდეულის) „**ՕՒԷՕՒԻ ՕԷԻ ԲԷԱԱԻԷ**“-ს მე-3 წიგნი ეძღვნება შუა საუკუნეების ქართული ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების ერთ-ერთი უშესანიშნავესი ძეგლის, ერთიანი ქართული სახელმწიფოებრიობის სიმბოლოს – ბედიის ტაძრის აგების 1000 წლისთავს. მასში შესულია სტატიები საქართველოს ისტორიის, მსოფლიო ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის, ქართული სამართლის ისტორიისა და თანამედროვე ქართული კანონმდებლობის, პოლიტოლოგიის აქტუალურ პრობლემებზე.

წელიწდეული განკუთვნილია როგორც სპეციალისტების, ასევე ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის.

ՕՂՕԱՂԱԾՅԵԻ ԷՐ ԷՂԱԷՂԱ ԻՂԱԷՐԻ ԱՂՕ ՕձՂԷՕ Ա×ձԱՂԱԷԷՕ ԱՂ ԻԷԻԷՕՕՕԷՂԱ ՕԱՂձԻ Օ ԱԲԱՕԷԷ ×ԷԻՂԻՕՕՕԷ ԻձԱՂՕՂԱՂԱՕԷՂԱԷԷՂԱ.

ԻԷԱԱՂՕԷ ՕՂՂԱԾՕԻ ՕԷ

ՔՕՕՂԱՂ ԾԱԾԱՕՕԷՕԷ

ՕՂՕԱՂԱԾՅԵԻ ԷՐ ԷՂԱԷՂԱ: არჩილ ათანელიშვილი, თენგიზ ანთელავა, ჯამბულ ანჩაბაძე, მალხაზ ბარამიძე, მურმან ბერია, ბახვა გამყრელიძე, დავით დოღბაძე, ბორის კვარაცხელია, ავთანდილ კილასონია, თეიმურაზ მიხეიანი, გურამ ნაჭყებია, თეიმურაზ პაპასქირი, ოთარ ჟორდანი, ბექან ხორავა, გიორგი ხუბუა.

© ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოება, აფხაზეთის ორგანიზაცია, 2000

Վ Ա Յ Է Ա – 1000

ԲՕՕԱԱ ԾԱԾԱՕՅԵՕԸ

**ԱՏՏԷԵՕ ՕԲԲՕԸ – ԱՕԷԷՈՒԷ ԹԱՕԷՕԸ Է
ՕԱՁԷՒ ԻԵՔ՝Ի ԱՏՕԷԻ ԱԷՕ ՕԷԻՈՒ Է՝**

XXI საუკუნის გარიჟრაჟზე ქართველი ხალხი, სრულიად საქართველო, თითქმის ერთდროულად რამდენიმე სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ისტორიულ საიუბილეო თარიღს აღნიშნავს. პირველ რიგში, ესაა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის 3000 წლისთავი. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ქართველი ერი უძველესი ცივილიზაციის მქონე ხალხების რიცხვს განეკუთვნება. დღევანდელ მსოფლიოს თითო-ორიოლა ხალხი თუ შემორჩა, რომელსაც შეუძლია იამაყოს უფრო ძველი და მდიდარი ისტორიული წარსულით. თავის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე საქართველომ, ქართველობამ უაღრესად რთული და წინააღმდეგობრივი გზა განვლო. მოხერხებულმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამ ჩვენი ქვეყანა იმთავითვე მოაქცია მსოფლიო მოვლენების ორბიტაში. ის აღრიდანვე ეცნობოდა კაცობრიობის მიღწევებს, მაგრამ, ამასთან, მას თავს ატყუებოდა სხვადასხვა ეპოქაში მიმდინარე გლობალური კატაკლიზმებიც. საქართველო არის უძველესი სამიწათმოქმედო კულტურის ქვეყანა. ჩვენი ხალხი ერთ-ერთი პირველი ეზიარა მეტალურგიას, მაგრამ **ԹԱՕԷԱՏԷԸ ԱՕԷՕ ՍԱՏԷԱՄԱ ԱԷԱԷ Ի՝ ԻԱԾԻԱՕԸ ՕԲԻ ՕԱՁ ԱՕԻ՝ԱՐՕԷԸ ՕԱՁԷՒԻԵՔ՝Ի ԱՏՕԷԻ ԱԱ, ՕԻ ԻԱԷԷՄ, ՕՕԷ ԻՄԷՕԱ, 3000 ԱԷՕՕ ԲԱԷՕ ԷԷԱԷԵՕ.**

ქართული სახელმწიფოებრიობის სამი ათასი წელი ესაა ეროვნული მეობისა და სახელმწიფოებრივი ერთიანობის გადარჩენისათვის თავგანწირული ბრძოლის ჭეშმარიტად გმირული ეპოპეა. ამ დიდ ეროვნულ ბრძოლაში ქართველი ხალხის სულიერ სიმტკიცესა და გაუტეხლობას სჭედავდა და აღუღაბებდა ქრისტიანული სარწმუნოება, რომელიც საქართველოში არასოდეს ყოფილა ოდენ რელიგია. ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ **ԹՕԷՕՕԷԱՐԻ՝ ԱԱ**, რომლის 2000 წლისთავს ასევე ვზეიდობთ დღეს, არც მეტი, არც ნაკლები,

*ἸΑΑΙΤΕ ΑΟΙ ΑΓΟΕ-ΘΑΑΑΕΙΒΕΧΙ ΑΑΟΕΑΕ ΥΑΙ ΑΟΑΑΕΘ ΕΑΑΙ ΕΙ ΑΕΘΟΕ ΘΑ-
×ΘΠΑΑΕΕ ΕΥΙ*. მაგრამ, ამასთან, ქრისტიანობა იყო ის მძლავრი ბერკე-
ტი, რომელზედაც იშვა შუა საუკუნეების დიდი ქართული ეროვნულ-
კულტურული მემკვიდრეობა მსოფლიო მნიშვნელობის ლიტერატურუ-
ლი შედეგებით, უბრწყინვალესი ტაძრებითა და მეცნიერებისა და ხე-
ლოვნების სხვა უნიკალური მიღწევებით.

ქართველი ხალხი, ქართული სახელმწიფო სრულად იაზრებდა
რა ქრისტიანობის, როგორც ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მსოფლმხედ-
ველობის მნიშვნელობას, უდიდეს ძალისხმევას ახმარდა წმინდა საყდ-
რების – ეკლესია-მონასტრების აგებას. უფრო მეტიც, ქართული სა-
ხელმწიფოს მშენებლობის გადამწყვეტ ეტაპზე ჩვენი წინაპრები შთა-
მომავლობას უტოვებდნენ ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების ცალკეულ
ძეგლებს, რომლებიც ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ერთგვარ სიმ-
ბოლოებად გვევლინებიან. ამ თვალსაზრისით, პირველ რიგში, უნდა
დავასახელოთ VII საუკუნის დამდეგს აგებული მცხეთის ჯვარი –
სიმბოლო ირანის მიერ მოშლილი ქართლ-იბერიის ეროვნული სახელ-
მწიფოებრიობის აღორძინებისა. ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობი-
ერების თვისობრივად ახალი ეტაპის დადგომის ერთგვარ საგნობრივ
გამოხატულებას წარმოადგენდა ის დიდი საეკლესიო-სამონასტრო აღ-
მშენებლობა, რომელიც წამოიწიეს VI საუკუნეში ასურელმა წმინდა
მამებმა იოანე ზედაზნელის მეთაურობით და ფართო მასშტაბით განაგ-
რეს მოგვიანებით სერაპიონ ზარზმელმა, გრიგოლ ხანძთელმა და მათ-
მა თანამოაზრეებმა. სწორედ ამ უკანასკნელთა დიდი მონღომებისა და
აგრეთვე ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონი მეფე-მთავრების, სხვა ღირსე-
ულ ერისკაცთა აქტიური თანადგომის შედეგად იშვა IX-XI საუკუ-
ნეებში ქართული ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების ისეთი ბრწყინვა-
ლე ძეგლები, როგორცაა: ზარზმა, ოშკი, ხახული, ბანა, შატბერდი,
ხანძთა და სხვ. ამ თვალსაზრისით, არანაკლები მნიშვნელობის იყო ის
დიდი აღმშენებლობაც, რომელსაც ეწეოდნენ „აფხაზთა“ მეფეები დასავ-
ლეთ საქართველოში. გიორგი II „აფხაზთა“ მეფისა და მისი ძის ლე-
ონ III-ის მიერ აგებული ჭყონდიდისა და მოქვის ტაძრები, გარდა იმი-
სა, რომ ქართული სულიერების უმნიშვნელოვანეს ცენტრებს წარმო-
ადგენდნენ, ქმნიდნენ საერთო-ქართული სახელმწიფოებრიობის იდეო-
ლოგიას დასავლეთ საქართველოში და ამზადებდნენ ნიადაგს ამერ-
იმერის ერთიან ქართულ სახელმწიფოში გაერთიანებისათვის.

X-XI საუკუნეების მიჯნა უდიდესი ნიშანსვეტია 3000-წლო-
ვანი ქართული სახელმწიფოებრიობის ისტორიაში. ამ დროს, *ΘΕΟΑΑ-
ΕΑΑ ἸΑΑΙΤΕ ΘΑΑΥΤΕΘ ΘΕΤΑΙ ΑΑΕΕΑΥΕ, ΘΑΑΕΘΟΑΑ ἸΑΑΥΑΘΑ ΘΑ×ΘΠΑΑΕΕ*

*Ὁ ΕΞΕΛΑΘ ΑΙ ΑΓΑΙΕ ΙΑΧΕΟ ΑΑΓΟΑΕΘΕΘΑΑΘΕ ὙΑΒΕΑΑ ΑΘΕΕΑΙΕ ΘΑΘ-
ΕΘΕΕ ΘΑΑΑΕΙΒΕΧΙ Θ ΙΟΥΑΑΕΙ ΑΕΘ ΔΟΙ ΥΑΟΥΕ.* ამ ბოლო დროს მკვლევართა ერთი ნაწილი სავსებით დამაჯერებლად მსჯელობს ქართლ-გურისის სავარაუდო ინტეგრირებაზე ერთიან სახელმწიფოში VIII ს.-ის 30-იან წლებში, რომლის სათავეში სტეფანოზ ქართლის ერისმთავრის სახლი უნდა ყოფილიყო.

და მაინც, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბება მთელი საქართველოს მასშტაბით პირველად რეალურად მოხერხდა მხოლოდ XI ს.-ის დამდეგს, როდესაც „აფხაზთა“ მეფე ბაგრატ III ბაგრატიონმა თანმიმდევრულად დაუქვემდებარა ქუთაისის ტახტს ქართული მიწების უდიდესი ნაწილი: ბაგრატიონების „ქართველთა“ სამეფო (ბიზანტიის მიერ 1001 წ. მიტაცებული დავით კურაპალატისეული იმიერ-ტაოს გამოკლებით) და კახეთ-ჰერეთი. ბუნებრივია, ახლადშექმნილ ქართულ სახელმწიფოს ესაჭიროებოდა მისი ძლიერებისა და სიდიადის გამომხატველი სიმბოლოები და სწორედ ასეთ სიმბოლოებად მოვევლინა ქვეყანას ქართული ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების ორი უბრწყინვალესი ძეგლი: ბაგრატის ტაძარი ქუთაისში – სახელმწიფოს დედაქალაქში და „საყდარი ბედიისა“ – თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე, ისტორიული ეგრისის ცენტრში.

მიზეზი იმისა, თუ რამ განაპირობა საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის წმინდა სალოცავის, რომელიც შემდგომ ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ფუძემდებლის საძვალედ იქცა, მაინცდამაინც ბედიაში აშენება, ერთი შეხედვით, თითქოს მარტივია – ძველი ქართული საისტორიო ტრადიციის მიხედვით სწორედ ბედია ითვლებოდა ისტორიული ეგრისის პოლიტიკურ ცენტრ-სიმბოლოდ. აი, რას წერს ამის შესახებ ქართველი მემატიანე: „ხოლო ეგროსს მისცა ქუეყანა ზღვისყურისა, და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით მთა მცირე, რომელსაც აწ ჰქვიან ლიხი; დასავლით ზღუა; ჩრდილოთ მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადა წარსწუთების წუერი კაკასისა. ხოლო ამან *ΑΑΘΙ Θ ΑΥΑΥΑΤΑ ΘΑΕΑΘΕ ΑΑ ΘΒΙ ΑΑ ΘΑΑΕΕ ΕΑΕΘΕ ΑΑΘΕΘΕ. ΑΒ ΙΑΘ ΑΑΑΕΕΘΑ ΘΘΑΕΑΙ ΑΑΑΕΑ*“. „ქართლის ცხოვრების“ დასაწყისი მატიანის ეს ცნობა მრავალმხრივ არის საინტერესო, მაგრამ აქ მთავარი მაინც ისაა, რომ მასში მოხაზულია ეგრისის სახელმწიფოს ტერიტორია, რომლის ცენტრად მიჩნეულია სწორედ ბედია. მაგრამ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ქართულმა საისტორიო ტრადიციამ იცოდა ეგრისის მეორე არანაკლებ მნიშვნელოვანი ცენტრიც – ციხე-გოჯი, რომელიც, როგორც ჩანს, საუკუნეების მანძილზე წარმოადგენდა ეგრისის ხელისუფალთა რეზიდენციას. ისმის კითხვა, რატომ არა ციხე-გოჯი? გარდა ამისა,

ის ვითარება, რომელშიც წარმოიქმნა ერთიანი ქართული სახელმწიფო, თითქოს მოითხოვდა იმასაც, რომ „აფხაზთა“ მეფე ბაგრატ III ბაგრატიონს, რომელიც ქუთაისის ტახტზე „აფხაზი“ ლეონიდების უშუალო მემკვიდრედ თვლიდა თავს, აქცენტი გაეკეთებინა თუნდაც ლეონ II-ის წინაპრების თავდაპირველ რეზიდენციაზე – ანაკოფიაზეც (დღევანდელი ახალი ათონი) და წამოეწია სწორედ ამ ცენტრის მნიშვნელობა საერთო-ქართული მასშტაბით, მაგრამ, როგორც ვნახეთ, საქართველოს გამაერთიანებელმა მეფემ ერთსაც და მეორესაც გვერდი აუარა და არჩევანი მაინცდამაინც ბედიაზე შეაჩერა.

ბაგრატ III-ის ეს არჩევანი, ჩვენი აზრით, უდავოდ ადასტურებს იმას, რომ მიუხედავად „აფხაზთა“ მეფეთა გადამწყვეტი როლისა ერთიანი დასავლურ-ქართული სახელმწიფოს შექმნაში, *IAUEIAEE OAOEAAEI O EOII OEOE-OAAAEIBEXIAAOEA YII AEAOAAAE AAOI O-OOAE O BAEEEE OXOI AEAE IIEUAIAEIAEO EUI AA OBI OAA EOEIE IIEAOAAI AIAI AAOAAEOO-OAOEOEE BI EEOEEEO-OAAAEIBEXIAAOEAE OAIUAOI O XOPAIAAAEEAAA, ai EI „Axam“ მეფეთა „AxamEA“ AI OAIUAOI O IATEAEAOEO OI EUE AITEAEAAI AA.* სწორედ ამაზე მიუთითებს დიდი ისტორიკოსის ვახუშტი ბატონიშვილის ნაშრომში დაცული თანამიმდევრობაც: „აღწერა ეგრისის ქუეყანისა, ანუ აფხაზეთისა, ანუ იმერეთისა“. გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფის არჩევანი ბედიაზე ნიშნავდა სწორედ ეგრის-ბედიის პირველსაწყისისაკენ მობრუნებას და იქნებ ეს იყო სიმბოლური კავშირის გამოხატულება ახალ ერთიან საქართველოს სახელმწიფოსა და უძველეს ბერძნულ მითებში ჩაკარგულ ეგრო-კოლხურ პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ სამყაროს შორის.

ასეა თუ ისე, ბაგრატ III-მ ბედია საერთო-ქართული მნიშვნელობის წმინდა ადგილად გამოაცხადა და ის ერთგვარად სატახტო ქალაქის გვერდით დააყენა. ამრიგად, ქუთაისის ბაგრატის ტაძრისა და ბედიის აგება ბევრად სცილდებოდა რიგითი ქრისტიანული სალოცავების შექმნის განზრახვას. ეს ფაქტი ჭეშმარიტად უდიდესი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის მოვლენა იყო. სწორედ ქართული ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების ეს ორი ძველი წარმოდგინათ თანამედროვეებს ახალი საქართველოსა და მისი სწორუპოვარი ხელმწიფის ბაგრატ III-ის სიძლიერისა და სიდიადის განსახიერებად, რაც ასე მრავლისმეტყველად მოხატა XI საუკუნის ქართველმა მემკვიდრემ: *„OAEEO AEOIA AIAAI O AAIYAAA AA AOEEOAIEOUI XAA OEIAUEEOAEAE O AEAAAEOA IEOEOA* (ე. ი. ბაგრატ III-ის – ზ.პ.), *DEOAAEA AA AIEYAAI O OAIEOEE AAAEOA AEEAOEOA AA IEOAAI AOEEOAIA UI O, OI IAE AOAAEI UI XEE AOO OAO IAxA IOAAOE IEOE OAAUAAO*

ΘΑΘΕΕΕΘΑΘΑ ΑΑ Α×ΑΑΑΕΕΕΘΑΘΑ“:

ბაგრატი და ბელია არ იყო უკანასკნელი ტაძრები, რომლებშიც განსხეულებული იყო ერთიანი ქართული სახელმწიფოს სიძლიერე. მალე მათ შეემატა მცხეთის საკათედრო ტაძარი სვეტიცხოველი, ხოლო XIII-ის I მეოთხედში დიდმა დავით აღმაშენებელმა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესის დასრულება დაავიკინა გელათის დიდებული ტაძრის აგებით, რომელიც ასევე იქცა ძლიერი, ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს სიმბოლოდ.

XIII-XVIII საუკუნეებში, მიუხედავად ჟამთა სიავისა, ქართველი მეფე-მთავრები მაინც ახერხებდნენ ახალი წმინდა სალოცავების აგებას, მაგრამ ამ პერიოდში აშენებულ არც ერთ ტაძარს არ ჰქონია ის ზოგადქართული სახელმწიფოებრივი დატვირთვა, როგორც ბაგრატს, ბელიას, სვეტიცხოველსა და გელათს. XIX საუკუნეში კი, როდესაც რუსეთის იმპერიამ მოსპო ქართული სახელმწიფოებრიობა და გააუქმა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, ბუნებრივია, არ აიგებოდა ქართული სახელმწიფოებრიობის განმასახიერებელი ტაძარი-სიმბოლო. ხოლო რაც შეეხება ბოლშევიკურ-ათეისტური რეჟიმის 70-წლიან პერიოდს, ამ დროს არათუ ახალი არ აშენებულა, არამედ რაც იყო, ისიც განადგურდა.

XXს. 90-იანი წლების დამდეგიდან, როდესაც ქართველ ხალხს კვლავ მიეცა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნის შესაძლებლობა, დაიწყო ახალი ეტაპი ჩვენი ერის სულიერ ცხოვრებაში. ქართველობა მასობრივად მოუბრუნდა დედა-ეკლესიას, რამაც აუცილებელი გახდა ახალი ტაძრების მშენებლობა. უკანასკნელ წლებში სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის, უწმინდესისა და უნეტარესის ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით აიგო ათობით ახალი ეკლესია. მაგრამ ახალ საქართველოს, ისევე როგორც ათასი წლის წინ, დღესაც სჭირდება ქართული სახელმწიფოს სიმტკიცისა და ძლიერების სიმბოლო. **ΘΒΙ-ΘΑΑ ΑΘΑΕ ΘΕΙΑΙ ΕΙ Α ΟΙΑΑ ΕΘΥΑΘ Θ. ΕΑΕΕΕΘΕ - ΘΑΑΥΕΘ ΑΑΑΘΑ-ΕΑΘΕ ΙΘΑΓΑΑΘΑ ΑαΑΕΕ ΑΘΑΓΑΕΙ ΑΘΕΕ ΘΑΓΑΑΘ ΘΑΡΑΘΕ, ΘΙ ΙΑΕΕΥ ΕΑΑΘΕ ΑΙ ΑΑΑ-ΘΑΘΕΘΕΕ ΘΑΑΑΕΙΒΕ×Ι ΑΑΘΕΑΕ ΙΓΕΥΑΓΑΕΙ ΑΕΕ ΘΕΘ-Ι Α ΑΑΘΘΙ ΕΑΑΑΑ ΘΘΑ×ΑΓΙ Α ΑΘΕΘΙΕΑΑΘΕ ΘΥΑΑΕΘ αΑΑΘΘ, ΑΑΑΘΑ ΘΙΙ-ΕΘ ΑΑΑΕΕΘΑ ΑΑ ΑΑΑΘΑΘΕΘ ΘΑΡΘΑΑΘ, ΑΕΑΑΑΘΕ ΘΑΑΘΕΥαΙ ΑΑΕΘΑ ΑΑ ΑΕΑΕ ΑΑΑΕΕ ΑΥΙΘΑΓΑΑΕΘ ΘΑΑΓΑ-ΑΑΓΘΑΘΑΓΑΑΕΘ - ΑΑΕΑΘ.**

З. В. ПАПАСКИРИ

БЕДИЙСКИЙ ХРАМ – СИМВОЛ ЕДИНОЙ ГРУЗИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

Конец X – начало XI вв. – величайшая вежа в 3000-летней истории грузинской государственности. В это время, впервые в грузинской действительности, реально был заложен фундамент единого грузинского государства. Объединение разрозненных царств-княжеств под эгидой династии Багратионов и возникновение общегрузинского государства, основоположниками которого являлись владетель Имиертао (Южное Тао) – Давид III куропалат и его приемный сын “царь абхазов и картвелов, ранов и кахов” - Баграт III Багратиони, вовсе не было случайным следствием совпадения благоприятных обстоятельств. Этому акту предшествовал по меньшей мере 2000-летний опыт государственной жизни грузинских племен, истоки которой следует искать в недрах древнейшего Даиаени-Диаохи и мифической Колхиды эпохи Аизтидов. Превращение Америкера (Западной и Восточной Грузии) в единую Грузию являлось логическим завершением многовековой упорной и самоотверженной борьбы наших предков за сохранение национальной целостности и общегрузинского культурно-политического мира.

Своеобразным символом созданного на рубеже X-XI вв. единого грузинского государства наряду с храмом Баграта, воздвигнутым в Кутаиси – в столице государства, явилась “церковь Бедийская” – на территории современной Абхазии, в центре исторического Эгриси, ставшая усыпальницей царя-объединителя. Воздвижение этих двух храмов выходило далеко за рамки желания создать обычные христианские святилища. Этот факт, безусловно был событием огромного национально-государственного значения. Именно эти два величественных памятника средневекового грузинского христианского зодчества в глазах современников стали олицетворением величия и могущества новой Грузии и ее создателя царя Баграта III, что особенно ярко и многозначительно прозвучало из уст грузинского летописца XI века: “Если кто соблаговолит узреть и убедиться в величии Баграта, пусть прежде глянет на великолепие Бедийской церкви и воистину через нее познает, что не было равного ему царя в стране Картлийской и Абхазской”.

ΘΑΑΑΕ αΑΕΘΑΙΕ

ΑΑΑΕΑ — ΥΘΑ ΘΑΘΕΘΓΑΑΑΕΘ ΘΑΘΑΘΕΑΑΕ Ϊ Θ ΘΑΕ ΕΑΕΘΘ-ΘΙ Ε ΕΘΕΕΘΘΕ ΥΑΙΘΘΕ

ისტორიული ეგრისის მთისწინა გორაკ-ბორცვიან ზოლში განლაგებული ბედია თავისი მდებარეობის გამო „ხევების“, „ქვეყნის“ სტრატეგიულ-გეოგრაფიულ ცენტრს წარმოადგენს. აქ გადიოდა გზა, რომელიც მხარეს საქართველოს სხვა კუთხეებთან აკავშირებდა.

გზა, რომელიც დიდ მნიშვნელობას იძენს ადრე შუა საუკუნეებიდან, მთისწინა ზოლს მიუყვებოდა. ამ გზის გაყოლებით მრავალი ციხე-კოშკის ნაშთია (რეჩხი, ჯიხა, ობაჟე, სათანჯო, ნაცმერი, ოცარცე და სხვ.) შემორჩენილი, რომლებიც მთიდან მომავალ ბილიკებსაც აკონტროლებდნენ, რადგან მთა უტევდა და ბარი იძულებული იყო, თავი დაეცვა.

გვიან შუა საუკუნეებში, საქართველოს სამთავროებად დაშლის ხანაში, თანდათან შესუსტდა ეკონომიკური კავშირი ქვეყნის სხვადასხვა პოლიტიკურ ერთეულებს შორის. შესაბამისად შემცირდა ამ გზების მნიშვნელობა, მაგრამ განმეორდა ადრე შუა საუკუნეების სიტუაცია — მთის შემოტევა ბარზე. აუცილებელი გახდა დაზიანებული ციხეების აღდგენა ან მათ ადგილებზე ახლების აგება.

არქეოლოგიური მონაცემებით, ბედიაში ადამიანის მოღვაწეობის უძველესი კვალი დასტურდება. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის აფხაზეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ (ხელმ. პროფ. მ. ბარამიძე) 1988 წელს ბედიის სამონასტრო კომპლექსის ტერიტორიაზე ერთმანეთისაგან სტერილური შრით გამოიჯნული გვიანბრინჯაოს, ანტიკური და ადრე შუა საუკუნეების კულტურული ფენები გამოავლინა¹.

ბედია უძველესი დასახლებული პუნქტია XI ს.-ის ქართველი ისტორიკოსის ლეონტი მროველის საეკლესიო-ბიბლიურ მოძღვრებაზე დამყარებული თეორიის მიხედვითაც. ბიბლიური ნოეს მესამე შვილის — იაფეთის შვილიშვილის შვილი თარგამოსი, მაშინ, როდესაც ბაბი-

¹ რ. ხვისტანი. ბედიის სამონასტრო კომპლექსის ტერიტორიაზე 1988 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური დაზვერვების ანგარიში. ხელნაწერი.

ლონში გოდოლის აშენების გამო ენათა აღრევა და ხალხთა დიდი განბნევა მოხდა, თავის მრავალრიცხოვანი ახლობლებით პონტოს (შავ) და გურჯანის (კასპიის) ზღვებს შორის დამკვიდრდა და სათავე დაუდო კაკკასიელ ხალხთა წარმომავლობას. მან თავის მერვე ვაჟიშვილს – ეგროსს მისცა ზღვის სანაპირო ქვეყანა პონტოს ზღვასა და ლიხნის მთას შორის, ვიდრე მდინარემდე მცირისა ხაზარეთისა, „სადაცა წარსწუთების წუერი კაკკასიისა“. იქ ეგროსს აუგია ქალაქი, რომლისთვისაც თავისი სახელის მიხედვით ეგრისი დაურქმევია. ეს ის ადგილია, რომელსაც ახლა ბედია ჰქვია, – იუწყება ლეონტი მროველი².

ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, VIII ს.-ის უკანასკნელ მეოთხედში დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე „აფხაზთა“ სამეფოს სახელით აღდგენილი დასავლურ-ქართული სახელმწიფო „აფხაზთა“ მეფე ლეონმა რვა საერისთავოდ დაყო, რომელთაგან ერთ-ერთი ეგრის-წყალსა (მდ. ღალიძგა) და ცხენისწყალს შუა განათავსა ცენტრით ბედიაში³.

ბედია რელიგიურ-პოლიტიკურ ცენტრად გვევლინება განვითარებულ შუა საუკუნეებშიც. XI ს.-ის ბოლოს ბაგრატ III-მ აქ ტადარი აავგო და გადმოიტანა გუდაყვის საეპისკოპოსო კათედრა⁴. მემკვიდრის სიტყვით, ბაგრატს ბედიაში ისეთი ძვირფასი ტადარი აუშენებია, რომ იქვე დასძენს: „უკეთუ ვისმე ენებოს განცდად და გულისხმის ყოფად სიძალისათვის დიდებისა მისისა, პირველად განიცადოს სამკაული ბედიისა ეკლესიისა და მისგან გულისხმა ყოს, რომელ არავინ ყოფილ არს სხუა მეფე მსგავსი მისი ქუეყანასა ქართლისასა და აფხაზეთისასა“.⁵

ნიშანდობლივია, რომ მემკვიდრე ბაგრატ III-ის მეფობის სიდიადეს ბედიის ტადრისადმი შეწირული სამკაულით განსაზღვრავს, რომლის მხატვრული ღირებულება მაღალ დონეზე უნდა მდგარიყო, რისი დადასტურებაცაა დღემდე მოღწეული ბედიის ოქროს ბარძიმი.

ბედიის ბარძიმი, რომელსაც შესანიშნავი გამოკვლევა უძღვნა აკად. გ. ჩუბინაშვილმა⁶, მკვლევართაგან პირველმა დ. ბაქრაძემ ნახა და აღ-

² ლეონტი მროველი. ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, – „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 5.

³ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, – „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 796.

⁴ მატინე ქართლისა, – „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, გვ. 281.

⁵ იქვე.

⁶ გ. ჩუბინაშვილი. ბედიის ოქროს ბარძიმი, – „საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე“, 1940, ტ. 10B; მისივე, ქართული ოქრომკვლელობა VIII-XIII სს., თბ., 1957; მისივე, Грузинское чеканное искусство, Тб., 1959.

წერა, რომელმაც იგი ილორის წმინდა გიორგის ეკლესიის სალაროში იხილა 1865 წელს. 1886 წელს მას ილორის ეკლესიაში ბარძიმი ნაკლული სახით, უფეხოდ დახვდა, რომელიც ამ დროს უკვე დაკარგული იყო. მანვე გამოარკვია, რომ ეს იყო ბედიის ვლადიმერის ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესიის სატრაპეზო თასი, რომელიც ბედიის ეკლესიის გაუკაცურების შემდეგ მოხვედრილა ილორის ეკლესიაში⁷.

X-XI საუკუნეებით დათარიღებული მრგვალი ფორმის ბაჯაღლო ოქროს თასის (სიმაღლე – 12X5სმ, დიამეტრი – 14სმ) ზედაპირი რიტმულად განაწილებულ სვეტებზე დაყრდნობილი თაღების უწყვეტი ზოლით 12 არედაა დაყოფილი. თითოეული თაღის ქვეშ თითო ფიგურაა გამოსახული, ერთ მხარეს – ტახტზე მჯდომი ქრისტე, მეორე მხარეს – ღვთისმშობელი ყრმით ხელში, აქეთ-იქეთ კი – ფეხზე მდგომი წმინდანები⁸.

ლითონზე პლასტიკის ადრეული ნიმუშებისაგან განსხვავებით, ბედიის ბარძიმზე დეკორაციული ამოცანები ახლებურადაა გადაწყვეტილი. ფიგურათა რიტმული განლაგებითა და კომპოზიციური აქცენტის შექმნით ოსტატი ახერხებს შინაარსი დაუმორჩილოს ორნამენტული დეკორის მხატვრულ აგებულებათა მოთხოვნილებას⁹.

ბარძიმის ზედა ნაწილში მოთავსებული ერთსტრიქონიანი ასომთავრული წარწერის მიხედვით, მეფე ბაგრატ I და მისი დედა გურანდუხტი ბარძიმს სწირავენ მათ მიერვე აგებულ ეკლესიას¹⁰.

ბედიის ტაძარი დღეისათვის პირვანდელი სახით არ არის შემორჩენილი. ტაძრის სარესტავრაციო სამუშაოების დროს გამოვლენილი ადრეული სამშენებლო ფენისა (თანამედროვე ტაძრის ქვეშ მასზე დიდი ზომის ნაგებობის საძირკვლისა და სუფთად გათლილი ქვის კვადრებით მოსწორებული იატაკის ნაშთი აღმოჩნდა¹¹) და გადარჩენილი ორნამენტული ფრაგმენტების (თანამედროვე ტაძრის დეკორაციული გაფორმების ნაწილი, რომელიც, მკვლევართა აზრით, X-XI საუკუნეების ნაყოფია, თავის პირვანდელ ადგილზე არ არის მოთავსებული და მეორედ გამოყენების კვალს ატარებს) მიხედვით, ბედიის ტაძარი პირველად X-XI

⁷ რ. ხვისტანი. ენგურ-დალიძის ორმდინარეთის შუა საუკუნეების ისტორიულ-არქეოლოგიური ძეგლების შესწავლის ისტორიიდან, – „საისტორიო ძიებანი“, I, თბ., 1998, გვ. 62.

⁸ რ. ყენია. ბედიის ჭედური თასი, – ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 2, თბ., 1977, გვ. 266.

⁹ გ. გოცირიძე. ბედიის ბარძიმი, თბ., 1984, გვ. 3.

¹⁰ Г. Н. Чубинашвили. Грузинское чеканное искусство, გვ. 153.

¹¹ ლ. ხიმშიაშვილი. რესტავრაციის ზოგიერთი საკითხი (წრომი, ბედია), – უკრნ. „ძეგლის მეგობარი“, №14, 1969, გვ. 77.

საუკუნეების მიჯნაზეა აგებული¹². სუროთმოდვრული მიდგომით, ტაძრის გადაწყვეტითა და მასზე აღმართული სივრცით ბედიის ტაძრის ახლანდელი, ე.წ. „ჩაწერილი ჯვრის“ ტიპის ცენტრალურ-გუმბათოვანი ნაგებობა XIII-XIV საუკუნეებს მიეკუთვნება¹³.

Р. Г. ХВИСТАНИ

БЕДИЯ – ОДИН ИЗ РЕЛИГИОЗНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ СРЕДНЕВЕКОВОЙ ГРУЗИИ

Бедия расположена в предгорной полосе исторического Самурзакано. По своему стратегическому местоположению она является центром данного региона.

Через Бедию проходила дорога, связывающая Абхазию с остальными уголками Грузии. Дорога, которая приобретала большое значение с раннего средневековья. Она следовала по предгорной полосе и в районе с. Дихазурга выходила к реке Ингури. Вдоль этой дороги встречаются многочисленные остатки замков и башен (Река, Охурей, Бедия, Чхортоли, Царче, Окуми, Гумуриши, Речхи, Мухури, Гали, Махунджия, Чубурхинджи, Саберио, Дихазурга, Оцарце). Указанные крепости также контролировали дороги, ведущие с гор, т.к. населению равнины приходилось сдерживать натиск горцев.

В позднее средневековье, в период распада Грузии на отдельные царства-княжества, ослабевают экономические связи между отдельными политическими единицами. Соответственно падает и значение этих путей. Повторяется ситуация раннего средневековья – натиск горцев на равнину. Население равнины вынуждено восстанавливать старые укрепления и строить новые.

Во второй половине VIII века по инициативе “Эристава Абхазов” Леона II-го Западная Грузия объединяется и освобождается от византийской зависимости. Создается царство “абхазов”.

Леон разделил государство на восемь эриставств, одно из которых простиралось от р. Галидзга до р. Цхенисцкали с центром в Бедия.

По данным грузинских летописей и археологических материалов в конце X века Баграт III строит в Бедии храм и переносит туда Гудаковскую епископскую кафедру и, тем самым освобождает от греческого конфессионального влияния.

¹² ი. ვარსიმაშვილი. ბედია, – ჟურნ. „ძეგლის მეგობარი“, №31-32, 1973, გვ. 55.

¹³ იქვე.

В 1952 и 1968 годах во время реставрационных работ вырытые шурфы выявили в подземной части храма слои X-го века, остатки первоначального храма, построенного Багратом III.

По археологическим и палеографическим данным, с учетом исторических источников, системы оформления фасадов, архитектурных элементов, путем исследования интерьера, первый период строительства Бедийского храма датируется концом X-го века, а второй – XIII-XIV вв.

Роспись храма делится на три этапа: X-XI вв., XIII-XIV вв., XVI-XVII вв.

ΕΪ ΑΑ Ϊ ΕΘᾶΑΑΑ

ΑἈἈΕἈ Ἀ ἸΕΘΕ ὍΑΪ ἈΑΘΑΤΕ XVII ΟΑΘΕΘΙΑΘΕ ΟΪ ΔΪ ΤΕΤΕΘΘΕ Ἀ Ἰ Ϊ ἸΑΘΘΕΘΘΕ ἈΑΕἈΘἈἈἈἈἈ

XVII საუკუნეში, ოდიშის სამთავროს შემადგენლობაში მოქცეული ბედია და მისი მიმდებარე მხარე ეთნიკურად სამეგრელო იყო, რაც კარგად ჩანს ლუი დე გრანჟიეს მოხსენებაში, რომელიც 1615 წლის 2 მარტს სამეგრელოს სოფელ მოქვშია დაწერილი¹. როგორც აკად. ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავდა, გრანჟიეს მოწმობა იმითაა საინტერესო, რომ ის მოქვს სამეგრელოში გულისხმობს, მაგრამ კიდევ უფრო საინტერესოა იმით, რომ იგი საჭიროდ სცნობს აქ სამოღვაწეოდ შეისწავლოს მეგრული და ქართული, მაშასადამე, მოქვის რაიონი მეგრელებით დასახლებული ეგულება (ქართული სახელმწიფო და ქრისტიანობის ენა). აქ რომ იმ დროს სხვა ენის ხალხს ეცხოვრა, საფიქრებელია, გრანჟიე ამ ხალხის ენის შესწავლას ასევე საჭიროდ ჩათვლიდა².

აწინდელი აფხაზეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილის ეთნო-ისტორიული საკითხების კვლევისას მნიშვნელოვანი ადგილი მიეკუთვნება ტოპონიმისკაცს. ამ მხარის გეოგრაფიული სახელები სათანადოდ არის შესწავლილი სამეცნიერო ლიტერატურაში*. ამჯერად ყურადღებას გავამახვილებთ მხოლოდ რამდენიმე ტოპონიმზე, რომლებიც XVII საუკუნის საისტორიო წყაროებში ბედიის მიმდებარე ტერიტორიაზეა დაფიქსირებული.

¹ მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902, გვ. 135.

² ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990, გვ. 612.

* იხ.: პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, თბ., 1954; თ. ბერაძე. ოდიშის სამთავროს რუკა არქანჯელო ლამბერტის მიხედვით, „მაცნე“, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1973, №3; თ. მიბჩუანი. დასავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელთა ეთნოგენეზის, განსახლებისა და კულტურის ისტორიიდან, თბ., 1989; ბ. ხორავა. ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს., თბ., 1996; ვ. ზუხბაია. აფხაზეთის ისტორიული გეოგრაფიისათვის, „რიწა“, 1997, №1-2; კ. ოკუჯავა. კოდორ-ენგურის შუამდინარეთის ჰიდრონიმები და ტოპონიმები თეათინელი მისიონერების კოლხეთის რუკებზე, – „საისტორიო ძიებანი“, II, თბ., 1999; პ. ცხადაია. ტოპონიმური ვითარება სამურზაყანოში, „არტანუჯი“, №10, თბ., 2000 და სხვ.

ჟირპიჯი – არქანჯელო ლამბერტის მიერ შედგენილ კოლხეთის რუკაზე ეს სოფელი აღნიშნულია მდ. ერწყარის სათავეებთან. სახელი ზანურად ნიშნავს „ორპირს“ (ჟირ – ორი, პიჯი – პირი). ტოპონიმი ორპირი დღესაც გვხვდება ტყიბულთან და მდ. რიონის ქვემო წელზე³. ჟირპიჯი რამდენიმე პატარა მდინარეს და ადგილს ეწოდება სამეგრელოში, კერძოდ: მდ. აბაშის ერთ-ერთ შენაკადს, მდ. ოჩხომურის ერთ-ერთ ველს და ა.შ. ლამბერტისეული ჟირპიჯი მდებარეობდა თანამედროვე სოფელ ლუკუნონასთან, მდ. ერწყარის მარჯვენა შენაკადის ჟირლალის ნაპირას და მას ამჟამად ეწოდება ჟირლალიშქა⁴.

ჩხორთოლი – ფიქსირებულია თეათინელი მისიონერების, არქანჯელო ლამბერტისა და ქრისტეფორე კასტელის კოლხეთის რუკებზე ამჟამინდელი ჩხორთოლის მიდამოებში. ზანურად ნიშნავს „ცხრათვალას“ (ჩხორო – ცხრა, თოლი – თვალი). ხალხური გადმოცემით ჩხორთოლი დარქმევა ერთი ციხე-სიმაგრის გამო, რომელიც ცხრათვალიანი ყოფილა. ზანურში „თოლი“ აგრეთვე აღნიშნავს ხერელს მიწაში, საიდანაც ამოდის წყარო, ან აღნიშნავს თვით წყაროს, წყაროსთვალს, ნაკადულს (მდრ.: გეოგრაფიული სახელები სამეგრელოში: თოლლუდი, თოლისკური, წყუთოლი...). ჩხორო – ცხრა გეოგრაფიულ სახელებში გამოიყენება წყლის სიუხვის, წყარო-ნაკადულთა სიმრავლის აღსანიშნავად (ჩხორო-წყუ, ჩხოროლალი, ცხრანაკადა...). ამასვე გამოხატავს ჩხორთოლიც: უხვწყლიანი, მრავალ წყარო-ნაკადულიანი მდინარე ან ადგილი⁵.

წარჩე – თეათინელი მისიონერების რუკებზე ბედიის მახლობლადაა დაფიქსირებული. ამჟამად მდებარეობს მდ. ჩხორთოლის ნაპირას. სოფლის თავდაპირველი სახელწოდება იყო წყარჩე, ე. ი. თეთრი წყარო (წყარ – წყალი, ჩე – თეთრი).

ზეგანი – სოფელი იხსენიება დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთებში⁶. მდებარეობდა მდინარეებს ლალიტვასა და მოქვს შორის მთებში⁷.

ღალიძგა – დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთებში მოხსენიებული⁸ სოფელი თეათინელი მისიონერების კოლხეთის რუკებზე აღნიშნულია მდ. ეგრისის შუა წელზე. ზანურად ღალიძგა ნიშნავს მდი-

³ კ. ოკუჯავა. კოდორ-ენგურის შუამდინარეთის..., გვ. 236.

⁴ პ. ცხადაია. ტოპონიმიკური ვითარება..., გვ. 80.

⁵ იქვე, გვ. 75.

⁶ ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წიგნი I, ტფილისი, 1921, გვ. 41.

⁷ პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, გვ. 175.

⁸ Rapports sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie. Exécute en 1847-1848, par M. Brosset, St-Petersburg, 1849, VIII, გვ. 106.

ნარის, ღელისპირა ადგილს (ღალი – ღელე, ძგა – კიდე). შემდეგში სოფლის სახელი მიიღო თვით მდინარე ეგრისმა და ეწოდა ღალიძგა.

ილორი – იხსენიება დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთებში⁹. სოფელი ამავე სახელწოდებით ამჟამადაც არსებობს მდინარე ღალიძგის შესართავთან, მარცხენა მხარეს. ლამბერტის მიერ შედგენილ კოლხეთის რუკაზე ღალიძგის შესართავის გარდა ილორი აღნიშნულია მდ. ცხენისწყლის ნაპირას. გარდა ამისა, ტოპონიმი ილორი სამეგრელოში რამოდენიმე ადგილას გვხვდება¹⁰.

სახელწოდება ილორი ორი ნაწილისაგან შედგება: „ილ“ და „ორ“. „ილ“ ზანურად (ჭანურად) ნიშნავს ძვალს¹¹, ხოლო სუფიქსი „-ორ“ ზანურში (ჭანურში) ადგილმდებარეობის აღმნიშვნელია¹² და ზმირად გვხვდება დასავლეთ საქართველოს გეოგრაფიულ სახელებში (ოლორი, კოდორი, სულორი, ჩიხორი, შაორი, ქვილიშორი...). გარდა ამისა, „-ორ“ სუფიქსით ჭანურ დიალექტზე იწარმოება წარმომავლობა, მაგ.: ვიწელი – ვიწორი, ცხუმელი – ცხუმორი (შდრ. ტოპონიმი ცხმორი), ქუთაისელი – ქუთეშორი და ა.შ.

ჩვენი მოსაზრებით, ილორით აღინიშნებოდა ის ადგილი, სადაც საძვალე (სასაფლაო) იყო. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ საძვალე ადგილები ძირითადად ეკლესია-მონასტრების გარშემო მდებარეობდა, ცხადია, რომ ზანები ილორს უწოდებდნენ იმ ადგილს ან სოფელს, სადაც სალოცავი და მასთან საძვალე იყო.

ოქუმი – თეათინელი მისიონერების კოლხეთის რუკებზე ეს სახელი მიემართება ბედიის ახლოს ჩამავალ მდინარეს, რომელსაც ამჟამადაც ოქუმი ეწოდება. მის ზემო წელზე ამავე სახელწოდების სოფელი მდებარეობს. სახელწოდება შემდეგნაირად იშლება: ო-ქუმი-ი. „ო-“ პრეფიქსი „-ე“, „-ი“ და „-ა“ სუფიქსებთან ერთად ზანურში აწარმოებს გეოგრაფიულ სახელებს (ოცარცე, ოჩხომური, ონოლა...) და ქართული „სა-“ თავსართის (საირმე, სამტრედია, საბერიო...) ადექვატურია. „ქუმი“ ზანურად ნიშნავს ჭვავს. ოქუმი – ე. ი. საჭვავე.

სუბვი – იხსენიება აფხაზეთის საკათალიკოზო გლეხების დიდ დავთარში¹³. თეათინელი მისიონერების რუკებზე ის მოცემულია ფორ-

⁹ ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს..., წიგნი I, გვ. 41.

¹⁰ ი. ყიფშიძე. Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарём, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994, გვ. 452.

¹¹ ა. ჩიქობავა. ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 1938, გვ. 71.

¹² Н. Марр. Грамматика Чанского (Лазского) языка с хрестоматиею и словарём, СПб., 1910, გვ. 73.

¹³ ს. კაკაბაძე. აფხაზეთის საკათალიკოზო გლეხების დიდი დავთარი, ტფილისი, 1914, გვ. 31.

მით „სუბიმი“, მდ. ოქუძის შუა წელზე. მდებარეობდა ამჟამინდელი აჩიგ-ვარას მიდამოებში. როგორც „-ვი“, ასევე „-ში“ სუფიქსიანი ტოპონიმები ფართოდაა გავრცელებული საქართველოში (მდრ. მოქვი, აგვი, ბახვი, ჭალეში, ცაიში, ხაიში და სხვ. მრავალი). ძირი „სუბ“ ფონეტიკური სახეცვლილებით გვხვდება საქართველოს სხვა გეოგრაფიულ სახელებშიც, კერძოდ: ზუბი – ცაგერთან და ზობთან, ზუფუ – „სახლი და საყოფელი შარვაშიძისა“,¹⁴ აქვე ჩაედინება მდინარე ზუფუ.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ გვიან შუა საუკუნეებში ჯიქეთში ერთ-ერთ თემს ეწოდებოდა სუბაში, რომელიც მოსახლეობდა ამავე სახელწოდების მდინარეზე, სოჭის დასავლეთით (მდ. სუბაში არის მერმინდელი შახე), რაც ამ ტერიტორიაზე ჯიქებზე უფრო ადრე ზანური მოსახლეობის არსებობაზე უნდა მიუთითებდეს.

თილითი – იხსენიება დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთებში¹⁵. კასტელის მიერ შედგენილ კოლხეთის რუკაზე ის აღნიშნულია მდ. მოქვის სათავეებში. „-ით-ი“ სუფიქსი ქართული ტოპონიმების მაწარმოებელია (ოფშკვითი, ხვაშითი, ხრეთი...). „თილ“/„თილა“ ზანურად (ჭანურად) ნიშნავს გოჭს¹⁶. თილითი (ე. ი. საგოჭე) ისეთივე შინაარსისაა, როგორც ფაუნასთან დაკავშირებით ჩამოყალიბებული ტოპონიმები: საღორია, საირმე, ოკვინორე და ა.შ. ლამბერტისეულ კოლხეთის რუკაზე ამ სოფელს ეწოდება თილიში.

ოლუშე – თეათინელი მისიონერების რუკებზე აღნიშნულია მდ. ღალიძგის სათავეებში, მთიელი ტომების შემოსევების საწინააღმდეგოდ აგებულ კედელთან. დადგენილია, რომ ოლუშე ეწოდება მთას ტყვარჩელთან¹⁷. ლამბერტის თანახმად, „ერთ ადგილას, რომელსაც ოლუშე ჰქვია, მთები გაშლილია და მტერს ადვილად შეეძლო აქედან შემოსვლა და ქვეყნის აოხრება, დიდი ხარჯით ამოუყვანიათ კედელი“...¹⁸ როგორც ამ ცნობიდან ჩანს, მის მიდამოებში ყოფილა მნიშვნელოვანი გადმოსასვლელი კოდორის ხეობიდან კოლხეთის დაბლობში. სწორედ ამ გადმოსასვლელთან არის დაკავშირებული პუნქტის სახელწოდება ოლუშე. ზანურში „ოლუ“ ნიშნავს გზას¹⁹ (მდრ. ოლორი – ენგურის მარჯვენა შენაკადი ფახულანთან).

¹⁴ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, – ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 784.

¹⁵ ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს..., წიგნი I, გვ. 41.

¹⁶ ა. ჩიქობავა. ჭანურ-მეგრულ-ქართული..., გვ. 87.

¹⁷ ბ. ხორავა. ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობა..., გვ. 96.

¹⁸ არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა, იტალიურიდან თარგმნა ა. ჭყონიამ, გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ი. ანთელავამ, თბ., 1991, გვ. 152.

¹⁹ ი. ყიფშიძე. Грамматика..., გვ. 497; გ. ელიავა. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997, გვ. 255.

ღალიძგის სათავეების გარდა, სახელწოდება ოლუშე დღესაც გვხვდება მდ. ჭანისწყლის სათავეებში, სკურის ჩრდილოეთით და მდ. ტეხურის სათავეებში, ლეხარდეს სამხრეთით. ორივეგან დღემდე არის შემორჩენილი (ისევე, როგორც ღალიძგის სათავეებში) ხეობის ჩამკეტი სისტემის ნანგრევები²⁰.

რაც შეეხება თვით ბედიას, ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, „ეგრისისა მდინარესა ზედა, მთასა შინა, არს ეგრი, სადაც მოვიდა პირველად ეგროს, ძე თარგამოსისა და აქა აღაშენა ქალაქი და დაიპყრა საზღვარი თვისი, არამედ მას შემდგომად უწოდეს ბედია, რომელი დასუა მეფემან ფარნაოზ ქუჯვი ერისთავად რიონის დასავლეთისა, ვინაითგან ჰპოვა ბედი“²¹.

ამრიგად, XVII საუკუნის საისტორიო წყაროებში ბედიის გარშემო მოხსენიებული ტოპონიმები მეგრულ და ჭანურ დიალექტებზე იხსნება. ნიშანდობლივია ის გარემოებაც, რომ ამ მხარის გეოგრაფიული სახელები თეათინელი მისიონერების კოლხეთის რუკებზე ზანური ფორმითაა გადმოცემული.

აღნიშნულ ტერიტორიაზე ერთფეროვანი მოსახლეობა კარგად ჩანს XVII საუკუნის საისტორიო წყაროებში დაფიქსირებული ონომასტიკონით. ასე, მაგ., სუბვიში იხსენიება გვარები: კიტია, პერტია, ძლირუა, ქორჩოლუა, ჯაკონია, ლუაჯავა, მახუტია, არტანია, ხვინგია, ბიგუა, გუგურია²²; სოფელ ზეგანში: ხუბულავა, გოგუა, ნადარაია²³; ილორში: წაწულუა²⁴, ჩხროძე²⁵, შეგუა, გერმანია, კაჭაბაა²⁶ (კაჭაბავა); ღალიძგაში: ალესანდრია²⁷, კვირკველია, ჩაგალოსკირი²⁸; თილთში: ჩანგელია²⁹, თიფშხუა, გულუა, ცქურია, შონია, სეფანასკირი, ჩერჩია, ყვანესკირია, ბულია, თუთაშნია, ფაჟავა, თოლისკუა, ხუხუა, ზარქუა, შანტია, შარნავა, ცისკარავა, მალურავა, მიხალია, ჩხირუა, გირგოლავა³⁰ და ა.შ.

²⁰ კ. ოკუჯავა. კელასურის ზღუდე. „საისტორიო ძიებანი“, II, თბ., 1999, გვ. 83.

²¹ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 780.

²² ს. კაკაბაძე. აფხაზეთის საკათალიკოზო გლეხების დიდი დაფთარი, გვ. 31.

²³ ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს..., წიგნი I, გვ. 41.

²⁴ იქვე.

²⁵ ს. კაკაბაძე. აფხაზეთის საკათალიკოზო დიდი იადგარი, საისტორიო მოამბე, წ. II, ტფილისი, 1925, გვ. 190.

²⁶ კ. გრიგოლია. ილორის წმ. გიორგის ხატის წარწერა, ენიმკის მოამბე, ტ. 13, თბ., 1942, გვ. 157.

²⁷ ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს..., წიგნი I, გვ. 41.

²⁸ Rapports..., VIII, გვ. 106.

²⁹ ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს..., წიგნი I, გვ. 41.

³⁰ ს. კაკაბაძე. აფხაზეთის საკათალიკოზო გლეხების დიდი დაფთარი, გვ. 33.

როგორც ვხედავთ, ყველა გვარი დასავლურქართულია, „-ბე“, „-სკუა“, „-უა“, „-ია“, „-ავა“, და „-სკირი“ დაბლოკებით. ასეთივე ვითარებაა XVII საუკუნის საისტორიო წყაროებში ბედიის გარშემო მოხსენიებულ სხვა სოფლებშიც.

К. М. ОКУДЖАВА

БЕДИА И ЕЁ ОКРЕСТНОСТИ В XVII ВЕКЕ

По материалам топонимики и ономастики

В исторических источниках XVIIв. Бедиа и его окрестности не только политически, но и этнически относятся к Мегрелии. Об этом свидетельствует реляция Луи де Гранжье, составленная 2 марта 1615г. в мегрельском селе Мокви. Акад. Н. А. Бердзенишвили обращает внимание на тот факт, что Гранжье указывает о функционировании в этом крае только одного языка – мегрельского.

Вышесказанное подтверждается данными ономастики того времени: фамилии производимые суффиксами “-иа” (Квирквелиа, Ласуриа, Туташхиа ...), “-уа” (Гуруа, Логуа, Чхангуа ...), “-ава” (Пажавა, Малурава, Гогилава...), “-ариа” (Цебелариа, Конджариа, Хистариа ...), “-скири” (Чагалоскири, Сепанаскири, Жванескириа ...), “-шиа” (Хухушиа, Белешиа, Чутишиа ...). В исторических источниках XVII века нет никаких упоминаний о каких-либо абхазских и джикских фамилиях.

В изучении этнической истории указанной территории важное значение имеет исследование материалов топонимики XVII века. Установлено, что все географические имена объясняются только на занском языке. Например: Тилити, Галидзга, Илори, Санари, Окуми, Царче, Чхортоли, Олуше, Мухури и т. д.

В Одишском княжестве, за рекой Ингури существовали поселения, имевшие для того времени большое политическое и экономическое значение. К их числу относились: Бедиа, Ципуриа, Илори, Скурча, Маргула и т. д. В западной же части Одишского княжества действовали религиозно-культурные центры: Бедиа, Мокви, Дранда, Ципуриа, Киачи.

По данным итальянского миссионера первой половины XVII века Джузепе Джудиче, в Мегрелии особо праздновали Гиоргоба – день св. Гиоргия, которое устраивали в Илори, в церкви св. Гиоргия, под руководством Бедийского епископа.

ΑΑΝΑΪ αΐ ΟΑΑΑ

ΑΑΑΕΕΟ ΟΑΑΘΕΟΕΪ ΔΪ ΟΪ

ქართული ხუროთმოძღვრების ერთ-ერთი შესანიშნავი ძეგლი – ბედიის ტაძარი და მისი სამონასტრო კომპლექსი მდებარეობს აფხაზეთში, ოჩამჩირის რაიონის სოფ. აგუბეღიაში. მას უჭირავს მთისწინა მაღლობი, საიდანაც თვალწარმტაცი ხედი იშლება, ერთი მხრივ, კოდორის ქედსა და ოქუმისწყლის ხეობაზე, ხოლო, მეორე მხრივ, შავ ზღვასა და ზღვისპირა ვაკეზე.

ბედიის ტაძარი Xს. მიწურულსაა აგებული „აფხაზთა“ მეფის (შემდეგში საქართველოს ერთიანი მონარქიის პირველი მეფის) ბაგრატ III-ის (978-1014) მიერ. „დადიანთა ქრონიკის“ ცნობით, „წელსა შუთ (999) ბაგრატ, ძემან გურგენ მეფისამან კუროპალატმან ბედია აღაშენა“.¹

ბედიის სამონასტრო კომპლექსის ცენტრში ჯვარგუმბათოვანი ტაძარია, რომელიც ღვთისმშობლის სახელზეა აგებული. იგი გეგმით წაგრძელებული სწორკუთხედაა სამი შესასვლელითა და ვიწრო გვერდის ნაგებით. გუმბათი ორ ბურჯსა და საკურთხეველის კედლების კუთხეებს ეყრდნობა. ფასადები თლილი ქვიშაქვითაა მოპირკეთებული. სამწუსხროდ, ტაძარს პირვანდელი სახით არ მოუღწევია ჩვენამდე. ახლანდელი ნაგებობა XIII-XIVსს. განეკუთვნება². ტაძრის კედლებზე შემორჩენილია სხვადასხვა ქრონოლოგიური ფენის – X-XIსს., XIII-XIVსს., XVI-XVIIIსს. – მოხატულობის ფრაგმენტები³. ტაძრის სამხრეთის კედლის აღმოსავლეთ ნაწილში გამოსახულია ქტიტორი ბაგ-

¹ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შერეული, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. ჟორდანიას მიერ, წ. I, ტფ., 1892, გვ. 137.

² Н. П. Северов. Памятники грузинского зодчества, М., 1947, გვ. 193; შ. ამირანაშვილი. ქართული ხელოვნების ისტორია, თბ., 1961, გვ. 254.

³ Н. И. Толмачевская. Фрески древней Грузии, Тифлис, 1931, გვ. 8; რ. შპერლინგი. ბედიის ტაძრის მხატვრობის დათარიღების საკითხისათვის, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. XVIII, №4, 1957, გვ. 503-511; Л. Шервашидзе. Средневековая монументальная живопись в Абхазии, Тб., 1980, გვ. 43-66.

რატ III ეკლესიის მოდელით ხელში⁴.

სამონასტრო კომპლექსში ღვთისმშობლის ტაძრის გარდა შედის საკმაოდ დიდი, ორსართულიანი სასახლის – სამღვდელმთავრო „პალატის“, სამრეკლო-კარიბჭის და სხვა დამხმარე ნაგებობათა ნაშთები.

„მატიანე ქართლისას“ ცნობით, ბაგრატ მეფემ „ალაშენა საყდარი ბედიისა და შექმნა საყდრად საეპისკოპოსოდ, მოცვალა მუნ გულაყცხა საეპისკოპოსო, შეწირნა სოფელნი მრავალნი ყოველთა ჰევთა და ადგილთა, განასრულა ყოველითა განგებითა, შეამკო ყოველითა სამკაულითა ეკლესია, აკურთხა და დასუა ეპისკოპოსი“.⁵ ბაგრატ III-ის ეს ღონისძიება – გულაყცის საეპისკოპოსო კათედრის „მოცვლა“ ბედიით – იმ პროცესის შემადგენელი ნაწილი იყო, რომელიც IX-Xსს. მიმდინარეობდა „აფხაზთა“ სამეფოში და მიზნად ისახავდა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოსაგან გამოყოფასა და გაეროვნულებას, ბიზანტიური საეპისკოპოსო კათედრების მოშლასა და მათ ნაცვლად ქართული საეპისკოპოსო კათედრების დაარსებას. „აფხაზთა“ მეფეები, ბერძნული საეპისკოპოსოების გვერდითა და მათ ნაცვლად ქმნიან ქართულ საეპისკოპოსოებს და, ამგვარად, კანონიკური საფუძვლების დაურღვევლად, საბოლოოდ აქრობენ დასავლეთ საქართველოში ბერძნულ ეკლესიას. ასე იქმნება ბიჭვინთის (IXს.), ჭყონდიდის (Xს. I ნახ.), ბედიის (Xს. მიწურული), ქუთათისის (XIს. დასაწყისი) კათედრები როდოპოლისისა და პეტრას, ნიკოფსიისა და სებასტოპოლისის, ფაზისის, ძილანევის (გულაყცა) კათედრების ნაცვლად. იმავდროულად იქმნება ახალი ეპარქიები: დრანდის, მოქვის, ცაგერის, ნიკორწმინდის⁶. ძველი კათედრებიდან დარჩა მხოლოდ ცაიში, რომელიც, იმ დროისათვის, როგორც ჩანს, გაეროვნულებული იყო.

ბედიის ეპარქიის მღვდელმთავარი ბედიელის სახელითაა ცნობილი. ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, ბედიელთა სამწყსოს შეადგენდა ტერიტორია მდ. მოქვისწყალსა და მდ. დადისწყალს (ოქუმიწყალი) შორის⁷. ბედიელები მთავარეპისკოპოსის, ხოლო შემდეგ მიტროპოლი-

4 Н. И. Толмачевская. Фрески..., გვ. 8; რ. შმერლინგი. ბედიის ტაძრის..., გვ. 503-504; Л. Шервашидзе. Средневековая..., გვ. 54.

5 მატიანე ქართლისა, წგნ.: ქართლის ცხოვრება, – ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 281.

6 პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, თბ., 1954, გვ. 248-249; ნ. ბერძენიშვილი. სავაზირო ფეოდალურ საქართველოში, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. III, თბ., 1966, გვ. 51.

7 ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, – ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 780.

ტის ხარისხს ატარებდნენ, რაც ბედიის საეპისკოპოსოსა და ბედიელ მღვდელმთავართა დიდ როლზე მეტყველებს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ზოგიერთი ბედიელი მღვდელმთავარი მნიშვნელოვან სახელმწიფო საქმეებს ასრულებდა.

„მატიანე ქართლისას“ ცნობით, ბაგრატ III-მ ბედიის საეპისკოპოსოს მრავალი სოფელი შესწირა „ყოველთა ჳევთა და ადვილთა“, მაგრამ ბედიის საეპისკოპოსოს საეკლესიო მიწისმფლობელობისა და სამამულო სისტემის, ბედიის, როგორც საეკლესიო-ფეოდალური სენიორიის შესახებ სხვა ცნობები, სამწუხაროდ, არ გავაჩნია.

ბედიის ტაძარი საქართველოს ერთიანობის სიმბოლოა, XI ს. დასაწყისში ჩამოყალიბებული საქართველოს ერთიანი მონარქიის გვირგვინს წარმოადგენს. „მატიანე ქართლისას“ ავტორი ბაგრატ III-ის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის დახასიათებისას აღნიშნავს: „უკეთუ ვისმე ენებოს განცდად და გულისხმისყოფად სიმაღლისათუც ღიდებისა მისისა, პირველად განიცადოს სამკაული ბედიისა ეკლესიისა, და მისგან გულისხმა ყოს, რომელ არავინ ყოფილ არს სხუა მეფე მსგავსი მისი ქუეყანასა ქართლისასა და აფხაზეთისასა“.⁸ იმავეს იმეორებს ვახუშტი ბატონიშვილი: „დაშენა ნ-დ მეფემან ბაგრატ ეკლესია დიდ-შუენიერ გუმბათიანი და შეამკო სიმიდრითა დიდითა ფრიად. ამისთვის წერილ არს: ვისაც გენებოს სიდიდე და სიმიდრე ბაგრატ ნ-დ მეფისა, განიხილე ბედიის ეკლესია და მითი სცნობ“.⁹

უნიკალური შემთხვევაა, როდესაც მემატიანე მეფის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობისა და მისი სიდიადის წარმოსაჩენად მკითხველს მოუწოდებს, იხილოს მის მიერ აგებული ტაძარი და მისი „სამკაული“. ბაგრატ III-ის მიერ ბედიის ტაძრისათვის შეწირული უმთავრესი „სამკაული“ იყო ოქროს ბარძიმი, ქართული ოქრომჭედლობის ბრწყინვალე ძეგლი, რომელიც, როგორც ჩანს, ტაძრის კურთხევის მომენტისათვის (999წ.) დამზადდა, როგორც უმნიშვნელოვანესი სარწმუნოებრივი რელიკვია.

ბედიის ოქროს ბარძიმი არის მასიური მრგვალი ფორმის ბაჯადლო ოქროს თასი (სიმაღლე – 12,5სმ, დიამეტრი – 14სმ, წონა – 752გ.). ამჟამად პირვანდელი სახით შემონახულია მხოლოდ ბარძიმის ზედა ნაწილი (ლათ. cuppa), ხოლო ფეხი დაკარგულია. ბარძიმის გარე ზედაპირი სვეტებზე დაყრდნობილი თაღედით 12 არედაა დაყოფილი. ერთ მხარეს გამოსახულია ტახტზე მჯდომი მაცხოვარი, მის საპირისპირო მხარეს – ღვთისმშობელი ყრმით, ხოლო თაღებქვეშ –

⁸ მატიანე ქართლისა, გვ. 281.

⁹ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 780.

წმინდანთა გამოსახულებები¹⁰. ბარძიმის ზედა ნაწილში ერთსტრიქონიანი ასომთავრული წარწერაა, რომლის თანახმადაც იგი ბაგრატ მეფეს და მის დედას გურანდუხტ დედოფალს შეუწირავთ მათ მიერვე ამენებული ბედიის ტაძრისათვის: „წმიდაო ღმრთისმშობელო, მეოხ ეყავ წინაშე ძისა შენისა ბაგრატ აფხაზთა მეფესა და დედასა მათსა გურანდუხტ დედოფალსა, ამის ბარძიმისა შემწირველთა, ამის საკურთხეველისა შემამკობელთა და ამის წმიდისა საყდრისა აღმაშენებელთა, ამინ“¹¹.

ბედიის ტაძრის უმთავრეს სარწმუნოებრივ რელიკვიებს წარმოადგენდა ასევე ბიზანტიიდან ჩამოსვენებული ვლადიმერის ღვთისმშობლის ხატი და ღვთისმშობლის სარტყელი¹².

ბედიის ტაძარში დაკრძალულია საქართველოს ერთიანი მონარქიის პირველი მეფე ბაგრატ III. მეფე ტაოში, ფანასკერტის ციხეში გარდაიცვალა 1014წ. 7 მაისს და მისმა ერთგულმა თანამებრძოლმა, სპასალარმა ზვიად ერისთავმა მისი ცხედარი წამოასვენა და მის მიერვე აგებულ ბედიის ტაძარში დაკრძალა¹³. ამ ფაქტმა განსაზღვრა შემდგომში ბედიის საეპისკოპოსოსა და ბედიელი მღვდელმთავრის როლი და მნიშვნელობა ქვეყანაში. „ხელმწიფის კარის გარიგების“ მიხედვით, ბედიელი სამეფო საფლავის მფარველი იყო: „ბედიელი მოსაფლავეა [მეფისა]“¹⁴. ბედიელის მოსაფლავედ დადგენა ნიშნავდა მეფის საფლავზე მწირველი ეპისკოპოსის დაყენებას, რაც საპატიო მოვალეობა იყო.

ბედიის საეპისკოპოსოს ისტორია, ისევე როგორც ყველა ეპარქიის ისტორია, მჭიდროდ უკავშირდება ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებას, ამიტომ მის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს. ეპარქიის ისტორიის კვლევისას უაღრესად მნიშვნელოვანია მღვდელმთავართა ქრონოლოგიური რიგის დადგენა.

ბედიელთა შესახებ ცნობები დაცულია ქართულ და უცხოურ წყაროებში, თუმცა ეს ცნობები მწირია და ფრაგმენტული. ბედიის ტაძრისა და ბედიის საეპისკოპოსოს ისტორიის შესწავლის, ბედიელ ეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგის დადგენის პირველი ცდა ეკუთვნის

¹⁰ გ. ჩუბინაშვილი. ბედიის ოქროს ბარძიმი, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, 1940, ტ. X-B, გვ. 3-9; Г. Чубинашвили. Грузинское чеканное искусство, Тб., 1959, გვ. 153; გ. გოცირიძე. ბედიის ბარძიმი, თბ., 1984.

¹¹ გ. ჩუბინაშვილი. ბედიის ოქროს ბარძიმი, გვ. 2-3.

¹² А. Муравьев. Грузия и Армения, ч. III, СПб., გვ. 281; ა. ხელაია. ბედიის ტაძარი, ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587, გვ. 13-14.

¹³ მატეიანე ქართლისა, გვ. 283.

¹⁴ გარიგება ჰელმწიფის კარისა, წგნ.: ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. II, თბ., 1965, გვ. 91.

ცნობილ საეკლესიო მოღვაწეს, 1921-1927წწ. საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ ამბროსის (ხელაია), რომელმაც ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტად მოღვაწეობის (1919-1921წწ.) პერიოდში შეისწავლა ეს საკითხი. 1920წ. მან დაასრულა მუშაობა ნაშრომზე „ბედიის ტაძარი“, რომლის ხელნაწერი ინახება საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოს კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში¹⁵. უკანასკნელ ხანს, ბედიელ ეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგის დადგენას სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნა გ. კალანდია¹⁶; ამავე საკითხს შეეხო ლ. ახალაძე თავის საკანდიდატო დისერტაციაში¹⁷, მაგრამ ბედიელთა ქრონოლოგიური რიგის დაზუსტება და სრულყოფა კვლავაც მოითხოვს შემდგომ კვლევა-ძიებას, მით უმეტეს, რომ Xს. მიწურულიდან ვიდრე XIს. II ნახევრამდე ბედიელი მღვდელმთავრების შესახებ არა ვიცით რა.

პირველი ბედიელი, რომელიც წყაროებში იხსენიება, ესაა მთავარეპისკოპოსი და სწავებლოზი იოანე. იგი XIს. II ნახევრის ამბების თხრობისას იხსენიება გიორგი მცირის თხზულებაში „ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა“. 1065 წელს, როდესაც ბაგრატ IV-ის (1027-1072) ასული მართა კონსტანტინეპოლში გააგზავნეს კონსტანტინე X დუკას ვაჟის – მიხეილის საცოლედ, მას თან ახლდა „ნეტარი ბერი პეტრე პეტრიკოფილი და იოანე ბედიელი მთავარეპისკოპოსი და სწავებლოზი და სხუად ერი ფრიადი“.¹⁸

მთავარეპისკოპოსი იოანე ბედიელი სხვა წყაროებით უცნობია, ამიტომ ბედიის კათედრაზე მისი მოღვაწეობა პირობითად XIს. 60-იანი წლებით თარიღდება¹⁹. აღსანიშნავია, რომ იოანე ბედიელის ჩასვლა კონსტანტინეპოლში მართა ბატონიშვილთან ერთად, გიორგი მცირის მიერ სახელდებით მისი გამოყოფა, მის მიერ ბიზანტიური საეკლესიო წოდების „სწავებლოზის“ ტარება, არამართო მისი პიროვნების, არამედ მაშინდელ საქართველოში ბედიელი მღვდელმთავრის მნიშვნელოვან როლზე მეტყველებს²⁰.

¹⁵ ა. ხელაია. ბედიის ტაძარი, ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587.

¹⁶ გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგი, ჟურნ. „არტანუჯი“, 1995, №4.

¹⁷ ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლები აფხაზეთში IX-XVIII სს., თბ., 1998, საკანდიდატო დისერტაციის ხელნაწერი.

¹⁸ გიორგი მცირე. ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა. – ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ი. ლოლაშვილმა, თბ., 1994, გვ. 235-236.

¹⁹ გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა... გვ. 33; ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული... გვ. 26.

²⁰ გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა... გვ. 33.

ჩვენთვის ცნობილი შემდეგი ბედიელია სუმეონ გულაბერისძე²¹. დავით აღმაშენებლის 1123/24 წლის ანდერძში მღვიმისადმი იხსენიება ბედიელ-ალავერდელი და მწიგნობართუხუცესი სუმეონი, რომლის მზრუნველობასაც მეფე ანდობს შიომღვიმის მონასტერს²². სუმეონ ბედიელ-ალავერდელი იყო გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელის დისწული, დავითის ისტორიკოსის ცნობით, „მისგავსებული გიორგი დედის ძმისა თვისისა, კაცი ყოვლითურთ სრული და ბრძენი“.²³ 1124 წლის შემოდგომაზე, როცა მეფემ შირვანი აიღო, მემატიანის ცნობით, შირვანის საქმეთა გამგებლად სუმეონ ბედიელ-ალავერდელი დატოვა²⁴.

ცნობილი არ არის, თუ როდის მიიღო სუმეონმა ბედიელობა (ბედიელ-ალავერდელობა). გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელის გარდაცვალების შემდეგ (1118წ.), სუმეონ ბედიელ-ალავერდელმა მწიგნობართუხუცესის სახელო მიიღო²⁵, ხოლო დავით აღმაშენებლის გარდაცვალების შემდეგ (1125წ.), დემეტრე I-ის მეფობის დროს, მან ბედიელ-ალავერდელობა დატოვა და ჭყონდიდელად ეკურთხა²⁶. ასეც იხსენიება იგი, მხოლოდ ჭყონდიდელის პატივით, უბისის სვეტის 1141 წლის წარწერაში²⁷.

ამრიგად, სუმეონ გულაბერისძის ბედიის კათედრაზე მოღვაწეობა (ბედიელ-ალავერდელობა) პირობითად XIII. I მეოთხედით განისაზღვრება²⁸.

შემდეგი ბედიელი, რომელიც წყაროებში გვხვდება, ესაა მიქაელ გონგლიბაისძე. იგი იხსენიება იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის №11

²¹ პ. ინგოროყვა. რუსთველიანას ეპილოგი, თხზულებანი, ტ. I, თბ., 1963, გვ. 574; ე. მეტრეველი. ათონის ქართველთა მონასტრის საალაპე წიგნი, თბ., 1998, გვ. 239-240.

²² [1123/24]. ანდერძი დავით მეფისა მღვიმისადმი. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I. ქართული ისტორიული საბუთები IX-XIII სს. – შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1984, გვ. 58.

²³ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, გვ. 345.

²⁴ იქვე; ა. ბოგვერაძე. დავით აღმაშენებლის ისტორიის თარიღისა და ხანობის შესახებ, „ქართული ისტორიოგრაფია“, II, თბ., 1971, გვ. 70.

²⁵ პ. ინგოროყვა. რუსთველიანას ეპილოგი, გვ. 574; ნ. ბერძენიშვილი. სავაზირო..., გვ. 11; ი. ანთელავა. საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XIII სს., თბ., 1983, გვ. 107; გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა..., გვ. 34.

²⁶ პ. ინგოროყვა. რუსთველიანას ეპილოგი, გვ. 574; ნ. ბერძენიშვილი. სავაზირო..., გვ. 12; ა. ბოგვერაძე. დავით აღმაშენებლის..., გვ. 74; ი. ანთელავა. საქართველოს..., გვ. 107; გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა..., გვ. 34.

²⁷ ნ. ბერძენიშვილი. სავაზირო..., გვ. 12.

²⁸ პ. ინგოროყვა. რუსთველიანას ეპილოგი, გვ. 574; გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა..., გვ. 34; ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული..., გვ. 26.

აღაპში, სადაც ნათქვამია: „ამასვე დღესა აღაპი მიქაელ ბედიელისა და წირვაი და აღაპი საუკუნო მიქაელ გონგლიბაის ძისა ბედიელისაი, პანაშვიდითა, შეუნდვენ ღმერთმან“.²⁹

მიქაელ ბედიელის აღაპს პ. ინგოროყვა 1305 წლით ათარილებს³⁰. XIII-XIVსს. მიჯნაზე განწესებულად მიიჩნეეს ამ აღაპს ე. მეტრეველიც³¹. ამდენად, მიქაელ გონგლიბაისძის ბედიის კათედრაზე მოღვაწეობა XIIIს. II ნახევრით შეიძლება განისაზღვროს³².

პალესტინაში, შეჰანის უდაბნოში გადაწერილი ხელნაწერის ერთ მინაწერში იხსენიება ნიკოლოზ ბედიელი: „წმ. პროკოპი, მეოხ ეყავ სულსა ნიკოლოზ ბედიელისა წინაშე ქრისტესა“.³³ ნიკოლოზ ბედიელი არის იგივე იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის №100 აღაპში მოხსენიებული „ნიკოლოზ აფხაზეთისა კათალიკოსი, ბედიელ ყოფილი“.³⁴ პ. ინგოროყვას აზრით, ნიკოლოზ ბედიელ ყოფილი აფხაზეთის (დას. საქართველოს) კათალიკოსის აღაპი იმავე ხელითაა ჩაწერილი, რომლითაც მიქაელ გონგლიბაისძისა XIVს. დასაწყისში, 1305 წლის შემდეგ, როდესაც ჯვრის მონასტერი ტყვეობიდან განთავისუფლდა. მკვლევარი თვლის, რომ ნიკოლოზი აფხაზეთის კათალიკოსად XIIIს. დასასრულსა და XIVს. დასაწყისში მჯდარა – 1280/90-1300-იან წლებში³⁵. XIIIს. დამლევის აფხაზეთის კათალიკოსად მიიჩნეეს ნიკოლოზ ბედიელ ყოფილს ე. მეტრეველიც³⁶. მ. ბროსე და თ. ჟორდანია ნიკოლოზ კათალიკოსს კონსტანტინე დავით ნარინის ძის (1293-1326) თანამედროვედ მიიჩნევენ³⁷. ამდენად, ნიკოლოზი ბედიელად XIIIს. მიწურულს მჯდარა, შემდეგ კი კათალიკოსად ეკურთხა³⁸.

საფიქრებელია, რომ სწორედ ნიკოლოზ ბედიელ ყოფილი აფხაზეთის კათალიკოსი იგულისხმება „ხელმწიფის კარის გარიგებაში“,

²⁹ ე. მეტრეველი. მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის (XI-XVIIსს.), თბ., 1962, გვ. 80.

³⁰ პ. ინგოროყვა. რუსთველიანას ეპილოგი, გვ. 756.

³¹ ე. მეტრეველი. მასალები..., გვ. 120, 132.

³² შდრ. გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა..., გვ. 34; ღ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული..., გვ. 27.

³³ ე. მეტრეველი. შეჰანის უდაბნო – XI საუკუნის უცნობი სკრიპტორიუმი პალესტინაში, „მრავალთავი“, V, 1975, გვ. 30.

³⁴ ე. მეტრეველი. შეჰანის უდაბნო..., გვ. 30; მისივე, მასალები..., გვ. 88.

³⁵ პ. ინგოროყვა. რუსთველიანას ეპილოგი, გვ. 704, 756-758.

³⁶ ე. მეტრეველი. მასალები..., გვ. 132.

³⁷ Rapports sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie. Exécute en 1847-1848, par M. Brosset, St-Petersburg, 1849, VIII Rapport, გვ. 93; Ф. Жордания. Абхазские каталикосы (Краткий очерк из истории Абхазской церкви), Ставрополь, 1893, გვ. 12.

³⁸ გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა..., გვ. 34; ღ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული..., გვ. 26.

როცა „დაისარჩლნეს აფხაზეთის კათალიკოსი და ქუთათელი იოვანე“.³⁹ მაშინ, აფხაზეთის კათალიკოსის წინადადებით, ბედიელი სამეფო საფლავის მფარველად დაადგინეს. იმავდროულად, ქუთათელსაც უბოძეს მსგავსი პატივი, ხოლო მისი საყდარი სამეფო სეიპტრის დასადგებადგილად სცნეს, რადგან ქუთათელმა არგუმენტად ის ფაქტი მოიყვანა, რომ მის საყდარში მეფეებიც (ვახტანგ დავით ნარინის ძე და კონსტანტინე დავით ნარინის ძე) იყვნენ ნაკურთხი⁴⁰.

აფხაზეთის კათალიკოსი ნიკოლოზი იხსენიება აგრეთვე ბედიის სამრეკლოს წარწერაში, სადაც ნათქვამია: „† ღმერთო, შეიწყალე სული ამის მაშენებლისა ნიკოლოზ კათალიკოზისა და სოფრონ ბედიელისა – გონგლიბაძის ძეთასა; შეიწყალენ ღმერთმან“!⁴¹

ამრიგად, ნიკოლოზ ბედიელი გონგლიბაძისძეთა საგვარეულოდან იყო. როგორც ჩანს, მისი აფხაზეთის კათალიკოსად კურთხევის შემდეგ ბედიელად სოფრონ გონგლიბაძისძე ეკურთხა. XIII-XIV სს., კონსტანტინე დავით ნარინის ძის მეფობისას სოფრონ ბედიელსა და ნიკოლოზ კათალიკოსს ბედიის ტაძრის სამრეკლო აუშენებიათ. სამრეკლოს დასავლეთ კედელში ჩასმულ ქვის ფილაზე წარწერა გვაუწყებს: „† აღიდენ ღმერთმან მეფეთა მეფე კონსტანტინე, ძე დავითისი, ამენ“.⁴² იმავდროულად, ტაძარი კაპიტალურად განახლდა: ხელახლა მოაპირკეთეს და შეამკეს ფასადები, განახლდა ტაძრის გუმბათი და დაზიანებული ფრესკული მხატვრობა⁴³.

სოფრონ გონგლიბაძისძის მოღვაწეობა ბედიის კათედრაზე XIV ს. I ნახევრით შეიძლება დათარიღდეს⁴⁴.

შემდეგი ბედიელი მღვდელმთავარია მთავარეპისკოპოსი ლაზარე. იგი იხსენიება სინას მთის სულთა მატთანეში, სადაც ნათქვამია: „სულსა ღუძელისა ქათალიკოსისა ოქროპირისა და მისთა ძეთასა შ-ს ღ-ნ. სულსა მთავარეპისკოპოზის ბედიელისა ლაზარეს და მისთა მშობელთა შ-ს ღ-ნ; სულსა მთავარეპისკოპოზის გიორგის შ-ს ღ-ნ; სულსა დრანდელისა ნიკოლოზს შ-ს ღ-ნ; სულსა ჯუარისა მონასტრისა მა-

³⁹ გარიგება ჰელმწიფის კარისა, გვ. 91.

⁴⁰ იქვე.

⁴¹ ქართული წარწერების კორპუსი, დაბედარული წარწერები, II, დასავლეთ საქართველოს წარწერები, ნაკვ. I (IX-XIII სს.), შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ვ. სილოგავამ, თბ., 1980, გვ. 172-173.

⁴² იქვე, გვ. 176.

⁴³ Rapports., VIII, გვ. 93; რ. შმერლინგი. ბედიის ტაძრის., გვ. 51; ღ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული., გვ. 22.

⁴⁴ Rapports., VIII, გვ. 93; Ф. Жордания. Абхазские каталикосы, გვ. 12; ა. ხელაია. ბედიის ტაძარი, გვ. 22; შდრ. გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა., გვ. 34; ღ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული., გვ. 22.

მას იოსებს შ-ს ღ-ნ, სულსა მაწყუერელსა პიმენს შ-ს ღ-ნ“.⁴⁵

ცნობილია, რომ სულთა მატთანებში პირთა მოსახსენებლები გარკვეული ქრონოლოგიის დაცვით შექქონდათ. ღუნძელი კათალიკოსი ოქროპირი, იგივე ხუნზახის მიტროპოლიტი, XIVს. მოღვაწეა⁴⁶. იოსების ჯვარისმამობა, ე. ი. იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის წინამძღვრობა XIVს. მიწურულითა და XVს. დამდეგით თარიღდება⁴⁷. პიმენ მაწყუერელიც XIVს. მიწურულისა და XVს. დასაწყისის მოღვაწეა, XVს. დასაწყისის ჯვარისმამა⁴⁸. შესაბამისად, XIVს. II ნახევრის მოღვაწე ჩანს მთავარეპისკოპოსი ლაზარე ბედიელი. მისი მოსახსენებლის შეტანა სინას მთის ქართული მონასტრის სულთა მატთანეში იმაზე მეტყველებს, რომ მას რაღაც ღვაწლი მიუძღვის ამ სავანის მიმართ.

ლ. ახალადის აზრით, მთავარეპისკოპოს ლაზარეს შემდეგ ბედიის კათედრაზე მოღვაწეობს სინას მთის სულთა მატთანეში ლაზარე ბედიელის შემდეგ მოხსენიებული მთავარეპისკოპოსი გიორგი⁴⁹, თუმცა ამ მოსაზრების შემამაგრებელი სხვა ცნობა არ არსებობს და, ამდენად, მთავარეპისკოპოს გიორგის ბედიელობა რამდენადმე საეჭვოდ ჩანს.

წყაროების მიხედვით, ჩვენთვის ცნობილი შემდეგი ბედიელია მარკოზი. იგი იხსენიება ჯვრის მონასტრის №228 ალაპში, სადაც ნათქვამია: „ბედიელისა მარკოზისი მოგუვიდა ოცი სომი, ათი თანგა, ათი ფლური, ორი სარტყელი ვერცხლისა“.⁵⁰

პალეოგრაფიული ნიშნებით ალაპი XIV-XVსს. თარიღდება⁵¹. ამ პერიოდს ეკუთვნის ბედიის კათედრაზე მარკოზის მოღვაწეობაც⁵².

ჩვენთვის ცნობილი შემდეგი ბედიელია მთავარეპისკოპოსი გრიგოლი. იგი იხსენიება თოფურძეთა სასისხლო სიგელში, რომელიც ზოგადად ალექსანდრე I დიდის (1412-1442) ზეობით თარიღდება⁵³. ამ პე-

⁴⁵ ი. ჯავახიშვილი. სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბ., 1947, გვ. 244.

⁴⁶ კ. კეკელიძე. ქართული კულტურის ისტორიისათვის მონდოლთა ბატონობის ხანაში, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, II, თბ., 1945, გვ. 319; თ. პაპუაშვილი, კულტურულ-საგანმანათლებლო კერები საქართველოში და მის გარეთ, - წგნ.: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, თბ., 1979, გვ. 823.

⁴⁷ ე. მეტრეველი. მასალები..., გვ. 33, 117.

⁴⁸ ე. მეტრეველი. იერუსალიმის ერთი ხელნაწერი, „საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე“, XV-B, თბ., 1948, გვ. 43-44; მისივე, მასალები..., გვ. 33-34; პ. ინგოროვცა. რუსთველიანას ეპილოგი, გვ. 702.

⁴⁹ ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული..., გვ. 27.

⁵⁰ ე. მეტრეველი. მასალები..., გვ. 100.

⁵¹ იქვე, გვ. 145, 168.

⁵² გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა..., გვ. 34; ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული..., გვ. 27.

⁵³ საქართველოს სიძველენი, ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, ტ. I, ტფ., 1920, გვ. 35-37.

რიოდში თავსდება გრიგოლის ბედიელობაც⁵⁴, თუმცა ბედიის კათედრაზე მისი მოღვაწეობის დროის უფრო დაზუსტებაც შეიძლება. სიგელში იხსენიება დავით ცხეთელი, რომელიც შეიძლება იყოს ქართლის კათალიკოსი დავით II (1426-1430) ან დავით III (1435-1439, 1443-1459). ამდენად, მთავარეპისკოპოს გრიგოლის მოღვაწეობა ბედიის კათედრაზე შეიძლება XV ს. 20-40-იანი წლებით განისაზღვროს.

მთავარეპისკოპოს გრიგოლის შემდეგ ბედიის კათედრაზე მოღვაწეობს მელქიზედეგი. იგი იხსენიება სინას მთის სულთა მატიანეში: „სულსა ბედიელს მელქიზედეგს შ-ნ ღ-ნ“⁵⁵. იგი იხსენიება აგრეთვე იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის სულთა მატიანის ტიშენდორფისეული ნუსხის №82 აღაპში⁵⁶, რომელსაც ე. მეტრეველი XV ს. I ნახევრით ათარიღებს⁵⁷. ამ პერიოდში თავსდება მელქიზედეგ ბედიელის მოღვაწეობაც⁵⁸.

როგორც ჩანს, ბედიელები ყურადღებასა და ზრუნვას არ აკლებდნენ სინას მთისა და იერუსალიმის ქართულ საგანეებს, რის გამოც მათი მოსახსენებლები შეჰქონდათ ამ საგანეების სულთა მატიანეებში.

ჩვენთვის ცნობილი შემდეგი ბედიელი მღვდელმთავარია მთავარეპისკოპოსი იოვაკიმე, რომელიც ერთდროულად ცაიშისა და ბედიის კათედრებს განაგებდა. იგი ოდიშის მთავარ შამადავლე დადიანთან ერთად იხსენიება ილორის დიდი ჯვრის წარწერაში⁵⁹. ქართლ-იმერეთის მეფის ბაგრატ VI-ისა და შამადავლე დადიანის (1470-1474) ინიციატივით, ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქმა მიქაელმა იოვაკიმე ცაიშელ-ბედიელი მთავარეპისკოპოსი აფხაზეთის კათალიკოსად აკურთხა⁶⁰. ჩვენთვის უცნობია, როდის მიიღო იოვაკიმემ ბედიელობა, მაგრამ აფხაზეთის კათალიკოსად მის კურთხევა დაახლ. 1470-1474წწ. თარიღდება შამადავლე დადიანის ზეობის მიხედვით. როგორც ჩანს, იოვაკიმემ აფხაზეთის კათალიკოსად კურთხევის შემდეგაც შეინარჩუნა ცაიშისა და ბედიის კათედრები. იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის №101 აღაპში ნათქვამია: „...ამასვე დღესა საუკუნო აღაპი ცაიშელ ბედიელის

⁵⁴ ა. ხელაია. ბედიის ტაძარი, გვ. 22; ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული..., გვ. 27.

⁵⁵ ი. ჯავახიშვილი. სინის მთის..., გვ. 243.

⁵⁶ ე. მეტრეველი. მასალები..., გვ. 76.

⁵⁷ იქვე, გვ. 25.

⁵⁸ ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული..., გვ. 27; შდრ. გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა..., გვ. 34.

⁵⁹ Rapparts..., VIII, გვ. 95.

⁶⁰ „მცნებაჲ სასჯულოთჲ“, – ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. III, თბ., 1970, გვ. 222.

და აფხაზეთისა ქათალიკოზისაჲ იოვაკიმისი. შეუნდევენ ღმერთმან“.⁶¹

იოვაკიმე ცაიშელ-ბედიელის აფხაზეთის კათალიკოსად კურთხევასთან დაკავშირებით შედგა კანონიკური ძეგლი „მცნებაჲ სასჯულოჲ“, რომელიც ქართლის კათალიკოსისაგან აფხაზეთის კათალიკოსის დამოუკიდებლობის იურიდიულ გამართლებას წარმოადგენდა; იგი განსაზღვრავდა აფხაზეთის კათალიკოსის იურისდიქციას და აწესრიგებდა მოქმედ საეკლესიო ნორმებს⁶². ფაქტობრივად, აფხაზეთის კათალიკოსი, რომელიც ადრე ქართლის კათალიკოსისაგან იკურთხებოდა და მის იურისდიქციას ექვემდებარებოდა, ამიერიდან ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქის იურისდიქციაში გადადიოდა.

მართალია, ბაგრატ VI და შამადავლე დადიანი დამოუკიდებელი საკათალიკოსოს დაარსებას ფიქრობდნენ, მაგრამ მათ სულაც არ სურდათ დასავლეთ საქართველოში აღმოსავლეთის პატრიარქების გავლენის დამყარება. ამიტომ, ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქის მიერ კურთხეული აფხაზეთის კათალიკოსი იოვაკიმე მალევე გადააყენეს, როგორც „არა სულიერად“ შემოსული სამწყსოში. კათალიკოსობიდან გადაყენების შემდეგ, იოვაკიმე ცაიშელ-ბედიელი წყაროებში არ ჩანს. მისი მოღვაწეობა ბედიის კათედრაზე, პირობითად, XV ს. 50-70-იანი წლებით თარიღდება⁶³.

XVII ს. I ნახევარში ბედიის კათედრაზე მოღვაწეობს ანტონ ჟვანიძე. იგი იხსენიება ვარძიის ოთხთავის (XII-XIII სს.) მინაწერში, სადაც ნათქვამია: „სულსა კურთხეულისა ბედიელ მთავარეპისკოპოზისა ჟვანიძესა ანტონესა შ-ნს ღ-ნ. მისთა დედა მამათა შ-ნს ღ-ნ“⁶⁴. ოთხთავის მინაწერში ასევე იხსენიება მამია III დადიანი (1503-1533) მეუღლესთან, ელენე – ყოფილ ეკატერინესთან ერთად. ანტონ ჟვანიძე, მამია III დადიანი და ელენე დედოფალი იხსენიებიან აგრეთვე გელათის პერგამენტის სახარების მინაწერში⁶⁵. ილორის კარედი ხატის წარწერაში ანტონ ჟვანიძე უკვე მიტროპოლიტის ხარისხით იხსენიება და, ამჯერად, ლევან I დადიანთან ერთად. წარწერაში ნათქვამია:

„...საკრველებათა მოქმედო, ღირსო მკვდარო უფლისაო, ღირს ჰყავ ქრისტეს ღვთისა ჩვენისა წინაშე, და აღიდე და განაძლიერენ ერისთავთ-ერისთავი და მანდატურთ უხუცესი დადიანი ლეონ, და გე-

⁶¹ ე. მეტრეველი. მასალები..., გვ. 88.

⁶² „მცნებაჲ სასჯულოჲ“, გვ. 221-233.

⁶³ გ. კალანდია. ცაიშელ ეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგი, ჟურნ. „არტანუჯი“, 1994, №2-3, გვ. 41.

⁶⁴ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ახალი (Q) კოლექციისა, ტ. II, ი. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1958, გვ. 308.

⁶⁵ Опись памятников древности в некоторых храмах и монастырях Грузии, составленная Н. Кондаковым, грузинские надписи прочтены и истолкованы Д. Бакрадзе, СПб., 1890, გვ. 42.

ვედრებით რათა მეოხ და მფარველ ექმნე, რომლისა ბრძანებითა შევამკეთ ვშიდა ხატი ესე ბედიელ მთავარეპისკოპოზმან მიტროპოლიტმან ანტონი ჟუანიძემა“.⁶⁶

როგორც ჩანს, ბედიელი ანტონ ჟუანიძე მამია III დადიანისა (1503-1533) და ლევან I დადიანის (1533-1572) თანამედროვე იყო. აღსანიშნავია, რომ ილორის ხატის წარწერა შესრულებული უნდა იყოს 1557 წლამდე, რადგან ამ წელს ლევან I დადიანი „ველმწიფის“ ტიტულს ღებულობს და ამიერიდან ერისთავთ-ერისთავად და მანდატურთ-უხუცესად არ იხსენიება⁶⁷.

ანტონ ჟუანიძე არის პირველი მიტროპოლიტი ოდიშის სამთავროში. მან ეს მაღალი საეკლესიო ტიტული, რომელიც ვრცელი ეპარქიების მღვდელმთავრებს ენიჭებოდათ, დაახლოებით 1533 წლის შემდეგ მიიღო⁶⁸, ყოველ შემთხვევაში, 1557 წლამდე მაინც.

ანტონ ჟუანიძის სახელს უკავშირდება ბედიელ მღვდელმთავართა სასახლის აშენება, რომლის წარწერაში ნათქვამია: „აღმაშენებელი პალატისა ამის ბედიელი მიტროპოლიტი ანტონი ჟუანის ძეს შეუნდეს ღმერთმან“.⁶⁹

ამრიგად, მიტროპოლიტი ანტონ ჟუანიძე ბედიის კათედრაზე XVI. I ნახევარში მოღვაწეობდა⁷⁰.

XVII. შუა ხანებში, დაახლოებით 1543-1549 წწ. შორის⁷¹, იმერეთის მეფის ბაგრატ III-ის (1510-1565) ინიციატივით მოწვეულ იქნა დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო კრება, ზნეობის დაქვეითებისა და საეკლესიო წეს-ჩვეულებების დარღვევების გამო გარკვეული ზომების მისაღებად. ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, „...ჟამთა ამათ შინა... იქნა განტევება ცოლთა, კლვა კაცთა და იღუმალ ტყვეს ყიდვა და უჯერონი სჯულსა ზედა მრავალნი იმერეთსა შინა“. საეკლესიო კრებას ესწრებოდნენ აფხაზეთის კათალიკოსი ევდემონ I ჩხეტიძე (1543-1578) და „ყოველნი ეპისკოპოზნი იმერეთ-ოდიშისანი“, მათ შორის ბედიელიც⁷². საეკლესიო კრებამ მკაცრად იმსჯელა აღნიშნულ საკითხებზე,

⁶⁶ Rapports..., VIII, გვ. 96.

⁶⁷ ბ. ხორავა. ოდიშაფხაზეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს., თბ., 1996, გვ. 67-68.

⁶⁸ გ. კალანდია. ეპისკოპოსობა და ოდიშის საეპისკოპოსოები, კრ. „ქართული დიპლომატია“, წელიწადი, 7, თბ., 2000, გვ. 499.

⁶⁹ Rapports..., VIII, გვ. 94.

⁷⁰ გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა..., გვ. 35; ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული..., გვ. 28.

⁷¹ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტურჯურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1980, გვ. 571; ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. I, თბ., 1963, გვ. 605.

⁷² ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 824.

ჯეროვანი შეფასება მისცა მათ და საეკლესიო და ზნეობრივი ნორმების დასაცავად შეიმუშავა „სამართალი კათალიკოზთა“.⁷³

სამწუხაროდ, წყაროებს არ შემოუნახავთ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო კრების მონაწილე ბედიელის სახელი. საფიქრებელია, რომ ესაა ანტონ ჟვანიძე, რადგან ბედიის კათედრაზე მისი მოღვაწეობა ქრონოლოგიურად ემთხვევა დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო კრების გამართვის დროს.

ანტონ ჟვანიძის შემდეგ ბედიის კათედრაზე მოღვაწეობს ამავე საეკლესიო კრების მონაწილე კირილე ცაიშელი. ილორის წმ. გიორგის ხატის წარწერაში იხსენიება ამ ხატის „მომგებელი“ ცაიშელ-ბედიელი მიტროპოლიტი კირილე ჟვანიძე. წარწერაში ნათქვამია: „წმიდაო გიორგი ილორისაო, შეიწყალე სული ცაიშელ-ბედიელი მიტროპოლიტი კუირილე ჟუანიძისა, რომელმან ინება შემკობა ხატისა ამის, ამინ“.⁷⁴ ხატის ზურგზე გაკეთებულ წარწერაში ნათქვამია: „წ. ღმრთისა საყდართა წინაშე მდგომარე ხარ განათლებული მოწამეო გიორგი, ვითარცა გაქუს კადნიერება დიდი წინაშე ღმრთისა, მეოხ მეყავ მე მარადის, ყოვლად სანატრელო, რათა მიკსნა და მეოხ მექმნ დღესა მას განკითხვისასა შემამკობელი ხატისა შენისა მე, ბედიელ მიტროპოლიტი, კუირილე ჟუანიძესა, ამინ“. „წ. ადიდნეს ღმერთმან დადიანი გიორგი და თანა მეცხედრე მათი დედოფალი თამარ და ძე მათი აღზარდნეს ღმერთმან, ამინ“.⁷⁵ ხატის წარწერაში მოხსენიებული გიორგი III დადიანის (1572-1582) მიხედვით, კირილე ჟვანიძის მოღვაწეობა ბედიის კათედრაზე დაახლოებით XVII ს. 70-80-იანი წლებით თარიღდება.⁷⁶

წყაროების მიხედვით ჩვენთვის ცნობილი შემდეგი ბედიელია მიტროპოლიტი გერმანე ჩხეტიძე, რომელმაც ღრმა კეთილისმყოფელი კვალი დააჩნია ბედიის ეპარქიას.

მიტროპოლიტმა გერმანე ჩხეტიძემ მოაჭედინა ვლასქერნის ღვთისმშობლის ხატი (XVII ს.), რომლის წარწერა გვაუწყებს: „† მე ბედიელმან გერმანე ჩხეტიძემან მოვაჭედინე ხატი ესე წმიდაი დაწერილი საწინამძღვროსა ვლასქერნისა ღვთისმშობლისა საკსრად სულისა ჩემი-

⁷³ „სამართალი კათალიკოზთა“, ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. I, თბ., გვ. 393-397.

⁷⁴ ე. თაყაიშვილი. არქეოლოგიური მოგზაურობიდან სამეგრელოში, კრ. „ძველი საქართველო“, ტ. III, ტფ., 1913-1914, გვ. 195; ლ. ბერაია. სამეგრელოში დაცული X-XIX საუკუნეების ჯვარ-ხატების წარწერები, თბ.-ზუგდიდი, 2000, გვ. 12-13.

⁷⁵ ე. თაყაიშვილი. არქეოლოგიური..., გვ. 195; ლ. ბერაია. სამეგრელოში..., გვ. 12-13.

⁷⁶ გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა..., გვ. 35; ლ. ახალაძე. ქართული..., გვ. 29.

სა, ამინ⁷⁷. მისივე ბრძანებით განახლდა ბედიის ბარძიმის ფეხი, რომლის წარწერაში ნათქვამია: „ყ-ღ წ-ა დედოფალო, ვლაცქერნის ღვთისმშობელო, შემიწყალე მე, ბედიელ მიტროპოლიტი გერმანე ჩხეტიძე, რომელი ღირს ვიქმენ კადრებად შემკობად ფეხსა წ-ისა ამის ბარძიმი-სასა“⁷⁸. მისივე დაკვეთით გადაუწერიათ ბედიის გულანი⁷⁹.

გულანი ორიგინალური ქართული საეკლესიო კრებულთა, რომელიც არც ერთ სხვა ეკლესიას არა აქვს. მასში ჩვეულებრივ თავმოყრილია საღვთისმსახურო წიგნები: სახარება, საქმე მოციქულთა, მოციქულთა ეპისტოლენი, თორმეტივე თვის საგალობლები, მარხვანი, ზატიკნი, ფსალმუნნი, სვინაქსარი, ტიბიკონი, მოკლე ჰაგიოგრაფიული საკითხავები და სხვ. გულანი უზარმაზარი კრებულთა, რომლის შექმნა და დამზადება მხოლოდ მდიდარ ეკლესია-მონასტრებს შეეძლოთ⁸⁰. ბედიელ გერმანე ჩხეტიძეს გულანის გადასაწერად შავშეთიდან მოუწვევია ცნობილი კალიგრაფი გაბრიელ ლომხანიძე. გულანის გადაწერაში ასევე მონაწილეობდნენ ცნობილი კალიგრაფები: ამბროსე კარგარეთელი და სვიმონ ეფრატელი, იგივე სუმეონ გიორგის ძე⁸¹.

გერმანე ჩხეტიძის ბედიის კათედრაზე მოღვაწეობის დროის განსაზღვრის შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში აზრთა სხვადასხვაობაა. თავდაპირველად, თ. ჟორდანიამ ბედიის გულანი XVI საუკუნით დაათარიდა და გერმანე ჩხეტიძის მოღვაწეობა ბედიის კათედრაზე XVI ს. II ნახევრით განსაზღვრა⁸². ეს მოსაზრება გაიზიარა ა. ხელაიამაც⁸³. ბედიელი გერმანე ჩხეტიძე XVI ს. მოღვაწედ მიიჩნის ხელოვნებათმცოდნე გ. ჩუბინაშვილმა⁸⁴, რომელმაც სპეციალური ნაშრომი უძღვნა ბედიის ოქროს ბარძიმის შესწავლას, და ლიტერატურის ისტორიკოსმა ლ. მენაბდე⁸⁵. მ. ნიკოლეიშვილი ვლაცქერნის ღვთისმშობლის ხატს, რო-

77 მ. ნიკოლეიშვილი. ისტორიული მასალები (ქუთაისის მუზეუმის ძეგლების წარწერები), – ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, მასალები, I, თბ., 1968, გვ. 136-137.

78 თ. ჟორდანი. ქრონიკები, I, გვ. 137-138.

79 ბედიის გულანი, ხელნაწერთა ინსტიტუტი, A-187; ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა, ტ. I, გვ. 316.

80 კ. კეკელიძე. ძველი ქართული... ტ. I, გვ. 585-586.

81 ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა, ტ. I, გვ. 316.

82 თ. ჟორდანი. ქრონიკები, I, გვ. 138; მისივე, Описание рукописей и старопечатных книг церковного музея духовенства Грузинской епархии, кн. I, Тифлис, 1903, №187, გვ. 207-209.

83 ა. ხელაია. ბედიის ტაძარი, გვ. 23.

84 გ. ჩუბინაშვილი. ბედიის ოქროს ბარძიმი, გვ. 2, 9; მისივე, Грузинское чеканное искусство, გვ. 153.

85 ლ. მენაბდე. ძველი ქართული მწერლობის კერები, ტ. I, ნაკვ. II, თბ., 1962, გვ. 188.

მელიც ბედიელ გერმანე ჩხეტიძეს მოუჭედინებია და მის წარწერას ასევე XVI საუკუნით ათარიღებს. მოგვიანებით, ბედიის გულანი XVII-XVIIIსს. ძეგლად იქნა მიჩნეული⁸⁶. აქედან გამომდინარე, გერმანე ჩხეტიძის ბედიის კათედრაზე მოღვაწეობას გ. კალანდია XVII-XVIIIსს. ათარიღებს, ლ. ახალაძე კი – XVIIს. II ნახევრით⁸⁷. გ. კალანდია თავის მოსაზრებას იმით ამაგრებს, რომ, თითქოს, მაღალ სასულიერო პირთა მოხსენიება მიტროპოლიტის ხარისხით ოდიშში ძირითადად XVII-XVIIIსს.-დან გვხვდება⁸⁸, მაგრამ ცნობილია, რომ პირველი ბედიელი, რომელიც მიტროპოლიტის ხარისხით იხსენიება, არის XVIს. მოღვაწე ანტონ ჟვანიძე⁸⁹. ასეთივე ხარისხით იხსენიება XVIს. II ნახევარში ბედიელი კირილე ჟვანიძე.

მიტროპოლიტ გერმანე ჩხეტიძის ბედიის კათედრაზე მოღვაწეობის დროის განსაზღვრისათვის უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ XVIს. II ნახ. – XVIIს. I ნახ. ოდიშის სამთავრო ეკონომიკურად და პოლიტიკურად ძლიერდება. XVI საუკუნეში ბედაში მიმდინარეობს დიდი აღმშენებლობითი საქმიანობა: ტაძრის განახლება, მისი ხელახალი მოხატვა და ძველი მხატვრობის გაცხოველება, ბედიელ მღვდელმთავართა „პალატის“ აგება და სხვ. ამ პერიოდში ბედაში მიმდინარე აღმშენებლობითი პროცესის გამგრძელებელი ჩანს გერმანე ჩხეტიძე, რომლის დაკვეთითაც გადაიწერა ბედიის გულანი, მოიჭედა ვლადიკონის ღვთისმშობლის ხატი, განახლდა ბედიის ოქროს ბარძიმის ფეხი და სხვა. ამ ღონისძიებების გატარება შეუძლებელი უნდა ყოფილიყო XVIIIს. II ნახევარსა და XVIIIს. დასაწყისში მაშინდელი პოლიტიკური ვითარების გათვალისწინებით. XVIIIს. II ნახევრიდან ოდიშის სამთავრო ღრმა პოლიტიკურმა კრიზისმა მოიცვა. ლევან II დადიანის გარდაცვალების (1657წ.) შემდეგ ქვეყანაში სამოქალაქო ომი გაჩაღდა. ამას დაერთო აფხაზთა გამუდმებული თავდასხმები და სხვა სირთულეები⁹⁰, რაც კულტურული და საღმრთაღმშენებლო მუშაობის საშუალებას არ იძლეოდა. უფრო მეტიც, XVII-XVIIIსს. ოდიშის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილის ეკლესია-მონასტრებიდან ქვეყნის შიდა რაიონებში გადმოაქვთ საეკლესიო სიწმინდეები⁹¹. თ. ჟორდანიამ და გ. ჩუბინაშვილმა ყურადღება მიაქციეს იმასაც, რომ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იერარქიაში ჩხე-

⁸⁶ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა, ტ. I, გვ. 316.

⁸⁷ გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა... გვ. 36; ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული... გვ. 30.

⁸⁸ გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა... გვ. 36.

⁸⁹ ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული... გვ. 32; გ. კალანდია. ეპისკოპოსობა და ოდიშის საეპისკოპოსოები, გვ. 499.

⁹⁰ ბ. ხორავა. ოდიშ-აფხაზეთის... გვ. 99-112.

⁹¹ იქვე, გვ. 112.

ტიბეები XVI საუკუნეში დაწინაურდნენ: ქუთათელი ეპისკოპოსი გერმანე ჩხეტიძე, მისი ძმისწული, ქუთათელი სვიმონ ჩხეტიძე, ზონელი მანოელ ჩხეტიძე, ჯუმათელი სვიმონ ჩხეტიძე, აფხაზეთის კათალიკოსი ევლემონ ჩხეტიძე⁹². იმავე XVI საუკუნეში მოღვაწეობენ ცნობილი კალიგრაფი კარგარეთელები: სოფრონი, მისი შვილი სვიმონი და კარგარეთელი სვიმონ მესხი, რომლებმაც ქუთათელი სვიმონ ჩხეტიძის დაკვეთით გადაწერეს გულანი⁹³; 1562 წელს გადაწერილ თვენის მინაწერში იხსენიება გადამწერი კარგარეთელი ზოსიმე მონაზონი მამასთან, სვიმონ ყოფილ საბასთან ერთად⁹⁴; XVIIს. „საგალობლების კრებულის“ მინაწერში იხსენიება გადამწერი სვიმონ კარგარეთელი⁹⁵. შესაძლოა, რომელიმე ამ სვიმონ კარგარეთელიდან იყოს ბედიის გულანის გადამწერი სვიმონ ევფრატელი, იგივე სკემენ გიორგის ძე. ყოველივე აქედან გამომდინარე, მიტროპოლიტ გერმანე ჩხეტიძის მოღვაწეობას ბედიის კათედრაზე ჩვენ XVIIს. მიწურულითა და XVIIIს. დასაწყისით განვსაზღვრავთ.

გერმანე ჩხეტიძის შემდეგ ბედიის კათედრაზე მიტროპოლიტი ნიკოლოზ მხეიძე მოღვაწეობს. იგი იხსენიება ბედიის გულანის მინაწერში, სადაც ნათქვამია: „ბედიისა და ვლაქერნის ღვთისმშობელო, მარადის ქალწულო მარიამ, გეგედრები მე ცვა-ფარვათა შენთა მინდობილი მიტროპოლიტი მხეიძე ნიკოლოზ“.⁹⁶

გულანის ის ნაწილი, სადაც ნიკოლოზ მხეიძე იხსენიება, XVII საუკუნეშია შედგენილი⁹⁷, ამიტომ მის მოღვაწეობას ბედიის კათედრაზე XVIIIს. პირველი მესამედით განვსაზღვრავთ⁹⁸.

⁹² ო. სოსელია. ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან (სათავადოები), I, თბ., 1973, გვ. 33. ბ. ლომინაძის აზრით, ქუთათელი გერმანე ჩხეტიძე შესაძლოა იგივე ბედიელი გერმანე ჩხეტიძე ყოფილიყო (ბ. ლომინაძე. ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან (სენიორიები), I, თბ., 1966, გვ. 206.). მაგრამ ქუთათელი გერმანე ეპისკოპოსის ხარისხით გარდაიცვალა 1529 წელს, იგი მიტროპოლიტად არ იხსენიება და, ამდენად, მისი გაიგივება ბედიელ გერმანე ჩხეტიძესთან სწორი არ იქნება. უფრო საფიქრებელია, რომ მისი რომელიმე შთამომავალი გახდა ბედიელი.

⁹³ თ. ჟორდანიას. ქრონიკები, წ. III, გამოსაცემად მოამზადეს გ. ჟორდანიამ და შ. ხანთაძემ, თბ., 1967, გვ. 372.

⁹⁴ იქვე.

⁹⁵ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა, ტ. I, გვ. 297.

⁹⁶ იქვე, გვ. 319-320.

⁹⁷ იქვე.

⁹⁸ ბედიელ ნიკოლოზ მხეიძეს გ. კალანდია XVIIIს., ხოლო ლ. ახალაძე XVIIIს. დასაწყისის მოღვაწედ მიიჩნევს. იხ.: გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა, გვ. 36; ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული, გვ. 32.

1630 წლის ივნისში, ჩერქეზეთისა და აფხაზეთის გავლით ოდიშში ჩამოვიდა იტალიელი მისიონერი ჯოვანი ჯულიანო და ლუკა. იგი ეწვია ბედიის ეპარქიასაც და მოიხიბლა „კარგად ნაგები, უძველესი მხატვრობით შემკული შესანიშნავი“ ღვთისმშობლის საკათედრო ტაძრით⁹⁹. სამწუხაროდ, იტალიელი ბერი ბედიელის შესახებ არაფერს წერს.

1639-1640წწ. ოდიშის სამთავროში იმყოფებოდნენ რუსეთის მეფის მიხეილ რომანოვის (1613-1645) დესპანები: დიაკი ფ. ელჩინი და მღვდელი პ. ზასარიევი. პოლიტიკური და ეკონომიკური ხასიათის ცნობების შეკრების გარდა, მათ დავალებული ჰქონდათ, გამოეკვლიათ ოდიშის მოსახლეობის სარწმუნოებრივი მდგომარეობა. ამ მიზნით, მათ საშუალება მისცეს, მონახულებინათ ოდიშის ყველა ეპარქია, რომ დარწმუნებულიყვნენ ამ ქვეყნის ქრისტიანობაში. 1640 წლის თებერვალში ისინი იყვნენ ბედიის მონასტერში, სადაც შეხვდნენ ევტიხი ბედიელს¹⁰⁰. მისი მოღვაწეობა ბედიის კათედრაზე, პირობითად, XVIII. 30-40-იანი წლებით შეიძლება განისაზღვროს¹⁰¹.

რუსი დესპანების ცნობით, ბედიის ტაძარში ინახებოდა მაცხოვრის ეკლის გვირგვინი; სამსჭვალე, რომლითაც მაცხოვარი ჯვარს აცვეს; ბაწარი, რომლითაც მაცხოვარი შეკრეს ჯვარცმის წინ; აგრეთვე მაცხოვრის თმა და წვერი, თუმცა რუს დესპანებს ეს რელიკვიები არ უნახავთ, რადგანაც ეს წმიდა რელიკვიები მთავრის ბეჭდით დაბეჭდილი ინახებოდა და მთავრის ნებართვის გარეშე არავის უჩვენებდნენ¹⁰². მოგვიანებით, იტალიელი მისიონერი ჟოზე მარია ძამპი, რომელიც XVIII. 70-იან წლებში იმყოფებოდა ოდიშის სამთავროში, აღნიშნავს, რომ ბედიამი ინახებოდა ძელი ჭეშმარიტის ნაწილი, მაცხოვრის წვერი, ბაწარი, რომლითაც იგი შეკრეს ჯვარცმის წინ და ტილონი, რომელშიც ღვთისმშობელი ახვევდა ჩვილ იესოს¹⁰³. ამრიგად, ბედიის ტაძარი განთქმული ყოფილა ქრისტიანული რელიკვიებით.

ბედიის კათედრაზე მცირე ხანს მოღვაწეობდა ცნობილი ქართველი საეკლესიო და პოლიტიკური მოღვაწე, დიპლომატი ნიკიფორე

⁹⁹ დომინიკანელი მისიონერი ჯოვანი და ლუკას ცნობები აფხაზეთსა და სამეგრელოზე, წგნ.: ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, III, თბ., 1987, გვ. 162, 165.

¹⁰⁰ Посольство дьяка Федота Ельчина и священника Павла Захарьева в Дадиянскую землю (1639-1640гг.), в кн.: С. Белокуров. Материалы для русской истории, М., 1988, гв. 326, 355.

¹⁰¹ ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული..., გვ. 29.

¹⁰² Посольство..., გვ. 326, 355.

¹⁰³ იხ. უან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლიშვილმა, თბ., 1975, გვ. 157.

(ერისკაცობაში ნიკოლოზ) ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილი. ტიმოთე გაბაშვილი, რომელმაც 1757-1758წწ. მოინახულა იერუსალიმის ჯვრის მონასტერი, წერდა: „ჯვარის მონასტერში სატია... ბედიელი და ჯვარის მამა ნიკიფორე“.¹⁰⁴

ნიკიფორე ჩოლოყაშვილი (დაახლ. 1585-1658) კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის კარის მოძღვარი იყო, შემდეგ მცხეთისა და მეტეხის ეკლესიების წინამძღვარი, კახეთის მოძღვართ-მოძღვარი; 17 წლის განმავლობაში ასრულებდა თეიმურაზ I-ის ელჩის მოვალეობას. 1632 წლიდან იგი დასავლეთ საქართველოში მოღვაწეობდა. ოდიშის სამთავროში იგი ერთხანს ხობის ეპისკოპოსი და კორცხელის ტაძრის წინამძღვარი ყოფილა. 1643-1649წწ. იყო იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის წინამძღვარი, ჯვარისმამა. 1643წ. მისი ხელმძღვანელობითა და ოდიშის მთავრის ლევან II დადიანის (1611-1657) სახსრებით განახლდა და მოინახტა ჯვრის მონასტერი. სწორედ მაშინდელია ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის ფრესკა ჯვრის მონასტერში. 1650 წლიდან იგი კვლავ საქართველოშია, ჯერ იმერეთის სამეფო კარზე, შემდეგ ოდიშის სამთავროში, სადაც გარდაიცვალა 1658 წელს¹⁰⁵.

როგორც ჩანს, ნიკიფორე ჩოლოყაშვილი ბედიის კათედრაზე XVIIIს. 40-იანი წლების დასაწყისში მოღვაწეობდა.

XVIIIს. 60-იან წლებში ბედიის კათედრაზე ეპისკოპოსი ანდრია მოღვაწეობს. მას იხსენიებს ანტიოქიის პატრიარქი მაკარი (1636-1672), რომელიც 1664-1665წწ. იმყოფებოდა ოდიშის სამთავროში¹⁰⁶.

შემდეგი ბედიელი, რომელიც წყაროებში გვხვდება, არის გაბრიელ ჩიქვანი. პირველად იგი ცაგერელის ხარისხით იხსენიება იმერეთის მეფის ალექსანდრე III-ის (1639-1660) 1651 წლის ფიცის წიგნში რუსეთის ხელმწიფისადმი¹⁰⁷. შემდეგ მან ჳყონდიდის კათედრაც მიიღო და ოდიშის მთავრის ლევან III დადიანის (1661-1681) ვეზირიც გახდა¹⁰⁸.

¹⁰⁴ ტ. გაბაშვილი. მიმოსღვა. – ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საბიბლიოგრაფიული დაურთო ე. მეტრეველმა, თბ., 1956, გვ. 82.

¹⁰⁵ А. Цагарели. Памятники грузинской старины в Святой Земле и на Синае, “Православный палестинский сборник”, т. IV, вып. I, СПб., 1888, გვ. 66; Т. Б. Вирсаладзе. Роспись Иерусалимского Крестного монастыря и портрет Шота Руставели, Тб., 1973, გვ. 54-55; გ. აკოფაშვილი. ქართველი დიპლომატი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი – ნიკიფორე ირბახი (XVIIIს.), თბ., 1977.

¹⁰⁶ მაკარი ანტიოქიელი. ცნობები საქართველოს შესახებ, – არაბულიდან თარგმნა თ. მარგველაშვილმა, კრ. „არმადანი“, III, თბ., 1982, გვ. 103.

¹⁰⁷ ალექსი იეგლევის 1650-1652წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა („მუხლობრივი აღწერილობა“). – რუსული ტექსტი ხელნაწერების მიმოხილვით და ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა ი. ცინცაძემ, თბ., 1969, გვ. 143-145.

¹⁰⁸ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 842.

ერთ უთარილო საბუთში – „ცაგერის ტაძრის გლეხის ამოყვანის შესახებ“ – იგი ჭყონდიდელ-ცაგერელ-ბედიელის ხარისხით იხსენიება.¹⁰⁹ ამ საბუთს ს. კაკაბაძე დაახლოებით 1675-1680წწ. ათარილებდა, ხოლო ი. დოლიძე – 1680წ. ახლო ხანებით¹¹⁰. გაბრიელ ჭყონდიდელ-ცაგერელი, როგორც ჩანს, ბედიის კათედრას 1675 წლის მერე დაუფულა, რადგან ლევან III დადიანის წყალობის წიგნში ბიჭვინტის ღვთისმშობლისადმი (1675წ.) გაბრიელი მხოლოდ ჭყონდიდელ-ცაგერელის ხარისხით მოიხსენიება¹¹¹.

გაბრიელ ჩიქვანი ბედიის კათედრას დაახლოებით XVIIIს. 70-80-იან წლებში განაგებდა¹¹².

XVIIIს. 60-იანი წლებიდან მძიმე დრო დაუდგა ოდიშის სამთავროს. იქ სრული ანარქია სუფევდა. ამას ერთვოდა აფხაზთა გამუდმებული თავდასხმები. თუკი XVIIIს. მიწურულსა და XVIIIს. დასაწყისში აფხაზებმა მიიტაცეს ოდიშის სამთავროს ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი – ტერიტორია ანაკოფიის მდინარესა (მდ. ფსირცხა) და მდ. კელასურს შორის, ახლა ისინი იწყებენ ბრძოლას მდ. კელასურის აღმოსავლეთი მიწა-წყლის მისატაცებლად¹¹³. ამ ამბების შესახებ ვახუშტი ბატონიშვილი წერდა: „ხოლო ჟამებთა ამათ შინა იყო კირთება ოდიშს აფხაზთაგან“.¹¹⁴ იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოსი (1669-1707) გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ აფხაზებმა გაანადგურეს დადიანის სამფლობელო, „აიკლეს ეკლესიები და მონასტრები: მოქვი, სოფი, ქიანი, ზუგდიდი და მთელი ქვეყანა დოსკურიიდან ჰიპიუსამდე და ფაზისამდე“ (სოხუმიდან ცხენისწყალამდე და რინამდე), ამასთან, „დადიანი ისეთი უმწეო იყო, რომ ძალა არ შესწევდა გაერეკა აფხაზები“.¹¹⁵ ცხადია, ამ დროს მძიმე დღეში იყო ბედიის ეპარქია.

ამ პერიოდში, ოდიშის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილის ეკლესია-

¹⁰⁹ ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. I, ტფ., 1920, გვ. 78-79; ქართული სამართლის ძეგლები, – ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. III, თბ., 1970, გვ. 581.

¹¹⁰ ს. კაკაბაძე. დასავლეთ საქართველოს..., გვ. 78; ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, გვ. 581.

¹¹¹ ა. ტულუში. ჭყონდიდელ ეპისკოპოსთა ქრონოლოგიის გარკვევისათვის (მე-17-18სს.), კრ. „ვერისი“, თბ., 1988, გვ. 228.

¹¹² ა. ტულუში. ჭყონდიდელ ეპისკოპოსთა..., გვ. 228; გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა..., გვ. 36; დ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული..., გვ. 30.

¹¹³ ბ. სორავა. ოდიშ-აფხაზეთის..., გვ. 109-110.

¹¹⁴ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 842.

¹¹⁵ Путешествие патриарха Досифея с религиозным и политическим состоянием Грузии до XVII века, в кн.: М. Селезнев. Руководство к познанию Кавказа, кн. I, СПб, 1847, გვ. 46.

მონასტრებიდან უსაფრთხო ადგილას, ოდიშის შიდა რაიონებში გადაჭ-
ქნდათ საეკლესიო წიგნები, ხატები ჯვრები, და სხვა საეკლესიო
ინვენტარი. მოქვის ორი ღვთისმშობლის ხატიდან ერთი მოგვიანებით
ზუგდიდის ეკლესიაში აღმოჩნდა, ხოლო მეორე – ხობის მონასტერში;
მოქვის ოთხთავი (1300წ.) მარტვილში გადმოუტანიათ; ქიაჩის მონას-
ტრიდან წმ. გიორგის ხატი სოფ. ობუჯში გადმოუსვენებიათ, ხოლო
მთავარანგელოზის ხატი – სოფ. ჭოლაში¹¹⁶. ბედიის ვლაქერნის ღვთის-
მშობლის ხატი მარტვილში გადმოუსვენებიათ¹¹⁷ და ა.შ.

1681წ. აფხაზებმა მიიტაცეს ოდიშის სამთავროს ჩრდილო-დასავ-
ლეთი ნაწილი მდ. კელასურიდან მდ. ღალიძგამდე. ამ ტერიტორიაზე
შეუძლებელი გახდა ქრისტიანული ეკლესიის ფუნქციონირება, რის გა-
მოც დრანდისა და მოქვის საეპისკოპოსოები გაუქმდა¹¹⁸. შფოთიანმა, მძი-
მე დრომ თავისი დალი დაამჩნია ბედიის ეპარქიასაც, დაიწყო მისი დაკ-
ნინება. XVIII ს. 70-80-იანი წლებიდან ვიდრე XVIII ს. 50-იანი წლების
მიწურულამდე ბედიელთა შესახებ წყაროებში არანაირი ცნობა არ ჩანს.

ბედიის უკანასკნელი მღვდელმთავარია მიტროპოლიტი მაქსიმე იაშ-
ვილი. პირველად იგი იხსენიება ქუთაისის ღვთისმშობლის მონასტრის
1759 წლის საბუთში, სადაც ნათქვამია: „მე, მეფეთ მეფემან სოლომონ
და დედოფალთ დედოფალმან დადიანის ასულმან მარიამ ვიგულეთ და
ვიგულისმოდგინეთ და შემოვკრიბეთ წმინდანი და ყოვლად სამღვდელონი
დასნი და მართლმადიდებელნი ერნი, მორჩილნი ქრისტესი და მასმუნელნი
სიტყვისა ჩემისანი... ბედიელ მიტროპოლიტი იაშვილი მაქსიმე... და ჟამთა
ვითარებისაგან გარცხვენის ეკლესიების განახლება ვინებეთ“.¹¹⁹

ბედიელი მაქსიმე მონაწილეობდა სოლომონ I-ის (1752-1784) ინი-
ციატივით 1759 წლის დეკემბერში მოწვეულ დასავლეთ საქართველოს
საეკლესიო კრებაში, რომელსაც საერო ფეოდალებიც ესწრებოდნენ¹²⁰.
კრების მიზანი საეკლესიო საქმეების მოწესრიგება და ტყვის სყიდვის
აკრძალვა იყო. 1761 წელს ბედიელმა მაქსიმემ მონაწილეობა მიიღო სა-
ეკლესიო კრებაში, რომლის გადაწყვეტილებითაც ხონის საეპისკოპოსო
აღდგა¹²¹. 1776 წლის 9 მაისის საბუთში ნათქვამია, რომ „ისრაელა
და ამისი ცოლშვილი იაშვილმა მთავარეპისკოპოსმა მაქსიმემ შესწირა

¹¹⁶ ბ. ხორავა. ოდიშ-აფხაზეთის..., გვ. 112.

¹¹⁷ А. Муравьев. Грузия и Армения, ч. III, გვ. 281; ა. ხელაია. ბედიის ტაძარი, გვ. 23.

¹¹⁸ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 845.

¹¹⁹ Грузинские церковные гуджари (грамоты), составил Д. П. Пурцеладзе, Тифлис, 1881, გვ. 138-139.

¹²⁰ Акты собранные Кавказской археографической комиссией, под ред. А. Берже, т. I, Тифлис, 1866, გვ. 56-58.

¹²¹ „განწესება სოლომონ I-ისა და საეკლესიო კრებისა ხონის ტაძრის
გამოსავალის თაობაზე“, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, გვ. 845.

გელათს¹²². საფიქრებელია, რომ აქ სწორედ ბედიელი მაქსიმე იაშვილი იგულისხმება¹²³. თუმცა საბუთიდან არ ჩანს, როდის შესწირა მაქსიმე იაშვილმა გელათს ებრაელის ოჯახი, დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ეს 1776 წლის ფაქტი არ არის, უფრო ადრინდელია, როცა მაქსიმე იაშვილი მთავარეპისკოპოსი იყო.

დაახლოებით 1770 წლის აპრილში შედგენილ დოკუმენტში – „დასავლეთ საქართველოს სამწყსოთა ნუსხა“, ბედიის იხსენიება საყდრად, სადაც ეპისკოპოსი არ ზის¹²⁴. გერმანელი მეცნიერი ი. გიულდენშტედტი, რომელმაც 1771-1772წწ. მოიარა საქართველო, ბედიას იხსენიებს, როგორც ყოფილ საეპისკოპოსო ცენტრს¹²⁵.

ამრიგად, მიტროპოლიტი მაქსიმე იაშვილი უკანასკნელი მღვდელმთავარია. იგი ბედიის კათედრაზე XVIII ს. 50-60-იან წლებში მოღვაწეობდა¹²⁶.

XVIII ს. 60-იანი წლების მიწურულს ბედიის კათედრა დაცარიელდა. ბედიის კათედრა მოიშალა აფხაზთა „მოწოლის“ შედეგად¹²⁷, ისევე, როგორც ერთი საუკუნით ადრე იმავე მიზეზით მოიშალა მოქვისა და დრანდის საეპისკოპოსოები. 90-იანი წლებიდან XIX ს. დასაწყისამდე, ოდიშის სამთავროს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილზე – მდ. ენგურსა და მდ. ლალიძგას შორის ტერიტორიაზე, აფხაზთა სამთავროს პოლიტიკური გავლენა გავრცელდა. XIX ს. დასაწყისში ამ ტერიტორიის ოდიშის მთავრის იურისდიქციაში დაბრუნების შემდეგ, ოდიშის დედოფალი ნინო 1805 წელს წერდა, რომ ბედიის მონასტერში ღვთისმსახურება სრულდებოდა, თუმცა ყოფილი ეპარქიის მოსახლეობა უკვე ცაიშელის სამწყსოში შედიოდა¹²⁸.

¹²² „წიგნი გენათელ იოსებისა გელათის შეწირულებათა შესახებ“, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, გვ. 907.

¹²³ გ. კალანდია. ბედიელ ეპისკოპოსთა..., გვ. 36.

¹²⁴ გ. კალანდია. ეპისკოპოსობა..., გვ. 502.

¹²⁵ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, – გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 171.

¹²⁶ დ. ახალაძე. ქართული..., გვ. 33; შდრ. გ. კალანდია. ბედიელ..., გვ. 36.

¹²⁷ Ф. Жордания. Абхазские каталикосы, გვ. 21-22; ა. ხელაია. ბედიის ტაძარი, გვ. 44.

¹²⁸ Акты собранные Кавказской археографической комиссией, под ред. А. Берже, т. II, Тифлис, 1868, გვ. 528.

БЕДИЙСКОЕ ЕПИСКОПСТВО

Один из самых величественных памятников грузинского зодчества – Бедийский храм находится в Абхазии, в с. Агубедиа Очамчирского р-на. Храм построен в конце Хв. “абхазским” царем (в дальнейшем первый царь единой Грузинской монархии) Баграта III (978-1014). По сведению “Хроники Дадрианов”, “В год 999 Баграт, сын царя Гургена, куропалат, построил Бедию”. Ныне сохранившееся здание относится к XIII-XIV вв. На южной стене храма, изображен ктитор Баграт III с моделью храма в руках. В храме погребен первый царь единой Грузинской монархии.

По сведению “Летописи Картли”, царь Баграт “построил Бедийский храм, и учредил (в ней) епископскую кафедру, заменил им Гудаковское епископство; пожертвовал много сел во всех ущельях и землях, обеспечил полным распоряжением, нарядил церковь всевозможными украшениями, освятил и посадил (там) епископа”.

Освящение храма епископской кафедрой был составной частью того процесса, что происходил в “Абхазском” царстве в VIII-X вв. и целью которого было освобождение западногрузинской церкви от византийского церковного влияния. Вместо греческих епископств “абхазские” цари создают грузинские епископства, и тем самым, без нарушения канонических основ, наконец упраздняют греческую церковь в Западной Грузии. Так создается в конце Хв. грузинское Бедийское епископство взамен греческого Зиганеосского (Гудаква) епископства.

По сведению Царевича Вахушти, Бедийский епископ являлся пастырем земель между р. Дадисцкали (Окуми) и р. Моквисцкали. Бедийский епископ пользовался большой почестью, он считался хранителем царской усыпальницы.

Деятельность известного нам первого Бедийского епископа датируется II пол. XI века, а последнего – II пол. XVIII в. В конце XVIII века, в связи с экспансией абхазов, Бедийская кафедра упраздняется.

È ÈÀ ÀáÀÈ ÀρÀ

„...ÌÀÏ á ÀØÌÁÏ ÓÁÚÃÒÈÓ ÀÌÒÁÏÁÁÁÈ Ó“

ბედიის მონასტრის ისტორიის შესწავლისას შეუძლებელია გვერდი ავუაროთ იმ მრავალრიცხოვან წარწერებს, რომლებიც მოთავსებულია ტაძრის ფასადებზე, ინტერიერში ფრესკებზე, საეკლესიო ნივთებსა და სამონასტრო კომპლექსის სხვადასხვა დანიშნულების შენობა-ნაგებობებზე. სამონასტრო კომპლექსში დღეისათვის შედის ღმრთისმშობლის სახელობის ტაძარი, საეპისკოპოსო პალატი და სამრეკლო. ყველა მათგანზე შემორჩენილია წარწერები, რომლებიც ამ უმნიშვნელოვანესი კულტურის კერის შესწავლისათვის მეტად ძვირფას საისტორიო წყაროს წარმოადგენენ.

მოგზაურთა და მეცნიერ-ორიენტალისტთა ყურადღება ტაძარმა გასული საუკუნიდან მიიპყრო. სხვადასხვა დროს იგი ინახულეს მ. ბროსემ, ა. პავლინოვმა, პ. უვაროვამ, დ. ბაქრაძემ და სხვებმა. მათ პუბლიკაციებში ტაძრის შესახებ შემორჩენილია სხვადასხვა ხასიათის საინტერესო მასალა, მათ შორის, წარწერებიც¹.

ტაძრის ხუროთმოძღვრების, ფრესკების, საეკლესიო ნივთებისა და სხვა ხელოვნებათმცოდნეობითი საკითხების შესწავლისას ბედიის წარწერებმა ასახვა ჰპოვეს გ. ჩუბინაშვილის, რ. შმერლინგის, ლ. შერვაშიძის პუბლიკაციებში². სამი ლაპიდარული წარწერა შევიდა ვ. სილოგავას მიერ გამოცემულ ქართული წარწერების კორპუსის მეორე ტომში³.

¹ Rapports sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie. Exécute en 1847-1848, par M. Brosset, St-Petersburg, 1849; А. М. Павлинов. Экспедиция на Кавказ, МАК, III, 1893; Д. З. Бахрадзе. Кавказ в древних памятниках христианства, ЗОЛКА, I, 1875, გვ. 23.

² გ. ჩუბინაშვილი. ბედიის ოქროს ბარძიმი, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, 1940; Г. Чубинашвили. Грузинское чеканное искусство, Тб., 1959; რ. შმერლინგი. ბედიის ტაძრის მხატვრობის დათარიღების საკითხისათვის, საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. XVIII, №4, 1957; Л. Шервашидзе. Средневековая монументальная живопись в Абхазии, Тб., 1980; Л. Шервашидзе. Некоторые средневековые стальные росписи на территории Абхазии, Тб., 1971.

³ ქართული წარწერების კორპუსი, ტ. II, დასავლეთ საქართველოს წარწერები, ტ. I (IX-XIII სს.), – შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ვ. სილოგავამ, თბ., 1980.

ოთხი ლაპიდარული და ერთი ფრესკული წარწერის ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი შესწავლის მცდელობა მოცემულია ჩვენს საკანდიდატო დისერტაციაში. მათგან რამდენიმე გამოქვეყნდა⁴. ამდენად, ბედიის ტაძრის ეპიგრაფიკული ძეგლები მთლიანობაში ცალკე წყაროთმცოდნეობითი კვლევის საგანი არ გამხდარა. წინამდებარე სტატია წარმოადგენს შემოკლებულ ვარიანტს ჩვენს მიერ მომზადებული მონოგრაფიისა „ბედიის ტაძრის ეპიგრაფიკა“.

გარეგნული ნიშნების მიხედვით ბედიის წარწერები შეიძლება შემდეგი კლასიფიკაციით წარმოვადგინოთ:

I. ლაპიდარული წარწერები: 1. სუმონ გალატონთუხუცესის წარწერა; 2. ნიკოლოზ კათალიკოსისა და სოფრონ ბედიელის წარწერა; 3. კონსტანტინე მეფეთა მეფის წარწერა; 4. ანტონ ბედიელის წარწერა;

II. ფრესკული წარწერები: 5. წარწერის ფრაგმენტი ბაგრატ მეფის ფრესკაზე; 6. წარწერის ფრაგმენტები დიდებულთა ოჯახის გამოსახულებასთან; 7. „დეოფალთ დეოფალი“ მარიხისა და ერისთავთ ერისთავი და მანდატურთუხუცესი გიორგი დადიანის წარწერა; 8. წარწერები წმინდანთა გამოსახულებებთან;

III. ჭედური წარწერები: 9. ბაგრატ აფხაზთა მეფისა და გურანდუხტ დელოფლის წარწერა; 10. გამოსახულების განმარტებითი წარწერები ბარძიძეზე; 11. გერმანე ჩხეტიძის წარწერა ბედიის ბარძიძის სადგარზე.

შინაარსობრივად ბედიის წარწერები ერთიანდებიან საამშენებლო, მემორიალურ და გამოსახულებათა განმარტებით წარწერებად. საამშენებლო წარწერებად უნდა ჩაითვალოს სუმონ გალატონთუხუცესის, ნიკოლოზ კათალიკოსისა და სოფრონ ბედიელის წარწერა, ანტონ ყუანისძის, ასევე ბაგრატ აფხაზთა მეფისა და გურანდუხტ დელოფლის ჭედური წარწერა.

მემორიალურ წარწერათა რიცხვს მიეკუთვნება კონსტანტინე მეფეთა მეფის წარწერა; გამოსახულების განმარტებითი წარწერებია: წარწერათა ფრაგმენტები დიდებულთა გამოსახულებებთან (ბაგრატის, კახაბერისა და როდამის), „დეოფალთ დეოფალი“ მარიხისა და გიორგი დადიანის წარწერა, წარწერები წმინდანთა ფრესკულ გამოსახულებებთან.

⁴ ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლები აფხაზეთში IX-XVIII სს., – დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნ. ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1998; ლ. ახალაძე. სუმონის წარწერის დათარიღების საკითხი და ძველი ქართული სამოხელეო ტერმინი, ჟურნ. „აფხაზეთის მოამბე“, №1, 1998; ლ. ახალაძე. ბედიის ტაძრის ფრესკული წარწერა და დადიანთა მანდატურთუხუცესობის საკითხი, – „საისტორიო ძიებანი“, ტ. II, 1999; Л. Ахаладзе. Эпиграфические памятники Абхазии, – в сб.: Разыскания по истории Абхазии / Грузия/, Тб., 1999, გვ. 364, 369, 370.

ზემოთდასახელებულ ყველა წარწერას განვიხილავთ კლასიფიკაციის მიხედვით და წარმოვადგენთ მათ მოკლე ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობით ანალიზს.

ლაპიდარული წარწერები. ლაპიდარულ წარწერებს შორის უძველესად ითვლება სუმეონ გალატოზთუხუცესის წარწერა, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში X ს. II ნახევრით არის დათარიღებული⁵. წარწერა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ეკლესიის შეკეთების დროს უნდა დაღუპულიყო და მ. ბროსეს პუბლიკაციის მიხედვით აღადგინა ვ. სილოგავამ. ასომთავრული წარწერა ოთხსტრიქონიანი ყოფილა, რომელიც გვაუწყებდა სუმეონ გალატოზთუხუცესის მიერ ბედიის ტაძრის მშენებლობის ამბავს.

ჩ Q ი ც რ ს ყ ო ლ უ ს ო გ უ ე ო
ქ გ ჩ ც გ ს ს ყ გ ჯ ც გ
ყ რ ლ უ ს ო ზ რ ხ ო ც ო ლ ე ს
ს ჩ რ ს

„წ(მიდა)ო ლ(მრ)თისმშობელო მე(ო)ხ ექმ(ენ) წ(მიდის)ა ამ(ი)ს ს(ა)ყდრ(ისა) ამ/შ(ენ)ე(ებ)ელს, გ(ა)ლ(ა)ტ(ო)ზთაუხ(უ)ც(ე)ს(ს)/ს(უ)მ(ეო)ნსა“.

როგორც ვხედავთ, წარწერაში დაცული არის საქართველოს სამოხელეო წყობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ტერმინი „გალატოზთუხუცესი“, რომელიც ბედიის გარდა კიდევ ორ – დიხაზურგისა (გალის რ-ნი) და შორეთის (ასპინძის რ-ნი) ეკლესიების წარწერებში გვხვდება. აღნიშნულ ტერმინთან დაკავშირებით ჩვენს მიერ უკვე გამოითქვა მოსაზრება, რომ ერთიანი ფეოდალური მონარქიის შექმნის შემდეგ სამონასტრო და საერო მშენებლობათა ინიციატივა სახელმწიფომ აიღო ხელში, რამაც განაპირობა საქართველოს სამეფო კარზე, უხუცესთა საგამგეო უწყებაში, ახალი სამოხელეო ინსტიტუტის – „გალატოზთაუხუცესის“ წარმოშობა⁶.

ქრონოლოგიურად მომდევნო კონსტანტინე მეფეთა მეფისა და ნიკოლოზ კათალიკოსისა და სოფრონ ბედიელის წარწერები ერთმანეთის თანადროული ძეგლებია და ორივე ამოკვეთილია ბედიის სამრეკლოზე.

კონსტანტინე მეფეთა მეფის სამსტრიქონიანი ასომთავრული წარწერა მოთავსებულია სამრეკლოს დასავლეთ კედელზე ჩასმულ ქვის ფილაზე:

⁵ ქართული წარწერების კორპუსი, ტ. II, გვ. 38; ლ. ახალაძე. სუმეონის წარწერის დათარიღების საკითხი..., გვ. 64-68.

⁶ დაწვრილებით იხ.: ლ. ახალაძე. სუმეონის წარწერის დათარიღების საკითხი და ძველი ქართული სამოხელეო ტერმინი.

**ჩ ტონინ ინი კიქიტი
კიქი კოსტანტინი კი
ტონინი ტნი**

„ჩ ადიდენ ღ(მერთმა)ნ მეფეთა/ მეფე კოსტანტ(ი)ნე, ძე/ დავითისი, ა(მე)ნ“.⁷

იმავე სამრეკლოს აღმოსავლეთის შესასვლელის თავზე მოთავსებული ყოფილა ასომთავრული წარწერა, რომელიც მ. ბროსეს პუბლიკაციის მიხედვით ახლებურად წაიკითხა და გამოსცა ვ. სილოგავამ⁸.

**კინღუნსი ჩხუ ჩხ
ტ სქანი ღტონისი
ღინღუნსი კიტი ყი ინი**

„[† ღმერთო, შეიწყალე სული ამის] მ(ა)შ(ე)ნ(ე)ბლისა ნ(ი)კ(ოლო)ზ კ(ათალიკო)ზ(ისა) და ს(ო)ფრ(ო)ნ ბ(ე)დიელისა – გ(ონგლიბ)ა(ა)ს ძ(ე)თ(ა)სა; შეიწყალენ ღ(მერთმა)ნ“.

პირველ წარწერაში დასახელებული ისტორიული პირი სამეცნიერო ლიტერატურაში სამართლიანად მიჩნეულია დავით რუსუდანის ძის, ანუ დავით ნარინის ძედ⁹. ამის მიხედვით წარწერა 1293-1327 წლებით თარიღდება.

XX საუკუნის 60-იან წლებში ბედიის ტაძარში ჩატარებულმა სარესტავრაციო სამუშაოებმა და არქეოლოგიურმა გათხრებმა სამეცნიერო წრეებს საფუძვლიანი ვარაუდი გაუჩინა, რომ ტაძრის თანამედროვე ნაგებობა XIII-XIVსს. მიჯნაზე უნდა იყოს აგებული¹⁰, ან ამ ეპოქაში უნდა მომხდარიყო ტაძრის საფუძვლიანი რეკონსტრუქცია. ამ მოვლენაზე თავის დროზე მიუთითა რ. შმერლინგმა¹¹. ყველა შემთხვევაში ბედიის სამონასტრო კომპლექსის სამრეკლო, რომელზეც აღნიშნული წარწერებია ამოკვეთილი, XIII-XIVსს. მიჯნით თარიღდება. როგორც ჩანს, სამრეკლოს მშენებლობა და ტაძრის რეკონსტრუქცია კონსტანტინე მეფის ინიციატივითა და უშუალო ფინანსური დახმარებით

⁷ ქართული წარწერების კორპუსი, ტ. II, გვ. 176, №210.

⁸ იქვე, გვ. 172-173, 207.

⁹ Rapports..., VIII, გვ. 93; ქართული წარწერების კორპუსი, ტ. II, გვ. 176.

¹⁰ ლ. ხიმშიაშვილი. რესტავრაციის ზოგიერთი საკითხი (წრომი, ბედია), – უკრ. „ძეგლის მეგობარი“, 1969, №14, გვ. 77; ი. ვარსიმაშვილი. ბედია, – „ძეგლის მეგობარი“, 1973, №31-32, გვ. 54.

¹¹ რ. შმერლინგი. ბედიის ტაძრის მხატვრობის დათარიღების საკითხისათვის, საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. XVIII, №4, 1957, გვ. 510.

მიმდინარეობდა და, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ სამრეკლოს მეორე წარწერაში დასახელებული ისტორიული პირები – ნიკოლოზ კათალიკოსი და სოფრონ ბედიელი XIIIს. ბოლო მეოთხედსა და XIVს. დასაწყისში მოღვაწეობდნენ, მაშინ სავარაუდოა, რომ ისინი ბედიის მონასტერში ჩატარებულ გრანდიოზულ სარესტავრაციო სამუშაოებში აქტიურად მონაწილეობდნენ.

სამრეკლოზე ამოკვეთილი ორივე წარწერა აშკარად მიუთითებს XX საუკუნის 60-იანი წლების აღმოჩენების სიმართლეს, რომ XIII-XIV საუკუნეთა მიჯნაზე, კონსტანტინე მეფის ინიციატივით, ნიკოლოზ კათალიკოსისა და ბედიელი მღვდელმთავრის სოფრონის მონაწილეობით ბედიის სამონასტრო კომპლექსს შემატებია სამრეკლო, ხოლო ტაძარს საფუძვლიანი რეკონსტრუქცია-გადაკეთება განუცდია. ნიკოლოზ კათალიკოსისა და სოფრონ ბედიელის წარწერა უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენს ბედიელ მთავარეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგის დადგენის საკითხში. აღნიშნულ პრობლემას ეძღვნება აღმოსავლეთის შესასვლელის ტიპანზე ამოკვეთილი სამსტრიქონიანი ასომთავრული წარწერა¹².

† ორბელიანი სტანისლავი ორბელიანი
ქალაქის მთავარი
[წარწერის ტექსტი]

„† აღმაშენებელი პალატისა ამის(ე)/ ბედიელ მიტრაპ(ო)ლიტი ანტონი/ [ჟუანის ძე, შ(ეუნდენ)ეს ღ(მერთმა)ნ ; ა(მე)ნ]“.

წარწერაში დასახელებული ისტორიული პირი ანტონ ჟუანისძე შუა საუკუნეების საქართველოს მნიშვნელოვანი საეკლესიო მოღვაწეა. იგი დასახელებულია სხვა საისტორიო წყაროებშიც, რომელთა შესწავლისა და წარწერის წყაროთმცოდნეობითი ანალიზის საფუძველზე ანტონის მოღვაწეობა XVIს. 20-50-იანი წლებით თარიღდება¹³.

შრამისტილი წარწერები. ბედიის ტაძრის ფრესკულ წარწერებს შორის უძველესად ითვლება ტაძრის სამხრეთის კედლის აღ-

¹² ვ. სილოგავა. დასავლეთ საქართველოს X-XIIIსს. ქართული ლაპიდარული წარწერები როგორც საისტორიო წყარო, საკანდიდატო დისერტაცია, ნაწ. II, დასავლეთ საქართველოს ქართული ლაპიდარული წარწერების კრებული (X-XIIIსს.), 1972, გვ. 298-299, №247; Л. Ахаладзе. Эпиграфические памятники Абхазии, გვ. 370, №24.

¹³ შესაბამისი არგუმენტაცია იხ.: ღ. ახალაძე. აღმაშენებელი პალატისა, – აფხაზეთის რევოლუციური მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სერია, ტ. 1, 2000, გვ. 41-46.

მოსავლეთ ნაწილში, მეფის გამოსახულებასთან, შარავანდელის მარჯვენე შემორჩენილი ასომთავრული გრაფემები:

...Ⴀ...Ⴒ

„[ბ]ა[გრა]ტ“.

წარწერა წაიკითხა ხელოვნებათმცოდნე რ. შმერლინგმა, რომელმაც ფრესკა და წარწერა Xს. მეორე ნახევრით დაათარიდა, შესაბამისად მეფის გამოსახულებაც ბაგრატ III-ის (975-1014) ფრესკად იქნა მიჩნეული¹⁴.

ამავე პერიოდს მიაკუთვნა მკვლევარმა ტაძრის ჩრდილოეთ კედლის ერთ-ერთი ფრესკა, რომელზეც დიდებულითა ოჯახია გამოსახული. ქალისა და მამაკაცის ფიგურების წინ დგას ორი ახალგაზრდა ყმაწვილი. წარწერები შემორჩენილია ქალის ფიგურასთან და ერთ-ერთი ყმაწვილის გამოსახულებასთან. ქალის ფიგურის მარჯვენა მხარეს ზემოდან ქვემოთ ასომთავრულით იკითხება **Qᄁᄂᄃ**. აღნიშნული სახელი, თავის დროზე, მ. ბროსემ წაიკითხა, როგორც **[ქ]Qᄁᄂᄃ**. ამდენად, ფრესკაზე გამოსახული ქალის სახელი, ორივე მონაცემით, შეიძლება აღვადგინოთ შემდეგი სახით:

[ქ]Qᄁᄂᄃ

„(რ)ოლაბ“

რაც შეეხება ყმაწვილის გამოსახულებასთან შერჩენილი წარწერის ფრაგმენტს, იგი ოთხსტრიქონიანი (შესაძლოა, მეტიც) უნდა ყოფილიყო. პირველი სტრიქონი არ იკითხება, მეორე სტრიქონიდან შემორჩენილია ორი ერთმანეთთან შერწყმული გრაფემა. მესამე და მეოთხე სტრიქონებზე იკითხება ორ-ორი გრაფემა. მთლიანად წარწერა, როგორც ოსტატის ჩანაფიქრიდან ჩანს, ზემოდან ქვემოთ იკითხებოდა¹⁵.

...ႣႥ

[Ⴃ]ႥႣ

[ႥႥ]ႣႥ

„... ძე/ [კა]ხა/[ბე]რი“.

¹⁴ რ. შმერლინგი. ბედიის ტაძრის..., გვ. 504-511.

¹⁵ მოცემული აღწერილობანი შესრულებულია ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმში დაცული ბედიის ფრესკის ასლიდან.

შ. ამირანაშვილმა შემორჩენილი ასოებით აღადგინა სიტყვა „მხატვარი“.¹⁶ რ. შმერლინგი სამართლიანად არ დაეთანხმა ასეთ წაკითხვას, რადგან ყმაწვილს ჯერ ისევ უწვერულვაშო სახე აქვს და სიმაღლეს შემცირებულია მის უკან მდგომი მოწიფული, ხნიერი მამაკაცის სიმაღლესთან შედარებით. წარწერაში გრაფემათა დაზიანების შედეგად გამოტოვებული ადგილების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, რ. შმერლინგის მიერ მოცემული აღდგენები ყველაზე ოპტიმალურია; როგორც ჩანს, ყმაწვილის უკან მდგომი მამაკაცი მისი მამაა და წარწერაშიც შესაბამისად იკითხება „ძე კახაბერი“.

ფრესკულ წარწერებს შორის შედარებით სრულყოფილად იკითხება ჩრდილოეთ კედელზე გამოსახული ქტიტორულ გამოსახულებებთან შემორჩენილი ხუთსტრიქონიანი ასომთავრული წარწერა¹⁷.

ბⴊⴌⴓⴑⴒⴓ
 ბⴊⴌⴓⴑⴒⴓ [ბⴑ]ⴑⴒ
 [ბⴑ]ⴑⴒⴓⴑⴒⴓ ⴑⴒ ⴑⴒ ⴑⴒ ⴑⴒⴓⴑⴒⴓ
 ⴑⴒⴓⴑⴒⴓ ⴑⴒⴓⴑⴒⴓ
 ⴑⴒⴓⴑⴒⴓ ⴑⴒ

„დეოფა(ლ)თ/ დეოფალი [მა]რიხ/ [ძე მ]ათი ე(რისთავ)თ ე(რისთავ)ი და მან(და)ტურ/რუთ უხუცესი/ დადი(ა)ნი გ(იორგ)ი“.

წარწერის დათარიღებაში აზრთა სხვადასხვაობაა. მ. ბროსეს აზრით, გიორგი დადიანი უნდა იყოს ლევან I დადიანის ვაჟი გიორგი III (1572-1582).¹⁸ თ. ჟორდანიას თანახმად, ბედიის წარწერაში დასახელებული „დეოფალთ დეოფალი“ მარიხი უნდა იყოს ცოლი მამია I-ისა და დედა გიორგი II-ისა (1345-1384), შესაბამისად, ფრესკაზე გამოსახული ყმაწვილი გიორგი II-სთან გააიგივა¹⁹. აღნიშნული მოსაზრებები არ იქნა გაზიარებული ჩვენს მიერ, რადგან წარწერაში დასახელებული ახალგაზრდა ყმაწვილი გიორგი დადიანი სამოხელეო ტიტულის მფლობელია, ხოლო, როგორც სხვა წყაროებით ირკვევა, არც გიორგი II და არც გიორგი III არ ატარებდნენ მანდატურთუხუცესის სახელს²⁰. „დეოფალთ დეოფალი“

¹⁶ შ. ამირანაშვილის მოსაზრება იხ. წიგნში: Н. И. Толмачевская. Фрески древней Грузии, Тифлис, 1931, გვ. 8.

¹⁷ ფრესკის ასლი დაცულია ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმში, მასზე დაფუძნებულია ჩვენი აღწერილობაც.

¹⁸ Rapports..., VIII, გვ. 92.

¹⁹ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. ჟორდანიას მიერ, წ. II, 1897, გვ. 199.

²⁰ დაწერილებით არგუმენტაცია იხ.: ლ. ახალაძე. ბედიის ტაძრის..., გვ. 61-71.

„მატიანე ქართლისაჲს“ ცნობას ბაგრატ III-ის მიერ ბედიის ტაძრის მშენებლობის შესახებ. ბედიის ბარძიმი ხელოვნებათმცოდნეობითი თვალსაზრისით შეისწავლა გ. ჩუბინაშვილმა. მანვე გამოაქვეყნა წარწერის ასომთავრული ტრანსკრიპცია შესაბამისი წაკითხვით, რომლის შინაარსობრივი ანალიზის საფუძველზე ჩუბინაშვილმა დაადგინა, რომ, რადგან ბაგრატი წარწერაში კურაპალატის ტიტულით არ იხსენიება, ეს მიუთითებს, რომ ტაძარიცა და ბარძიმიც შექმნილია მანამ, ვიდრე ბაგრატი ამ ტიტულის მფლობელი გახდებოდა. აღნიშნული არგუმენტაციითა და თ. ჟორდანიას მიერ მიკვლევულ დადიანთა ქრონიკაში დაცული ერთი ცნობის საფუძველზე გ. ჩუბინაშვილმა ბედიის ბარძიმისა და ტაძრის მშენებლობის თარიღად 989-999 წლები დაასახელა²⁵. საკითხის დახუსტებისათვის, ვფიქრობთ, საყურადღებოა, გურანდუხტ დედოფლის მოხსენიება ბარძიმის წარწერაში. როგორც ვიცით, 70-იანი წლების ბოლოსა და 80-იანი წლების დასაწყისში, ბაგრატის ქუთაისის ტახტზე განმტკიცების შემდეგ, დედოფალი გურანდუხტი განაგებდა ქართლს რეზიდენციით უფლისციხეში. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოითქვა მოსაზრება, რომ გურანდუხტი ამ დროს საქართველოს გაერთიანების მოწინააღმდეგეთა ბანაკში აღმოჩნდა²⁶. „მატიანე ქართლისაჲს“ ცნობით, აფხაზეთში გამეფებულ ბაგრატს ქართლში გადმოსვლისას წინ აღუდგნენ ქართლელი აზნაურები, რომლებიც „თითოეულად განაგებდეს საქმეთა ქართლისათა, დაღაცათუ იყვნენ მორჩილებასა გურანდუხტისასა“.²⁷ მემატიანის მიერ შელამაზებულად გადმოცემული კონფლიქტი აისახა ატენის სიონის ეპიგრაფიკულ მასალებში, კერძოდ, გერგოუმ ერჰასანის ძის სომხური წარწერა გვაუწყებს: „ეს მე, გერგოუმ ერჰასანის ძე, ვინც ამას კითხულობს, ღმრთის მქანდაკებელი (მოიხსენეთ), ბაგრატ აფხაზთა მეფე, როცა დედოფალს ქართველთა შეედავა და (სატახტო) უფლისციხე დაიკავა“.²⁸ ზ. ალექსიძის აზრით, „მატიანე ქართლისაჲს“ ავტორი შეეცადა ისეთი შთაბეჭდილება შეექმნა, თითქოს ბაგრატისა და ქართლის აზნაურთა კონფლიქტი დედოფლის ნების გარეშე მოხდა, მაგრამ დედა-შვილს შორის არსებული წინააღმდეგობა მაინც არ დაიძალა²⁹. აღნიშნული წინააღმდეგობა ზ. პაპასქირმა შეაფასა, როგორც ქართლში შექმნილი ვითარების ფეოდა-

²⁵ გ. ჩუბინაშვილი. ბედიის ოქროს ბარძიმი, გვ. 1-17.

²⁶ ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის სომხური წარწერები, თბ., 1978, გვ. 56-57; ზ. პაპასქირი. ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს წარმოქმნა და საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1990, გვ. 69-70.

²⁷ მატინე ქართლისაჲ, ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 276.

²⁸ ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის..., გვ. 54.

²⁹ იქვე.

ლიზმისათვის დამახასიათებელი ისეთი სოციალურ-პოლიტიკური სიტუაცია, როდესაც ფეოდალურ არისტოკრატიას ძლიერი ცენტრალიზებული სახელმწიფო ხელისუფლების ნაცვლად სურს ჰყავდეს ადგილობრივი მარიონეტული მთავრობა, რათა „თითოეულად განაგებდეს საქმეთა ქართლისათა“. ამ წინააღმდეგობაში ძნელი არაა იმის მიხედვრა, რომ ქართლის აზნაურობა და გურანდუხტი ერთ ბანაკში არიან³⁰.

ქართლის აზნაურების წინააღმდეგობა და ბაგრატიის მიერ უფლისციხის დაკავება ზ. ალექსიძემ 980-988 წლებით დაათარიდა. „ბაგრატმა წაიყვანა დედა თვისი და წარვიდა ქუეყანად აფხაზეთისა“. ამის შემდეგ დედა-შვილს შორის არსებული გაუგებრობა ამოიწურა. მამასა-დამე, გურანდუხტ დედოფალი დასავლეთში 988 წლის შემდეგ გადავიდა და, ბუნებრივია, ამის შემდეგ აისახებოდა მისი და ბაგრატ მეფის ერთობლივი საქმიანობა ბედიის ჭედურ წარწერაში, ე. ი. ბარძიმის შექმნის ქვედა ქრონოლოგიურ ზღვრად 988 წელი უნდა მივიჩნიოთ, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს გ. ჩუბინაშვილის დათარიღების სიზუსტეს ბედიის ტაძრის 989-999 წლებში მშენებლობის შესახებ.

ბედიის ბარძიმის ბურთისებური ნაწილის მთელი ზედაპირი სვეტებიანი არკატურით თორმეტ არედ არის დაკვალული. თითოეული კამარის შიგნით მოთავსებულია თითო წმინდანის ფიგურა. მაცხოვრის ფიგურასთან გაკეთებულია ბერძნული წარწერა IC XC, ღმრთისმშობელი უწარწეროდაა, ხოლო დანარჩენ წმინდანებს აქვთ შესაბამისი წარწერები შესრულებული ასომთავრული დამწერლობით³¹.

ქა ႠႵႵႵ; ႠႵ ႠႵႵႵႵ; ႠႵ ႵႵႵႵ; ႠႵ ႵႵႵႵႵ; ႠႵ ႵႵႵႵႵ; ႠႵ ႵႵႵႵႵ; ႠႵ ႵႵႵႵႵႵ; ႠႵ ႵႵႵႵႵႵ; ႠႵ ႵႵႵႵႵႵ;

„წ(მიდა)ი იოვ(ა)ნე; წ(მიდა)ი ანდრ(ი)ა; წ(მიდა)ი ლუკა; წ(მიდა)ი მ(ე)რკ(ი)ლ(ე); წ(მიდა)ი პ(ა)ვლე; წ(მიდა)ი პეტრე; წ(მიდა)ი ლებეოზ; წ(მიდა)ი თ(ა)დეოზ; წ(მიდა)ი ბ(ა)რთლ(ო)მე; წ(მიდა)ი იაკ(ო)ბ“.

წარწერების პალეოგრაფიული ანალიზი ადასტურებს, რომ ბაგრატ აფხაზთა მეფისა და გურანდუხტ დედოფლის წარწერა და წმინდანთა წარწერები ერთი და იგივე ოსტატის ნახელავია, შესაბამისად, ისინი X საუკუნის II ნახევრით თარიღდებიან.

ბედიის ბარძიმთან კიდევ ერთი ჭედური წარწერაა დაკავშირე-

³⁰ ზ. პაპასქირი. ერთიანი ქართული., გვ. 69.

³¹ Г. Чубинашвили. Грузинское чеканное искусство, гв. 152.

ბული. 1865 წელს დ. ბაქრაძემ ილორის მონასტერში ინახულა ბედი-ის ბარძიმი, რომელსაც გვიანდელ ეპოქაში შებმული სადგარი ჰქონდა. ამ ფაქტს ადასტურებდა სადგარზე ამოკვეთილი ასომთავრული წარწერა, რომელიც დ. ბაქრაძემ გადმოიწერა. 1886წ., ილორში მეორედ ყოფნისას, დ. ბაქრაძე დარწმუნდა, რომ ბარძიმს „ახლა ფეხი მოკვეთილი ჰქონდა და მისი წარწერაც დაკარგული იყო“.³² სამწუხაროდ, აღნიშნული წარწერის შესახებ ცნობა მხოლოდ დ. ბაქრაძის ნაშრომმა შემოინახა³³. დანარჩენი გამოცემები (გ. ჩუბინაშვილი, ზ. ანჩაბაძის რუსული თარგმანი) დაფუძნებული არის დ. ბაქრაძის პუბლიკაციაზე. დ. ბაქრაძის მიხედვით, ბარძიმის სადგარიც მთლიანად ოქროსი იყო და მასზე მოთავსებული იყო ასომთავრული წარწერა:

„ყოვლად წმიდაო დედოფალო, ვლაქერნისა ღვთისმშობელო, შემწყალე მე ბედიელი მიტროპოლიტი გერმანე ჩხეტიძე, რომელი ღირს ვიქმენ კადრებად შემკობად ფეხ(ი)სა წმიდისა ამის ბარძიმისა“.³⁴

ბედიელი მიტროპოლიტი გერმანე ჩხეტიძე სხვა წყაროებითაც არის ცნობილი, მათი შეჯერების საფუძველზე გერმანეს მოღვაწეობა ბედიის საკათედრო ტაძარზე XVIII ს. ბოლო მეოთხედით დავათარი-ლეთ³⁵. ბარძიმის სადგარზე ამოკვეთილმა წარწერამ ბედიის სხვა ეპიგრაფიკულ ძეგლებთან ერთად შემოგვინახა რამდენიმე ბედიელი მღვდელ-მთავრის ნიკოლოზ კათალიკოს ბედიელ-ყოფილის, სოფრონ ბედიელის, ანტონ ჟუანისძისა და გერმანე ჩხეტიძის სახელები. უდავოა, მათ განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვით მონასტრის წინაშე, რამაც განაპირობა მათი სახელების უკვდავყოფა ტაძრის ეპიგრაფიკულ ძეგლებში. საგულისხმოა, რომ წყაროებმა არაერთი სხვა ბედიელი მღვდელმთავრის სახელი შემოგვინახეს, რის საფუძველზეც ოცი ბედიელი წინამძღვრის იდენტიფიკაცია, მათი ტიტულატურისა და მონასტერში მიმდინარე უდიდესი კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის წარმოჩენა გახდა შესაძლებელი³⁶.

დასასრულს აღვნიშნავ, რომ ბედიის ეპიგრაფიკულ ძეგლებში ასახვა ჰპოვა სამონასტრო ცხოვრების უმნიშვნელოვანესმა ისტორიულ-მა მოვლენებმა, რომლებიც უკავშირდება ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებას.

³² Д. З. Бакрадзе. Кавказ в древних памятниках христианства, გვ. 23.

³³ იქვე.

³⁴ იქვე.

³⁵ ლ. ახალაძე. ქართული ეპიგრაფიკული..., გვ. 31-32.

³⁶ იქვე, გვ. 33, 41-46.

**"...ВСПОМОЩЕСТВУЙ СТРОИТЕЛЮ СЕГО ХРАМА"
ЭПИГРАФИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ БЕДИЙСКОГО
МОНАСТЫРЯ**

На стенах Бедийского монастыря, в интерьере и церковных предметах высечены грузинские эпиграфические памятники. По внешним признакам они классифицируются следующим образом:

I. Лапидарные надписи: 1. Надпись Свимеона галатозтухуцеси; 2. Надпись Николоза каталикоса и Софрона Бедиели; 3. Надпись царя царей Константина; 4. Надпись Антона Бедиели.

II. Фресковые надписи: 5. Фресковая надпись царя Баграта III; 6. Надписи с изображениями грузинских "дидебулов"; 7. Надпись царицы Марихи и Георгия Дадияни; 8. Надписи с изображениями святых.

III. Чеканные надписи: 9. Надпись "абхазского" царя Баграта и царицы Гуарандухти на бедийском потире; 10. Надписи с изображениями святых; 11. Надпись Бедийского митрополита Германе Чхетидзе.

В работе бедийские надписи изучены, как исторические источники. В древнейшей надписи Бедии зафиксирован грузинский чиновничий термин "галатозтухуцеси" (глава строителей), который предположительно появился во второй половине X века в эпоху формирования единой Грузинской государственности. В надписях Бедии названы имена бедийских митрополитов. На основании изучения других исторических источников высказано мнение об идентификации 20 (двадцати) бедийских архиепископов и митрополитов.

Привлекают внимание надписи царя Константина и царицы Марихи. В данной работе установлены их личности, строительско-киторская деятельность. Высказано мнение, что царица (деопал-деопалов) Марихи была супругой Одишского эристава Вамека I Дадияни, а упомянутый в надписи эриставт эристави и мандатуртухуцеси Георгий Дадияни является их сыном. Таким образом, они деятели рубежа XIV-XV вв.

По данным надписи Антона Бедиели изучены вопросы строительства Бедийских архиерейских палат и хронологии установления митрополитства в Бедийской епархии.

Эпиграфические памятники Бедийского монастыря являются первостепенными источниками для восстановления исторического прошлого; их источниковедческий анализ показывает, что Бедийский монастырь был одним из важнейших культурных центров средневековой Грузии.

ΕΘΑΕΕ Ε ΑΘΙΕΑ

ΑΑΑΕΕΘ ΘΑΡΑΘΕ*

„ΑΕΑΘΘ ΘΠΕ Ϊ, ΕΑΕ ΑΑ ΑΑΘΠΕ ΑΑΘ ΑΕΑΘΘ ΒΑΕ Θ“

„აი ეი აიაეი xეეθ ააოააეაე აოθ
ΑxαΑΑΕΕΕ, ΔΕΘΑΑΕΑΑ ΒΪ ΑΑΑΘΕΕ
ΑΑΘΑΕΑΑ ΑΑΘΕΘΕ... ΑΟΑΪΑΑ ΥΑΪΑΑΪ ΙΑΑ
ΑΑΪΑΑΪ ΙΕΘΑ, ΑΑΕΒΥΘΑΘ ΘΑ ΑΑΘΡΑΪΕΑ,
ΙΑΕ ΘΒΪ ΑΑΘ ΑΑΑΘΑ, აΪ ΕΪ
ΘΑΘΕΑΑΕΕΕΑ ΑxαΑΑΕΕΕ“ –
Α Α Θ Ϊ Ι Ε Υ Α Ε Ε Ε Α Α α Θ Ο Θ Ε

თვალწარმტაცია საქართველოს მადლიანი მიწა. მისი ერთ-ერთი კუთხე ზურმუხტოვანი აფხაზეთია. კავკასიის გოლიათი მთები სიამაყით დასცქერიან შავი ზღვის ულამაზეს სანაპიროებაძე გადაშლილ ამ სილამაზეს, რომელშიც მარგალიტებივით ჩაბნეულან პატარა, კონტაქტაქები, მოჩუხჩუხე მდინარეები, ჯადოსნური მღვიმეები, ზღაპრული სილამაზის ტბები. ბუნების ამ საოცრებათა მხარეში ყველაფერს ორიგინალური სილამაზე და მიმზიდველობა აქვს.

საქართველოს ტერიტორიაზე ქართველთა დიდებული წარსულის უტყვი მოწმე თხუთმეტი ათასზე მეტი ძეგლია შემორჩენილი. მისტიკური გატაცებით აშენებდა ჩვენი წინაპარი საცხოვრებელს, სალოცავსა თუ ციხე-სიმაგრეს.

* ამ ნარკვევის ავტორი **ΕΘΑΕΕΕ ΑΘΙΕΑ**, სოხუმელი ყმაწვილი, ჯერ მხოლოდ 10 წლისაა, მაგრამ თავისი განსაკუთრებული ნიჭიერებითა და განსწავლულობით მან კარგა ხანია მთიანეთის საფოველთაო ყურადღება ირაკლის დანტერესების სფერო ძირითადად ისტორიაა, თუმცა ის ამუშავებს გეოგრაფიული ხასიათის რეფერატებსაც, სერიოზულად სწავლობს შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანს“ და ქართული რენესანსის პრობლემებს და ა.შ. **ΕΘΑΕΕΕ ΑΘΙΕΑΘ** ბედიაზე დაწერილი ამ ნარკვევის გამოქვეყნებით რედკოლეგია ფაქტობრივად ხსნის ახალ რუბრიკას: „**ΤΙ ΘΥΕ ΕΘΘΪ ΘΕΪ ΘΕΘ ΘΘΕ-ΑΘΙΑ**“, რომელშიც საგანგებო შერჩევისა და განხილვის შემდეგ დაიბეჭდება მოსწავლე ახალგაზრდობის სხვა წარმომადგენელთა ნაშრომებიც (**ΟΑΑ**).

აფხაზეთში, ისევე როგორც მთელ საქართველოში, მრავლადაა ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლები. ერთ-ერთი მათგანია ბედიის ტაძარი – საქართველოს ერთიანობის სიმბოლო, რომელიც წელს ათასი წლისა ხდება.

X საუკუნის დამლევისა და XI საუკუნის დამდევს გაერთიანებული საქართველოს უპირველესი მნიშვნელობის ცენტრი, მეფე ბაგრატ III-ის სამყოფელი ქალაქი იყო ბედია. სწორედ აქ აიგო გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფის ბაგრატ III-ის (975-1014) ბრძანებით ქართული ხუროთმოძღვრების შესანიშნავი ძეგლი – ბედიის ტაძარი: „აღაშენა საყდარი ბედიისა, შექმნა საეპისკოპოსოდ და განასრულა ყოვლითა განგებითა, შეამკო ყოვლითა სამკაულითა... და დასუა ეპისკოპოსი“.

და სწორედ აქ ინება ბაგრატმა თავისი საუკუნო განსასვენებელი. ტაო-კლარჯეთის ციხე-სიმაგრე ფანასკერტში გარდაცვლილი ბაგრატ III ამიტომაც წამოასვენა ზვიად ერსთავთ-ერისთავმა და ბედიის მონასტერში დაკრძალა.

ტაძრის აშენების თაობაზე ასეთი გადმოცემაც არსებობს: ერთიანი საქართველოს პირველი დიდი მეფე ბაგრატ III თავისი მხლებლებითურთ ნადირობდა ოდიშის უღრან ტყეში და, აი, დღევანდელი ბედიის სანახებში მონადირეებს გზა დაეხნათ. ბევრი ხეტიალის შემდეგ იმ ადგილზე გამოვიდნენ, სადაც ახლა ტაძარი მდებარეობს. აქედან უკვე კარგად ჩანდა კოლხეთის ვრცელი დაბლობი და ზღვა. ერთ-ერთმა დიდებულმა მიახარა თურმე მეფეს: ბედი გვექონია, მეფევე-ბატონო, გადავრჩითო!

მეფე კარგა ხანს მდგარა მღუპარედ, მერე უბრძანებია: ამ ალავს ჩვენი გადარჩენის აღსანიშნავად აიგოს დიდი ეკლესია და მას ბედია ეწოდოსო!

სულ მალე აშენდა დიდი საკათედრო ტაძარი, ქართული არქიტექტურის მშვენიება, ბედიის სახელით რომ იხსენიება ჩვენს საისტორიო წყაროებში.

ბედიის ეკლესია უმშვენიერესი იყო საქართველოს მაშინდელ ეკლესიათა შორის. იგი ტოლს არ უღებდა ოდნავ მოგვიანებით აგებულ ქუთაისის ბაგრატის ტაძარს, სვეტიცხოველსა თუ ალავერდს.

აკადემიკოსი გ. ჩუბინაშვილი ბედიისა და ქუთაისის ბაგრატის ტაძრების ერთმანეთთან შედარებისას წერდა: „ვინ იცის, იგი იქნება სჯობდა კიდევ ოდესღაც ქუთაისის ტაძარს“-ო.

თანამედროვენი განცვიფრებულები იყვნენ ამ ეკლესიის მორთულობით: „უკეთუ ვისმე ენებოს განცდად და გულისხმისყოფად სიმალ-

ლისათვის დიდებისა მისისა, პირველად განიცადოს სამკაული ბედიისა ეკლესიისა და მისგან გულისხმაყოს“.

ბედიის ტაძარი თანამედროვე აფხაზეთში, ოჩამჩირის სოფელ აგუ-ბედიასში მდებარეობს. იგი სამონასტრო კომპლექსის კონცხისებურ თხემზე აღმართული. ბედიის ტაძარი სამი მხრიდან შემოზღუდულია შვეული კედლებით, მისასვლელი აქვს მეოთხე მხარეს – დასავლეთის მხრიდან. გადარჩენილი ორნამენტული ფრაგმენტების მიხედვით, ტაძარი თავდაპირველად X-XI საუკუნეების მიჯნაზეა აგებული. როგორც ანტიკური დროის სხვა ნაგებობანი (მცხეთის სვეტიცხოველი, სამთავისი, ატენის ციხე, ილორის ეკლესია და სხვა.), ბედიის ტაძარიც ქვიშაქვითაა აგებული.

განახლებული ნაგებობა XIII-XIV საუკუნეებს მიეკუთვნება. ბაგრატის ტაძრისაგან განსხვავებით, რომლითაც დასრულდა VIII-X საუკუნეების ხუროთმოძღვრულ ძიებათა ეპოქა, ბედიის ტაძარი წარმოადგენს ძველ ქართულ საკულტო ნაგებობათა იმ ტიპის უადრეს ნიმუშს, რომელიც XI-XIII საუკუნეებში გაბატონდა და უფრო დახვეწილი ფორმით შემდგომ საუკუნეებში განაგრძო არსებობა. ტაძრის თავისებურებას წარმოადგენს მისი გეგმა, რომელიც აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ გრძლივ დერძზე ძლიერ წაგრძელებულია, ხოლო გვერდის ნაგები იმდენად ვიწროა, რომ შიგნიდან გუმბათოვანი დარბაზის შთაბეჭდილება იქმნება. გუმბათი ორ ბურჯსა და საკურთხევლის კედლების კუთხეებს ეყრდნობა. შესასვლელი სამი მხრიდან აქვს – სამხრეთიდან, ჩრდილოეთიდან და დასავლეთიდან. აღმოსავლეთ ფასადზე ორი მცირე ნიშია. ფასადები შემოსილია სუფთად გათლილი ქვით.

ქართული ორნამენტიკის ცნობილი მკვლევარი რენე შმერლინგი ბედიასა და იმ ეპოქის სხვა ტაძრებს ასე ახასიათებს: „X საუკუნის მეორე ნახევრის ეპოქისათვის დამახასიათებელია კარის ტიმპანის მთლიანად შევსება კვეთილი ორნამენტით, ამავე ეპოქას განეკუთვნება აგრეთვე შენობის კედლების დამავიზუალებელი ლავგარდანის ორნამენტით შემკობის პირველი ცდაც“.

ბედიის ტაძრის შიგნითური წყობა უხეშია, როგორც ჩანს, იმთავითვე გათვალისწინებული იყო კედლების მოხატვა. შემორჩენილი მოხატულობის ფრაგმენტები სამ ქრონოლოგიურ ფენას შეიცავს. პირველი – ყველაზე ადრინდელი – ფენა X საუკუნის დასასრულითა და XI საუკუნის დასაწყისით თარიღდება. ეს არის სამხრეთ კედლის მოხატულობა, რომელზედაც გამოსახული არიან ბაგრატ III ეკლესიის მოდელით ხელში და ადგილობრივი ფეოდალების – დადიანების გვარის წარმომადგენლები. მეორე ფენა XIII-XIV საუკუნეებისაა და ტაძრის

განახლების დროინდელია. ყველაზე გვიანდელი ფენა XVI-XVII საუკუნეებით თარიღდება. მონასტრის დასავლეთ მხარეს საკმაოდ დიდი სასახლისა და XIV საუკუნის სამრეკლო-კარიბჭის ნანგრევებია. სამონასტრო კომპლექსს გარს ერტყა გალავანი.

ბედიის ეპისკოპოსს უდიდესი პატივი ჰქონდა ქართველ მღვდელმთავართა შორის. მას შეეძლო სახელმწიფო დარბაზობის დროს მეფს გვერდით მჯდარიყო ჭყონდიდელი და ქუთათელი ეპისკოპოსების შემდეგ.

ბედიელ მღვდელმთავრებს კარგი წიგნსაცავი შეუქმნიათ და თვითონაც მიუღიათ მონაწილეობა ხელნაწერთა დამზადებაში. ბედიელი მიტროპოლიტის გერმანე ჩხეტიძის (XVI ს.) ინიციატივითაა გადაწერილი ბედიის გულანი. მან შავშეთიდან ჩამოიყვანა გაბრიელ ლომსაძე და მას გადააწერინა გულანის ნაწილი. დანარჩენი ნაწილები გადაუწერიათ ამბროსი კარგარეთელს, საბა ნაფოტაძესა და სხვებს.

ბედიის ტაძარი ცნობილი ყოფილა მასში დაცული წირვა-ლოცვის დროს გამოსაყენებელი საეკლესიო სიწმინდეებით, ჭურჭლეულითა თუ საკრძალო ნივთების სიმდიდრით. ამის დასტურია თუნდაც ბედიის ტაძრის ბარძიმი, რომელმაც ჩვენამდე მოაღწია. იგი ქართული ჭედური ხელოვნების თვალსაჩინო ნიმუშია. ბარძიმი მთლიანად ბაჯაღლო ოქროსია (სიმაღლე 12,5 სმ-ია, დიამეტრი – 14 სმ). მის ზედა კუთხეში ასომთავრული წარწერაა, რომლის თანახმად „აფხაზთა“ მეფე ბაგრატ III-ს და მის დედას დედოფალ გურანდუხტს თასი მათ მიერ ახლად აშენებული ბედიის ტაძრისათვის შეუწირავთ. ბარძიმის ზედაპირი სვეტებზე დაყრდნობილი თალებით თორმეტ არედაა დაყოფილი, თითოეული თალის ქვეშ თითო რელიეფური, მთლიანი ფიგურაა გამოსახული. ფიგურებს შორის გამოიყოფა ორი, ერთმანეთის საპირისპირო მხარეს მოქცეული და დიდი ოსტატობით დამუშავებული გამოსახულება; ტახტზე მჯდომი ქრისტე და მარიაში ჩვილი ბავშვით ხელში. მათ ორივე მხარეს მოციქულთა და მახარებელთა ფიგურებია განლაგებული.

თასის ფეხი დაკარგულია, მაგრამ გადარჩენილია მასზე შესრულებული წარწერა, რომელიც ეკუთვნის ზემოთხსენებულ გერმანე ჩხეტიძეს.

ამ ბარძიმით ბედიელი ეპისკოპოსი საღმრთო ლიტურგიის უამს უფალ ღმერთს მსხვერპლს სწირავდა და ავერებდა ქრისტეს მორწმუნე ერს.

XX საუკუნის 30-იან წლებამდე ეს თასი ინახებოდა ილორის წმ. გიორგის ეკლესიაში, შემდეგ იგი გადაეცა სოხუმის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმს. ამჟამად ბედიის ჭედური თასი დაცულია საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში.

დღეს, ისტორიული ბედუკულმართობის შედეგად, ბედიის ტაძარი დროებით უპატრონოდაა მიტოვებული. და დგას ეულად ბედია აფხაზეთის ჯვარცმულ მიწაზე, როგორც ქართული გენის უკვდავება და ელოდება ქართველთა იმ ახალ თაობას, რომელიც კვლავ აქცევს მას საქართველოს ერთიანობისა და სიმტკიცის ნიშანსვეტად.

И. Х. ГУНИЯ

БЕДИЙСКИЙ ХРАМ

В статье дан обобщающий историко-искусствоведческий обзор Бедийского храма – величественного памятника грузинского христианского зодчества, показано его значение в духовной жизни средневековой Грузии* .

* У этой публикации необычный автор. Это ученик V класса одной из школ г. Тбилиси **Ираклий Гуния** (уроженец г. Сухуми), который уже проявил поистине уникальные способности в области истории. Публикацией этой статьи мы намерены открыть специальную рубрику: "**Трибуна юного историка**", чтобы активно приобщить талантливую молодежь к большой науке (ред.).

Ο Α Θ Α Θ Ε Α Α Ε Ϊ Ο Ε Ο Ο Ϊ Θ Ε Α

Ε Α Α Α Α Θ Χ Ε Χ Ε Α

Ο Ϊ Ι Ε Ο Ι Ε Α Θ Α Ϊ Ϊ Ο Α Α Ε Α Ε Ο Α Α Ε Α Ε Ο Α Ε Ο Α Ε Ϊ Ϊ - Θ Ϊ Ε Ε Ο Ε Ο Θ Α Α Α Θ Ε Ε Α Ι Α Α Α Ε Α Ι Α Θ Ε Α Α Ε Ε Α Ε Α Ε Ο „Ο Α Ι Α Χ Ι Α Ε Ε Ο Θ Χ Ε Α Α Ε Ο“ Α Α Α Α Υ Α Ι Ε Ο Α Θ Ϊ Ε Ο Ο Α Ε Ε Ε Α Ε Ο Α Ε Α Ε Ο

ახ. წ. 63წ. იმპერატორ ნერონის მიერ პოლემონის პონტოს სამეფოს გაუქმების შემდეგ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი, ისტორიული კოლხეთი, რომელიც ხანგრძლივი დროის მანძილზე პოლემონიდა სამეფოს განუყოფელი ნაწილი იყო, უშუალოდ რომის პროვინციული მმართველობის ქვეშ მოექცა, მაგრამ რომაელთა ძალაუფლება აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში მყარი არ აღმოჩნდა. ახ.წ. II ს. ბოლოდან აღმოსავლეთში იმპერიის სამხედრო-პოლიტიკური მდგომარეობის გაუარესების, კოლხეთის ეთნო-ტერიტორიული წარმონაქმნების – ე.წ. „სკეპტუხების“ გააქტიურებისა და მათი ცენტრიდანული ტენდენციების გაძლიერების შედეგად რომის მმართველი წრეები იძულებული გახდნენ, ანგარიში გაეწიათ ადგილობრივ ეთნო-პოლიტიკურ გაერთიანებათა მეთაურების პრეტენზიებისათვის და ეცნოთ კოლხეთის ცალკეული ტერიტორიულ-ტომობრივი ერთეულების გარკვეული სუვერენიტეტი¹.

ასე რომ, ახ. წ. II ს. დასაწყისიდან ერთ დროს ერთიანი კოლხეთის სახელმწიფოებრივ სივრცეში გაჩნდნენ ახალი ეთნო-პოლიტიკური გაერთიანებები – მაკრონ-ჰენიოხების, ლაზების, აფსილების, აბაზგებისა და სანიგების „სამეფო“-ები, რომლებიც უშუალოდ რომის პროვინციული მმართველობისაგან გამოსვლის შემდეგ რომთან გარკვეულ

¹ კოლხეთის ტერიტორიაზე ახალი პოლიტიკური ერთეულების წარმოქმნის მიზეზების შესახებ დაწვრ. იხ.: ნ. ლომოური. ეგრისის სამეფოს ისტორია, თბ., 1968, გვ. 12-24; მისივე, იბერია და კოლხეთი ახ. წ. I-II საუკუნეების საერთაშორისო ურთიერთობებში, – „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები“, I, თბ., 1998, გვ. 60-62; მისივე, დასავლეთ საქართველო რომის პოლიტიკურ სისტემაში ახ. წ. II-III საუკუნეებში, – ქართული დიპლომატია, „წელიწადული“, 6, 1999, გვ. 74-75. იქვე იხ. პრობლემის ირგვლივ არსებული ლიტერატურა.

პოლიტიკურ ურთიერთობას ამყარებენ და იმპერიისაგან ფორმალურ დამოუკიდებლობასა და საკუთარ „სამეფო ხელისუფლებასაც“ ლეზულობენ. როდის უნდა მომხდარიყო რომის მიერ აღნიშნულ ეთნო-პოლიტიკურ ერთეულთა ოფიციალური ცნობა, ე. ი. ადგილობრივ მმართველთათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემა?

კოლხეთის ტერიტორიაზე ახლადჩამოყალიბებული ცალკეული პოლიტიკური ერთეულების შესახებ პირველხარისხოვანი ცნობები არის შემონახული კაპადოკიის პროვინციის პროკონსულის, ცნობილი ისტორიკოსის ფლავიუს არიანეს (დაახლ. 95-175წწ.) მიერ 131წ. შავი ზღვის სანაპიროზე ჩატარებული სამსახურებრივი მოგზაურობის ოფიციალურ ანგარიშში – ისტორიულ-გეოგრაფიული ხასიათის ნაწარმოებში „მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო“, რომელიც დართული ჰქონია იმპერატორ ადრიანესადმი გაგზავნილ ლათინურ წერილს². არიანეს ცნობით, უშუალოდ რომის პროვინციული მმართველობის ქვეშ მოქცეული სანების „გვერდით არიან მაკრონები და ჰენიონები. მათი მეფე ანქიალეა. მაკრონებისა და ჰენიონების მეზობლები – ძიდრიტები ფარსმანის ქვეშევრდომნი არიან. ძიდრიტების გვერდით ლაზები არიან. ლაზების მეფე მალასაა, რომელსაც ტახტი შენგანა აქვს მიღებული. ლაზების მეზობლები აფსილები არიან, მათმა მეფემ იულიანემ მეფობა შენი მამისაგან მიიღო. აფსილების მეზობლები აბასკები არიან. აბასკთა მეფე რესმაგაა, ამასაც ტახტი შენგანა აქვს მიღებული. აბასკთა მეზობლები სანიები არიან... სანიეთა მეფემ სპადაგამ შენგან მიიღო ტახტი“.³

აღნიშნულ „სამეფოთა“ წარმოქმნის თარიღს პირველად ს. ჯანაშია შეეხო. მკვლევარმა ყურადღება მიაქცია იმას, რომ, არიანეს ცნობით, აფსილების მეფემ ხელისუფლება იმპერატორ ადრიანეს მამისაგან მიიღო. აქ, ცხადია, იგულისხმება ადრიანეს მამობილი და წინამორბედი იმპერატორი ტრაიანე (98-117წწ.). ს. ჯანაშიას აზრით, სხვა სამთავროებიც, რომელნიც გარშემო ერტყნენ აფსილებისას, ამ უკანასკნელზე უფ-

² ფლავიუს არიანესა და მისი თხზულების შესახებ იხ.: მ. ინაძე. ანტიკური ხანის საქართველოს ისტორიისათვის (ფლავიუს არიანე და მისი ცნობები საქართველოს შესახებ), სადისერტაციო ნაშრომი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად (ხელნაწერი), თბ., 1953; ფლავიუს არიანე. მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, – თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და რუკა ნათელა კეჭაყმაძისა, თბ., 1961; ბერიძე ი. მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, V, – ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და სამიხედლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1983, გვ. 94-116, 153-160.

³ Arr., PPE, §11. ქართული თარგმანი მოყვანილია ნ. კეჭელაძის აღნიშნული გამოცემის მიხედვით: ფლავიუს არიანე. მოგზაურობა... გვ. 42-43.

რო ახალგაზრდა არ უნდა ყოფილიყვნენ. ამდენად, არიანეს მიერ დასახელებული პოლიტიკური ერთეულები უნდა ჩამოყალიბებულიყვნენ, ყოველ შემთხვევაში, არა უგვიანეს ახ. წ. I საუკუნის მეორე ნახევრისა⁴.

ამ „სამეფოთა“ წარმოქმნის თარიღს შეეხო აგრეთვე გ. მელიქიშვილი. მან ყურადღება მიაქცია იმ გარემოებას, რომ, განსხვავებით სხვა „მეფეებისაგან“, არიანე არაფერს ამბობს იმის შესახებ, თუ ვისგან ჰქონდა მიღებული ძალაუფლება „მაკრონებისა და ჰენიოხების მეფე“ ანქიალეს. მკვლევარის აზრით, ეს განპირობებული უნდა ყოფილიყო იმით, რომ მაკრონ-ჰენიოხების „სამეფო“ სხვა პოლიტიკურ ერთეულებთან შედარებით უფრო ადრე ჩამოყალიბდა და იგი უკვე II ს. შუახანებიდან იწყებს აქტიური როლის შესრულებას კოლხეთისა და მეზობელი რაიონების პოლიტიკურ ცხოვრებაში⁵. ჯერ კიდევ პოლემონის პონტოს სამეფოს არსებობის დროს, ახ. წ. 58წ. რომაელთაგან მკვლევარულად განწყობილი ჰენიოხები თავს დასხმიან სომხეთს და ამით დახმარება აღმოუჩენიათ რომაელი სარდლის კორბულონისათვის (Tac., Ann., XIII, 37). გ. მელიქიშვილის აზრით, ეს სამოკავშირეო ურთიერთობები შემდგომში უფრო უნდა განმტკიცებულიყო: 115წ. იმპერატორმა ტრაიანემ პართიაზე ლაშქრობის დროს სატალაში საჩუქრები უძღვნა „ჰენიოხებისა და მახელონების მეფე ანხიალს“ (Dio Cass., LXVIII, 19, 2) და როგორც აღნიშნავს მკვლევარი, „უნდა ვიფიქროთ, რომ „მახელონებისა და ჰენიოხების“ ეს ერთგულება რომისადმი მნიშვნელოვანწილად შეპირობებული იყო ძლიერი მეზობლებისაგან (სომხეთი, იბერია) თავდაცვის მიზნით, რომელნიც, უამისოდ, ადვილად მოუღებდნენ მას ბოლოს“⁶. ეგების რომსა და „მაკრონ-ჰენიოხთა სამეფოს“ შორის ასეთი ურთიერთობის გამო აუცილებელი არ იყო იმპერატორის მიერ „მაკრონ-ჰენიოხების მეფის“ ფორმალური დანიშვნა თუ დამტკიცება⁷ და რომსა და ამ ერთეულს შორის ურთიერთობა ისეთ გაფორმებას (მმართველის „დანიშვნის“ აქტს) არც საჭიროებდა, როგორსაც ადვილი ჰქონდა ლაზების, აფსილების ან სანიგების სამთავროთა მიმართ⁸.

4 ს. ჯანაშია. საქართველო ადრინდელი ფეოდალიზაციის გზაზე, – შრომები, ტ. I, თბ., 1949, გვ. 210; მისივე, ეგრისის სამეფოს წარმოშობა, – შრომები, ტ. II, თბ., 1952, გვ. 310-311.

5 Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии, Тб., 1959, гв. 367, 372; გ. მელიქიშვილი. ისტორიული კოლხეთის მოსახლეობა ახ. წ. პირველ საუკუნეებში. ლაზთა სამეფოს წარმოქმნა და განმტკიცება, – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1970, გვ. 541, 546.

6 გ. მელიქიშვილი. ისტორიული კოლხეთის..., გვ. 546.

7 Г. А. Меликишвили. К истории..., гв. 372.

8 გ. მელიქიშვილი. ისტორიული კოლხეთის..., გვ. 546.

ჩვენი აზრით, მაკრონებისა და ჰენიოხების „სამეფოს“ წარმოქმნა უნდა მომხდარიყო სხვა პოლიტიკურ ერთეულთა ჩამოყალიბების თანადროულად. მართალია, მაკრონებისა და ჰენიოხების „სამეფო“ მთელი III. მანძილზე გამოდის რომაელთა მოკავშირედ აღმოსავლეთში, მაგრამ საეჭვოა, რომ ეს „სამეფო“ ჩამოყალიბებული ყოფილიყო ახ. წ. 58წ. და მას დახმარება აღმოეჩინა რომაელებისათვის. ჯერ ერთი, ტაციტუსის „ანალების“ იმ ეპიზოდში, რომელსაც ეყრდნობა გ. მელიქიშვილი, საუბარია რომაელთადმი მეგობრულად განწყობილ ტომზე, რომლებიც თავს დაესხმიან სომხეთს⁹, მაგრამ ამ ტომის ვინაობის შესახებ ტაციტუსის ცნობა არაზუსტია და ხელნაწერში ისინი „Insochi“-ებად მოიხსენებიან. ამ „Insochi“-ებს კი გ. მელიქიშვილი „ჰენიოხებად“ ასწორებს, ხოლო მკვლევართა ნაწილი მას „მოსხებად“ მიიჩნევს¹⁰, რაც, ჩვენი აზრით, უფრო სარწმუნოა, რადგანაც, როგორც აღნიშნავს ნ. ლომოური, ტაციტუსის თხზულების მოცემულ კონტექსტში საუბარია იბერიის მეფის ფარსმან I-ის სურვილზე, დაუმტკიცოს რომაელებს თავისი ერთგულება. ამდენად, უფრო მართებული ჩანს ამ ტომის „მოსხებად“ მიჩნევა¹¹. ყოველ შემთხვევაში, ტაციტუსის ეს ცნობა ძნელია მივიჩნიოთ ამ პერიოდში მაკრონ-ჰენიოხთა „სამეფოს“ დამოუკიდებლად არსებობის კონკრეტულ მოწმობად¹².

გარდა ამისა, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის პოლიტიკური ერთეულებიდან მაკრონ-ჰენიოხების „სამეფოს“ სხვებთან შედარებით უფრო ადრე ჩამოყალიბება ნაკლებად სავარაუდოა იმის გამოც, რომ პოლემონიდთა სამეფოს არსებობის პერიოდში, პონტოელთა ძალაუფლება რეგიონში საკმაოდ ძლიერი და სტაბილური იყო, ხოლო მაკრონ-ჰენიოხების ტერიტორია კოლხეთის ტერიტორიულ-ტომობრივი ერთეულებიდან ყველაზე სამხრეთით მდებარეობდა და უშუალოდ ესაზღვრებოდა პოლემონიდთა სამეფოს ცენტრალურ რაიონებს. რაც შეეხება იმ ფაქტს, რომ არიანე არაფერს ამბობს იმის შესახებ, თუ ვისგან მიიღო ხელისუფლება მაკრონებისა და ჰენიოხების მეფე ანქიალემ, შეიძლება იმით აიხსნას, რომ რომში კარგად იცნობდნენ ამ მეფეს, ის აქტიურად ეხმარებოდა რომაელებს ჯერ

⁹ Tac., Ann., XIII, 37.

¹⁰ Т. Моммзен. История Рима, V, М., 1949, г. 350; В. В. Латышев. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе, Вестник древней истории, 1949, №3, г. 219; ტაციტუსის ცნობები საქართველოს შესახებ, – ლათინური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალი ნარკვევითა და კომენტარებითურთ გამოსცა ა. გამყრელიძემ, თბ., 1973, გვ. 87; Н. Ю. Ломоури. Грузино-римские взаимоотношения, Тб., 1981, г. 225-226.

¹¹ Н. Ю. Ломоури. Грузино-римские..., г. 226.

¹² იქვე, გვ. 227.

კიდევ ტრაიანეს დროს, ამიტომ არიანემ ზედმეტად მიიჩნია ადრიანესათვის შეესვენებინა, თუ ვის მიერ იყო მეფედ დანიშნული ანქიალე¹³.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არიანეს ცნობით, ლაზების, აბასგებისა და სანიგების „მეფეებმა“ ძალაუფლება მიიღეს ადრიანესაგან (117-138წწ.), ხოლო აფსილების მმართველმა იულიანემ – წინამორბედ იმპერატორ ტრაიანესაგან. ამ ფაქტთან ერთად გ. მელიქიშვილმა ყურადღება მიაქცია იმ გარემოებასაც, რომ განსხვავებით ლაზების, აბასგებისა და სანიგების „მეფეთა“ სახელებისაგან, რომელნიც ადგილობრივ იერს ატარებენ, აფსილთა მეფის სახელი (იულიანე) აშკარად რომაულია. ამის საფუძველზე გ. მელიქიშვილი ვარაუდობს, რომ აფსილები უფრო ადრე დაადგნენ რომაული ორიენტაციის გზას და „მეფედ“ დამტკიცების პრაქტიკა დამკვიდრდა აფსილების მიმართ შედარებით ადრე – ტრაიანეს მმართველობის დროს, ხოლო დანარჩენთა მიმართ – ადრიანეს ხანაში¹⁴. თუმცა მკვლევარი დასაშვებად მიიჩნევს იმასაც, რომ ლაზების, აბასგებისა და სანიგების „მეფეთა“ წინამორბედებსაც ძალაუფლება მიეღოთ ტრაიანესაგან ან რომელიმე სხვა იმპერატორისაგან¹⁵.

კოლხეთის ტერიტორიაზე ცალკეული პოლიტიკური ერთეულების ჩამოყალიბების დროის საკითხს შეეხო ნ. ლომოური, რომლის აზრით, ამ „სამეფოთა“ წარმოქმნის post quem non თარიღად ახ. წ. II. დასასრული უნდა მივიჩნიოთ¹⁶.

რომის მიერ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ცალკეულ ეთნიკურ გაერთიანებათა მეთაურებისათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემის თარიღის შესახებ საინტერესო მოსაზრება გამოთქვა მ. მაქსიმოვამ. მისი შეხედულებით, არიანეს მიერ დასახელებული თითქმის ყველა მეფე ადრიანეს მიერ იყო დანიშნული და მათი დამტკიცება უნდა მომხდარიყო იმპერატორის აღმოსავლეთის პროვინციებში მოგზაურობის დროს, როდესაც 131წ. ის ეწვია ტრაპეზუნტს და შესაძლოა სებასტოპოლისსაც¹⁷.

ამ პრობლემაზე თავის მსჯელობას მ. მაქსიმოვა აგებდა გერმანელ მეცნიერთა (J. Dürr და W. Weber) ნაშრომებზე¹⁸, რომელთა გაცნობის საშუალება ჩვენ სამწუხაროდ არ მოგვეცა. ამდენად, ძნელია იმის თქმა, თუ რა არგუმენტები მოჰყავთ აღნიშნულ მკვლევარებს ადრიანეს

¹³ Н. Ю. Ломоури. Грузино-римские..., გვ. 227.

¹⁴ Г. А. Меликишвили. К истории..., გვ. 372; გ. მელიქიშვილი. ისტორიული კოლხეთის..., გვ. 546.

¹⁵ Г. А. Меликишвили. К истории..., გვ. 372.

¹⁶ ნ. ლომოური. ეგრისის სამეფოს ისტორია, გვ. 12.

¹⁷ М. И. Максимова. Античные города юго-восточного Причерноморья, М.-Л., 1956, გვ. 405.

¹⁸ იქვე, შენ. 5.

ტრაპეზუნტში ყოფნის 131 წლით დათარიღებისას და მისი სებასტოპოლისში სტუმრობის დასამტკიცებლად. საერთოდ, ადრიანეს აღმოსავლეთში მოგზაურობის მარშრუტი და ქრონოლოგია არ არის ბოლომდე დაზუსტებული¹⁹, მაგრამ ერთი რამ ფაქტია, იმპერატორ ადრიანეს სებასტოპოლისში ვიზიტის შესახებ წყაროებში არავითარი მინიშნება არ არის. ამასთან, ადრიანეს სებასტოპოლისში ყოფნა შეუძლებელია არ ასახულიყო არიანეს „პერიპლუსში“. ასე რომ, მოსაზრებას ადრიანეს სებასტოპოლისში ჩასვლის შესახებ რეალური საფუძველი არ უნდა გააჩნდეს, განსხვავებით ტრაპეზუნტისაგან, სადაც ადრიანეს სტუმრობა ეჭვს არ იწვევს. ასევე ვერ დავეთანხმებით ამ ვიზიტის 131 წლით დათარიღებას, რადგანაც არიანეს „პერიპლუსიდან“ აშკარად ჩანს, რომ ადრიანე ტრაპეზუნტს 131წ.-მდე, ე. ი. არიანეს მიერ ჩატარებულ საინსპექციო მოგზაურობამდე სწევია²⁰. თანაც თუ გავიზიარებთ მ. მაქსიმოვას მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ კოლხეთის პოლიტიკურ გაერთიანებათა მეთაურების „მეფედ“ დამტკიცება უნდა მომხდარიყო ადრიანეს ტრაპეზუნტში ყოფნის დროს, მაშინ ფლავიუს არიანეს იმავე წელს არ უნდა დასჭირვებოდა, შეესხნებინა იმპერატორისათვის, თუ ვის მიერ იყო დანიშნული ეს „მეფეები“. აშკარაა, რომ მ. მაქსიმოვას ზემოთმოტანილ მსჯელობაში დარღვეულია მოვლენათა ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა. მკვლევარი არიანეს მოგზაურობის თარიღადაც, რომელსაც, როგორც ცნობილია, ადგილი ჰქონდა 131წ., შეცდომით მიიჩნევს 134წ.²¹ მიუხედავად მ. მაქსიმოვას მიერ დაშვებული ფაქტობრივი შეცდომებისა, ჩვენ შესაძლებლად მიგვაჩნია, რომ იმპერატორს რომის აღმოსავლეთის პროვინციებში ყოფნის დროს „სამეფო ხელისუფლება“ გადაეცა კოლხეთის ტერიტორიაზე ჩამოყალიბებული ზოგიერთი პოლიტიკური ერთეულის მმართველისათვის. ჩვენ ამ ფაქტს დაწვრილებით ქვემოთ განვიხილავთ. ახლა კი გვინდა, კვლავ დავუბრუნდეთ ზემოთმოტანილ ზოგიერთ მოსაზრებას.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, არიანეს ცნობებზე დაყრდნობით გამოითქვა მოსაზრება, რომ ლაზების, აბასგებისა და სანიგების „მეფეთა“ წინამორბედებსაც შესაძლებელია თავისი ძალაუფლება ტრაიანესაგან ან უფრო ადრე, სხვა იმპერატორისაგან მიეღოთ²². მაგრამ ტრაიანეს მმართველობამდე არც ერთ წყაროში მინიშნებაც არ არის კოლხეთის ტერიტორიაზე „სამეფო“ ხელისუფლების არსებობაზე, ტრაიანეს დრო-

¹⁹ D. Braund. Hadrian and Pharasmanes, – “Klio”, vol. 73, 1991, №1, გვ. 211-215.

²⁰ Arr., PPE, 1.

²¹ М. И. Максимова. Античные города..., გვ. 405.

²² Г. А. Меликишвили. К истории..., გვ. 372; 6. ღომოური. ვერისის სამეფოს ისტორია, გვ. 12.

დან კი დასახელებულ „მეფეებს“ ერთბაშად რამდენიმე ავტორი აფიქსირებს (არიანე, დიონ კასიოსი, ევტროპიუსი), თანაც დომიციანეს (81-96წწ.) მმართველობის პერიოდში, მართალია, რომის გავლენა კოლხეთზე ძალიან შესუსტდა და იგი მხოლოდ ფორმალურ ხასიათს ატარებდა²³, მაგრამ ფაქტია, რომ ამ დროს დაიშალა ე.წ. „კაპადოკიური კომპლექსი“ და კოლხეთი ოფიციალურად შეყვანილ იქნა პროვინცია კაპადოკიის შემადგენლობაში²⁴. დომიციანეს შემდგომ, იმპერატორ ნერვას (96-98წწ.) ხანმოკლე მმართველობისას აღმოსავლეთში არავითარი ცვლილება არ მომხდარა და, ამდენად, რომის მიერ კოლხეთის ეთნო-პოლიტიკურ გაერთიანებათა ცნობა და მათი მმართველებისათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემა ტრაიანეს მმართველობამდე გამორიცხულია.

გარდა ამისა, ჩვენ ვერ დავეთანხმებით იმ მოსაზრებას, რომ „სამეფო ხელისუფლება“ ყველაზე ადრე აფსილთა გაერთიანების მეთაურს მოუპოვებია და რომ იმპერიის მიერ „მეფედ დამტკიცების“ პრაქტიკა დამკვიდრდა აფსილების მიმართ შედარებით ადრე – ტრაიანეს მმართველობის დროს, ხოლო დანარჩენთა მიმართ – ადრიანეს ხანაში²⁵. ჩვენი აზრით, აღნიშნული პოლიტიკური ერთეულების ცნობა და მათი მმართველებისათვის „სამეფო“ ხელისუფლების გადაცემა უნდა ყოფილიყო ერთდროული აქტი და იგი უნდა განხორციელებულიყო ტრაიანეს მიერ რეგიონში წარმოქმნილი გაერთიანებებიდან თუ ყველას არა, რამდენიმეს მიმართ მაინც ერთდროულად. ყოველ შემთხვევაში, მაკრონ-ჰენიოხებისა და ლაზების გაერთიანებების მიმართ ეს ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. მაკრონ-ჰენიოხების შესახებ ჩვენ გაგაჩნია დიონ კასიოსის ზემოთ ერთხელ უკვე აღნიშნული ცნობა, რომლის თანახმადაც 114-115წწ. ტრაიანეს აღმოსავლეთში ლაშქრობისას მათ უკვე ჰყავთ საკუთარი „მეფე“ ანქიალე, რომელიც აქტიურ დახმარებას უწევს რომაელებს და იმპერატორისაგან საჩუქრებსაც იღებს²⁶. ანქიალე „მეფედ“ სწორედ ტრაიანეს მიერ იქნებოდა დამტკიცებული, რადგანაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ტრაიანეს მმართველობამდე აღნიშნული პოლიტიკური ერთეულების ოფიციალური ცნობა რომის მიერ გამორიცხულია.

²³ М. П. Инадзе. К истории Грузии античного периода (Флавий Арриан и его сведения о Грузии), автореферат диссертации, Тб., 1953, გვ. 13-14.

²⁴ О. В. Кудрявцев. Провинция Каппадокия в системе римской восточной политики (17-72гг.), Вестник древней истории, 1955, №2, გვ. 69-71; გ. მელიქიშვილი. ისტორიული კოლხეთის..., გვ. 538.

²⁵ Г. А. Меликишвили. К истории..., გვ. 372; გ. მელიქიშვილი. ისტორიული კოლხეთის..., გვ. 546.

²⁶ Dio Cass., LXVIII, 19, 2; დიონ კასიოსის ცნობები საქართველოს შესახებ, – ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანიტურთ გამოსცა და შესავალი და კომენტარები დაურთო ნ. ლომოურმა, თბ., 1966, გვ. 82.

გარდა ამისა, ჩვენთვის ძალზე საყურადღებოა ცნობა არის დაცული IV ს. ისტორიკოს ევტროპიუსთან. ამ ცნობის თანახმად, 114-115 წწ. ტრაიანემ „სომხეთი, რომელიც დაკავებული ჰქონდათ პართელებს, გაათავისუფლა, მას შემდეგ, რაც მოკლა მისი მმართველი პართამასირისი, ალბანელებს მისცა მეფე, ხოლო იბერების, სავრომატების, ბოსფორელების, არაბების, ოსდროენებისა და კოლხების მეფეები ქვეშევრდომობაში მიიღო“.²⁷ ასე რომ, ევტროპიუსის ცნობით, ტრაიანეს აღმოსავლური ლაშქრობის კონტექსტში 115 წ. ამბებში სხვა მეფეთა შორის იხსენიება „კოლხების მეფე“. ისტორიულ-რეალურად ვინ უნდა ყოფილიყო ეს „კოლხების მეფე“? თვითონ კოლხების პატარა ეთნიკური ჯგუფი, რომელსაც ამ დროისათვის უკვე დაკარგული ჰქონდა ძველი დიდება და ეთნო-პოლიტიკური მნიშვნელობა, მოსახლეობდა ტრაპეზუნტის მახლობლად²⁸. მათ სამეფო ხელისუფლება არ გააჩნდათ და ისინი უმუალოდ რომის პროვინციულ მმართველობის ქვეშ იყვნენ მოქცეულნი²⁹.

აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში „სამეფო ხელისუფლება“ ტრაიანეს დროს წყაროთა პირდაპირი მოწმობით, როგორც ვნახეთ, მიღებული ჰქონდათ მაკრონ-ჰენიოხებსა და აფსილების მმართველებს. მაგრამ ევტროპიუსისეულ „კოლხების მეფეში“ არ შეიძლება რომელიმე მათგანი იგულისხმებოდეს. მაკრონ-ჰენიოხების გაერთიანება რომაელების ერთ-ერთი მოკავშირე და „რომაული წესრიგის“ ერთ-ერთი აქტიური მხარდამჭერი იყო აღმოსავლეთში და ის ამ პერიოდის რომაელ ავტორთათვის კარგად იყო ცნობილი. ამდენად, გამორიცხულია, რომ ევტროპიუსს მაკრონ-ჰენიოხების „მეფე“ „კოლხების მეფედ“ მოეხსენიებინა.

ასევე ძალზე ძნელია, ტრაიანეს მოკავშირე „კოლხების მეფედ“ აფსილთა გაერთიანების მეთაურის მიჩნევა. მართალია, აფსილები მოსახლეობდნენ ძველი კოლხეთის ტერიტორიაზე და მათ ჰყავდათ ტრაიანეს მიერ დამტკიცებული „მეფე“, მაგრამ, ჯერ ერთი, ისინი არც ერთ წყაროში არ გამოდიან კოლხების სახელით და მეორეც, საეჭვოა, რომ აფსილების „სამეფოს“, რომელიც ყველაზე სუსტი იყო აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ტერიტორიულ-ეთნიკური გაერთიანებათა შორის³⁰, ისეთი მნიშვნელოვანი დახმარება გაეწია ტრაიანესათვის*, რომ იგი ევ-

27 Eutr., Brev., VIII, 3; В. В. Латышев. Известия..., გვ. 281.

28 Art., PPE., 11.

29 ნ. დომოური. ეგრისის სამეფოს ისტორია, გვ. 7.

30 Г. А. Меликишвили. К истории..., გვ. 372; გ. მეფლიქიშვილი. ისტორიული კოლხეთის..., გვ. 546.

* ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ევტროპიუსის ამ ერთ ლაკონურ ფრაზაში გაერთიანებულია ყველა, ვინც ეხმარებოდა ტრაიანეს პართელთა წინააღმდეგ ბრძოლაში. – იხ.: Н. Ю. Ломоური. Грузино-римские..., გვ. 185.

ტროპიუსს თავის ძალზე ლაკონურ და სწორხაზოვან, რომის საგარეო პოლიტიკის შესახებ მოკლე, საცნობარო ხასიათის ნაშრომში – ე.წ. „ბრევიარიუმში“ დაეფიქსირებინა³¹.

ეკტროპიუსის „კოლხების მეფე“ რეალურ-ისტორიულად ლაზების „მეფე“ უნდა იყოს, რადგანაც ლაზები გვიანანტიკურ მწერლობაში კოლხების მემკვიდრეებად არიან მიჩნეული და ტერმინი „კოლხიდა“ და „ლაზიკა“ ერთმანეთის იდენტურია³². ასე რომ, ეკტროპიუსის მიერ ლაზთა „მეფის“ „კოლხების მეფედ“ მოხსენიება უფრო ძველი ტრადიციის ინერციით გაგრძელებას წარმოადგენს, ვიდრე III ს. დასაწყისში აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში რეალურად შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციის ასახვას. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ეკტროპიუსის ამ ცნობაში ზედაპირულად აირეკლა კოლხეთის ისტორიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მომენტი – „კოლხების მეფის“, ე. ი. რეალურად ლაზების „მეფის“ და ახალი პოლიტიკური გაერთიანების – ლაზების „სამეფოს“ პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოსვლა. ასე რომ, ეკტროპიუსის ცნობის თანახმად, 115წ., ე. ი. იმპერატორ ადრიანეს მიერ ლაზების „მეფე“ მალასასათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემადღეც, ლაზებს ჰყავდათ ტრაიანეს მიერ დამტკიცებული „მეფე“, რომლის სახელიც, სამწუხაროდ, ისტორიამ არ შემოგვინახა.

ამრიგად, ახ. წ. III ს. დასაწყისში, ტრაიანეს მმართველობის ეპოქაში, ანტიკური წყაროები აფიქსირებენ მაკრონ-ჰენიოხების, ლაზებისა და აფსილების „მეფეებს“, რომლებსაც „სამეფო ხელისუფლება“ სწორედ ხსენებული იმპერატორისაგან ჰქონდათ მიღებული. კონკრეტულად რომელ წლებში უნდა მომხდარიყო ტრაიანეს მიერ აღნიშნული პოლიტიკური ერთეულების ცნობა და მათი მმართველებისათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემა? როგორც ვნახეთ, 114-115წწ. კოლხეთი ეკტროპიუსის ცნობაში რომის მოკავშირე სხვა სამეფოებთან ერთნაირ კონტექსტში იხსენიება და ამ დროისათვის კოლხებს (ე. ი. რეალურ-ისტორიულად ლაზებს) უკვე ჰყავთ საკუთარი „მეფე“, რომელსაც ტრაიანე სხვა მეფეებთან ერთად ლებულობს ქვეშევრდომობაში.*** ამდენად, 114-115წწ.

³¹ ეკტროპიუსისა და მისი თხზულების შესახებ იხ.: В. С. Дуров. Художественная историография древнего Рима, СПб., 1993, გვ. 119; ბერძენი და რომაელი ისტორიკოსები, თბ., 1998, გვ. 276-278

³² ნ. ლომოური. საქართველოს სახელწოდებანი ბიზანტიურ წყაროებში, – კრ. „საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია“, თბ., 1993, გვ. 73-78.

*** ეკტროპიუსის ამ ცნობის თითქმის იდენტურია ასევე IV ს. ავტორის ფესტუსის ცნობა: „ტრაიანემ წაართვა პართელებს სომხეთი... აღბანელებს მისცა მეფე, იბერები, ბოსფორელები და კოლხები კი რომაელთა ქვეშევრდომობაში მიიღო“ (Fest., XX; В. В. Латышев. Известия..., გვ. 281.). როგორც ვხე-

ლაზების მმართველისათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემა უკვე მომხდარი ფაქტია. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ტერიტორიულ-ეთნიკურ გაერთიანებათა მმართველებს „სამეფო ხელისუფლება“ რომ 114 წლამდე ჰქონდათ მიღებული, მოწმობს ისიც, რომ როცა პართია-სომხეთზე სალაშქროდ მიმავალ ტრაიანესთან ქ. სატალაში გამოცხადდა მაკრონ-ჰენიოსთა გაერთიანების მეთაური ანქიალე, იგი უკვე ფლობდა „მეფის“ ტიტულს³³. ასე რომ, ტრაიანეს მიერ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის პოლიტიკურ-ეთნიკურ ერთეულთა ოფიციალურ ცნობას და მათი მმართველების „მეფედ“ დანიშვნა-დამტკიცებას ადგილი უნდა ჰქონოდა 114 წლამდე, დიდი აღმოსავლური ლაშქრობის დაწყებამდე.

კოლხეთის ტერიტორიულ-ეთნიკურ გაერთიანებათა მმართველებისათვის იმპერიის მიერ „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემის კონკრეტული თარიღის დადგენა, ჩვენი აზრით, შესაძლებელი ხდება იმ დროს რომაულ აღმოსავლეთში შექმნილი ვითარებისა და ტრაიანეს საგარეო პოლიტიკის გაანალიზების შედეგად. როგორც ცნობილია, რომის სახელმწიფოს სათავეში ტრაიანეს მოსვლისთანავე ძირითადი ყურადღება და იმპერიის ექსპანსიონისტური მისწრაფებები გადატანილ იქნა ღუნაის საზღვარზე, სადაც რომაელებმა დაკიის სამეფოს წინააღმდეგ 101-102 და 105-106წწ. გადაიხადეს სისხლისმღვრელი ომები³⁴. ამ პერიოდში ტრაიანე მთლიანად დაკავებული იყო იმპერიის ჩრდილო-აღმოსავლეთის საზღვრების უსაფრთხოების დაცვით და რომაული აღმოსავლეთის, მით უმეტეს, კოლხეთის ტერიტორიულ-ეთნიკურ გაერთიანებათა სტატუსის საკითხისათვის მას ნამდვილად არ ეცალა. მართლაც, თავისი მმართველობის პირველ წლებში ტრაიანეს არავითარი მნიშვნელოვანი ცვლილებები არ შეუტანია აღმოსავლეთთან ურთიერთობაში³⁵, თუ არ ჩავთვლით რომაელთა მიერ 100წ. ვასალური იუდეის სამეფოს³⁶, ხო-

დავთ. ფესტუსის ეს ცნობა ევტროპიუსის ცნობის თითქმის ანალოგიურია, თუმცა აქ არ არის დაფიქსირებული კოლხების „მეფე“, მაგრამ ამ ფაქტს გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგანაც „კოლხების რომაელთა ქვეშევრდომობაში მიღება“ და მათი იბერების, ბოსფორელებისა და ალბანელების გვერდით დასახელება, ჩვენი აზრით, აშკარად მიუთითებს, რომ კოლხები უკვე აღარ ემორჩილებიან უშუალოდ რომის პროვინციულ მმართველობას და რომ მათაც საკუთარი „მეფე“ ჰყავთ, რაც უფრო ზუსტად არის დაფიქსირებული ევტროპიუსის მიერ, როდესაც ის საუბრობს „კოლხების მეფის“ რომის ქვეშევრდომობაში მიღებაზე.

³³ Dio Cass., LXVIII, 19, 2.

³⁴ И. Т. Кругликова. Дакия в эпоху римской оккупации, М., 1955, გვ. 64-72; Т. Д. Златковская. Мёзия в I и II вв. н. э., М., 1951, გვ. 71-84; Н. А. Чаплыгина. Римляне на Дунае (I-III века н. э.), Кишинев, 1990, გვ. 42-53.

³⁵ Т. Моммзен. История Рима, V, М., 1949, გვ. 359.

³⁶ იქვე, გვ. 359, 428, 453, 482; The Cambridge Ancient History, vol. XI, Camb., 1954, გვ. 237.

ლო 106წ. არაბეთში, ბოსტრასა და პეტრას რაიონებში არსებული ასევე რომზე დამოკიდებული ნაბატეელთა სამეფოს ლიკვიდაციას³⁷. ამ უკანასკნელი ფაქტიდან გამომდინარე კი ტრაიანესა და მის გარემოცვას თუნდაც რომ მიექცია ყურადღება აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის საკითხისათვის, საეჭვოა, რომ ამ ეტაპზე, ე. ი. აღმოსავლეთში რომზე დამოკიდებული სამეფოების გაუქმებისა და მათი ანექსიის პირობებში, მოეხდინა, მართალია, არც თუ ისე მორჩილი, მაგრამ ოფიციალურად მაინც რომის პროვინციულ სისტემაში ჩართული კოლხეთის ტერიტორიულ-ეთნიკური გაერთიანებების გარკვეული დამოუკიდებლობის ცნობა და ამ პოლიტიკურ ერთეულთა მმართველებისათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემა.

ამრიგად, III. დასაწყისში რომაულ სამყაროში შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციისა და ანტიკური წყაროების მონაცემების გაანალიზების შედეგად შესაძლებელი ხდება ტრაიანეს მიერ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის პოლიტიკურ-ტერიტორიულ ერთეულთა მმართველებისათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემის დროის როგორც ქვედა, ასევე ზედა ქრონოლოგიური ზღვარის დადგენა და ეს წლებია შესაბამისად 106 და 114წწ. სწორედ ამ წლებს შორის უნდა მომხდარიყო რომის მიერ კოლხეთის ტერიტორიულ-ეთნიკურ გაერთიანებათა გარკვეული დამოუკიდებლობის აღიარება და მათი მმართველებისათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემა. 106 წლიდან იწყება რომის საგარეო პოლიტიკის რადიკალური შემობრუნება აღმოსავლეთის საკითხისაკენ და 106-114წწ. შორის ტრაიანეს მიერ აღმოსავლეთში გატარებული პოლიტიკურ-სტრატეგიული ღონისძიებები, რომელსაც ქვემოთ განვიხილავთ, კიდევ ერთ დამატებით საბუთს წარმოადგენს ჩვენს მიერ გამოთქმული თვალსაზრისის სასარგებლოდ. ამასთან, 106 წლიდან 114 წლამდე აღმოსავლეთში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების განხილვა საშუალებას იძლევა კიდევ უფრო დაკონკრეტდეს ჩვენთვის საინტერესო პოლიტიკური აქტის თარიღი.

106წ. შემდეგ, დუნაისპირეთიდან რომში ტრიუმფალური გამარჯვებით დაბრუნებისთანავე, ტრაიანემ დაიწყო მზადება დიდი აღმოსავლური ლაშქრობისათვის, რომელიც მიზნად ისახავდა რომის ისტორიული მტრის – პართიის სამეფოს დამხობასა და აზიაში რომსა და პართიას შორის პერმანენტული დაპირისპირების შედეგად შექმნილი ე.წ. „პოლიტიკური დუალიზმის“ სისტემის საბოლოოდ მოსპობას. ტრაიანე დიდი მონღომებით ემზადებოდა პართიასთან ომისათვის, ყურადღებით ანალიზებდა მომავალი ოპერაციის როგორც სამხედრო-ტექნიკურ მზა-

³⁷ Т. Моммзен. История Рима, V, М., 1949, гл. 359, 428; А. Г. Бокщанин. Парфия и Рим, ч. II, М., 1966, гл. 230-231.

რეს, ასევე მორალურ-პოლიტიკურ სიტუაციასაც არა მარტო მოწინააღმდეგის ქვეყანაში, არამედ იმპერიის აღმოსავლური პროვინციების მოსახლეობაშიც³⁸. ტრაიანე და მისი გარემოცვა ხანგრძლივი დროის მანძილზე ემზადებოდა პართია-სომხეთში შესაჭრელად, ისინი გულდასმით სწავლობდნენ პართიის საზღვრებთან შექმნილ პოლიტიკურ მდგომარეობას. ტრაიანეს კავშირი ჰქონდა პართიის აღმოსავლეთის მეზობელ და მეტოქე ქუშანის სამეფოსთან, გათვალისწინებული ჰქონდა პართიის ჩრდილოეთის საზღვრების დაუცველობა აღანთა მუდმივმოქმედი საფრთხის წინაშე³⁹. დიდი სამუშაოები ჩატარდა მომავალი სამხედრო ასპარეზის მარჯვენა ფლანგის უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად. რომაელებმა დიდ სამხედრო ბანაკები ააგეს ბოსტრასა და დანავეში (პალმირასა და დამასკოს შორის), აშენებულ იქნა ახალი კასტელუმები, გაიყვანეს სამხედრო-სტრატეგიული დანიშნულების გზები⁴⁰. მომავალი ფართომასშტაბიანი ომისათვის ასეთი საფუძვლიანი მომზადების პირობებში ტრაიანეს გამორიცხვლია, არ გაეთვალისწინებინა რომაელთა პოზიციების სისუსტე აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, რომელსაც დიდი სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა სომხეთის მიმართ. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთს არა მარტო ამ პერიოდში, არამედ მისი რომთან ურთიერთობის დაწყების დროიდანვე სრულიად განსაზღვრული ადგილი ეკავა რომაულ გეოპოლიტიკაში, როგორც უსაფრთხო ზურგსა და ხელსაყრელ სტრატეგიულ პლაცდარმს სწორედ პართიის წინააღმდეგ სომხეთისათვის ბრძოლაში. მაგრამ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დომიციანეს დროიდან კოლხეთზე რომის გავლენა ფაქტობრივად დაკარგული იყო და იგი აქ მხოლოდ ფორმალურ ხასიათს ატარებდა. კოლხეთის რომის გავლენის სფეროში დაბრუნების შემდეგ კი ტრაიანეს, საჭიროების დროს, შეეძლო აქედანაც განეხორციელებინა სამხედრო ღონისძიებანი სომხეთის წინააღმდეგ და ასეთ შემთხვევაში სომხეთი აღმოჩნდებოდა თითქმის ყველა მიმართულებიდან: დასავლეთიდან – კაპადოკიის, სამხრეთ-დასავლეთიდან – ჩრდილოეთ სირიის, ხოლო ჩრდილოეთიდან – კოლხეთის მხრიდან რომაული ჯარების დარტყმების საშიშროების წინაშე. სწორედ მომავალი საომარი ასპარეზისათვის ჩრდილოეთის ფლანგების გამაგრების და ახალი დამხმარე ძალების მოზიდვის მცდელობად მიგვაჩნია ჩვენ ტრაიანეს მიერ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის პოლიტიკურ-ტომობრივ ერთეულთა მმართველებთან ახალი, სამოკავშირეო ურთიერთობების დამყარება და მათთვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემა.

³⁸ А. Г. Бокщанин. Парфия и Рим, ч. II, გვ. 227.

³⁹ იქვე, გვ. 225-226, 233.

⁴⁰ იქვე, გვ. 231-234.

ამრიგად, დიდი აღმოსავლური კამპანიის მზადების პერიოდში, აღმოსავლეთში შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციის დეტალურად გაანალიზებისა და მომავალი ოპერაციებისათვის ფლანგების გამაგრების მიზნით, დიდი სამხედრო-საკომუნიკაციო ღონისძიებების გატარების დროს ტრაიანემ, გაითვალისწინა რა ისიც, რომ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთზე იმპერიის კონტროლი ფაქტობრივად დაკარგული იყო, შეეცადა ამ რეგიონის კვლავ რომის გავლენის სფეროში დაბრუნებას. კოლხეთის პოლიტიკურ-ეთნიკურ ერთეულთა მმართველების მიმხრობის მიზნით ტრაიანემ გადადგა დიპლომატიური ნაბიჯი და ამ ცალკეულ პოლიტიკურ გაერთიანებებს მისცა ფორმალური დამოუკიდებლობა, ხოლო მათ მმართველებს – „სამეფო ხელისუფლება“, რითაც უზრუნველყო პართიასთან მომავალ დაპირისპირებაში მათი მოკავშირეობა. ტრაიანეს მიერ ხელდასმულ და რომაული გარნიზონებით ზურგამაგრებულ „მეფეს“ უკეთ შეეძლო სამოკავშირეო დამხმარე ჯარებისათვის კონტინგენტის გაწვევის ორგანიზება და, ამდენად, უფრო ქმედითი სამხედრო დახმარების გაწევა. როგორც შემდგომში მოვლენებმა გვიჩვენა, ტრაიანეს ამ ნაბიჯმა გაამართლა კიდეც და 114-115წწ. მას აქტიურ დახმარებას უწევენ მაკრონ-ჰენიოხებისა⁴¹ და ლაზების „მეფეები“⁴².

რაც შეეხება ტრაიანეს მიერ აღნიშნული ეთნიკური გაერთიანებების მეთაურებისათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემის დროს, ჩვენი აზრით, ამ აქციას ადგილი უნდა ჰქონოდა ტრაიანეს მიერ აღმოსავლური კამპანიისათვის მზადების საწყის ეტაპზე. როგორც ცნობილია, ტრაიანემ, რომელიც საფუძვლიანად ემზადებოდა მომავალი გრანდიოზული ომებისათვის, 108წ. პირადად იმოგზაურა აღმოსავლეთის პროვინციებში, რათა ადგილზე გაცნობოდა იქ შექმნილ პოლიტიკურ მდგომარეობას⁴³. სავარაუდოა, რომ ამავე წელს, ტრაიანეს აღმოსავლეთში ყოფნის დროს მომხდარიყო მის მიერ მაკრონ-ჰენიოხების, ლაზებისა და აფსილების ეთნო-პოლიტიკურ გაერთიანებათა მეთაურების „მეფედ“ დამტკიცება თუ დანიშვნა. შედარებით უფრო ძნელია მსჯელობა აბაზგებისა და სანიგების გაერთიანებათა შესახებ. როგორც ზემოთ ვნახეთ, არიანეს ცნობით, მათ „მეფეებს“ – რესმაგასა და სპადაგას ძალაუფლება აღრიანესაგან ჰქონდათ მიღებული⁴⁴, მაგრამ, მოვ-

41 Dio Cass., LXVIII, 19, 2.

42 Eutr., VIII, 3; Fest., XX. ევტროპიუსისა და ფესტუსის ამ ცნობებში ტრაიანეს მოკავშირეთა შორის (იხ.: Н. Ю. Ломоури. Грузино-римские..., გვ. 185.), როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დასახელებულია „კოლხების“, ე. ი. რეალურად ლაზების „მეფე“.

43 The Cambridge Ancient History, vol. XI, გვ. 241, შენ. 2; А. Г. Бокшанин. Парфия и Рим, ч. II, გვ. 232-233.

44 Агр., PPE, 11.

ლენათა განვითარების საერთო კონტექსტიდან გამომდინარე, გამორიცხული არ არის, რომ ამ „მეფეთა“ წინამორბედებსაც თავისი ხელისუფლება ასევე ტრაიანესაგან მიეღოთ, თუმცა შესაძლებელია ისიც, რომ ტრაიანეს 108წ. ნაკლები ყურადღება მიექცია კოლხეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში არსებული აბაზგებისა და სანიგების გაერთიანებებისათვის, რამდენადაც მათი ტერიტორია უფრო მოშორებული იყო მოვლენათა ერთ-ერთ ძირითად ეპიცენტრს – სომხეთს და, აქედან გამომდინარე, ამ გაერთიანებათა მეთაურების „მეფედ“ დამტკიცების პრაქტიკა მოგვიანებით, ადრიანეს დროიდან დაწესებულიყო. ყოველ შემთხვევაში, ერთი რამ ფაქტია, ადრიანეს დროს ხდება კოლხეთის ეთნო-პოლიტიკურ გაერთიანებათა ერთბაშად სამი მმართველის „მეფედ“ დამტკიცება. ლაზების, აბაზგებისა და სანიგების „მეფეთათვის“ ძალაუფლების გადაცემა უნდა მომხდარიყო იმპერატორ ადრიანეს მცირე აზიაში მოგზაურობის დროს, როგორც ამას მიიჩნევს მ. მაქსიმოვა, თუმცა მისი მოსაზრების ჩვენს მიერ ზემოთ მოტანილი ანალიზის შემდეგ ამ აქციის თარიღად ვერ მივიჩნევთ 131წ. და მას ვერ დავუკავშირებთ იმპერატორის ტრაპეზუნტში ვიზიტს. ჩვენი აზრით, უფრო სავარაუდოა, რომ აღნიშნულ მმართველთათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემა მომხდარიყო 129 წელს. ადრიანეს ბიოგრაფის ელიუს სპარტიანეს ცნობით, კაპადოკიაში ყოფნისას იმპერატორმა „მეგობრულ შეხვედრაზე მოიწვია ადგილობრივი მმართველები და მეფეები. მოწვეულ იქნა პართიის მეფე ხოსროც, დაუბრუნა მას ქალიშვილი და შეჰპირდა წართმეული ტახტის უკან დაბრუნებას. როცა მასთან გამოცხადდა ზოგიერთი მეფე, მათ ისე მოექცა, რომ იმათ, ვინც არ ისურვა მასთან მისვლა, სანანებელი გაუხდათ“.⁴⁵ ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ არის, რომ ამ „ადგილობრივი მმართველებში და მეფეებში“ ლაზების, აბაზგებისა და სანიგების ეთნიკურ გაერთიანებათა მეთაურებიც იგულისხმებოდნენ და, შესაძლებელია, რომ ადრიანეს მიერ სწორედ კაპადოკიაში*** 129წ. მოწვეული კრების⁴⁶

⁴⁵ El. Spart., Hadr., 13; Авторы жизнеописаний Августов, – перевод С. П. Кондратьева, под редакцией А. И. Доватура, Вестник древней истории, 1957, №1, გვ. 263.

*** ადრიანეს მიერ კაპადოკიაში მოწვეული აღმოსავლეთის ქვეყნების მმართველების შეხვედრის და კრების ჩატარების ზუსტი ადგილი არ არის ცნობილი. მკვლევართა ნაწილის აზრით, ეს შეკრება უნდა ჩატარებულიყო სატალაში (D. Magie. Roman Rule in Azia Minor, Princeton, 1950, vol. I, გვ. 621; A. B. Bosworth. Arrian and the Alani, – Harward Studies in Classical Philology, 1977, 81, გვ. 228.), სხვების აზრით კი – სამოსატაში (იხ. D. Braund. Hadrian and Pharasmanes, გვ. 211-212.). იქვე იხ. სათანადო ლიტერატურა.

⁴⁶ G. Kerler. Die Aubenpolitik in der Historia Augusta, Bonn, 1970, გვ. 34; R. Syme. Hadrian and the Vassal Princes, – in: Athenaeum, 59, 1981, გვ. 276; D. Braund. Hadrian and Pharasmanes, გვ. 211-212.

დროს მომხდარიყო აღნიშნულ მმართველთა „მეფედ“ დამტკიცება. შესაძლებელია, რომ ტრაიანეს მიერ შემოღებული „მეფედ“ დამტკიცების წესი აბასგთა და სანიგთა გაერთიანებების მიმართ პირველად ამ დროს გავრცელებულიყო, თუმცა, გამორიცხული არ არის, რომ, ისევე როგორც ლაზების „მეფე“ მალასას, მათაც ძალაუფლება მიეღოთ წინამორბედი „მეფის“ ჩვენთვის უცნობი მიზეზით შეცვლის შემდეგ.

ამრიგად, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ტერიტორიაზე არსებული ცალკეული ეთნო-პოლიტიკური გაერთიანებების რომის მიერ ოფიციალური ცნობისა და მათი მმართველებისათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემის კონკრეტულ თარიღებად შეიძლება მიჩნეულ იქნას 108 და 129 წლები. 108წ. ადგილი უნდა ჰქონოდა ტრაიანეს მიერ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის თუ ყველა არა, ყოველ შემთხვევაში, მაკრონ-ჰენიოხებისა, ლაზებისა და აფსილების ეთნო-პოლიტიკურ გაერთიანებათა ცნობას და მათი მმართველების „მეფედ“ დამტკიცებას, ხოლო რაც შეეხება აბასგებისა და სანიგების გაერთიანებებს, იმპერიის მიერ მათი ოფიციალური აღიარება უნდა მომხდარიყო თუ იმავე 108წ. არა, 129წ. მაინც, როცა, ჩვენი აზრით, იმპერატორმა ადრიანემ, ლაზთა ახალ „მეფე“ მალასასთან ერთად, „სამეფო ხელისუფლება“ გადასცა აბასგთა და სანიგთა მმართველებს – რესმაგასა და სპადაგას. რომელ იმპერატორთა მიერ კოლხეთის ეთნოპოლიტიკურ გაერთიანებათა მმართველთათვის „სამეფო ხელისუფლების“ გადაცემამ საფუძველი ჩაუყარა ცალკეულ „სამეფო“-სამთავროებს და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის რომზე დამოკიდებულების ახალ პოლიტიკურ ფორმას – ვასალურ-სამოკავშირეო ურთიერთობას, რომელმაც დიდი გავლენა იქონია დასავლეთ საქართველოს შემდგომ ისტორიულ განვითარებაზე.

**К ВОПРОСУ О ВРЕМЕНИ ПРИЗНАНИЯ РИМОМ
"ЦАРСКОГО СТАТУСА" ПРАВИТЕЛЕЙ
ВОСТОЧНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ**

С начала Пв. н. э., в Восточном Причерноморье, на территории исторической Колхиды, на политическую арену выходят отдельные этно-политические единицы – "царства" макрон-гениохов, лазов, апсиллов, абасгов и санигов, которые от Рима получают формальную независимость и собственную "царскую власть".

На основании данных античных источников и анализа военно-политической обстановки Римского Востока, в начале Пв. н. э., можно выяснить, что передача "царской власти" если не всем Колхидским этно-политическим объединениям, то во всяком случае правителям макрон-гениохов, лазов и апсиллов могла иметь место при императоре Траяне (98-117гг.). После Дакских войн (101-102, 105-106гг.), в период подготовки грандиозного похода против Парфии, во время проведения широкомасштабных мероприятий для укрепления флангов будущей военной кампании, между 106-114гг., Траян позаботился и о восстановлении фактически утраченного при Домициане (81-96гг.) римского влияния в Колхиде. С этой целью, Траян отдельным этно-политическим образованиям Колхиды дал формальную независимость, а их правителям – "царскую власть" и этим обеспечил их лояльность.

Можно предположить, что данный политический акт имел место в самом начале подготовки восточной кампании – в 108г., когда Траян лично отправился в восточные провинции, чтобы на месте ознакомиться с создавшейся там политической обстановкой. Что же касается "царств" абасгов и санигов, утверждение их правителей "царями" могло произойти в том же году, но не исключено и то, что это произошло позже, при Адриане – в 129г., во время пребывания императора в Каппадокии.

ΑΔΕ×ΑΪΑ ΑΑΑΓΑΟΑΡΑ

ΘΪ È ÉΟÉÈΟΘÉ ÈΘÉÆÉΘÉ ΟΑΘΑΘÈÄÄÈ Ϊ ΟÉ
XVΘ. II ΓΑΔΑΑΑΘΟΘÉ ΑΑ ΑΘÈÉΑΓÉ ΘΑΘÈΘÈ È
ΟΑΔÄÈ ΪΒÉ×Ϊ Θ ÄΑΘÈ Ä

XV საუკუნის შუა ხანებისათვის საქართველოში სულ უფრო გამოიკვეთა მძაფრი შინაპოლიტიკური კრიზისის ნიშნები. პირველ რიგში, ეს, რასაკვირველია, გამოწვეული იყო ქვეყნის ეკონომიკაში შექმნილი მეტად მძიმე მდგომარეობით. მართალია, XVს.-ის I ნახევარში ალექსანდრე I დიდის მიერ გატარებული ღონისძიებების შედეგად საქართველო რამდენადმე ეკონომიკურად მოღონიერდა, მაგრამ ამან მაინც ვერ შეაჩერა ფეოდალური მეურნეობის საერთო სტაგნაციის პროცესი, რომელიც განსაკუთრებით თვალშისაცემი გახდა თემურ-ლენგის ამოხრებელი ლაშქრობების შემდეგ. XVს.-ის 50-იან წლებში საერთაშორისო არენაზე განვითარებულმა მოვლენებმა კი – კონსტანტინოპოლის დაცემა და ბიზანტიის იმპერიის ადგილზე ახალი აგრესიული მაჰმადიანური სახელმწიფოს, ოსმალეთის იმპერიის წარმოქმნა – მნიშვნელოვნად გააუარესა საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობაც. საბოლოოდ, ყოველივე ამან ქვეყანა „ჩიხში“ მოაქცია და მოუსპო მას ნორმალური, აღმავალი განვითარების საშუალება. ნ. ბერძენიშვილის თქმით, „ჩიხი არის ქვეყნის საშინაო და საგარეო ურთიერთობათა ნიადაგზე წარმოქმნილი სტაგნაცია“.¹ საქართველოს ერთიან ცენტრალურ ხელისუფლებას გამოეცალა ეკონომიკური და სოციალური საფუძვლები. ალებ-მიცემობის დაენინებამ გამოიწვია ცალკეული მხარეების განკერძოება. ამან განაპირობა ქვეყნის შიგნით პოლიტიკური ბრძოლის გამწვავება. ცენტრალური ხელისუფლება უკვე ვეღარ ახერხებდა ერისთავების მეშვეობით ქვეყნის მართვას, ვინაიდან ისინი უკვე თავიანთ საგანმგებლო ტერიტორიებზე თანდათანობით შეუზღუდველი მმართველები ხდებოდნენ და მოქმედებდნენ მხოლოდ პიროვნული ინტერესებით. ერთიანი საქართველოს დროს ერისთავი მეფის განკარგულების შემსრუ-

¹ ნ. ბერძენიშვილი. ყუთლუ-არსლანის გამოსვლა და ფეოდალური საქართველოს პერიოდიზაციის საკითხები, – „საქართველოს ისტორიის საკითხები“, ტ. VII, თბ., 1974, გვ. 181.

ლებელი იყო. ერისთავებს ევალეზობათ მათდამი დაქვემდებარებულ მხარეში სამეფო გამოსაღების აკრეფა და ლაშქრის გამოყვანა. ერისთავის სახელო თავდაპირველად მემკვიდრეობით არ გადადიოდა. ის იყო პროვინციის მმართველად დანიშნული მეფის მოხელე, რომლის დანიშნა-გადაყენება მეფის ნება-სურვილზე იყო დამოკიდებული². ასეთი მდგომარეობა განპირობებული იყო მეფის ცენტრალიზებული ხელისუფლების სიძლიერით, რომელიც, თავის მხრივ, ეყრდნობოდა ძლიერ ფეოდალურ ეკონომიკას, რომლის უმთავრესი დამახასიათებელი ნიშანი იყო ქვეყნის ცალკეულ მხარეებს შორის მჭიდრო ეკონომიკური კავშირი. მაგრამ გაუთავებელმა შემოსევებმა გამოიწვია გლეხობის, როგორც სოციალური ფენის რიცხოზობრივი შემცირება. აგრეთვე მოხდა ამ მწარმოებლური ძალის ქონებრივი გაღარბება, ამან კი გამოიწვია ბატონყმობის რიგის გადაგვარება, გადაგვარებულმა ბატონყმობამ კი ვერ წარმოშვა თავისუფალი მწარმოებელი³.

მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა მიწათმფლობელთა ფენის შიგნით. XIII-XV საუკუნეთა განმავლობაში აზნაურთა ძველი საგვარეულოებიდან უმრავლესობა ამოწყდა ან სოციალურად დაქვეითდა. მათ უმრავლესობას ღრმად შეეღასა თავისი აზნაურული ძირითადი ნიშანი — პიროვნული თავისუფლება⁴, ე. ი. მოხდა აზნაურული ფენის არა კონსოლიდაცია, არამედ მისი დიფერენცირება. სამთავროთა ნიადაგზე წარმოიშვა მთავართა ცალკე წოდებულობა⁵. ნატურალურმა თვითკმარმა მეურნეობამ, მიწათმფლობელობის სამამულო სისტემის განვითარებამ მწარმოებელთა ფართო მასების დაყმევებისა და მათი ექსპლოატაციის გაძლიერების ვითარებაში განაპირობა ქვეყნის სამეფო-სამთავროებში ფეოდალთა უფლებების გაფართოება-განმტკიცება, გახელმწიფებისაკენ მათი მისწრაფება, იქამდეც კი, რომ ზოგიერთი მათგანი თითქმის დამოუკიდებელ პოლიტიკასაც კი აწარმოებდა. გაჩნდა მთავარი და მისი ხელისუფლება. იგი არის მეფის ყოფილი ერისთავი, რომელმაც მეფის მიერ მოსავლელად ჩაბარებული კუთხე თავისად დაიჩემა. მას მეფე ვერც სვამს და ვერც ცვლის. მასთან არ იკრებება სამეფო გამოსაღები. ის არ ემორჩილება მეფეს, რომელიც, თავის მხრივ, მტრის წინააღმდეგ ბრძოლის

² ო. სოსელია. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ისტორიიდან, — მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიიდან, ნაკვ. 30, თბ., 1954, გვ. 172.

³ ბ. ლომინაძე. ცვლილებები საზოგადოებრივი კლასების მდგომარეობაში XIII-XV სს. — წგნ.: „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, ტ. III, თბ., 1979, გვ. 760.

⁴ იქვე, გვ. 777.

⁵ ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, წ. IV, თბ., 1967, გვ. 184.

დროს მისგან მოკავშირეობის მეტს ვერაფერს მოითხოვს⁶.

XIII-XV საუკუნეებში შექმნილმა მძიმე მდგომარეობამ, ქვეყნის ეკონომიკურმა დაცემამ ძირი გამოუთხარა ქვეყნის ერთიანობას. მართალია, მთელი ამ დროის მანძილზე მიმდინარეობდა ბრძოლა მეფესა და ქვეყნის ცალკეულ ერისთავებს შორის, ქვეყნის გაერთიანების მოსურნეთა და მოწინააღმდეგეთა შორის, რომელიც საბოლოოდ ამ უკანასკნელთა გამარჯვებით დამთავრდა. ეს პროცესი, ჩვენი აზრით, ლოგიკური შედეგი იყო ქვეყნის იმ საშინაო და საგარეო ვითარებისა, რომელშიც საქართველო მოექცა XIII-XV სს.-ში. თანდათანობით ჩამოყალიბდა ცალკეულ ფეოდალთა და მეფეთა მომხრე პოლიტიკური დასები, რომლებიც ამა თუ იმ „მეფის“ მომხრეობაში, უპირველეს ყოვლისა, საკუთარ ინტერესებს აქსოვდნენ. მეფეთა პოლიტიკა კი არ განსაზღვრავდა უკვე ფეოდალების პოლიტიკას, პირიქით, უკანასკნელთა ინტერესები განსაზღვრავდნენ საბოლოო ანგარიშით პირველს⁷.

საკითხით, თუ რამ გამოიწვია ერთიანი ქართული სახელმწიფოს სამეფო-სამთავროებად დაყოფა, ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში დაინტერესდნენ. ერთხანს გაბატონებული იყო აზრი, რომ ალექსანდრე I-მა (1412-1442) თავის შვილებს დაუნაწილა ქვეყანა. ალექსანდრე II კახთა მეფე 1589 წელს რუსთა ელჩებს ამის შესახებ უამბობდა: „Истари Иверское государство было под одним царём, и прадед наш-то царство Иверское разделил на три части“⁸.

არქანჯელო ლამბერტის ცნობით, „მეფე, ერისთავების შემწეობით, საქართველოს დიდხანს განაგებდა, ვიდრე ერთმა მეფემ, შვილების ძლიერ მოყვარულმა, სახელმწიფოს ყოველივე სარგებლობის წინააღმდეგ, არ გაუნაწილა შვილებს თავისი სამეფო“⁹.

თითქმის იმავე აზრს ავითარებდა დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი: „დროთა განმავლობაში ერთ მეფეს, რომელსაც ოთხი ვაჟიშვილი ჰყოლია, სიცოცხლეშივე თავისი სამფლობელო ოთხ ნაწილად დაუყვია. ერთი ე.წ. ქართლის პროვინციის ერისთავად ანუ მარკიზად დაუდგენია, მეორე კახეთის პროვინციის ერისთავად, მესამე გურიის პროვინციის ერისთავად და მეოთხე სამეგრელოს ერისთავად“¹⁰.

⁶ ო. სოსელია. სამეგრელოს სამთავროს წარმოშობის თარიღისათვის, – მიმოხილველი, II, თბ., 1951, გვ. 174.

⁷ ბ. ბერძენიშვილი. ფეოდალური ურთიერთობიდან XV ს.-ში. – წგნ.: „საქართველოს ისტორიის საკითხები“, II, თბ., 1965, გვ. 137.

⁸ С. А. Белокуров. Сношения России с Кавказом, вып. I, М., 1889, გვ. 169-170.

⁹ დონ არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა, – იტალიურიდან თარგმნა ა. ჭყონიამ, გამოსცა და წინასიტყვაობა დაურთო ი. ანთელავამ, თბ., 1991, გვ. 18.

¹⁰ დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი. წერილები საქართველოზე XVII საუკუნე, იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბ. გორგაძემ, თბ., 1964, გვ. 80-81.

ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი ერთგან ქვეყნის დაქუცმაცების მიზეზად იმას თვლის, რომ ერთმა მეფემ თავის ოთხ შვილს დაუნაწილა სამეფო¹¹. ეჭვს გარეშეა, რომ ზემოთ ჩამოთვლილი უცხოელი ავტორები ქვეყნის დაყოფის შესახებ საქართველოში იმ დროს გავრცელებულ შეხედულებებს გადმოსცემენ. მართლაც, მსგავსი მოსაზრება დაცულია „ქართლის ცხოვრების“ პირველ გავრძელებაში. აღნიშნული მათიანის მიხედვით, ალექსანდრემ უფროსი შვილი ვახტანგი ქართლ-იმერეთის მეფედ დასვა, მასთან დააყენა ვახტანგის უმცროსი ძმა დიმიტრი, ხოლო დიმიტრის მომდევნო ძმა გიორგი „დასვა კახეთის მეფედ“.¹²

„ქართლის ცხოვრების“ მაჩაბლისეული ნუსხის არშიაზე გაკეთებულ მინაწერში ვკითხულობთ: „ამ ალექსანდრეს ესვა ძე სამი: უხუცესი ვახტანგ, რომელსა მისცა იმერეთი, საშუალო დიმიტრი, რომელსა მისცა ქართლი, და უმრწემესსა გიორგის მისცა კახეთი და შემდგომად თუთ მონაზონ იქმნა, ამ გიორგის ალექსანდრეს შვილის ჩამომავალნი არიან ეხლანდელნი ბაგრატიონნი“.¹³

ქვეყნის სამეფო-სამთავროებად დაყოფის საკითხს ვახუშტი ბაგრატიონიც შეეხო. მან სცადა დაემტკიცებინა, რომ ალექსანდრეს არ დაუნაწილება სამეფო თავის შვილებზე: „როგორც იტყვიანო, ამან ალექსანდრემ განჰყო ძენი თუხსნი: უხუცესსა ბაგრატს მისცა იმერეთი, მეორესა გიორგის მისცა ქართლი, სომხითი და სამცხე-კლარჯეთი. მესამეს ამ დავითს მისცა ჰერეთი და კახეთი. არამედ ამას ვიხილავთ არა ესრეთ, რამეთუ ვინაფთგან არა იყო ჩვეულება მეფეთა და უფროსლა ბაგრატიონთა შინა, რათამცა განხეთქილება ექმნათ სამეფოსა. გარნა უფროს განუხეთქელობასა მცდელობდნენ და არცა რიდედნენ სისხლითა, ვითარცა საჩინო არს“.¹⁴

იოანე ბატონიშვილი კი აღნიშნავს: „მთელი საქართველო ამბობს ამ სამეფოს ასე სამად განყოფასა, ხოლო ვახუშტი შურითა კახთა მეფეთასა უარყოფს ზოგან და ზოგან კი დაამტკიცებს და ამისათვის არა არს ბევრი მისგან დაწერილი სარწმუნო“.¹⁵

¹¹ ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მ. მაგალობლიშვილმა, თბ., 1975, გვ. 20.

¹² მარიამისეული ქართლის ცხოვრება, ე. თაყაიშვილის რედაქციით, ტფ., 1906, გვ. 889-890.

¹³ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, HD-14361.

¹⁴ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, – ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 564.

¹⁵ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, HD-15041, გვ. 239, 287.

როგორც ვხედავთ, ფეოდალური ხანის ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებობდა წარმოდგენა იმის შესახებ, რომ ალექსანდრე I (1412-1442) დროს მოხდა ქვეყნის დანაწილება. ჩვენი აზრით, აქ უნდა ვეძებოთ რაღაც რაციონალური მარცვალი. სახელდობრ, ისმის კითხვა: რატომ მაინცდამაინც ალექსანდრე დიდის მეფობას მიეკუთვნება გადმოცემა საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაყოფის შესახებ? უეჭველია, ამ გადმოცემაში ასახვა ჰპოვა ალექსანდრე მეფის მიერ გატარებულმა ღონისძიებებმა და იმ მძიმე სამინაო ვითარებამ, რომელმაც მოიცვა ქვეყანა ალექსანდრე I-ის მეფობის ბოლო პერიოდში, რამაც მეფე აიძულა, უარი ეთქვა ტახტზე და აღკვეცილიყო ბერად.

ალექსანდრე დიდის შვილებს, ეტყობა, მძაფრი ბრძოლა ჰქონდათ გაჩაღებული ტახტისათვის. განსაკუთრებით საგულისხმოა სამეფო ოჯახის წევრთა და ბატონიშვილთა გავლენა სამეფო საქმეებზე, რომელთა ინტერესები მნიშვნელოვნად განსაზღვრავდნენ სახელმწიფო პოლიტიკას¹⁶. ალექსანდრე I-მა, ჩვენი აზრით, რეალისტურად შეაფასა სამეფო კარზე მიმდინარე პროცესები, ქვეყნის ცალკეული რეგიონები სამართავად გადასცა თავის შვილებს და, როგორც ჩანს, აღჭურვა ისინი ერისთავის უფლებებით. ამიტომაც გვამცნობს ვახუშტი: „გარნა თუ ძეთა დასხმიდნენ არა მეფედ, არამედ ერისთავად და მორჩილად მეფეთა“.¹⁷ ეს იყო ალექსანდრე დიდის უკანასკნელი ცდა, რეფორმების მეშვეობით თავიდან აეცილებინა ქვეყნის დაშლა. ამავე მიზანს ემსახურებოდა ისიც, რომ მან თავის სიცოცხლეშივე თანამოსაყდრედ ტახტზე აიყვანა თავისი უფროსი ვაჟი ვახტანგი, რომელსაც ფაქტობრივად ამზადებდა მეფობისათვის. ალექსანდრე დიდის მიერ 1433წ. გაცემულ სიგელში კვითხულობთ: „...მეცხედრისა: [ჩუენისა დედოფალთ დედოფლისა] თამარი-საგან: და ძეთა: ჩუენტა: მეფისა: ვახ[ტანგი]“.¹⁸ ასევეა 1438წ. სიგელში: „მეფეთა, მეფემან, ალექსანდრე, თანა მეცხედრემან: ჩუენმან: დედოფალთა: დედოფალმან: თამარ და: ძეთა: ჩუენტა: მეფემან: ვახტანგ“.¹⁹ ი. ჯავახიშვილი ამ ფაქტს თანამოსაყდრეობით ხსნის და მიაჩნია, რომ ეს თანამოსაყდრეობა შემდგომში ჯერჯერობით ისტორიული მასალის სიმცირის გამო აუხსნელი მიზეზებით მოშლილა²⁰. ამავე აზრს იზიარებს ჯ. ოდიშელი²¹, ხოლო ნ. ბერძენიშვილს მიაჩნია, რომ აქ ვახტანგი „პრო-

16 ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, წ. III, თბ., 1966, გვ. 430.

17 ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა., გვ. 564.

18 ს. კაკაბაძე. ისტორიული საბუთები, III, ტფ., 1913, გვ. 15.

19 იქვე. გვ. 20.

20 ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, თხზ., ტ. III, თბ., 1982, გვ. 252.

21 ჯ. ოდიშელი. აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ისტორიისათვის (XIV-XV სს.), – კრებ.: „XIV-XV სს. რამდენიმე ქართული ისტორიული დოკუმენტი“, თბ., 1964, გვ. 81.

ვინციის მეფედ“ გვევლინება²². ამავე თვალსაზრისზე დგას დ. ნინიძე²³.

ჩვენი აზრით, ვახტანგი მამის თანამოსაყდრე უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან ქვეყანაში შექმნილი მძიმე მდგომარეობიდან თავის დაღწევის ასეთი საშუალება საკვებით ესადაგებოდა საქართველოში შექმნილ ისტორიულ ტრადიციას²⁴. ამიტომ ვფიქრობთ, ალექსანდრე I-მა სწორი გადაწყვეტილება მიიღო, როდესაც უფროსი ვაჟი ვახტანგი თანამოსაყდრედ გამოაცხადა. ამით ის ცდილობდა, თავის სიცოცხლეშივე მოეგვარებინა ძმებს შორის არსებული დაპირისპირება და შეეჩერებინა ქვეყანაში მიმდინარე დეცენტრალიზაციის პროცესი.

ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკური დეცენტრალიზაციის პროცესის შესაჩერებლად ცენტრალური ხელისუფლება მიმართავდა სხვა ღონისძიებებსაც, კერძოდ: სამეფო სახლის ცალკეულ წარმომადგენლებს ნიშნავდა ამა თუ იმ მხარის ერისთავად და ამ გზით ცდილობდა ქვეყნის სახელმწიფოებრივი ერთიანობის შენარჩუნებას. გაერთიანებული საქართველოს უკანასკნელმა მეფემ გიორგი VIII-მ (1446-1466) იმერეთს „დასუა ბაგრატ ერისთავად და იყო მორჩილებასა შინა მისსა“.²⁵

საკითხი იმის შესახებ, ვინ უნდა იყოს ბაგრატ ერისთავი თავისი სახლიშვილობით, ისტორიოგრაფიაში ჯერჯერობით არ შეიძლება საბოლოოდ დაზუსტებულად ჩაითვალოს. „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების მიხედვით (მეორე ტექსტი), იგი ალექსანდრე I-ის ძმაა: „იქმნა ბრძოლა კახთა უფლისა გიორგისა და ბაგრატს შუა მეფობისათვის ქართლისა, რამეთუ იყო მეფის ალექსანდრეს ძმა ბაგრატ და შვილი რომელი ზემო ვახსენეთ გიორგი, კახთა უფალი“.²⁶ ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, ბაგრატი იყო ალექსანდრე I დიდის ძის დემეტრე ბატონიშვილის ვაჟი. 1451 წელს მომხდარ მოვლენებში ვახუშტი აღნიშნავს, რომ „მოკუდა იმერთ ერისთავი დემეტრე და მეფემან დასუა ბაგრატ ძე მისი“.²⁷ ვახუშტი ბატონიშვილი თავისი თხზულების სხვა ადგილასაც აკონკრეტებს ბაგრატის სახლიშვილობას: „განზრახვითა ყუარყუარე ათაბაგისათა, იწყო ზრახუად იმერთა ἸΟΕΘΕΑΑΙΑΙ ἈΑΘΑΟ

22 ნ. ბერძენიშვილი. ფეოდალური ურთიერთობიდან XV საუკუნეში, გვ. 134; მსკი, №1, 1937, გვ. 25.

23 დ. ნინიძე. „პროვინციის მეფეები“ XIV-XV საუკუნეების საქართველოში, თბ., 1995, გვ. 135.

24 ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, თხზ., ტ. III, გვ. 252.

25 ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 805.

26 ახალი ქართლის ცხოვრება, მეორე ტექსტი, „ქართლის ცხოვრება“, – ტექსტი დადგენილი ყველა ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. II, თბ., 1959, გვ. 476.

27 ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 285.

ΒΑΪΑΓ ΑΪΕΙΕΘΘΕΘΑΙΑΓ“.²⁸ ს. კაკაბაძის აზრით, ბაგრატ VI ალექსანდრე მეფის ძმის ბაგრატის შვილიშვილია²⁹. ი. ჯავახიშვილი კი წერს: „უნდა ვიფიქროთ, რომ ბაგრატი პირდაპირ თუ დედის მხრით ეგების რუსუდანის შთამომავლობის ბაგრატონიანთა საგვარეულოს იმ შტოს ეკუთვნოდა, რომელიც საქართველოს ორისავე ტახტისა და ლიხთიმერისა და ლიხთამერის გაერთიანების შემდგომ მეფობას მოაკლდა და ჩამომცრობილი იქმნა“.³⁰ ნ. ბერძენიშვილის აზრით, ბაგრატი ალექსანდრეს შვილიშვილია – დიმიტრის ძეა³¹.

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, ბაგრატ იმერთა ერისთავის სახლი-შვილობასთან დაკავშირებით ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა თვალსაზრისი არსებობს. სწორედ ამან გადაგვაწყვეტინა ზოგიერთი დამატებითი მასალის მოძიება და გარკვეული სიცხადის შეტანა აღნიშნულ საკითხში. ბაგრატ VI-ის მოღვაწეობა, გარდა „ქართლის ცხოვრების“ მატანიისა და ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულებისა, აისახა ზოგიერთ დოკუმენტში. პირველ რიგში, ესაა 1466 წლის მცხეთის სიგელი, რომლითაც ბაგრატმა ალაპი გაუჩინა თავს მამას – გიორგის: „მე... მპყრობელმან ორისავე ტახტისა ლიხტ-იმერისა და ლიხტ-ამერისამან... მეფეთ-მეფემან ბაგრატ... შევსწირე (მცხეთას)... და ქკზ-ს დავითს... თქუჴნი ძუჴლითგან მკჴდრნი დილომს გლენხნი ესაშური მზეოსძე და გეგელისშვილი მათითა მამულითა... ჴელ-მოჴსნით შემოგვიწირავს სა-აღაპედ და სამლოცველოდ პატრონისა მამისა ჩუჴნისა გიორგის სულისათჴს“.³² ე. ი. გამოდის, რომ ბაგრატი გიორგის შვილია და არა დემეტრესი. ბაგრატ VI-ის ვინაობის დადგენასთან დაკავშირებით ჩვენს ყურადღებას იპყრობს აგრეთვე იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ორი ალაპი, რომელშიც მოხსენიებული არიან მეფის ძმა გიორგი და მეფე ალექსანდრე: №237 ალაპი – „მეფის ძმასა გ(იორგ)ის შეუნდვენ ღმერთმან“, №238 ალაპი – „მეფეთ მეფეს(ა) ალექსანდრეს შეუნდვენ ღმერთმან“. ე. მეტრეველის, ჩვენი აზრით, სავსებით საფუძვლიანი დაკვირვებით, ალაპები განკუთვნილია ალექსანდრეს ძმის გიორგისათვის და თავად ალექსანდრესათვის³³. გამოდის, რომ ბაგრატ VI ყოფილა ალექსანდრე დიდის ძმისწული. უფრო მეტიც, ჯვრის მონასტრის ერთ-

²⁸ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 285 (ხაზგასმა ჩვენია – ე.გ.).

²⁹ ს. კაკაბაძე. გენეალოგია ბაგრატ VI, ტფ., 1912.

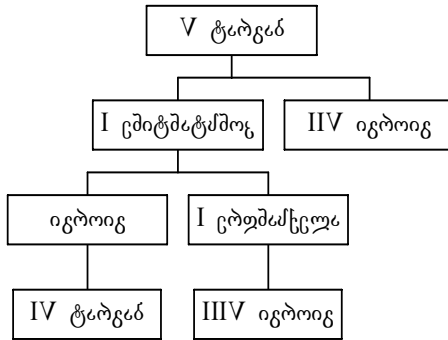
³⁰ ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, თხზ., ტ. III, გვ. 83.

³¹ ნ. ბერძენიშვილი. ფეოდალური ურთიერთობიდან... გვ. 19.

³² საქართველოს სიძველენი, ე. თაყაიშვილის რედაქციით, ტ. I. ტფ., 1920, გვ. 88.

³³ ე. მეტრეველი. მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის, თბ., 1962, გვ. 170-171.

ერთ ალაპში კვითხულობთ: „ალექსანდრეს ძმისწულმან ბ-დგრატ გოლ-გოთა იშოვი, გუნბიდი ალაშენა ქრონიკონსა ას სამოცდა ოთხსა; შეუნ-დვენეს ღმერთმან“.³⁴ ამ ცნობის კომენტირებისას მკვლევართა ერთი ნა-წილი ფიქრობს, რომ რიგითი პიროვნება გოლგოთას ვერ იშოვიდა, ის აუცილებლად უნდა ყოფილიყო მეფე³⁵, ე. ი. ამ შემთხვევაში ლაპარა-კი უნდა იყოს სწორედ ბაგრატ VI-ზე, ვინაიდან იმ დროს სხვა მეფე ბაგრატი არ ჩანს. აქედან გამომდინარე, ჩვენ ასევე მიგვაჩნია, რომ ბაგ-რატი იმერეთის ერისთავი – იგივე მეფე ბაგრატ VI – იყო ალექსანდრე დიდის ძმის – გიორგის ვაჟი და მისი გენეალოგია ასე გამოიყურება:

დაჯდა რა ბაგრატი იმერეთის ერისთავად, მან მაშინვე დაიწყო თავისი პოზიციების განმტკიცება. ამკარაა, რომ ის ერისთავობას არ სჯერდებოდა და „მეფობას ეძიებდა“. ცნობილია, რომ ამ პერიოდში ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შიგნით ცალკეულ რეგიონებს „მე-ფის“ ტიტულით განაგებდნენ ცალკეული უფლისწულები. ისტორიო-გრაფიაში ამ მოვლენას „პროვინციის მეფობას“ უწოდებენ³⁶. ერთ-ერთი ასეთი „მეფე“ იყო ბაგრატ ერისთავის მამა – გიორგი, რომელიც სამთავისის „მეორედ აღმშენებლის“ ბაგრატ VI-ის დის გაიანეს წარ-წერაში „მეფეთ-მეფის“ ტიტულითაა მოხსენიებული³⁷.

დასაზუსტებელია ბაგრატის „იმერეთის ერისთავად დასმის“ თა-რილიც. ცნობილია, რომ ალექსანდრე I-მა მისცა დიმიტრი ალექსანდ-

³⁴ იქვე, გვ. 102.

³⁵ იხ.: ე. მეტრეველი. მასალები., გვ. 171; ჯ. ოდიშელი. აღმოსავლეთ სა-ქართველოს., გვ. 83.

³⁶ ამის შესახებ დაწერ. იხ.: დ. ნინიძე. „პროვინციის მეფეები“ XIV-XV სა-უკუნეების საქართველოში.

³⁷ დ. ნინიძე. მცირე განმარტება სამთავისის „მეორედ აღმშენებლის“ წარწე-რასთან დაკავშირებით, – „ახალგაზრდა მეცნიერთა შრომები“, XIX, თბ., 1993.

რეს ძეს, რომლის სიკვდილის შემდეგ ერისთავობა უნდა მიეღო ბაგრატს. ვახუშტი ბატონიშვილი ამ ფაქტს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1451 წლით ათარიღებს³⁸. ქართულ ისტორიოგრაფიაში მიღებული თვალსაზრისით ბაგრატს იმერეთის ერისთავობა მისცა გიორგი VIII-მ. ამით ცენტრალური ხელისუფლება ცდილობდა ქვეყნის ერთიანობის შენარჩუნებას და შესაძლებელია არ აცხადებდა პროტესტს იმაზეც, რომ ცალკეული ერისთავები „მეფის“ ტიტულითაც იწოდებოდნენ. ამასთან, „იმერეთის ერისთავის“ „მეფის“ ტიტულით მოხსენიება მიჩნეულია ლიხთ-იმერეთის აღმოსავლეთ საქართველოსთან გაერთიანებისა და ცენტრალური ხელისუფლებისადმი დაქვემდებარების თავისებურ ფორმად³⁹. მაგრამ ზოგიერთი დოკუმენტური მასალა იძლევა ბაგრატის მმართველობაში შესაძლო მოსვლის სხვა დათარიღების საშუალებასაც. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს „ავშანდაძეთა“ 1452 წლის გუჯარი, რომლის მიხედვითაც 1452 წელი არის მეათე წელი ბაგრატის მეფობისა⁴⁰. თ. ჟორდანიას მიაჩნია, რომ ეს გუჯარი ყალბია, მაგრამ როგორც დ. ნინიძე მიიჩნევს ბაგრატის „პროვინციის მეფობას“ 1452 წლისათვის მაინც ჰქონდა გარკვეული რეალური საფუძველი, „რამდენადაც ჰყავდა არსებობისათვის აუცილებელი სოციალური საყრდენი – ვასაღნი, რომელნიც აღიარებდნენ მის „კელმწიფობას“⁴¹. მით უმეტეს, დიმიტრი ალექსანდრეს ძე არის დავით ნარინის შტოს წარმომადგენელი „და მცდელია მეფობას“. შესაძლოა, მისი პოლიტიკური ინტერესები რომ გაენიჭრალდებინა, ალექსანდრე დიდმა სამოქალაქოს ერისთავად დანიშნა თავისი ძმისწული. აქ კრიტიკულად უნდა შევხედოთ ვახუშტის ცნობებს. იგი წერს, რომ „დასუა მეფემ გიორგი ძე მისი (ე. ი. დიმიტრის – ე. გ.) ბაგრატ ერისთავად“⁴². ჩვენ კი აღვნიშნეთ, რომ ბაგრატი არის არა დიმიტრის, არამედ გიორგის ძე, მასადაძე, რატომ არ შეიძლებოდა დიდი ისტორიკოსი შემცდარიყო, როდესაც წერდა, რომ ბაგრატი გიორგი VIII-მ დასვა ერისთავად 1451 წელს და მიგვაჩნია, რომ იმერეთის ერისთავის სტატუსში ის ყოფი-

³⁸ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 285-287.

³⁹ კ. კახაძე. დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური სტრუქტურა და სამხედრო ორგანიზაცია XIII-XVIII სს.-ში, – დისერტაცია ისტ. მეცნ. კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, ხელნაწერის უფლებით, თბ., 1982, გვ. 31.

⁴⁰ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, – შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წ. II, ტფ., 1897, გვ. 265.

⁴¹ დ. ნინიძე. „პროვინციის მეფეები“... გვ. 174-175.

⁴² ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 804.

ლიყო 1442 წლიდან. ამ დროიდან ვიდრე 1453/1454 წლამდე ბაგრატი იკრებდა ძალებს და უკვე 1452 წლისათვის ქუთაისის მხარის ერისთავი „მეფედ“ განდიდდა. ყვარყვარე ათაბაგის წერილში 1460წ. ვენეციის დოჟისადმი იგი „ბატონი ქუთაისის მეფე პანკრატიუსათ“ იწოდება⁴³. რა თქმა უნდა, იგი ამითაც ვერ დაკმაყოფილებოდა. მის უპირველეს მიზანს ერთიანი საქართველოს მეფობა წარმოადგენდა და მას ამის ლეგიტიმური საფუძველი ჰქონდა კიდევ. ამას მოწმობს ცალკეული სასისხლო სიგელები, სადაც ის თავს ორივე ტახტის მფლობელს უწოდებს: „შემდგომად ამისა ჩვენ ღვთივ გუირგვინოსანმან მეფეთ მეფემან ბაგრატ ნებითა ღ-თისათა დავიპყართ მეფობა ორისავე ტახტისა, ლიხთ იმერისა და ლიხთ ამერისა“.⁴⁴ ბაგრატის სწრაფვას, დაეკავებინა გაერთიანებული საქართველოს ტახტი მხარს უჭერდა ქვეყნის გავლენიან ფეოდალთა გარკვეული წრეები, რომელთა პოლიტიკურ ინტერესებში შედიოდა მისი თბილისის ტახტზე აღზევება, ვინაიდან ბაგრატი გაწეული მხარდაჭერის სანაცვლოდ მათ – „დადიანსა, გურიელსა, შარვაშიძეს და სუანთა“ – ჰპირდებოდა თავისუფლებას⁴⁵.

ალექსანდრე დიდის მცდელობა, დიპლომატიური გზებით დაერეგულირებინა სამეფო სახლში შექმნილი კრიზისული სიტუაცია, როგორც ცნობილია, უშედეგოდ დამთავრდა. XV საუკუნის შუა ხანებში საქართველო ფაქტობრივად დაყოფილი აღმოჩნდა უფლისწულებს შორის. მართალია, ალექსანდრე I-მა თანამოსაყდრედ ვახტანგი აიყვანა, რომელიც 1442 წლიდან გახდა კიდევ მეფე, მაგრამ მისი ძმა დიმიტრიც მეფობას იჩემებდა. 1445 წლის მცხეთის სიგელში ის თავის თავს მეფედ მოიხსენიებს: „ჩუენ მეფეთა-მეფის ალექსანდრეს ძემან, მეფემან დიმიტრი“.⁴⁶ ვახტანგსა და დემეტრეს შორის მძაფრ დაპირისპირებაზე მიუთითებს ჯვავახიშვილების საჩივრის წიგნის ერთი ფრაგმენტი: „პირველ და თაობით[გან რომე] ვახტანგ მეფობა დაიჭირა. წყალს იქითი მისსა ძმასა, პატრონსა დემეტრეს მიანება. თაყას გარეთი და თაყა ამისათვის არა მიანება, რამეთუ მისი მამული და ციხე ჩიჟვახსძისათვის უ[ნ]დოდა“.⁴⁷ რაც უფრო დიდი იყო ამა თუ იმ უფლისწულის საგამებლო ქვეყანა – საუფლისწულო, მით უფრო დიდი იყო იმ უფლისწულის წონა ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. აღზე-

⁴³ დ. პაიჭაძე, ლუდოვიკო და ბოლონია და ქართველთა ელჩობა დასავლეთ ევროპაში, – მაცნე, №4, 1983, გვ. 60.

⁴⁴ საქართველოს სიძველენი, ტ. I, გვ. 6.

⁴⁵ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა., გვ. 285.

⁴⁶ ქრონიკები, II, გვ. 257.

⁴⁷ ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდიშის სამთავროებისა (1466-1470წწ.), წ. I, ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა და საძიებლები დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ., 1958, გვ. 15.

ვებულის უფლისწული ხშირად „კანონიერ“ მეფეს თავს აღარ უდებდა, თვითონ აცხადებდა პრეტენზიას მეფობაზე და ტახტის მომძლავრებისათვის არაფერს ერიდებოდა⁴⁸. ცხადია, ამ ბრძოლაში მას გვერდით ედგნენ ცალკეული ფეოდალები, რომელთა ძალებზე დაყრდნობით წარმართავდა ესა თუ ის უფლისწული ბრძოლას ცენტრის წინააღმდეგ. თავის მხრივ, ბუნებრივია, ფეოდალებსაც თავიანთი ინტერესები ამოძრავებდათ და ისინი ამ ინტერესების რეალიზაციას მათ რჩეულ უფლისწულს უკავშირებდნენ⁴⁹. ფაქტობრივად მიმდინარეობდა დაუნდობელი ბრძოლა ხელისუფლებისათვის, მაგრამ, ამასთან, ამ ეტაპზე ტახტისათვის მებრძოლი არც ერთი უფლისწული არ იყო სეპარატისტი, ისინი მხოლოდ და მხოლოდ ერთიანი სამეფო ტახტისათვის იბრძოდნენ, მაგრამ საბოლოოდ ისე გამოვიდა, რომ ამ ბრძოლამ მიიყვანა საქართველოს სამეფო დაქუცმაცებულობამდე, რაც რამდენიმე განაპირობა შექმნილმა ურთულესმა საგარეო პოლიტიკურმა მდგომარეობამაც. ბიზანტიის იმპერიის დაცემამ საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ საზღვრებზე ახალი მაჰმადიანური სახელმწიფოს აღმოცენებამ ქვეყანა ფაქტობრივად მოწყვიტა ქრისტიანულ ევროპას. ოსმალეთის გაბატონებამ შავ ზღვასა და მცირე აზიაში აიძულა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოები, ეძებნათ ინდოეთისაკენ მიმავალი ახალი გზები კავკასიისა და მცირე აზიის გვერდის ავლით. საქართველოს გამოთიშვამ ამ გზებიდან ძლიერ დასცა მისი საერთაშორისო ფუნქცია.

ალექსანდრე I დიდის სიცოცხლეშივე გამეფებული მისი ძე ვახტანგ III (1442-1446) მალე გარდაიცვალა და ტახტზე აღის მისი ძმა გიორგი VIII (1446-1466)⁵⁰. მას დაუპირისპირდა სამცხის მთავარი ყვარყვარე ჯაყელი, რომელმაც 1447 წელს წაართვა ათაბაგობა აღბუღას. გიორგი VIII-მ ყვარყვარეს წინააღმდეგ გაილაშქრა და აღბუღა ისევ მთავრად აღადგინა, მაგრამ ამ უკანასკნელის გარდაცვალების შემდეგ 1451 წელს მთავარი ისევ ყვარყვარე გახდა⁵¹. ვახუშტი ბატონიშვილი ყურადღებას ამახვილებს მის პიროვნულ თვისებებზე: „იყო ესე ყუარყუარე ქედმაღალი, დიდებისმოყვარე, მწურჩნელი და მეშფოთე... ამან ყუარყუარემ იწყო მობირვად მესხთა და ქუეგამჭურეტილობა ფარულად გიორგი მეფისა“.⁵² მან მეფესთან ბრძოლაში დამხმარედ

⁴⁸ დ. გვრიტიშვილი. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, II, თბ., 1965, გვ. 142.

⁴⁹ იქვე, გვ. 143.

⁵⁰ ბ. ლომინაძე. შინაური სიძნელეები. პოლიტიკური დაშლის დასაწყისი, – „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, ტ. III, თბ., 1979, გვ. 733.

⁵¹ იქვე, გვ. 734.

⁵² ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა., გვ. 805.

ირანის მბრძანებელი უზუნ ჰასანიც მოიწვია, რომელმაც 1462 წელს გაამარჯვებინა კიდეც. ამ დროიდან გააქტიურებას იწვევს სამოქალაქოს ერისთავი ბაგრატე. მას და გიორგი VIII-ს შორის მტრობა დიდი ხნის დაწყებული ყოფილა. ერთ-ერთი დოკუმენტის, მონაცემებით ირკვევა, რომ 1453/1454 წელს მეფე გიორგისა და ბაგრატს შორის ომი მომხდარა⁵³. ამის შემდეგ ბაგრატ ერისთავი, მიისწრაფოდა რა მეფობისაკენ, ეძიებდა მოკავშირეებს. ასეთი, პირველ რიგში, აღმოჩნდა სამცხის მთავარი ყვარყვარე: „იგი ეზრახა ერისთავთ-ერისთავსა იმერთასა ბაგრატს, რათა განდგეს იგი გიორგი მეფისაგან“.⁵⁴ 1462წ. ბაგრატმა, თავის მხრივ, დიპლომატიური გზებით შეძლო მიემხრო დასავლეთ საქართველოს მთავრები: „რათა ჰყონ იგი (ბაგრატე – ე. გ.) მეფედ, და აღუთქუა თავისუფლება დადიანსა, გურიელსა, შარვაშიძეს და სუანთა“.⁵⁵ ამის მეშვეობით ბაგრატმა „განიხარა და დაიპყრა იმერეთი“.⁵⁶

ერთიანი საქართველოს მეფე გიორგი VIII ფაქტობრივად მარტო აღმოჩნდა. საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ მან დახმარება სთხოვა სამცხის მთავარს: „მაშინ ამისმან მსმენელმან გიორგი მეფემან უბრძანა ყუარყუარეს (რამეთუ ჰგონებდა სარწმუნოდ თვსად და არა მის მიერობასა) შემოკრებად სპათა სამცხე-კლარჯეთისათა და მოსვლად ფერსათის მთილამ იმერეთსა შინა“.⁵⁷ აქ უკვე აშკარაა სახელმწიფოებრივი ორგანიზაციის სრული მოშლა. მეფეს ისიც ვერ გაურკვევია, ვინ არის მისი მტერ-მოყვარე, მისთვის სრულიად უცნობია მთავართა და ერისთავთა ჭეშმარიტი ზრახვები. გაიმართა ბრძოლა ჯერჯერობით ქუთაისის ტახტის მამიებელ ბაგრატსა და გიორგი მეფეს შორის 1463 წელს ჩიხორს: „ხოლო მეფე გიორგი და ბაგრატ ეწყუნენ ჩიხორს ურთიერთსა და ძლიერისა ბრძოლითა მოსწყდნენ მრავალნი იმერნი და ამერნი. შემდგომად იძლია მეფე გიორგი და ივლტოდა ქართლს“.⁵⁸ ჩვენთვის საინტერესოა, თუ როგორ პოზიციას იჭერს სამცხის მთავარი. მან სიფრთხილე გამოიჩინა, დაიცადა, თუ რომელი მხარე გაიმარჯვებდა, ამდენად პოლიტიკური მდგომარეობა არ გაირთულა: „ხოლო ყუარყუარე შემოკრებული სპითა წარვიდა ნელად, რათა იხილოს მეფე გიორგისა და ბაგრატს თუ რად იქმნების, და აღვიდა მთასა ჩასვლად იმერეთს, ესმა ძლევა ბაგრატისაგან გიორგი მეფისა, უკუმოიქცა და მო-

53 ნ. ბერძენიშვილი. ფეოდალური ურთიერთობიდან..., გვ. 123.

54 ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 704.

55 იქვე.

56 იქვე.

57 იქვე.

58 იქვე.

ვიდა სამცხესვე“.⁵⁹ დამარცხებული გიორგი გადავიდა ქართლში და ძალების მოკრების შემდგომ შურისძიების მიზნით „მივიდა სპითა სამცხეს“.⁶⁰ ყვარყვარემ მასთან ბრძოლას თავი აარიდა და თავი შეაფარა გამარჯვებულ ბაგრატს, მაგრამ გარკვეული დროის შემდეგ ათაბაგმა, ბაგრატის დახმარებით, ისევ ერთობლივი ძალებით დაიბრუნა სამცხე.

იმერეთის ერისთავმა ბაგრატმა ისარგებლა ჩინოროთან გამარჯვებით, „აღიღო ქუთათისი და ეკურთხა მუნ მეფედ“,⁶¹ თუმცა იგი ვერ გასცდა „პროვინციის მეფის“ მდგომარეობას. მის კანონიერებას საქართველოს სამეფო ტახტი არ სცნობდა. მიუხედავად ამისა, ბაგრატმა კარგად გამოიყენა შექმნილი რთული პოლიტიკური სიტუაცია და განაგრძო ბრძოლა ერთიანი საქართველოს ტახტის ხელში ჩასაგდებად. ბაგრატის წარმატებულ სვლას სამეფო ტახტისაკენ რამდენადმე ადვილებდა გიორგი VIII-ის სისუსტე და პოლიტიკური უნიათობა. მან ვერ გამოიყენა ცალკეული რეგიონების სწრაფვა თბილისის ტახტთან კონსოლიდირებისა და ფაქტობრივად ხელში ჩაუგდო ისინი თავის მოწინააღმდეგე ძალებს. მხედველობაში გვაქვს აჭარისა და ჭანეთის რეგიონები, რომელთა ერისთავები, როგორც ჩანს, მეფისა და ათაბაგის დაპირისპირებაში გიორგი VIII-ს უჭერდნენ მხარს: „ემიწოდა ყუარყუარეს ერისთავთაგან ამა ქუეყნისათა, რათა არა მიერთნენ კუალად გიორგი მეფესაკე“.⁶² სამცხის მთავარმა კი გამჭრიახობა გამოიჩინა და გურიელს მისცა აჭარა და ჭანეთი, „რათა მწე ექმნას ერისთავთა ზედა ამის ქუეყნისათა“.⁶³ თავის მხრივ, კახაბერ გურიელმა „განიხარნა და მიიღო ქუეყანანი ივინი და ვინაითგან ბაგრატისა მწე იყო ყუარყუარესი ამის მიერ, მოვიდა გურიელი სპითა თვისითა და ბრძოდნენ ერისთავთა, რომელნი არა ერჩდნენ ყუარყუარეს. მაშინ ვიეთნიმე მოსრნეს, ვიეთნიმე დაიმორჩილნეს და ვიეთნიმე ივლტოდნენ, ვითარცა ზაზა ფანასკერტელი წავიდა ქართლს წინაშე გიორგი მეფისა და სხუანიცა“.⁶⁴ სრულიად აშკარაა, რომ აჭარა და ჭანეთი გაერთიანებული საქართველოს სამეფო ტახტის ერთგულნი არიან, მაგრამ გიორგი VIII-მ ვერ შესძლო მის ერთგულ ერისთავთა დაცვა ყვარყვარე ათაბაგისა და მისი მოკავშირეების მოძალებისაგან და დაკარგა კონტროლი ამ მხარეებზე. გიორგი VIII-მ, მართალია, რამდენადმე დაგვიანებით, მაგრამ

⁵⁹ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 285.

⁶⁰ იქვე, გვ. 704.

⁶¹ იქვე.

⁶² იქვე.

⁶³ იქვე.

⁶⁴ იქვე, გვ. 704-705.

მინც შეკრიბა ჯარი ყვარყვარეს წინააღმდეგ და დადგა „ტბა ფარავანსა ზელა“. სამცხის ათაბაგმა ღალატით „აქ 1465 წელს მეფე დაიჭირა ტყუეთ“.⁶⁵ აქვე უნდა შევნიშნოთ მეტად საინტერესო რამ: გიორგი VIII და კონსტანტინე დიმიტრის ძე ერთად არიან ყვარყვარე ათაბაგის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ყოველ შემთხვევაში, კონსტანტინე ჩანს „ტბა ფარავანთან“ ახლოს მინც⁶⁶. ამის დამადასტურებელი ჯავახიშვილების სიგელი, სადაც ისინი კონსტანტინეს მიმართავდნენ, რომ ყვარყვარე „ჩუენსაცა ღალატს აპირებდა“.⁶⁷ კონსტანტინეს თავისათვის უშველია და გორის ციხისათვის შეუფარებია თავი⁶⁸. საყურადღებოა ისიც, რომ მეფის დატყვევების შემდგომ იმავე 1465 წელს კონსტანტინე ბატონიშვილი ქართლში მეფობას შედგომია⁶⁹. უეჭველია, ყვარყვარეს გამარჯვებით შეშფოთდებოდა ბაგრატი და ახლა მას მოკავშირე უნდა ეძებნა. ასეთი აღმოჩნდა კონსტანტინე დიმიტრის ძე, რომელსაც, როგორც ჩანს, დევნიდა ათაბაგი. ამიტომ იყო, რომ ბაგრატმა დაუბრკოლებლად შეუშვა კონსტანტინე „ქუთათისის ციხეს“.⁷⁰ მაშასადამე, ამჟამად ვხედავთ, რომ ბაგრატსა და კონსტანტინეს შორის მჭიდრო პოლიტიკური კავშირი მყარდება, რომელიც მიმართული არის ყვარყვარეს წინააღმდეგ. თავის მხრივ, ათაბაგიც იღებდა შესაბამის ზომებს და ტყვეობაში მყოფ გიორგი VIII-ს დამოყვრებია. ამ უკანასკნელს შეურთავს ათაბაგის ასული თამარი⁷¹. ბაგრატმა 1466 წელს გამოიყენა შექმნილი სიტუაცია, „შეკრიბა სპანი და შთავიდა ქართლს და დაიპყრა სრულიად ქართლი“.⁷² სწორედ 1466 წლის სიგელშია მოხსენიებული პირველად ბაგრატი ქართლის მეფედ: „მე... მპყრობელმან ორისავე ტახტის ღიხტ-იმერისა და ღიხტ-ამერისანმან... მეფეთ-მეფემან ბაგრატ... შევსწირე (მცხეთას)... ქკზ-ს დავითს... თქუენი ძუწ-ლითგან მკვიდრნი დილომს გლენხნი ესაბერი მზეოს-ძე და გეგელის-

⁶⁵ ცხოვრება საქართველოდსა (პარიზის ქრონიკა), – ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. აღასანიამ, თბ., 1980, გვ. 39; ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 286-287.

⁶⁶ ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, თხზ., ტ. 3, გვ. 314.

⁶⁷ საქართველოს სიძველენი, ტ. II, ე. თაყაიშვილის რედაქციით, ტფ., 1909, გვ. 20.

⁶⁸ ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, თხზ., ტ. 3, გვ. 314.

⁶⁹ სომხურ ხელნაწერთა XIV-XV საუკუნეების ანდერძების (პიშტარაკანების) ცნობები საქართველოს შესახებ, – ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და შენიშვნები დაურთო ა. აბდალაძემ, თბ., 1978, გვ. 82-83; ნ. ბერძენიშვილი. ფეოდალური ურთიერთობიდან..., გვ. 125.

⁷⁰ საქართველოს სიძველენი, II, გვ. 20.

⁷¹ სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVII სს.), ტექსტები, პუბლიკაცია, გამოკვლევები და საძიებლები ქ. შარაშიძისა, თბ., 1961, გვ. 61.

⁷² ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 806.

შვილი მათითა მამულითა“.⁷³

უნდა ვიფიქროთ, რომ „ქუთათისში თავშეფარებული“ კონსტანტინესა და ბაგრატ VI შორის ახალი პოლიტიკური გარიგება უნდა მომხდარიყო, რასაც უნდა ადასტურებდეს 1468 წლის სიგელი, სადაც ვკითხულობთ: „ჩვენ ორისავე ტახტისა და სახელმწიფოსა ღიხთ იმერისა, და ღიხთ ამერისა ღ'თივ გვირგვინოსანმან, მეფეთ-მეფენმან ბაგრატ და ძმამან ჩვენმან პატრონმან კონსტანტინე“.⁷⁴ ამ ცნობას ერთგვარ უნდობლობას უცხადებდა ი. ჯავახიშვილი და აცხადებდა, რომ ამ დროს კონსტანტინე მეფე კი არ ყოფილა, არამედ მხოლოდ ბატონიშვილი⁷⁵, მაგრამ მოგვიანებით, მკვლევართა ერთი ნაწილი მივიდა დასკვნამდე, რომ კონსტანტინეც მეფობდა 1466 წლიდან. როგორც ჩანს, ბაგრატ VI-მ რეალურად შეაფასა კონსტანტინე ბატონიშვილის პოტენციალი და მასთან თანამშრომლობა არჩია⁷⁶, რაც თანამეფობაში გამოიხატა. მოვლენების ამგვარ განვითარებას არ შეიძლებოდა არ დაეერთხო ყვარყვარე ათაბაგი და მან სასწრაფოდ გაათავისუფლა გიორგი VIII⁷⁷. იმის შიშით, რომ გიორგი VIII-ს არ დაებრუნებინა ტახტი, კონსტანტინე და ბაგრატ VI იძულებულნი გახდებოდნენ, რომ თანამეფობაზე წასულიყვნენ. თანამეფობა არის ორი მეფის შეთანხმებული მმართველობა, რომელიც მიღწეულია: 1. სამეფო ხელისუფლების საკითხებში; 2. სამფლობელო ტერიტორიებსა და მათ ლოკალიზაციაზე⁷⁸. მაგრამ მისი განხორციელებისათვის საჭირო იყო ერთ-ერთის „ზემოჯდომა“, ასეთად კი ბაგრატი მოჩანს⁷⁹. ეტყობა, მას მეტი ძალა გააჩნდა. ჩვენ ვიზიარებთ დ. ნინიძის აზრს, რომ ბაგრატ VI-სა და კონსტანტინე II-ს შორის ადგილი ჰქონდა თანამეფობას 1466-1468 წლებში⁸⁰. ეს შეთანხმება, ცხადია, დიდხანს ვერ გაგრძელდებოდა, ვინაიდან ორთავეს სურდა ერთიანი საქართველოს მეფობა. 1469 წლიდან მათ შორის დაიწყო დაპირისპირება. სწორედ ამის შედეგი უნდა იყოს ის, რომ კონსტანტინე

⁷³ საქართველოს სიძველენი, I, გვ. 88.

⁷⁴ იქვე, გვ. 40.

⁷⁵ ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, თხზ., ტ. 3, გვ. 322.

⁷⁶ ჯ. ოდიშელი. აღმოსავლეთ საქართველოს..., გვ. 85.

⁷⁷ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 285-286. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ვახუშტი ბატონიშვილი შეცდომით მიიჩნევს 1466წ. გარდაცვლილად ყვარყვარე ათაბაგს, რომელიც სიცოცხლის ბოლომდე – 1498 წლამდე მთავარი იყო, – იხ.: ქ. შარაშიძე. სამხრეთ საქართველოს ისტორიის..., გვ. 136.

⁷⁸ დ. ნინიძე. ბაგრატიონთა სამეფო სახლის განშტოებათა ისტორია (XIII-XVIII სს.), დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, ხელნაწერის უფლებით, თბ., 1998, გვ. 73.

⁷⁹ იქვე.

⁸⁰ იქვე.

II 1469 წელს ხელმეორედ ეკურთხა მეფედ⁸¹. ბუნებრივია, ბაგრატ VI ემზადებოდა მოსალოდნელი ბრძოლისათვის და ამისათვის ყოველნაირ მეთოდს იყენებდა. 1466-1468 წლებში იგი იძულებული იყო, შერიგებოდა არსებულ მდგომარეობას, ვინაიდან დასავლეთ საქართველოს მთავრებთან არ ჰქონდა დარეგულირებული ურთიერთობა. განსაკუთრებით ეს ითქმის ოდიშის მთავარ ლიპარიტ დადიანზე, რომელიც ექიმპებოდა ბაგრატს. მაგრამ კონსტანტინე II-ის ქართლში ხელმეორედ გამეფების შემდგომ ბაგრატ VI, ბუნებრივია, ეცდებოდა ძალების მოკრებას, ვინაიდან „მეფე კონსტანტინე არა უტყვევებდა ბაგრატ მეფესა ლიხს აქეთს მთისძირობათა“.⁸² ამიტომ ბაგრატი ცდილობდა ძალების მოკრებას დაპირისპირებისათვის. ამაში მას ხელი შეუწყო ლიპარიტ დადიანის გარდაცვალებამ, რომელიც, ვახუშტის მიხედვით, მოხდა 1470 წელს⁸³. ბაგრატმა ოდიშის ახალ მთავარ შამადავლესთან, როგორც ჩანს, შეძლო საერთო ენის გამონახვა. მათი პარტნიორული თანამშრომლობის შედეგი იყო საეკლესიო დოკუმენტის – „მცნება სასჯულო“-ს მიღება⁸⁴: „და მოიკითხეს ძუელით ვიდრე ახალამდე, ღმრთივ გვირგვინოსანმან ბაგრატ და დიდმან ერისთავთ-ერისთავმან დადიან-გურიელმან შამადავლა“.⁸⁵

ბაგრატ VI, მიისწრაფოდა რა ერთიანი საქართველოს მეფობისაკენ, ცდილობდა დასავლეთ საქართველოს სასულიერო წრეების გული მოეგო და თავისი ლეგიტიმურობისათვის სამეფო ტახტზე მეტი საფუძველი მიეცა. მცხეთის კათალიკოსის გვერდით, როგორც ცნობილია, დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსის მოხსენიება ივარაუდება ჯერ კიდევ ლაშა-გიორგის დროიდან⁸⁶, თუმცა ძნელია იმის გარკვევა, თუ როდიდან იწყებს ის ბრძოლას განკერძოებისაკენ. ისტორიოგრაფიაში დადგენილია, რომ უფლებრივად აფხაზეთის კათალიკოსი დამოკიდებულია ქართლის (მცხეთის) კათალიკოსზე⁸⁷, ყოველ შემთხვევაში XV საუკუნის 60-იანი წლების მიწურულამდე დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის სწრაფვა განკერძოებისაკენ არ ყოფილა პოლიტიკურ

⁸¹ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 383.

⁸² იქვე, გვ. 806.

⁸³ იქვე.

⁸⁴ მცნება სასჯულო, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, ი. დოლიძის რედაქციით, თბ., 1970; ს. კაკაბაძე. მცნება სასჯულო, ტფ., 1913.

⁸⁵ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, გვ. 222.

⁸⁶ ვრცლად ამ საკითხის შესახებ იხ.: ე. გვენეტაძე. „კათალიკოსთა ორთავე“-ს საკითხისათვის, – „საისტორიო ძიებანი“, წელიწადი, II, თბ., 1999, გვ. 72-76.

⁸⁷ ნ. ბერძენიშვილი. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო წესწილობილება, – საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. V, თბ., 1971, გვ. 100.

რანგში აყვანილი. XV საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა. ერთი შეხედვით, გაუგებარია, თუ რამ უბიძგა ერთიანი საქართველოს სამეფო ტახტისათვის მებრძოლ ბაგრატ VI-ს, გამოსულიყო ქართული ეკლესიის ერთიანობის მოშლის ინიციატივით. ხომ არ იყო ეს გამოწვეული იმით, რომ ბაგრატ VI-ის გაბატონებას თბილისის ტახტზე მცხეთის საკათალიკოსო წინააღმდეგობას უწევდა, მაშინ როდესაც, სავარაუდოდ, ბაგრატს ჰქონდა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის მესვეურთა სრული მხარდაჭერა. „აფხაზეთის კათალიკოსის“ ქართლის კათალიკოსთან გათანაბრებით კი, რომელიც დაფიქსირდა „მცნება სასჯულო“-ში⁸⁸, შესაძლებელია, ბაგრატ VI ცდილობდა „აფხაზეთის საკათალიკოსოს“ როლის წინა პლანზე წამოწევას საერთო ქრისტიანულ სამყაროში და მასზე დაყრდნობით თავისი პოლიტიკური პოზიციების განმტკიცებას თბილისის ტახტზე.

როდის უნდა მიეღოთ „მცნება სასჯულო“? ქართულ ისტორიოგრაფიაში გავრცელებულია მოსაზრება, რომ აღნიშნული დოკუმენტი უნდა მიეღოთ 1470-1474 წლებში. იგი ძირითადად ემყარება ვახუშტი ბატონიშვილის მონაცემებს შამადავლე დადიანის შესახებ, კერძოდ, მისი გამოთავრებისა და გარდაცვალების თარიღებს⁸⁹. ჩვენი აზრით, „მცნება სასჯულო“ უნდა მიეღოთ 1470-1472 წლებში, ვინაიდან, მას შემდეგ, რაც, ხელმეორედ გამეფდა კონსტანტინე II ქართლში 1469 წელს, ბაგრატი იწყებს მის წინააღმდეგ ბრძოლას და იმ მიზნით, რომ დაასუსტოს მოწინააღმდეგე და თავისი უფლებები ლეგიტიმურად აღიარებინოს, ხელს უწყობს „მცნება სასჯულო“-ს მიღებას. 1471 წლისათვის ქართლის სამეფო ტახტზე ისევ კონსტანტინე II ზის. ამის დასტური უნდა იყოს 1471 წელს მისი მეფედ მოხსენიება. მხედველობაში გვაქვს 1471წ. 12 აპრილით დათარიღებული წერილი, რომელიც უნგრეთის ელჩის მიერ არის გაგზავნილი ვენეციიდან, მასში საუბარია მეფე კონსტანტინეს ელჩების ჩასვლაზე ვენეციაში⁹⁰. ხოლო 1472 წლისათვის ბაგრატ VI-მ, მოიკრიბა რა ძალები, „აქა [ქართლი დაიჭირა] ბაგრატ მეფემ და კ-ე (ე. ი. კონსტანტინე – ე. გ.) გარდ[აგდო]“.⁹¹ მაშასადამე, ვხედავთ, რომ

⁸⁸ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, გვ. 222.

⁸⁹ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა..., გვ. 806-807; ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, თხზ., ტ. 3, გვ. 341; ბ. ლომინაძე. ერთიანი სამეფოს დაშლა, – „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, ტ. 3, თბ., 1979, გვ. 740.

⁹⁰ ე. მაძისთვალაშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი XV საუკუნის მეორე ნახევარსა და XVI საუკუნეში (ევროპული წაყროების მიხედვით), თბ., 1981, გვ. 63; ლ. ტარდი. უნგრეთ-საქართველოს ურთიერთობა XVI საუკუნეში, თბ., 1980, გვ. 22.

⁹¹ ქრონიკები, II, გვ. 290.

1469-1471 წლებში, ბაგრატ VI ინტენსიურად ემზადებოდა კონსტანტინესთან ბრძოლისათვის, რაც საბოლოოდ წარმატებით დაამთავრა.

ამრიგად, „მცნება სასჯულო“-ს მიღება განპირობებული იყო იმ დაპირისპირებით, რაც ბაგრატ VI-სა და კონსტანტინე II შორის არსებობდა. მართალია, ეს აქტი, ი. ჯავახიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „უგნური საქციელია“, ⁹² მაგრამ იგი განპირობა იმ ურთულესმა საშინაო და საგარეო პირობებმა, რომელშიც XV საუკუნის 60-70-იან წლებში საქართველო მოექცა. სამწუხაროდ, ბაგრატ VI ვერ აღმოჩნდა ის პოლიტიკოსი, რომელიც სწორად გათვლიდა პოლიტიკურ სვლებს. იგი ტახტისათვის ბრძოლაში იმდენად ღრმად ჩაეფლო, რომ ვერ გაითვალისწინა ის დამლუპველი შედეგები, რაც მცხეთის საკათალიკოსოსაგან აფხაზეთის საკათალიკოსოს გამოყოფამ მოიტანა, ვინაიდან ახლა უკვე პოლიტიკურ დაქსაქსვას საეკლესიო ერთიანობის ჩაშლაც დაედო მტკიცე საფუძვლად ⁹³.

მიუხედავად წარმატებისა, ბაგრატ VI-ს უაღრესად გაურთულდა მდგომარეობა დასავლეთ საქართველოში. ბუნებრივია, დასავლეთ საქართველოს დიდებულები და, პირველ რიგში, ოდიშის მთავარი დადიანი ველარ მოითმენდა გაძლიერებულ ბაგრატ VI-ს: „ვაძე დადიანმან არღარა ინება განძლიერება, უმეტესად ბაგრატ მეფისა, შემოიკრიბნა აფხაზნი და გურიელი და უწყო კირთება, ოკრება და დაპყრობა იმერეთისა“. ⁹⁴ აქ აშკარად ჩანს, რომ დასავლეთ საქართველოს ფეოდალები არ დაუშვებდნენ მათთან ახლოს მყოფ „ქუთათისის ტახტის“ ისეთ გაძლიერებას, რომელიც მათ საფრთხეს შეუქმნიდა. ვინაიდან ოდიშის მთავარი დაკარგავდა იმ უპირატესობას, რაც გიორგი ბრწყინვალის ხანიდან ოდიშის ერისთავებს დასავლეთ საქართველოში გააჩნდათ. ეს იყო დასავლეთ საქართველოდან გამოყვანილი ლაშქრის მხედართმთავრობა ⁹⁵. აქ კიდევ ერთხელ გამოჩნდა ძლიერ ფეოდალთა პოლიტიკა, არ გაძლიერდეს „ქუთათისის“ ტახტი, ვინაიდან ის მათთან, ამავე დროს, ტერიტორიულად ახლოსაა და, ამდენად, ისინი, ნებისთ თუ უნებლიეთ, გამოდიან თბილისის ერთგულნი. სავსებით სწორად აღნიშნავს ნ. ბერძენიშვილი: „სანამ გამაერთიანებელი ძალები განსაზღვრავდნენ პოლიტიკურ გეზს, იმერთა მეფე არ იოცნებებდა „აფხაზეთით“ შემოფარგვლას, არამედ „ნიკოფსით დარუბანდამდის“ პოლიტიკა იყო მისი სარ-

⁹² ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, თხზ., ტ. 3, გვ. 341.

⁹³ იქვე, გვ. 339.

⁹⁴ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა., გვ. 285.

⁹⁵ თ. ბერაძე. ოდიშის საერისთავო, წიგნში: სამეგრელო, ოდიში, კოლხეთი, თბ.-ზუგდიდი, 1999, გვ. 144.

ბიელი“.⁹⁶ მაგრამ ახლა უკვე სხვა დროებაა: მეფეთა პოლიტიკა კი არ საზღვრავს ფეოდალების პოლიტიკას, პირიქით, უკანასკნელთა ინტერესები განსაზღვრავდნენ პირველს⁹⁷.

ბაგრატ VI-მ ამ შემთხვევაში არ დააყოვნა, სწრაფად შევიდა ოდიშში, გაიმარჯვა და „უძლიერესად მოვიდა ქართლსაკე“.⁹⁸ ამ პერიოდში აღმოსავლეთ საქართველოს მიმართ დანტერესებას იჩენდა ირანის მბრძანებელი უზუნ-ჰასანი. მას ქართლის მნიშვნელოვანი ტერიტორია ჰქონდა დაპყრობილი და თბილისის ციხეში ჯარი ჰყავდა ჩაყენებული⁹⁹. ეს ტერიტორია უშუალოდ ემეზობლებოდა კონსტანტინე მეფის სამფლობელოს. აქ კონსტანტინეს ერთგული ბარათაშვილები ცხოვრობდნენ და უშუალოდ დაუდგნენ მტერს: „იგი (უზუნ-ჰასანი – ე.გ.) შემოვიდა ქართლს, სომხისთს, მოვიდა ორბეთის ძირს და მძლედ დახუდენ მეფე კონსტანტინე ბარათიანთა“.¹⁰⁰ ასეთი შეუპოვარი წინააღმდეგობის გამო უზუნ-ჰასანი იძულებული გახდა, მოენახა საერთო ენა კონსტანტინესთან, რის შედეგადაც ამ უკანასკნელმა მისცა ციხე თბილისისა¹⁰¹. ამ დროს ბაგრატ მეფე წასული იყო „ლაზკეტანს მათთან საომრად და ჯავრის საყრელად, მისი ქვეყანა კი უპატრონოდ დარჩენილიყო“.¹⁰² ამასვე იმეორებს ვახუშტი¹⁰³. ყოველივე ამას ზედ დაემატა ისიც, რომ „ამას შინა უკუდგნეს დადიანი, გურიელი და უკუეიტანეს ოდიშარნი და აფხაზნი, შეიპყრნეს ერთად და არღარა მსახურებდეს ბაგრატ მეფესა. იწყინა მეფემან და შეიყარა და მივიდა და დადგა ცხენისწყალს ზედა“.¹⁰⁴ მართალია, ბაგრატმა გაიმარჯვა, მაგრამ ამ დროისათვის უზუნ-ჰასანს უკვე თითქმის მთელი ქართლი ჰქონდა დაპყრობილი. მწვავე პოლიტიკურმა ვითარებამ აიძულა ბაგრატი და ათაბაგი, პირადი უთანხმოებანი დროებით დაევიწყებინათ, ვინაიდან ორივეს დამარცხება ელოდა და ამიტომ ითხოვეს ზავი¹⁰⁵, მაგრამ ზა-

⁹⁶ ნ. ბერძენიშვილი. ფეოდალური ურთიერთობიდან... გვ. 28.

⁹⁷ იქვე, გვ. 29.

⁹⁸ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 384.

⁹⁹ ბ. ლომინაძე. უზუნ-ჰასანის შემოსევები, – „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, ტ. III, თბ., 1979, გვ. 742.

¹⁰⁰ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 385.

¹⁰¹ იქვე.

¹⁰² სომხურ ხელნაწერთა XIV-XV საუკუნეების... გვ. 87.

¹⁰³ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 384.

¹⁰⁴ ბერი ეგნატაშვილი. ახალი ქართლის ცხოვრება, ქართლის ცხოვრება, – ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. II, თბ., 1959, გვ. 342.

¹⁰⁵ XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ, იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ე. მამისთვალაშვილმა, თბ., 1981, გვ. 61-62.

ვი ვერ დადეს, ვინაიდან უზუნ-ჰასანმა საქართველოს დატოვებისათვის (თბილისის გარდა) 16 ათასი ღუკატი მოითხოვა, რისი გადახდაც თავდაპირველად მათ ვერ შეძლეს. ამიტომ დამპყრობელმა ააოხრა სამცხე-ბაგრატი VI და ყვარყვარე ათაბაგი იძულებული გახდნენ, მეტად მძიმე ზავზე დათანხმებულიყვნენ. ჯოვანი მარია ანჯოლელო მოგვითხრობს: „მეფე ბაგრატი სამცხის ათაბაგთან ერთად გამოაგზავნა [ელჩები] ზავის დასადებად, შეთანხმდნენ, რომ [ისინი] გადაიხდიდნენ თექვსმეტ ათას ღუკატს და უზუნ ჰასანი შეპირდა თავისუფალს დატოვებდა ქვეყანას, გარდა თბილისისა, რომელიც სურდა ჰქონებოდა გასასვლელ ადგილად“.¹⁰⁶ ამკარად ჩანს, რომ ერთიანი ქართული სახელმწიფო დამოუკიდებელია. ასეთ მძიმე ვითარებაში კონსტანტინე არ ჩანს, საფიქრებელია, რომ ის იცავს ნეიტრალიტეტს, რათა ხელსაყრელ შემთხვევაში დასუსტებული ბაგრატი დაამარცხოს.

1478 წელს გარდაიცვალა უზუნ ჰასანი. ამან ირანში არეულობა გამოიწვია: „დააგდეს თათართა ტფილისი და სომხითი და დაიჭირა მეფემან ბაგრატი“,¹⁰⁷ მაგრამ იმავე 1478 წელს ბაგრატი რაჭაში გარდაიცვალა. აქ საყურადღებოა, თუ რატომ იყო მეფე რაჭას და არა თბილისს. ჩვენი აზრით, ამ დროისათვის გაძლიერდა კონსტანტინე II და ბაგრატი იძულებული გახდა, გადაეიდეს რაჭაში, სადაც გარდაიცვალა კიდევ: „და ბაგრატი მეფე წარვიდა რაჭას და მუნ მოკუდა“.¹⁰⁸ სავარაუდოა, რომ კონსტანტინე II ამ დროს ქართლს მთლიანად აკონტროლებდა. ამას უნდა ადასტურებდეს ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობაც: „აღიღო (კონსტანტინემ – ე. გ.) გორი და ყოველნი სხუანი ციხენი, გამოასხნა იმერნი და შეაყენა მცველნი თვისნი“.¹⁰⁹

ბაგრატი VI-ის გარდაცვალების შემდეგ „ქუთათისის“ ტახტზე ასვლა მისმა ძემ ალექსანდრემ სცადა, რისთვისაც მოუწოდა დასავლეთ საქართველოს მთავრებს მხარდასაჭერად, მაგრამ მათ, განსაკუთრებით „დადიანმან არღარა ინება მოსვლა“.¹¹⁰ ამ მდგომარეობას კარგად აუღო ალლო კონსტანტინე II-მ: „ეზრახა დადიანსა ჩამოვიდა იმერეთს“. ვახუშტის მიხედვით, ყოველივე ეს მომხდარა 1479 წელს¹¹¹. მნიშვნელოვანია ის, რომ დადიანი იმდენად ძლიერია, „რომ ამისთვის ვერღარა წინააღმდეგა ალექსანდრე და წარვიდა სიმაგრეთა შინა“.¹¹²

¹⁰⁶ იქვე. გვ. 78.

¹⁰⁷ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 479.

¹⁰⁸ ქრონიკები, II, გვ. 299.

¹⁰⁹ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 385-386.

¹¹⁰ იქვე. გვ. 808.

¹¹¹ იქვე.

¹¹² იქვე.

კონსტანტინე II-მ ვამიყ დადიანის დახმარებით შეძლო ქართლ-იმერეთში გამეფება. უეჭველია, დადიანს თავისი პოლიტიკური და პირადი ინტერესები ამოძრავებდა, „ვინაითგან დაამდაბლა ბაგრატ დადიანი“.¹¹³ ჩვენი აზრით, „დაამდაბლა“ აქ უნდა გავიგოთ ისე, რომ მან დაარღვია დადებული პირობა და შეავიწროვა დადიანი.

კონსტანტინე II-ის მოკავშირე მოჩანს ვამიყ დადიანი სამცხის ათაბაგის წინააღმდეგ ბრძოლაში 1481 წელს¹¹⁴, რომელშიც ათაბაგმა მარცხი განიცადა. რჩება ისეთი შთაბეჭდილება, რომ ვის მხარეზეც ოდიშის მთავარი გამოდის, სწორედ ის იმარჯვებს. ვამიყ დადიანის როლი რომ მნიშვნელოვანი იყო, ნათლად აჩვენა მისი სიკვდილის შემდეგ განვითარებულმა მოვლენებმა, როდესაც კონსტანტინე II-მ პირველსავე შეტაკებაში მარცხი განიცადა სამცხის ათაბაგთან არადეთის ბრძოლაში 1483 წელს¹¹⁵. ამით ისარგებლა ალექსანდრე ბაგრატიის ძემ და „აღილო ქუთათისი“ 1484 წელს. ამის საპირისპიროდ ლიპარიტ დადიანმა შამაღვლას ძემ კვლავ მოიწვია კონსტანტინე მეფე და ალექსანდრე ბაგრატიის ძე იძულებული გახდა, წასულიყო „კუალად სიმაგრეთა შინა“.¹¹⁶ მანაც რაჭა-ლეჩხუმს მიაშურა, სადაც ვერ შეაღწია კონსტანტინე II-მ, როგორც ვხედავთ, ძალთა განლაგება ასეთი იყო: ერთ მხარეს იდგნენ ლიპარიტ დადიანი და კონსტანტინე II, ხოლო მეორე მხარეს – ალექსანდრე ბაგრატიის ძე, რომელსაც მხარს უჭერდა რაჭა-ლეჩხუმი.

კონსტანტინე II-ის მოქმედებიდან ჩანს, რომ იგი ერთიანი საქართველოსათვის იბრძვის. ამ ბრძოლაში მის გვერდით დგას, ბუნებრივია, საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, ლიპარიტ დადიანი, მაგრამ გართულებულმა საერთაშორისო მდგომარეობამ კონსტანტინე II-ს ამ ბრძოლის წარმატებით დაგვირგვინების საშუალება მოუსპო. ირანის მმართველის იაკუბ ყაენის (უზუნ ჰასანის ძმა) დავალებით 1487 წელს ხალილ ბეგი თბილისის აღებას შეეცადა¹¹⁷. ამიტომ მიატოვა მეფემ იმერეთი, „წარვიდა ქართლს და ბრძოდა თათართა“. ერთ მომენტში, როგორც ჰასან რუმლუ გადმოგვცემს, ხალილ ბეგი დამარცხდა¹¹⁸, მაგრამ

¹¹³ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 808.

¹¹⁴ იქვე, გვ. 286.

¹¹⁵ ახალი ქართლის ცხოვრება, მესამე ტექსტი, – „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. II, თბ., 1959, გვ. 481.

¹¹⁶ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 808.

¹¹⁷ ბ. ლომინაძე. უკანასკნელი ცდები საქართველოს მთლიანობის აღდგენისათვის და მისი ჩაფუშვა, – „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, ტ. III, თბ., 1979, გვ. 439.

¹¹⁸ ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ვ. ფუთურძემ, თბ., 1960, გვ. 18.

ქვეყანაში თავი იჩინა ფეოდალურმა ქიშპმა, რაც იმაში გამოიხატა, რომ „წარმოავლინა კუალად სპანი ყვენმან, ამისთჳს ეზრახა მეფე კონსტანტინე კუალად ათაბაგსა და კანთა ჰყონ შვერთება თათართა ზედა ანუ მოსცნენ სპითა შეწევნა, არამედ მათ არა ინებეს, რამეთუ ენებათ დამდაბლება მეფისა“.¹¹⁹ ამით ისარგებლა ალექსანდრე ბაგრატიის ძემ, „მოიმწო სუანნი, მოირთო რაჭა-ლეჩხუმი, ჩამოვიდა და დაიპყრა ქუთაისი“.¹²⁰ ეს მოხდა 1489 წელს.

ამით ფაქტობრივად საბოლოო წერტილი დაესვა ერთიან ქართულ სახელმწიფოს. ალექსანდრე ბაგრატიის ძე უკვე მყარად და საბოლოოდ დაეუფლა იმერეთს. საჭირო იყო ამ მოვლენის იურიდიული დადასტურება, რაც განხორციელდა კიდევ. მართალია, კონსტანტინე II კვლავ ცდილობდა ქვეყნის გაერთიანებას. ამ მიზნით მან 1490 წელს მოიწვია დარბაზის საგანგებო სხდომა, რომელსაც ქვეყნის წარჩინებულ პირებთან ერთად ესწრებოდნენ უმაღლესი სასულიერო წარმომადგენლები, სადაც იდგა საკითხი ომის მეშვეობით ქვეყნის გაერთიანებისა, მაგრამ რეალური ვითარებიდან გამომდინარე, დარბაზმა შეუძლებლად ცნო ამ საქმის განხორციელება: „ვინაიდან მტკიცედ ღვანან ერთგულებასა ზედა თჳსთა რჩეულთა მეფეთათა იმერნი და კახნი და კუალად ათაბაგისა სამცხელნი, ამისთჳს არა განგიზრახავთ ბრძოლასა; რამეთუ თუმცა მრე ვექმნათ ერთსა, არღარა მოგვცემს მერე ნებასა, არამედ ვაცადოთ ჟამი, უკეთუ კუალად აგოს ღმერთმან მეფობასავე შენსა“.¹²¹ კონსტანტინე II უკვე უძლური აღმოჩნდა მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკური პროცესების წინაშე და „აღირჩია მშვიდობა“.

ამრიგად, ბრძოლა, რომელიც მიმდინარეობდა თითქმის სამი საუკუნის მანძილზე ქვეყნის გამაერთიანებელ და მოწინააღმდეგე ძალებს შორის. ამ უკანასკნელთა სრული გამარჯვებით დამთავრდა. და ეს იყო ლოგიკური შედეგი იმ სოციალურ-პოლიტიკური პროცესებისა, რომელშიც საქართველო XIII-XV საუკუნეებში აღმოჩნდა. „ერთგულებასა ზედა თვისთა მეფეთა“ დაადგენ ფეოდალები და ლიხთ-იმერეთის მეფის სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა ისევე შემოიფარგლა ლიხთ-იქითით, როგორც ქართლის მეფეთა ან კიდევ კანთ ბატონთა პოლიტიკა სათანადო კუთხეებით¹²².

¹¹⁹ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 388.

¹²⁰ იქვე.

¹²¹ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა... გვ. 388.

¹²² ნ. ბერძენიშვილი. ფეოდალური ურთიერთობიდან... გვ. 137.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ КРИЗИС В ЗАПАДНОЙ ГРУЗИИ ВО II ПОЛОВИНЕ XVВ. И РАСПАД ЕДИНОГО ГРУЗИНСКОГО ГОСУДАРСТВА

В работе рассмотрены некоторые узловые вопросы политической истории Грузии II половины XVв. Основное внимание уделено освещению перипетий противоборства между последним царём объединённой Грузии Гиоргием VIII (1446-1466гг.) и эриставом Имерети Багратам Багратиони (впоследствии царь Картли-Имерети Баграт VI). На основании анализа данных разных нарративных и документальных источников уточнена генеология имеретинского эристава Баграта и признано, что он являлся племянником царя Александра I (1412-1442гг.), сыном царевича Гиоргия.

Высказано предположение и о том, что Баграт Багратиони эриставом Имерети считался с 1442г. Затрагивается проблема совместного правления Баграта VI и Константина II и высказано мнение о том, что названные цари уже в 1466-1468гг. были соправителями.

Особое внимание обращено выяснению причин и условий создания независимой от Мцхетского каталикоса западно-грузинской церковной организации – т.н. "Абхазского каталикосата", отмечено, что Баграт VI и его главный союзник Шамадавле Дадиани объявили "независимость" западно-грузинской церкви впику Мцхетской патриархии, поддерживавшей в борьбе за Тбилисский престол Константина II-го.

ἈΕἶ ὀϊ ἈἈἈ

ΥΑΘΕἶΕΙΘ ὀΑΘΕΪ Ἐ Ί ΘΪ Ἐ ἘΘΕἶΑ ὀΑἶἈὀἈἶ Ί ὀἶ ἈἈ ἈὀΠΪ Ἐ Ἀ ἶἘΘ ΒΕἶἈἈἈἈἈἈ

რუსეთის ხელისუფლება, რომელიც, როგორც ცნობილია, ყოველ-
თვის მოქმედებდა იმპერიული პრინციპით „დაყავი და იბატონე“, ყო-
ველნაირად ცდილობდა, გაეთიშა ქართველი ხალხი და დაენაწილებინა
საქართველო. მეგრელებსა და სვანებს ის ქართველებად არ მიიჩნევდა
და ცდილობდა მათთვის ცალკე დამწერლობა შეექმნა რუსული ალფა-
ბეტის გამოყენებით.

1885 წელს გამოიცა ბრძანება სამეგრელოს სკოლებში ქართული
ენის აკრძალვის შესახებ. ამიერიდან აქ რუსული ენის სწავლება მეგ-
რული ენის საშუალებით უნდა მომხდარიყო. 1889 წელს ვაი-ინტელი-
გენტმა თადა ამორდიამ რუსული ალფაბეტის საფუძველზე შექმნა „მეგ-
რული ანბანი“, ხოლო 1892 წელს ქუთაისის სახალხო სკოლების დი-
რექტორმა ლევიციმ პეტერბურგელ „მეცნიერ“ გრენტან ერთად მეგ-
რული სკოლებისათვის რუსული ენის სახელმძღვანელო შეადგინა ხელ-
ახლა გამოგონილი მეგრული ანბანის საფუძველზე, რომელიც არსები-
თად არ განსხვავდებოდა რუსულისაგან და მოწონებული იყო რუსე-
თის მეცნიერებათა აკადემიის მიერ.

იმავედროულად მეფის ხელისუფლების საიდუმლო მითითებით, სა-
ქართველოს ეგზარქოსმა სცადა სამეგრელოს ეკლესიებში წირვა-ლოც-
ვა მეგრულ ენაზე შემოეღო, სცადეს ბიბლიის ცალკეული ადგილების
მეგრულად თარგმნა. ამორდისტებმა გადაწყვიტეს, მეგრელებისათვის
„მათ მშობლიურ ენაზე“ მიეცათ სასულიერო ლიტერატურა, რასაც ამ
კუთხის მცხოვრებლები მტკიცედ აღუდგნენ წინ. ილიას „ივერიაში“ თა-
ვის 1889წ. 9 იანვრის ნომერში აშკარად დასცინა ასეთ მცდელობას.
იგი წერდა: „განა აშკარა არ არის, რომ მეგრელები იგივე ქართველები
არიან, ქართულად მეტყველებენ?.. აქ ამაზე მეტიც უნდა ვთქვათ: თუ
გინდათ ნამდვილი, სუფთა, დარბაისლური, მწიგნობრული ქართული
მოისმინოთ, მეგრელი თავად-აზნაურის ოჯახში უნდა მიბრძანდეთ. იქ
უცხო ენის გავლენას სრულიად ვერ შენიშნავთ და გესმით ნამდვილი
ქართული სიტყვა-პასუხი“.

სულ სხვანაირად ფიქრობდა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი კ. იანოვსკი, რომელიც ჯერ კიდევ 1888 წლის 18 თებერვალს რუსეთის განათლების მინისტრს შემდეგს წერდა: „აქაურ ხალხებს, რომლებიც გამსჭვალულნი არიან განათლებისაკენ მისწრაფებით..., ეკუთვნიან მეგრელები, რომლებიც მეგრულ ენაზე ლაპარაკობენ. მეგრული ენა სავსებით განსხვავდება ქართული ენისაგან და ქართული სრულიად გაუგებარია მეგრელებისათვის... სწავლება შეიძლება დაწყებულ იქნას მეგრული წერა-კითხვით და არა ქართულით, რაც ადგილობრივ მეგრულ სკოლებში მიღებული იყო რუსულის საზიანოდ... მე აუცილებლად ვთვლი ამ ენისათვის შედგენილი იქნას საკუთარი ანბანი... მეგრული ანბანი, ჩემი ღრმა რწმენით, რუსულ ალფაბეტზე უნდა იქნას დაფუძნებული იმ საჭირო ცვლილებებით, რომელიც გამოწვეული იქნება რუსულ გამოთქმაში არსებული რამოდენიმე ბგერით“.¹

თავის მხრივ, ფ. ლევიციკი სამეგრელოს სკოლებს გაუგზავნა ცირკულარი, რომელშიც მოითხოვდა რუსული ენის სწავლების აუცილებლად დაწყებას მეგრული ენის სწავლების შემდეგ, „თანახმად 1881 წლის სასწავლო გეგმისა და ისწავლებოდეს მეგრული ენის მეშვეობით“.²

ყოველივე ზემოთაღნიშნულს მეგრელების მხრივ ისეთი შეურიგებელი პროტესტი მოჰყვა შედეგად, რომ ეგზარქოსი იძულებული გახდა, ამ საკითხის გასარჩევად სპეციალური კომისია შეექმნა. კომისიას ხელმძღვანელობდა გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსი გრიგოლი. კომისიამ მოაწყო ეპარქიის სამღვდელოებისა და მრევლის გამოკითხვა და მთელი სამეგრელოს საზოგადოებრივ აზრზე დაყრდნობით, მიიღო დადგენილება, რომ ასეთი გარდაქმნა სამეგრელოს ეკლესიებში მიუღებელია როგორც სამღვდელოებისათვის, ასევე მთელი კუთხის მოსახლეობისათვის. კომისიის ერთ-ერთი წევრი ამ საკითხთან დაკავშირებით შემდეგს აღნიშნავდა: „ეს განზრახვა, არამც თუ გამოწვეული არ არის ხალხის გონებისა და სარწმუნოების ჭეშმარიტი საჭიროებით, არამედ ცუდ-უბრალო, ზედმეტი გამოგონებაა, რომელიც არავისათვის საჭირო არ არის და პირიქით, თავისი შედეგებით ყოვლად მავნებელია. იგი სიცუდისა და მავნებლობის მეტს არაფერს უქადის სარწმუნოების სიწმინდეს, გონებრივ წარმატებასა და უწმინდეს გრძნობას ხალხის თვითშეგნებისას“.³

ამ საკითხზე თავისი უარყოფითი დამოკიდებულება ცხადად ჩამოაყალიბა 1889 წელს ახალ სენაკში გამართულმა სამღვდელოების ყრილობამ, რომელმაც ის შეაფასა როგორც „მწვალებლობის შთანასა-

¹ სცსსა, ფ. 422, ს. 1746, ფურც. 12.

² იქვე, ფურც. 32.

³ გაზ. „მწყმისი“, 1895, №3.

ნი, ყოველგვარი განდგომილობის მიზეზი და საღმრთო წერილების ახირებული ახსნა და მისი უკუღმართი შეგნება“.⁴

მეგრული (და ასევე სვანური) დამწერლობის შექმნა რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლების მიერ მეტად მზაკვრული განზრახვა იყო. ამასთან დაკავშირებით, მოგვიანებით აკად. ნიკო მარი საესებით სამართლიანად აღნიშნავდა: „არალიტერატურული ენებიდან ლიტერატურული ენების შექმნა მიმართული იყო იქითკენ, რომ ქართული ლიტერატურული ენისათვის წაერთმიათ ეროვნული მნიშვნელობა არა მხოლოდ ქართველებისათვის, არამედ მეგრელებისა და სვანებისათვის, რომლის გარეშე მათი ეროვნული გადაგვარება გარდაუვალი იყო“.⁵

მეგრელების გარუსების ამკარა მუხანათურ პოლიტიკას წინ აღუდგნენ არა მარტო სამღვდლოების, არამედ ქართველი ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლები. ცნობილმა მოღვაწემ დიმიტრი ყიფიანმა აღნიშნულთან დაკავშირებით პროტესტის წერილი გაუგზავნა საქართველოს მაშინდელ მთავარმართებელ დონდუკოვ-კორსაკოვს, რომელშიც ნათქვამია: „მოციქულთა დროიდან ქართული ენა იყო საეკლესიო და საკულტურო ენა სამეგრელოში და იქ ეს ენა ყველას ესმის. ამჟამად კი ახალ კულტურას ნერგავენ – მეგრულ ენას ასწავლიან სხვა ანბანის საშუალებით“, რაც დიმიტრი ყიფიანს ყოვლად დაუშვებლად მიაჩნდა⁶.

1899 წელს თ. აშორდიამ, რუსი პოლიტიკოსების ჩაგონებით, რუსულ აღფაბეტზე დაყრდნობით კვლავ შექმნა გაუმჯობესებული მეგრული ანბანი „დიდაში ნინა“ („დედა ენა“). ამ წიგნის შექმნის გამო მისი ავტორი მეგრელებმა სასტიკად სცემეს, თითქმის სიკვდილის პირას მიიყვანეს და ამით საძულადოდ ამოაგდებინეს გულიდან იანოვსკის „განმანათლებლური იდეებისადმი“ ერთგულებისა და მსახურების სურვილი, მაგრამ რუსიფიკატორები მაინც არ ისვენებდნენ.

მეგრელების მიმართ რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლების პოლიტიკით აღშფოთებული აკაკი წერეთელი 1899 წლის საკუთარ კრებულში შემდეგს წერდა: „თუ არა მზაკვრება და უგუნურობა, გონიერება და სიმართლე იმას ვერ იტყვის, რომ მეგრები ქართველები არ იყონ და მეგრულიც ძირითადად ქართული“ და იქვე დასძენდა: „მეგრული დღეს საღაროა ნამდვილი ქართული სიტყვების. აღმოსავლეთ საქართველოს დაჰკარგვია ნამდვილი ქართული სიტყვები, მათ ნაცვლად სომხურ-სპარსულ-თათრული შემოუღია... მეგრულ ენაში

⁴ გაზ. „მწყემსი“, 1895, №3.

⁵ Н. Я. Марр. История Грузии (Культурно-исторический набросок по поводу слова прот. И. Восторгова о грузинском народе), СПб., 1906, გვ. 16.

⁶ გაზ. „დროება“, 1897წ. 17 იანვარი.

კი შენახულან ობოლ მარგალიტებად ის ძველი სიტყვები... ჩვენ ვურჩევთ ჩვენს მწერალ-მწიგნობრებს მეტი ყურადღება მიაქციონ მეგრულს, რომ იქიდან ამოკრებილი სიტყვებით შეივსონ დღეს მათი შელახული ქართული ლექსიკონი“.⁷

ქართული ენისადმი მეგრელების დამოკიდებულებაზე და სამეგრელოს მოსახლეობისათვის ქართული ენის მნიშვნელობაზე განსაკუთრებით საყურადღებო და საინტერესოა (დღესაც კი) თითქმის ასი წლის წინათ დაწერილი იაკობ გოგებაშვილის სტატია: „მეგრული დაწყებითი სკოლის საკითხისათვის“. თავს ნებას ვაძლევ მოვიტანო აქ მისი მოზრდილი ნაწყვეტი: „მეგრელთა ცნობიერებაში ქრისტიანობა ისე მჭიდროდ შეეზარდა ქართულ ენას, რომ ერთმანეთისაგან მათი დაშორების არავითარი შესაძლებლობა არც ყოფილა და არც არის. ასევე მჭიდროდ შეეზარდა მეგრული სკოლა ქართულ ენას. სამღვდელოების მიერ დაარსებულ საეკლესიო თუ სამონასტრო სკოლებში სწავლების იარაღს ყველა საუკუნეში ქართული ენა წარმოადგენდა, და ამ სკოლების მოსწავლენი იმავე ქართულ წიგნებზე ვითარდებოდნენ და იზრდებოდნენ, რომელთაც საქართველოს სხვა კუთხეებშიც ხმარობდნენ“.

„ასევე საკუთარი გულისწადილის გამო მეგრელებმა, ყველა ქართველებთან ერთად, იმთავითვე აღიარეს ქართული ანბანი თავისი საკუთარ ანბანად და თავის სალიტერატურო ენად მიიჩნიეს ქართული ენა, პროვინციულ კილოს კი შინაურობაში ხმარობდნენ. ქართული სასულიერო და საერო ლიტერატურით მეგრელები ისე ამყობდნენ, როგორც თავისი ეროვნული საუნჯით და რუსთაველი და მისი მემკვიდრეები საკუთარ ეროვნულ გენიოსებად მიაჩნდათ. მათ არასოდეს აზრად არ მოსვლიათ ცალკე ანბანის შეთხზვა, ცალკე სალიტერატურო ენისა და განსაკუთრებით ლიტერატურის შექმნა... წინააღმდეგ შემთხვევაში მეგრელებს ადვილად შეეძლოთ ლიტერატურულად განცალკევებულიყვნენ, რადგან მათი სამშობლო ძალიან ხშირად სარგებლობდა პოლიტიკური დამოუკიდებლობით და საკუთარ ბედს თვითონვე განაგებდა. მერც, ასე თუ ისე განათლებული მეგრელები ყოველთვის შესანიშნავად ფლობდნენ ქართულ სალიტერატურო ენას. ამ მხრივ კიდევაც სჯობნიდნენ სხვა ქართველ ტომთა წარმომადგენლებს და უაღრესად აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ ქართული პოეზიის, მხატვრული პროზისა და მეცნიერების გამდიდრებაში. ასე რომ, საბოლოო ჯამში მათ ქართული ლიტერატურის საუნჯეს შეჭმატეს არა ნაკლები გონებრივი კაპიტალი, ვიდრე ცალკე აღებულმა რომელიმე სხვა ქართ-

⁷ ა. წერეთელი. თხზ., ტ. XII, თბ., 1961, გვ. 428-429.

ველმა ტომმა. ძველი საქართველოს აყვავების ხანაში, დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის დროს, ქართული განათლების საქმის ინციტივა და ხელმძღვანელობა მთელ საქართველოში სამეგრელოდან მოდიოდა, რადგან სამეგრელოს ჭყონდიდის მიტროპოლიტის წოდება განუყრელად დაკავშირებული იყო საქართველოს სახალხო განათლების მინისტრის მოვალეობასთან. და ბოლოს, თუ რაოდენ აუცილებელ შინაგან მოთხოვნილებას შეადგენდა ქართული ენა მეგრული ტომისათვის, ჩანს იქიდან, რომ სამეგრელოს მიტროპოლიტთა, ეპისკოპოსთა და თვით მფლობელ მთავართა მიერ გაცემული სიგელები ქართულ ენაზე იწერებოდა და მთელი საქმის წარმოება როგორც ადმინისტრაციულ დარგში, ისე სასამართლოებში ამავე ენაზე მიმდინარეობდა. თვით საშინაო აქტები, კერძო მიწერ-მოწერა და საჭირო წიგნები არასოდეს არ იცნობდა და არ ცნობს სხვა ენასა და სხვა ანბანს, გარდა ქართულისა. ერთი სიტყვით, მეგრელთა ტომი ქართულ ენას ყოველთვის თვლიდა თავის მშობლიურ ენად (დედა-ენად), ხოლო თავის ადგილობრივ დიალექტს უცქეროდა როგორც მშობლიურ კილოს“.

„ამის შემდეგ მეგრელებისათვის იმის თქმა, რომ ისინი ქართველები არ არიან, რომ მათ არა აქვთ არც ანბანი, არც დამწერლობა, არც ლიტერატურა, რომ ეს ამიერიდან უნდა შეიქმნასო, განა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ წავართვათ მათ მთელი სახელოვანი წარსული... რომ ერთმანეთს დააშორონ ის, რაც ღმერთს, ბუნებას და ათასწლოვან ისტორიას შეუერთებია“.⁸

ი. გოგებაშვილი სასტიკად კიცხავდა რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლების პოლიტიკას მეგრელებისა და მეგრული ენის მიმართ.

სამეგრელოს საერო და სამრევლო სკოლებში ქართული ენის დაცვის საქმეში დიდ წვლილი მიუძღვის XIX-XX საუკუნეების ერთ-ერთ ცნობილ საზოგადო მოღვაწესა და სწაველულს თედო ჟორდანიას. ის სასტიკად იბრძოდა მათ წინააღმდეგ, ვინც მეგრელთა ქართველობას უარყოფდა ან ეჭვის ქვეშ აყენებდა. ერთ-ერთი ასეთი მეგრელთა „გულშემატკივარი“ და ვაი-დამცველი იყო სწავლების „მუნჯური მეთოდის“ მოტრფიალე ზემოთაღნიშნული ლევიცი. მან სამეგრელოს სამინისტრო სკოლებიდან განდევნა ქართული ენა, მაგრამ მალე თვით იქნა განდევნილი თავისი სამოქმედო ასპარეზიდან და ეს თ. ჟორდანიას დამსახურებაც იყო. გურია-სამეგრელოს ეპარქიაში სამრევლო სკოლების მეთვალყურედ ხანგრძლივი მოღვაწეობის დროს თ. ჟორდანიას უშუა-

⁸ ი. გოგებაშვილი. თხზულებანი, ტ. 4, გვ. 109.

ლო თაოსნობით დამტკიცდა ახალი სასწავლო გეგმა სამრევლო სკოლებისათვის, რომელშიც ქართული ენისათვის თითოეულ განყოფილებაში დათმობილი იყო 12 გაკვეთილი, ხოლო რუსულ ენას ეჭირა მხოლოდ 6 გაკვეთილი. ამის შედეგი იყო ის გარემოება, რომ 1896 წლიდან 1903 წლამდე, 7 წლის განმავლობაში სამრევლო სკოლათა რაოდენობა სამეგრელოში გაიზარდა 12-დან 232-მდე, რაც იმით იყო გამოწვეული, რომ იქ ქართული წერა-კითხვის სწავლება მაღალ დონეზე იდგა. „ასე უპასუხა აქაურმა მოსახლეობამ სამინისტრო სკოლებიდან ქართულის განდევნას. ეს იყო ყველაზე ცხადი მაჩვენებელი და საზომი იმისა, იყვნენ თუ არა მეგრელები ქართველები“.⁹

როცა იანოვსკებმა და ვოსტორგოვებმა ვერ შეძლეს სამრევლო სკოლიდან ქართულის განდევნა, მათ მონიდომეს ქართული ლოცვების განდევნა იქიდან და, როგორც ეს ზემოთ აღინიშნა, ვაი-ინტელიგენტებს მეგრულად ათარგმნინეს ეს ლოცვები, რათა შემდეგში ეკლესიებიდან განედევნათ ქართული ლოცვები. იანოვსკიმ ეს ლოცვები დააბეჭდვინა და ეგზარქოსს დაამტკიცებინა, მაგრამ თ. ჟორდანიამ შესძლო მისი დარწმუნება, რომ მეგრულად ლოცვების შემოღების საკითხი სპეციალური კომისიისათვის გადაეცა. ამ კომისიამ კი დაადგინა ასეთი ღონისძიების უსაფუძვლობა და სამეგრელოს ეკლესიებიდან ქართულის განდევნის მცდელობა კრახით დამთავრდა¹⁰.

მეგრელების ვაი-დამცველები მაინც არ ისვენებდნენ და კვლავ ეჭვქვეშ აყენებდნენ სამეგრელოს სამრევლო-საეკლესიო სკოლებში ქართული ენის სწავლების აუცილებლობას. მეტიც, 1902 წლის 26 ივნისს სინოდის მიერ საქართველოს საეგზარქოსოს სამრევლო-საეკლესიო სკოლებისათვის დამტკიცებული ახალი სასწავლო გეგმით სამეგრელოს სამრევლო-საეკლესიო სკოლებიდან მთლიანად იდევნებოდა ქართული ენა, როგორც, ვითომცდა, „მეგრელთათვის არამშობლიური და გაუგებარი“, რომლის ნაცვლად რუსული ენა უნდა შესწავლილიყო „მუნჯური“ მეთოდით, მეგრულის გამოყენების საფუძველზე. ამ „მუნჯური“ ანუ ნატურალური მეთოდის პრაქტიკაში დამწერგავი საქართველოში და საერთოდ კავკასიაში გახდა ქუთაისის სახალხო სკოლათა დირექტორი ლევიცკი.

1902 წლის 26 ივნისის სასწავლო გეგმის გატარებას მტკიცედ აღუდგა წინ გურია-სამეგრელოს საეპარქიო საბჭო და სამეგრელოს მთელი მოსახლეობა, რაც განსაკუთრებით გამოძულავნდა საქართველოს ეგზარ-

⁹ თ. ჟორდანიას. ქართული ენისათვის ბრძოლა 1882-1901 წლებში, ქუთ., 1913, გვ. 17.

¹⁰ იქვე, გვ. 18.

ქოს ალექსისა და პირწავარდნილი რუსიფიკატორის, კავკასიის ოლქის სამრევლო-საეკლესიო სკოლათა მზრუნველის, ქართველთა მოძულე იონე ვოსტორგოვის სამეგრელოში მოგზაურობისას 1903 წლის აპრილში.

სამეგრელოს სამრევლო-საეკლესიო სკოლებში ქართულ ენაზე სწავლების დაცვის საკითხს მიეძღვნა ამ რეგიონის სამღვდელოების კრება, რომელმაც მიიღო ასეთი დადგენილება: „1. დაიხუროს სამეგრელოს ყველა საეკლესიო სკოლა, სანამ საერო სკოლებში სწავლება არ იქნება ქართულ ენაზე; 2. დაიხუროს სამეგრელოს სასულიერო სასწავლებელი, სანამ სკოლები ეროვნულ და პედაგოგიურ ნიადაგზე არ დადგება; 3. დღეის რიცხვიდან ყოველი ქალაქი და მიმოწერა წარმოებდეს მხოლოდ ქართულად. ვინც ამ დადგენილებას დაარღვევს, საამხანაგო სასამართლოში იქნას გასამართლებული“.¹¹

რუსეთის სასკოლო პოლიტიკას საქართველოში სავსებით ობიექტური შეფასება მისცა აკად. ნ. მარმა: „მთელი შრომა, რომელიც რუსეთის მთავრობამ დახარჯა საქართველოს სკოლებისათვის, უნდა ვაღიაროთ არამც თუ უსარგებლოდ, არამედ ქართველი ხალხის განათლებისათვის მავნედ. მთელი სისტემა, როგორც ჩანს, იმისთვის იყო გათვალისწინებული, რომ ქართველები საშუალოდ ამოემაღათ რუსეთის კულტურული ხალხების რიცხვიდან... რუსულმა სკოლამ საქართველოში შეარყია გულწრფელი სიმპათია რუსეთის ისტორიული ამოცანებისადმი და ხელი შეუწყო ქართველი ხალხის გონებრივი დონის დაცემას და თუ ეს დაცემა არ გამოიხატა სრულ სულიერ გამოფიტვასა და გადაგვარებაში, ამის მიზეზი ისევ ქართველთა კულტურულობის ისტორიაშია“.¹²

ამრიგად, რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლება ყოველნაირად ცდილობდა, მეგრელები დაეპირისპირებინა დანარჩენი ქართველებისადმი, მეგრული ენა გამოეცხადებინათ არაქართველურ ენად, სკოლებში გაეუქმებინათ ქართულად სწავლება და შემოეღოთ ყველა საგნის სწავლება მხოლოდ რუსულად, სამრევლო-საეკლესიო სკოლები ექციათ ქართველი ახალგაზრდების გარუსების საშუალებად. ეს იყო აშკარად გამოკვეთილი დიდმპყრობელური, შოვინისტური პოლიტიკა, რასაც რუსი რეაქციული სამღვდელოება სახელმწიფო მოხელეებთან ერთად ეწეოდა საქართველოში, რომლის პრინციპიც იყო: „რუსული სული ქართულ სხეულში“.

¹¹ გაზ. „ივერია“, 1905წ. 21 ივლისი.

¹² Н. Я. Марр. История Грузии..., გვ. 15.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА РОССИИ В МЕГРЕЛИИ И БОРЬБА ПРОТИВ НЕЁ

В статье на основе соответствующих материалов показана вероломная политика российского самодержавия в Грузии в области просвещения. Отмечено, что царизм, преследуя цель обрусения края, всемерно старался расколоть грузинский народ. В этой связи, были предприняты энергичные шаги для "опеки" мегрелов и сванов от "грузинского засилия". Упорно не признавая мегрелов и сванов грузинами, имперская администрация принялась за обучение мегрельских и сванских детей на "родном" мегрельском и сванском языках, для чего им понадобилось изобретение мегрельской и сванской письменности на основе русского алфавита.

В 1885г. был издан специальный указ Министерства Просвещения Российской Империи, запрещающий использование грузинского языка в школах Мегрелии, а в 1892г. директор публичных школ в Кутаисской Губернии Ф. Левицкий, вместе с петербургским "учёным" Греном, составил мегрельскую азбуку, которая ничем не отличалась от русской и была одобрена Российской Академией Наук. Для искоренения грузинского языка из школы и церкви в Мегрелии, по указанию экзарха Грузии, на мегрельский язык были переведены некоторые молитвы. Против этого вероломного шага российского правительства выступила не только грузинская интеллигенция, но и духовные лица Мегрелии и широкие слои местного населения, что документально показано в статье.

ἄΛΙΆΘÈ ΑΪΥΑΑΑΡἈ

ΟΑΘΑΘÈΑΑÈ Ϊ Ó ἈΑΪ Ϊ ÈΘΑΘÈΘÈ È ΘΑΘΘΘΑÈ ÈÈÈÓ ΟΑΥÈΪΑΪ ΘΪ È ÈΘÈÈÈΘ ΑΪ ἈÈΑΘÈÈ ΘΑÈÈÈαÈ

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლება დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესში სერიოზულ პრობლემებს წააწყდა. ეს იყო: დაცარიელებული ხაზინა, მოშლილი მრეწველობა, გაჩანაგებული სოფლის მეურნეობა, დაქვეითებული საშინაო და საგარეო ვაჭრობა, გარესამყაროსაგან იზოლაცია, ენერგეტიკული კრიზისი, უმუშევრობა, ინფლაცია, სპეკულაცია, შიმშილი, რუსეთის მიერ დამკვიდრებული ეკონომიკის მართვის სისტემისა და ჩამორჩენილი ეკონომიკური აზროვნების გადმონათობი, ბოლშევიკების ანტიეროვნული და ანტისახელმწიფოებრივი საქმიანობა და ა.შ.

ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ დემოკრატიულ საქართველოში სახელმწიფო სისტემის ჩამოყალიბება არანაკლებ შეაფერხა მთავრობის მიერ დაშვებულმა სერიოზულმა შეცდომებმაც. დავიწყით იმით, რომ მმართველმა პარტიამ ვერ შეძლო ქვეყნის მმართველობის მის მიერვე ჩამოყალიბებული კონცეფციის სრულად რეალიზება. ამ კონცეფციის მიხედვით საქართველოს მთავრობას თავიდან უნდა აერჩია ქვეყნის კაპიტალისტური განვითარების გზა, რომელიც საფუძველს მოამზადებდა მომავალი სოციალიზმისათვის.

ეს იყო დემოკრატიული სოციალიზმის ევროპული მოდელი, რომელიც ძირითადად დაფუძნებულია სამი მთავარი ფუნქციის – სახელმწიფოს, დიდი ბიზნესისა და პროფკავშირების ჰარმონიულად თანამშრომლობის პრინციპზე¹. ამ პრინციპის რეალიზაციამ დიდი ეკონომიკური აღმავლობისა და სულიერი დონის ამაღლების ამოუწურავი შესაძლებლობა მისცა ისეთ ქვეყნებს, როგორცაა: ავსტრია, გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკა, დანია, ნორვეგია, ფინეთი, შვედეთი, ჰოლანდია და სხვ.²

¹ ნ. ტერაშვილი. სოციალიზმის „შვედური მოდელი“, გაზ. „თბილისი“, 1989, 23 დეკემბერი.

² იქვე.

შვედეთმა უკვე 50-იანი წლებიდან დაიძველა ადგილი განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნების პირველ ხუთეულში, რომელთაც ერთ სულ მოსახლეზე საერთო საშინაო პროდუქტების წარმოების ყველაზე უფრო მაღალი მაჩვენებლები ჰქონდათ. შემდგომ წლებში შვედეთი შედიოდა ყველაზე განვითარებული ქვეყნების პირველ ათეულში³.

დემოკრატიული სოციალიზმის ფუძემდებლური ელემენტებია წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრების დამკვიდრება და საბაზრო მექანიზმების სრულყოფა, რაც რადიკალურად განასხვავებს მას სოციალიზმის ბოლშევიკური გაგებისაგან, რომელიც გულისხმობს ბურჟუაზიის, როგორც კლასის განადგურებას.

საქართველოში ამ მხრივ მოვლენები სხვაგვარად განვითარდა. ხელისუფლებამ ვერ შესძლო, სათანადოდ უზრუნველყო ქვეყანაში კაპიტალიზმის თავისუფალი განვითარება. მმართველ პარტიაში, საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ორგანოებში აღმოჩნდნენ სოლიდური ძალები, რომლებიც წინ ეღობოდნენ ქვეყნის ბურჟუაზიულ განვითარებას. ბურჟუაზიისადმი სიძულვილს ისინი საჯაროდ გამოხატავდნენ პარლამენტისა და მთავრობის სხდომებზე, პრესის ფურცლებზე.

აი, რას ამბობს ამის თაობაზე პარლამენტის წევრი ესერთა ფრაქციიდან გრ. ნათაძე: „საქართველოს სათავეში მყოფი სოციალ-დემოკრატიული პარტია მართალია, შესაძლებლად ვერ თვლის კერძო საკუთრების ერთი ხელის მოსმით გაუქმებას, მაგრამ დღიდან ჩადგომისა სახელმწიფოს სათავეში, იგი მედგრად არღვევს კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობის ბურჟუაზიულ პრინციპს. მას ყოველდღე უხდება ბრძოლა იმ პარტიებთან, რომლებიც დგანან კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობისა და მუდმივობის თვალსაზრისზე. ამას დამტკიცება არ ესაჭიროება. ამ ბრძოლას თქვენ ამოიკითხავთ თუნდაც დამფუძნებელი კრების სტენოგრაფიული ანგარიშებიდან. მეორე პრინციპი, რომლის გარშემო უხდება მმართველ პარტიას ბრძოლა ყოფილი გაბატონებული კლასების პარტიებთან – ვაჭრობა-მრეწველობის თავისუფლების პრინციპია. სახელმწიფო მონოპოლია, რომელსაც მტკიცედ დაადგა ჩვენი სახელმწიფო, სულ უფრო ფართოვდება, ამასთან ვიწროვდება ვაჭრობა-მრეწველობის თავისუფლება. იდეალი, რომლისაკენ მიდის ჩვენი სახელმწიფო, მდგომარეობს იმაში, რომ მთელი ვაჭრობა-მრეწველობა სახელმწიფოს ხელში გადავიდეს“.⁴

მოვიყვანო მეორე მაგალითს: 1920 წლის 29 ივლისის დამფუძნებელი კრების სხდომაზე ფინანსთა მინისტრის მოადგილემ განაცხა-

³ იქვე.

⁴ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919წ. 26 აგვისტო.

და: „ჩვენ, რასაკვირველია, ბურჟუაზიის მტერი ვართ, მაგრამ იმას არ ვამბობ, რომ ეს დღესვე მოხდეს“⁵ (სტილი დაცულია – ჯ.ა.). ანალოგიური განცხადებები ხელისუფლების წარმომადგენლების მხრიდან სისტემატურად კეთდებოდა. ამას ადასტურებენ პარლამენტისა და მთავრობის სხდომების სტენოგრაფიული ჩანაწერები.

ოპოზიციური პარტიების ლიდერები დაუფარავად ამხელდნენ მთავრობას ქვეყნის ბოლშევიკური მეთოდებით მართვაში. ამასთან დაკავშირებით, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერმა ალ. ასათიანმა დამფუძნებელი კრების ერთ-ერთ სხდომაზე განაცხადა: „მთავრობა გატაცებულია საზოგადოებრივი მეურნეობებით, კერძო ინიციატივა იღვენება, ეს მაშინ, როდესაც ამ წარმოებებზე მრავალი მილიონი ხაზინის ფული უშედეგოდ იხარჯება. ჩვენ არ ვართ წინააღმდეგი საზოგადოებრივი წარმოებების მხარდაჭერისა, თუ ისინი სარგებლობას მოუტანენ სახელმწიფოს... თქვენ ძალით ართმევთ ქარხნებს მის მეპატრონეებს, ხშირ შემთხვევაში აიძულებთ მათ თვითონ წავიდნენ⁶. მთავრობას, მის თავმჯდომარეს ბევრჯერ განუცხადებიათ, რომ ისინი არ ებრძვიან კერძო ინიციატივას, მაგრამ ქვეყანაში დამკვიდრებული პრაქტიკა საწინააღმდეგოზე მიუთითებს“.⁷ ანალოგიური ხასიათის განცხადებები კეთდებოდა ეროვნულ-დემოკრატიების მხრიდან დამფუძნებელი კრების თითქმის ყველა სხდომაზე. ისინი მოუწოდებდნენ მთავრობას და მმართველ პარტიას, ხელი აეღოთ ამ მავნე პრაქტიკაზე და კანონმდებლობით უზრუნველყვით ბურჟუაზიის თავისუფალი განვითარება⁸.

ყურადღებას იმსახურებს ასევე საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარის ნოე ჟორდანიასა და კავკასიაში დისლოცირებული დიდი ბრიტანეთის ჯარების სარდლის გენერალ უოკერს შორის გამართული საუბარი. ნოე ჟორდანიას ერთ-ერთ შეკითხვაზე, თუ რა დახმარებას მოელოდეს მენშევიკური საქართველო ინგლისელებისაგან, გენერალმა უპასუხა: „...რაც შეეხება კერძო კაპიტალის მოდენას, თქვენში არსებული სოციალიზმის პირობებში მოკავშირეთა კაპიტალები აქ ვერ მოვლენ“.⁹

დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების პროცესს სერიოზულად აფერხებდა პოლიტიკური პარტიების, უმთავრესად მმართველი პარტიის საქმიანობაში დამკვიდრებული ზედმეტი პარტიულობისა და ნაკლები სახელმწიფოებრიობის პრაქტიკა. ეს ფაქტორი უცხოელებსაც

⁵ საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სტენოგრაფიული ანგარიში, 29-ე სხდომა, 1920წ. 29 ივლისი.

⁶ იქვე.

⁷ იქვე.

⁸ იქვე.

⁹ სცსსა, ფ. 1878, ანაწ. 1, საქ. 48, ფურც. 20.

არ დარჩენიათ შეუმჩნეველი. მოვიყვანთ ერთ მაგალითს: 1918 წლის აგვისტოში საქართველოში სტუმრად მყოფმა ავსტრია-უნგრეთის დელეგაციის მეთაურმა ვ. ფრანკმუტინმა, მის მიერ საქართველოს მთავრობის პატივსაცემად გამართულ ბანკეტზე სიტყვით გამოსვლისას, გაიხსენა გერმანიის იმპერატორის ვილჰელმ II-ის მიერ 1914წ. ქ. ბრემენში წარმოთქმული სიტყვა. „მე, – განუცხადებია იმპერატორს. – არ ვცნობ პარტიებს, მე ვცნობ მხოლოდ გერმანელებს“. ანალოგიური სიტყვით მიმართა სტუმარმა საქართველოს ხელისუფლების წარმომადგენლებს: „მე არ ვცნობ პარტიებს, მე ვცნობ მხოლოდ ქართველებს“.¹⁰ სტუმარმა დელიკატურად მიანიშნა, თუ რა ზიანი მოაქვს ერისა და ქვეყნის ინტერესების იგნორირებას და მოუწოდა ქართველ პოლიტიკოსებს სახელმწიფოებრივი აზროვნებისაკენ¹¹.

მმართველ პარტიას სახელმწიფოს მართვის გამოცდილება აკლდა. მას თავის დროზე ქვეყნის დამოუკიდებლობაზე არ უზრუნია. საქართველოს მამინდელი ხელისუფალნი სრულიად რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მემარჯვენე ფრთის ქართული ფრაქციის წარმომადგენლები იყვნენ სახელმწიფო სათათბიროში. ისინი რუსეთის იმპერიისადმი ერთგულებით და საქართველოს დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ ბრძოლით გამოირჩეოდნენ. ამასთან დაკავშირებით, ყურადღებას გავამახვილებთ ერთ დეტალზე, რომელიც ნათელს მოჰყენს საქართველოს მომავლისადმი მათ დამოკიდებულებას.

სახელმწიფო სათათბიროს 1912 წლის 3 დეკემბრის სხდომაზე სოციალ-ფედერალისტმა დეპუტატმა ქუთაისის გუბერნიიდან, ვარლამ გელოვანმა სრულიად მოულოდნელად საქართველოს ავტონომია მოითხოვა¹². ქართველმა დეპუტატებმა – კარლო ჩხეიძემ, ევგენი გეგეჭკორმა, აკაკი ჩხენკელმა და სხვებმა აღშფოთება ვერ დამალეს გელოვანის „სეპარატისტული“ განცხადების გამო. ისინი აცხადებდნენ, რომ საქართველოს არ სჭირდება ავტონომია. თუ ვინმეს ეს სჭირდება, ალბათ იმიტომ, რომ იქ შოვინიზმი აყვავოსო¹³. საქართველოს ავტონომიის წინააღმდეგ ქართველი დეპუტატების ასეთი ენერგიული გამოსვლების შემდეგ უკიდურეს რეაქციონერ და შოვინისტ დეპუტატ პურიშკევიჩსა და მის თანამოაზრეებსაც კი საქართველოს ავტონომიის წინააღმდეგ გამოსვლა ზედმეტად მიუჩნევიათ.

ქართველი ეროვნულ-დემოკრატების ჟურნალმა „კლდე“ კ. ჩხეიძე და ა. ჩხენკელი საქართველოს გულზე ორ გველად გამოსახა – გვე-

¹⁰ გახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918წ. 17 აგვისტო.

¹¹ იქვე.

¹² გახ. „იმერეთი“, 1912, №75.

¹³ იქვე.

ლები, რომელთაც მართო შხამი აქვთ და გველის სიბრძნე არ გააჩნიათ¹⁴.

საქართველოს დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ არა მართო ზემოხსენებული მენშევიკი ლიდერები, არამედ მთელი პარტია გამოდიოდა. აი, რას ამბობს ამის შესახებ გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსი და დიპლომატი ზურაბ ავალიშვილი: „ქართველი სოციალ-დემოკრატები ყოველთვის რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის შემადგენლობაში იყვნენ. საქართველოში ისინი სასტიკად და, უმეტესწილად, როგორც თვითონ ეგონათ, წარმატებით ებრძოდნენ საქართველოს ავტონომიის მომხრეებს „ცენტრალიზმის“ დასაცავად“.¹⁵

არც ნოე ჟორდანიას ყოფილა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის იდეების ავტორი. ადრე და დღესაც ნოე ჟორდანიას პიროვნების, მისი პოლიტიკური მოღვაწეობის შესახებ აზრთა სხვადასხვაობაა. მისი დამოკიდებულება საქართველოს მომავლისადმი უარყოფით რეაქციას იწვევდა პატრიოტულად განწყობილ ქართულ საზოგადოებაში. ნ. ჟორდანიას ურუსეთოდ საქართველოს არსებობა ვერ წარმოედგინა. რუსეთის იმპერიის დემოკრატიულ გარდაქმნებში და მასთან განუყოფლობაში ხედავდა საქართველოს ნათელ მომავალს. „ქართველობა რომ რაიმე მანქანებით თავის საკუთარ საზღვრებში მოემწყვედეს, ერთ წელიწადსაც თავს ვერ გადაირჩენს“¹⁶ – ამბობდა იგი.

ნოე ჟორდანიას უკიდურესად გამწვავებული ურთიერთობა ჰქონდა ილია ჭავჭავაძესთან. ჟორდანიასთვის ილია დრომოჭმული ფეოდალური ურთიერთობების განსახიერება იყო. მისი აზრით, ქართველი ხალხი უფრო სოციალური საკითხით იყო დაინტერესებული, ხოლო ეროვნული საკითხი ილია ჭავჭავაძისა და სხვა ნაციონალისტების მოგონილად მიაჩნდა.

ილია ნ. ჟორდანიას ეროვნული ნიჰილიზმის უპირველესი ოპონენტი იყო. იგი ამბობდა: „ჟორდანიასა და მისი კამპანია, რომ ქვეყანას ააშენებს მე წილს ნუ დამიდებთ, ეს რუსული მარქსიზმის თავაბმული თუთიყუში ამაოდ ცდილობს წუთისოფლის ბორბლის ღერძი გამოცვალოს“.¹⁷

ნ. ჟორდანიას ბრძოლა ი. ჭავჭავაძის წინააღმდეგ ისე შორს წავიდა, რომ, უნდა ვიფიქროთ, მან და სხვა ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა ილიას მკვლელობა იდეურად შეამზადეს.

¹⁴ ჟურნ. „კლდე“, 1913, №5.

¹⁵ ზ. ავალიშვილი. საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-21 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, თბ., 1990, გვ. 17.

¹⁶ „ძველი და ახალი ქუთაისი“, ქუთ., 1912, გვ. 8.

¹⁷ ლ. სანიკიძე. მესამე დასის საქართველო, თბ., 1989, გვ. 274.

ნ. ჟორდანიას და მისი გუნდის პოლიტიკური მოღვაწეობა, მათი დამოკიდებულება ეროვნული საკითხისადმი ცალკე კვლევის საგანია და უფრო ღრმა შესწავლას მოითხოვს, მაგრამ ერთი რამ ცხადია – სოციალ-დემოკრატიული პარტია საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის თავიდან არ იბრძოდა და არც საამისო პროგრამა ჰქონდა შემუშავებული. გარეშე ფაქტორებით ნაკარნახევი მოულოდნელი დამოუკიდებლობის ვითარებაში მან ვერ შესძლო ქვეყნის ეკონომიკური სადავეების ხელში აღება, რის გამოც ფერხდებოდა სახელმწიფო სისტემის ჩამოყალიბება და ქვეყანა ასე ადვილი ლუკმა შეიქნა დამპყრობლისათვის.

Дж. М. АНЧАБАДЗЕ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ВНУТРЕННЕЙ ПОЛИТИКИ ГРУЗИНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Общеизвестно, что в процессе строительства независимого государства власти Грузинской Демократической Республики столкнулись с серьезными проблемами – опустевшая казна, разрушенная промышленность, разорённое сельское хозяйство, пришедшая в упадок внутренняя и внешняя торговля, изоляция от внешнего мира, энергетический кризис, доставшаяся в наследство от Российской империи порочная система управления экономикой и пережитки отсталого экономического мышления, антинародная и антигосударственная деятельность большевиков и т.д. Неменьший урон нанесли этому процессу серьезные ошибки, допущенные правительством.

Правящая партия не смогла полностью реализовать разработанную ею же концепцию управления государством, концепцию, которая сначала опиралась на развитие капиталистических отношений с целью подготовки основы для будущего социализма.

Процесс государственного строительства задерживала также излишняя партийность и недостаток государственного мышления в деятельности политических партий, прежде всего, правящей партии.

В итоге, в обстановке неожиданной независимости, она не смогла взять в свои руки бразды правления экономикой. Исходя из этого, ей не удалось сформулировать государственную систему, в результате чего страна стала лёгкой добычей для агрессора.

Г. Р. МАРХУЛИЯ

"КРАСНАЯ" И "БЕЛАЯ" РОССИЯ ПРОТИВ НЕЗАВИСИМОСТИ ГРУЗИИ (1918г.)

После октябрьского переворота в Тифлисе образовался Закавказский Коммисариат, который отказался признать власть совнаркома во главе с Лениным. Однако вопрос об отделении Закавказья от России не ставился. Здесь ждали итогов выборов в Учредительное собрание, надеялись, что власть большевиков падёт со дня на день¹. Однако положение не менялось, большевики укреплялись и 5-6 января разогнали Учредительное Собрание.

10 (23) февраля 1918г. в Тифлисе был открыт Закавказский Сейм, в состав которого вошли депутаты, избранные во всероссийское Учредительное Собрание из Закавказья. Сейм также не ставил вопрос об отделении от России.

После распада Кавказского фронта Турция решила реализовать свою историческую мечту – оккупировать Грузию и Армению и двинула свои войска на Тифлис и Ереван.

Закавказский Сейм предпринял энергичные попытки заключения мира с Турцией. 1 марта 1918г. делегация Сейма встретилась в Трапезунде с турками. Первый вопрос представителя Оттоманской империи был: "Кто вы такие, какое государство вы представляете?"² Закавказье всё еще не было самостоятельным государством, на что и намекали турки. Посланцы султана в ультимативной форме потребовали в качестве условия для возобновления переговоров объявить независимость Закавказья от России.

5 апреля 1918г. на заседании Сейма Н. Жордания заявил: "...связь с Россией прервалась и Закавказье осталось одно. Мы должны встать на собственные ноги и сами себе помочь или погибнуть в анархии".³ В Сейме начались бурные дебаты. 9 апреля Закавказский Сейм провозгласил независимость Закавказья от России. Однако единое самостоятельное Закавказье, ввиду разногласия народов, образующих её, просуществовало совсем недолго. Неслучайно поэтому, 26 мая 1918г. в последнем решении Сейма говорилось: "Вви-

¹ Н. Н. Жордания. Моё прошлое (Воспоминания), Париж, 1953, с. 121 (на груз. яз.).

² С. Т. Аркомед. Материалы по истории отпадения Закавказья от России, Тифлис, 1931, с. 54.

³ Н. Н. Жордания. За два года. Доклады и речи, Тифлис, 1919, с. 51.

ду того, что по вопросу о войне и мире обнаружались коренные расхождения между народами, создавшими Закавказскую независимую республику..., стало невозможным выступление одной авторитетной власти, говорящей от имени Закавказья, Сейм констатирует факт распада Закавказья и слагает свои полномочия".⁴

26 мая 1918г. Грузия восстановила свою государственность, упразднённую российским самодержавием 117 годами раньше.

28 мая мусаватисты обратились к турецкому правительству с просьбой о присоединении всего Азербайджана к Оттоманской империи⁵. В Стамбуле к просьбе отнеслись благосклонно.

Того же 28 мая 1918г. в Тифлисе дашнаки были вынуждены, восстановить государственность Армении⁶. 17 июня 1918г. дашнакское правительство Армении не совсем охотно покинуло столицу Грузии и переехало в Ереван, столицу нового государства.

Основной задачей правительства Первой Грузинской Республики было достижение признания со стороны великих держав. Так, 28 мая 1918г. в г. Потти между Германией и Грузией был заключен пакет соглашений, что означеновало собой признание Германией де-факто независимости Грузии⁷.

Грузинская делегация в Берлине в июне-ноябре 1918 года добивалась юридического признания независимости Грузии со стороны Германии⁸. Правительство Германии, для окончательного урегулирования этого вопроса, считало необходимым заручиться предварительно согласием Советского правительства.

⁴ Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии, Тифлис, 1919, с. 330.

⁵ Е. А. Токаревичский. Из истории иностранной интервенции и гражданской войны в Азербайджане, Баку, 1957, с. 82-83.

⁶ Какие-либо сведения о национально-освободительном движении армян против российского государства не известны истории. Для некоторых народов, по крайней мере для армян, Россия не являлась "тюрьмой народов". Известно, что армяне и их самая влиятельная тогда партия – Дашнакцутюн, упорно сопротивлялись усилиям грузинских и азербайджанских лидеров оторвать Закавказье от России. Таким образом, провозглашение независимости Армении в 1918г., было безусловно вынужденным актом.

⁷ Международная политика в договорах, нотах и декларациях, ч. II, М., 1926, с. 436; см. также: А. Ментешавили. Внешняя политика и дипломатия Грузинской Демократической Республики 1918-1921 годах, – в кн.: "Очерки истории грузинской дипломатии", т. II, Тб., 1998, с. 376-377 (на груз. яз.).

⁸ 4 июня 1918г. между Грузией и Турцией был подписан договор "дружбы и мира", – этим договором Турция де-юре признавала независимость Грузии. Однако Турция заняла значительную часть территории Грузии, не предусмотренных Брестским миром. Такое развитие событий, по мнению наркома иностранных дел Советской России Г. В. Чичерина, было следствием, как он отмечает, "непризнания незаконным тифлисским правительством Брестского договора" (см. Г. В. Чичерин. Внешняя политика Советской России за два года, М., 1920, с. 5.). Планы турок в отношении Кавказа были общеизвестны и признание Грузией Брестского договора их не остановило бы. По этому поводу Людендорф в своих мемуарах не без горечи писал: "Энвер-паша и турецкое правительство больше думали о своих панисламистских целях на Кавказе, чем о войне с Англией. Ввиду этого мы поневоле оказались в противоречии с целями, которые преследовали турки..." (см. Э. Людендорф. Мои воспоминания о войне 1914-1918гг., т. II, М., 1924, с. 187-188.).

Какова же была позиция Советского правительства по этому вопросу? Из письма И. В. Сталина С. Г. Шаумяну от 8 июля 1918 года о политике Советской власти в Закавказье читаем: "Общая наша политика в вопросе о Закавказье состоит в том, чтобы заставить немцев официально признать грузинский, армянский и азербайджанский вопросы вопросами внутренними для России, в разрешении которых немцы не должны участвовать. Именно поэтому мы не признаем независимости Грузии, признанной Германией, возможно, что нам придется уступить немцам в вопросе о Грузии, но уступку такую мы в конце дадим лишь при условии признания немцами невмешательства Германии в дела Армении и Азербайджана. Ваши успехи радуют нас, но мы хотели, чтобы, во избежание осложнений с немцами, вы не пошли дальше Елизаветополя⁹, т.е. не вторглись бы в пределы Грузии, независимость которой официально признана Германией".¹⁰

Правительство Грузинской Демократической Республики понимало, что без признания со стороны Советской России, западные государства будут осторожны в этом вопросе, так как еще сильны были надежды на царских генералов.

На заседании ВЦИК РСФСР 29 июля 1918 года, В. И. Ленин так расценивал независимость Грузии: "Независимость Грузии превратилась в чистейший обман, на самом деле это есть оккупация и полный захват Грузии германскими империалистами, союз немецких штыков с меньшевистским правительством против большевистских рабочих и крестьян".¹¹

Несмотря на ясную и определённую точку зрения Советского правительства не признавать "меньшевистскую" Грузию, руководители последней всё же отправили в Москву дипломатического представителя в лице Г. Хундадзе, который развернул широкую работу для достижения признания независимости Грузии со стороны Москвы. Руководители Грузии большие надежды возлагали на представителя Германии в Москве Мирбаха в деле поддержки независимости Грузии перед Советом Народных Комиссаров РСФСР.

20 июня 1918г. грузинский дипломатический представитель был принят народным комиссаром по иностранным делам РСФСР. Г. Хундадзе так передает эту встречу: "...Я передал ему (т.е. Г. Чичерину – Г.М.) свое полномочие. Прочитав его, он сказал: "Вам следовало отправиться к комиссару по национальным делам" (т.е. к И. Сталину – Г.М.). Я дал ему прочитать Акт о Независимости Грузии. Познакомившись с этим документом, Чичерин заявил: "Но большинство грузинского народа не одобряет этого шага"... "Я был бы очень признателен (ответил Г. Хундадзе), если бы уважаемый

⁹ Ныне город Гянджа в Азербайджане.

¹⁰ Документы по истории гражданской войны в СССР, т. I, М., 1940, с. 289-290.

¹¹ Д. Енукидзе. Крах империалистической интервенции в Закавказье, Тб., 1954, с. 65-66.

собеседник ознакомил меня с теми шагами, которые одобрены большинством русского народа".¹² В дальнейшем, как выясняется из публикации Г. Хундадзе, Г. Чичерин уверял грузинского дипломата в том, что он примет решительные меры к скорейшему разрешению вопроса признания Грузии. Однако вопрос этот Комиссариатом по иностранным делам был отложен и не обсуждался вплоть до мая 1920г.

Отношения Грузии с Россией, как с "Белой", так и "Красной", серьезно осложняли территориальные вопросы. Так, в начале июня 1918г. большевики, нарушив границу Грузии, осуществили очередное наступление в направлении Сухуми и дошли до Нового Афона. В такой обстановке генерал Г. Мазниашвили¹³ от военного министра Грузии Г. Гиоргадзе получил приказ, немедленно очистить Абхазию от большевиков. Грузинские войска к началу июля были готовы к контратаке, к тому же 4 июля 1918г. прибывшие из Сочи грузины в беседе с Г. Мазниашвили уверяли, что жители Сочи с нетерпением ждут прихода грузинских войск, что они готовы вывести не менее 2000 вооруженных людей¹⁴. Такое расположение населения г. Сочи безусловно облегчало задачу грузинскому командованию.

5 июля 1918г. грузинские войска под командованием генерала Г. Мазниашвили перешли в наступление и 6 июля 1918г., после кровопролитного боя, взяли г. Сочи¹⁵. Освобождение и воссоединение Сочи с родиной приветствовалось всем населением Грузии¹⁶. Однако значительные территории Грузии¹⁷ еще оставались в руках неприятеля.

Вскоре, 8 июля, большевики, получив подкрепление, перешли в наступление и отбросили грузинские войска с ряда важных в стратегическом отношении районов. В результате кровопролитных сражений с 15 по 26 июля 1918г. инициатива вновь перешла к грузинским войскам. Противник поспешно отступал к Туапсе. 17 июля 1918г. Г. Мазниашвили передавал в Тбилиси: "Сообщаю, что 26 июля в 20 часов мои войска после 12-часового упорного боя взяли Туапсе. Противник упорно сопротивлялся. Взятие каждой возвышенности приходилось с боем. Взяли много пленных, отняли 4 пушки, 12 пулеметов, огромное количество боеприпасов, разные ко-

¹² Г. Хундадзе. Советская власть и грузинское посольство в России, Тифлис, 1920, с. 17-18.

¹³ 18 июня 1918г. Г. Мазниашвили был назначен генерал-губернатором Абхазии.

¹⁴ Г. Мазниашвили. Воспоминания. 1917-1925, Тб., 1927, с. 65 (на груз. яз.).

¹⁵ ЦГИАГ, ф. 1863, оп. 1, д. №900, л. 24.

¹⁶ После воссоединения г. Сочи, правительство Грузии назначило в Сочи своего уполномоченного Г. Анджапаридзе, а в августе 1918г. были проведены выборы в местные органы власти (ЦГИАГ, ф. 1863, оп. 1, д. №900, л. 25.).

¹⁷ Историческая граница Грузии начинается на восточном побережье Черного моря у устья маленькой речки Макопсе, расположенного в 14км к юго-востоку от г. Туапсе. Подробно описание территории Грузии см.: Д. Кекелия. Территория и границы Грузии, Тб., 1996 (на груз. яз.).

рабли, автомобили, 5 паровозов с вагонами и большое интендантское имущество".¹⁸ Таким образом, с 26 июля 1918г. над Туапсе веял грузинский флаг. 5 августа 1918г. Военный министр Грузии Г. Гиоргадзе получил вторую телеграмму от Г. Мазнишвили. В ней было сказано: "Желая опередить нападение врага, сосредоточенного на станции Белореченская, вверенные мне войска 4 августа в 13 часов перешли в наступление и рассеяли вражеские передовые отряды, укрепившиеся в шести километрах от Туапсе. Продолжая наступление, наши войска встретились с основными вражескими силами – полками Михаила и Майкопа общей численностью около 4 тыс. человек во главе с Антоновым. Это войско имело три пушки, бронепоезд под названием "Борец за свободу №2" и множество пулеметов. Бой начался в четырех верстах от с. Грешеско, после шестичасового упорного боя войско Антонова потерпело поражение и рассеялось. Сотнями исчисляется количество раненых и убитых большевиков. Разбит бронепоезд, сожжён паровоз и поиман весь состав поезда, захвачены две пушки, 30 пулеметов, огромное количество пуль для пулеметов, гранаты и винтовки., четыре состава поезда. Преследуя окончательно разгромленного врага, 4 августа в двадцатом часу взяли станцию Кривенковская и, на 5 километров продвинулись вперед и в настоящее время укреплены там".¹⁹ Из-за изменения политической обстановки²⁰, дальнейшее продвижение грузинских войск было приостановлено, грузинские войска даже оставили Туапсе (в ноябре) и отступили до р. Шахе²¹.

К августу 1918г. германское правительство добилось согласия Советской России о признании Грузии независимым государством. Так, 27 августа 1918г. между РСФСР и Германией был подписан дополнительный (к Брестскому миру) договор, 13-я статья которого гласила: "Советская Россия не возражает против признания Германией независимости Грузии".²² В руководящих кругах РСФСР даже шли разговоры о назначении полномочного представителя Советской России в Грузию²³. Однако, вскоре Г. Чичерин в одном из своих выступлений заявил: "Мы не возражали против Германии, но сами не обязывались признать независимость Грузинского государства".²⁴

Несмотря на такое заявление главы внешнеполитического ведомства Советской России, дипломатические представители Грузин-

¹⁸ გაბ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918წ. 30 ივლისი.

¹⁹ გაბ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918წ. 8 აგვისტო.

²⁰ Эти изменения, в первую очередь, были вызваны разгромом частей Красной армии на Дону Добровольческой армией Деникина.

²¹ Г. Мазнишвили. Воспоминания., с. 73-79.

²² Документы внешней политики СССР, т. I, М., 1959, с. 443.

²³ Г. Хундадзе. Советская власть..., с. 19.

²⁴ Там же, с. 19-20.

ской Демократической Республики в этой стране продолжали свою работу. В Москве и в других городах были учреждены консульства. Дипломатические ведомства Грузии в РСФСР брали под свою защиту не только грузин, но и всех уроженцев Грузии, независимо от их национальности²⁵.

Почти во всех крупных городах РСФСР были организованы комитеты грузинских колоний, которые выдавали, например, такого рода удостоверения: "Предъявитель сего есть гражданин Грузинской Демократической Республики. Место Рождения Возраст Цвет волос Гражданин является членом комитета грузинской колонии в городе без предварительного уведомления которого не подлежит аресту, обыску, имущество его – реквизиции и конфискации, а квартира его уплотнению, а также, как гражданин иностранной республики – призыву на военную службу, несению каких-нибудь повинностей, кроме Грузинского государства, что подписью и применением печати комитета удостоверяется. Это удостоверение служит паспортом и действительно в течении трех месяцев со дня выдачи".²⁶

Грузинские дипломатические органы в Москве, как и комитеты грузинских колоний, а также культурно-просветительные и общественные организации считали своей главной задачей, добиться признания со стороны Советской России независимости Грузинской Демократической Республики.

Между тем, во время встречи Г. Хундадзе с заместителем Г. Чичерина по делам Востока Караханом, последним было заявлено: "Совет народных комиссаров не признаёт ни независимости Грузии, ни грузинского дипломатического представительства, ни грузинского правительства, которое рассматривается советской властью, как мятежная группа против законной власти России, подлежат всем декретам советской власти наравне с гражданами Российской Республики".²⁷ Такое заявление заместителя главы внешнеполитического ведомства РСФСР безусловно было вызвано активной деятельностью грузинского дипломатического представительства в Москве, впрочем оно равно соответствовало и внешней политике Советской

²⁵ Интересно отметить, что дипломатическое представительство Грузии в РСФСР приняло на себя также защиту интересов Украины. Так, осенью 1918г., ввиду разрыва дипломатических отношений между Украиной и РСФСР, правительство Украинской Республики в лице своего министра иностранных дел Чеховского, а затем Мацкевича, поручила Г. Хундадзе, как дипломатическому представителю нейтрального государства, охрану интересов украинских граждан, проживающих в пределах Советской России. В связи с этим, в Москве и Петрограде были учреждены отделы грузинского дипломатического представительства по защите прав украинских граждан (см. Г. Хундадзе. Советская власть..., с. 22.).

²⁶ ЦГИАГ, ф. 21, оп. 2, д. 4, л. 34.

²⁷ Г. Хундадзе. Советская власть..., с. 20.

России в отношении Грузии в 1918г. В дальнейшем Г. Хундадзе имел встречи с видными руководителями РСФСР: С. Каменевым, Г. Зиновьевым, А. Рыковым и др., однако ни к каким результатам они не привели. Более того, в беседе с Г. Хундадзе один из лидеров большевистского режима, будущий председатель Совнаркома А. Рыков сделал весьма агрессивное заявление: "Я стою за вооружённый разгром контрреволюционного грузинского правительства и приму все меры, чтобы вопрос о независимости Грузии никогда в Совете народных комиссаров не обсуждался".²⁸

Не менее напряженными были отношения Грузии с Добровольческой армией из-за пограничных вопросов. Так, 3 сентября 1918г. губернатор Сочинского округа Г. Анджапаридзе передавал грузинскому руководству: "Как сообщает генерал Алексеев и вместе с ним Кубанское правительство, всю Черноморскую губернию, в том числе и Сочи, рассматривает как часть Кубани. Как нам быть в дальнейшем? Думаем ли мы во что бы то ни стало оставить за собой Сочинский округ"?²⁹ Однако, как выясняется из архивных материалов, в правительстве Грузии однозначного ответа на поставленный вопрос не было. Именно для урегулирования спорных вопросов, прежде всего, пограничных, 25 сентября 1918г. в Екатеринодаре, состоялась встреча грузинской делегации (Е. Гегечкори, Г. Мазниашвили и др.) с представителями командования Добровольческой армии и Кубанского правительства (М. Алексеев, Н. Деникин, Н. Воробьев, А. Лукомский и др.).³⁰ Последние категорически потребовали от грузинской делегации, признать за Россией Сочинский округ и Гагру, вывести оттуда грузинские войска³¹. Грузинская делегация отвергла притязания на Гагру и настаивала, чтобы Сочинский округ временно оставался в составе Грузии³². Встреча закончилась безрезультатно, однако стало ясно, что планы как "Белой", так и "Красной" России в отношении Грузии полностью совпадали и одинаково были неприемлемы. Позицию грузинского руководства

²⁸ Г. Хундадзе. Советская власть..., с. 27.

²⁹ Я. Шафир. Гражданская война в России и Меньшевистская Грузия, Тифлис, 1921, с. 44.

³⁰ Дж. Гамахария, Б. Гогия. Абхазия – Историческая область Грузии (Историография, документы и материалы, комментарии), Тб., 1997, с. 84.

³¹ Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии, Тб., 1919, с. 405. В Екатеринодаре Н. Воробьев утверждал членам грузинской делегации, что граница Грузии должна начинаться после Абхазии. Весной 1919г. он даже издал книжку под названием: "О неосновательности притязаний грузин на Сухумский округ (Абхазию)", которая должна была служить историческим "основанием" притязаний Деникина не только на Туапсе и Сочи, но и на Абхазию. Дойти до Ингури Деникин не успел, хотя оторвал от Грузии Туапсе и Сочи. Идею Воробьева и дело Деникина продолжила теперь уже "демократическая" Россия, которая даже без "Воробьевского обоснования", в результате войны 1992-1993гг., в завуалированной форме оккупировала эту историческую область Грузии.

³² Такое отношение к историческим областям в конце концов привело к их потере.

по этому вопросу четко охарактеризовал Я. Шафир: "Грузинские меньшевики, как и большая часть мелко-буржуазных российских партий, теоретически считали себя **"Нинистами"** (т.е. **"Ни Ленин, ни Деникин"**)".³³ Однако, дальнейшую судьбу первой Грузинской Республики всё же должна была определить Россия, независимо от исхода гражданской войны в этой стране, так как внешнеполитическая обстановка для Грузии рассматриваемого периода определялись исключительно состоянием "русского вопроса".

В конце 1918-начале 1919г. между Красной и Добровольческой армией на Южном фронте шли боевые действия крупного масштаба. В ноябре 1918г. наступавшая на Дон Красная армия, была разгромлена Добровольческой армией. Вскоре А. Деникин, став хозяином положения на юге России, под лозунгом "Единой и неделимой России", двинул свои войска к границам Грузии³⁴.

Реставрация России старой, дореволюционной, игнорирование интересов новых политических образований – эта часть добровольческой программы не могла не вызвать со стороны Грузии активного противодействия³⁵. Так, 25 декабря 1918г. глава внешнеполитического ведомства Грузии обращается к руководителю английской политической миссии полковнику Джордану с нотой, в которой говорилось, что добровольцы концентрируются около Туапсе³⁶ и намереваются начать боевые действия³⁷ против Грузии³⁸. Английская миссия³⁹ ответила, что, как было обещано ранее, не допус-

³³ Я. Шафир. Тайны меньшевистского царства, Тифлис, 1921, с. 9.

³⁴ Хотя впоследствии Деникин и писал, что насильственный захват территорий Грузии и Азербайджана не входил в его планы и был политически нецелесообразен (см.: А. И. Деникин. Очерки русской смуты, – "Вопросы истории", 1994, №12, с. 139).

³⁵ Я. Шафир. Гражданская война в России и меньшевистская Грузия, Тифлис, 1921, с.

7.

³⁶ Туапсе (Никопсия) входило сперва в пределы Колхиды-Лазики, а затем единого грузинского государства. В этой связи, особо следует обратить внимание на то обстоятельство, что еще Флавий Арриан (Шв. н. э.) около Никопсии упоминает пункт "Древняя Лазика" (Флавий Арриан. Путешествие вокруг моря. – Перевод, исследование, комментарии и карта Н. Кечагмадзе, Тб., 1961 (на груз. яз.), с.23.), что признано неоспоримым свидетельством наличия здесь лазского, т.е. грузинского населения. Позднее, в период наивысшего могущества единого грузинского государства, Давид IV Строитель официально объявил Никопсию – крайний рубеж Абхазского эриваства – северо-западной границей своего царства. Именно с этого времени была выработана формула, которая гласила, что государственная территория Грузии простирается "От Никопсии до Дарубанда и от Овсети до Арегаца (Аракса)". Исходя из этого и считается район Сочи-Туапсе исторической территорией Грузии.

³⁷ Как известно, в это время шли военные действия с Арменией и поэтому правительство Грузии опасалось открытия второго фронта.

³⁸ ЦГИАГ, ф. 1864, оп. 1, д. 31, л. 16-18.

³⁹ Англичане лишь формально вмешивались в территориальные споры грузинского правительства с Деникиным, добиваясь сближения меньшевиков с царским генералом, втягивая Грузию и всё Закавказье в открытую войну против Советской

тит нападение Деникина на Грузию⁴⁰, что высшее командование в Константинополе в курсе дела и оно потребует от Деникина, чтобы он отказался от вторжения в Грузию⁴¹.

Однако заверения англичан оказались ложными. 6 февраля 1919г. Добровольческая армия вероломно напала на малочисленный (всего 500 человек) грузинский отряд в Сочи и оккупировала весь округ, затем продолжила наступление и захватила Гагру до р. Бзыбь⁴².

15 февраля 1919г. Н. Жордания потребовал от начальника 27 Британской дивизии в Закавказье ген. Форестье Уоккера, чтобы Деникин освободил Гагру, в противном случае Грузия в состоянии восстановить свои границы⁴³.

18 февраля 1919г., выступая в парламенте Грузии, Н. Жордания отметил: "...Представители Англии уведомили нас, что Деникин не представляет для наших границ никакой опасности. В этом они заверили нас не только словесно, но и письменно. Мы придали этим документам большую ценность и были ими совершенно обнадежены... Наступление деникинцев оказалось такой же неожиданностью для союзников, как и для нас. Случилось то, что Деникин не мог оправдать надежд союзников и рано или поздно должен был показать нам свое черное сердце и львиные руки".⁴⁴

19 февраля 1919г. Уоккер сообщил министру иностранных дел Грузии Е. Гегечкори, что правительство Великобритании требовало от Деникина освобождения Сочи, но Грузины не должны были продвигаться вперед⁴⁵. 12 апреля 1919г. грузинские войска перешли р. Бзыби и дошли до р. Мехадыр. Дальнейшее продвижение грузинских войск из-за неконструктивной позиции Англии в отношении Грузии стало невозможным⁴⁶.

После разгрома Добровольческой армии большевиками угроза со стороны Деникина миновала. Однако Советская Россия по договору от 7 мая 1920г. отторгла территорию от р. Макопсе до р. Мехадыр, а в марте 1921г. завершила оккупацию всей Грузии.

России (см. С. Е. Сеф. "Демократическое правительство" Грузии и английское командование, Тифлис, 1928, с. 71.).

⁴⁰ Имеется ввиду Сочинский округ, т.к. Туапсе еще в ноябре 1918г. был занят Добровольческой армией.

⁴¹ ЦГИАГ, ф. 1864, оп. 1, д. 31, л. 19.

⁴² Р. Цухишвили. Англо-грузинские взаимоотношения в 1918-1921гг., Тб., 1995, с. 44 (на груз. яз.).

⁴³ ЦГИАГ, ф. 1864, оп. 1, д. 31, л. 25.

⁴⁴ Н. Жордания. За два года, с. 203.

⁴⁵ Такое обращение диктовалось тем, что еще 28 декабря 1918г. англичанами было достигнуто соглашение с Грузией на полную демилитаризацию Сочи.

⁴⁶ Отношение Великобритании к Грузии изменилось к лучшему лишь после поражения белогвардейцев в конце 1919г. По её предложению союзники признали Грузию 12 января 1920г. (см.: Р. Цухишвили. Англо-грузинские..., с. 40-97).

„БӐӐӐӐ Ӑ“ ӐӐ „ӐӐӐӐ“ ӐӐӐӐӐӐ ӐӐӐӐӐӐӐӐ Ӑ Ӑ
ӐӐӐӐ ӐӐӐӐӐӐӐ Ӑ ӐӐӐ ӐӐӐӐӐӐӐӐ

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1918-1921წწ. ისტორიის ცალკეული საკითხების გაშუქება განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს. ამ მხრივ, აღსანიშნავია საქართველო-რუსეთის 1918 წლის ურთიერთობები.

საგარეო ასპარეზზე საქართველოს დემოკრატიული მთავრობის ერთ-ერთ მთავარ საზრუნავს წარმოადგენდა რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის ცნობა უცხო სახელმწიფოთა მიერ. ეს საკითხი მწვავედ იდგა 1918წ. საქართველო-რუსეთის ურთიერთობაში. საბჭოთა რუსეთის ბოლშევიკური რეჟიმი ყოველნაირად ცდილობდა, არ დაეშვა „მენშევიკური“ საქართველოს ცნობა საერთაშორისო არენაზე და ხელს უშლიდა მოსკოვში მყოფი საქართველოს მთავრობის წარმომადგენლის გ. ხუნდაძის საქმიანობას.

არანაკლებ დაძაბული იყო ურთიერთობა „თეთრ“ რუსეთთან, რომელიც პრეტენზიებს აცხადებდა საქართველოს ტერიტორიებზე.

ΑΪ ΑΪ ΔΑΔΟΑΕΑ

ΑΑΪΪ ΟΕΕΑΑΑΑΕ Ε ΟΑΘΑΟΕΑΑΕ Ϊ ΑΑ ΕΪΑΕ ΕΟ-ΟΑ×ΟΑΪΑΑΕΕΟ ΑΑΑΪΑΑΕ (1918-1921ΒΒ.)

1918-1919 წლები ეს იყო ხანა, როცა პირველი მსოფლიო ომი დამთავრდა და პარიზის საზავო კონფერენციაზე წყდებოდა მსოფლიოს მომავალი ბედ-იღბალი. რუსეთში სოციალისტურ გადატრიალებას სამოქალაქო ომი მოჰყვა. მსოფლიო ქაოსში ყველაზე მძიმე მდგომარეობაში მცირე ერები აღმოჩნდნენ, რომელთა დაუკითხავად და ხშირ შემთხვევაში მათი ინტერესების საზიანოდ წყდებოდა მათივე ბედი.

ბრესტის ზავის შედეგად გართულდა ამიერკავკასიის საგარეო ვითარება. იგი თურქეთის ოკუპაციის საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. თურქეთის არმიამ 1918წ. აპრილში დაიკავა ბათუმი, ოზურგეთი, ახალციხე. მაისში ბათუმის საზავო კონფერენციაზე კი თურქეთის დელეგაციამ ახალი ტერიტორიული პრეტენზიები წამოაყენა.

1918წ. 26 მაისს, შინაგანი წინააღმდეგობებით დაუძღვრებული ამიერკავკასიის სეიმის დაშლის დღესვე, საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ, რომელიც ფაქტობრივად ხელისუფლების ორგანოს წარმოადგენდა, საქართველოს დამოუკიდებლობა გამოაცხადა.

დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოსათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა იმას, თუ როგორ განვითარდებოდა მისი ურთიერთობები ევროპის ქვეყნებთან, მოისურვებდნენ თუ არა ისინი საქართველოსათვის საჭირო დახმარების აღმოჩენას, მის დაცვას რუსეთის აგრესიისაგან. ერთი სიტყვით, საქართველოს დამოუკიდებლობა, ევროპის ქვეყნებისა და საქართველოს ურთიერთობა მჭიდროდ უკავშირდებოდა „რუსეთის საკითხს“. საქართველოს პრობლემას ისინი რამდენადმე რუსეთის საშინაო საქმედ მიიჩნევდნენ და ამ მიზეზით საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ცნობას აჭიანურებდნენ.

საქართველოს მთავრობა კი დამოუკიდებლობის შენარჩუნების მიზნით მზად იყო ნებისმიერ სახელმწიფოსთან დაემყარებინა ურთიერ-

თობა. დემოკრატიული საქართველოს საგარეო პოლიტიკა ეფუძნებოდა მტკიცე ნეიტრალიტეტს. მისი ამოცანა იყო, დაეცვა თავი დიდ სახელმწიფოთა დამპყრობლური მისწრაფებებისაგან. ის ვერც ერთ დაჯგუფებას ვერ მიემხრობოდა. მისი საგარეო პოლიტიკის ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა, მოექმნა პარტნიორი, რომლის ინტერესებში რაიმე სახით შევიდოდა საქართველოს დამოუკიდებლობის დაცვა. ამ მიმე მდგომარეობაში მან გერმანიის დახმარება მიიღო. გერმანია უანგაროდ არ აკეთებდა ამას, მაგრამ აშკარაა, რომ შექმნილ ვითარებაში უკეთესი გამოსავალი ვერ მოიძებნა.

„...წერილი ერების ბედი დიდი სახელმწიფოების ხელშია, – წერდა გაზეთი „ერთობა“ 1918 წელს. – ამიტომ სრულ დამოუკიდებლობაზე ლაპარაკი ზედმეტია... ქართველი ერის პოლიტიკა პირველყოფლისა, მის საკუთარ ძალებს უნდა ეყრდნობოდეს, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროდ, ეს ძალები არ არის საკმარისი ჩვენი ქვეყნის თავდაცვისათვის, საჭიროა კიდევ გარეშე ძალა, რომელიც ზურგს გაუმაგრებს საქართველოს დამოუკიდებლობას“.¹

გერმანიაზე დამყარებული იმედები პირველი მსოფლიო ომის შედეგებმა გააქარწყლა. 1918წ. 26 დეკემბერს ფოთიდან გავიდა გერმანიის ჯარების უკანასკნელი ემელონი. საქართველოს მთავრობა შეუდგა ახალი მფარველის ძებნას.

ჯერ კიდევ 1917წ. 23 დეკემბრის ინგლის-საფრანგეთის ხელშეკრულებით განისაზღვრა სამხრეთ რუსეთში ინგლისისა და საფრანგეთის გავლენის სფეროები. დონი, ყუბანი და კავკასია ინგლისს ერგო, ხოლო ყირიმი, უკრაინა და ბესარაბია – საფრანგეთს². თუმცა შეთანხმება ხელს არ უშლიდა საფრანგეთს, შეჭრილიყო ინგლისის ზონის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, მით უმეტეს, რომ ფრანგული კაპიტალი აქტიურად იჭრებოდა საქართველოში. ამით იყო განპირობებული, რომ საფრანგეთი ერთ-ერთ ძირითად კონტრრევოლუციურ ძალას – დენიკინს გაძლიერებული დახმარების სანაცვლოდ თავის პირობებს კარნახობდა. მისი მიზანი იყო დონის, ყუბანისა და დენიკინის სამხედრო ძალების საფრანგეთის სამხედრო-პოლიტიკური გეგმების სამსახურში ჩაყენება, რაც ნიშნავდა ინგლისის გამოდევნას რეგიონიდან. ეს კი 1917წ. დეკემბრის შეთანხმების დარღვევის მცდელობა იყო. აქედან გამომდინარე, საფრანგეთი თვალყურს ადევნებდა მოვლენების განვითარებას ამიერკავკასიაშიც. კაპიტანი ფუკე აგროვებდა ცნობებს რუსეთის ტერიტორიაზე წარმოშობილი ზოგიერთი სახელმწიფოს, მათ შორის საქართველოს,

¹ გაზ. „ერთობა“, 1918წ. 28 მაისი.

² А. И. Чохели. Политика Франции в отношении Грузии (1917-1921), Тб., 1980, გვ. 95.

აზერბაიჯანისა და სომხეთის სახელმწიფოების ადმინისტრაციული წყობისა და პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ³.

1918 წლის ბოლოს დიდი ბრიტანეთის ჯარის ნაწილები გენ. ტომსონის მეთაურობით ბაქოში შემოვიდნენ. ინგლისის ეკონომიკური მიზანი ბაქოს ნავთობის, ამიერკავკასიის წიაღისეული სიმდიდრეების ხელში ჩაგდება იყო, პოლიტიკური კი – ადგილობრივ ძალებზე ინგლისის სამხედრო წარმომადგენლების ხელმძღვანელობით ამიერკავკასიის ფრონტის აღდგენა საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ. ინგლისელებმა ჩაკეტეს ბაქოს ყველა გზა საბჭოთა რუსეთისათვის, რათა მისთვის სიძნელები შეექმნათ.

ამიერკავკასიაში გერმანია-თურქეთის პოზიციების განმტკიცებით საქართველო, ნებსით თუ უნებლიედ, დიდი ბრიტანეთისათვის მტრულ ბანაკში აღმოჩნდა. უდავოა, რომ ინგლისის წაქეზებით განხორციელდა სომხეთის სამხედრო აგრესია საქართველოს წინააღმდეგ, რომელსაც უნდოდა ინგლისის პოლიტიკაზე დაყნობით ხელთ ეგდო საქართველოს ისტორიული ტერიტორიის ნაწილი.

მუდროსისა და კომპიენის საზავო ხელშეკრულებებით გერმანია-თურქეთს უნდა დაეტოვებინა ამიერკავკასია, ამ პროცესებზე კონტროლი კი ბრიტანეთს უნდა განეხორციელებინა. ამიტომ მათი გასვლის პარალელურად ინგლისმა დაიწყო თავისი ჯარების განლაგება საქართველოს ტერიტორიაზე.

1918წ. დეკემბერში, როცა ინგლისელები ემზადებოდნენ ამიერკავკასიის ოკუპაციისათვის, ინგლისის მთავრობამ სპეციალურად განიხილა ოკუპაციის ვადების საკითხი, რაც იმით იყო გამოწვეული, რომ ინგლის-საფრანგეთის 1917წ. დეკემბრის ხელშეკრულება ინგლისს არ აძლევდა სანქციას ამ მხარის ოკუპაციისათვის, თუმცა ქმნიდა ობიექტურ პირობებს მისთვის. ინგლისის ჯარების შეყვანამ ამიერკავკასიაში მისი მოკავშირეების, განსაკუთრებით საფრანგეთის უკმაყოფილება გამოიწვია. ამიტომ ინგლისის მთავრობა შეუდგა ოკუპაციის ვადების განხილვას. მთავრობაზე ზემოქმედებდნენ ნავთობის მონოპოლიის მესვეურები, რომლებიც მოითხოვდნენ ამიერკავკასიის ოკუპაციის გამოყენებას მხარის სრული ანექსიისათვის. ინგლისის მთავრობამ, გაითვალისწინა რა ქართველი მენშევიკების აზრიც, მიიღო გადაწყვეტილება ამიერკავკასიაში ინგლისის ჯარების განუსაზღვრელი ვადით შეყვანაზე⁴.

1918 წლის ნოემბერ-დეკემბერში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და დიდი ბრიტანეთი პრაქტიკული თანამშრომლობის

³ А. И. Чохели. Политика..., გვ. 119.

⁴ Г. А. Гамбашидзе. Агрессивная политика Англии и США в отношении Грузии и Закавказья (1919), Тб., 1964, გვ. 25.

დაწვებისათვის ემზადებოდნენ. ინგლისზე აღებული ორიენტაცია ნიშნავდა ეკონომიკური განვითარების კაპიტალიზმის გზით წარმართვას, მაგრამ საინტერესოა, რას მოითხოვდა საპასუხოდ ინგლისი. საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრი ე. გეგეჭკორი ო. უორდროპთან საუბარში 1919წ. 4 სექტემბერს ამბობდა: „საქართველოს მთავრობას შეგნებული აქვს, რომ ის უნდა ეყრდნობოდეს რომელიმე მტკიცე სახელმწიფოს ორგანიზმს და ამ შეგნებამ გვიკარნახა გარკვეული ორიენტაცია ინგლისზე. რა თქმა უნდა, ჩვენ ვიცით, რომ ამგვარი დახმარება შეერთებული სამეფოს მხრივ ჩვენ უნდა ავანაზღაუროთ ამა თუ იმ მიმართულებით... საქართველო თხოვს დახმარებას ინგლისს და სურს იცოდეს რას მოისურვებს ინგლისი ამის სანაცვლოდ“.⁵

საქართველოს მთავრობა ვერ გაერკვა საქართველოში ინგლისის პოლიტიკის უმთავრეს საკითხებში, ამიტომ ერთგვარი უნდობლობით ეკიდებოდა მის შემოსვლას რეგიონში. 1918 წლის 14 დეკემბერს საგარეო საქმეთა მინისტრი ე. გეგეჭკორი დეპეშით აცნობებდა საქართველოს მთავრობის წარმომადგენელს ბათუმში დ. თოფურიძეს, რომ ნ. ჟორდანიას აზრით, შესაძლოა, ინგლისელებმა საქართველოში დენიკინის მოხალისეთა ჯარის შემოყვანა გადაწყვიტონ, რაც ჩვენთვის მიუღებელია... თუ ისინი ამას მართლაც გააკეთებენ, ჩვენი საქმე წაგებული იქნება. ამიტომ ჩვენ ყველაფერი უნდა ვიღონოთ, რომ ეს არ მოხდესო⁶.

ინგლისელები პირველად გამოჩნდნენ საქართველოში შავი ზღვის სანაპიროებზე 1918 წლის 29 ნოემბერს. ამ დღეს კრეისერი „ლივერპული“ და ორი ნადმოსანი სოხუმში შევიდნენ, მეორე დღეს – ფოთში, ხოლო 1 დეკემბერს – ბათუმში. შემოსვლას სადაზვერვო ხასიათი ჰქონდა. მათ უნდა შეემოწმებინათ ნავსადგურებში არსებული მდგომარეობა და შეესწავლათ პირობები მათი სამხედრო ნაწილების განლაგებისათვის⁷.

1918წ. 22 დეკემბერს ბათუმის ნავსადგურში შემოვიდა ინგლისის 5 გემი 15-20 ათასკაციანი ჯარით. მუდროსის ზავის თანახმად, მათ დაიკავეს ბათუმი და მისი ოლქი, დააწესეს საოკუპაციო რეჟიმი და საგენერალ-გუბერნატოროს ჩაუყენეს გენ. კუკ-კოლისი. 25 დეკემბერს ინგლისელები თბილისში შემოვიდნენ⁸.

⁵ ა. სურგულაძე. საქართველოს მენშევიკური მთავრობის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა. – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. VI, თბ., 1972, გვ. 599-600.

⁶ აჭარის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი, ფ. 2, ს. 87. იხ.: რ. ცუხიშვილი. ინგლის-საქართველოს ურთიერთობა 1918-1921წწ., თბ., 1995, გვ. 16.

⁷ რ. ცუხიშვილი. ინგლის-საქართველოს..., გვ. 18.

⁸ იქვე, გვ. 21.

ინგლისის მიერ ამიერკავკასიის ოკუპაციის შემდეგ ფრანგები დარწმუნდნენ, რომ ინგლისი, რომელსაც აქ თავისი განსაკუთრებული ინტერესები ჰქონდა, გაატარებდა ისეთ პოლიტიკას, რომ დაექვემდებარებინა მთელი ამიერკავკასია. მაშინ თბილისში ღიად დაიწყო ლაპარაკი საქართველოს „ეგვიპტიზაციის“ შესახებ, რის შედეგადაც ამიერკავკასია არა მარტო რუსეთისათვის დაიკარგებოდა, არამედ საფრანგეთისთვისაც. ამიტომ საფრანგეთს უნდა ჰქონოდა ამიერკავკასიის მოწყობის მზა გეგმა, რომელიც უზრუნველყოფდა აქ მისი ინტერესების დაცვას. ეს იყო საქართველოში საფრანგეთის სამხედრო მისიის მეთაურის შარდინის გეგმა, რომლითაც ამიერკავკასია გადაიქცეოდა შვეიცარიის მსგავსი პატარა შტატების კავშირად, რომლის დედაქალაქი იქნებოდა თბილისი⁹.

წითელი არმიის მიერ ფრანგების ოდესიდან და სევასტოპოლიდან გამოდევნამ 1919 წ. აპრილში გაამწვავა დაპირისპირება ინგლისსა და საფრანგეთს შორის, რადგან ინგლისის ხელში აღმოჩნდა ყირიმი და უკრაინა, საფრანგეთის ავტორიტეტი მის მოკავშირეთა შორის დაეცა, ინგლისს კი ხელ-ფეხი გაეხსნა ამიერკავკასიაში თავისი მემკვიდრეც შეერჩია.

1919 წელს საქართველოს მთავრობის ინგლისურ ორიენტაციაზე დამყარებული იმედები არ გამართლდა. ის ხომ ინგლისისაგან ფართო პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სამხედრო დახმარებას მოელოდა, რაც ვერ განხორციელდა. თუმცა ინგლისელები თითქოს ცნობდნენ საქართველოს დამოუკიდებლობას – ანტანტის ძალების სარდალი შავი ზღვის რაიონში ნ. ჟორდანიას მიმართავდა, როგორც დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის მეთაურს, მაგრამ ეს სრულ ცნობას არ ნიშნავდა. ინგლისელები თავიანთი გეგმებით უფრო ახლოს იყვნენ სამხრეთ რუსეთში მოქმედ გენერლებთან, ვიდრე საქართველოს მთავრობასთან. დენიკინი საქართველოს ემუქრებოდა, ხოლო ინგლისელებს მასთან კარგი ურთიერთობა ჰქონდათ.

დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა ინგლისელთა იმპერიული პოლიტიკა საქართველოში. საფრანგეთის სამხედრო მისიის უფროსი პოლკ. შარდინი 1919 წლის 25 თებერვლის შეტყობინებაში თავისი სამხედრო მინისტრისადმი აღნიშნავდა, რომ გენ. ფორესტიე-უოკერი ორჯერ შეხვდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პრეზიდენტს ნ. ჟორდანიას. ამ შეხვედრების დროს ერთ-ერთი საკითხი იყო სოჭის რაიონში გენ. დენიკინის ჯარების შეტევის დაწყება, რაშიც ინგლისელები იყვნენ გარეული, ხოლო ფორესტიე-უოკერი ცდილობდა, თავი გაემართლებინა. გენერალმა მიუთითა, რომ პოლკ. უარტი გაიგზავნა

⁹ А. И. Чохели. Политика..., გვ. 121.

სოჭში, მაგრამ მას იქ ჩასვლა დააგვიანდა. ამასობაში დაიწყო დენიკინის შეტევა, რაშიც ინგლისელი გენერალი ბრალს სდებდა საქართველოს მთავრობას და დასძენდა, რომ როგორც კი საშუალება მიეცემოდა, იგი გააგზავნიდა ინგლისის ჯარის ნაწილებს სოჭი-გაგრის რაიონში და ორ მოწინააღმდეგე ძალას შორის ჩააყენებდა, რაზედაც ნ. ჟორდანიამ უარი განაცხადა იმ მოტივით, რომ ეს გაართულებდა ოკუპირებული ადგილებიდან დენიკინის განდევნას, რასაც მიზნად ისახავდა იმ რაიონში მოქმედი საქართველოს ჯარი. ინგლისელი გენერალი იძულებული გახდა, უარი ეთქვა თავის წინადადებაზე¹⁰.

ქართული პრესის მწვავე რეაქცია გამოიწვია ბათუმში მომხდარმა ინციდენტმა. საქართველოს მთავრობის წარმომადგენელმა ბათუმში პოლკ. გედევანოვმა ორჯერ სთხოვა მიღება ბათუმის სამხედრო გუბერნატორს, ინგლისელ გენ. კუკ-კოლისს, ამ უკანასკნელმა კი მოუცლელობის საბაბით არ მიიღო ის. ქართველებმა ეს ფაქტი შეურაცხყოფად მიიღეს. ამის გამო ე. გეგეჭკორმა გენ. ფორესტიე-უოკერს პროტესტის წერილი გაუგზავნა, რაც გასარკვევად გენ. კუკ-კოლისს გადაეგზავნა. ამ უკანასკნელმა კი მოითხოვა, საქართველოს მთავრობას ბოდიში მოეხადა ინგლისის სარდლობის წინაშე პრესის საშუალებით, რაც ქართველებმა არ დააკმაყოფილეს. შარდინი ასკენის, რომ „ინგლისის პრესტიჟი შეირყა საქართველოში“.¹¹

მეტად საყურადღებოა საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილის, საგარეო საქმეთა მინისტრის ე. გეგეჭკორის მიერ ო. უორდროპისათვის გაგზავნილი 1920 წლის 6 იანვრით დათარიღებული ნოტა, სადაც აღნიშნული იყო, რომ ინგლისი არ დაეხმარა მას და ბევრ რამეში ავიწროებდა. ასე, ბათუმში ინგლისის სამხედრო ხელი-სუფლების წყალობით საქართველოს არ მიეცა საშუალება, გაემაგრებინა ბათუმის ოლქის საზღვარი მასზე თურქების შესაძლო თავდასხმისათვის. ამას გარდა, – აღნიშნული იყო ნოტაში, – საქართველოს დამოუკიდებლობის არცნობა სახელმწიფო წყობილების განმტკიცებისათვის მუშაობას აფერხებდა. ინგლისმა არ გამოავლინა აუცილებელი ძალისხმევა ფაქტიური ბლოკადის მოხსნისათვის, რომლისგანაც ძლიერ ზარალდებოდა საქართველო.¹²

შემდეგ საგარეო საქმეთა მინისტრი მიუთითებდა, რომ საქართველო აშკარა საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა კავკასიის საზღვრებთან წითელი არმიის გამოჩენის გამო. ჩრდილოეთიდან ბოლშევიკების და

¹⁰ ი. ტაბაღუა. საქართველო და ევროპის სახელმწიფოები (1918-1921). – გაზ. „თბილისი“, 1989 წ. 12 ივლისი.

¹¹ იქვე.

¹² რ. ცუხიშვილი. ინგლის-საქართველოს... გვ. 93.

სამხრეთიდან თურქების მოსალოდნელი შემოტევებისაგან თავდაცვის მიზნით, ე. გეგეჟკორი მთავრობის სახელით ბრიტანეთის მხარდაჭერას მოითხოვდა შემდეგ საკითხებში: „1. ინგლისის მიერ საქართველოს რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის დაუყოვნებლივი ცნობა. 2. საქართველოსათვის ბათუმის ოლქის დაბრუნება რესპუბლიკის საზღვრების გამაგრების მიზნით. 3. ფართო დახმარების აღმოჩენა იარაღით, სურსათით, ვალუტით“¹³ – წინააღმდეგ შემთხვევაში საქართველოს ინგლისური ორიენტაციის ყოფნა-არყოფნის საკითხი დადგებოდა.

თუ 1919 წელს საქართველომ ინგლისის საგარეო პოლიტიკაში განსაკუთრებული ადგილი დაკარგა, რის გამოც ინგლისმა ხელი აიღო საქართველოში მრავალმხრივი პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესების განხორციელებაზე, ვითარება შეიცვალა 1920 წლის დასაწყისისათვის. ინგლისმა დიდი მარცხი განიცადა „რუსეთის საკითხში“. მისი იმედები, ინტერვენციისა და „თეთრი ძალების“ მხარდაჭერით დაემარცხებინა ბოლშევიზმი, ვერ გამართლდა. მან ვერ შესძლო რუსეთში თავისი ეკონომიკური და პოლიტიკური გეგმების რეალიზაცია. რჩებოდა ერთადერთი შესაძლებლობა – ორიენტაცია აეღო უკვე დამოუკიდებელ სახელმწიფოებზე, კერძოდ ამიერკავკასიისა, რომლებიც, თავის მხრივ, მოკავშირეთა დახმარების მოლოდინში იყვნენ.

ინგლისმა ახალ ვითარებაში ამიერკავკასიაში თავისი დამოკიდებულება ჩამოაყალიბა 1920 წლის 12 იანვრის სპეციალურ მემორანდუმში, რომელიც პარიზის კონფერენციას წარედგინა და რომელიც შემდეგ პუნქტებს მოიცავდა: „1. მოკავშირეთა მიერ საქართველოს მენშევიკური მთავრობის და აზერბაიჯანის მუსავატური მთავრობის დამოუკიდებლობის დე-ფაქტოდ აღიარება. 2. ყველა იმ მარაგის გადაგზავნა საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის სახელზე, რომელიც დენიკინისათვის იყო გამიზნული და გზაში იმყოფება. 3. საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთისათვის დამატებითი დახმარების აღმოჩენა ფინანსების, საბრძოლო საჭურვლის, განსაკუთრებით ვაზნების, ფეხსაცმლის, სურსათის, განსაკუთრებით პურის მიწოდების საქმეში. სათანადო დახმარება ბათუმისა და ბაქოს დაცვის საქმეში, ბოლშევიკების დაუშვებლობა კასპიის ზღვაზე ფლოტთან“¹⁴.

პრემიერ-მინისტრთა საბჭოზე, სადაც ინგლისის პროექტსა და ექსპერტის დასკვნას იხილავდნენ, წარმოიშვა აშკარა სამხედრო ინტერვენციის ხელახლა ორგანიზების საკითხი, რომელსაც დაუპირისპირდა ლოიდ ჯორჯი, რომელმაც წამოაყენა წინადადება ამიერკავკასიისადმი

¹³ რეგისტრული ნომერი ინგლის-საქართველოს... გვ. 94.

¹⁴ ა. სურგულაძე, საქართველოს მენშევიკური მთავრობის... გვ. 645.

იარაღით, ფულითა და სურსათით დახმარების შესახებ, ხოლო მარშალი ფოში კი მოითხოვდა იქ ევროპის ჯარების გაგზავნას, ე. ი. აშკარა სამხედრო ინტერვენციას¹⁵.

საბჭომ გადაწყვიტა, ეცნოთ საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის დამოუკიდებლობა „დე-ფაქტოდ“ და ამავე დროს გაეგზავნათ მათთვის იარაღი, სურსათი და საჭურველი. ეს დიდმნიშვნელოვანი აქტი ქართველმა ხალხმა ზეიმით აღნიშნა.

საქართველოს მთავრობის საგარეო-პოლიტიკური კურსი მოსკოვის დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა. 1920 წლის 31 იანვრის ნოტიო რუსეთის ბოლშევიკური მთავრობის საგარეო საქმეთა სამხედრო კომისარი გ. ჩიჩერინი გარკვევით ითხოვდა აღებული კურსის რადიკალურ შეცვლას. ცხადი იყო, რომ ინგლისზე დამყარებული იმედების გაცრუებით საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მიმართულების კრახის შემთხვევაში საქართველოს ბოლშევიკური აგრესიის რეალური საფრთხე ემუქრებოდა.

ყველაფერი დამოკიდებული იყო იმაზე, მიეცემოდა თუ არა ინგლისის პოლიტიკაში პრიორიტეტი საქართველოზე ორიენტაციას, თუ დიდი ბრიტანეთი, საკუთარი ეკონომიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, მოლაპარაკებას დაიწყებდა მოსკოვთან.

1920 წლის იანვარ-აპრილში დიდი ბრიტანეთის საგარეო პოლიტიკის მესვეურებიც ცდილობდნენ ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ერთიან ბლოკად გაერთიანებას მოსკოვის აგრესიის წინააღმდეგ, რაც სხვადასხვა მიზეზით გაძნელდა.

ინგლისის მთავრობის წარმომადგენლებმა დაიწყეს ამიერკავკასიის თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებისათვის სათანადო მოსამზადებელი სამუშაოების კონკრეტული გეგმის შემუშავება, მაგრამ ლონდონმა პრაქტიკული ნაბიჯების გადადგმისაგან თავი შეიკავა.

მოკავშირეთა ლონდონის I კონფერენციაზე (1920წ. 12 თებერვალი – 10 აპრილი) ამიერკავკასიის რესპუბლიკების თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცების კონკრეტული გადაწყვეტილება არ მიუღიათ. 24 თებერვლის მემორანდუმში მხოლოდ ზოგადად იყო მითითებული, რომ მოკავშირეები გაუწევდნენ დახმარებას ე.წ. „განაპირა“ რესპუბლიკებს, თუ მათ ბოლშევიკები შეესეოდნენ.¹⁶ ლონდონის კონფერენციაზე გამოჩნდა, რომ მიუხედავად საქართველოს საკითხის დროებითი გაცოცხლებისა, დიდი ბრიტანეთის მთავრობა ამ პრობლემას მეორეხარისხოვნად მიიჩნევდა.

ამავე კონფერენციაზე შემუშავებული იქნა ბათუმის საკითხის მოგვარების ასეთი გეგმა: ბათუმი ცხადდებოდა თავისუფალ სანავსად-

¹⁵ ა. სურგულაძე. საქართველოს მენშევიკური მთავრობის... გვ. 646.

¹⁶ რ. ცუხიშვილი. ინგლის-საქართველოს... გვ. 103.

გურო ქალაქად მიმდებარე მცირე ტერიტორიული ზონით ერთა ლიგის მფარველობის ქვეშ. მოკავშირეებს იქ უნდა გაეგზავნათ თითო ბატალიონი ქალაქის გარნიზონის გასაძლიერებლად¹⁷.

1920 წლის აპრილი ბათუმის საკითხში ინგლის-საქართველოს ურთიერთობების გამწვავებით აღინიშნა, რადგანაც მარტის დასაწყისში, ინგლისის მთავრობის არაერთი გაფრთხილების მიუხედავად, ბათუმის ოლქის დაკარგვის საშიშროების თავიდან ასაცილებლად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ინგლისელ მთავარსარდალთან შეუთანხმებლად შეიყვანა სამხედრო ნაწილები ბრიტანეთის საოკუპაციო ზონაში, რითაც შელახა ინგლისის პრესტიჟი. ეს იყო ნაჩქარევი და მოუფიქრებელი ნაბიჯი. ასევე საქართველოს ხელისუფლებამ კატეგორიულად დაგმო ლონდონის კონფერენციის გადაწყვეტილება ბათუმის სტატუსთან დაკავშირებით, მოითხოვა მისი საქართველოსათვის დაბრუნება და თანხმობა განაცხადა, ქ. ბათუმი ინგლისელების სამხედრო ბაზად გადაექცია. ეს მოქმედებაც ინგლისის ინტერესების საწინააღმდეგო იყო და სერიოზულ შეცდომას წარმოადგენდა¹⁸.

მოკავშირეთა სან რემოს კონფერენციის 1920 წლის 18-23 აპრილის სხდომებზე დიდმა ბრიტანეთმა საფრანგეთისა და იტალიის სათანადო მხარდაჭერა ვერ მიიღო. მათ თავი შეიკავეს ბათუმში თითო ბატალიონის გაგზავნაზე იმ მოტივით, რომ ეს რუსეთთან ომის ტოლფასი იქნებოდა¹⁹, რითაც ლონდონის კონფერენციის გადაწყვეტილება უგულვებლყოვეს. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ბრიტანეთს მოკავშირეთა იმედი არ უნდა ჰქონოდა. ის ამიერკავკასიაში მარტო აღმოჩნდა.

ამავე დროს მოვლენები ელვისებურად განვითარდა. ბოლშევიკები ზღვიდან დაემუქრნენ ბათუმს. 27 აპრილს მოსკოვმა აზერბაიჯანის ანექსია მოახდინა. 7 მაისს საქართველოს მთავრობამ, ინგლისელების ზურგს უკან, ბოლშევიკურ რუსეთთან კაბალური ხელშეკრულება გააფორმა²⁰, რაც ასე თუ ისე საქართველოში ბრიტანეთის ინტერესების საწინააღმდეგო იყო, რითაც „რუსეთის საკითხში“ ბრიტანეთის პოლიტიკა, რაც ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ორიენტაციაზე იყო გათვლილი, მარცხისათვის აღმოჩნდა განწირული. ლონდონში თანდათან გაძლიერდა ის ფრთა, რომელიც ლენინის მთავრობასთან ურთიერთო-

¹⁷ რ. ცუხიშვილი. ინგლის-საქართველოს... გვ. 103.

¹⁸ იქვე გვ. 104.

¹⁹ История дипломатии, т. 3, М., 1945, გვ. 89.

²⁰ ამ საკითხზე დაწვრილებით იხ.: ლ. თოიძე. რუსეთ-საქართველოს 1920წ. 7 მაისის ხელშეკრულება, მისი დარღვევა რუსეთის მიერ და საქართველოს ფაქტობრივი ანექსია, – ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1998, გვ. 388.

ბის დაძვარებას მოითხოვდა. მაისის ბოლოს რუსეთის ბოლშევიკური დელეგაცია ლონდონში ჩავიდა, რაც ბოლშევიკების უდავო წარმატება იყო.

ამის შემდეგ ავტომატურად დადგა ბათუმიდან ინგლისის ჯარების გაყვანის საკითხი, მაგრამ გასარკვევი იყო ბათუმის ოლქის მომავალი ბედი. ბათუმში მოქმედებდა რამდენიმე პოლიტიკური ძალა, რომლებიც ცდილობდნენ ინგლისელების წასვლის შემდეგ ხელისუფლების ჩაგდებას, მაგრამ მისი გადაწყვეტის ერთადერთი სწორი გზა ბათუმის საქართველოსათვის გადაცემა იყო. თურქებსა და ბოლშევიკებს ინგლისი ოლქს არ დაუთმობდა, ხოლო საქართველოს ისტორიული, ეთნოგრაფიული და სხვა უფლებები ბათუმზე ეჭვს არ იწვევდა, ამასთანავე, 1920 წლის აპრილის არჩევნებმა აჩვენა, რომ მოსახლეობის დიდი ნაწილი საქართველოს უჭერდა მხარს²¹.

10 ივნისს ბრიტანეთის მთავრობის სხდომაზე დაადგინეს, მოენსნათ ბათუმის ოკუპაცია და მთელი ოლქი გადაეცათ საქართველოსათვის. 28 ივნისის შეთანხმებით ინგლისის მთავრობის მიერ ოლქის, პორტის და ქ. ბათუმის საქართველოს მთავრობისათვის გადაცემის შემდეგ საქართველოს მთავრობა გარანტიას იძლეოდა, რომ უზრუნველყოფდა დამოუკიდებელი რესპუბლიკების – სომხეთისა და აზერბაიჯანის ტვირთების თავისუფალ ტრანზიტს ბათუმის პორტში და პორტიდან საქართველოს რკინიგზებით და ვალდებულებას იღებდა, რომ აღნიშნულ რესპუბლიკებს ბათუმის პორტით თავისუფალი სარგებლობის უფლებას მისცემდა.

20 ივნისიდან დაიწყო ინგლისის ჯარების ევაკუაცია ბათუმიდან. ინგლისის საოკუპაციო ხელისუფლებამ გარკვეული ღონისძიებები გაატარა, რათა ბათუმის ოლქში საქართველოს სამხედრო ნაწილების შესვლა შეემზადებინა. 1 ივლისს საქართველოს სამხედრო ნაწილებმა გენ. გ. კვინიტაძის მეთაურობით, ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე დაიკავეს ნატანებ-ქობულეთის რკინიგზის ხაზი, ქობულეთი, კინტრიშის ხიდი და 3 ივლისს ბარცხანაში შევიდნენ. 7 ივლისს, 12 საათზე საქართველოს ჯარები შევიდნენ ქ. ბათუმში. საღამოს 6 საათზე გაიმართა ინგლისის წარმომადგენლების მიერ ქ. ბათუმისა და ბათუმის ოლქის საქართველოსათვის გადაცემის საზეიმო ცერემონიალი.

საქართველოს მთავრობის დადგენილებით, ქ. ბათუმსა და ბათუმის ოლქში სამხედრო წესები გამოცხადდა. ოლქის განსაკუთრებულ კომისრად დაინიშნა ჩხიკვიშვილი. ივლისის შუა რიცხვებში ბრიტანული ნაწილების ევაკუაცია დასრულდა²².

ინგლისი თავის მოკავშირეებს შორის ეძებდა ისეთს, ვისაც შე-

21 რ. ცუხიშვილი. ინგლის-საქართველოს... გვ. 107.

22 იქვე, გვ. 109.

ედლო ეს მხარე დაეკავებინა და 1919 წლის მარტ-აპრილში არჩევანი იტალიაზე შეაჩერა. დაიწყო ფარული მოლაპარაკებები მასთან²³. ამ პერიოდს დაემთხვა საფრანგეთის მარცხი უკრაინაში. ფრანგების გაქცევამ ოდესიდან და სევასტოპოლიდან მათ წაართვა შანსი, შეჭრილიყვნენ ამიერკავკასიაში. ამასთანავე, ინგლისელებმა ფაქტობრივად გამოდევნეს საფრანგეთი უკრაინიდან და ის თავისი გავლენის ქვეშ მოაქციეს. ინგლისის მთავრობაში დაიწყო გავლენის სფეროების გადანაწილების პროექტის მზადება. ამიერკავკასიაში ინგლისის მემკვიდრე გახდა იტალია.

საქართველო ბედის ანაბარა იქნა მიტოვებული. საქართველოს მთავრობამ დააყენა საქართველოს დამოუკიდებლობის ოურიდიული ცნობისა და ერთა ლიგაში მისი გაწევრიანების საკითხი. ამ მიზანს ემსახურებოდა საგარეო საქმეთა მინისტრის ე. გეგეჭკორის ვიზიტი ინგლისში 1920წ. სექტემბერში. ერთა ლიგაში საქართველოს გაწევრიანება ინგლისის მიერ საქართველოს „დე-იურედ“ ცნობისა და მისთვის ყოველგვარი დახმარების აღმოჩენის ტოლფასი იყო, მაგრამ, თავის მხრივ, ერთა ლიგის მეშვეობით, მასში საქართველოს გაერთიანების შემთხვევაში, ბრიტანეთს ეკისრებოდა ის ვალდებულება, რაც მის ინტერესებში არ შედიოდა, რის გამოც ლონდონმა დიდი წინააღმდეგობა გაუწია საქართველოს მიღებას ამ საერთაშორისო ორგანიზაციაში. ინგლისმა თავისი დამოკიდებულება ამ საკითხისადმი შემდეგნაირად გამოხატა: „საქართველოს ბედისადმი ინგლისი არაა გულგრილი და მომხრეა მისი დამოუკიდებლობისა, მაგრამ მთელ მსოფლიოში იმდენი საზრუნავი აქვს, რომ წინასწარ ვერ განსაზღვრავს, რა პრაქტიკული დახმარების გაწევას შესძლებს. ამიტომ საქართველო საკუთარ ძალებს უნდა დაეყრდნოს“.²⁴

ინგლისის პოზიციამ გადამწყვეტი როლი ითამაშა. ინგლისისა და საფრანგეთის ოპოზიციამ საქართველოს არჩევა არსებითად შეუძლებელი გახადა, – წერდა საქართველოს დელეგაცია თავის მთავრობას²⁵.

1920 წლის ნოემბერ-დეკემბერში საფრანგეთი, ინგლისთან ერთად მოელოდა თურქებისა და წითელი არმიის შეტაკებას ამიერკავკასიაში და იმედოვნებდა, რომ ის დამთავრდებოდა საბჭოთა ხელისუფლების დაღუპვით, მაგრამ როცა ეს იმედი არ გამართლდა, 1921 წლის იან-

23 ამ საკითხზე დაწვრილებით იხ.: დ. ჯოჯუა. საქართველო-იტალიის ურთიერთობა 1919-1921 წლებში, თბ., 1997; ი. ტაბაღუა. საქართველოს მანდატი, – გაზ. „კომუნისტი“, 1989წ. 6 ივნისი; ი. ტაბაღუა. იტალიის არქივებში. მასალები საქართველოს შესახებ, – გაზ. „თბილისი“, 1990წ. 2 თებერვალი.

24 ნ. გაბაშვილი. დამოუკიდებელი საქართველო და ინგლისის დიპლომატია, – გაზ. „თავისუფალი საქართველო“, 1991, №1.

25 რ. ცუხიშვილი. ინგლის-საქართველოს... გვ. 113.

ვარ-მარტში მოკავშირეებმა სცნეს მენშევიკური მთავრობის დამოუკიდებლობა, თუმცა უკვე ძალიან გვიანი იყო. დამოუკიდებელი საქართველო აშკარა საფრთხის წინაშე იდგა. 1920 წლის ნოემბერში წითელმა არმიამ სომხეთის ანექსია მოახდინა. ჯერი საქართველოზე მიდგა. ამასთან დაკავშირებით პოლკ. სტოქსი დეპეშით სთხოვდა დიდი ბრიტანეთის მთავრობას, გაეწია საჭირო დახმარება მისთვის. 1921 წლის 20 იანვრის დეპეშაში საქართველოსათვის საჭირო იარაღის ზუსტი ნუსხაც კი წარუდგინა, მაგრამ პირიქით, გენ. ოდიშელიძის ხელმძღვანელობით ევროპაში იარაღის შესაძენად გაგზავნილ ჯგუფს ინგლისელებმა გზა გადაუღობეს და ხელცარიელი დააბრუნეს უკან²⁶.

1920 წლის დეკემბერში ლონდონში ინტენსიურად მიმდინარეობდა ინგლის-რუსეთის მოლაპარაკება. 1921 წლის 16 მარტს გაფორმებულ სავაჭრო ხელშეკრულებაში აღნიშნული იყო, რომ „ბრიტანეთის მთავრობა... განსაკუთრებულ ვალდებულებას კისრულობს რუსეთის საბჭოთა მთავრობის წინაშე იმ ქვეყნებთან დაკავშირებით, რომლებიც შეადგენდნენ ყოფილი რუსეთის იმპერიის ნაწილს და ამჟამად გახდნენ დამოუკიდებლები“.²⁷ ამით ლოიდ ჯორჯის მთავრობა ოფიციალურად ადასტურებდა საქართველოზე რუსეთის გავლენას.

მას შემდეგ, რაც ინგლისმა სავაჭრო კავშირი დაღო საბჭოთა რუსეთთან, საფრანგეთი შეეცადა, კომპენსირება გაეკეთებინა ამიერკავკასიაში ინგლისელთა „უმოქმედობისათვის“. საქართველოს პორტებში საფრანგეთის ესკადრა შემოვიდა. შემთხვევითი არ იყო საქართველოში შავი ზღვის ესკადრის უფროსის აღმირალ დიუმენილის ვიზიტი, რომელიც მენშევიკებს დაჰპირდა დახმარებას ზღვიდან²⁸. ამასობაში წითელი არმია მოიწვედა საქართველოსაკენ. „მთავარ საკითხათ იყო იარაღი, – იხსენებს ნ. ჟორდანიას. – ვაფრინე ყველგან დეპეშები, არსაიდან დაპირება, ხოლო ლონდონიდან ცივი უარი... საფრანგეთმა დაგვიპირდა რუსის თოფების მოცემას სტამბოლიდგან, მაგრამ ესეც ვერ მოაწია ომის ბოლომდის და ისიც ყველა გაფუჭებული და შეკეთებული აღმოჩნდა“.²⁹

საქართველომ რეალური და აუცილებელი დახმარება ინგლის-საფრანგეთისაგან ვერ მიიღო. რუსეთმა და თურქეთმა გაინაწილეს გავლენის სფეროები ამიერკავკასიაში, რაც საბოლოოდ დასრულდა 1921წ. 16 მარტის ხელშეკრულებით, რომლის I მუხლით თურქებს გადაეცა სა-

²⁶ პ. სურგულაძე. 1918 წლის 26 მაისი. – ჟურნ. „დროშა“, 1990, №5.

²⁷ Документы внешней политики СССР, т. 3, М., 1959, გვ. 608.

²⁸ В. И. Адамия. Из истории английской интервенции Грузии (1918-1921), Сухуми, 1961, გვ. 213.

²⁹ ნ. ჟორდანიას. ჩემი წარსული (მოგონებანი), თბ., 1990, გვ. 119.

ქართველოს ისტორიული ოლქები ართვინი, ოლთისი და არტაანი, ხოლო მეორე მუხლით ანკარამ ცნო საქართველოს (რუსეთის) უფლებები ქ. ბათუმზე³⁰. 18 მარტს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ დატოვა საქართველო და ემიგრაციაში წავიდა.

„სტამბოლში მინახულა საფრანგეთის ელჩმა შევალიემ, – წერს ნ. ჟორდანია, – შემდეგ იტალიის – ჩერუტიმ და ორივემ თავიანთი მთავრობის სახელით გადმომცეს მიპატიჟება მათ სამშობლოში. მე ეს მივიღე კარგ ნიშნათ. ვიფიქრე საფრანგეთისა და იტალიის მთავრობები გადადგამენ ოფიციალურ ნაბიჯს მოსკოვის წინაშე ჩვენი საკითხის გამო. ვინაიდან განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ვაწერდი საფრანგეთის თაოსნობას ამიტომ შევალიეს მიპატიჟება მივიღეთ, ჩერუტის მადლობა გამოუცხადეთ. აპრილის პირველ რიცხვებში ჩავედით პარიჟში, ჩავგყვამ შევალიე. სადგურზე მისვლისთანავე გული გამიტყდა, არავინ ოფიციალური წარმომადგენელი მთავრობისა არ შეგვხვდა, შევალიეც გაოცებული იყო, თუმცა არა უთქვამს რა. ეს მივიღეთ გლახა ნიშნათ, არა ოფიციალურ მიღებათ, მაშასადამე, კერძო პირათ... საფრანგეთის ოფიციალური წრეები ინტერესს არ იჩენდნენ“.³¹

საქართველოში დატრიალებული მოვლენებისადმი ლონდონს თავისი დამოკიდებულება არ გამოუხატავს. „ლონდონის ვიზა ვითხოვე საელჩოში, – აგრძელებს ნ. ჟორდანია. – ლონდონმა უარი მითხრა, არც კი მიშვებდა ინგლისში. საკითხი იყო ნათელი, ლოიდ ჯორჯს ჩვენი ქვეყანა აღარ აინტერესებდა. მე პარტიის გზით ვიზა მივიღე. ჩავედი, ვინახულებე, პირველ რიგში ერთა ლიგის დიდი მოღვაწე და ჩვენი დიდი ქომაგი ლორდ სესილი, როცა ვაკათავე ჩემი მოკლე მოხსენება, შემომეკითხა: ახლა რა გნებავთ ბატონო, საქმე გათავებულად უნდა ჩაითვალოს“.³²

„არავინ არავითარ ინტერესს არ იჩენდა, გარდა სოციალისტებისა. არც ერთ სხვა პარტიას თანაგრძნობის რეზოლუციაც კი არ გამოუტანია. არც ერთ მთავრობაზე ახალგაზრდა სახელმწიფოს დაპყრობას და მოსპობას შთაბეჭდილება არ მოუხდენია. აშკარა იყო ჩვენთვის, რომ ევროპის საზოგადოება დაღალულია, სხვისი სატყვივარი მათ არ სტკივა, არც ამჩნევს მას და ცდილობს მხოლოდ ერთს – იყოს თავისთვის წყნარად, უღარდელათ“,³³ – ასეთი იყო ნ. ჟორდიანიას სამწუხარო დასკვნა დამოუკიდებელი საქართველოს დაღუპვის ფაქტისადმი ევროპის სახელმწიფოების დამოკიდებულებისა.

³⁰ История дипломатии, т. 3, гл. 110.

³¹ ნ. ჟორდანია. ჩემი წარსული, გვ. 128.

³² იქვე.

³³ იქვე, გვ. 129.

Д. Б. ПЕРТАЯ

НЕЗАВИСИМАЯ ГРУЗИЯ И АНГЛО-ФРАНЦУЗСКИЕ ПЛАНЫ (1918-1920гг.)

В работе дана общая характеристика международной обстановки в период образования Грузинской Демократической Республики и на этом фоне показаны интересы Великобритании и Франции в Закавказье. Отмечено, что Закавказье, не признавшее большевистский режим, в политических кругах стран Антанты рассматривалось как потенциальный союзник против Советской России. Со своей стороны, правительство Грузинской Демократической Республики возлагало большие надежды на Антанту и всемерно стремилось заручиться её поддержкой и добиться признания независимости Грузинского государства.

12 января 1920г. Англия и Франция признали де-факто независимость Грузии, Армении и Азербайджана и даже попытались создать военно-политический блок Закавказских государств. Однако, после того, как большевики вышли победителями в гражданской войне, руководители Англии и Франции воздержались от активной поддержки стран Закавказья. Более того, официальный Лондон взял курс на сотрудничество с Россией и подписал с ней торговое соглашение. Всё это создало весьма благоприятный фон для осуществления агрессивных планов России в Закавказье и завоевания Красной армией Грузии в феврале-марте 1921г.

ΑΪ ΑΪ ΔΑΘΟΑΕΑ

ΟΑΘΑΘΕΑΑΕ Ϊ Ο ΑΑΪ ΕΘΑΘΕΘΕ Ε ΘΑΘΘΑΕ ΕΕΕΘ ΑΕΪ ΪΪ ΪΕΕΘΘΕ ΪΑΑΪ ΪΑΘΑΪ ΑΑ (1918-1921ΒΒ.)

1918 წლის 26 მაისს საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ საქართველო დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოაცხადა. ხელისუფლებაში მოვიდნენ მენშევიკები, რომლებიც თითქმის სამი წლის განმავლობაში სათავეში ედგნენ და წარმართავდნენ ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკას.

სოციალ-დემოკრატიული პარტია საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის თავიდანვე არ იბრძოდა და არც საამისო ეკონომიკური პროგრამა ჰქონდა შემუშავებული. საგარეო სიტუაციით შეპირობებული მოულოდნელი დამოუკიდებლობის ვითარებაში მმართველ პარტიას ყველაზე მეტად ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის მოწესრიგება გაუჭირდა. ძალიან რთული პერიოდი იყო. 4 წლის მანძილზე მიმდინარე პირველმა მსოფლიო ომმა შთანთქა ყველა მეომარი ქვეყნის დოვლათი, მოშალა ნორმალური ცხოვრება. ასეთ ვითარებაში, გ. რობაქიძის სიტყვებით, „ლტოლვილნი და შევიწროებულნი მიუხედავად მათი რწმენისა და სარწმუნოებისა საქართველოში პოულობდნენ მშვიდ თავშესაფარს. და ყოველივე ეს ხდებოდა მაშინ, როდესაც თვით საქართველო დამშეული იყო, ვინაიდან მის ირგვლივ და მის წინააღმდეგ საშინელი ბრძოლა წარმოებდა, როდესაც ოსმალეთი მას თავის მტრად რაცხდა, დიდ ანტანტას თავის მოწინააღმდეგე ბანაკის დამხმარედ მიაჩნდა და ფარულ ბოლშევიკობას სწამებდა, თეთრი რუსეთი იმპერიის შენობის დამრღვევად და კომუნიზმის აგენტად ნათლავდა, წითელი რუსეთი კი კონტრრევოლუციის ბუდესა და დენიკინის მოკავშირეს უწოდებდა, ხოლო ორივე ერთად თანაბრის სისასტიკითა და ვერაგობით საშინელ სასურსათო და პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ბლოკადის რკალს არტყამდა ირგვლივ და მოუსვენრად მუშაობდა მის შიგნიდან ასაფეთქებლად“.¹

¹ ლ. თოიძე. ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც, თბ., 1991, გვ. 81.

საქართველოს მოსახლეობა 1900-1921წწ. დაახლოებით 2,5 მლნ იყო. მოსახლეობის 4/5 სოფლად ცხოვრობდა და უმთავრესად სოფლის მეურნეობას ეწეოდა, დანარჩენი – სავაჭრო-სამრეწველო საქმიანობას უპირატესად ქალაქებში. 18 ათ. თავადაზნაურული ოჯახიდან მხოლოდ 3 ათ.-მდე მსხვილი და საშუალო მემაძულე მიეკუთვნებოდა ეკონომიკურად გაბატონებულ კლასს². გაბატონებული კლასის უმრავლესობას შეადგენდა გაბურჟუებული ზედაფენა. თავადაზნაურთა 3/4 ეკონომიკურად საშუალო გლეხობას უთანასწორდებოდა, კულაკი, რომელიც გლეხობის 4-5%-ს შეადგენდა, თავს ქალაქელ ვაჭარს და სოფლის მსხვილ მემაძულეს უთანაბრებდა, გაიზარდა მსხვილ ვაჭარ-მრეწველთა რიცხვი, გლეხობის 3/5 პროლეტარებსა და ნახევრადპროლეტარებს წარმოადგენდა. ოფიციალური მონაცემებით, საკუთრივ სოფლის პროლეტართა რაოდენობა საუკუნის დამდეგისათვის 33 ათ. კაცს აღწევდა, მუდმივ სასოფლო-სამეურნეო და სამრეწველო მუშათა რიცხვი კი 10 ათ. აღემატებოდა³.

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე საქართველოს მთავრობა შეუდგა თურქების იერიშების მოგერიებას. მათ მიერ წამოყენებული ულტიმატუმი მთელ საქართველოს თურქეთის ჯარებით ოკუპაციას უქადდა. ამ მძიმე მდგომარეობაში საქართველომ გერმანიის დახმარება მიიღო, რომელმაც შესთავაზა, რომ შეაჩერებდა თურქეთის შეტევას და აიძულებდა მას, ბრესტ-ლიტოვსკის ზავით განსაზღვრული საზღვრებიდან დაეხია. გერმანია უანგაროდ არ აკეთებდა ამას. გერმანიის პარლამენტის 1918წ. 24-25 ივნისის სხდომაზე გაკეთებულ ფონ ვესტარფის მოხსენების ამონაწერიდან ჩანს, რომ „...გერმანიისათვის საქართველოს მნიშვნელობა განისაზღვრება ძირითადად მისი წიაღისეულით (ნავთობი, სპილენძი, მარგანეცი), აგრეთვე ნაყოფიერი მიწითა და კლიმატური პირობებით, მაგრამ მომავალში წამყვანი მნიშვნელობა მის გეოგრაფიულ მდებარეობას ექნება, როგორც გამავალ გზას შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე და მის იქით. სწორედ ამ გზით გერმანია უზრუნველყოფს თავის მეურნეობას საჭირო ნედლეულით, რასაც მომავალში გერმანიისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ექნება“.⁴

ფონ კრესის აღიარებით, გერმანელებმა საქართველოდან გაიტანეს 31000 ტ. მარგანეცი, 66,7 ტ. სპილენძი, 360 ტ. მატყლი, 45 ტ. ძონ-

² А. Бендианишвили. Грузинская деревня в 1864-1917гг., Тб., 1968, გვ. 70.

³ იქვე, გვ. 70-74.

⁴ ახალი საქართველო. – მემორანდუმი სტატისტიკური ცხრილითა და რუკის სქემით მიხედვით წერეთლისა, აგრეთვე დანართი – ამონაწერი გერმანიის პარლამენტის 1918 წლის 24-25 ივნისის სხდომის ოქმიდან, გვ. 5-8; ლ. თოიძე. ინტერვენციაც, ოკუპაციაც..., გვ. 78.

ბები, 40350ც. ცხვრის ტყავი, 340 ც. რეზინის სალტე, 1201 ც. ავტოსაფარი და სხვ. „სამაგიეროდ, – აცხადებდა ფონ კრესი, – გერმანელებს საქართველოში განზრახული ჰქონდათ შემოეზიდათ გერმანული საქონელი, მაგრამ ეს ვერ მოხერხდა ჯერჯერობით, რადგან... გერმანიის ეკონომიკა მძიმე მდგომარეობაშია და საქონლის ყოველგვარი მარაგი ამოუწურიაო“.⁵

გერმანელებმა 1918წ. 26 დეკემბერს დატოვეს საქართველო. მალე ისინი ინგლისელებმა შეცვალეს. საქართველოს დემოკრატიული მთავრობის ბრძოლა მათ წინააღმდეგ უმთავრესად პოლიტიკური თუ დიპლომატიური ხასიათის იყო. ინგლისელებმა წასვლის წინ აჭარა საქართველოს „დაუტოვეს“.

საქართველოს ბუნებრივი სიმდიდრეებით დაინტერესებას იჩენდა იტალია. 1919წ. თებერვალში დიდი ბრიტანეთის ძალები უნდა შეცვლილიყო იტალიელებით, მაგრამ ეს არ მოხერხდა. 1919წ. აპრილში საქართველოს ეწვია იტალიის საგანგებო სამხედრო მისია პოლკ. გაბას მეთაურობით. მისიის საქმიანობა ძირითადად ეკონომიკური სფეროთი იჩენდა დაინტერესებას. მისია აგროვებდა ეკონომიკური ხასიათის ინფორმაციებს, რეკომენდაციებს უწევდა საქართველოს მთავრობის წინაშე იტალიელ ვაჭარ-მრეწველებს და ფირმების წარმომადგენლებს, ეხმარებოდა მათ სხვადასხვა ნედლეულის შესყიდვასა და გატანაში⁶.

ხანგრძლივმა ომმა, ინტერვენტების თარეშმა, ქვეყნის სამეურნეო ორგანიზმის მოშლამ უარყოფითი გავლენა მოახდინა საქართველოს ეკონომიკაზე. თუ 1913წ. შემოდგომის პურის ნათესს 107,8 ათ. ჰა ეკავა, 1921 წლისათვის ის 100 ათ. ჰა-თი შემცირდა, ვენახის ფართობი – 29,5 ათ. ჰა-მდე. სოფლის მეურნეობაში ყველაზე ჩამორჩენილი დარგი იყო მეცხოველეობა. 1917წ. მონაცემებით საქართველოში გლეხურ მეურნეობათა 14,9%-ს საერთოდ არ ჰყავდა პირუტყვი, 37%-ს – ძროხა. სამეურნეო ნაწილის მოშლის ვითარებაში ჩაკვდა საშინაო და საგარეო ვაჭრობა. 1919წ. 1 იანვრიდან 1920წ. 1 იანვრამდე საგარეო ვაჭრობის საერთო ბრუნვიდან შემოზიდვა 66%-ს უდრიდა, გაზიდვა – 34%-ს⁷.

უაღრესად მწვავედ დადგა მიწის საკითხი. ამიტომ მენშევიკები მათ მიერ წინათ აღიარებული მიწის მუნიციპალიზაციის უარყოფამდე

⁵ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918წ. 19 ნოემბერი.

⁶ ამ საკითხზე დაწვრილებით იხ.: დ. ჯოჯუა. საქართველო-იტალიის ურთიერთობა 1919-1921 წლებში, თბ., 1997; ი. ტაბაღუა. საქართველოს მანდატი, – გაზ. „კომუნისტი“, 1989წ. 6 ივნისი; ი. ტაბაღუა. იტალიის არქივებში. მასალები საქართველოს შესახებ, – გაზ. „თბილისი“, 1990წ. 2 თებერვალი.

⁷ ა. სურგულაძე. საქართველოს მენშევიკური მთავრობის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა. – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. VI, თბ., 1972, გვ. 597.

მივიდნენ. „...წვრილ წარმოებას კერძო საკუთრება უფრო ეგუება. ამიტომ ავიღეთ ჩვენ ხელი მუნიციპალიზაციაზე და შევჩერდით ისეთ ფორმაზე, რომელიც არც ეკონომიკურ განვითარებას შეზღუდავს და არც გლეხებისათვის იქნება მიუღებელი – ეს არის მიწის კერძო საკუთრება,“ – წერდა გაზ. ერთობა 1918წ. ნოემბერს.

1919 წლის 22 იანვარს დამფუძნებელი კრების მიერ მოწონებულ იქნა აგრარული კანონი, რომელიც მიწაზე კერძო საკუთრების დაწესებას და სახელმწიფო ფონდიდან გლეხობაზე მიწების მიყიდვას ითვალისწინებდა. „ჩვენი სოციალიზმი უმთავრესად გამოიხატა აგრარულ რეფორმაში. ის, რაც ჩვენში მოხდა ამ სფეროში უფრო ეწოდება რევოლუციას, ნამდვილათ კი ეს იყო რეფორმა. რატომ? იმიტომ რომ ეს ჩატარდა ყოველივე ძალადობის, არეულობის და ბრძოლის გარეშე... უსასყიდლოთ მდნების ჩამორთმევა, უბრალო კონფისკაცია დემოკრატიული გზით, ყველა პირობებში იქნებოდა ეკონომიკური კატასტროფა, სამოქალაქო ომის გამომწვევი, ხოლო აგრარულ პირობებში კი ის თავისთავად საგულისხმოდ გადაიქცა“,⁸ – იგონებდა ნ. ჟორდანიას.

ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები მენშევიკურმა მთავრობამ შემდეგნაირად განსაზღვრა: „ჩვენი ნაციონალური აღორძინება პირველყოვლისა მოითხოვდა მთელი ხალხის დაინტერესებას... არა სიტყვიერ, პროპაგანდით, არამედ რეალურათ, ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებით. თავისუფალ საქართველოს მისთვის უნდა მიეცა რაღაც მეტი... ეს იყო საგარეო მყუდროების გარდა ეკონომიკური გაუმჯობესება... ჩვენი ხელმძღვანელი აზრი იყო..., გლეხობას დაენახა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობამ მას მოუტანა მიწა, მისცა ცხოვრების ახალი საშუალებანი. ასე რომ, აგრარული რეფორმა გახდა უაღრესათ ნაციონალური რეფორმა ჩვენში“.⁹

ფაქტს იმისა, რომ ქართველი გლეხი იარაღით არ შეიძლებოდა დაპირისპირებოდა ეროვნულ მთავრობას და ეს ყველაფერი საბჭოთა რუსეთის მიერ იყო ინსპირირებული, ადასტურებს 1919 წლის დამლევს სპეციალური დავალებით საქართველოში მყოფი ა. კობახიძე (მირსკი) თავის წერილში ლენინისა და სტალინისადმი, სადაც აღნიშნავს, რომ გლეხობა საქართველოში პასიურია. ქართველი მენშევიკების აგრარულმა პოლიტიკამ მას კერძო საკუთრებაში გადასცა მიწის განსაზღვრული ნორმა, რამაც განაპირობა, რომ გლეხობა მხარს უჭერს მენშევიკებს¹⁰.

მიუხედავად მძიმე ეკონომიკური ვითარებისა, არც მუშათა კლასი

⁸ ნ. ჟორდანიას. ჩემი წარსული (მოგონებანი), თბ., 1990, გვ. 100.

⁹ იქვე, გვ. 102.

¹⁰ გაზ. „სახალხო განათლება“, 1989წ. 24 მაისი.

აუჯანყდა მთავრობას. ის მხოლოდ თავისი ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას ცდილობდა, რასაც თვითონ ბოლშევიკებიც ადასტურებენ. იგივე ა. კობახიძე (მირსკი) აღნიშნავს, რომ მენშევიკები შედარებით სრულად აკმაყოფილებენ საქართველოს მუშათა მოთხოვნებს. თეთრი პური კერძო გაყიდვაში 30 მანეთი ღირს 1 ფუთი, მუშისათვის კი – 4 მანეთი, ხოლო დეფიციტი ამ ღონისძიების შედეგად – დაახლოებით 150 მლნ მანეთი – იფარება ხაზინით¹¹.

1924 წლის რკპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის ოქტომბრის პლენუმზე გაკეთებულ მოხსენებაში ს. ორჯონიკიძე, ეხებოდა რა საქართველოს მდგომარეობას, აღიარებდა: „...ჩვენსა და მენშევიკებს შორის ატეხილი დავა ჯერ კიდევ 1904-1905 წლებში მენშევიკთა სასარგებლოდ გადაწყდა... მუშები 1921 წელს მასობრივად გამოეხმაურნენ მენშევიკთა მთავრობის მოწოდებას შაშხანით ხელში გამოელაშქრათ ჩვენ წინააღმდეგ, როცა მენშევიკებს შეეუტიეთ“¹².

ცხადია, ქართველი თავადაზნაურობა ვერ დარჩებოდა კმაყოფილი მთავრობის მიერ განხორციელებული ეკონომიკური რეფორმებით (მათ ხომ მიწის გარკვეული რაოდენობა დაკარგეს), თუმცა ცნობილია, რომ ეს რეფორმები სრულებითაც არ ატარებდნენ რადიკალურ ხასიათს. ისიც ცნობილია, რომ ქართველმა თავადაზნაურობამ 1917 წლის შემოდგომაზე ჯერ თავადაზნაურთა საგუბერნიო კრებებზე, შემდეგ კი – ქართულ ეროვნულ თავყრილობაზე, „თავადაზნაურობის კოლექტიური ქონება“ ქართველ ხალხს გადასცა ნებაყოფლობით. ამ ქონებაში შედიოდა თბილისისა და ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკები, თბილისისა და ქუთაისის ქართული გიმნაზიები, კახეთის რკინიგზა, ქართული კლუბის შენობა და 800 დეს. მიწა თბილისისა და წინამძღვართ კარში, რის გამოც ნ. ჟორდანიამ ეროვნულ ყრილობაზე მათ მადლობა გადაუხადა¹³.

მძიმე იყო მდგომარეობა მრეწველობაში. სამრეწველო საწარმოები სათბობისა და ნედლეულის მწვავე ნაკლებობას განიცდიდნენ. მოძველებული და შეუკეთებელი დაზგებისა და მოწყობილობების მწარმოებლურობა მეტად დაბალი იყო. ამის გამო სამრეწველო საქონელი უმნიშვნელო რაოდენობით მზადდებოდა. სახალხო მეურნეობაში წინათ დაგროვილი საქონლის მარაგი მალე ამოიწურა და მიმდინარე მოხმარების უზრუნველსაყოფად ერთი მთავარი გზა დარჩა – იმპორტი. მაგრამ იმპორტისათვის საჭირო იყო ოქროს მარაგი ან უცხოური ვალუ-

¹¹ იქვე.

¹² მლი ცპა, ფ. 17, აღწ. 2, საქ. 154; ლ. თოიძე. ინტერვენციაც, ოკუპაციაც... გვ. 121-123.

¹³ გაზ. „ერთობა“, 1917, №203.

ტის მუდმივი წყარო. არც ერთი და არც მეორე ომით გაჩანაგებულ ეკონომიკურად ჩამორჩენილ ქვეყანას არ მოეპოვებოდა. უკეთესი მდგომარეობა არც სოფლის მეურნეობაში იყო. შემცირდა ყველა სასოფლო-სამეურნეო კულტურის წარმოება. განსაკუთრებით დაეცა ის დარგები, რომლებიც რუსეთის და უცხოეთის ბაზრებთან იყო დაკავშირებული – მევენახეობა, მეთამბაქოება, მეაბრეშუმეობა. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაქვეითება მძიმე მდგომარეობას უქმნიდა ქალაქების სურსათით მომარაგებას. „კვების საქმე მართლაც ცუდათ იყო მოწყობილი, – იხსენებდა ნ. ჟორდანიას. – რუსეთი... პურს ჩვენსკენ არ უშვებდა, ყუბანის დემოკრატიული მთავრობის მიერ გამოგზავნილი მთელი გემი ხორბლეულისა დააკავეს დენიკინელებმა და უკან დააბრუნეს ტუაფსეში. უცხოეთიდან ვერ ვღებულობდით ბლოკადის გამო... ხანდახან უცაბედათ ვახერხებდით სტამბოლის გზით პურის გამოპარებას უცხოეთიდან... მეც სანოვავეს ჩემი სახლიდან ვიღებდი ხშირათ. ერთხელ ჩამოვიდა დედაჩემი მრავალნაირი სანოვაგით, გაგვიხარდა რასაკვირველია. დედა მეუბნება: მითხრეს შენ მინისტრი ხარო, რავა დავიჯერო, ჩემი სარჩენი მინისტრი ვის გაუგონიაო. მართლაც, გამოდიოდა, რომ მე მას კი არ ვარჩენდი, არამედ ის მე“.¹⁴

საქონლის მწვავე ნაკლებობამ შექმნა ხელსაყრელი პირობები სპეკულაციის აყვავებისათვის. ეწყობოდა სააქციო საზოგადოებები, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ სპეკულაციური ვაჭრობის წარმოებას. 1919 წლის დეკემბერში, როცა მენშევიკურ მთავრობას დამფუძნებელ კრებაზე ნაციონალ-დემოკრატებმა უსაყვედურეს, რომ ის ხელს არ უწყობს კერძო ინიციატივის გაშლას მრეწველობაში, ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრმა ს. ავალიანმა საპასუხოდ განაცხადა: „ჩვენ ერთი წლის განმავლობაში 20 სააქციო საზოგადოებას დავრთეთ ნება, თუმცა, სამწუხაროდ, უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა საზოგადოებამ მრეწველობას არ მოჰკიდა ხელი, უმრავლესობამ სპეკულაციის წარმოება დაიწყო“.¹⁵

საქართველოს მრეწველობის დარგების უმეტესობას მაშინ ადგილობრივი სათბობი ბაზა, ნედლეული არ გააჩნდა. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ მის წინააღმდეგ გატარებულმა ბოიკოტმა ფაბრიკა-ქარხნების ტექნიკური მომარაგება მთლიანად ან ნაწილობრივ ჩაშალა. მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის პროდუქციის დაცემას ზედ ერთვოდა სატრანსპორტო სიძნელეები. რკინიგზაზე მასალების ნაკლებობის გამო მოძრავი შემადგენლობების რემონტი არარეგულარულად წარმოებდა. იგი ცუდად მარაგდებოდა სათბო-

¹⁴ ნ. ჟორდანიას. ჩემი წარსული, გვ. 102.

¹⁵ გაზ. „ერთობა“, 1920, №235.

ბით. ამავე დროს რკინიგზის მთელ ხაზზე უცხოელი ოკუპანტები დათარეშობდნენ. საზღვაო ტრანსპორტიც მათ ხელში იყო. ცხადია, ასეთ მდგომარეობაში ტრანსპორტი ვერ უზრუნველყოფდა გადაზიდვებს და კიდევ უფრო აძლიერებდა ეკონომიკურ ქაოსს.

მენშევიკურ მთავრობას უჭირდა რეალური ბიუჯეტის შედგენა, რადგანაც თავის განკარგულებაში არ გააჩნდა არც ოქროს მარაგი, არც საქონლის მნიშვნელოვანი ფონდები. ს. ავალიანის ანგარიშით, მენშევიკური სახელმწიფოს 1918-1919 წლების ბიუჯეტის წმინდა დეფიციტი 75%-ით გამოიხატა, ხოლო 1919-1920 წლებისა – 60%-ით. საქართველოს ბიუჯეტის შემოსავალი 1918 წლის 1 ივნისიდან 1919 წლის 31 მაისამდე უდრიდა 57 მლნ მანეთს, გასავალი კი – 649 მლნ-ს¹⁶.

ნ. ჟორდანიას საქართველოს ფინანსურ მდგომარეობას ასე ხსნიდა: „საქართველოს სახელმწიფო ხაზინას... 1917 წლის ოქტომბრიდან ცალი კაპიკი არ მიუღია რუსეთიდან, ადვილად წარმოიდგენთ ჩვენ ფინანსურ გაჭირვებას. ხოლო, როცა საქართველოს დამოუკიდებლობა გამოვაცხადეთ, ხაზინა სრულად ცარიელი იყო... მართალია შემოსავლის წყარო ფინანსური თვალსაზრისით ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს, მაგრამ ბონების ბეჭდვის მეტი სხვა რა გზა გვქონდა“¹⁷.

ასეთ მიმე ფინანსურ მდგომარეობაში „ყველა პირი თუ დაწესებულება მთავრობას სთხოვდა დახმარებას... საიდან, სად აქვს მთავრობას ფული არავინ კითხულობდა... დაგვრჩა ფულის საბეჭდი მანქანა ერთადერთ წყაროდ შემოსავლისა... ვაძლევდით სესხად ყველას, ვინ კი მოგვთხოვდა, ხოლო სესხის დაბრუნებაზე არავის უფიქრია. ვიყავით მეტად ხელგაშლილი, ძველი თავადივით“¹⁸.

ფულის საბეჭდი მანქანის განუწყვეტელი მუშაობის შედეგი კი ასეთი იყო: 1918 წელს ოქროს მანეთი ბონზე 4 მანეთს, ხოლო 1920 წელს კი – 2000 მანეთს ფასობდა¹⁹.

გამუდმებული სამხედრო მოქმედებები, როგორც გარეშე მტრების, ისე ქვეყნის შიგნით დამოუკიდებლობისადმი მტრულად განწყობილი ელემენტებისა და მათ მიერ ინსპირირებული რეგიონების წინააღმდეგ, დიდ ხარჯებს მოითხოვდა. მენშევიკური მთავრობის უპირველესი საზრუნავი სახელმწიფო შემოსავლის გადიდება იყო. ამისათვის მათ ზოგიერთი საექსპორტო საქონლის სახელმწიფო მონოპოლიის შემოღებას მიმართეს. სახელმწიფო მონოპოლია დაწესებულ იქნა მარგანეცის, მატყლის, აბ-

¹⁶ კ. ჩარკვიანი. ქართველი მენშევიკების ანტიხალხური ეკონომიკური პოლიტიკის შესახებ, თბ., 1970, გვ. 23.

¹⁷ ა. სურგულაძე. საქართველოს მენშევიკური მთავრობის..., გვ. 598.

¹⁸ ნ. ჟორდანიას. ჩემი წარსული, გვ. 114.

¹⁹ ა. სურგულაძე. საქართველოს მენშევიკური მთავრობის..., გვ. 598.

რეშუმის პარკის, ფურცლოვანი თამბაქოს და მთრიძლავი მასალების უცხოეთში გატანაზე²⁰. დანარჩენი საქონლის ექსპორტი თავისუფალი იყო. რაც შეეხება უცხოეთის საქონლის იმპორტს, აქ მთავრობის ჩარევა ბაჟის გადახდევინებით განისაზღვრებოდა. უცხოეთის ფირმების რჩევით, ნ. ჟორდანიას მთავრობამ 1920 წლის სექტემბერში სპეციალური დეკლარაცია გააქვეყნა თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ.

მონოპოლიზებული საქონლიდან ყველაზე მნიშვნელოვანი მარგანეცი იყო. ვალუტის უქონლობის გამო მენშევიკური მთავრობის წარმომადგენლები ცდილობდნენ საერთაშორისო ბაზრებზე საქონელი მარგანეცზე გაცვლით შეეძინათ. მომარაგების სამინისტროს ერთ-ერთმა აგენტმა მოახერხა ამ გზით ფქვილის შესყიდვა, რკინიგზის უწყების წარმომადგენლებმა კი – მათთვის საჭირო მასალების. ასეთი ფაქტები ბევრი იყო²¹. მაგრამ ვინაიდან მარგანეცის გაყიდვის უფლების მქონე მრავალი აგენტის გამოსვლა მსოფლიო ბაზარზე მადნის ფასის დაცემას იწვევდა, დაარსებული იქნა აქციონერთა „ჭიათურის მარგანეცის საექსპორტო საზოგადოება“, ანუ, როგორც მას ოფიციალურად უწოდებდნენ, „ჩემო“, რომელსაც მენშევიკურმა მთავრობამ განსაზღვრული პირობით გადასცა სახელმწიფო მონოპოლიური უფლება მარგანეცის გატანისა საზღვარგარეთ.

„ბევრი მსჯელობა გექონდა მინისტრებისა და პოლიტიკური ორგანოების თათბირებზე სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის შესახებ. ერთი მხრით საჭირო იყო ჩვენი ნორჩი სახელმწიფოს გამაგრება ნივთიერი საშუალებებით, ხოლო მეორე მხრით აუცილებელი იყო კერძო და საზოგადო ინიციატივის გაძლიერება. ბევრი დავის შემდეგ ეს ორი პრინციპი შეეჯერეთ და მუხლებრივ ჩამოყალიბდა. ამ გზიდან არ გადაგვიხვევია ყველა სხვადასხვა მონოპოლიების შემოღებაში და გატარებაში“,²² – იხსენებს ნ. ჟორდანიას.

მენშევიკურმა მთავრობამ ფართო გასაქანი მისცა კერძო ინიციატივას. მენშევიკური ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის სამინისტროს კანცელარიის საქმეებიდან ირკვევა, რომ იმ ხანებში დაარსდა: აბაშის სავაჭრო-სამრეწველო ბანკი, სამეგრელოს სავაჭრო-სამრეწველო ბანკი ახალსენაკში, ოზურგეთის კომერციული ბანკი, ჭიათურის ბანკი, ქიზიყკახეთის სავაჭრო-სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო ბანკი²³. ახალდაარსებული ამიერკავკასიის ბანკის, საქართველოს კოლხური ბანკის, „ცენტრობანკის“ გვერდით შეუფერხებლად განაგრძობდნენ მუშაობას რევოლუციამდე არსებული ბანკებიც, ასევე ევროპა-კავკასიის სა-

20 კ. ჩარკვიანი. ქართველი მენშევიკების..., გვ. 24.

21 იქვე, გვ. 25.

22 ნ. ჟორდანიას. ჩემი წარსული, გვ. 110.

23 კ. ჩარკვიანი. ქართველი მენშევიკების..., გვ. 39.

ვაჭრო ბანკი, იტალია-კავკასიის გამწაღებელი ბანკი, მთელი რიგი სხვა უცხოური ბანკების განყოფილებები და სააგენტოები. ნაციონალური კაპიტალი მრეწველობაში ახალ პოზიციებს იჭერდა. ჭიათურაში მოქმედი 31 მადანსარეცხი ქარხნიდან 22 ქარხანა ქართულ კომპანიას და ცალკეულ ქართველ მრეწველებს ეკუთვნოდათ. ქართული კაპიტალის ხვედრითი წილი იმდენად მაღალი იყო 1919 წლის დასასრულს, რომ მისთვის ადგილზე მოქმედ უცხოურ ფირმებს უკვე აღარ შეეძლოთ მეტოქეობის გაწევა²⁴.

საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში პროფ. ი. ტაბაღუას მიერ მოძიებული ცნობით, საქართველოში სავაჭრო და სამრეწველო საწარმოების საერთო რიცხვი 1920 წელს შეადგენდა 17418-ს, მათ შორის 3370 იყო სამრეწველო საწარმო, სადაც მუშების რიცხვი 17 ათ.-ზე მეტი იყო და წლიური პროდუქცია შეადგენდა 23 მლნ მანეთზე მეტს ოქროთი. საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ირიცხებოდა 113 საბანკო და კომერციული დაწესებულება, რომელთა ძირითადი კაპიტალი ითვლიდა 119 მლნ მანეთს ოქროთი²⁵.

საქართველოში სუსტდებოდა სომხური კაპიტალის პოზიციები და მის ადგილს, მართალია, ნელი ტემპით, ქართული კაპიტალი იკავებდა. ამ პროცესს ხელს უწყობდა მენშევიკური მთავრობის ღონისძიებები. მაგალითად, მთავრობამ გამოისყიდა ტყიბულის ნახშირის მადარობები მთელი დამხმარე მეურნეობით, რომელიც ტყიბულის სამთო-სამრეწველო საზოგადოება „ნახშირას“ ეკუთვნოდა²⁶. ასევე გამოისყიდული იქნა თბილისში გ. ადელხანოვის სააქციო საზოგადოების ცნობილი ქარხანა და არამიანცის მიერ სასტუმროს მოსაწყობად აგებული შენობა (დღ. სასტუმრო „თბილისი“).

უცხოური კაპიტალის მოზიდვა საქართველოში 2 გზით შეიძლებოდა – სესხის მიღებითა და კონცესიების გაცემით. ომისშემდგომი ევროპის ქვეყნებში საფინანსო სისტემის მოშლის გამო სესხის მიღება ძნელი იყო. უფრო უტყუარ საქმედ ჩანდა კონცესიების გაცემა. ამიტომაც მენშევიკური მთავრობის წარმომადგენლები უცხოელებთან პოლიტიკური და ეკონომიკური მოლაპარაკების დროს მათ სხვადასხვა დახმარების სანაცვლოდ ქვეყნის ბუნებრივ სიმდიდრეთა დამუშავების უფლებას სთავაზობდნენ. მთავრობამ ევროპაში გაავრცავა საგანგებო ეკონომიკური მისია ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრის კ. კანდელაკის მეთაურობით. მისიის შემადგენლობაში ნიკო ნიკოლაძეც

²⁴ იქვე, გვ. 43.

²⁵ ი. ტაბაღუა. საქართველო და ევროპის სახელმწიფოები. საფრანგეთის არქივში შენახული ცნობა. – გაზ. „თბილისი“, 1989წ. 15 ივლისი.

²⁶ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920, №47.

იყო. „ვალუტის შესაქმნელად, – წერდა გაზ. „ერთობა“ 1920 წლის 30 მარტს. – მისიას დასჭირდა საქართველოს სხვადასხვაგვარი სიმდიდრის გამოყენება“. მაგრამ მისიამ იმედები ვერ გაამართლა, რაზედაც თავისი გავლენა მოახდინა საერთაშორისო ვითარების გამწვავებამ, კერძოდ იმან, რომ ევროპასა და ამერიკაში იმ დროს სამრეწველო კრიზისი დაიწყო. საბჭოთა რუსეთი უცხოელთა ინტერვენციიდან გამარჯვებული გამოვიდა, რის გამოც ლონდონსა და პარიზში ამ მისიასთან სერიოზულ გარიგებაზე არ ჩქარობდნენ. „თქვენი პირობები სავსებით მისაღებია, ჩვენ საწინააღმდეგო არაფერი გვაქვს, მაგრამ როგორია თქვენი პოლიტიკური მდგომარეობა? – კითხულობს ინგლისელი და ამკარად ატყობთ, რომ მას ეშინია, ეშინია და რისკზე ვერ მიდის იმ ქვეყანაში, სადაც დღეს თუ ხვალ ბოლშევიზმი იფეთქებს, ქვეყანა გადატრიალდება და იგიც, რასაკვირველია, თავის კაპიტალს დაკარგავს“,²⁷ – წერდა გაზ. „ერთობა“ 1920 წელს. მისიამ 8 თვის მოლაპარაკების შედეგად დადო 3 მნიშვნელოვანი ხელშეკრულება: 1. ბრიტანეთის საგარეო ვაჭრობის ბანკთან – 1,5 მლნ გირვანქა სტერლინგის სესხის მიღების შესახებ; 2. იტალიურ ფირმა „ილვასთან“, იტალია-კავკასიის გამნადღებელ ბანკთან და „იტალიის კავკასიურ კომპანიასთან“ – მათთვის ტყვარჩელის ქვანახშირის საბადოს დამუშავების კონცესიით გაცემის შესახებ; 3. ფრანგ მრეწველ ფერანთან – მისთვის საქართველოში აბრეშუმის ძაფსაღები და ძაფსართავი ფაბრიკების მშენებლობასა და ექსპლუატაციაზე კონცესიის მიცემის შესახებ. ამასთანავე მისია მოლაპარაკებას აწარმოებდა უცხოელ კაპიტალისტებთან საქართველოს თითქმის ყველა მნიშვნელოვანი ბუნებრივი სიმდიდრის კონცესიით გაცემის შესახებ. დიდი იყო იმედი ამ კონცესიებზე. „ჩვენ გვწამს, რომ ამ ხელშეკრულებებს მოყვება უფრო დიდი და მნიშვნელოვანი ხელშეკრულებები“,²⁸ – აცხადებდა კ. კანდელაკი რკინიგზელთა III ყრილობაზე 1921 წლის იანვარში, მაგრამ სამწუხაროდ არ დასცალდათ.

1920 წლის შემოდგომაზე საქართველოში იმოგზაურეს II ინტერნაციონალის ლიდერებმა და თავიანთი აზრი გამოთქვეს აქ შექმნილ მდგომარეობაზე. ინგლისის ლეიბორისტული პარტიის ბელადი რამსეი მაკდონალდი 1920 წლის 16 ოქტომბერს წერდა: „ქართველმა სოციალისტებმა შეძლეს ის, რაც ევროპაში სახელმწიფოს სათავეში მყოფმა სოციალისტებმა ვერ შესძლეს... შენდება სრული დემოკრატიული სახელმწიფო სოციალისტური მთავრობის ხელმძღვანელობით... ვისურვებდი ასე მოწყობილი მენახოს ცხოვრება ჩვენს ქვეყანაში“.

²⁷ გაზ. „ერთობა“, 1920, №200.

²⁸ გაზ. „ერთობა“, 1921, №11.

ცნობილი ბელგიელი სოციალისტი ემილ ვანდერველდე 1920 წლის 20 ოქტომბერს წერდა: „...მთავრობის ეკონომიკური პოლიტიკა იძლევა დიდ დადებით პერსპექტივებს ქართველ მუშათა კლასის ინტერესების, მთელი ერის ეკონომიკური წარმატებისათვის, მაგრამ მიზნის მიღწევა შეუძლებელია თუ საქართველოს არ ექნა საერთაშორისო სტატუსი, უფლება, თუ იგი არ ექნა ცნობილი ყველა სახელმწიფოს მიერ“.²⁹

მეორე ინტერნაციონალის ლიდერებმა მოიარეს და შეისწავლეს საქართველო, მათ დაინახეს, რომ დამოუკიდებელ საქართველოს დახმარება სჭირდებოდა. კ. კაუცკიმ 1920წ. ოქტომბერში ეკონომიკურ თათბირზე მენშევიკებს მიმართა: „თქვენ ვერ გაძლებთ დასავლეთ ევროპის დაუხმარებლად... თქვენ იძულებული იქნებით უცხო კაპიტალი მოიწვიოთ თქვენს ქვეყანაში, თუკი თქვენს ქვეყანაში თქვენ მოახერხებთ სესხის აღებას უცხოეთში – მაშინ უცხოელების მიერ თქვენში საწარმოო დაწესებულებების დაარსების გვერდის ავლა შეუძლებელი იქნება... თქვენი მოვალეობა იქნება გამონახოთ ისეთი ფორმები, რომლებიც კაპიტალს არ დააფრთხობენ“.³⁰

საქართველოში იდეალური მდგომარეობა ნამდვილად აღარ იყო. ეკონომიკურად ყველას უჭირდა. ცალკეულ რაიონებში შიმშილობის ელემენტებიც შეინიშნებოდა. დაღმავალი გზით მიდიოდა მთელი სახალხო მეურნეობა, ფინანსები, ტრანსპორტი, მაგრამ კარგად იცოდნენ, რომ ასეთივე ან უარესი მდგომარეობა იყო მეზობელ ქვეყნებშიც. ამის დამადასტურებელი იყო თუნდაც ქართული ფული, რომელსაც, არნახული ინფლაციის მიუხედავად, უფრო მაღალი კურსი ჰქონდა, ვიდრე საბჭოთა რუსეთის (1:100), საბჭოთა აზერბაიჯანის (1:100) და საბჭოთა სომხეთის (1:150) ფულის ნიშნებს. ქართული ბონების ეს კურსი შენარჩუნებული იქნა საქართველოს გასაბჭოების პირველ წელსაც³¹.

საქართველოს ეკონომიკურ სიდუხჭირეზე მმართველი პარტიის ლიდერებიც მიუთითებდნენ. 1920წ. 13 ოქტომბერს რესპუბლიკის ეკონომიკურ თათბირზე ნ. ჟორდანია ამბობდა: „ჩვენ ვამბობდით, რომ ეკონომიურ მხრივ კატასტროფისაკენ მივისწრაფვით. ბევრს არ სჯეროდა ამ აღიარების და ეგონა, რომ მათ ჩვენ მხოლოდ ვაშინებდით. დღეს ეს სიტყვები უკვე გამართლებულია. დღეს თითოეული ჩვენთაგანი გრძნობს, თვითეული მწვავედ განიცდის, რომ ჩვენ არა თუ მივდივართ კატასტროფისაკენ, –

²⁹ კ. ინასარიძე. პატარა „ოქროს ხანა“. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. 1918-1921. – რადიოდოკუმენტაცია, – მიუნხენი, 1984, გვ. 398-409; ლ. თოიძე. ინტერვენცია, ოკუპაცია... გვ. 83.

³⁰ გაზ. „ერთობა“, 1920, №238.

³¹ ლ. თოიძე. ინტერვენცია, ოკუპაცია... გვ. 75.

ჩვენ უკვე მივედით იქამდე“.³² კიდევ უფრო მოურიდებლად ლაპარაკობდნენ მასზე ოპოზიციური პარტიების წარმომადგენლები, რომლებიც მონერხებულად იყენებდნენ ამ მომენტს უმთავრესად სოციალ-დემოკრატიებისაგან შემდგარი მთავრობის ეკონომიკური პოლიტიკის კრიტიკისათვის.

კაკასიიდან მოსკოვს დაბრუნებულმა ი. სტალინმა 1920წ. 30 ნოემბერს გაზ. „პრავდის“ ფურცლებზე ოფიციალურად განაცხადა: „საქართველოს კატასტროფული სამეურნეო და სასურსათო მდგომარეობა ფაქტია, რასაც ახლანდელი საქართველოს მესვეურებიც კი აღნიშნავენ. ანტანტის ბადეში გახვეული საქართველო, რომელმაც ამის გამო დაკარგა როგორც ბაქოს ნავთი, ისე ყუბანის პური, საქართველო, რომელიც ინგლისისა და საფრანგეთის იმპერიალიზმის ოპერაციების ძირითად ბაზად გადაიქცა და ამიტომ საბჭოთა რუსეთთან მტრული ურთიერთობა დაამყარა, – ეს საქართველო ამჟამად თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებს ითვლის“.³³

მართალია, იმდროინდელი საქართველოს ეკონომიკა სხვადასხვა მიზეზის გამო მართლაც სავალალო მდგომარეობაში იყო და ამას არც ქართველი მენშევიკები მაღაუდნენ. ყველაფერი კი იმისათვის კეთდებოდა, რომ შემდგომისათვის რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსია გამართლებულიყო.

„ჩვენ ვაკეთებდით იმას, რისი გაკეთებაც შეიძლებოდა ასეთ პირობებში. გასაკვირი იყო არა ის, რაც გვაკლდა, არამედ ის, რაც გვქონდა, როგორ ვიტანდით ამდენ გაჭირვებას, როგორ ვებრძოდით მოზღვავებულ დაბრკოლებათ“,³⁴ – ასკენის ნ. ჟორდანია.

საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის საშინაო ცხოვრებას არ ახსიათებდა კრახის ტენდენციები. მისი ეკონომიკური გასაჭირი დროებითი იყო. ქვეყანა თანდათანობით გამოდიოდა კრიზისული მდგომარეობიდან, სძლედა იზოლაციას და უცხოეთთან კონტაქტების გაფართოებით ახერხებდა სახალხო მეურნეობის ყველა დარგში აღმავლობის გზების დასახვას.

რუსეთში და რუსეთიდან გამოყოფილ ბევრ სახელმწიფოში, ისე როგორც თვით ევროპის დიდად განვითარებულ ქვეყნებში, ნორმალური ეკონომიკური მდგომარეობის შესაქმნელად საჭირო გახდა არანაკლებ 7-8 წლისა. დამოუკიდებელ საქართველოს არ დასცალდა ამდენ ხანს არსებობა. იგი დაპყრობილ იქნა საბჭოთა რუსეთის მიერ სწორედ მაშინ, როცა უკვე ჩასახული იყო მისი ეკონომიკური გამაგრების საშუალებანი.

³² გაზ. „ერთობა“, 1920, №235.

³³ ი. სტალინი. თხზულებანი, ტ. 4, თბ., 1955, გვ. 440.

³⁴ ნ. ჟორდანია. ჩემი წარსული, გვ. 105.

Д. Б. ПЕРТАЯ

**ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГРУЗИНСКОЙ
ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
(1918-1921гг.)**

В работе дана характеристика общих тенденций экономического развития Грузинской Демократической Республики. Отмечено, что в экономике Грузии накануне образования независимого Грузинского государства сложилась тяжелейшая ситуация, вызванная разрухой военных лет. Несмотря на трудности как внешне- так и внутри-политического характера, правительству Демократической Республики всё же удалось предпринять энергичные шаги для исправления положения в этом направлении. Была осуществлена аграрная реформа, установлена государственная монополия на экспорт. Конечно, эти и другие меры были недостаточны для преодоления экономического кризиса, в не меньшей степени охватившего кстати и другие регионы бывшей Российской империи, но нельзя сказать, что экономическая политика меньшевистского правительства не имела никакой перспективы. Наоборот, страна медленно, но всё же выходила из кризисного состояния.

ე.წ. „დამოუკიდებელი აფხაზეთის“ გამოცხადებამ ქართულ საზოგადოებრიობაში აშკარა უკმაყოფილება გამოიწვია. ის ერთხმად დადგა ქართველი ერის სახელმწიფოებრივი და ეროვნული ინტერესების დასაცავად. ამის ნათელი დადასტურებაა მაშინდელ ქართულ პრესაში გამოქვეყნებული აფხაზეთის საკითხისადმი მიძღვნილი პუბლიკაციები.

მათ შორის, ვინც დადგა ქართველი ერის ეროვნული ღირსების სადარაჯოზე, იყვნენ საქართველოს მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტები³. „ჩვენი ორგანო, – წერდნენ ისინი. – როგორც ყოველთვის, ისე ეხლაც დარაჯად უდგას ქართველი ერის მთლიანობას და მისი მიწა-წყლის ერთიანობის საკითხს“.⁴

მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტები საფუძვლიანად იყვნენ გარკვეული აფხაზეთში არსებული ვითარების დედაარსში და თვალყურს ადევნებდნენ იქ მიმდინარე პროცესებს. აქედან გამომდინარე, მათთვის კარგად იყო ცნობილი, თუ ვისი ხელშემწეობით გამოაცხადეს აფხაზმა ბოლშევიკ-სეპარატისტებმა ე.წ. აფხაზეთის „დამოუკიდებელი რესპუბლიკა“, ფაქტობრივად ვინ დათარეშებდა აფხაზეთში, რომელი ძალები ეწეოდნენ ანტიქართულ პოლიტიკას. მათ ღრმად სწამდათ, „აფხაზეთის დამოუკიდებლობას მოითხოვდნენ მხოლოდ ის პირები, რომლებიც იყვნენ საქართველოს დამოუკიდებლობის შეურიგებელი მტრები“.⁵ ამიტომ მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტები ამ მოვლენების მთავარი ინიციატორების – რუსი პოლიტიკოსებისა და მათი ადგილობრივი დამქაშების წინააღმდეგ ხმამაღლა ილაშქრებდნენ: „აფხაზეთის დამოუკიდებლობა სახელად აფხაზების არის, სახრავად კი იმ რუსებისა, რომლებიც წითელი იმპერიალიზმის სახელით შესდგომიან მის კეთებას, რაც საოცნებელი იყო ცარიზმის აგენტებისა“.⁶

მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტების შემფოთება ე.წ. „აფხაზეთის დამოუკიდებლობის“ გამოცხადებასთან დაკავშირებით სავსებით საფუძვლიანი იყო. აღშფოთებას იწვევდა აფხაზეთის ადგილობრივი ქართველი მოსახლეობის (აფხაზეთის მოსახლეობის უმრავლესობის) მძიმე სოციალურ-პოლიტიკური მდგომარეობა, რაც აფხაზეთის ან-

³ მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია, როგორც დამოუკიდებელი პარტია გაფორმდა საქართველოს ძალდატანებითი გასაბჭოების შემდეგ, სწორედ იმ დროს, როდესაც ნათლად გამოვლინდა მათი კომუნისტურ პარტიასთან კომპრომისისა და შეთანხმების ძიების ტაქტიკა. იხ.: დ. ონიკაძე, სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ეროვნული პროგრამა და ბრძოლა მისი განხორციელებისათვის, საკანდიდატო დისერტაცია, თბ., 1993, გვ. 158.

⁴ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

⁵ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 29 ივნისი.

⁶ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

ტიქართული, რუსულ-აფხაზური ხელისუფლების დისკრიმინაციული პოლიტიკის ლოგიკური შედეგი იყო. ამის თაობაზე მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის პრესა ხაზგასმით აღნიშნავდა: „...საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ... აქ გამოაცხადეს ე.წ. „აფხაზეთის დამოუკიდებლობა“, რაც ნამდვილად რუსების გაბატონებას ნიშნავს... გადაჭრით უნდა ითქვას, რომ თითქმის ყველა თანამდებობაზე რუსები არიან. ქართველები ისეთ დევნას და შევიწროებას განიცდიან, რომ აუწერელია და ისეთი ანტიქართული აგიტაცია სწარმოებს, რომ მეფურ რუსეთს და ვოსტორგოვებსაც კი არ ეყოფოდით სითავხედე... ჩვეულებრივად აქაც მართავენ მიტინგებს, მაგრამ აქ მენშევიკებს არ ახსენებენ, როგორც სხვაგან, არამედ საქართველოდან გავანთავისუფლეთ აფხაზეთი... სიტყვა „ქართველი“ და „ქართული“ ერთგვარ საღანძღავ ტერმინად გადააქციეს“.⁷

„ვიღაც მოსული ელემენტები დიდი რუსეთის აღდგენით დასწავლულნი ძირს უთხრიან როგორც საქართველოს გავლენას აფხაზეთში, ისე თვით აფხაზეთს... ქართველობას ისე სდევნიან, რომ წარმოუდგენელია“.⁸

ადგილობრივი ქართული პრესის აკრძალვა, კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და სახელმწიფო-მმართველობით სისტემაში რუსული ენის დამკვიდრება, აფხაზეთში რუსული პოლიტიკის გატარებისა და ქართული მოსახლეობის ეროვნული უფლებების, მისი ღირსებების შელახვის ნათელი დადასტურება იყო.

ამ პოლიტიკის საბოლოო მიზანს აფხაზეთში ქართული გენის ჩაკვლა ან მისი სრულიად გამოდევნა და საქართველოსაგან ამ მხარის სრული მოწყვეტა წარმოადგენდა. ეს კი, რასაკვირველია, იმ მზაკვრული ზრახვების ხორცშესხმა იქნებოდა, რომელსაც რუსი „დერჟიმორდები“ სეპარატისტი აფხაზების ხელშეწყობით ასე შენიღბულად რომ ხლართავდნენ.

„...აფხაზეთის მთელი ცხოვრება დღეს რუსული გავლენით დაიტვირთა. სახელმწიფო ენა რუსული, მმართველთა დიდი უმრავლესობა რუსები არიან და საერთოდ პოლიტიკაც, რასაკვირველია, რუსულია, ძველებური, ტლანქი და იმპერიალისტური“.⁹

⁷ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 23 ივლისი. ეს ცნობა გამოქვეყნებული აქვთ ჯ. გამახარიასა და ბ. გოგიას წიგნში: Абхазия – историческая область Грузии (Историография, документы и материалы, комментарии). С Древнейших времён до 30-х годов XXв., Тб., 1997, გვ. 476.

⁸ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 23 ივლისი.

⁹ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 26 ივლისი.

„აფხაზეთის ხელისუფალნი იმდენად განთავისუფლებულან მუშურ-გლეხური საქართველოსაგან და დაჰმონებიან ჯერ უჩინოდ მოქმედ ახალ ბატონს, რომ არამც თუ აფხაზეთში არ გამოდის ქართული გაზეთი, ტფილისელ ქართულ გაზეთებსაც სდევნის და შეტანის ნებას არ აძლევს, რუსული გაზეთი კი თავისუფლად გამოდის და პირველობს, სიტყვა „ქართულის“ ხსენებაც კი აკრძალულია „დამოუკიდებელ“ აფხაზეთში“.¹⁰

„მერე სად „დამოუკიდებელ აფხაზეთის“ ანუ სოხუმის ოლქის სივრცეზე, სადაც დიდი უძრავლესობა ქართველობა... აფხაზური ანბანითაც გამოუციათ გაზეთი, ალბად რუსული პოლიტიკის დასაფარავად, რომ ეს ანბანიც ნამდვილად აფხაზური იყვეს..., რომელიც რუსულ გრამატიკაზეა დამყარებული და შევსებულია აქა-იქ სხვა ასოებით და ეს იმ დროს, როდესაც ისტორიულად აფხაზეთში ქართულ ანბანს ხმარობდნენ“.¹¹

„როგორ უცერემონიოდ სთელავენ ქართულ თავმოყვარეობას... როგორი შხამით რწყავენ ჩვენი აღორძინების ამობიბინებულ ყვაველს, თანაც სჭრიან ჩვენს ქვეყანას საუკეთესო ნაწილებს“.¹²

მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტები საბჭოთა ხელისუფლების პირობებშიც ცდილობდნენ არა მარტო თავისი სოციალური თვალსაზრისის, არამედ ეროვნული პროგრამის ძირითადი მუხლების დაცვასაც. „ჩვენში ნაციონალურმა მომენტმა კლასობრივი მომენტი დაფარა, – წერდნენ ისინი. – ეროვნული ჩაგვრა კლასობრივ ჩაგვრაზე მძიმეა, ეროვნული ბრძოლა კლასობრივ ბრძოლაზე უფრო ღრმა და ფართოა“.¹³

ამიტომ იყო, რომ ისინი გუშაგად ედგნენ ქართველი ერის ეროვნული ღირსების დაცვის საქმეს. საშინელ აღვირახსნილობას და თავამკებულობას აფხაზეთში ადგილობრივ ხელისუფალთა მხრიდან საზღვარი არ ჰქონდა. ქართველებისადმი სიძულვილით გაბოროტებულნი ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, გაებატონებინათ აფხაზთა უმცირესობა ქართველთა უძრავლესობაზე, რაც ამ უკანასკნელთა ეროვნული ჩაგვრის ტოლფასი გახლდათ. ასეთ პოლიტიკას არ შეიძლებოდა გარკვეულწილად ქართველთა გადაშენება და გადაგვარება არ მოჰყოლოდა, რამაც მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტების მკაცრი პროტესტი გამოიწვია. „აფხაზეთში ამჟამად ხდება ხალხის დიდი ეროვნული ჩაგვრა, გადაგვარება, გადაშენება... დღევანდელ პირობებში აფხაზეთის მთელი ხალხი აფხაზეთის მთლიანად დატოვებას არჩევს, გადასახლებას, ვიდრე იმ ანტი-ქართული საქმის კეთებას, რომელსაც ადგილი აქვს დღეს აფხაზეთში“.

¹⁰ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

¹¹ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 26 ივლისი.

¹² გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 26 ივლისი.

¹³ დ. ონიკაძე. სოციალისტ-ფედერალისტთა... გვ. 158.

„აფხაზეთი რკინის სალტებით დაკავშირებულია მთლიან საქართველოსთან. ის მინაკერი, ოდესმე დაპყრობილი ან ნაჩუქარი მხარე არ არის საქართველოსათვის, იგი თვითონ საქართველოა. დღეს იქ საოცარი ანტიქართული მიმართულება მეფობს „გავლენიან“ უცხო ელემენტების მიერ... ჩვენ გვლანძღავენ, დაგვცინიან, არარად გვაგდებენ, მაგრამ ამავე დროს კი სარგებლობენ ჩვენით. ფაქტიურად ეწევიან საქართველოს ექსპლუატაციას, ფორმალურად კი თითქოს „დამოუკიდებელი“ არიან“.¹⁴

ქართველი ერის ერთიანობისა და საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისათვის ბრძოლა მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტთა მოღვაწეობის უპირველეს მიზანს წარმოადგენდა. მათ სასტიკად გაილაშქრეს იმ სეპარატისტული დაჯგუფებისა და გარეშე ძალების წინააღმდეგ, რომელთა ანტიქართული ქმედებანი საქართველოს, როგორც ერთიან ორგანიზმს, მის მიწა-წყალს დაქუცმაცებით დაემუქრა. ამით იყო განპირობებული ის, რომ ისინი ასე თავგამოდებით, მთელი ძალღონითა და ძალისხმევით „კალმით თუ სისხლით“ იცავდნენ საქართველოს განუყოფლობას.

„ჩვენ დაქუცმაცებული საქართველო ვერ წარმოგვიდგენია, – ამბობდნენ ისინი. – საქართველოს დაქუცმაცებამ ვიცით, თუ როგორი როლი შეასრულა ჩვენს ისტორიაში“.

„ჩვენ ფედერალისტები იმიტომ კი არა ვართ, რომ ყოველი მაზრა, ყოველი სოფელი დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ წარმოვიდგინოთ და შეუქმნათ რაღაც ქიმერა, რომელიც სასაცილოა თავისი შინაარსით, თავის არსებით და ორგანიზაციის სტრუქტურით“.

„ქართველი ერის მოწინავე ნაწილი ყოველთვის საქართველოს მთლიანობის იდეას დარაჯობდა. ჩვენ შემკვიდრე ვართ მათი. ამ მხრით არავითარი წინააღმდეგობა არ არის ჩვენს პოლიტიკას, ტაქტიკასა და პრინციპებს შორის“.¹⁵

მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტები, რასაკვირველია, უპირველეს ყოვლისა, ქართველი ერის ეროვნულ ინტერესებს იცავდნენ, მაგრამ ამავე დროს აზრადაც კი არ მოსვლიათ ამის საფუძველზე საქართველოში მცხოვრებ სხვა ეროვნებათა უფლებები შეზღუდულიყო, მით უმეტეს აფხაზებისა. ქართული სახელმწიფოს ისტორიული განვითარების მთელ გზაზე ქართული კულტურულ-პოლიტიკური სამყაროსაგან განუყოფელი აფხაზი ხალხის ენის, ზნე-ჩვეულებების ეთნიკური თვითმყოფადობის უგულბელყოფა ან უარყოფა მიზნადაც კი არ დაუსახავთ. პირიქით, „ჩვენ ვიცით, – აცხადებდნენ ისინი, – რომ აფხაზები განსხვავდებიან დანარჩენი ქართველებისაგან თავისებურებებით, ზნე-

¹⁴ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

¹⁵ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

ჩვეულებებით, სარწმუნოებით და ენით“.

„ჩვენ ყოველივე ამას ანგარიშს ვუწევთ და პატივს ვცემთ“.¹⁶

ამდენად, მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტების, როგორც ქართველ ხალხში ისტორიულად ჩამოყალიბებული, ინტერნაციონალისტური ტრადიციის გამგრძელებლის აზრით, აფხაზეთს უნდა მისცემოდა „საოლქო ტერიტორიული ავტონომია“.¹⁷

„აუცილებლად მიგვაჩნია აფხაზეთის ავტონომია, რომ იქაურმა მშრომელმა ხალხმა თვითონ მოუაროს თავის შინაურ საქმეს“.¹⁸

აქედან გამომდინარე, სრულიად სამართლიანად უნდა მივიჩნიოთ მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტთა პოზიცია აფხაზეთის ავტონომიის თაობაზე ერთიანი საქართველოს შემადგენლობაში, როგორც მისი უძველესი ისტორიული მხარისა.

„რაც შეეხება აფხაზეთის პოლიტიკურ და კულტურულ ისტორიას, – ხაზგასმით მიუთითებდნენ ისინი, – იგი საქართველოს ისტორიის გარეშე არ არსებობს და ვისაც სურს ამ საკითხის გაცნობა, მან უნდა საქართველოს პოლიტიკური და კულტურული ისტორიის ფურცლები გადაშალოს. იქ არის აფხაზეთი და მის გარდა აფხაზეთს ვერსად ვერ ნახავს“.¹⁹

მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტებმა აფხაზეთის საკითხი არა მარტო ქართველი საზოგადოებრიობის სამსჯავროზე გაიტანეს, არამედ ასევე მოსთხოვეს საქართველოს რევოლუციურ კომიტეტს, როგორც უმაღლეს განმკარგულებელ და აღმასრულებელ ორგანოს თავისი სახელმწიფოებრივი მოვალეობის შესრულებით ბოლო მოეღო პოლიტიკური ბაკქანალიისათვის აფხაზეთში.

„საქართველოს რეკომისი უდიდესი მოვალეობაა, დიდი ყურადღება მიაქციოს ამ საკითხს და საზღვარი დაუდოს ასეთ თავაშვებულ „პოლიტიკოსების“ საქართველოსადმი სიძულვილს“.

„საქართველოს რეკომმა უნდა ამცნოს ამ კუთხეებს, რომ ის შეურყეველი აღმსრულებელია მუშურ-გლეხური საქართველოს ნებისყოფისა და ერთ წუთსაც არ დაუშვებს, რომ ვიღაც მედროვეებმა და „პოლიტიკოსად“ შერაცხულებმა ბოროტად გამოიყენონ საბჭოთა სისტემა, შეცდომაში შეიყვანონ ადგილობრივი მცხოვრებნი და გაიჩინონ თავიანთი სამფლობელოები“.²⁰

¹⁶ გა.ხ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

¹⁷ გა.ხ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 20 ნოემბერი.

¹⁸ გა.ხ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

¹⁹ გა.ხ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

²⁰ გა.ხ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

მათ გადაჭრით დააყენეს საკითხი რეკომის წინაშე აფხაზეთის მიმართ გადამწყვეტი სახელმწიფოებრივი ზომების მიღების შესახებ. ქართველი და აფხაზი ხალხის სრულიად საქართველოს ინტერესების გათვალისწინებითა და დაცვით: „ჩვენ მოვითხოვთ, აფხაზეთის მიმართ გადამჭრელი სახელმწიფოებრივი ზომები იქნას მიღებული, შეცდომები უნდა გამოსწორდეს, სახალხო საქმეები ხალხსავე ჩაბარდეს, საქართველოს კუთვნილი საქართველოს ხელში მოიქცეს“.

„მომავალში დააყენეთ როგორც გსურთ აფხაზეთის საკითხი, მაგრამ ერთის პირობის დაცვით: ხალხის, მშრომელი ხალხის ინტერესების წინ წამძღვარებით, ეხლა კი – გადააყენეთ და შესცვალეთ აფხაზეთის მთელი გამგეობა, აღმართეთ აფხაზეთში საქართველოს წითელი ეროვნული დროშა და დააკმაყოფილეთ მთელი ქვეყნის, მთელი ხალხის სურვილი“.²¹

„...საქართველოს რეკომს ჩვენ გადაჭრით ვეუბნებით – მოქალაქენო! როდის მოელება ბოლო აფხაზეთის ამბებს, როდის იგრძნობენ ჩვენი ამხანაგები აფხაზეთში, რომ ისინი უპაატრონონი არ არიან და მთელი ქვეყანა სულს მოითქვამს, კმარა თუ არა ის ექსპერიმენტი, რომელიც მოხდა აფხაზეთში და რომელიც საქვეყნოდ გაკოტრდა“.²²

მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტები სასწრაფოდ მოითხოვდნენ აფხაზეთის საკითხის მოგვარებას, რადგან კარგად იცოდნენ, ეს პრობლემა საბოლოოდ ჯერ კიდევ არ იყო გადაწყვეტილი, ხოლო მის გაჭიანურებას შეეძლო მუდმივი ხასიათი მიეღო, რაც საქართველოს ერთიანობას ემუქრებოდა.

„ჩვენ ვიცით, აფხაზეთის საკითხი საბოლოოდ არ არის გადაწყვეტილი, – აცხადებდნენ ისინი, – მაგრამ პრობლემის დროებით გადაწყვეტას ყოველთვის უმთავრესი ნათესაობა აქვს მდგომარეობის მუდმივ ფორმებში ჩაყენებასთან და რამდენადაც დროებითი აქტები ხანგრძლივი ხდება, იმდენადვე ის ბუნებრივად იქცევა ბევრის წარმოდგენაში“.²³

აფხაზეთის პრობლემის პოლიტიკური საშუალებებით გადაჭრის გარდა, მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტები ღრმად იყვნენ დარწმუნებული იმაში, რომ ამ საკითხის გადაწყვეტა ბევრად იყო დამოკიდებული ამ ორი ხალხის მოქმედებაზე, სახელდობრ, ქართველებსა და აფხაზებზე, მათ მჭიდრო ძმურ ერთიანობაზე: „აფხაზნი თუ ღრმად ჩაუკვირდებიან თავიანთ მდგომარეობას, აღვილად მიხვდებიან, რომ საფრთხის წინაშე სდგანან... ბედი თავიანთი ქვეყნისა ავალებს მათ, სიკე-

21 გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

22 გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

23 გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

დილ-სიცოცხლის ბრძოლა ქართველებთან ერთად აწარმოონ“.²⁴

რადგან ქართველებსა და აფხაზებს უხსოვარი დროიდან ერთად უვლიათ, პოლიტიკური და კულტურული შემოქმედება ერთად უწარმოებიათ და მომავალშიც ამ გზაზე უნდა იარონ, ამდენად, „აფხაზეთის საკითხი, – ხმამაღლა მოუწოდებდნენ ისინი, – უნდა გადაიჭრას იმ ძალების მიხედვით, რომელნიც სახესა და ტონს აძლევს აფხაზეთს... დაემყაროს მცხოვრებთა უმრავლესობას, მცხოვრებთა მასას, მიწის მუშათა ჯარს და თქვენ ნახავთ, რომ ეს ძალა იქნება საქართველო, ქართველობა (მეგრელობა) და ამიტომ ჩვენ ვამბობთ: აფხაზები სავსებით უნდა დაეყრდნოს მხოლოდ და მხოლოდ, უმთავრესად ქართველობას, საქართველოს და საქართველოსთან მჭიდრო კულტურულ-სოციალისტურ აღმშენებლობაში ნახონ ის გეზი, რომლითაც საბოლოოდ უნდა გადაიჭრას მისი აწმყო და მომავალი“.²⁵

„ხსნა ქართველებთან, საქართველოსთან ერთობაშია“.²⁶

ამრიგად, მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტების დიდ დამსახურებას წარმოადგენდა ის, რომ ქართული საზოგადოებრიობის ყურადღება მიაქციეს აფხაზეთში მიმდინარე საშიშ მოვლენებს და აქტუალური გახადეს აფხაზეთის საკითხი. მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტებმა საქართველოს ერთიანობის დაუღალავი ქადაგებით მნიშვნელოვანი ამაგი დასდეს ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნების საქმეს.

²⁴ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

²⁵ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 14 აპრილი.

²⁶ გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921წ. 24 ივლისი.

***ОТНОШЕНИЕ ПАРТИИ ЛЕВЫХ СОЦИАЛИСТ-
ФЕДЕРАЛИСТОВ ГРУЗИИ К Т. Н. "НЕЗАВИСИМОСТИ
АБХАЗИИ" В 1921Г.
ПО МАТЕРИАЛАМ ГАЗЕТЫ "СОЦИАЛИСТ-ФЕДЕРАЛИСТИ"***

В статье рассмотрены вопросы отношения левых социалист-федералистов к объявлению т.н. "независимости Абхазии".

На основе анализа материалов, опубликованных в печатных органах левых социалист-федералистов освещаются процессы протекавшие в Абхазии после декларирования "независимости". В частности, тяжёлое социально-политическое положение местного грузинского населения (большинства населения Абхазии), вызванное вследствие дискриминационной политики местной антигрузинской, русско-абхазской власти.

Наряду с этим, подчеркнута, что, ослепленные ненавистью к грузинам, они всеми усилиями стремились поставить абхазское национальное меньшинство над грузинским национальным большинством в области общественно-политических прав.

Сложившаяся обстановка конечно не могла не вызвать негодование и протест со стороны партии левых социалист-федералистов, активно выступавшей в защиту национально-государственной целостности Грузии. Резко осудив абхазский сепаратизм, партия левых социалист-федералистов отчетливо изложила и свою позицию относительно "абхазской проблемы". Партия считала, что Абхазия должна была получить "областную, территориальную автономию" в составе единой Грузии.

ΑΔΟΥΕΕ ΑΕΑΓΙΑΕ ΕΟΥΑΕΕ Ε

ΟΑΘΑΟΕΑΑΕ Ι Ο 1924 ΒΕ ΕΟ ΑΑΑΓΙΑΑΑ ΟΥΑΓΙ ΑΕ ΙΕΑΕ ΑΑΑΟΕΑ ΟΟΙ ΙΑΑΟΥΕ

დასავლურ ისტორიოგრაფიაში საქართველოში 1924 წლის აგვისტოში მომხდარი აჯანყების საკითხს ერთობ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. მიუხედავად ამისა, უნდა ითქვას, რომ უცხოელ ავტორთა მიერ ვერ იქნა შემუშავებული ამ აჯანყების სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური ხასიათის შეფასების ერთიანი აზრი. ის დღემდე, ჯერჯერობით, გადაუჭრელი რჩება მათთვისაც და, მით უმეტეს, ჩვენთვის, ვისაც დიდი ხნის მანძილზე აკრძალული გვქონდა ამ საკითხის კვლევა-ძიება და მასზე წერა. ჩემს ხელთ არსებული უცხოური ლიტერატურითაც კი, რომელიც 30-მდე ავტორის ნაშრომითაა წარმოდგენილი, აშკარა ხდება უცხოელ მეცნიერთა აზრთა სხვადასხვაობა: ერთნი, თავს არიდებენ რა ანალიზის სირთულეს, ეხებიან მხოლოდ იმას, რომ ეს აჯანყება მოხდა და ის წითელი არმიის მიერ სისხლში იქნა ჩახშობილი¹; მეორენი აჯანყების მიზეზად თვლიან: 1) საბჭოთა ხელისუფლების არაპოპულარობასა და ბოლშევიკთა მიერ საქართველოს ოკუპაციის ოპოზიციას; 2) გლეხთა უკმაყოფილებას; 3) უცხოელთა მიერ ამიერკავკასიის ნავთობის საბადოების ხელში ჩაგდების მცდელობას და მასთან დაკავშირებულ ევროპის სახელმწიფოების დანტერესებას; 4) ქართველი ხალხის ბრძოლას დამოუკიდებლობისათვის; 5) სოციალური და ეროვნული ბრძოლის ერთობლიობას და სხვ.

უცხოელი ავტორები (ცნობილი მწერალი ანრი ბარბიუსი, საბჭოთა კავშირის ეროვნულ ურთიერთობათა ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე ნაყოფიერი ექსპერტი ვალტერ კოლარცი, პარიზის უნივერსიტეტის საერთაშორისო სამართლის პროფესორი ლუი ლეფური, ლონდონის უნივერსიტეტის სლავური და აღმოსავლეთ ევროპის სწავლების სკოლის რუსეთის ისტორიის პროფესორი ჰიუ სეტონ-უოტსონი და

¹ D. M. Lang. A Modern History of Soviet Georgia, 1962, L., 1962, გვ. 245; R. Pipes. Demographic and Ethnographic Changes in Transcaucasia 1897-1956. – Reprinted from the “Middle East Journal”, Winter, 1959, გვ. 47.

ინგლისელი ავტორი უესტგუდი²) თვლიან, რომ აჯანყება იყო მოსკოვის წინააღმდეგ საბჭოთა რესპუბლიკების ოპოზიციის ერთ-ერთი ყველაზე აშკარა გამოხატულება, რომ იგი საბჭოების წინააღმდეგ არარუსი მოსახლეობის ყველაზე დიდი აჯანყება იყო, რომელიც გამოწვეული იყო საბჭოთა ხელისუფლების არაპოპულარობით, რუსების მიერ საქართველოს ოკუპაციით და სხვ. როგორც ვხედავთ, საქართველოს 1924 წლის აჯანყების ძირითად მახასიათებლად უცხოელი ავტორები მიიჩნევენ საბჭოთა ხელისუფლების არაპოპულარობას, მისით უკმაყოფილებასა და რუსების მიერ საქართველოს ოკუპაციას.

ქართველი ხალხის ბრძოლა ნებისმიერი ოკუპანტის წინააღმდეგ მის ბუნებრივ, წმიდათაწმიდა მოვალეობას რომ შეადგენდა, ამაში გასაოცარი არაფერი იყო. გაცემას იწვევს მხოლოდ ის, თუ 1924 წლის აჯანყებაში რატომ მიიღო მონაწილეობა ქართველი ხალხის მხოლოდ ნაწილმა და არა მისმა უმრავლესობამ? როგორც ეტყობა, მოსახლეობის დიდი ნაწილი ხელისუფლებისადმი თავის ლოიალობას უფრო შიშით გამოხატავდა, ვიდრე სიყვარულით. რაც შეეხება ჩვენს ისტორიოგრაფიაში გავრცელებულ აზრს, რომ „გლეხობამ საკმაოდ ფართო მასშტაბით“ მიიღო მონაწილეობა ამ აჯანყებაში, კორექტურას საჭიროებს, ვინაიდან, დაკუმვათ-და, მთელი გურიის გლეხობა, ზემო იმერეთის რაიონების, სამეგრელოს რამდენიმე სოფლის, შორაპნის მაზრისა და აღმოსავლეთ საქართველოს ცალკეული გლეხების ერთობლიობა ვერ გასწვდება საქართველოს „გლეხობის საკმაოდ ფართო მასშტაბურობის“ მცნებას. უფრო დასაბუთებულია მოსაზრება, რომ აჯანყების მამოძრავებელ ძალას მართლაც გლეხობა შეადგენდა, ხოლო დანარჩენს – უფლებააყრილი და ქონებაჩამორთმეული ფენები – საბჭოთა ხელისუფლებისადმი მტრულად განწყობილი აზნაურობა, ყოფილი მემამულეები, ოფიცრობა, ინტელიგენცია – წარმოადგენდა. ხელისუფლებამ საქართველოს საშუალო და უღარიბესი გლეხობის ერთ ნაწილთან ერთად, რომელიც მცირემიწიანობას და უმიწობას განიცდიდა, საქართველოს მიწის ფონდის სიმცირის გამო ნორმით დადგენილი მიწით ვერ დააკმაყოფილა და გაანაწყენა გლეხობის იმ ნაწილთან ერთად, რომელმაც ნორმით დადგენილი მიწა, მართალია, უფასოდ მიიღო, მაგრამ სამრეწველო ფასებთან შედარებით გლეხის ნაწარმზე დაბალი ფასების დაწესებით და სასოფლო-სამეურნეო გადასახადის – ე.წ. „ნებაყოფლო-

² Henri Barbusse. Voici ce qu'on a fait de la Georgie, Paris, 1929, გვ. 132-134; Louis Le Fur. La Georgie et le droit des gens, Paris, 1932, გვ. 450, 453; W. Kolarz. Die Nationalitätenpolitik der Sowjetunion, Frankfurt am Main, 1956, გვ. 270; From Lenin to Khrushchev, – H. Seton-Watson. The History of World Communism, New York, 1960, გვ. 86; Y. N. Westwood. Russia 1917-1964, L., 1966, გვ. 62.

ბითი თვითდაბეგერის“ შემოღებით ზედმეტად გააღიზიანა და თავის საწინააღმდეგოდ განაწყო. სწორედ ამითაა განპირობებული ის ფაქტი, რომ თანამედროვე უცხოურ ისტორიოგრაფიაში 1924 წლის აჯანყებას „გლეხურ“, „გლეხთა აჯანყებას“ უწოდებენ. ინგლისელი ჯ. გრეი მიიჩნევს, რომ „1924 წლის ზაფხულში საქართველოში მომხდარი გლეხთა აჯანყება საბჭოთა ხელისუფლებისათვის იმის გაფრთხილებად უნდა ქცეულიყო, რომ მსგავსი გამოსვლები სხვაგანაც იყო შესაძლებელი, რადგან საშუალო და უღარიბეს გლეხობას იმედი არ ჰქონდა, რომ მიღებული მიწები შერჩებოდათ, მას მთავრობა არ ეხმარებოდა სამრეწველო საქონლით, მასზე დაწესებული იყო მაღალი ფასები, მათ პროლუქტზე კი, პირიქით – დაბალი. გლეხებს მეურნეობაში არც კაპიტალის დაბანდება შეეძლოთ და სხვა“.³ 1924 წლის აჯანყებას ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართულ გლეხთა დიდ აჯანყებად მიიჩნევს პროფესორი ჰიუ სეტონ-უოტსონი⁴. აჯანყების გლეხურ ხასიათზე მსჯელობს აგრეთვე ამერიკელი როჯერ ნ. ბოლდუინი, როცა ეხება პარიზში მყოფი საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის მიერ მოწყობილ შეიარაღებულ აჯანყებას, რომელშიაც, მისი აზრით, ძირითადად „გლეხებმა მიიღეს მონაწილეობა, ნაწილობრივ კი – მუშებმა“.⁵ იგივეს ამტკიცებს ცნობილი ინგლისელი სოვეტოლოგი, კოლუმბიის უნივერსიტეტის რუსული ინსტიტუტის ხელმძღვანელი, ლონდონის ეკონომიკური და პოლიტიკური მეცნიერების სკოლის საბჭოთა ურთიერთობების განყოფილების წევრი რობერტ კონქვესტი⁶. ნაწილობრივ გლეხური ხასიათის მქონე აჯანყებად თვლის 1924 წლის აჯანყებას საქართველოში მიჩიგანის უნივერსიტეტის პროფესორი რ. გ. სიუნი, როცა აჯანყების კომპლექსურობის აღიარებისას ერთ-ერთ გამომწვევ მიზეზად მიიჩნევს ეკონომიკურ და სოციალურ ფაქტორებს. სხვა უცხოელი მკვლევარებისაგან განსხვავებით, ის შედარებით ფართოდ მიმოიხილავს აჯანყების მზადების წინამძღვრებს, აჯანყების მსვლელობას, მის გამომწვევ მიზეზებს და კატეგორიულად ილაშქრებს აჯანყების ერთადერთ მიზეზად ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების მიჩნევას. ის, საბჭოთა მასალებზე დაყრდნობით, წერს, რომ სტალინისა და სხვა საბჭოთა მოღვაწეებისათვის დამახასიათებელი იყო აჯანყების „გურიის აჯანყებად“ – არა ეროვნულ აჯანყებად, არა საერთო-სახალხო, არა-

³ The First Fifty Years. Soviet Russia 1917-1967, by J. Grey, L., 1967, გვ. 213.

⁴ H. Seton-Watson. The New Imperialism. A Background Book, Chester Springs, Penn., 1961, გვ. 57.

⁵ R. Baldwin. Liberty under the Soviets, New York, 1928, გვ. 86.

⁶ Soviet Nationalities Policy in Practice, Ed. by R. Conquest, London–Sidney–Toronto, 1967, გვ. 50.

მედ ცალკეული რაიონისად – მონათვლა, რომ მისი გამოძწევები მიზეზი იყო ეკონომიკური ბაზისი და საზღვარგარეთული ელემენტების საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართული არაპირდაპირი გამოხედვები და სხვ. „ამიტომაც, – წერს რ. სიუნი. – საქართველოს აჯანყება პარტიული ყრილობების მუდმივ თემად იქცა, როგორც გლეხების მიმართ პარტიის არასწორი პოლიტიკის მაჩვენებელი და გლეხებისადმი დათმობების ვატარების ძირითადი არგუმენტი“.⁷

როგორც აღვნიშნეთ, უცხოელ ავტორთა ერთი ნაწილი საქართველოს 1924 წლის აგვისტოს აჯანყებას უკავშირებს ევროპის სახელმწიფოთა საბჭოთა ქვეყნის წინააღმდეგ დაგეგმილ ინტერვენციას და იმავე დროს ნავთობის საბადოებისა და სანავთობო ბაზების ხელში ჩაგდებას მცდელობას. საბჭოთა სახელმწიფოს წინააღმდეგ მოწყობილ აჯანყებაში მონაწილეთა შესახებ 1924 წლის 13 სექტემბერს „New York Times“-ი მოკლედ იუწყებოდა, რომ „კავკასიელთა აჯანყება დაფინანსებული და იმართებოდა იყო პარიზიდან... ყოვლისშემძლე ფინანსისტებისა... და ბაქოს ნავთობის საბადოების ყოფილი მფლობელების მიერ“.⁸ გაზეთის ერთობ ძუნწი მინიშნებები კავკასიის აჯანყების შესახებ შეიძლება გაშიფრული იქნას ამერიკელი ავტორების მაიკლ საიერსისა და ალბერტ კანის ნაშრომში ამ აჯანყების შესახებ შემდეგი ინფორმაციით: „იმ დროს, – წერენ ისინი. – საბჭოთა კავშირის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი მტერი იყო სერ ჰენრი ვილკელმ ავგუსტ დეტერდინგი, დანიური წარმოშობის დიდი ბრიტანეთის იმპერიის რაინდი და დიდი ბრიტანეთის საერთაშორისო ნავთობის ტრესტის – „Royal Dutch Shell“-ის უფროსი“. დეტერდინგი იმედოვნებდა, ყოფილიყო მსოფლიოს ყველაზე დიდი ფინანსური და სავაჭრო წარმომადგენელი ანტისაბჭოთა ურთიერთობებში. ბრიტანეთის ნავთობის მეფე, „ინტელიჯენს სერვისის“ აგენტის კაპიტან სიდნეი ჯორჯ რეილის შემწევობით დაინტერესდა „ტორგპრომით“ – მეფის ემიგრირებული მილიონერების ორგანიზაციით. მან პარიზში მყოფ ლიანოზოვის, მანთაშოვისა და „ტორგპრომის“ სხვა წევრებისაგან სარფიანად შეისყიდა საბჭოთა რუსეთის ყველაზე დიდი ნავთობის საბადოების აქციები. 1924 წლის დასაწყისში ის დიპლომატიური გზებით შეეცადა, ხელთ ეგდო კონტროლი საბჭოთა ნავთობის საბადოებზე, მაგრამ უშედეგოდ. მაშინ ბრიტანეთის ნავთობის მეფემ განაცხადა, რომ ის, „როგორც რუსეთის ნავთობის მფლობელი“, საბჭოთა რეჟიმს აცხადებს გაუქმებულად, როგორც უკანონოს და ცივილიზებულ სამყაროს გარეშე მყოფს. მან, მის ხელთ

⁷ R. G. Suny. The Making of the Georgian Nation, L., 1989, გვ. 224-225.

⁸ New York Times, 13.IX.1924.

არსებული შესაძლებლობებითა და პირადად შეკრებილი საიდუმლო აგენტებით, ომი გამოუცხადა საბჭოთა რუსეთს იმ აშკარა განზრახვით, რომ ხელთ ეგლო საბჭოთა კავკასიის ნავთობით მდიდარი საბადოები. დეტერმინგის მისწრაფებებმა ახალი ელფერი მიიღეს სიდნეი რეილის მიერ წამოწყებული გეგმით. ბრიტანეთის საიდუმლო აგენტის მიერ შემუშავებული იქნა საბჭოთა რუსეთზე თავდასხმის კონკრეტული გეგმა და ის ევროპის გენერალური შტაბის დაინტერესებულ წევრებს გადასცა. მისი გეგმა ჰოფმანის გეგმას იმეორებდა და მოიცავდა როგორც პოლიტიკურ, ისე სამხედრო აქციებს. პოლიტიკური აქციების მიხედვით, რეილის გეგმა ითვალისწინებდა რუსეთში კონტრრევოლუციური ძალებისა და სავინკოვის ტერორისტული ჯგუფის ერთობლივ ამოქმედებას. თუკი კონტრრევოლუციური ძალები წარმატებას მოიპოვებდნენ, იმავდროულად დაიწყებოდა სამხედრო აქციები, ლონდონი და პარიზი გააუქმებდნენ საბჭოთა მთავრობას და ბორის სავინკოვს რუსეთის დიქტატორად გამოაცხადებდნენ, იუგოსლავიასა და რუმინეთში დისლოცირებული მოხალისეთა არმიები გადალახავდნენ საბჭოთა საზღვარს, პოლონეთი შეიჭრებოდა კიევში, ფინეთი ალყას შემოარტყამდა ლენინგრადს, კავკასიაში კი – ქართველ მენშევიკთა მომხრეები ჟორდანიას მეთაურობით მოაწყობდნენ აჯანყებას (ნოე ჟორდანიასათვის, როგორც კომენტარი იქვე გვაუწყებს, საფრანგეთის მთავრობამ 400 ათ. ფრანკი სუბსიდია გამოჰყო – ა.ა.). კავკასია უნდა გამოჰყოფოდა საბჭოთა ქვეყანას და ინგლისისა და საფრანგეთის მფარველობით შექმნილიყო ამიერკავკასიის ფედერაცია, ნავთობის საბადოები და ხაზები დაბრუნებოდა ყოფილ პატრონებსა და უცხოელ პარტნიორებს.

რეილის ეს გეგმა მოწონებული იქნა საფრანგეთის, პოლონეთის, დანიის, რუმინეთისა და ინგლისის ანტიბოლშევიკური ძალების ხელმძღვანელთა მიერ, ე. ი. სახეზე იყო ე.წ. „მცირე ანტანტა“. „1924 წლის 28 აგვისტოს დაწყებული აჯანყებისას, – წერენ ავტორები. – მთელი ყურადღება მიექცა ნავთობის საბადოების ხელში ჩაგდებას..., მაგრამ მთიელები, რომლებსაც კონტრრევოლუციონერები თავიანთ მოკავშირეებად მიიჩნევდნენ ნავთობის საბადოების მუშებთან ერთად, საბჭოთა ხელისუფლების დამცველებად მოგვევლინნენ. მათ დაიცვეს რკინიგზა, ნავთობის საბადოები, ხაზები და სხვ. საბჭოთა რეგულარული ჯარების მოსვლამდე“.⁹

საქართველოს 1924 წლის აჯანყების დაკავშირება ნავთობის საბადოების ბედთან თუ ერთობ სპორადულად გვეჩვენება, იგივეს ვერ ვიტ-

⁹ M. Sayers, A. Kahn. The Great Conspiracy. The Secret War Against Soviet Russia, Boston, 1946, გვ. 131-134.

ყვით მთიელებისა და ჭიათურის მარგანეცის საბადოზე მუშების საბჭოთა ხელისუფლების სასარგებლოდ და მენშევიკების საზიანოდ აქტიურად მოქმედების შესახებ. არადა, არა მარტო ქართული და საბჭოური ისტორიოგრაფიისათვის, არამედ უცხოელი მკვლევარებისთვისაც კარგადაა ცნობილი, რომ თუკი ვინმემ მთიელებიდან მონაწილეობა მიიღო ამ აჯანყებაში, ისინი მთიულები, ფშავ-ხევსურები და სვანები იყვნენ, ამავე დროს მათი განწყობა აშკარად ანტიბოლშევიკური იყო. საქართველოს 1924 წლის აჯანყების ძირითად მიზანდასახულობად ნავთობის საბადოების ხელში ჩაგდების მიჩნევა თავად უცხოელმა ავტორებმა უარყვეს. ასე, მაგალითად: ლეო აფრიკმა და ლუი კოქემ ნაშრომში „ოქროს ვერძის მემკვიდრეები“, აზრს იმის შესახებ, რომ თითქოსდა საქართველოს ბოლო აჯანყების (1924 წლის შემოდგომის) მიზეზი ბაქოს ნავთობის საბადოებისა და სახელმწიფოს სამრეწველო სარეწავების ხელში ჩაგდება იყო, უსირცხვილო მონაჭორი უწოდეს, რომელიც თავის შემოქმედს – მოსკოვის ჩეკას ბუმერანგით დაუბრუნდა¹⁰.

რაც შეეხება აჯანყების წარმართველ ძალას, მის ხელმძღვანელობას, იგი მართლაც მომზადებული იყო არალეგალურად მოქმედი პარტიების – სოციალ-დემოკრატების (მენშევიკები), ეროვნულ-დემოკრატების, სოციალ-ფედერალისტების, ესერებისა და პარიზში მყოფი ქართული ემიგრაციის მეთაურების მიერ. საერთო ხელმძღვანელობას ეწეოდა პარიტეტული კომიტეტი. „1922 წლის ბოლოს საქართველოში ჯერ კიდევ მოქმედდა ანტიბოლშევიკურმა პარტიებმა, – წერს ამერიკელი ისტორიკოსი რ. სიუნი. – სოციალ-დემოკრატებმა, სოციალ-ფედერალისტებმა, სოციალ-რევოლუციონერებმა, ეროვნულ-დემოკრატებმა და სხვისებმა (დამოუკიდებელმა სოციალ-დემოკრატებმა) გადაწყვიტეს, დაეარსებინათ საქართველოს დამოუკიდებლობის საიდუმლო კომიტეტი. 1923 წლის ოქტომბერში დამოუკიდებლობის კომიტეტმა გადაწყვიტა, მოეწყო შეიარაღებული აჯანყება. ჟორდანია საქართველოში მყოფ მისი პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს იმედით აღსავსე წერდა, რომ „არსებული რუსული რეჟიმი უახლოეს მომავალში დაემხოვდა და ეს გამოიწვევდა სოციალური ძალების ხელახალ გადაჯგუფებას“. მას სჯეროდა, რომ საბჭოთა ხელისუფლებასთან კონფლიქტი „თავისი შინაარსით... ისეთივე იყო, როგორიც მეფის რუსეთთან“. ის კვლავ უფრო მეტბოლო პოზიციაზე იდგა, ვიდრე რუსი მენშევიკები, რომლებიც უარყოფდნენ რევოლუციურ ბრძოლას და „ლოიალურ პოზიციებზე“ დარჩენას იმელოვნებდნენ. ჟორდანიას უფრო უკი-

¹⁰ L. Afric, L. Coquet. Les Heritiers de la „Toison d’Or“, P., 1931, გვ. 86.

დურესი პოზიცია ეკავა, ვიდრე ზოგიერთ ქართველ ამხანაგს, მაგალითად, სეით ლევდარიანს, რომელიც საბჭოთა რეჟიმთან თანამშრომლობას მოითხოვდა. ის, ითვალისწინებდა რა აჯანყების რეალურ საშიშროებას, თვლიდა, რომ „საქართველოს მარტოს არ შეეძლო“ გამარჯვების მიღწევა და რომ ამისათვის ის საჭიროებდა კავკასიის სხვა ხალხების მხარდაჭერას. მაგრამ დამოუკიდებლობის წლების მექვიდრობამ, სომხებთან დაძაბული მდგომარეობის გამოცდილებამ, აზერბაიჯანელების არასაიმედოობამ, აიძულა მენშევიკები, არ ჰქონოდათ არავითარი იმედი ჩრდილოეთ კავკასიელების ან ევროპელების დახმარებისა“.¹¹ დასამალი არაა ის ფაქტი, რომ საქართველოს ემიგრაციის ხელმძღვანელთა უმრავლესობას აჯანყების წარმატებისა არ სჯეროდა, მას უპერსპექტივოდ მიიჩნევდა, თუმცა მაინც იმედოვნებდა, ევროპის ქვეყნები მხარს დაგვიჭერენო. არ გამართლდა მათი იმედები არც მთასა და აზერბაიჯანში ერთობლივი აჯანყების მოწყობისა და არც ევროპელთა დახმარებისა. იმ დროს, და ახლაც, სამწუხაროდ, ევროპის ქვეყნებმა რუსეთთან, პოლიტიკური და სამხედრო დაძაბულობისა და კონფლიქტის შიშით, ვერ გაბედეს და ვერ ბედავენ სამართლიანი საქმისათვის კონკრეტული და ძალისმიერი ნაბიჯების გადადგმას. ეს ჭკუის სასწავლებელი მაგალითია საქართველოსათვის, რომელმაც გამოსავალი საერთაშორისო ორგანიზაციების – სამოქალაქო ხასიათისა იქნება ის თუ სამხედრო, მნიშვნელობა არა აქვს, წევრობით უნდა ჰპოვოს, თუ არადა, ევროპის სახელმწიფოები იმდენად უნდა დააინტერესოს თავის გეოგრაფიულ-სტრატეგიული მნიშვნელობით, ეკონომიკური სარგებლიანობით, რომ მათ მისი ინტერესები თავისად მიიჩნიონ. მხოლოდ ასეთ შემთხვევაშია შესაძლებელი რუსეთთან კეთილმეზობლური ურთიერთობების მიღწევა, რუსეთის მხრიდან 1921-1924 წლების საშინელებების გამეორების თავიდან აცილება.

საქართველოს 1924 წლის აჯანყების მიზეზების გარკვევისას უცხოელი ავტორები – კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორი ედგარ ჰალეთ კარი და მიჩიგანის უნივერსიტეტის პროფესორი რ. სიუნი ვარაუდობენ, რომ მას შერეული ხასიათი ჰქონდა. ე. კარი თუ აჯანყების მიზეზად სოციალური და ეროვნული ასპექტების ერთობლიობას მიიჩნევს, რ. სიუნი მას უმატებს ეკონომიკურ უკმაყოფილებასა და ძველი ხელისუფლებისადმი მოსახლეობის ერთი ნაწილის ერთგულების შენარჩუნებას. ეკონომიკური ასპექტიდან მოსახლეობის ერთი ნა-

¹¹ E. H. Carr. A History of Soviet Russia, New York, 1960, vol. I, გვ. 198-199; Vol. II. Socialism in One Country. 1924-1926, გვ. 264; R. G. Suny. The Making... გვ. 225.

წილის შესახებ ზემოთ ვილაპარაკეთ, რაც შეეხება იმ სოციალურ ფენას, რომელშიც გაერთიანებული იყვნენ მემამულეები, მდიდარი გლეხები, ე.წ. კულაკები და კულაკობაში გარდამავალი საშუალო გლეხობის ერთი ნაწილი, მათი უკმაყოფილება სადაო არ იყო, რამეთუ საბჭოთა ხელისუფლებამ, მის მიერ დაწესებული მიწის ნორმით, სწორედ მათ ჩამოართვა მიწები. ამას ზედ ერთვოდა ბოლშევიკების ეროვნული ნიჰილიზმი, ეროვნული ინტერესების უგულვებლყოფა, რაც საქართველოს ისტორიული ტერიტორიების „ინტერნაციონალურობის“ საფარქვეშ თურქეთზე, რუსეთზე, აზერბაიჯანსა და სომხეთზე გადანაწილებით გამოიხატა. საბჭოთა ხელისუფლების ეს მემკვიდრეობა ჯერ კიდევ მოუშუშებელ ჭრილობად შემორჩა ქართველ ხალხს. აქედან გამომდინარე, დამოუკიდებლობის აღდგენის ფაქტორის 1924 წლის საქართველოს აჯანყების მიზეზად გამოცხადება, როგორც ამას სოციალისტური აზროვნების ისტორიის შესახებ ხუთტომიანი წიგნის ავტორი ჯ. კოული, ცნობილი ამერიკელი ისტორიკოსი, ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორი და რუსეთის კვლევითი ცენტრის ხელმძღვანელი რიჩარდ პაიპსი და ქართველოლოგი დევიდ მარშალ ლენგი აკეთებენ¹², ჩვენ მართებულად მიგვაჩნია. საქართველოს სუვერენული უფლებების შეკვეცას ამიერკავკასიისა და საბჭოთა ფედერაციის გზით, რაც მისი სუვერენული უფლებების „გათელვას“ უფრო ჰგავდა, არ შეიძლებოდა უარყოფითი განწყობა არ გამოეწვია პატრიოტის გულში მოძალადის მიმართ. არადა, ეს „შეცდომა“ კი არ იყო, ეს გზის გამრუდება კი არ იყო, როგორც სურდა „აენხნა“ ზოგიერთ საბჭოთა სპეციალისტს, არამედ სუვერენული სახელმწიფოს უფლებების ლიკვიდაციის შეგნებულად განხორციელებული სტალინური ავტონომიზაციის სისტემა. ბოლშევიკების პროლეტარული დიქტატურის მაღალფარდოვანი იდეები ეროვნული ინტერესების შელახვის ფონზე ხალხს არ „ესმოდა“ და არც სურდა გაეგო. სოციალისტური რევოლუციის ექსპორტი საქართველოში ძალისმიერ-ხელოვნური იყო, მან ფესვები ვერ გაიდგა მისთვის მოუძნადებელ ნიადაგში, რევოლუციის ძალადობრივი „დამყნობის“ რუსული მეთოდის პროტესტის ერთ-ერთ გამოხატვად კი უნდა მივიჩნიოთ საქართველოს 1924 წლის აჯანყება.

¹² G. D. H. Cole. A History of Socialist Thought, in 5 vols. Vol. IV, part II. Communism and Social-Democracy. 1914-1931, New York, 1959, გვ. 688; R. Pipes. Demographic and Ethnographic Changes..., გვ. 47; Russia and Asia. Essays on the Influence of Russia on the Asian Peoples, Ed. by Wayne S. Vucinich, Stanford, CA, 1972, გვ. 253.

**ВОССТАНИЕ 1924 ГОДА В ГРУЗИИ В ТРУДАХ
ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ**

Статья представляет собой историографический обзор публикаций зарубежных авторов по грузинскому восстанию 1924г. В ней проанализированы высказывания Д. Ленга, Р. Пайпса, А. Барбюса, Л. Ле Фюра, В. Колларца, Р. Сюни, Дж. Коула и других зарубежных исследователей. Отмечено, что в западной историографии нет единого мнения о причинах антисоветского мятежа в Грузии в 1924г. Среди причин восстания называют: 1. Непопулярность советской власти и оппозицию оккупации большевиками Грузии; 2. Недовольство крестьянства; 3. Попытку иностранцев захватить нефтяные промыслы Закавказья и заинтересованность в этом европейских государств; 4. Борьбу за независимость грузинского народа; 5. Единство социальной и национальной борьбы и т.д.

С отдельными выводами (о нефтяных промыслах Закавказья и заинтересованности европейских государств) невозможно согласиться. Вместе с тем, совершенно обоснованным представляется взгляд Дж. Коула, Р. Пайпса, Д. Ленга о том, что причиной восстания Грузии в 1924г. явилось стремление грузинского народа восстановить свою национальную независимость.

ΑΟΥΕΕ ΑΕΑΓΑΕ ΕΟΥΑΕΕ Ε

„Ε ΑΓΕΓΟΔΕ ΑΟΙ ΑΓΟΕ Ε ΘΙ Ε ΕΘΕΕΑ“ ΟΥΑΓΙ ΑΕ ΤΕΑΕ ΑΑΑΟΕΑ ΕΑΑΕ ΕΕ ΑΑ ΟΑΘΑΟΕΑΑΕ Ι

1921 წელს საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, რუსეთის მთავრობის გადაწყვეტილებით, „მეფის რუსეთისა“ და „მენშევიკთა კირთებისაგან“ „განთავისუფლებულ“ და ახლა „სუვერენულ სახელმწიფოდ“ ქცეულ საქართველოს შორის ორმხრივი მოკავშირეობითი ხელშეკრულება დაიდო. ამ ხელშეკრულების საფუძველზე, საქართველომ ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და კულტურულ სფეროებში გარკვეული სუვერენული უფლებები შეინარჩუნა, რაც ხელს არ აძლევდა საბჭოთა რუსეთს და, მათი ლიკვიდაციის მიზნით, საქართველოსა, და საერთოდ მთელი ქვეყნის მიმართ, დაიწყო იმ ეროვნული პოლიტიკის გატარება, რომელმაც შემდგომში „ლენინური ეროვნული პოლიტიკის“ სახელწოდება მიიღო.

საბჭოთა რუსეთი საქართველოს ცენტრისადმი – რუსეთის ხელისუფლებისადმი სუბორდინაციას შეუდგა თითქოსდა სახელმწიფოთა შორის ისეთი კავშირის შექმნით, რომელიც ეროვნებებსა და ერებს შორის უანგარო დამოკიდებულებისა და მეგობრობის გამომხატველი იქნებოდა – საბჭოური ფედერაციით. საბჭოური ფედერაცია სინამდვილეში ქვეყნის მმართველობის სადავეების ცენტრისადმი – რუსეთის ხელისუფლებისადმი გადაცემას ნიშნავდა, რამეთუ თანასწორუფლებიანობას მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის მათი რუსეთისადმი სუბორდინაცია გამორიცხავდა. ისეთი ფედერაციისათვის, რომელიც ძალადობრივ საწყისებზე არსებობდა, უცხო უნდა ყოფილიყო, და იყო კიდევ, საერთო საკავშირო სახელმწიფოში სუვერენული პოლიტიკური ერთეულების არსებობა. აქედან გამომდინარე იყო, რომ საბჭოთა ხელისუფლების წინაშე გადაუჭრელ ამოცანად დაისვა მოკავშირე რესპუბლიკების გაუქმება, ან მათი სუვერენული სტატუსის იმ დონემდე დაქვეითება, რომ დამოუკიდებლობის ისედაც მოჩვენებითობა არსებითად არა-

რაობად ქცეულიყო¹. ამ ამოცანის გადაჭრას საბჭოთა ხელისუფლება, მისი ლიკვიდაციის წინა დღემდე, განუხრელად ატარებდა. ამ ნიშან-სვეტით იქნა განხორციელებული საქართველოს და ამიერკავკასიის რესპუბლიკების – სომხეთისა და აზერბაიჯანის ე.წ. ამიერკავკასიის, შემდგომ კი საბჭოთა ფედერაციაში გაერთიანება, რამაც უცხოელ მკვლევართა აზრით, „შეასუსტა საქართველოს დამოუკიდებლობის სტატუსი“;² „კომუნისტური დიქტატის მიერ რესპუბლიკების ანრდილები ფორმალური ავტონომიით აღჭურვა“.³ საბჭოთა მეცნიერებისა და სახელმწიფო ლიდერების მხრიდან ამის აღიარება მხოლოდ XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოდან – საბჭოთა ხელისუფლების სულის დაფვის პერიოდიდან დაიწყო. ფილოსოფიურ მეცნიერებათა დოქტორის ციპკოს აღიარებით, სტალინმა, რუსეთის მესიანიზმით გაჟღენთილი რუსი ინტელიგენციის მხარდაჭერით, ლენინის სიკვდილის შემდეგ, გაატარა თავისი ერთიანი რუსეთის ფარგლებში ეროვნულ უმცირესობათა ავტონომიზაციის გეგმა, რომელიც ეროვნულ რესპუბლიკებს, როგორც სუვერენულ სახელმწიფოებს, პრაქტიკულად არავითარ უფლებებს არ უტოვებდა. ამის შესაბამისად მოხდა მოკავშირე რესპუბლიკების მმართველობის ორგანოების სრული უნიფიცირება, ისეთი უნიტარული სახელმწიფოს შექმნა, რომელშიაც მოკავშირე რესპუბლიკები მის შემადგენელ ნაწილებად – ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებად იქცნენ⁴. სტალინის მიერ ფაქტობრივად ავტონომიზაციის ნიშნით ფორმირებულმა სახელმწიფომ, რომელმაც ყოფილ მეფის რუსეთის სახელმწიფოს ფარგლებში კვლავ გააერთიანა „განდგომილი ნაწილები“, არა მარტო რუსეთის მესიანიზმით შეპყრობილი რუსი ინტელიგენციის აღ-

¹ Paul Gronski. The Soviet System of Federalism, – The American Political Science Review, vol. XXIII, February, 1929, №1, გვ. 159; Soviet Nationalities Policy in Practice, Soviet Studies Series, Ed. by R. Conquest, London-Sydney-Toronto, 1967, გვ. 37.

² E. H. Carr. A History of Soviet Russia, New York, 1960, vol. I. The Bolshevik Revolution. 1917-1923, გვ. 397-398; Vol. II. Socialism in one country. 1924-1926, გვ. 263; Soviet Russia and the East. 1920-1927. A Documentary Survey by Xenia Joukoff, Stanford, CA, 1957, გვ. 34-35; Günter Stökl. Schriften des Arbeitskreises für Ostfragen №11, Sowjetrussland unter Lenin und Stalin (1917-1952), München, 1963, გვ. 31.

³ G. von Rauch. Russland. Staatliche Einheit und Nationale Vielfalt (Föderalische Kräfte und Ideen in der Russischen Geschichte), München, 1953, გვ. 219-220; E. R. Goodman. The Soviet Design for a World State, New York, 1960, გვ. 240-241; M. Tougouchy. Le Probleme des nationalites en URSS Socialisme, Bruxelles, Mai 1970, №99; M. Fainsod. How Russia is Ruled, Cambridge, 1967, გვ. 359; R. G. Suny. The Making of the Georgian Nation, L., 1989, გვ. 212-213.

⁴ ა. ციპკო. სტალინიზმის სათავეები. – გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1989, №19-13.

ფროტოვანება გამოიწვია, მას მიესალმა თეთრი ემიგრაციის გარკვეული ნაწილი – თვით დენიკინიც კი.

საბჭოთა სახელმწიფოში შემაჯავლი რესპუბლიკების სუვერენულობის თამაში მიმდინარეობდა თითქოსდა ეროვნული რესპუბლიკების დამოუკიდებლობის საფუძველის ჩაყრით – ინდუსტრიული განვითარების, ეროვნული კადრების შექმნით და სხვ. პარალელურად კი მიმდინარეობდა მათი პოლიტიკური ცენტრალიზაცია, თითოეული მოკავშირე რესპუბლიკის პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული უფლებების ლიკვიდაციით. საბჭოურმა რუსულმა ისტორიოგრაფიამ საზღვარგარეთ გამოთქმულ აზრს, რომ „ერთიანი კავშირისადმი რესპუბლიკების დაქვემდებარება ნიშნავდა მათი ცენტრისადმი მთლიან სუბორდინაციას“⁵ მ. გორბაჩოვის აღიარებით, წრფელი პასუხი გასცა, რომ „ჩვენ ვვითარდებით ამ ქვეყანაში და სიტყვით ფედერაციას ვაცხადებდით, მაგრამ, სინამდვილეში, სამწუხაროდ, ვვითარდებით არა როგორც ფედერაცია, არამედ როგორც უნიტარული სახელმწიფო. ეს შეესაბამებოდა სტალინურ კონცეფციას, იმ დიქტატორულ რეჟიმს“⁶. ყოველივე ზემოთნათქვამის გაანალიზების საფუძველზე მკვლევარი ერთ უალტერნატივო დასკვნამდე შეიძლება მივიდეს: მოკავშირე რესპუბლიკების მმართველი ორგანოები, მმართველი პირები, რესპუბლიკის მართვის, პოლიტიკის, მეურნეობის, სამხედრო საქმეების, კულტურის და სხვა სფეროებში განვითარების ბერკეტებს კი არ წარმოადგენდნენ, არამედ იმ მექანიზმის უბრალო ნაწილებს, რომლებიც მოქმედებაში მოდიოდნენ სხვისი ნების გამოვლენით, სხვის მიერ მათი მოქმედებაში მოყვანით. ასეთ ნაწილებს სახელმწიფო მანქანის სტრუქტურაში მეორეხარისხოვანი ფუნქცია ჰქონდათ დაკისრებული, თუმცა კი შეეძლოთ კონსტრუქტორისათვის გაუთვალისწინებელი დროებითი შეფერხებები შეექმნა, რაც მის წყრომას და უკურეაქციას იწვევდა. მოკავშირე რესპუბლიკების სუვერენულობის ყველა სტატუსის ლიკვიდაციისა და საბჭოთა რუსეთისათვის სრულყოფილი მმართველი მანქანის შექმნის შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების წინაშე გადაუჭრელ პრობლემად იქცა ეროვნებასა და ერებს შორის ეროვნულობის ყველა ნიშნის ლიკვიდაცია – „საბჭოთა ხალხის“ შექმნის დეკლარაციით, ერებისა და ეროვნებების გაქრობის აშკარა ქადაგით, ფარულად კი – ერთიანი რუსი ერის შექმნის განზრახვით. პრობლემას, რომელიც ვერ იქნა საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლების მიერ თავის სასარგებლოდ გადაჭრილი, ეტაპობრივი განვითარება ახასიათებდა, რამეთუ სტალინის დროს ის თუ ფარული, შემ-

⁵ R. G. Suny. The Making..., გვ. 219-236.

⁶ გაზ. „კომუნისტი“, 1990წ. 14 იანვარი.

პარავი ხასიათისა იყო, სტალინის სიკვდილის შემდეგ მან აშკარა რუსული აგრესიული ხასიათი გამოავლინა. საკითხს ისიც ამძაფრებდა, რომ ეროვნულ უმცირესობებს არ გააჩნდათ აშკარად გამოხატული პოლიტიკური სტატუსი – არ იყო გარკვეული, ვინ იყვნენ ისინი – კოლონიური თუ არაკოლონიური ერები? დამოუკიდებლობასა და პოლიტიკურ ძალაუფლებას მოკლებული მოკავშირე რესპუბლიკების სავალალო მდგომარეობას აუარესებდა მეტროპოლიის (საბჭოთა რუსეთის) მხრიდან მათი ეკონომიკური ექსპლუატაცია, რამეთუ მოკავშირე რესპუბლიკებში არსებული საკავშირო და რესპუბლიკური სამინისტროების შემოსავლების ცენტრის ცენტრალიზებულ ფონდებში გადარიცხვა და იქიდან (სახელმწიფო ბიუჯეტიდან), თითქმის მოწყალეების სახით, უმნიშვნელო ნაწილის მიღება ფარავდა რესპუბლიკების რეალურ შემოსავალს, ცენტრის მიერ მათი მითვისების არსს. აქედან გამომდინარე, სახეზე იყო კოლონიურ მდგომარეობაში მყოფი ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური სუბორდინაცია ცენტრისადმი⁷. მოკავშირე რესპუბლიკების ცენტრისადმი ეკონომიკური სუბორდინაციის უარყოფა ამერიკელი ისტორიკოსის რ. სიუნის მხრიდან და იმის მტკიცება, რომ საბჭოთა რუსეთმა საქართველოში (და სხვა რესპუბლიკებში) მრეწველობის შექმნისათვის გარკვეული ფინანსები გაიღო, რის გამოც თითქოს შეუძლებელი იყო კოლონიურ სტატუსზე მსჯელობა⁸, ძირშივე გაუმართლებელია. საბჭოთა კავშირში ე.წ. „ლენინური ეროვნული პოლიტიკის“ აპოლოგეტები კატეგორიულად უარყოფდნენ ჩვენს სინამდვილეში მეტროპოლიასა და კოლონიებს შორის არსებულ რეალურ ვითარებას. ცხოვრება კი თავისას მოითხოვდა, დღის წესრიგში აყენებდა ეროვნული რესპუბლიკების დამოუკიდებლობისაკენ სწრაფვას და ერის, როგორც ასეთის, არსებობისათვის ბრძოლის ზრდას. ეს პროცესი სულ უფრო და უფრო საშიშ ხასიათს იღებდა და ხელისუფლებას კატასტროფით ემუქრებოდა. ვითარება განსაკუთრებით დაიძაბა 60-70-იან წლებში, როცა მოკავშირე რესპუბლიკების ერების, ეროვნული ენების და ეროვნული კულტურების სიმყარის მოსაშლელად ხელისუფლებამ ოფიციალურად წამოიწყო დისკუსიები მომავალში ერების, ეროვნული ენებისა და კულტურების შერწყმისა და ლიკვიდაციის შესახებ. თუ 60-იანი წლების დასაწყისში რუსი იდეოლოგები ბევრს ლაპარაკობდნენ რუსეთისა და ამიერკავკასიის დამოუკიდებელი მოკავშირე რესპუბლიკების მიერ სახელმწიფოებრივი კავშირის შექმნაზე⁹, 70-იანი წლების „საბჭოთა ხალხის“ მცნების

⁷ A. Nove, J. A. Newth. Soviet Middle East. A Communist Model for development, L., 1967, გვ. 45, 113-114, 116-122.

⁸ R. G. Suny. The Making., გვ. 290-291.

⁹ ლენინური ეროვნული პოლიტიკის ზეიმი, თბ., 1962, გვ. 166, 202.

აგრესიულად დამცველი რუსი „თეორეტიკოსებისათვის“ აუცილებელი იყო, დაესაბუთებინათ მომავალში ეროვნებების გარეშე ერთგვაროვანი ერის, ენისა და კულტურის მქონე საზოგადოების შექმნის შესაძლებლობა. ისინი, ეყრდნობოდნენ რა მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსების მიერ ერების, ეროვნული ენებისა და კულტურებისაგან მომავალში ინტერნაციონალური ერთობის ფორმირებაზე გამოთქმულ ცალკეულ მოსაზრებებს (და არა სპეციალურად ამ საკითხებისათვის მიძღვნილ შრომებს – ა.ა.), მათი პერიფრაზირებით გულმოდგინედ ცდილობდნენ, ფაქტობრივად დაესაბუთებინათ ერების, ენების და კულტურების შერწყმა-გაქრობა ერთი ან რამდენიმე ერის, ენისა და კულტურის სასარგებლოდ. შექმნილი ისტორიული ვითარებისა და გამო, საბჭოთა კავშირში მიმდინარე პროცესების შედეგად ასეთი ერი, ენა და კულტურა რუსული უნდა ყოფილიყო. სხვანაირი გააზრება ნებისმიერი ერის ისტორიკოსს თურმე აყენებდა საბჭოთა პერიოდისათვის საძრახის ერების არსებობის მუდმივობის თეორიულ პოზიციებზე. აქედან გამომდინარე, მკვლევარი ვერ წერდა თავის სამშობლოზე, როგორც ქვეყანაზე-სახელმწიფოზე, რამეთუ თურმე ასეთი პოზიციიდან ინტერნაციონალურის წარმოსახვა საბჭოთა ხალხთა ეროვნულ ცხოვრებაში ნაკლებეფექტური იყო. თუმცა ახალი ერების ისტორიულ არენაზე წარმოჩინებისათვის ხელი არ შეუშლია არც კაპიტალიზმს და არც სოციალიზმს. კაპიტალიზმის მტკივნეულმა და დაგვიანებულმა განვითარებამ აზიის, აფრიკისა და ლათინური ამერიკის კოლონიალურ ქვეყნებში სათავე დაუდო ახალი ეროვნული სახელმწიფოების აღმოცენებას ამ კონტინენტებზე. საბჭოთა კავშირში კი ინდუსტრიალიზაციამ და თანამედროვე სამრეწველო განვითარებამ ახალი ეროვნული ჯგუფები შექმნა ციმბირში, რუსეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ რაიონებში, განამტკიცა იქ ეროვნული თვითშეგნება და ა.შ. ეროვნებათა არსებობის მუდმივობის ამ მცდარად გაგებულები და რუსი იდეოლოგებისათვის მიუღებელი დებულებიდან საბჭოთა მეცნიერს არ შეეძლო ეწერა, რომ მთელ რიგ რესპუბლიკებში, მაგალითად, საქართველოსა და სომხეთში, ქართული და სომხური სარგებლობდნენ სახელმწიფო ენების სტატუსით, რამეთუ ასე, თურმე ვ. ლენინს ჩააყენებდა უხერხულ მდგომარეობაში, რადგან ის საერთოდ წინააღმდეგი იყო რომელიმე ენის სახელმწიფო ენის სტატუსის ფუნქციონირებისა და რაღა რუსულის მიმართ კი არა, ქართული და სომხური ენებისადმი დაუშვა შეღავათი. „საბჭოთა ხალხის“ მცნების აგრესიულად დამცველი რუსი მკვლევარები მხედველობის გარეშე სტოვებდნენ იმას, რომ საქართველოს რესპუბლიკის 1922 წლის პირველი კონსტიტუციის თანახმად, ქართული ენა გამოცხადებული იყო სახელმწიფო ენად, რასაც, ე. ი. მოკავშირე რესპუბლიკის კონსტიტუციის

ტექსტს, დაუჯერებელია და შეუძლებელია არ გასცნობოდა საბჭოთა რეჟიმის ლიდერი. მან, ჯერ კიდევ ადრე, ლიბერალებისა და დემოკრატების მიმართ სიტყვაში, გამოთქვა აზრი, რომ „პატარა შვეიცარია კი არ აგებს, არამედ იგებს იმით, რომ იქ ერთი სახელმწიფო ენა კი არ არის, არამედ სამი: გერმანული, ფრანგული, იტალიური“.¹⁰ ე. ი. თურმე მრავალეროვან სახელმწიფოში შესაძლებელი ყოფილა საერთო-სახელმწიფოებრივი სტატუსის მქონე ენების არსებობა მოსახლეობის შემადგენელი ნაწილების რიცხობრივი მონაცემების გარეშე. არადა, რა სახელმწიფო ენის უფლებებით სარგებლობდნენ ქართული და სომხური, ამას გულახდილად გვაცნობენ 70-80-იანი წლების უცხოელი მკვლევარები: „რა პრაქტიკული მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს „სახელმწიფო ენის“ დეკლარაციას სხვა ენებთან შედარებით, – კითხულობენ ისინი. – როცა კონსტიტუციის არცერთი მუხლი არ უზრუნველყოფს ქართული ან სომხური ენების სახელმწიფო სტატუსით მოქმედებას არც ავტონომიურად და არც იურიდიულად... ისინი იმავე მდგომარეობაშია, როგორც უკრაინული უკრაინაში, ლატვიური – ლატვიაში“.¹¹ „საბჭოთა კავშირში ეროვნული მშენებლობის პრაქტიკამ გამოავლინა სოციალისტურ ერთა სახელმწიფო ენათა არსებობის შესაძლებლობა... თუმცა, ამ შემთხვევაში, „სახელმწიფო ენის“ ტერმინი იხმარებოდა არა სხვა ხალხებზე ძალდატანების არსით, არამედ იმ ენის მნიშვნელობით, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, იყო როგორც ეროვნული, ე.ი. იმ ერის ენა, რომელმაც თავისი სახელი მისცა რესპუბლიკას, მეორე, წარმოადგენდა მოქალაქეთა უმრავლესობის მშობლიურ ენას... რესპუბლიკებში ყველა ორგანოსა და დაწესებულებებში უზრუნველყოფილი იყო რუსულისა და სხვა ენების თავისუფალი გამოყენება, არ დაიშვებოდა რაიმე პრივილეგიები და შეზღუდვები რომელიმეს მიმართ“.¹² ე.ი. საქართველოსა და სომხეთში დაშვებული იყო ენათა თავისუფალი და დემოკრატიული მოქმედების უფლება – „სახელმწიფო ენაზე“ ლაპარაკი ფორმალური იყო. საბჭოთა იმპერიის დაშლის შემდეგ საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობამ, გაითვალისწინა რა საქართველოში შექმნილი ისტორიულ-პოლიტიკური მდგომარეობა, ქართული ენის – „სახელმწიფო ენის“ სხვა ენებთან ერთად თავისუფალი მოქმედების სტატუსით შემოიფარგლა.

როგორც დავრწმუნდით, ვ. ლენინი არ იყო მრავალეროვან სახელმწიფოში სახელმწიფო ენების არსებობის წინააღმდეგი. ის, რუსუ-

¹⁰ В. И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 24, გვ. 117.

¹¹ Berichte des Bundesinstituts für Wissenschaftliche und Internationale Studien. Gerhard Simon, Februar, 10. 1979, გვ. 26.

¹² "Вопросы истории", 1982, №11, გვ. 69-83.

ლი ენის სიამაყით გამსჭვალული პიროვნება, გამოდიოდა არა რუსული ენის, არამედ მისი სახელმწიფო ენად ფუნქციონირების წინააღმდეგ, რათა ის არარუსი მოსახლეობის რუსიფიკაციის იარაღად არ გამოეყენებინათ¹³. ვ. ლენინის ეპიგონებმა – „საბჭოთა ხალხის“ მცნების აგრესიულად დამცველმა რუსმა იდეოლოგებმა რუსული ენის რუსიფიკაციის იარაღად გამოეყენება შემოვლითი გზით სცადეს, როდესაც ერთიანი ენის, ერთიანი სოციალისტური კულტურის მცნება წამოაყენეს. მათი გააზრებით, ერების შერწყმა უნდა წარმოგვედგინა არა როგორც ერთა ერთობა, არამედ როგორც ეროვნული კულტურებისა და ენების დაახლოება მომავალში ერების ძმური თანამშრომლობის მიზნით, მათი ენებისა და კულტურების ინტერნაციონალური ურთიერთობისათვის. „ხალხთა ურთიერთობის ძირითადი ტენდენცია, – აღნიშნავდნენ ისინი. – არის ეთნიკური ინტეგრაცია ერების სულიერი კულტურის, ეროვნული ხასიათის შენარჩუნებით“¹⁴ და არ კითხულობდნენ, რა დამართებოდა ეთნიკურად ნიველირებულ ინტეგრირებულ ხალხებს დროთა ვითარებაში, შეინარჩუნებდნენ კი ისინი სულიერი კულტურის თავ-თავიანთ ნიშნებს, თუ გაითქვიფებოდნენ ერთმანეთში ერთი რომელიმეს უპირატესობით.

1974 წლის 20 ოქტომბერს ჯორჯ ვაშინგტონის სახელობის ჯორჯთაუნის უნივერსიტეტში ჩატარდა კონფერენცია თემაზე: „ეროვნებები და ნაციონალიზმი საბჭოთა კავშირში. საბჭოთა დილემა“, რომელზედაც კარლტონის უნივერსიტეტის (კანადა) პროფესორმა ტერეზა რაკოვსკა-ჰარმსტონმა წაიკითხა მოხსენება, რომელშიაც აღნიშნა, რომ საბჭოთა კავშირის ეროვნებებში ნაციონალიზმის ზრდამ შეიძლება ეს ქვეყანა დაშალოსო. მისი აზრით, უკანასკნელი ოცი წლის მანძილზე ეთნიკურმა ნაციონალიზმმა „ინტეგრაციის საფუძვლების ნგრევა დაიწყო... თუ ეს პროცესი დაუბრკოლებლად გაგრძელდა, ის ზეგავლენას მოახდენს უნიტარული საბჭოთა სახელმწიფოს დეზინტეგრაციაზე“¹⁵. უცხოელი მკვლევარის წინასწარჭვრეტა უცდომელი აღმოჩნდა. მალე, საბჭოთა ხელისუფლების განცხადების მიუხედავად, რომ, თითქოსდა, იმპერიაში ეროვნული ურთიერთობანი ობიექტურად მიმდინარეობსო, ამკარა შეიქნა, რომ მან კრემლისათვის არასასურველი მიმარ-

¹³ В. И. Ленин. ПСС, т. 24, гл. 293-295.

¹⁴ М. И. Куличенко. Диалектика национального и интернационального в зрелом социалистическом обществе, – "Общественные науки", 2/1980, гл. 55, 68; В. И. Бромлей. Современные проблемы этнографии, М., 1981.

¹⁵ Nationalities and Nationalism in the USSR. A Soviet Dilemma, – A Joint Symposium sponsored of the Centre for Strategic and International Studies. The George Washington University. October 20, 1976, Ed. by Carl A. Lindon and Dimitri K. Symes, Rappaportur, Wash., 1976, гл. 1-4, 23.

თულება მიიღო: ეროვნულმა რესპუბლიკებმა დამოუკიდებლობისათვის სწრაფვა გამოამჟღავნეს 1977 წლის კონსტიტუციის მიღებისას, როცა ამკარად გამოვლინდა უწინდელთან შედარებით მოკავშირე რესპუბლიკების უფლებების შეზღუდვა, ცენტრის მიერ მათი პოლიტიკური საქმეების გადაწყვეტის მიტაცების, ფაქტობრივად აქ სახელმწიფო ენად რუსულის გამოცხადების მცდელობა, ერთიანი ერის – სინამდვილეში ერთიანი რუსი ერის შექმნა არარუსი ერებისა და ეროვნებებისაგან „საბჭოთა ხალხის“ მცნების შემოღებითა და მისი ცხოვრებაში დანერგვით. ამ დროს ზოგიერთი რუსი იდეოლოგი მომავალში ერების გაქრობისა და ერთიანი ერის – „საბჭოთა ხალხის“ – სინამდვილეში რუსი ერის შექმნის თეორიას არარუსი ერებისათვის თავისთავად ცხად და გასაზიარებელ მცნებადაც კი მიიჩნევდა. აქედან გამომდინარე, „საბჭოთა ხალხის“ მცნების აგრესიულად დამცველი რუსი ავტორები „ეროვნული შეზღუდულობის“ იარაღით ახშობდნენ იმ მეცნიერებს, ვინც გაბედავდა და თითქოსდა „საბჭოთა ხალხის“ ფორმირების გარეშე წარმოადგენდა მოკავშირე რესპუბლიკის ეკონომიკური, სამეურნეო და კულტურული მიღწევების ისტორიას. ამ ავტორებისათვის რესპუბლიკათა განვითარების წამყვანი ტენდენცია იყო ე.წ. „საბჭოთა ხალხთა ოჯახში“ განვითარება. ეს მაშინ, როდესაც უნიტარული სახელმწიფოებრივი კურსი ერთიანი სახელმწიფოს საფუძვლებს ამტკიცებდა და თითოეული რესპუბლიკისათვის აუცილებელი სუვერენული უფლებების კონსტატაცია, დამოუკიდებელი სამეურნეო და კულტურული განვითარების წარმოსახვა რუსი იდეოლოგების მიერ არარუსი მეცნიერების ჰიპერტროფიად აღიქმებოდა. მათი მიზანი იყო არა ძლიერი მოკავშირე რესპუბლიკების სახელმწიფოს, არამედ ძლიერი სახელმწიფოს შექმნა თავისი შემადგენელი ნაწილებით. ამას ემსახურებოდა კიდევ „საბჭოთა ხალხის“ მცნების დამფუძნებელი იდეოლოგიაც. „საბჭოთა ხალხის“ მცნების აგრესიულად დამცველი იდეოლოგებისათვის თურმე ახალ ისტორიულ, სოციალურ და ინტერნაციონალურ ერთობაში – „საბჭოთა ხალხში“ – შესაძლებელი იყო ყველა ეროვნების ინტერესების დაკმაყოფილება და შეგნებულად მხედველობის გარეშე ტოვებდნენ, რომ ასეთ „ერთობაში“ ქრებოდა ესა თუ ის ერი ან ერები, ესა თუ ის მოკავშირე რესპუბლიკა ან რესპუბლიკები, ერთი სიტყვით, მასში ისე აღარ მოიხსენიებოდნენ, როგორც დამოუკიდებლად არსებული რაობანი, სუვერენული ობიექტები. მაშინ არარუსი მეცნიერების მიერ სუვერენულ უფლებებზე წერა საფუძველს მოკლებული იყო, რამეთუ რესპუბლიკათა კონსტიტუციები ფარატინა ქალაღდს წარმოადგენდა, თუმცა ამასაც რუსი იდეოლოგები მტკივნეულად აღიქვამდნენ და შესაბამისად

სჯიდნენ ურჩებს. მაგრამ „საბჭოთა ხალხის“ მცნების აგრესიულად დამცველ რუს იდეოლოგებს მწარედ დასცინა ისტორიამ: 1984 წლის მარტში შედგა ჟურნალ „აღმოსავლეთ ევროპის“ სარედაქციო კონფერენცია თემაზე: „საბჭოთა კავშირის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური განვითარება“. მასში მონაწილე ცნობილმა მეცნიერებმა აზრი გამოთქვეს, რომ ეროვნული საკითხის თეორიულმა გააზრებამ საბჭოთა იდეოლოგები გადაუჭრელი ამოცანის წინაშე დააყენეს. ეროვნულ უმცირესობათა – ეროვნულ რესპუბლიკათა ეროვნული თვითშეგნება გაცილებით უფრო სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა, ვიდრე ეს საბჭოთა თეორეტიკოსებს ეგონათ. მათ მიერ მსოფლიოში დეკოლონალიზაციის მიმდინარე პროცესების ხოტბა-დიდება ისინი ჩიხში მოაქცია¹⁶.

ეროვნული რესპუბლიკების დამოუკიდებლობისაკენ სწრაფვა შემთხვევითი არ იყო: არსებული ვითარება და მათი დამოუკიდებლობის სტატუსი ერთმანეთს გამორიცხავდა, ცხოვრება მთელი თავისი ძალით ეროვნული საკითხის ახლებურად დასმას და გადაწყვეტას ითხოვდა, ხელისუფლება კი ერთ ადგილს ტკეპნიდა და მოითხოვდა საკავშირო, სინამდვილეში რუსეთის ინტერესებისადმი ეთნიკური ჯგუფებისა და მოკავშირე რესპუბლიკების ინტერესების დაქვემდებარებას. საბჭოთა იდეოლოგები მ. კულიჩენკო, ი. ბრომლეი, ვ. ბაბოსოვი აშკარად მოითხოვდნენ, გაგვეჩვენებინა, რომ „ვ. ლენინი საბჭოთა ფედერაციას განიხილავდა, როგორც გარდამავალ ფორმას ცენტრალიზებულ, ერთიანი ტიპის სახელმწიფოზე“; რომ „საბჭოთა ფედერაცია უნდა იყოს ცენტრალიზებული, ერთგაროვანი სახელმწიფო“; რომ „ინტერნაციონალიზაცია არის ყველა ერის შერწყმა ადამიანთა ერთ მთლიან ეროვნულ კომუნისტურ საზოგადოებაში“.¹⁷ ამრიგად, საბჭოთა ფედერაცია, რომელიც თავდაპირველად თანასწორუფლებიან ერთა კავშირად იყო გააზრებული, ფაქტობრივად რუსეთის სახელმწიფოში მოკავშირე რესპუბლიკების ავტონომიზაციით განხორციელდა და 70-80-იან წლებში ისეთ ცენტრალიზაციას აღწევს, რასაც ადგილი არ ჰქონია სტალინისა და მისი მემკვიდრეების დროს, ახლა ფედერაციაში შემავალ ერებსა და ეროვნებებს ლიკვიდაციით დაემუქრა. ასეთი იყო და არის საბჭოთა

¹⁶ Н. König. Die Gesellschaftliche Entwicklung der Sowjetunion, – Berichte über die Erweiterte Redaktionskonferenz 1984, “Osteuropa”, №10, გვ. 783-788.

¹⁷ Национальные отношения в развитом социалистическом обществе, изд. М. И. Куличенко, М., 1977; М. И. Куличенко. Актуальные проблемы развития наций и национальных отношений в свете новой конституции СССР, – “Научный коммунизм”, Минск, №6, 1977, გვ. 13; Ю. В. Бромлей. Интернациональное и национальное в строительстве социализма, – “Советская этнография”, №5, 1977, გვ. 11-12; Интернационализация, сущность тенденций, перспективы, изд. Б. М. Бабосов, Минск, 1977, გვ. 19.

სინამდვილეში რუსეთის სახელმწიფოს ისტორიული მრუდი.

1987 წლის 6 და 8 მაისს „ამერიკის ხმის“ ქართულ რედაქციას ინტერვიუ მისცა ცნობილმა ამერიკელმა ისტორიკოსმა, ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორმა რიჩარდ პაიპსმა, რომელმაც გაიმეორა ადრე მრავალგზის გამოთქმული აზრი მოკავშირე რესპუბლიკების, კერძოდ, საქართველოს კოლონიურ მდგომარეობაზე¹⁸. „საბჭოთა კავშირი, – განაცხადა მან. – არის უკანასკნელი იმპერია მსოფლიოში, მისი რესპუბლიკები კი – უკანასკნელი კოლონიები. საკითხი შედეგნაირად დგას: დაუშვებს ისტორია გამონაკლისს რუსეთის მიმართ და იმის შესაძლებლობას მისცემს, რომ შეინარჩუნოს იმპერიული მონაპოვარი, თუ არა. პირადად მე არ მჯერა, რომ ისტორია გამონაკლისს დაუშვებს. ვფიქრობ, რომ ეს მხოლოდ დროის ამბავია, რომ ეს მხარეები დამოუკიდებელნი გახდებიან“.

საბჭოთა ანუ რუსეთის სახელმწიფოსათვის ასეთ კრიტიკულ ვითარებაში, ხელისუფლება შეეცადა, კორექტივი შეეტანა თავისი იდეოლოგიების ეროვნულ უმცირესობათა ნაკლებსიცოცხლისუნარიანობის დებულებაში, რამეთუ ის მუდმივ წინააღმდეგობაში ავდებდა მას „ლენინური ეროვნული პოლიტიკის“ საზღვარგარეთ წარმოსახვასა და ქვეყნის შიგნით მიმდინარე პროცესების ურთიერთდაპირისპირებისას. მართლაც და, შეუძლებელი იყო მისალმებოდა ქვეყნის გარეთ დეკოლონიზაციის პროცესს, ქვეყნის შიგნით კი გაეტარებინა კოლონიური პოლიტიკა, ეფიქრა მის სრულყოფასა და ერების ლიკვიდაციასზე. ეს შემთხვევითი ამბავი არ იყო. ამერიკელი მეცნიერის სევერინ ბაიელერის აზრით, „საბჭოთა კავშირის მრავალეროვანი ხასიათი პოტენციალში სერიოზულ საფრთხეს უქმნიდა საბჭოთა სახელმწიფოს, მის ლეგიტიმურობასა და რეჟიმის სტაბილურობას“.¹⁹ ს. ბაიელერი მართლ არ იყო, მის აზრს მსოფლიოს მრავალი მეცნიერი იზიარებდა, მეტიც, კონკრეტულად წარმოაჩენდნენ იმ ხერხებსა და მეთოდებს, რომელთაც ხელისუფლება იყენებდა ეროვნული ასპექტის ქვეყნის დეტერმინანტად აღკვეცისათვის²⁰, ე. ი.

¹⁸ R. Pipes. The Formation of the Soviet Union. Communism and Nationalism. 1917-1923, Harvard University, Mass., 1964, გვ. 191; Nationalities and Nationalism in the USSR. A Soviet Dilemma, გვ. 20.

¹⁹ S. Bialer. Stalin's Successors: Leadership, Stability and Change in the Soviet Union, New York, 1984, გვ. 208, 212.

²⁰ P. Dibb. The Soviet Union. The Uncompleted Superpower, L., 1986; Managing the Multinational USSR, – “Problems of Communism”, July-August 1985, vol. XXXIV, გვ. 79-83; H. König. Die Gesellschaftliche Entwicklung der Sowjetunion, – “Osteuropa”, №10; A Union, the Unfinished Revolution, Marxism and Communism in the Modern World, L., 1979, გვ. 237, 239-241; P. Henze. The Spectre of Inner Dissent and it's Evils. The Historical and Functional Analysis, – in: Soviet Nationalities in Strategic Perspective, Ed. by Wimbush, L., 1985, გვ. 29-33; J. Rotschild. Ethnopolitik: A Conceptual

ქვეყნად ეროვნული პლურალიზმის ლიკვიდაციისათვის, „ლენინური ეროვნული პოლიტიკით“ ერთიანი რუსული ენის, ერთიანი რუსული ერის, ერთიანი რუსული სახელმწიფოს შექმნისათვის. იმ ენობრივ, ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ტენდენციებზე, რომლებიც შინაგანი არსით არარუსი ერებისა და ეროვნებების ეროვნული თვითშეგნების სიმყარეს შლიდნენ და მათი სრული კვდომისათვის ამზადებდნენ, ცნობილი ფრანგი მკვლევარი ელენ კარერ დ'ანკოსი წერდა, რომ ამ ჭრილში საბჭოთა ერები და ეროვნებები სამ ჯგუფად იყოფოდნენ: 1) ციმბირის მცირე ეთნიკურ ჯგუფებად; 2) მცირერიცხოვნების გამო გასაქრობად განწირულ მაღალი ეროვნული თვითშეგნების ჯგუფებად; და 3) ჯგუფად, რომელიც არსებობდა ეროვნულ უმცირესობათა პარალელურად როგორც ძირითადი ეროვნება და ამ ჯგუფის ეროვნული სიმყარისა და რღვევის მარეგულირებელი²¹. ძირითადი ეროვნების მიმართ, ვინც თავისი ერის, ენის, კულტურისა და ტრადიციებისადმი ერთგულებას ამჟღავნებდა, ეთნიკური ჯგუფების და თემების უმრავლესობა, რუსეთის ხელისუფლების ფარული წაქეზებით, ანტაგონისტურ დამოკიდებულებას ავლენდა, შენიშნავდა ტ. რაკოვსკა-ჰარმსტონი²². აქედან გამომდინარე, როგორც სამართლიანად წერდა გ. ვარშავსკი-ლაპიდუსი, კონფლიქტები არა მარტო არარუს ეროვნებებს შორის, არამედ რესპუბლიკებში მაცხოვრებელ ეთნიკურ ჯგუფებს შორისაც არსებობდა მათი ურთიერთდაპირისპირების სახით. ეს შინაგანი შუღლი მნიშვნელოვან სამსახურს უწევდა რეჟიმს ეთნიკურ ურთიერთობათა რეგულირებაში²³.

უცხოელ მეცნიერთა – ტ. რაკოვსკა-ჰარმსტონისა და გ. ვარშავსკი-ლაპიდუსის მოსაზრებები უშუალოდ ეხმიანებიან ამჟამად საქართველოს სახელმწიფოს წინაშე წარმოქმნილ პრობლემებს აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ „სახელმწიფოებრივ ერთეულებთან“ მიმართებაში: 1) მაშინ, როცა საქართველოს დამოუკიდებლობის აუცილებელი პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული და სხვ. ატრიბუტები არ გააჩნდა და „ლენინურმა ეროვნულმა პოლიტიკამ“ ახლა უკვე ამკარად გროტესკული ხასიათი მიიღო, მას, მის ტერიტორიაზე მაცხოვრებელი ეროვნული უმცირესობებისათვის არ შეეძლო უშუალოდ მისგან გამომდინარე არსებითი დახმარების გაწევა გარდა „ლენინური

Framework, New York, 1981, გვ. 213; G. Giterman. Are Nations Marging in the USSR? – “Problems of Communism”, Sept-Oct. 1983, გვ. 35.

²¹ H. Carrere d'Encausse. Decline of an Empire, New York, 1979, გვ. 266.

²² T. Rakowska-Harmstone. The Nationalities' Question, – in: The Soviet Union: Looking to 1980-s, Ed. by W. Wesson, Stanford, CA, 1979, გვ. 147.

²³ G. Warshawsky-Lapidus. Social Trends, – in: After Brezhnev, Ed. by Byrnes, Bloomington, 1983, გვ. 222.

ეროვნული პოლიტიკისაგან“ მომდინარე „სიკეთისა“, რაც რისთვის იყო გათვალისწინებული, კარგად უწყოდნენ ქართველებმაც და რუსებმაც. საქმე იქამდისაც კი მიდიოდა, რომ საკავშირო „ლენინური ეროვნული პოლიტიკიდან“ გამომდინარე მანკიერებანი მოკავშირე რესპუბლიკის ხელისუფლებას, ძირითად ერს – მაგ. ქართველებს – როგორც ეროვნულ უმცირესობათა – აფხაზების, ოსების და სხვ. – „მტრებს“ ბრალდებოდათ, „მიღწევები“ კი ეწერებოდა სსრკ-ის, ანუ რუსეთის ცენტრალურ ხელისუფლებას, როგორც ეროვნულ უმცირესობათა მფარველს. ამდენად, სსრკ-ის, ანუ რუსეთის ცენტრალური ხელისუფლება საქართველოში „მფარველობას“ უწევდა ეროვნულ უმცირესობებს, უპირისპირებდა მათ ქართველებს და ამ ფონზე ცდილობდა ქართველთა, როგორც ეროვნულ უმცირესობათა მჩაგვრელი ერის დისკრედიტაციას. ასე შეუწყო მოსკოვმა ხელი საქართველოში ეთნიკურ უმცირესობათა აგრესიული ნაციონალიზმის აღმოცენებას, რომელსაც ქართული სახელმწიფოს ტერიტორიების ხელში ჩაგდების ტენდენციებიც ახასიათებდა; 2) ვინაიდან რუსული ოფიციალური „ეროვნული პოლიტიკის“ ასიმილატორულ მიზნებს ქართველების ძლიერი ეროვნული კონსოლიდაციის მიმართ, უცხოელი ისტორიკოსების აღიარებით, მცირე ეფექტი ჰქონდა²⁴, ხელისუფლებამ ქართველებს თავისი პირშო – აგრესიულად განწყობილი ეროვნული უმცირესობანი დაუპირისპირა და ასე თავი მეფის რუსეთის კოლონიალური იმპერიის მექვიდრედ გამოავლინა, როგორც ეროვნებათაშორისი შუღლის გამღვივებელმა და გამჩალებელმა; 3) რუსეთის ასიმილატორული „ლენინური ეროვნული პოლიტიკა“, თავისი განხორციელების გზაზე აწყდებოდა რა მოკავშირე ეროვნული რესპუბლიკების ძირითადი ერის წინააღმდეგობას, ამ უკანასკნელის ეროვნული სიმტკიცისათვის წყალის შეყენებას მის ტერიტორიაზე მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობათა ძირითადი ერებისადმი დაპირისპირებით გეგმავდა შორსგამიზნული განზრახვით: უპირველეს ყოვლისა, დაეძლია ძირითადი ერების წინააღმდეგობა და მხოლოდ ამის შემდეგ მათთან ერთად მოეხდინა ეროვნულ უმცირესობათა ასიმილაცია.

²⁴ R. G. Suny. The Making... გვ. 314-315.

А. Г. АТАНЕЛИШВИЛИ

**"ЛЕНИНСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА" И
ГРУЗИЯ ГЛАЗАМИ ЗАРУБЕЖНЫХ
ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ**

Проблема Советской Федерации и ленинской национальной политики занимала и занимает важное место в современной зарубежной историографии. Выделяют три основных этапа развития советской государственности и её национальной политики, которая впоследствии получила название "ленинской": 1. Ленинский этап; 2. Сталинский этап; и 3. Послесталинский этап. Каждый из этих этапов характеризуется своим внутренним содержанием.

При "Ленинском этапе" (с 1922 до конца 20-х годов XX века) союзные республики всё еще сохраняли видимость самостоятельности – т.е. имели некоторые формы суверенных прав в экономической, политической, военной и культурной сферах.

"Сталинский этап" (с конца 20-х годов до 60-х годов XX века) это период, когда фактически был осуществлён Сталинский план автономизации и суверенные республики постепенно стали терять все права; произошла их полная субординация и унификация в русское государство.

"Послесталинский этап" (начало 60-х – конец 80-х годов XX века) обозначился открытой пропагандой создания "единого централизованного государства". На различных научных конференциях и идеологических форумах агрессивно настроенные русские деятели всемерно старались доказать необратимость и прогрессивность процесса формирования т.н. новой исторической общности – "советского народа", что на самом деле означало исчезновение наций и национальных культур в пользу одной нации.

À Ø Å Í È Í Á É À , Ä È Í Í Á Ø Ä × É Ä

È Å Ö È ã É Ä È À Þ Ä

Ø Å É Ø É À Ø Å Ü Å Å É Ø À Ø È È ã Å Ö × É Ü Ø Å È È Í - Å Å Ö Å È Å È È Í È ã Å È É Ø (À × ã Å Å È È É Ø) Ø Å Ö È Ø Í Ø È È Å Å Í

თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე შესწავლილ შუა-ბრინჯაოს ხანის მასალებს შორის ყურადღებას იპყრობს ქვის იარაღების ერთი ჯგუფი, რომელიც სპეციალურ ლიტერატურაში ცნობილია ყუახვრელიანი ცულების სახელწოდებით. იარაღების ეს სახეობა ძირითადად გამოვლენილია გალის რ-ნის სოფ. ფიჩორის ნამოსახლართა სისტემის ცენტრალურ (V ფენა) და №8 ბორცვებზე¹, რომელიც შეისწავლა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის აფხაზეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ პროფ. მ. ბარამიძის ხელმძღვანელობით. აღმოჩნდა 15 ერთეულამდე ყუახვრელიანი ქვის ცული, რომელიც, გამონაკლისის გარდა, სრულად არ არის შემორჩენილი. ყველა მათგანი ერთი ტიპისაა. ახასიათებთ სოლისებური და სამკუთხა მოყვანილობის 13-14სმ სიგრძის სწორი ტანი, რომელიც პირისაკენ თანდათანობით ვიწროვდება და ზოგჯერ წამახვილებულ ფორმას იღებს, აქვთ ფართო ზურგი და შუბლი. ყუა მომრგვალებული უნდა ჰქონოდათ. ყველა ნივთს ტანის ზედა ნაწილში დატანილი აქვს 2X2 და 3X3სმ დიამეტრის მქონე ცილინდრული ფორმის მრგვალი სატარე ხვრელი, რომელიც გაკეთებული უნდა იყოს ცალმხრივი ან ორმხრივი ხეხვით. ხვრელის კედლებზე ნაწიბური ან სხვა

¹ მ. ბარამიძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ძვ. წ. II-I ათასწლეულის პირველ ნახევარში (ძირითადი პრობლემები), – ავტორეფერატი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1998, გვ. 15; დ. ჯიბლაძე. კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლართა სტრატეგრაფია, ქრონოლოგია და პერიოდიზაცია (ფიჩორის ცენტრალური ბორცვის მიხედვით), თბ., 1997, გვ. 86; დ. ჯიბლაძე. კოლხეთის დაბლობის ძვ. წ. III-II ათასწლეულის ნამოსახლარები, ხელნაწერი, გვ. 158.

რაიმე ტექნიკური წუნი არ შეინიშნება. ხის სახელურის ხანგრძლივი დაგების შედეგად ხერელის კედლები გაპრიალებულია. ცულების უმრავლესობა დამზადებულია შედარებით რბილი ქვის ჯიშისაგან². ზოგჯერ გვხვდება რამდენიმე მზა ნაწარმი, რომელსაც ყუა ბოლომდე გახვრეტილი არ აქვს, მაგრამ დასრულებული ფორმა გააჩნია. საყურადღებოა, რომ ცულებს შორის გამოიყოფა სამი ნიმუში, რომლებიც დამზადებულია გრანიტის ქვისაგან და შესანიშნავადაა შედაპირნაპრიალები. არცერთ მათგანს გამოყენების რაიმე კვალი არ ეტყობა. მსგავსი ყუა-ხერელიანი ქვის ცულები ადრებრინჯაოს მიწურულსა და შუაბრინჯაოს დასაწყისში იშვიათად გვხვდება კოლხეთის დაბლობისა და მისი მთისწინა ზოლის ძეგლებზე (ისპანი, ჭოლიპა, ანაკლია, განმუხური³, გუმიხთა, ოთხარა⁴). ფიჩორის ქვის ცულებთან ზოგიერთი დეტალის მიხედვით ახლოს დგას საჩხერეში (სოფ. ქორეტი, „კარახტინის მინდორი“, ცარცის გორა) და შიდა ქართლში (სოფ. თერეგვანი, სოფ. ოჟორა) აღმოჩენილი ამ რიგის იარაღები⁵. მათ შორის მსგავსება გამოიხატება სამკუთხა ფორმით და სამუშაო პირის მოყვანილობით. შეინიშნება განმასხვავებელი ნიშნებიც. მდ. ენგურის ქვემო წელის აუზისათვის დამანასიათებელი ქვის ცულები ჩრდილოეთ კავკასიაში თავს იჩენს მარკოვინის მიერ შემუშავებული ბრინჯაოს კულტურის განვითარების ქრონოლოგიური შკალის I ეტაპზე (ძვ. წ. 2000-1700წწ.). ადრეკატაკომბურ, ფატიანოვისა და სხვა საბრძოლო ქვის ცულების მატარებელ კულტურებში ამ რიგის იარაღები ჩნდება ძვ. წ. III-II ათასწლეულების მიჯნაზე⁶.

² ლ. ჯიბლაძე. კოლხეთის დაბლობის ყუახერელიანი ქვის ცულების წარმომავლობის საკითხისათვის, პრეპრინტი, თბ., 1992, გვ. 2.

³ სოფ. განმუხურში ყუახერელიანი ქვის ცული შემთხვევით აღმოჩნდა გვიანბრინჯაო-ადრეკინის ხანის ნამოსახლარის მიდამოებში.

⁴ ა. კახიძე. აჭარის ენეოლით-ბრინჯაოს ხანის მასალები, – გაზ. „აჭარა“, 1992წ. 2 მაისი; ბ. მურვანიძე. რამდენიმე ექსპონატი ლანჩხუთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმიდან, ხელნაწერი; Б. А. Куфтин. Материалы к археологии Колхиды, т. II, Тб., 1950, ტაბ. 6417; Ю. Воронов. Археологическая карта Абхазии, Сухуми, 1969, გვ. 31, ტაბ. XIII₁₄, 15, 16, 21.

⁵ საჩხერეში და აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ცნობილ ყუახერელიანი ქვის ცულებზე იხილეთ: ო. ჯაფარიძე. ლითონის წარმოების ადრეული საფეხური საქართველოში, თბ., 1955, გვ. 98, ტაბ. VII₂, XV₆; ო. ჯაფარიძე. ქართველი ტომების ისტორიისათვის ლითონის წარმოების ადრეულ საფეხურზე, თბ., 1961, გვ. 120, 287; ა. ორჯონიკიძე. სამცხე-ჯავახეთი ადრებრინჯაოს ხანაში, თბ., 1983, გვ. 26, ტაბ. 34.

⁶ А. Я. Брюсов, М. Т. Зимина. Каменные сверленные боевые топоры на территории СССР, – Свод археологических источников, М., 1966, გვ. 14-27.

ამრიგად, თუ შევაჯამებთ ყოველივე ზემოთქმულს, შემდეგი დასკვნების გამოტანა შეიძლება. ფიჩორის ნიმუშების მიხედვით, ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ტერიტორიაზე ყუახვრელიანი ქვის ცულების გამოჩენა უნდა ვივარაუდოთ შუაბრინჯაოს ხანაში, დაახლოებით ძვ. წ. XVIII-XVIII ს.-ში. ამ პერიოდით განსაზღვრავს ერთგვარად ამაგრებს, როგორც მოტანილი პარალელები, ასევე ფიჩორის ცენტრალურ – ბორცვს V ფენიდან მომდინარე აბსოლუტური თარიღები. შემდეგ პერიოდში ეს იარაღი გამოდის ხმარებიდან. როგორც ზემოთ მოვისხენიეთ, ფიჩორის ცენტრალურ (V ფენა) და №6 ბორცვებზე მათი ძირითადი ნაწილი დამზადებულია ადგილზევე. დასაშვებად მიგვაჩნია, რომ ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთში ზედაპირნაპრიალები გრანიტის ქვისაგან დამზადებული ცულების შემოღწევა ხდება საბრძოლო ქვის ცულების მატარებელ კულტურებთან ურთიერთობის შედეგად (კატაკომბური, ჩრდილოეთ კავკასიის ბრინჯაოს ხანა). მხედველობაში გვაქვს ტომთა შორის გარკვეული კავშირ-ურთიერთობანი, შორეული იმპულსები (გაცვლა-გამოცვლა, ვაჭრობა, შესაძლოა, ტექნოლოგიური გავლენები). ვფიქრობთ, ამგვარი მოსაზრების გამოთქმის საშუალებას გვაძლევს ყუახვრელიანი ქვის ცულების ფორმათა იდენტურობა, ქრონოლოგიური დამთხვევები და რეგონალური სიახლოვე, ასევე ის ფაქტიც, რომ ზედაპირნაპრიალები მაგარი ქვის ჯიშისაგან დამზადებული ცულები დამახასიათებელია საბრძოლო ქვის მატარებელი კულტურებისათვის. ისმის კითხვა: რა ფუნქციის მატარებელი უნდა ყოფილიყო ფიჩორის ნამოსახლარზე (საერთოდ კოლხეთის დაბლობის ტერიტორიაზე) გამოვლენილი ქვის ცულები? არ არის გამორიცხული, რომ ისინი საკულტო ხასიათს ატარებდა, თუმცა მოყვანილი პარალელების მიხედვით, უფრო მეტი საფუძველი არსებობს იმისა, რომ ისინი ჩავთვალოთ მოკლე დისტანციისათვის, კერძოდ, ხელჩართული ბრძოლისათვის განკუთვნილ იარაღად.

ამგვარად გვესახება ფიჩორის ცენტრალურ (V ფენა) და №6 ბორცვებზე გამოვლენილ ყუახვრელიანი ქვის ცულებთან დაკავშირებული პრობლემური საკითხები. მათი ამომწურავი ანალიზი და საბოლოო გადაჭრა მასალათა სიმცირის გამო სადღეისო მონაცემებით შეუძლებელია. მომავალში ახალმა აღმოჩენებმა, შესაძლოა, ზოგი რამ დააზუსტოს და შეცვალოს კიდევ.

Л. В. ДЖИБЛАДЗЕ.

**ГРУППА КАМЕННЫХ ОРУДИЙ С СЕВЕРО-ЗАПАДНОЙ
КОЛХИДЫ (АБХАЗИИ)**

В статье анализируются трубчатообушные каменные топоры, которые были обнаружены на холмах комплекса Пичорского поселения, на территории современной Абхазии, в Гальском районе и исследованы абхазской экспедицией Центра археологических исследований АН Грузии (руководитель доктор исторических наук М. Барамидзе).

Автор приходит к выводу, что трубчатообушные каменные топоры относятся к среднебронзовой эпохе и имеют боевое назначение.

È ΑΟÈ ἈΕΑÈ ΑΡΑ, ÈΑΕΙΘΟΑΕ ὙΕΑΪ ΟΑÈÈ É,
ΘΑΑΑΕ ἈΑÈΟΟΑΪÈ

„ΒΕ×ΟΟÈΑΘ“ ΙΘΑΑΑÈ ×ΑΪΕΑΪÈ ΙΑΘΑἈÈ ΑΟÈ

გალის რაიონის სოფ. თავილონის ტერიტორია სამეცნიერო წრე-
ებში ცნობილია მრავალი არქეოლოგიური აღმოჩენით¹. უკანასკნელ პე-
რიოდში მათ შეემატა „წიფურის“ მრავალფენიანი ნამოსახლარი², რო-
მელიც მცირე მასშტაბის საბუშოების ჩატარებით შესწავლილი იქნა
საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენ-
ტრის აფხაზეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ (ხელმ. პროფ. მ.
ბარამიძე). ეს მეტად საყურადღებო ძეგლი მდებარეობს სოფ. თავი-
ლონის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, მდ. ენგურის შენაკად მდ. ხაიას
მარჯვენა სანაპიროზე. აღსანიშნავია, რომ დიხა-გუბუბას გარკვეული
ნაწილი ჩამოშლილი და განადგურებული იქნა მდ. ხაიას მიერ, რომე-
ლიც მის სამხრეთ ფერდის ძირას გაედინება. „წიფურის“ მრავალფე-
ნიანი ნამოსახლარი განეკუთვნება კულტურულ ფენათა თანდათანობით
დაფენიანების შედეგად წარმოქმნილ ხელოვნურ ბორცვთა ტიპს, რომე-
ლიც ასახავს ადამიანთა ხანგრძლივი ცხოვრების ნაკვალევს. ბორცვს
აღმოსავლეთი, დასავლეთი და სამხრეთი მხრიდან ეტყობოდა ძველი
ნაარხალი.

¹ დაწვრილებით იხილეთ: А. Амиранашвили (Болтунова). Новая находка в низовьях Ингура, – "Материалы археологии Грузии", Тб., 1935, გვ. 37; А. Иессен. К вопросу о древнейшей металлургии меди на Кавказе, "Изв. ГАИМК", вып. 120, М.-Л., 1935, გვ. 124, სურ. 15; მ. ლორთქიფანიძე. კოლხეთის ძვ. წ. V-III სს. საბეჭდავი ბეჭ-
დები, თბ., 1975, გვ. 104-108; დ. ქორიძე. კოლხური კულტურის ისტორიისათ-
ვის, თბ., 1965, გვ. 33, სურ. 24; ჯ. აფაქიძე. ახლად აღმოჩენილი ბრინჯაოს
ცულები აფხაზეთიდან, – „ძეგლის მეგობარი“, №62, 1983, გვ. 28-34; რ.
ხვისტანი. მედიტონეობის კერა გვიანბრინჯაოს ხანის კოლხეთში, – „ის-
ტორია, სამართალმცოდნეობა, გეოგრაფია სკოლაში“, №2, თბ., 1976, გვ. 72.

² „წიფურის“ ბორცვის მასალები, მათი ჩანახატები, სავლელ დღიურები
და ჭრილები დაცული იყო გალის რაიონის სოფ. ფინორში აფხაზეთის
არქეოლოგიური ექსპედიციის ბაზაზე. გასაგები მიზეზების გამო, მათი ბე-
დი უცნობია. აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ „წიფურის“ ბორცვზე წარმოე-
ბულ გათხრებს უშუალოდ ხელმძღვანელობდა ფრიდონ მარშავა.

1989 წელს „წიფურას“ ნამოსახლარის (სიმაღლე – 9მ, დიამეტრი – 80-90მ) სამხრეთ ფერდზე გავლებულ იქნა 9X4მ ზომის თხრილი, რომელიც გრუნტამდე იქნა დაყვანილი. გამოიყო ორი მონაზვინი სტერილური შრით (მიწით) გამიჯნული ოთხი კულტურული ფენა: განვითარებული შუა საუკუნეები, წინარეანტიკური, ძვ. წ. II ათასწლეულის მიწურულისა და გვიანბრინჯაოს საწყისი პერიოდის კულტურული ფენები (სტრატეგრაფია ზემოდან ქვემოთ).³

ზედა I ფენაში (X-XII სს.) გვხვდება განვითარებული შუა საუკუნეების მოჭიქული და მოუჭიქავი ადგილობრივი წარმოების თიხის ჭურჭელი. მათ შორის გავრცელებულია ხელადები, მაღალყელიანი, ცალყურა, მუცელგამობერილი ღოჭები, ჯამები და სხვ. ანალოგიური კერამიკა დიდი რაოდენობითაა აღმოჩენილი დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, განსაკუთრებით კი – ანაკოფიის ციხეზე X-XIII სს.-ით დათარიღებულ ფენაში⁴. ამავე ფენაში დაფიქსირდა რკინის ცული მაღალი წახნაგოვანი დაბრტყელებული ყუითა და ოვალური სატარე ხვრელით, აგრეთვე რკინის ბოძალები. I ფენას განეკუთვნება ეკლესიის ნაშთები.

II-III ფენაში (დაახლ. ძვ. წ. IX-VIII, XII-X სს.) გავრცელებულია შავად და აგურისფრად გამომწვარი ჭურჭელი, რომელთა შორის ჭარბობს დაბალყელიანი, პირგაშლილი ქოთნები. შემკობაში დომინირებს კოპები, ნახევარკალების ჰორიზონტალური და ვერტიკალური რიგები, წიწვოვანი ორნამენტი, ვიწროზოლიანი კანელურები, სავარცხლის-კბილისებური დეკორის სხვადასხვა ვარიანტები. გვხვდება სადა ვერტიკალური და ზომორფული ყურები.

„წიფურას“ II-III ფენა სინქრონულია ფიჩორის ცენტრალური ბორცვის (II ფენა)⁵, ტამიშის⁶, ნამჭედურის⁷ (V, III, II ფენის) და კოლხეთის დაბლობის სხვა ძეგლებისა.

³ მ. ბარამიძე, ლ. ჯიბლაძე, თ. ჩიგოშვილი. არქეოლოგიური კვლევა-ძიება აფხაზეთის ასსრ სამშენებლო მოედნებზე, – „ძეგლის მეგობარი“, №1, თბ., 1990, გვ. 23; მ. ბარამიძე, თ. ჩიგოშვილი, ლ. ჯიბლაძე, რ. ხვისტანი. აფხაზეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1989 წლის სავალე მუშაობის ანგარიში, ხელნაწერი.

⁴ М. М. Трапш. Материалы по археологии средневековой Абхазии, Труды, т. IV, Сухуми, 1975, გვ. 132, სურ. 48-49.

⁵ ლ. ჯიბლაძე. კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლართა სტრატეგრაფია, ქრონოლოგია და პერიოდიზაცია, თბ., 1997, გვ. 62-63.

⁶ თ. ჩიგოშვილი. ენგურ-კოდორის გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ნამოსახლარები, – ავტორეფერატი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1999, გვ. 17-18.

⁷ Т. К. Микеладзе, Д. А. Хахуташи. Древнеколхидское поселение Намчедური, Тб., 1985.

IV ფენის (დაახლ. ძვ.წ. XIV-XIII სს.) კერამიკა შედარებით ტლანქია, ჭარბობს ნახევარკალებითა და ლარული ორნამენტით გაფორმებული ჭურჭელი. ანალოგიური მასალები გამოვლენილია კოლხეთის დაბლობის მთელ რიგ ძეგლებზე: ფიჩორის ცენტრალური ბორცვი (III ფენა)⁸, პატრიკეთი⁹, ნოსირი (III ფენა)¹⁰, ნაოხვამუ (I, II ფენა)¹¹ და სხვ.

„წიფურიას“ ნამოსახლარის გრუნტის თავზე გვხვდებოდა მოწითალო აგურისფრად გამომწვარი სამკუთხედიანებურად დაბრტყელებულ-ყურიანი კერამიკის ჯგუფი, რომელიც, ზოგიერთი ელემენტებით, უკავშირდება კოლხეთის დაბლობის ტერიტორიაზე შუადან გვიანბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალ საფეხურის ძეგლებს (ფიჩორის ცენტრალური ბორცვის IV ფენა, ერგეტას ნამოსახლართა IV ფენა და სხვ.) მასალებს. როგორც ჩანს, ამ პერიოდის ფენა (შესაძლოა, უფრო ადრეულიც) მოსალოდნელია „წიფურიას“ ბორცვის სხვა, გაუთხრელ მონაკვეთებში¹².

⁸ ლ. ჯიბლაძე. კოლხეთის დაბლობის..., ტაბ. I.

⁹ В. М. Джапаридзе, Т. М. Беридзе, З. Цкитишвили. Археологическая разведка и раскопки в зоне строительства Вардихской ГЭС, – "ПАИ" в 1976 году, Тб., 1973, ტაბ. VI.

¹⁰ ე. გოგაძე. კოლხეთის ბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის ნამოსახლართა კულტურა, თბ., 1982, გვ. 42.

¹¹ П. А. Куфтин. Материалы к археологии Колхиды, т. II, Тб., 1950, სურ. 48.

¹² როგორც აღვნიშნეთ, „წიფურიას“ ბორცვის მხოლოდ ძალზე მცირე მონაკვეთი იქნა შესწავლილი, რომელიც სრულ წარმოდგენას ვერ გვიქმნის მის სტრატეგრაფიაზე. შესაძლოა, ძეგლზე სხვა პერიოდის ფენის არსებობაზე მიუთითებდეს 1981 წელს შემთხვევით გამოვლენილი ძვ.წ. III საუკუნის ინტალიო-ბეჭედი (დაწვრილებით იხ.: რ. ხვისტანი. საბეჭდავი თავილონიდან, – „ძეგლის მეგობარი“, №62, თბ., 1983, გვ. 36-38.).

**Л. В. ДЖИБЛАДЗЕ, Т. ЧИГОШВИЛИ,
Р. Г. ХВИСТАНИ**

ПОСЕЛЕНИЕ "ЦИПУРИА"

В статье дано общее описание археологических находок древнего поселения "Ципурия", что находится в окрестностях села Тагилони (Гальский район, Абхазия), открытых абхазской экспедицией Центра археологических исследований АН Грузии под руководством М. В. Барамидзе в 1989г.

Результаты исследования данного памятника показали, что он представляет собой поселение, где жизнь протекала примерно с эпохи поздней бронзы (конец II тысячелетия до н. э.) до эпохи развитого средневековья (XI-XII вв.). Из обнаруженных предметов особый интерес представляют керамические изделия, которые проявляют сходство с аналогичными материалами из других районов Западной Грузии.

ΕΛΙΘΘ ΕΪ ΑΘΑ

ΘΑΘΑΘΕΑΑΕ Ϊ Θ ΘΑΑΕΑΕΘΑΘΘΕΘΑΕΘ ΑΕΪΪ ΘΘΕ ΘΘΘΘΕ Ε ΕΘΘΪ ΘΘΕΘ ΑΪ ΑΕΑΘΘΕ ΘΑΘΘΕΑΕ *Αά. Β. II-IV ὄο.-ΕΘ ΘΑΙΑΘΑΘΘΕ Ε ΠΑΑΕ ΑΑΕΘ ΙΕΑΑΑΑΕΕ*

საქართველოს შავიზღვისპირეთის ეთნოკულტურული ისტორიის რეკონსტრუქცია ყველაზე უფრო სრულად სამარხეული ძეგლების საფუძველზეა შესაძლებელი, ვინაიდან სამარხთა ტიპებსა თუ დაკრძალვის წესში, როგორც იდეოლოგიის კონკრეტულ სფეროში, ნათლად და მკაფიოდ ირეკლება ამა თუ იმ ეთნიკური ჯგუფის, ეთნოსის მსოფლმხედველობა, მისი კულტურული პოზიცია. მაგრამ დღეისათვის ამ ხასიათის მონაცემები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ფაქტობრივად არასრულია. შედარებით უკეთესი ვითარებაა ამ მხრივ შიდა კოლხეთში, ვიდრე მის ზღვისპირა ცენტრებში.

სამარხეული ძეგლების მიხედვით, ვითარება ეთნოკულტურული თვალსაზრისით ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში ასე გვესახება: ახ. წ. II-IV სს.-ში ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთში ორი ტიპის სამარხებია დაფიქსირებული – კრემაციული და ინჰუმაციური. ორივე ტიპის სამარხში დადასტურებულია ერთგვაროვანი მასალა, რაც თავისთავად გამორიცხავს კიდევ სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის არსებობას. მატერიალური კულტურის მთელი რიგი კომპონენტის მნიშვნელოვანი ნაწილიც (მახვილები, ცულები, შუბისპირები, ფარები, დანები, სამაჯურები და სხვ.) III-VII სს. სოჭიდან წებელდამდე (ზღვისპირა ცენტრების გარდა) ერთგვაროვანია, რაც მონოეთნიკური მასის არსებობაზე მიუთითებს. სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს „კულტურა“ ე.წ. „წებელდური კულტურის“ სახელითაა ცნობილი¹. ამ კულტურის ერთ-ერთ უმთავრეს განმასხვავებელ ნიშნებად დასახელებულია ისეთი კომპონენტები, როგორიცაა: ე.წ. წებელდური ტიპის ცული და ძაბრისებურპირიანი კერამიკა. მართალია, წებელდური ტიპის ცულები კომპაქტურად სოფ.

¹ М. М. Трапш. Труды, III, Тб., 1971, გვ. 212-213; Ю. Н. Воронов. Тайна цевельдинской долины, М., 1975, გვ. 134-136.

წებელდასა და მის მიდამოებში გვხვდება, მაგრამ ამგვარი ტიპის ცულების აღმოჩენა დასავლეთ საქართველოს სხვა რეგიონებშიც ძალიან განშირდა. ასე, მაგალითად: ასეთი ცულები დადასტურებულია ლეჩხუმში, ზუგდიდის მიდამოებში, აჯამეთში, ვანში, ნოქალაქევი, ვარდციხეში და სხვაგან². რაც შეეხება ძაბრისებურპირიან კერამიკას, მსგავსი ფორმის ჭურჭელი ცნობილია ბუკისციხიდან, ურეკიდან, ლიის სამარხებიდან³.

„წებელდური კულტურა“ განსაკუთრებული მოვლენა რომ არ იყო და იგი სცდებოდა კიდევ მის ფარგლებს, ამაზე ნათლად მოწმობენ აგრეთვე ჩხოროწყუს სამარხეული ძეგლები, რომლებიც დაკრძალვის წესითა და ინვენტარის შემადგენლობითაც იდენტურია წებელდური წრის სამარხეული კომპლექსებისა. ზოგიერთი მკვლევარი ამ ფაქტს ხსენებულ ტერიტორიაზე აფსილური ტომების განსახლებით ხსნის⁴, მაგრამ არ არის გამორიცხული, რომ იგი საერთო დასავლურ-ქართულ კულტურას წარმოადგენდა და მხოლოდ მისი მთიანი რეგიონისათვის ყოფილიყო დამახასიათებელი, მით უმეტეს, როცა წებელდური კულტურის ელემენტები გენეტიკურად უკავშირდებიან წინამორბედი ხანის კოლხურ-ყობანურ კულტურისას⁵, რაც, სხვა მხრივ, ძველი კოლხური მოსახლეობის ეთნოკულტურული ტრადიციების გაგრძელებაზე უნდა მიუთითებდეს. აქედან გამომდინარე, ე.წ. „წებელდური კულტურა“ განსაკუთრებული მოვლენა არ არის. იგი ზოგად დასავლურ-ქართული კულტურის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილი, მისი ლოკალური ვარიანტი იყო. ამასთან, ჩვენ შორსა ვართ იმ აზრისაგან, რომ ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის მთიან რეგიონში სხვა ეთნიკური ჯგუფის არსებობა უარვყოთ, მაგრამ მოსახლეობის დომინანტს აქ აფსილ-აბაზგები წარმოადგენდნენ, რომლებიც ეთნოკულტურულად ძველკოლხური მოსახლეობის უშუალო ჩამომავლებად უნდა ჩაითვალოს.

ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის მთიანი რეგიონისაგან განსხვავებით, ბარში ეთნო-კულტურული თვალსაზრისით მდგომარეობა ძალზე სტაბილურია. დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ აქ რაიმე ეთნიკურ ცვლილებებსა თუ პროცესებს ადგილი არა აქვს. ამის მოწმობაა წინამორბედი ხანის კოლხური დაკრძალვის წესისათვის დამახასიათებელი ბანძისა და ძეგრის ქვევრსამარხები, მოდინახეს ორმოსამარხები, კლდეეთის ცხენიანი სამარხები და, რაც მთავარია, მათი სამარხეული ინვენტარი, რომლის აბსოლუტური უმრავლესობა გენეტიკურად უკავშირ-

2 ვ. ჯაფარიძე. ვარდციხის ნაქალაქარი, თბ., 1989, გვ. 107.

3 ვ. ჯაფარიძე. წებელდური კულტურის ზოგიერთი საკითხისათვის, – სას, II, 1979, გვ. 82.

4 Ю. Н. Воронов. Тайна..., გვ. 135.

5 М. М. Трапш. Труды, III, გვ. 136-137.

დება გვიანბრინჯაოს, ადრეანტიკური და ელინისტური ხანის კოლხური კულტურის ელემენტებს. ყოველივე ეს აშკარად მეტყველებს მთელი ამ ხნის მანძილზე კოლხური ეთნოსის არსებობასა და კულტურული ტრადიციების სიმტკიცეზე.

მამასადამე, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის შიდა რეგიონებში დასტურდება მხოლოდ კოლხური დაკრძალვის წესისათვის დამახასიათებელი სამარხეული ძეგლები, ხოლო არ ფიქსირდება ბერძნულ-რომაული ეთნოსისათვის სპეციფიკური დაკრძალვის ისეთი წესები, როგორცაა: ამფორასამარხები, კრამიტსამარხები, კირხსნარიანი თუ ფილიანი სამარხები, რომლებიც ასე დამახასიათებელი იყო, როგორც ამაში ქვემოთ დავრწმუნდებით, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის სანაპირო ცენტრებისა და საერთოდ ბერძნულ-რომაული სამყაროს ქალაქის მოსახლეობისათვის. ყოველივე ეს იმაზე მიუთითებს, რომ მთელი რომაული ხანის განმავლობაში აქ ტრადიციულად ადგილობრივი, მკვიდრი მოსახლეობა დომინირებდა.

შედარებით უფრო რთულად დგას საკითხი ზღვისპირა ცენტრების მოსახლეობის ეთნოკულტურული ხასიათის შესახებ, რადგან რომაული ეპოქის სამარხეული ძეგლები ჯერჯერობით ორ პუნქტში – ბიჭვინთასა და ციხისძირშია მეტ-ნაკლებად სრული სახით წარმოდგენილი, ხოლო დანარჩენი ციხე-ქალაქების მოსახლეობის ეთნიკური საკითხების კვლევა გარკვეულწილად წერილობითი წყაროებით ხერხდება. აღნიშნული საკითხების შესწავლისთვის სრულყოფილ ინფორმაციას ბიჭვინთის სამაროვანი გვაძლევს. პიტიუნტის სამაროვნის გეგმაზომიერი არქეოლოგიური შესწავლა 1984-1990წწ. მიმდინარეობდა⁶. ამ ხნის მანძილზე გაითხარა 500-ზე მეტი სხვადასხვა ტიპის სამარხი: ორმოსამარხები, კირხსნარიანი სამარხები, ჭასამარხები, ამფორასამარხები, კრამიტსამარხები, კრემაციული სამარხები, ფილიანი სამარხები. ჩამოთვლილ სამარხთაგან განსაკუთრებულ ყურადღებას იწვევს კირხსნარიანი სამარხები და ამფორასამარხები. პირველი მათგანი უჩვეულოა არა მარტო საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიური სინამდვილისათვის, არამედ საერთოდ მთელი რომაული სამყაროსათვისაც. მსგავსი ტიპის სამარხები ჯერჯერობით დადასტურებულია ლიბიაში⁷, მაგრამ იგი კონსტრუქციული თვალსაზრისით საკმაოდ შორს დგას ბიჭვინთური სამარხებისაგან, რადგანაც ეს უკანასკნელი მთლიანად დულაბითაა ნაგები და არავითარი სხვა სამშენებლო მასალა არ არის

⁶ Г. А. Лордкипанидзе, Н. Ш. Кигурадзе, Т. Т. Тодуа. Раскопки Пицундского некрополя и городища. – ПАИ в 1984-1985гг., Тб., 1987, გვ. 55-60.

⁷ P. Testini. *Archaeologia Cristiana*, Roma-Parici-New York, 1958, გვ. 78, სურ. 2.

გამოყენებული, მაშინ როცა ლიბიის სამარხების ასაგებად კირხსნართან ერთად გამოიყენებოდა აგურ-კრამიტებიც. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ამგვარი ტიპის სამარხები ერთ-ერთ წამყვან სახეობას წარმოადგენდა ბიჭვინთის სამარხთა შორის. მათი საერთო რაოდენობა 115 აღწევს. ისმის კითხვა: რით უნდა აიხსნას ასეთი ორიგინალური ტიპის სამარხთა სიმრავლე პიტიუნტში? არ იქნებოდა გაპართლებული, რომ ეს გარკვეული ეთნიკური ჯგუფის არსებობის დამადასტურებლად მიგვეჩნია, რადგანაც მათი სამარხეული ასორტიმენტი იგივეა, რაც ორმოსამარხებისა, კრამიტსამარხებისა თუ ფილიანი სამარხებისა. გარდა ამისა, ჩონჩხების ორიენტაციის მხრივაც არ შეიმჩნევა კანონზომიერება. მიცვალებულთა ერთი ნაწილი – 19 სამარხი – დამხრობილია თავით ჩრდილოეთისაკენ; 7 – აღმოსავლეთით; 10-10 – ჩრდილო-აღმოსავლეთითა და ჩრდილო-დასავლეთით; რაოდენობრივად ყველაზე მეტია დასავლეთის მიმართულებით ორიენტირებული სამარხები – 51, ხოლო ყველაზე ცოტაა – სამხრეთ-აღმოსავლეთით – 2 და სამხრეთ-დასავლეთით – 6. როგორც ჩანს, ამგვარი ტიპის სამარხებში ბერძენ-რომაელებთან ერთად იკრძალებოდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის წარმომადგენლებიც. ამაზე მეტყველებს თუნდაც აღმოსავლეთით ორიენტირებული სამარხები, რომლებიც წმინდა ბერძნულ სამყაროში მიღებული დაკრძალვის წესისათვის არის დამახასიათებელი და კირხსნარიანი ცხენიანი სამარხები, რომლებიც, როგორც ამაში ჩვენ ქვემოთ დავრწმუნდებით, ადგილობრივი მოსახლეობის წარმომადგენლებს ეკუთვნოდა. ამიტომაც ეს სამარხები სოციალური ფაქტორით უნდა განისაზღვრონ, რადგან კირხსნარიანი სამარხების გამართვა შრომატევადი და ერთობ ძვირადღირებული იყო, თანაც ისინი, სხვა ტიპის სამარხებთან შედარებით, ინვენტარის სიუხვით გამოირჩევიან და ბევრად უფრო მდიდრულადაც გამოყურებიან.

საკმაოდ საინტერესო სამარხთა კატეგორიას განეკუთვნება აგრეთვე ამფორასამარხები. დაკრძალვის ეს წესი აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ჯერ კიდევ ადრეანტიკური ხანიდან დასტურდება, მაგრამ განსხვავებით ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთისაგან, სადაც არქაული, კლასიკური და ელინისტური ეპოქის სამაროვნებზე ამფორასამარხები საკმაოდ მრავლად გვხვდება⁸, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ჯერჯერობით ორიოდე პუნქტშია აღმოჩენილი და ისიც მცირერიცხოვანი სახითაა წარმოდგენილი. ასე, მაგალითად: რამდენიმე ამფორასამარხია დადასტურებული ცინისძირის სამაროვანზე, სადაც დასაკრძალვად გამოყენებული იყო ყელგამობერილი ქიოსური ამფორები, რომ-

⁸ В. М. Зубарь. Некрополь Херсонеса Таврического I-IV вв. н. э., Киев, 1982, გვ. 50.

ლებიც ძვ. წ. VI-Vსს. თარიღდება⁹. ერთადერთი შემთხვევაა ცნობილი ეშერიდან და იგი ძვ. წ. III-IIIსს. განეკუთვნება¹⁰. ელინისტური ეპოქის დასასრულს ანტიკურ სამყაროში ამფორასამარხთა რიცხვი იკლებს, ხოლო ახ. წ. პირველი საუკუნეებიდან ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთსა¹¹ და ხმელთაშუაზღვისპირეთში¹² მათი რაოდენობა მნიშვნელოვნად იზრდება. ანალოგიური ვითარებაა პიტიუნტისა და ციხისძირის სამაროვნებზე, სადაც შესაბამისად 65 და 7 ამფორასამარხია გამოვლენილი. ამათგან მხოლოდ ორი, პიტიუნტის №183 და ციხისძირის №17 ამფორასამარხია ინვენტარიანი. ბიჭვინთის ამფორასამარხთა აბსოლუტური უმრავლესობა ახ. წ. III-IVსს. განეკუთვნება¹³. როგორც ჩანს, დაკრძალვის ეს წესი ჩვენში გვიანანტიკურ-ადრექრისტოიანული ხანის მთელ მანძილზე არსებობს. რაც შეეხება ამფორასამარხთა ეთნიკურ ატრიბუციას, იგი ბერძნული სამყაროსათვის არის დამახასიათებელი. საბერძნეთში დაკრძალვის ამგვარი წესი ჯერ კიდევ არქაული ხანიდანაა ცნობილი¹⁴, ელინისტური ეპოქიდან კი იგი ფართოდ ვრცელდება ბერძნული სამყაროს პერიფერიებშიც.

სამარხ ნაგებობათა თავისებურ და ამავე დროს მეტად საინტერესო კატეგორიას ქმნის ასევე კრამიტსამარხები. ბიჭვინთის ნეკროპოლზე ჯერჯერობით გამოვლენილია 13 კრამიტსამარხი, რომელთაგან ექვსია ინვენტარიანი, ხოლო დანარჩენი – უინვენტარო. სამარხები III-IVსს. თარიღდება. კრამიტსამარხები თავისი აღნაგობის მიხედვით ორ ჯგუფად უნდა დაიყოს: სრული და კომბინირებული კრამიტსამარხები. პირველი მათგანი მთლიანად ბრტყელი კრამიტითაა გამართული, ხოლო მეორე – გვერდებაკეცილ კრამიტებთან ერთად ნაწილობრივ რიყის ქვითა და აგურის ფრაგმენტებითაა ნაგები. მიცვალებულები დაკრძალულია თავით დასავლეთისაკენ, ზოგჯერ ჩრდილო-დასავლეთისა და სამხრეთ-დასავლეთისაკენ. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში კრამიტსამარხები ელინისტური ხანიდან არის ცნობილი. პირველად იგი აღმოჩნდა დაბლაგომის ძვ. წ. IV-IIIსს. სამაროვანზე¹⁵. სამარხი, როგორც სავლელე დაკვირვებამ აჩვენა, წარმოადგენდა სწორკუთხა ხის ნაგებობას, რომელიც კრამიტით იყო გადახურული. კრამიტსამარხების რიგს

⁹ ნ. ინაიშვილი. ციხისძირის ახ. წ. I-VIსს. არქეოლოგიური ძეგლები, თბ., 1993, გვ. 92.

¹⁰ Б. А. Куфтин. Материалы к археологии Колхиды, I, Тб., 1949, გვ. 33.

¹¹ В. М. Зубарь. Некрополь..., გვ. 51.

¹² P. Testini. Archaeologia Cristiana, გვ. 86.

¹³ ნ. ინაიშვილი. ციხისძირის..., გვ. 97.

¹⁴ P. S. Kurz, J. Bordman. Greek Burial Customs, L., 1971, გვ. 99.

¹⁵ ვ. თოლორდავა. მდიდრული სამარხი დაბლაგომიდან. – ვანი II, თბ., 1976, გვ. 68-78.

ეკუთვნის აგრეთვე სოხუმსა და ფიჭვნარში აღმოჩენილი სამარხები. სოხუმში გათხრილი სამარხი სამწუხაროდ გაძარცვული აღმოჩნდა. იგი შედგებოდა ღოქისა და ორი შავლაკიანი ჭურჭლისაგან. კრამიტსამარხის ძირი და კედლები შედგენილი ყოფილა 22 ბრტყელი კრამიტისაგან, ხოლო სასურავი – 5-ღარიანი კრამიტისაგან. „კრასნომაიაკის“ სამაროვანზე აღმოჩნდა კიდევ ერთი კრამიტსამარხი, რომელიც ძვ. წ. III ს. თარიღდება¹⁶. ელინისტურ ეპოქას განეკუთვნება აგრეთვე ფიჭვნარის კრამიტსასურავიანი სამარხი, რომელიც 1980წ. აღმოჩნდა ძვ. წ. IV ს. ბერძნული ნეკროპოლის დასავლეთით¹⁷. კრამიტი ყველა ერთი ტიპისაა – ბრტყელი, ოთხკუთხა მოყვანილობის, გვერდებაკეცილი. ზომების (67X51სმ) მიხედვით ისინი უახლოვდება სოლენის ტიპის სინოპური კრამიტების სტანდარტებს. სამარხი გაძარცვული იყო. გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებით კი – მცხეთასა და მის შემოგარენში¹⁸. აქ აღმოჩენილი კრამიტსამარხები, რომლებიც გვიანელინისტურ-რომაული ხანით თარიღდება, ბრტყელი და ღარიანი კრამიტით ნაგებ ორფერდასასურავიან ყუთებს წარმოადგენდნენ. ზოგს იატაკიც კრამიტისა ჰქონდა. დადასტურებულია კრამიტსამარხებში წყვილთა დაკრძალვა. სამარხთა ერთი ნაწილი მდიდრული ინვენტარის შემცველია.

ელინისტური ეპოქიდან კრამიტსამარხები ფართოდ ჩანს გავრცელებული შავიზღვისპირეთის სხვა ქვეყნებშიც, განსაკუთრებით ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში. ასე, მაგალითად: ძვ. წ. IV საუკუნიდან კრამიტსამარხები ხშირად გვხვდება პანტიკაპეიონისა და ფანაგორიის ნეკროპოლებზე¹⁹. ამ ტიპის სამარხების აღმოჩენის შემთხვევები კიდევ უფრო ხშირია ქერსონესის სამაროვანზე. კრამიტსამარხების სასურავები ძირითადად ორფერდაა, ზოგჯერ სასურავად გამოყენებულ კრამიტებს ენაცვლებოდა კირქვის ფილები და ძელები. ქერსონესის კრამიტსამარხების უმრავლესობა ელინისტური პერიოდით განისაზღვრა. ისინი ჩნდება ძვ. წ. IV ს. და ფართოდ გამოიყენება ახ. წ. დასაწყისამდე. რომაულ ხანაში მათი რიცხვი აქ მნიშვნელოვნად მცირდება²⁰. ეჭვგარეშეა, რომ კრამიტსამარხები ბერძნული სამყაროსათვის არის დამახასიათებელი. საბერძნეთში ასეთი სამარხები რეგისტრირებულია ძვ. წ. V ს. დასაწყისიდან.

¹⁶ Ю. Н. Воронов. Диоскуриада-Севастопольс-Цхум, М., 1980, გვ. 56.

¹⁷ ა. კახიძე. კრამიტსასურავიანი სამარხი ფიჭვნარიდან. – სდსმ, XVII, თბ., 1988, გვ. 53-55.

¹⁸ ა. ავაქიძე. ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება ძველ საქართველოში, I, თბ., 1963, გვ. 85.

¹⁹ Г. А. Цветаева. Грунтовой Некрополь Пантикапея, его история, этнический и социальный состав. – МИА, 19, 1951, გვ. 73.

²⁰ В. М. Зубарь. Некрополь..., გვ. 15-16.

ბერძნულ სამყაროს უკავშირდება აგრეთვე პიტიუნტის სამაროვანზე აღმოჩენილი ერთადერთი ფილიანი სამარხი და კნოტაფი. პირველი მათგანი გამარცვული აღმოჩნდა, ხოლო მეორის სამარხეული კომპლექსის შემადგენლობაში შედიოდა მინის ბალზამარები (ნც.), თიხის კოჭობი (2ც.), მოოქროვილი მინისა და პასტის მძივები. სამარხები III-IVსს. დათარიღდა.

პიტიუნტის მრავალრიცხოვან სამარხთა შორის საკმაოდ მოკრძალებული ადგილი უკავია კრემაციას. ჯერჯერობით შეიძლება კრემაციული სამარხია გამოვლენილი. ამათგან მხოლოდ ერთია ინვენტარიანი (№298 სამარხი), დანარჩენი კი – უინვენტარო. კრემაცია შესრულებულია ადგილზე. კრემაციის ასეთი წესი – მიცვალებულთა კრემირება უშუალოდ სამარხეულ ორმოში – დადასტურებულია ასევე ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის ქალაქებში – ქერსონესში, პანტიკაპეონის, ნიფეონისა და ოლბიის სამაროვნებზე, სადაც კრემაცია I-IIIსს. ფართოდ გავრცელებულ ტიპს წარმოადგენდა²¹, მაგრამ IIIს. შუახანებიდან მათი რაოდენობა იქ მნიშვნელოვნად შემცირებულია²².

პიტიუნტის ნეკროპოლზეც, როგორც ჩანს, III-IVსს. კრემაციულ სამარხთა პროცენტული შეფარდება კირხსნარიან ინჰუმაციურ თუ ამფორასამარხებთან შედარებით ბევრად ნაკლებია. კრემაციული სამარხების ასეთი სიმცირე შავიზღვისპირეთის სამაროვნებზე აიხსნება იმით, რომ ახ. წ. IIIს.-დან რომში, ხოლო IIIს.-დან – მის პროვინციებშიც იწყება კრემაციულის ინჰუმაციური წესით შეცვლის პროცესი²³. მკვლევართა ერთი ნაწილი კრემაციას ბერძნული დაკრძალვის წესს უკავშირებს, მაგრამ ეს წესი, როგორც კულანურხვის, გუად-იხუს, წითელი შუქურისა და წებელდის სამაროვნების²⁴ მაგალითიდან ჩანს, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის მკვიდრი მოსახლეობისათვისაც არ იყო უცხო, თუმცა კრემაციის შესრულების თვალსაზრისით, ისინი განსხვავდებიან პიტიუნტის კრემაციული სამარხებისაგან. ამიტომაც, შესაძლოა, ეს უკანასკნელი ბერძნულ-რომაულ ეთნოსს დაუკავშირდეს.

სამარხთა გაბატონებულ ტიპს ბიჭვინთაში, ისევე როგორც ციხისძირში, ჩვეულებრივი, ტრადიციული ორმოსამარხები წარმოადგენენ. პიტიუნტის ორმოსამარხებში ყველა მიცვალებული დაკრძალულია გამოტილ მდგომარეობაში, მაგრამ დამხრობისა და ხელების მდგომარეობის მხრივ მათ შორის სხვადასხვაობა შეინიშნება. ყველაზე უფრო მრავალ-

²¹ В. М. Зубарь. Некрополь..., გვ. 52.

²² იქვე, გვ. 58.

²³ G. M. Toynbee. Animal in Roman Life and Art, L., 1973, გვ. 40.

²⁴ М. М. Трапш. Труды, III, გვ. 124-125.

ვალრიცხოვანია ის ორმოსამარხები, სადაც მიცვალებულთ ერთი ან ორივე ხელი დაკრეფილი აქვთ მკერდზე და მენჯის ძვლის არეში. მკვლევართა ერთი ნაწილის აზრით, მიცვალებულის ასეთი მდგომარეობა დამახასიათებელია სარმატული დაკრძალვის წესისათვის და ვოლგისპირეთიდან სარმატული ტომების გადაადგილების გამო, დაკრძალვის ეს წესი ჩნდება ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის, ტამანის ნახევარკუნძულის, სამხრეთ-დასავლეთ ყირიმის ანტიკური ხანის სამარხებში²⁵. კერძოდ, ტამანის ნახევარკუნძულზე და სამხრეთ-დასავლეთ ყირიმში ასეთი სამარხები განიხილება, როგორც სარმატული²⁶. მკვლევართა მეორე ნაწილის აზრით, ჩონჩხის ასეთი მდგომარეობა სარმატული ზეგავლენის მაჩვენებელი არ არის, რადგანაც ისინი გვხვდებიან სხვადასხვა დროსა და სივრცეში. ასე, მაგალითად: დაკრძალვის ეს წესი დადასტურებულია ოლბიის, ბერეზანის, ქერსონესის ძვ. წ. VI-IV სს. სამაროვნებზე²⁷. დაახლოებით ამავე ქრონოლოგიურ ჩარჩოებს განეკუთვნება კორინთოს, ათენის და ოლინთოს სამაროვნებზე გათხრილი გულმკერდზე ან მენჯის ძვლის არეში ხელებდაკრეფილი სამარხები²⁸.

მოყვანილი მაგალითები აშკარად მოწმობენ, რომ სარმატთა გამოჩენამდე დაკრძალვის ამგვარ პრაქტიკას ადგილი ჰქონდა ბერძნულ ნეკროპოლებზე. ასე რომ, არავითარი საფუძველი არ არსებობს გულმკერდისა და მენჯის ძვლის არეში ხელებდაკრეფილი მიცვალებულები მხოლოდ სარმატულ ეთნოსს დაუკავშირდეს, მით უფრო ბიჭვინთაში, სადაც საერთოდ არ არის დაფიქსირებული სარმატული დაკრძალვის წესისათვის დამახასიათებელი ისეთი ნიშნები, როგორიცაა: თავის ქალის დეფორმირება და ფეხებგადაჯვარედინება. გარდა ამისა, ხსენებული წესის სამარხულ ინვენტარშიც სარმატული იერის მქონე ნივთები არ ფიქსირდება და ყველა სამარხში ბერძნულ-რომაული სამყაროს სამაროვნებისათვის დამახასიათებელი მასალებია წარმოდგენილი. რაც შეეხება სამარხთა ორიენტაციას, აქაც არაკანონზომიერება შეიმჩნევა: მიცვალებულთა უმეტესი ნაწილი – დაახლოებით 70% – დამხრობილია თავით დასავლეთისაკენ. რაოდენობრივად მეორე-მესამე ადგილებზე დგანან ჩრდილოეთით (31 სამარხი) და ჩრდილო-დასავლეთით (36 სამარხი) ორიენტირებული სამარხები. ოციოდე სამარხი აღმოსავლეთისაკენ არის დამხრობილი, სამხრეთ-აღმოსავლეთისა და სამხრეთ-და-

²⁵ Д. Б. Шелов. Танаис и нижний Дон, М., 1972, გვ. 236-237.

²⁶ Ю. М. Десятчиков. Сарматы на Таманском полуострове. – СА, №4, 1972, გვ. 72.

²⁷ С. И. Капошина. Скорченные погребения Ольвии и Херсонеса. – СА, №4, 1941, გვ. 161-164.

²⁸ G. W. Blegen, H. Palmer, K. S. Young. The North Cemetery, Princeton, New Jersey, 1964, გვ. 112; P. O. Harper. The Heavenly Twins. – ABMM, 1, 1965, გვ. 139-140.

სავლეთის მიმართულებით კი, შესაბამისად, 10 და 14 სამარხია ორიენტირებული. ბიჭვინთის გარდა, სამარხთა დამხრობის ამგვარი არაკანონზომიერება დადასტურებულია რომაული ხანის ჩრდილოეთ და დასავლეთ შავიზღვისპირეთის სამაროვნებზე. ეს განპირობებული იყო იმით, რომ ბიჭვინთაში, ისევე როგორც შავიზღვისპირეთის სხვა რეგიონებსა და საბერძნეთში, ერთიანი და მყარად დადგენილი წესები არ არსებობდა²⁹. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა ოჯახის ტრადიციებს, რელიეფს, სამარხეულ ნაგებობათა კონსტრუქციას, გზის მიმართულებას და ა.შ. ამიტომაც ამა თუ იმ მიმართულებით ორიენტირებულ მიცვალებულთა ეთნიკური კუთვნილების საკითხი სამარხეული კომპლექსების სხვა მონაცემებთან მჭიდრო კავშირში უნდა იქნეს განხილული. როგორც სავლეთ დაკვირვებამ აჩვენა, ბიჭვინთის თითქმის ყველა მიმართულებით, განსაკუთრებით კი აღმოსავლეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ ორიენტირებულ სამარხებში დადასტურებულია საკმაოდ დიდი ზომის, სოკოსებურქუდიანი ლურსმნები, ხოლო ზოგან – ხის ნაშთები, რაც აშკარა მოწმობაა იმისა, რომ მიცვალებულები ხის ყუთებში იკრძალვებოდნენ. ხის ყუთებში დაკრძალვა ბერძნული კოლონიებისა და მეტროპოლიისათვის ჯერ კიდევ არქაული ხანიდან იყო ცნობილი³⁰. ხის ყუთების გარდა, ბერძნულ-რომაულ სამყაროში მთელი ანტიკური ეპოქის მანძილზე მიცვალებულთა დასაკრძალავად გამოიყენებოდა ქვის, ტყვიისა და მარმარილოს სარკოფაგები³¹. მართალია, ეს უკანასკნელი ბიჭვინთის სამაროვანზე არ დადასტურებულა, მაგრამ იგი ყველგან არ იყო სავალდებულო და ანტიკური სამყაროს სხვადასხვა ცენტრში აღნიშნული ტიპის სარკოფაგებმა არათანაბარი გავრცელება ჰპოვა. გარდა ამისა, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა აგრეთვე ამა თუ იმ ქალაქის მოსახლეობის სოციალურ მდგომარეობას. როგორც ჩანს, პიტიუნტის რომაული ხანის მოსახლეობას ხელი არ მიუწვდებოდა ასეთი ძვირადღირებული სარკოფაგების აგებისათვის. ასეა თუ ისე, ერთი რამ ცხადია: ხის ყუთებში დაკრძალული, აღმოსავლეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ ორიენტირებული მიცვალებულები ბერძნული ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლებს უნდა ეკუთვნოდეს, რადგანაც როგორც ერთი, ისე მეორე მხოლოდ ბერძნული დაკრძალვის წესისათვის არის დამახასიათებელი³². ჩვენს ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს აგრეთვე ის ფაქტი, რომ

²⁹ В. М. Зубарь. Некрополь., გვ. 44.

³⁰ F. F. Graves. Burial Customs of the Ancient Greeks, Brooklyn, 1891, გვ. 51-52.

³¹ P. S. Kurz, J. Bordman. Greek Burial Customs, გვ. 267-270.

³² D. Robinson. Excavations at Olynthus, Baltimore, 1942, გვ. 143.

ამგვარი კატეგორიის ზოგიერთ სამარხში დადასტურებულია ტანის გასწვრივ ხელებდაწყობილი მიცვალებულები, რაც ასევე წმინდა ბერძნულ დაკრძალვის წესს უკავშირდება.

პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ პიტიუნტის სამაროვანზე ფართოდ წარმოდგენილი ბერძნულ-რომაული დაკრძალვის სხვადასხვა წეს-ჩვეულებების გვერდით ვერ ვხვდებით ამ სამყაროს წრის ნეკროპოლები სათვის ძალზე დამახასიათებელ სტელებს. გამონაკლისს წარმოადგენს ბიჭვინთის სამაროვნის ტერიტორიაზე შემთხვევით აღმოჩენილი საფლავის ქვის ფრაგმენტი, რომელიც უდავოდ სპეციალურ შესწავლას იმსახურებს, ვინაიდან აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ანტიკური ხანის სტელები საერთოდ იშვიათია. იგი 1990წ. ჩვენს მიერ იქნა მიკვლეული ნეკროპოლის ჩრდილო-დასავლეთ მონაკვეთზე. შემორჩენილია მისი მხოლოდ ზედა ნაწილი, რომლის კუთხეები ბოლოვდება დეკორატიული, ფურცლოვანი ორნამენტით შემკული ნახევარწრიული აკროტერიით. სტელა, როგორც პექტოგრაფიულმა ანალიზმა ცხადყო, ორგანოვანულ, მარცვლოვან კირქვას წარმოადგენს, შედგება კარგად დაცული მიკროორგანიზმებისაგან. პრეპარატი მკაფიო, ნაზი სტრუქტურისაა, რომელსაც მწვანე ელფერი გადაჰკრავს და მარმარილოს ჩამოჰგავს. ასეთი კირქვები გვხვდება აფხაზეთში და საერთოდ დასავლეთ საქართველოს სხვა რეგიონებშიც. საფლავის ქვა კარგადაა დამუშავებული და არქიტექტურულადაც საკმაოდ მაღალ დონეზეა გაფორმებული. როგორც ჩანს, სტელა მაღალკვალიფიციური, პროფესიონალი ოსტატის მიერ უნდა იყოს დამზადებული. აღსანიშნავია ისიც, რომ ასეთი სტილისა თუ ხარისხის სტელები მზადდებოდა არა საგარნიზონო სამსახურებში, არამედ სპეციალურ სახელოსნოებში³³.

შესაძლოა ჩვენი სტელაც პიტიუნტის სახელოსნოში ყოფილიყო გამოთლილი. ვფიქრობთ, იგი თავის დროზე გამოსახულებიანი თუ არა, წარწერიანი მაინც უნდა ყოფილიყო, რადგან ამგვარად გაფორმებულ სტელებს ხშირად ახლდა ხოლმე გამოსახულებები თუ წარწერები³⁴. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სტელა ეკუთვნოდა სოციალურად საკმაოდ დაწინაურებული წრის წარმომადგენელს. ბიჭვინთური საფლავის ქვის ფრაგმენტი, არქიტექტურული გაფორმების თვალსაზრისით, ემსგავსება პანტიკაპონსა³⁵ და ქერსონესში³⁶ აღმოჩენილ „დემეტრესა“ და „მარკუსის“ სახელზე აღმართულ სტელებს, რომლებიც შესაბამისად ახ. წ. I და II-IIIსს. თარიღდებიან. ამ მხრივ იგი ახლოს

³³ Античная скульптура Херсонеса, Киев, 1975, გვ. 14.

³⁴ Э. И. Соломоник. Латинские надписи Херсонеса Таврического, М., 1983, გვ. 14.

³⁵ Античные государства Северного Причерноморья, М., 1984, გვ. 294, ტაბ. IV, 4.

³⁶ Э. И. Соломоник. Латинские надписи..., გვ. 60-61; №33.

დგას ასევე ამისომში დადასტურებულ „რიტორისა“ და სინოპეში აღმოჩენილ „ნარცისის“ გვიანანტიკური ხანის სტელებთან³⁷. ბიჭვინთის სტელის აკროტერაზე გამოსახული დეკორატიული ორნამენტი იმქვეყნიურ რწმენა-წარმოდგენებს უკავშირდებოდა და სულთა სიმბოლურ ნიშნად აღიქმებოდა. ანალოგიური ორნამენტები, შავიზღვისპირეთის გარდა, ხშირად გვხვდება აგრეთვე მეზიის, თრაკიის, პანონიისა და დალმაციის რომაული ხანის სტელებზე³⁸. ბიჭვინთური სტელის უახლოეს ანალოგს წარმოადგენს სინოპეში აღმოჩენილი ე.წ. „კალინიკეს“ სტელა, რომელიც ზოგადად გვიანანტიკური ხანით თარიღდება³⁹. ბიჭვინთური სტელის ფრაგმენტი კი, ანალოგებითა და მხატვრულ-სტილისტური ნიშნის მიხედვით, ახ. წ. II-III სს. უნდა დათარიღდეს. რაც შეეხება მის ეთნიკურ კუთვნილებას, სტელა პიტიუნტის ბერძნულ-რომაულ მოსახლეობას უნდა დაუკავშიროთ. ბერძნულ-რომაულ სამყაროს უნდა უკავშირდებოდეს აგრეთვე დასავლეთისაკენ დამხრობილი სამარხთა გარკვეული ნაწილი, ვინაიდან ისინი ხის ყუთებში იყვნენ დაკრძალული. საერთოდ კი უნდა აღინიშნოს, რომ დასავლეთით ორიენტირებულ სამარხთა უმრავლესობა რელიგიური ასპექტით უფრო უნდა აიხსნას, ვიდრე ეთნიკური სხვაობით. რაც შეეხება ჩრდილოეთისა და ჩრდილო-დასავლეთი მიმართულებით დამხრობილ სამარხებს, მართალია, ამგვარი ორიენტაცია ბერძნული სამყაროს ელინისტური ხანის სამაროვნებისათვის არ იყო უცხო, რასაც მოწმობს თუნდაც ქერსონესის სამარხები, რომელთა გარკვეული ნაწილი გვიანანტიკურ ხანაში ჩრდილოეთისაკენ ჩანს დამხრობილი, მაგრამ იგი უფრო აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთისათვის არის დამახასიათებელი⁴⁰.

აღრეანტიკურ, ელინისტურ და რომაულ ხანაშიც კოლხეთის შიდა თუ ზღვისპირა ზოლში ჩრდილოეთით დამხრობილი ჩონჩხები ჭარბობენ. ნიშანდობლივია, რომ პიტიუნტის აღნიშნული მიმართულებით ორიენტირებულ №53, №61, №63, №128, №142, №167, №168, №193, №347, №374 ორმოსამარხებში მიცვალებულებთან ერთად ცხენებიც არის დაკრძალული, ხოლო ერთ-ერთ სამარხში (№53) ძაღლის ჩონჩხიც აღმოჩნდა, რაც წინამორბედი და გვიანანტიკური ხანის ბერძნულ-რომაული მოსახლეობისათვის არ იყო დამახასიათებელი. აქედან გამომდინარე, სრული საფუძველი გვაქვს იმისა, რომ პიტიუნტის ცხენი-

³⁷ М. И. Максимова. Античные города юго-восточного Причерноморья, М.-Л., 1957, გვ. 426, სურ. 45, 47.

³⁸ G. I. Florescu. Monumenti Funerari Romani Della Dacia Inferiore, Bucuresti, 1942, გვ. 97-100.

³⁹ М. И. Максимова. Античные города..., გვ. 425-426, სურ. 44.

⁴⁰ В. М. Зубарь. Некрополь..., გვ. 44.

ანი სამარხები და, ამასთანავე, ძაღლის სამარხიც ადგილობრივი მოსახლეობის წარმომადგენლებს დაუკავშიროთ. ჩვენს ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს ისიც, რომ ამ ტიპის სამარხები კოლხეთში ძვ. წ. VIII ს. გვხვდება⁴¹, ხოლო გვიანანტიკურ ხანაში ცხენიანი სამარხები დადასტურებულია კლდეეთის, წებელდის, ჟინვალისა და საქართველოს სხვა რეგიონების სამაროვნებზე⁴². აღსანიშნავია აგრეთვე ის ფაქტიც, რომ ჩრდილოეთით და ჩრდილო-დასავლეთისაკენ ორიენტირებულ ზოგიერთ სამარხში დაფიქსირებულია ადგილობრივი კერამიკა (ქოთნები, ღოჭები), სალეს ქვებთან თუ სამზარეულო დანებთან ერთად. ამგვარი სამარხეული ინვენტარი, განსაკუთრებით სალესი ქვები და სამზარეულო დანები ბერძნულ-რომაული სამარხეული კომპლექსისათვის უცხო იყო. ბერძნულ-რომაული სამყაროს დაკრძალვის წესისათვის არ არის დამახასიათებელი ასევე ჭასამარხები, რომლებიც ბიჭვინთის სამაროვანზე ხუთი-ოდე ნიმუშითაა წარმოდგენილი. ამდენად, ისინიც ადგილობრივი, მკვიდრი მოსახლეობის წარმომადგენლებს უნდა ეკუთვნოდნენ. ყოველივე ეს ცხადყოფს, რომ რომაული ხანის პიტიუნტის საკმაოდ ჭრელი მოსახლეობის არც თუ ისე უმნიშვნელო ნაწილს ადგილობრივი ტომები შეადგენდნენ. ვფიქრობთ, მკვიდრი მოსახლეობის ხვედრითი წილი განსაკუთრებით უნდა გაზრდილიყო პიტიუნტში IV-VI სს., რასაც არაპირდაპირ მოწმობს არა მარტო ნაქალაქარის კედლებს გარეთ მდებარე ორაფსიდიანი ეკლესია და ალაჰაძის ტაძარი, არამედ აღნიშნული ხანის კულტურულ ფენებში ადგილობრივი, რუხკეციანი კერამიკის სიმრავლე, რომელთა ერთი ნაწილი, მართალია, რომაულ-ბიზანტიური გარნიზონის მომარაგებაზე იყო ორიენტირებული, მაგრამ მათი გარკვეული ნაწილი ადგილობრივი მოსახლეობის არსებობაზეც უნდა მიუთითებდეს.

მამასადაძე, რომაული ხანის პიტიუნტისა და ციხისძირის მოსახლეობის დომინანტს ბერძნული ეთნოსი წარმოადგენდა, ხოლო გარკვეულ ნაწილს ადგილობრივი, მკვიდრი მოსახლეობა შეადგენდა. დაახლოებით იგივე ვითარება უნდა ყოფილიყო დანარჩენ ციხე-ქალაქებშიც. ასე, მაგალითად: სებასტოპოლისში ახ. წ. პირველ საუკუნეებში საკმაოდ ჭრელი მოსახლეობა ჩანს. პლინიუსის მიხედვით, აქ „რომაელები 130 თარჯიმნის მეშვეობით აგვარებდნენ თავიანთ საქმეებს“.⁴³ მიუხედავად ამისა, დიოსკურია-სებასტოპოლისშიც, ისევე როგორც პიტიუნტსა და ციხისძირშიც, მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ბერძ-

41 М. М. Трапш. Памятники колхидской и скифской культур в селе Куланурхва, Сухуми, 1962, გვ. 227.

42 გ. ლომთათიძე. კლდეეთის სამაროვანი, თბ., 1957, გვ. 155; Г. А. Лордкипанидзе. К истории древней Колхиды, Тб., 1970, გვ. 61.

43 Plin., NH, VI, 15.

ნული ეთნოსისაგან შედგებოდა. ამის დასტურია სოხუმში აღმოჩენილი ქვის სარკოფაგები და, რაც მთავარია, ბერძნული გრაფიტოების სიმრავლე. ელინური ეთნოსის ფონზე საკმაოდ მოკრძალებული ადგილი უნდა სჭეროდათ რომაელებსა და რომანიზებულ პროვინციელებს, რასაც მოწმობს ლათინური წარწერების სიმცირე ბერძნულთან შედარებით და საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ბერძნული გრაფიტოები პიტიუნტსა თუ დიოსკურია-სებასტოპოლისში. ვფიქრობთ, რომაელები, უფრო კი აღმოსავლური თუ ბერძნული წარმომავლობის რომაელ მოქალაქეთა წრის წარმომადგენლები უნდა ყოფილიყო უმაღლესი სამეთაურო კორპუსი, რისი არაპირდაპირი მოწმობაცაა პიტიუნტისა და აფსაროსის გარნიზონების მეთაურთა – სუკესიანუსისა და კელერის სახელები, რომლებიც რომაული ანთროპონიმიკის რიცხვს განეკუთვნება. ამავე ეთნიკური ჯგუფისაგან უნდა ყოფილიყო შემდგარი აგრეთვე ვეტერანთა ერთი ნაწილი. ამის თვალსაჩინო ილუსტრაციაა აფსაროსიდან გაგზავნილ წერილში მოხსენიებული კლავდიუსის სახელობის II კოჰორტის ვეტერანი მარციალი⁴⁴. სწორედ აღნიშნული ეთნიკური წარმომავლობის პირებს ხელეწიფებოდათ ყველაზე მეტად რბილ ფორმებში და უფრო ეფექტურად გაეტარებინათ აქ იმპერიისათვის სასურველი პოლიტიკა, ხოლო აუცილებლობის შემთხვევაში შუამავლის როლიც ეკისრათ ადგილობრივ მოსახლეობასა და რომაელ ჯარისკაცებს შორის, რადგანაც ზღვისპირა ციხე-ქალაქების მოსახლეობის ძირითად მასას ბერძნული ეთნოსი წარმოადგენდა და ამავე დროს აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის თვით მკვიდრი მოსახლეობაც ტრადიციულად ბერძნულ სამყაროსთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული. ასე რომ, ამგვარ გარემოცვაში მყოფ ხსენებული ეთნიკური წრის სამეთაურო კორპუსის ხელმძღვანელებს მართლაცდა არ უნდა გაძნელებოდათ აქაურ მოსახლეობასთან საერთო ენის გამონახვა და საერთოდ რეგიონში სტაბილური მდგომარეობის შენარჩუნება. რომაული გარნიზონების რიგითი ჯარისკაცები და კანაბას (სამოქალაქო დასახლება) მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილიც მცირეაზიური ბერძნებისა და ელინიზებული ელემენტებისაგან უნდა ყოფილიყო დაკომპლექტებული. ციხე-ქალაქების ამგვარ, ჩვენეულ ეთნო-კულტურულ ატრიბუციას მხარს უჭერს და დოკუმენტურად ასაბუთებს კიდევ ის, რომ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის სანაპირო ციხე-ქალაქთა მატერიალური კულტურის მთელი რიგი არსებითი კომპონენტები იდენტურია მცირეაზიური სამყაროს კულტურული ელემენტებისა.

⁴⁴ М. П. Спейдел. Древнейший манускрипт (Письмо из римской крепости Апсар). – ВДИ, №4, 1985, გვ. 178.

რაც შეეხება ზღვისპირა ცენტრებში, კერძოდ ფასისში, აფსაროსსა და დიოსკურია-სებასტოპოლისში ადგილობრივი, მკვიდრი მოსახლეობის ყოფნა-არყოფნის საკითხს, ამის შესახებ რომაული ხანის ავტორები თითქმის არავითარ ინფორმაციას არ იძლევიან, რაც, ჩვენი აზრით, სამხედრო მოხსენებათა ხასიათით აიხსნება, მაგრამ რომაელ ავტორთა მასალებში მაინც გვხვდება გარკვეული, არაპირდაპირი ცნობები ამ საკითხთან დაკავშირებით. ასე, მაგალითად: არიანეს მინიშნება, რომ ფასისში „ზღვის ნაპირზე მცხოვრებთ საქონელი წყლის დასალევად ზღვაზე მიჰყავთ“,⁴⁵ აქ ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობის არსებობას გვაგვარაუდებინებს. ფასისში რომ ადგილობრივი მოსახლეობაც ცხოვრობდა, ეს არიანეს ნაშრომის სხვა ადგილიდანაც ჩანს, კერძოდ, არიანეს გადმოცემით, მას ფასისში მოუსმენია იაზონთან დაკავშირებული თქმულებები და დაუთვალიერებია არგოსთან დაკავშირებული ძველი ლუზები. აქვე მას შეუთქვია ფასისის წყლის მაგიური მნიშვნელობის შესახებაც⁴⁶. ცხადია, ეს ამბები არიანეს ფასისის მკვიდრი მოსახლეობისაგან უნდა გაეგო და არა რომაელი ჯარისკაცების ან ვეტერანებისაგან. თუ არიანეს დროს ფასისში მკვიდრი მოსახლეობის ცხოვრება სათუთა, VI ს. შუა წლებისათვის ეს ეჭვს არ უნდა იწვევდეს, რისი დასტურიცაა აგათიას ერთი ცნობა. აი, ისიც: „ლაზებს რომ ძველად კოლხები ეწოდებოდათ და სწორედ ისინი არიან, ამაში ეჭვი არ შეეპარება არავის, თუ კი ის გაეცნობა ფასისისა, კავკასიისა და მათ გარშემო მდებარე მოსახლეობას“.⁴⁷ როგორც აგათიას ამ ცნობიდან ჩანს, მისი დროისათვის ფასისში ლაზური მოსახლეობა ჭარბად თუ არა, არც თუ ისე მცირერიცხოვანი ყოფილა. სებასტოპოლისის მოსახლეობის გარკვეულ ნაწილსაც ადგილობრივი ელემენტი შეადგენდა. როგორც ცნობილია, სებასტოპოლისის ციხის გარეთ დადასტურებულია კულტურული ფენები. ამიტომაც, ფასისის ანალოგიებიდან გამომდინარე, ვარაუდობენ, რომ აქ ცხოვრობდნენ გადამდგარი ჯარისკაცები და მათი ოჯახები⁴⁸.

ვფიქრობთ, მათ გვერდით ადგილობრივ, მკვიდრ მოსახლეობასაც უნდა ეცხოვრა, მით უფრო, რომ გვიანანტიკურ ხანაშიც ძველი დიოსკურია ჯერ კიდევ ფუნქციონირებდა, როგორც საქალაქო დასახლება. ადგილობრივი, მკვიდრი მოსახლეობა ჩანს აფსაროსშიც. არიანეს ცნობა იმის შესახებ, რომ „აქ აფსირტეს საფლავს უჩვენებენ“,⁴⁹ ამის თქმის

⁴⁵ Аг., PPE, 8.

⁴⁶ Аг., PPE, 9.

⁴⁷ გეორგიკა, ტ. 3, თბ., 1936, გვ. 27-28.

⁴⁸ В. А. Левинадзе. Понтийский лимес. – ВДИ, №2, 1969, გვ. 84.

⁴⁹ Аг., PPE, 6.

საშუალებას გვაძლევს. საერთოდ კი ზღვისპირა ცენტრებში მკვიდრი მოსახლეობაც რომ ცნოვრობდა, გარკვეულწილად პტოლემეაიოსის ცნობაც მოწმობს: „კოლხეთის ზღვისპირა ნაწილი დასახლებულია ლაზებით“.⁵⁰ რომაული ხანის ზღვისპირა ცენტრებში მკვიდრი მოსახლეობის ხვედრითი წილის ზრდისა და მისი გარკვეული ზეგავლენის არაპირდაპირ მოწმობად შეიძლება მოვიშველიოთ არიანეს ცნობა ტრაპეზუნტის „ბარბარიზაციის“ შესახებ. კერძოდ, არიანე კონკრეტულად უთითებს, რომ აქ „ბერძნული წარწერა შეცდომითაა შედგენილი, რადგან ბარბაროსების მიერ ყოფილა დაწერილი“.⁵¹ თუ ამ ელინურ ქალაქში „ბარბაროსების“ – ე. ი. მკვიდრი მოსახლეობის ზეგავლენა საკმაოდ დიდი ჩანს, მით უფრო საგრძნობი უნდა ყოფილიყო ეს ტრადიციულ კოლხურ ქალაქებში – ფასისში, აფსაროსში ან დიოსკურია-სებასტოპოლისში, რომელთა მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს წინამორბედ ხანაში ქართველური ტომები – მეგრულ-ჭანები შეადგენდნენ. ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად თუ იმ ფაქტსაც გავითვალისწინებთ, რომ ახ. წ. II-III სს. რომის ხელისუფლება ფართოდ ასახლებდა იმპერიის პროვინციულ ქალაქებში „ბარბაროსებს“, მაშინ ზღვისპირა ცენტრებში მკვიდრი მოსახლეობის არსებობა სავსებით რეალური ჩანს.

ამრიგად, განსხვავებით შიდა რეგიონებისაგან, სადაც არ წარმოქმნილა დასავლეთ პროვინციების ქვეყნებისათვის დამახასიათებელი პოლიეთნიკური ჯგუფები და მხოლოდ ადგილობრივი, მკვიდრი მოსახლეობა ფიგურირებდა, ზღვისპირა ცენტრების მცხოვრებთა ძირითად კონტინენტს ბერძნულ-რომაული მოსახლეობა წარმოადგენდა, ხოლო მკვიდრ მოსახლეობას არც თუ ისე უმნიშვნელო ადგილი ეკავა. ყოველივე ეს კიდევ ერთი მოწმობაა რომანიზაციის შედარებით უფრო მაღალი დონისა ზღვისპირა პუნქტებში, ვიდრე შიდა, ცენტრალურ რეგიონებში, სადაც არსებითსა და განმსაზღვრელს ტრადიციულად ადგილობრივი, დასავლურ-ქართული კულტურა წარმოადგენდა.

⁵⁰ Ptol., Geogr., IX, 5.

⁵¹ Arr., PPE, 1.

Т. Т. ТОДУА

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ
ИСТОРИИ ГРУЗИНСКОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ В II-IV
ВВ. Н.Э.**

По погребальным памятникам

С точки зрения этнокультуры, положение стабильно во внутренних регионах Западной Грузии. Здесь нет места этническим изменениям и в течении всего римского периода фигурирует местное коренное население. Иное положение засвидетельствовано в приморских центрах, в частности Пителинте (совр. Пицунда), где обнаружены такие типы погребений, которые характерны для греко-римского погребального обряда: погребения в амфорах (и в Цихисдзири); черепичные погребения; плиточные погребения; погребения на известковом растворе. Параллельно с греко-римским обрядом захоронения, в Пителинте засвидетельствованы погребения, характерные для местного населения: захоронения с конём, собакой, остатками тризны и т.д. Греко-римский этнос являлся доминантным в Пителинте, Цихисдзири и Себастополесе; часть населения была местной.

ΑΑαΑΑ ΑΑΙΥΟΑΕ ΕΡΑ

„ΑΕΘΙΓΑΕ ΥΑΑΙΥ ΑΟΕΑΟΕ ΣΙΑΑ“

ΟΑΕΕΕαΑΑΕ ΘΑΘΕΘΕ -Ι ΟΘΘΕ ΘΘΕΕΑΘΕΙ ΑΑΑΕΘ ΕΘΘΙ ΘΕΕΑΑΙ

როგორც ცნობილია, XIVს.-ის დასაწყისში გიორგი ბრწყინვალემ ოვსნი „განასხნა ძლიერებითა თვისითა და წარუხუნა ციხენი და დაბნები. მერმე შევიდა და შემუსრნა კავკასსა შინა მყოფნი. ურჩნი მოსრნა და დაიმორჩილნა და მოხარკე ჰყვნა ყოველნი იგინი და დაამშვიდა ქართლი ოვსთავან, ვინაითვან გზანი ყოველნი თვით დაიპყრნა“.¹ გიორგი ბრწყინვალემ ოსები სოციალურ-პოლიტიკურად დაიმორჩილა. მართალია, მან მონღოლ დამპყრობლებთან ერთად შემოსული ოსთა ბანდები საქართველოდან მთლიანად გადარეკა, მაგრამ თავის ქვეყანაში ოსებს ყოველგვარი ღახმარება აღმოუჩინა²: დანიშნა იქ თავისი მოხელეები და ყოველწლიური ჯამაგირი განუსაზღვრა. ეს მოხელეები, რომელთა მეშვეობითაც გიორგი ბრწყინვალე მართავდა ამ კუთხეს, იღებდა ხარკს, კრებდა მეშველ ჯარს და სხვა, ქართულ სიგელებში თავადად ან აზნაურად იწოდებიან.

„ძველდაც სახასოთ ყოფილიყავით, ახლაც ჩვენის სახასოთ უნდა იყვნეთ და როგორითაც თქვენს მამა-პაპათ ერთგულათ ემსახურები-ნოთ და ერთგულნი ყოფილიყვენ, ისრე თქვენ ჩვენი ერთგულნი უნდა იყვნეთ და რაც იმათ ბატონებისაგან წყალობად ჯამაგირი ქონდათ ისრე ჩვენ მწყალობელნი ვიქნებით. და ვისაც ჯამაგირი ქონია ჩვენც ჯამაგირს მივცემთ. რაც ჩვენი ბეგარა გექნეთ იმას ყოველ წლივ მოგვართმევდეთ“, – მიმართავს თეიმურაზ I „ნარელ ოსებს ხეთაგურებს“. ნარელი ოსების ხეთაგურებისადმი დაწერილი ეს საბუთი 1611 წლითაა დათარიღებული³.

აღნიშნული გარემოება XIXს.-ში კავკასიაში მოღვაწე რუსი მო-

¹ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, – ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 256.

² გ. ჭიჭინაძე. ოსების ჩამოსახლება ქართლში, თბ., 1990, გვ. 6.

³ საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №322, ს.ფ. 5.

ხელები სთვისაც კარგად იყო ცნობილი. ერთ-ერთი მათგანი კ. კრასნიცკი, რომელიც, რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის ინტერესებიდან გამომდინარე, საგანგებოდ სწავლობდა კავკასიას, ოსეთს მმართველობის მიხედვით სამ ნაწილად ყოფს: 1. თავაურ-ქურთათის საზოგადოებები; 2. ალაგირ-ნარ-მამისონის საზოგადოებები; და 3. დიგორის, რომელსაც ექვემდებარებოდა დიგორი, სტურ-დიგორა, დონიფარსი და ლესგორი. იმასაც აღნიშნავს, რომ ნარის, მამისონის, ზაკისა და ზრუგის საზოგადოებები ძველთაგანვე საქართველოს ექვემდებარებოდა და ისინი ადმინისტრაციულად მხოლოდ ახლახან, ზუთიოდე წლის წინათ (ე. ი. 1859-1860 წლებში) მიაკუთვნესო თერგის ოლქს. მოსახლეობის წოდებრივი დიფერენციაცია ამ საზოგადოებებში, ე. ი. ისტორიულ დვალეთში, არ ყოფილა, თუმცა ზოგიერთები თავიანთ თავს მაღალ სოციალურ ფენებს მიაკუთვნებდნენ, რის მოწმობადაც ქართველი მეფეებისა და უფლისწულების მიერ გაცემული სიგელები ჰქონდათ შენახული⁴.

ამგვარად, კ. კრასნიცკის ლოკალიზაციით, ოსეთი მხოლოდ კავკასიონის მთავარი ქედის ჩრდილოეთ ფერდობებზეა და რუსების მოსვლამდე ის მხოლოდ მთის ზოლში იყო მოქცეული. მან ისიც კარგად იცის, რომ XIIIს.-მდე ოსები ძირითადად იმიერკავკასიის ველებში ცხოვრობდნენ. ამ დროიდან კავკასიაში იწყება მონღოლთა შემოსევები, ამას ისიც დაერთო, რომ ოსების მიერ დაკავებული ჩრდილო კავკასიის ბარის მთელი ტერიტორია ყაბარდოელებმა ჩაიგდეს ხელში და ოსები კავკასიის მთებს აფარებენ თავს. ხეობათა გამოსასვლელებში ჩნდება ყაბარდოელთა დასახლებები, ბარში დათარეშობდნენ ინგუშების, ჩეჩნებისა და ყაბარდოელების ბანდები, რომლებიც თავს ესზომდნენ მგზავრებს, ძარცვავენ, კლავდნენ ან ტყვედ მიჰყავდათ. ამდენად, ოსები აღმოჩნდნენ მთებში მკაცრად ჩაკეტილნი. ზოგჯერ მათ ყაბარდოელი თავადები მფარველობდნენ, მაგრამ ეს მფარველობა ძვირად უჯდებოდათ, ყველა ოჯახს თითო ცხვარი უნდა გადაეხადა.

სწორედ აქ, იმიერკავკასიის მთიანეთის ცენტრალურ ნაწილში ჩამოყალიბდნენ ზემოთ აღნიშნული სასოფლო ტერიტორიული ერთეულები, სახეუო ანუ სათემო გაერთიანებები, რომლებიც რუსეთის მმართველობის პერიოდში „ობშესტვოდ“ ანუ საზოგადოებებად იწოდებიან. მართალია, კ. კრასნიცკი ისტორიულ დვალეთს ოსეთის სხვა საზოგადოებებთან ერთად განიხილავს, მაგრამ იმასაც მიუთითებს, რომ ის ძველთაგანვე საქართველოს გამგებლობაში იმყოფებოდა. ცალკეულ პირებს ქართველი მეფეებისა და უფლისწულების მიერ სიგელებით დამ-

⁴ К. Красницкий. Кое-что об осетинском округе и о правах туземцев его, – газ. “Кавказ”, №№29-33; Периодическая печать Кавказа об Осетии и осетинах, I, Цхинвали, 1981, გვ. 164, 171.

ტკიცებული ჰქონდათ მაღალი სოციალური წოდებები და ჯამაგირი წელიწადში 50 მარჩილის ოდენობით. ეს გარემოება ოფიციალური დოკუმენტებითაა დადასტურებული.

1780 წელს ალექსანდრე ბატონიშვილი სიგელს აძლევს „ნარის აზნაურს“ ჯაში ეფენიშვილს, რომელშიც ვკითხულობთ: „ჩვენის მამათა და პაპათათვის დიდად თავდადებულნი და ნამსახური ყოფილან შენი მამა-პაპანი და ჩვენი ოჯახი ახლაც თქვენის ერთგულებითა და ნამსახურობითა დგას, და ჩვენც ამის გულისთვის ეს ჯამაგირი გაგიჩინეთ საუკუნოთ. ჩვენცა და ჩვენმა შვილმა და შვილისშვილმა ყოველ წელიწადში ორმოცდაათი მარჩილი გაძლიოთ. და თუ თქვენგან მეტი რამ სამსახური და ერთგულება ვნახოთ, ჩვენც ყოველთვის ჯამაგირი და წყალობა მოგიმატოთ“.⁵ ალექსანდრე ბატონიშვილი ასეთივე სიგელს აძლევს და ჯამაგირს უნიშნავს „ოსეთის თავადს“ ყაის თუაშვილს, რომლის მამა ერთგულად ემსახურებოდა საქართველოს ტახტს: „შენს მამას ჩვენის მამისათვის ბევრი უმსახურია და ამ ნამსახურობისათვის ყოველწლივ ასი მარჩილი გაგვიჩენია“.⁶

როგორც ვხედავთ, საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება, სამეფო სახლი, საუკუნეების განმავლობაში ყველა პოლიტიკურ ხერხს მიმართავდა იმისათვის, რომ ოსები დაემშვიდებინა და მათთან კეთილმეზობლური ურთიერთობა ჰქონოდა. მთელ ოს ხალხს არწმუნებდნენ, რომ ჩვენი ტრადიციული ერთგულება და ურთიერთინტერესებისათვის თავდადება მომავალშიც უნდა გაგრძელებულიყო. ზემოთ აღნიშნული პოლიტიკური სვლები სავსებით ბუნებრივია. საქართველოს სურდა გვერდით ჰყოლოდა ერთგული და ყოველმხრივ მოწესრიგებული მეზობელი. ამ მიზანს ემსახურებოდა ის გარემოებაც, რომ საქართველოს სამეფო ხელისუფლება ცდილობდა, ეს კუთხე თავისი გავლენის სფეროში ჰყოლოდა. მით უმეტეს, რომ ოსებს სახელმწიფოებრივი წყობილება არასდროს არ ჰქონიათ, არ ყოფილა ერთიანი ჩამოყალიბებული ოსური სახელმწიფო. ისინი ერთმანეთისადმი მტრულად განწყობილ თემებად იყვნენ დაშლილი. როგორც კ. კრასნიცკი ზემოთ ციტირებულ ნაშრომში აღნიშნავს, გამეფებული იყო საშინელი უწესრიგობა, გაუთავებელი განხეთქილება და შეხლა-შემოხლა სოფლებს შორის, გამორჩენის მიზნით მეზობლებს შორის ურთიერთდაცემა და სხვა, რაც ხშირად მთელი გვარის განადგურებით მთავრდებოდა.⁷

⁵ Межкавказские политические и торговые связи восточной Грузии, – XVIII в. 60-იანი წლების ბოლო – 90-იანი წლების დასაწყისი, დოკუმენტები და მასალები, I ნაკვეთი, მასალები შეარჩია და გამოსაცემად მოამზადა ვ. გამრეკელმა, თბ., 1980, გვ. 50.

⁶ იქვე, გვ. 49.

⁷ К. Красницкий. Кое-что..., გვ. 165.

არსებული მდგომარეობით ოსების გარკვეული ნაწილი შეწუხებული იყო და გამოსავალს ეძებდა. მათი ეს განწყობილება აისახა დიგორელი „თავადების“ ჩერქეზიელებისა და ბადელიეების მიერ 1815 წელს საქართველოს მთავარმართებლისადმი წარდგენილ წერილში. ისინი რუსეთის ხელისუფლების ზეგავლენით, ხალხის სახელით, ითხოვენ რა რუსეთის მმართველობაში შესვლას, პირობას დებენ: „მარადის დავითეთ შეურყეველსა ერთგულებასა და შევრდომასა შინა რუსეთის ტახტისადმი“, მაგრამ ამის სანაცვლოდ რას ითხოვლობენ, რა აწუხებთ ოსებს? გავადევნოთ თვალი წერილს: „თუმცა ჩვენ და რაჭუელნი ჟამოღისინ ვმტრობდით ერთმანეთის საყენებლად და მის მიერ მრავალნი ქართველნი წაყვანილ და განსყიდულ იქმნენ დიგორელთაგან ჩერქეზად. მაგრამ რადგან ახლა ხელმწიფე იმპერატორის მარჯვენა გვმფარველობს, ამისათვის უმორჩილესად ვითხოვთ წინადადება მისცეთ ჩერქეზის ხალხის მთავარს დენერალს ქუჩუ ჯამხოთიშვილს, რომ მოვიდეს სახლსა მაჰმადი და ბამბულათი ყუბადიშვილისა. არც ჩვენ დავსდგებით მოუსვლელათ ამა ბოროტის აღსახოცელად და საზოგადო განსუენების შემოსაყვანად... ვითხოვთ მისწეროთ ხსენებულს ჯამხოთიშვილს რათა დაგვიმტკიცოს ჩვენსა და ჩერქეზთა შორის სრული მშვიდობა... რადგან არა გვქონდა ხვთისადმი არავითარი შევრდომა... ჩუენ, თავაურნი, ქურთათნი და ცუმეთნი უქმნიდით ერთმანეთს ზიანს როგორც მტერნი“.⁸

მოტანილი დოკუმენტიდან აშკარად ჩანს, რომ ოსეთის მოწინავე ფეოდალური საზოგადოება დაინტერესებულია, მშვიდობა დაამყაროს კავკასიაში, ბოლო მოუღოს ოსეთის ცალკეულ თემებს შორის დაპირისპირებულობას, ჰქონდეს სავაჭრო გზებზე მოძრაობის უსაფრთხოება, აღკვეთოს ის ელემენტები, რომლებიც ქმნიან კონფლიქტურ სიტუაციებს და ხელს უშლიან საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ნორმალიზაციას. ყოველივე აქედან გამოსავალს მათ ტერიტორიაზე რუსული ჯარის ჩაყენებასა და საგანგებო წესების შემოღებაში ხედავენ. ისინი ჯარის ჩასაყენებელ ადგილსაც მიუთითებენ: „არდონის მდინარის პირზედ, რომელიც არის დიგორსა და თავაურს შორის... ადგილი ესე მდიდარ და განშუენებულ არს ყოვლის მხედრობისათვის“. წერილის ავტორები იმასაც მიუთითებენ, რომ მათი აზრისანი არიან თავადები ასლანბეგ და ყაის ყუბადიშვილები. შემდგომშიც, 1838 წელს ნარის, ზარამაგის, ზრუგის, დვალეთ-მამისონის და ზაკის საზოგადოებების მთავარმართებლისადმი წარდგენილ განცხადებებში, ოსი სტარშინების ჩვენებებში ჩანს მოსახლეობის დესტაბილიზაცია, რო-

⁸ საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №473, ს.ფ. 3.

მელსაც იწვევდა შინაგანი შეუთანხმებლობა, შფოთვა, ხალხში მტკიცედ გამჯდარი სისხლ-მესისხლეობა და ყოველივე ამის მოსაგვარებლად თხოულობენ ზარამაგის ხეობაში რუსული ჯარის ჩაყენებას და საგანგებო წესების შემოღებას. და კიდევ ერთი დაინტერესება – საქართველოს სამხედრო გზას მათ მიწაზე გაევიღო⁹.

რამდენადაც ოსთა საზოგადოებრივ ყოფას შევხვებით, ისიც უნდა ითქვას, რომ, როგორც აღვნიშნეთ, ცენტრალური კავკასიის მთიანეთში ოსეთი ცალკეულ სასოფლო-ტერიტორიულ ერთეულებად, სახეგო ანუ სათემო გაერთიანებებად იყო დაშლილი და ამ ერთეულებიდან სახელმწიფოებრივი ერთიანობა არ ჩამოყალიბებულა. საზოგადოება ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების გზით მიდიოდა. ამ მხრივ ოსეთის ყველა კუთხე ერთნაირ დონეზე არ იდგა. მოსახლეობის სოციალური დიფერენციაციის პროცესი ყველაზე ღრმად დიგორში იყო წასული, ყალიბდებოდა გარკვეული სოციალური ფენები, მაგრამ ფეოდალიზმს აქაც არ მიუღია დასრულებული სახე. დადგენილია, რომ ოსეთის მთიანეთში არსებული თავდაცვითი ნაგებობების ფორმირების პროცესში მიღწეული იქნა ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების დონე, რომელიც სამხედრო-არისტოკრატიული წყობის აქტიური მოქმედების პირობებში ადრეულ (ქურთათი) და განუვითარებელ (დიგორი) ფორმებს შორის მერყეობდა¹⁰. ოსი მკვლევარების კვალიფიკაციით, XVII-XVIII საუკუნეებში და XIX ს.-ის პირველ ნახევარში ოსთა საზოგადოებრივი ყოფა ხასიათდება „Переплетением разновременных социальных элементов, сосуществованием феодального и первобытнообщинного укладов с наличием патриархального рабства“.¹¹ ავტორის განცხადებით, ეს არის საერთოდ მიღებული ფაქტი და ამჯერად არავითარ დავას არ იწვევს.

ამგვარად, სავსებით გასაგებია, თუ სად არის ოსეთი, ცნობილია მისი პოლიტიკური და სოციალურ ურთიერთობათა განვითარების დონეც. XIX ს.-ის პუბლიკაციების მიხედვით, რომ აღარაფერი ვთქვათ კ. კრასნიცკის გამოკვლევაზე, ოსეთი მხოლოდ კავკასიონის მთავარი ქედის ჩრდილოეთ ფერდობებზეა. რუსების კავკასიაში მოსვლამდე, უფრო ზუსტად, 1715 წლამდე, ოსები იმიერკავკასიის მთებსა და მთის ხეობებში ცხოვრობდნენ, მათი ბარის ტერიტორია კი ყაბარდოელებს ეკავათ. ბარში ჩასახლების შემდგომ ოსებმა მოიცვეს შემდეგი ტერიტორია: კავკასიონის ქედის ჩრდილო ფერდობები, ამ ქედებსა და ყაბარ-

⁹ ს.აქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, ს.აქ. №6855, ს.ფ. 5-6.

¹⁰ А. Робакидзе, Г. Гегечкори. Формы жилища и структура поселения горной Осетии. – Кавказский этнографический сборник, VI, Тб., 1975, გვ. 183.

¹¹ А. Магометов. Общественный строй и быт осетин (XVII-XVIII вв.), Орджоникидзе, 1974, გვ. 87.

დოს მთებს შორის მდებარე დაბლობები და ამ რაიონს „ვლადიკავკაზის ოკრუგი“ ეწოდა¹².

ოსები მთელი თავისი ისტორიის მანძილზე მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებული საქართველოსთან პოლიტიკურად, სოციალურად და ეკონომიკურად, მაგრამ ეს ურთიერთობა ყოველთვის მშვიდობიან ხასიათს არ ატარებდა. ოსები კარგად გრძნობდნენ საქართველოში შექმნილ შიდა თუ გარე პოლიტიკურ დაძაბულობებს და ცდილობდნენ, ქვეყანაში შექმნილი სირთულეები თავის ინტერესებში გამოეყენებინათ. მათში აღძრული ავი ზრახვები ხშირად უკიდურეს დაძაბულობას ქმნიდა. ამაზე შეიძლება უამრავი ფაქტების მოტანა, მაგრამ ამჯერად ეს ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს. შევეხებით ერთ დოკუმენტს, რომლიდანაც კარგად ჩანს ოსების საქართველოსთან დამოკიდებულების, ურთიერთობის ძირითადი ხასიათები.

1812 წელს გორის ოკრუგის უფროსის რეინერის ზეგავლენით, რუსეთის მფარველობაში შედიან ნარისა და ზრუგის ხეობების ოსები და უმაღლეს ხელისუფლებას მიმართავენ თხოვნით: „აღრჩეულნი ნარის უმფროსნი: ხამათა ჯიდაშვილი, გერი ჯიდაშვილი, ყანჩა ოთარაშვილი, გუთა ხახიშვილი, დოლეთა მამიაშვილი, თავი ბუბაშვილი, მახათე კახიშვილი, ბალათი ყოჩახიშვილი, ხოსრო გებაშვილი“, ხოლო „ზრუგის ხეობიდან უმფროსნი ღეთე კახისაშვილი და ბეპო კახისაშვილი“ ითხოვენ „მიღებასა ზედან ყმობისა სახით იმპერატორისა ხელმწიფისასა, თვით იმ სიმართლით ვითა უწინარეს ვიმყოფებოდით ჟამსა საქართველოსა მეფეთასა“.¹³ ნარისა და ზრუგის ხეობების ოსები რუსეთის მფარველობაში „ყმობისა სახით“ შედიან „იმ სიმართლით“, რა სიმართლითაც იყვნენ უწინარეს საქართველოს მფარველობაში. ამიტომაც დასჭირდათ თავის არზისათვის დაერთოთ ზემოთ მოტანილი თეიმურაზ I-ის მიერ გაცემული სიგელი. ახლა ვნახოთ, თუ „რა სიმართლით“ იყვნენ ოსები დაკავშირებული საქართველოსთან.

ნარისა და ზრუგის ხეობების „უმფროსნი“, ითხოვენ რა რუსეთის მფარველობაში მიღებას „ყმობისა სახით... იმ სიმართლით ვითა უწინარეს“ იმყოფებოდნენ საქართველოს სამეფო ხელისუფლებასთან, კისრულობენ: „პირველი... მოვიტანდეთ ბეგარას ცხინვალსა შინა... უკეთუ ენებოსთ მოთხოვნა ჩვენგან ჯარისა, ეგ სახედვე ყოველს კომლზედ თითო ცხენოსანი ანუ ქვეითი კაცი ავსოქვამთ, როდესაც თოვ-

¹² Из этнографического очерка И. С. “Осетины”, – газ. “Северный Кавказ”, 1883, №23; Периодическая печать Кавказа об Осетии и осетинах, II, Цхинвали, 1982, გვ. 44.

¹³ საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №322, ს.ფ. 6.

ლისაგან მთა გაიხსნას წარმოდგენას. ასრე, რომელ იგინი შეიძლებდნენ იმავე გზაზედ მობრუნებას ვიდრე დიდის თოვლის ჩამოყრამდე ზვავისა უწინდელს საცხოვრებლისად. მეორე. ქურდობა და ავაზაკობა და მსგავსი მისი, რომელიც ჩვენ უწინარეს დროს საქართველოს მეფეთასა არა გვიქმნია და ახლაცა აღვსთქვამთ, რომელ იგინი არა ვქმნათ და ამ რიგის კაცნი მივსცეთ. მესამე. აღძრეველნი ანუ ჯამუშნი, წარმოგზავნილნი ვისგანმე აღსარეველად ხალხისა წიგნებით ანუ უამისოდ, არ მივიღოთ არამედ წარმოგიდგინოთ ხოლმე რუსეთის მმართველობას... მეხუთე. უწინარეს ამისა, იყვნენ ჩვენს ნარის ხეობაში წინამძღვარნი და მღვდელნი და რომელნიმე ჩვენგანნი იყვნენ მისგან დაწესებული. რადგან ამ ხეობაში აქამდის არის საყდარნი და იარაღნი მისნი, ვითხოვთ კვალად განახლებას მისსა. მეექვსე. მიღებისამებრ მფლობელობასა შინა ვითხოვთ თავისუფალს სიარულს საქართველოში ისე, რათამცა ჩვენ არ გავგლეჯდენ ვითა თავადნი მახაბელნი და აგრეთვე მცხოვრებნი ხეობათა შინა ქემელთისა, კოშკისა და ჯავისა. დაუბრკოლებელის სიარულისათვის ნარისა და ზრუგის მცხოვრებელთასა გვებოდოს წიგნი ყოველს გვარის კაცთ ზემოხსენებულთ. ასთე, რომ ჩვენ შევძლოთ კავკასიის ლინიაზედ სიარული აგრეთვე დაუბრკოლებლად“. კისრულობენ ე.წ. „კავკასიის ლინიაზე“ კურიერობას, საჭიროების შემთხვევაში ამ გზაზე მოსიარულეთა გაცილებას და თავიანთ განცხადებას ურთავენ თეიმურაზ I-ის მიერ გაცემულ მიმართვას ნარელი ოსების ხეთაგურებისადმი იმის დასტურად, რომ ადრე ოსები საქართველოსთანაც ამ „სიმართლით“ იყვნენ დაკავშირებული¹⁴.

1812 წელს ჯავის ხეობის ოსებიც დადგნენ რუსთ ხელმწიფის ერთგულებაზე: ჯავის ხეობიდან წარმოგზავნილნი „უფროსნი კაცნი“ დოვლეთა და გენე ცხოვრებაშვილები და ჩალი ჯიომვილი გორის მაზრის ხელმძღვანელობას მიმართავენ: რუსთ ხელმწიფემ „ჯავის ხეობა სახელმწიფოდ დასდვა, სახელმწიფონი შევიქმენით და წერილიც გვიჭირავს... და ახლაც ჩვენც დავდექით ხელმწიფის ერთგულებაზედ... და როგორც ერთგულობა თქვენზედ და საქართველოზედ ერთგულობა ვქენით ვისაც მიგვაბარე იმას კითხეთ ბეცია ფალავანდიშვილსა და თეიმურაზსა. ქემელთის ხეობა თეიმურაზ მეფის დროს უკუმდგარი თქვენთვის შემოგვირიგებია და ემაგისი ტყვეცა გამოგვიყვანია და უკუმდგარი ნარის ხეობაც შემოვირიგეთ“.¹⁵

1812-1813 წლებში რუსეთის ხელისუფლება, გორის „ოკრუგის“ უფროსის რეინერის აქტიური მოქმედებით, რუსეთის მფარველობაში

¹⁴ ს.ა. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, ს.ა. №322, ს.ფ. 6.
¹⁵ ს.ა. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, ს.ა. №322, ს.ფ. 21.

აქცევს ჯავის, გუფთის, მსხლების და ქეშელთის ხეობებში მცხოვრებ ოსებს. „ბათე კაბისაშვილი, ქეჯვი თოგიშვილი და კაბისაშვილი“ ქეშელთის ხეობის მცხოვრებთა სახელით წერენ: „ჩვენ ჩვენის ხეობის ქეშელთის ერთობლივ მცხოვრებელთაგან გამოგზავნილნი ვართ, ამისთვის რომ ჩვენი სურვილი და მთავრობის სამსახური მოგახსენოთ. ჩვენი ხეობა ერთობლივ არის ნებიერის სახოვნების, არც საქართველოს მეფეთა და რასა და არც მართებულების ჟამს ამას გვეოლია ჩვენად მეძკვიდრე მებატონე და ამის მიზეზით ურწმუნო ყმად ვითვლებოდით, თუმცა მაჩაბლიანთ ვეკუთვნებდით თვისად, მაგრამ კარგი არა ჩანდა. გვიბარებდნენ და თავს გვასხნევიანებდნენ და ამის გამო ქართლის მხარეც შეკრული გექონდა, რომ არ გვატარებდნენ და ამის მიზეზით ჩვენს ხეობაში ავკაცობა გამრავლდებოდა. და დღეს თქვენგან დაყენებულთ ყოველთ მიეცათ და... რასა ფალავანდიშვილთა შეგვაგონეს კეთილ მაგალითებით, რომ თქვენს მაღალ კეთილშობილებას ნებავს უკუმდგარის ოსების შერიგება და ამისთვის ჩვენმა ხეობამ გაახლათ ჩვენი თავი, რომ მიიღოთ მფარველობასა ქვეშე ხელმწიფე იმპერატორისა. ხეობა იგი ესრედ, რომელ **ა.** უკეთუ ჩვენში აღმოჩნდეს ნაქურდალი რაიმე ნივთი უკუმოუბრუნოთ პატრონებს. **ბ.** არღარა ვქნათ ქურდობა და რბევა. **ბ.** არ შევინახოთ ქურდი და ავახაკი ჩვენ სახლებში, არამედ დავიჭიროთ და მოვცეთ. **დ.** თუ ვინმე აღმრეველი ხალხის ვიპოვნოთ ჩვენს ხეობაში დავიჭიროთ და მოვცეთ. **მ.** როდესაც მთავრობამ მოგვითხოვოს ჩვენგან რაოდენიც შეგვეძლოს იმდენად მოგივიდესთ ჯარი. და მეექვსე ყოველ წლივ ვაძლიოთ ჩვენს ხეობიდან ბეგარა ხაზინას თითო ცხვარი. ხსენებულთ ფალავანდიშვილთ გამო ჩვენი სათხოვარიც ეს არის, მოგვეცემოდეს თქვენგან წიგნი, რათა ვიქმნებოდეთ თავისუფლებით მოსიარულე ქართლსა შინა და არ დაგვეშლებოდეს სყიდვა მარილისა, ფართლისა და სხუა რამისა და ამასთანავე, ნუ მოგვეშლებოდეს მოხელობა ხსენებულთა ფალავანდიშვილთა, რომელ უბრალოდ ვერავინ იკადრებდეს რბევასა და აკლებასა ჩვენსა და ამ სახით ვიქმნეთ ჩვენც ერთგულ ყმად. ამასთანავე ექვსი ტყვეც მოგვიბარებია ჩვენის მოხელისათვის თავთავიანთ სახლებში გასაშვებად და ჩვენ ყოველთაგან ვყოფილვართ ყმანი ბრეთ საბძლის საყდრისანი“.¹⁶

როგორც აღვნიშნეთ, ოსები არწმუნებენ რუსეთის ხელისუფლებას, რომ ისინი სწორედ „ამ სიმართლით“, ე. ი. ამ ვალდებულებით იყვნენ დაკავშირებული ქართულ სამეფო ხელისუფლებასთან. აქ ძირითადი პუნქტებია: გადაიხადონ ბეგარა; საჭიროების შემთხვევაში შეკრიბონ ჯარი კომლზე თითო ცხენოსანი ან ქვეითი; არ იქურდონ; არ იავაზაკონ; არ

¹⁶ საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №322, ს.ფ. 9.

დაიფარონ ქურდი და ავაზაკი; და ბოლოს, ჰქონდეთ შესაძლებლობა, თავისუფლად იარონ სავაჭროდ ქართლის შიდა რაიონებში.

გადავხელოთ ამ პუნქტებს ქართული სამეფო ხელისუფლების თვალსაზრისით. პირველ რიგში, შევეხეთ პუნქტს – „მოვიტანდეთ ბეგარას...“ ვფიქრობთ, საეჭვო არ უნდა იყოს, რომ ოსებს, საკუთრივ ნარ-მამისონის ხეობების მცხოვრებთ, როგორც საქართველოს სამეფო სახასოთ, გარკვეული ბეგარა ეკისრებოდათ. მოტანილ დოკუმენტში ზუსტადაა მითითებული, სად უნდა მოეტანათ ბეგარა და როდის – ცხინვალში, მარიამობის თვეში. ცხადია, ასეთი ურთიერთობა, საჭიროების შემთხვევაში, ქართველთა სასარგებლოდ ლაშქრის გამოყვანასაც ითვალისწინებდა – კომლზე ერთი ცხენოსანი ან ქვეითი. სხვა საქმეა, ოსები როგორ ასრულებდნენ ამ პირობას და ქართველ მეფეებს ხშირად უხდებოდათ შესხენება – ამდენი და ამდენი წელია ბეგარა არ მოგიტანიათ და უნდა მოიტანოთო.

არის ერთ-ერთი პუნქტი, რომელიც შეიცავს თხოვნას რუსეთის ხელისუფლებისადმი, აღადგინონ საყდრები, რომლებშიც უწინარეს წინამძღვარნი და მღვდელნი მათთაგან ინიშნებოდნენ. ალან-ოსებში, და საერთოდ ჩრდილოეთ კავკასიაში, ქრისტიანობა ვრცელდებოდა VI-Xსს.-ში ბიზანტიიდან და საქართველოდან.¹⁷ X-XIIIსს.-ში მთელ ჩრდილო კავკასიაში იგება ქართული ქრისტიანული სალოცავები. როგორც ნ. ბერძენიშვილი შენიშნავს, ამას აკეთებდნენ არა ქართველები, არამედ ადგილობრივი ფეოდალური საზოგადოება, რითაც ისინი ქართულ სამყაროში შემოდოდნენ და ქართველობას იჩემებდნენ, ქართული კულტურის მოზიარენი ხდებოდნენ¹⁸. შემდგომში? – 1673 წელს მეფე გიორგი ზვლინის წმინდა გიორგის სწირავს ზარს ასეთი წარწერით: „ჩვენ ხელმწიფემან ქართლისა გიორგი მცირემან შემოგწირეთ ზარი ესე ზვლინის წმინდა გიორგის ძლევისა მოწმად ჩუენდა ქორონიკონსა ტაა“. 1684 წელს შეწირულ რეკომის ზარს კი ასეთი წარწერა ჰქონდა: „ჩვენ ხელმწიფემან ბაგრატოვანმან დიდისა მეფისა შაჰნავაზისა ძემან მეფემან გიორგი შემოგწირე ზარი ესე წმიდისა მამისა ოსეთისა ქვეყნისა დიგორისა და დვალეთისა მოცსა, სადღეგრძელოდ ჩუენდა და მეფობისა ჩუენისა წარსამატებლად ქორონიკონსა ტინაბ“.¹⁹

ზოგჯერ ოსებისათვის სამართლის კანონების შემუშავებაც კი ხდებოდა. მაგალითად, გიორგი VI-მ, რომელიც XIVსს.-ის დასაწყისში

¹⁷ ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1991, გვ. 5.

¹⁸ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VIII, თბ., 1975, გვ. 643.

¹⁹ Газ. “Закавказский Вестник”, 1848, №12; Периодическая печать..., I, გვ. 84.

მეფობდა, ოსებში შრომის ორგანიზაციის ფორმების მოწესრიგებისა და ქურდობის აღკვეთის მიზნით, გამოსცა კანონები, რომლებიც, ლ. ჩიბიროვის შენიშვნით, მთიელების მხრივ დღესაც პატივდებულია²⁰. იმ პუნქტებიდან, რომლებიც ოსებს ეხება, მხოლოდ ორს დავასახელებთ: 1. იკრძალებოდა თვითნებურად სათიბად გასვლა. თიბვამდე ერთ დღეს, კერძოდ, ქართველი მთიელების რელიგიურ დღესასწაულზე ათენგენობას, ხეობის ყველა წევრი უნდა შეკრებილიყო და შრომისათვის ორგანიზებული ხასიათი მიეცა; 2. მას შემდეგ, რაც გუგულის ხმა გაზაფხულის მოსვლას გვამცნობდა, ყველა ოსს, რომელიც საქონლის საკვების ნაკლებობას განიცდიდა, შეეძლო აელო იმდენი თივა, რამდენიც სჭირდებოდა იმ ოჯახის მარაგიდან, რომელსაც ზედმეტი ჰქონდა. მაგრამ თუ ამას გუგულის დამახებამდე გააკეთებდნენ, წესის დამრღვევს თივის პატრონისათვის საფასური უნდა გადაეხადა²¹. ეს კანონები ოსების რწმენაში თანდათანობით აისახა და ხალხურ ჩვეულებით სამართალში გადაიზარდა, რომ ათენგენობამდე სათიბში ან სამკალში არ უნდა გასულიყვნენ, რადგანაც ეს მათ სტიქიურ უბედურებას – ძლიერ წვიმებს ან გვალვებს მოუვლენდა. ამიტომ წესის დამრღვევს აჯარიმებდნენ, ღვთის შესაწირი ჯარიმა „ივრა“ ანუ „კოლი“ კი ხშირად ორ ხარსაც უდრიდა. ივლისამდე შრომის იარაღები უნდა მოეყვანათ წესრიგში, ივლისის დასაწყისში სოფლის მოედანზე – „ნინასზე“ შეიკრიბებოდნენ უზუცესები და მომავალი შრომის ორგანიზაციის ფორმებთან და ათენგენობის ჩატარებასთან დაკავშირებულ საკითხებს განიხილავდნენ, ხოლო ათენგენობის შემდეგ შრომას შეუდგებოდნენ. ეს XIX ს.-ის ეთნოგრაფიულ გამოკვლევებშიც აისახა, როგორც ოსებისათვის დამახასიათებელი წეს-ჩვეულება²².

XVIII ს.-ის 90-იანი წლების დასაწყისში ერეკლე II წილენის ეპისკოპოსს იოანეს აბარებს ერთ ოსის ბიჭს და ავალებს, ასწავლოს წერა-კითხვა და მისცეს განათლება. შემდეგ ეს ახალგაზრდა ღუშეთში განამწესეს და ადგილობრივთაგან 30 ბავშვი მიიბარეს, რათა აღეზარდა და კავკასიის მთებში დაეგზავნათ სასულიერო მოღვაწეობისათვის²³. ცხადია, ეს გამონაკლისი შემთხვევა არ იყო. ამის დასტურად იოანე იალღუზიძის დასახელებაც კმარა. ვინ იყო იოანე იალღუზიძე? ქართული ფეოდალური საზოგადოების წარმომადგენელი, წარმოშობით

²⁰ Периодическая печать..., I, გვ. 43.

²¹ Газ. “Тифлисские ведомости”, 1830, №84; Периодическая печать..., I, გვ. 43.

²² С. Жускаева. “Атинаг”, праздник осетин перед началом сенокоса и жатвы, – газ. “Закавказский Вестник”, 1855, №34; Периодическая печать..., I, გვ. 147.

²³ АКАК, Акты собранные Кавказской археографической комиссией, т. I, Тифлис, 1866, გვ. 531.

ოსი, ქართველი აზნაური, რომელსაც რუსეთის ხელისუფლება ოსებთან ურთიერთობაში თარჯიმნად და შუამავლად იყენებდა. აი, როგორ მოიხსენიებს მას გენერალი კნორინგი ერთ-ერთ თავის პატაკში: „...ДВОРЯНИНА грузинского Ивана Ялгузидзе, который будучи родом осетинцем“.²⁴ როგორც ვხედავთ, გენერალი კნორინგი შესანიშნავად ერკვევა ეთნიკურ პროცესებში (რასაც ვერ ვიტყვით დღევანდელი ოსური ინტელიგენციის წარმომადგენლებზე, მათ შორის მაღალი სამეცნიერო ხარისხებისა და წოდებების მქონე ისტორიკოსებზეც.). ივანე იაღლუზიძემ უშუალოდ ერეკლე II-ის მზრუნველობით მიიღო განათლება და შემდგომ დაუღალავად იღწვოდა ქართულ-ოსური კულტურული ურთიერთობის ასპარეზზე²⁵, თარგმნიდა ქართულიდან ოსურად, ქართულად თხზავდა ლექსებს და პოემებს, ქართული ანბანის საფუძველზე დაიწყო ოსური ანბანის შედგენა და 1820 წლისათვის დაასრულა კიდევ. ოსებისათვის ეს იყო პირველი ანბანი, რომელმაც რუსული კოლონიური პოლიტიკის გავლენით ფეხი ვერ მოიკიდა, მაგრამ ამით ოსების კულტურისა და განათლების დარგში მაინც დიდი ნაბიჯი იქნა გადადგმული²⁶.

ამგვარად, ზემოთაც აღვნიშნეთ და კვლავ გვინდა ხაზი გავუსვათ, რომ ქართული სამეფო ხელისუფლება და ქართული საზოგადოებრიობა ყველა პოლიტიკურ საშუალებას მიმართავდნენ იმისათვის, რომ ოსები დაეოკებინა, თავის გვერდით ჰყოლოდა ქრისტიანული, განათლებული, ერთგული მოკავშირე, მაგრამ ეს არც ისე ადვილად მოსაგვარებელი ხდებოდა. ოსები მაშინ აქტიურდებოდნენ, როდესაც საქართველო პოლიტიკური სირთულეების წინაშე იდგა, ხოლო თავად ზურგს უკან მესამე დიდ ძალას ხედავდნენ. ეს ძალაც მოხერხებულად იყენებდა ოსებს ქართველების წინააღმდეგ. ამდენად, ჩვენი ურთიერთობაც არ იყო მთლად შეხმატკბილებული, ის ხშირად მეტად მწვავე ხასიათს ატარებდა. თავად ოსებიც ხომ მოითხოვენ, აღადგინონ ნარის ხეობაში ძველთაგან არსებული საყდარნი და მღვდელთმსახურება. ეს არის ერთ-ერთი მოწმობა ოსების მიმართ ქართველთა ზრუნვისა, ჩაენერგათ მათთვის ღვთისადმი რწმენა, გაეღვივებიათ სიკეთე და სათნოება. და, მეორე მხრივ, ამასაც აღნიშნავენ: „ურწმუნო ყმად ვითვლებოდით... ქართლის მხარეც შეკრული გვქონდა“; „ჩვენს ხეობაში ავკაცობა გამრავლდებოდა“; „ადარა ვქნათ ქურდობა და რბევა“; „მრავალნი ქართველნი

²⁴ АКАК., I, გვ. 582, 585-587.

²⁵ გ. ლუდუშაური. ქართველი და ჩრდილო კავკასიელი ხალხების კულტურული ურთიერთობა, თბ., 1985, გვ. 54.

²⁶ ლ. ზურაბიშვილი. ეროვნებათშორისი ურთიერთობის ტრადიციები საქართველოში, თბ., 1989, გვ. 103.

წავყვანილ და განსყიდულ იქმნენ დიგორელთაგან ჩერქეზად“ და ა.შ. ვფიქრობთ, ეს წინადადებები მრავლისმეტყველია.

სიტყვას არ გავაგრძელებთ იმაზე, რომ XIIIს.-ის მეორე ნახევარში მონღოლ დამპყრობთა რაზმებში გაერთიანებული ოსები დარუბანდის გზით შემოდიან საქართველოში და, როგორც უამთააღმწერელი გადმოგვცემს, „იწყეს ოვსთა ოხრებად, ხოცად და რბევად და ტყვევნად ქართლისა“.²⁷ ასეთი მდგომარეობა გაგრძელდა მანამ, სანამ გიორგი ბრწყინვალემ არ დაუღო საზღვარი მათ თავაშვებულ მოქმედებას. XVIIIს.-ის დასაწყისში გიორგი სააკაძემ, თბილისის, ცხინვალისა და „კაკვასიის მთისა მდვალეთისა“ მოურავმა, გატეხა აჯანყებული ოსეთი და დაღესტანს მიუხდა. იოსებ ტფილელი, რომელმაც გიორგი სააკაძის ცხოვრება გალექსა, მისივე პირით ამბობს: „ხმლითა გავჰტეხე ოსეთი, ავიღე მაგარ ციხენი, უფროსნი კაცნი გავბეგრე, გაუშვი ზავთი ხირები, ჩემის შიშითა შეწუხდეს, დაისვეს გულსა მიხები“.²⁸ XVIIს.-ის პირველ ნახევარში, მაშინ როდესაც შაჰ აბასის გამანადგურებელი შემოსევების შემდეგ ქართლ-კახეთი წელში იყო გატეხილი, „ამოწყდა ზემო ჯავა და დაუკაცურდა ოსთაგან“.²⁹ XVIIIს.-ში ერეკლე II-ც კი, რომელიც ყოველმხრივ ცდილობდა ოსთა ჩამოსახლებისათვის ფართო ხასიათის მიცემას, იძულებული იყო, სასჯელის ახალი ნორმები ჩამოეყალიბებინა. ის მკაცრად აფრთხილებდა ოსებს: ქართლში თქვენი ავკაცობა გამრავლდა, ვინც ორგული ხართ და ჩვენს ბრძანებას არ დაემორჩილებით, ისეთ რისხვას მოგაყენებთ, რომ არას კაცს არ მოსვლოდეს და არც ჩვენს მამულში თქვენს გვარსლა გაუშვებთო³⁰. ერეკლე II სრულ ობიექტურობას იცავდა; თანაბრად განსჯიდა ქართველებსაც და ოსებსაც; ეპატიუებოდა და აქ ცხოვრების ყოველგვარ პირობებს უქმნიდა ყველა ერთგულ არაქართველს, ამ შემთხვევაში ოსებს, მაგრამ შეურიგებელი იყო ორგულთა მიმართ³¹.

აღა-მაჰმად-ხანის შემოსევებმა კიდევ ერთხელ გაუხსნა ხელ-ფეხი ოსთა შეიარაღებულ ბანდებს, რომელთაც „ქრცხინვალის ხეობიდან და სხვა სოფლებიდან“ ათასობით კოდი ნამარცხი პური გაჰქონდათ³². არც ისაა დასამალი, რომ ზოგჯერ ქართველებიც სარგებლობდნენ შე-

²⁷ ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 296.

²⁸ ი. ტფილელი. დიდმოურავიანი, ტფ., 1939, გვ. VIII, XVI, 37.

²⁹ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, I, თბ., 1940, გვ. 363.

³⁰ გ. კეკელია. ერეკლე მეორის განჩინებანი სამაჩაბლოში ბოროტმოქმედების აღსაკვეთად, – გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №25, 1991წ.

³¹ Б. Гамкrellidze. К вопросу о расселении осетин в Грузии, – Осетинский вопрос, Тб., 1994, გვ. 169.

³² ქართული სამართლის ძეგლები, VIII, თბ., 1985, გვ. 317, 363, 447.

ქმნილი სირთულეებით და გზაზე მოხეტიალე ოსთა ბანდებს თავის უკეთური მიზნებისათვის იყენებდნენ. 1800 წლის 21 სექტემბერს მეფე გიორგი წერილით მიმართავს ოთარ ამილახვარიშვილს: „შენის სოფლისა ოსებისაგან აკლება მოგეწერა... ოსებისათვის ასეთს საქმეს ვიფიქრებთ რასმე, რომ მაგათ ვერ ითარეშონ ქართლში“.³³ იმავე წელს გენერალი ლაზარევი თავის შთაბეჭდილებებში აღმოსავლეთ საქართველოს შესახებ აღნიშნავდა, რომ ეს სამეფო მოეცვა ინტრიგებს და ურთიერთდაპირისპირებას; გარემოცულია სპარსელების, ახალციხისა და დელესტნის მფლობელების, ოსებისა და სხვა მთის მაჰმადიანი მოსახლეობისაგან, რომლებიც გამუდმებით ესხმიან თავს და ძარცვავენ. მართალია, აქ მიწა ნაყოფიერია, მეურნეობაც შეიძლება კარგად აეწეოს, მაგრამ ეს არ ხერხდება, რადგან სხვადასხვა გადასახადებსა და ყვლეფის გარდა, რაც მოსახლეობას მძიმე ტვირთად აწევს, ზაფხულობით ლეკების შემოსევების გამო მთელი სამუშაოები წყდება. ყოველივე ამის გამო მოსახლეობას დაკარგული აქვს შრომის ხალისი³⁴. 1802წ. 10 ივნისს კი გენერალი კნორინგი მიმართავს გენერალ ლაზარევს, რომ საქართველო თითქმის ყოველი მხრიდან გარემოცული იყო მთიელი ტომებით, რომელთაც ჰქონდათ მიდრეკილება მძარცველობისაკენ და ავალებს საქართველოს დაცვას და მისი ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებას³⁵.

XIX ს.-ის პრესაში არაერთი ცნობაა იმის შესახებ, რომ დიდი ლიახვის ხეობის მთებს შეფარებული ოსები თავს ესხმოდნენ ქართულ მოსახლეობას, იტაცებდნენ პურს, საქონელს და ხოცავდნენ ყველას, ვინც წინააღმდეგობას გაუწევდა³⁶. ოსები ქართლისა და იმერეთის ვიწრო ბილიკებზე, ვკითხულობთ ერთ-ერთ პუბლიკაციაში, მტაცებელი მხეცე-ბივით უსაფრდებოდნენ თავის მსხვერპლს, იტაცებდნენ და ყიდდნენ ან მათი ნათესავებისგან დიდძალ გამოსასყიდს იღებდნენ; ძარცვავენ და ვაჭრობას ქარავნებს და სახელმწიფო ტრანსპორტს, რომელთაც თან დიდი დაცვა არ ახლდა³⁷. მოკლედ გადავაყოლოთ თვალი, თუ რა მასშტაბები ჰქონდა ოსი, და არა მარტო ოსი, ბანდების თარეშს. ერთ-ერთ დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ 1805 წელს ლეკები, თურქების მძარცველურ ჯგუფებთან ერთად, შეიჭრნენ გორში, გაძარცვეს სოფელი მეტეხი, გაიტაცეს ხალხი და საქონელი. ქართველმა მღევრებმა, სამხედრო ნაწილებთან ერთად, უკან გამოსტაცეს ტყვეები და ნადავლი,

³³ АКАК., I, გვ. 153.

³⁴ АКАК., I, გვ. 184.

³⁵ АКАК., I, გვ. 483.

³⁶ И. Беридзе. Вести из Осетии, – газ. “Кавказ”, 1855, №17; Периодическая печать., I, გვ. 23.

³⁷ Письмо из осетии, – газ. “Тифлиссские ведомости”, 1830, №72; Периодическая печать., I, გვ. 23.

მოკლეს 40 კაცი და ტყვედ წამოიყვანეს ერთი თურქი³⁸. 1808 წლის თებერვალში გენერალი ახვერდოვი აფრთხილებს საქართველოს მთავარმმართველს, რომ შემოდგომის დადგომისთანავე არაგვის, ორი ლიხვის, მეჯუდისა და სხვა მთის ოსების მხრივ დაიწყებოდა ქართული სოფლების ძარცვა, მკვლელობა, ხალხის დატყვევება და მათი მოწყვეტა სამიწათმოქმედო სამუშაოებიდან; რომ ქსნის ხეობაში უკვე იყო ათასამდე შეიარაღებული კაცი. ამიტომ მას აუცილებლად მიაჩნდა ყოველივე ამის მოთავეების – ოსი „სტარშინების“ დაპატიმრება; ახალგორსა და ლამისყანაში გლეხების ხარჯზე სამხედრო ნაწილების ჩაყენება; ოსებისათვის ქართული სოფლებისაკენ მიმავალი ყველა გზების გადაკეტვა, საიდანაც ისინი იძენდნენ მარილს და სხვა საჭირო მარაგს³⁹. ახვერდოვის პატაკიდან ასევე ირკვევა, რომ დიდი ლიხვისა და მეჯუდის ხეობების ოსები გამუდმებით ძარცვავდნენ ქართულ სოფლებს.

1808 წლის ივლის-აგვისტოში ოსთა შეიარაღებული ბანდები 20-60-80 კაცის შემადგენლობით თავს ესხმიან სოფლებს: სხლებს, ზურვალეთს, ნადარბაზევს. შეტაკებებს თან სდევს მსხვერპლი⁴⁰. 1809 წლის ივლისში, ღამით, ლეკების ჯგუფი 100 კაცის შემადგენლობით შემოიპარა მთებით, დაეცა თავს სოფელ ურბნისს, გაიტაცა ორი ქალი და 70 სული მსხვილფეხა საქონელი. ურთიერთსროლის დროს დაიღუპა ოთხი კაცი. იმავე ხანებში ოსთა შეიარაღებული ბანდა – 50 ცხენოსანი და 80 ქვეითი – დაეცა სოფელ დიცს და გაიტაცა საქონელი. ქართველმა მღევრებმა საქონლის ნაწილი წაართვეს მძარცველებს და დაიჭირეს ოთხი ოსი⁴¹. 1809 წლის სექტემბერში პოლკოვნიკი ერისთავი აცხადებდა, რომ ტყეებსა და მთებს შეფარებული ოსები არ წყვეტდნენ გორის მაზრის სოფლებზე თავდასხმებს, ძარცვას, მკვლელობას და ხალხის გატაცებას და ამიტომ ის ითხოვდა ნებართვას, რომ სანამ მთები თოვლით დაიფარებოდა, ექვსი პოლკითა და იმ ქართველებით, რომლებსაც ის შეაგროვებდა, დაესაჯა ჟამურისა და გუდისის ოსები⁴². ოსთა ბანდების ავაზაკური მოქმედებით არა მარტო ქართველები, ოსებიც მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. იძარცვებოდა მშვიდობიანი ოსური მოსახლეობაც⁴³. ან რა სიკეთეს მოუტანდნენ ოსებს ისეთი გარეწრები, რომელთაც საკუთარი რძლის გაყიდვაც კი შეეძლოთ⁴⁴. ნა-

³⁸ საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №139, ს.ფ. 176.

³⁹ საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №175, ს.ფ. 74, 76, 83.

⁴⁰ საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №211, ს.ფ. 259, 350.

⁴¹ საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №175, ს.ფ. 229, 288.

⁴² საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №175, ს.ფ. 429.

⁴³ ქართული სამართლის ძეგლები, VII, თბ., 1981, გვ. 191.

⁴⁴ Газ. “Тифлисские ведомости”, 1830, №78; Периодическая печать..., I, გვ. 37.

მარცვი ნადავლის გაყოფაც ხშირად სისხლისღვრითა და მკვლელობით მთავრდებოდა⁴⁵. არც თუ იშვიათი იყო ურთიერთთავდასხმები. ოსი მოსახლეობის ნაწილი სთხოვდა ხელისუფლებას, ბოლო მოელო მათი თანამოძმეების თავაშეხებული მოქმედებებისათვის⁴⁶.

1820 წლის ნოემბერში გორის ოკრუგის უფროსი გერმანე ტიტოვი გერნადერთა პოლიციდან თხოულობდა 200 კაცს ქეშელთის დიდი და პატარა ლიახვის ხეობების ოსების დასასჯელად, რომლებიც გამუდმებით მარცვავდნენ ქართლის ბარის სოფლებს. 1821 წლის 3-14 თებერვალს პირველმა დამსჯელმა ექსპედიციამ მოაწყო ლაშქრობა სოფლებში: ნაქალაქევი, მერია (მეჯულის ხეობაში); ლეკოანი, ბენდერი, წიფორი, შამბითი, გნასური, ზონკარი (პატარა ლიახვის ხეობაში); ზემო საჩინო, საკანადო, ზემო ვაკური, ვაზიანი, ბოლოთაანთი, კოტორაანთი (პოტნისის ხეობის საერისთაო სოფლები). იმავე წლის 4 მარტს მეორე დამსჯელი ექსპედიცია, რომელშიც მივიღინებული იყვნენ თორნიკე და ვანო ერისთავები 20-20 კაცით და მიხეილ შარვაშიძე 4 კაცით, სოფელ მერეთიდან გავიდა ჭვრივის ხეობის ოსურ სახაზინო სოფლებში: სარაბუკი, ორტევი, შელეური, მარალეთი. 5 მარტს ისინი მივიდნენ სოფელ კლარსში, 6 მარტს – სოფელ ჭვრივში, 7 მარტს გადავიდნენ გუდისის ხეობის საერისთაო სოფლებში: ბესტავა, კალოუბანი, ზემო გვიდისი, ქვემო გვიდისი, ბადანი (ეს უკანასკნელი საეკლესიო სოფელი იყო). 8 მარტს ეს ჯგუფი სახელმწიფო სოფელ კიმასიდან გადავიდა დიდ ლიახვზე და 9-ში მივიდა სამაჩაბლოს სოფელ კროჭაში, 10-ში – ქვემო ვცეში, რომელიც თავად ოსების მიერ იყო გადამწვარი, 13-ში – ელბაქიძესა და კოშკში. აქ ისინი დარჩნენ 19 მარტამდე და 20 მარტს მივიდნენ ჯავაში, სადაც დატოვებული ჰყავდათ კაპიტანი ბავლოვი 100 კაცით⁴⁷. 1821 წლის თებერვალ-მარტში გერმანე ტიტოვმა ორივე ლიახვის, ქეშელთის, მეჯულისა და პოტნისის ხეობებში ოსებში ამოიღო იარაღი, წაართვა მათ საქონელი, სხვა ქონება და ცეცხლს მისცა ოსებით დასახლებული სოფლები⁴⁸.

1823 წლის სექტემბერში ტიტოვი თავის მოხსენებით ბარათში წერდა, რომ ოსები გამუდმებით მარცვავდნენ ქართლის სოფლებს ქსნიდან კუდაროს ხეობამდე. ამის მიზეზად კი ის მიაჩნდა, რომ ამ დაუდგრომელი ხალხის ერთადერთ საქმიანობას მარცვა წარმოადგენდა

45 И. Беридзе. Вести из Осетии.

46 საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №893, ს.ფ. 11.

47 საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №1092, ს.ფ. 19-24. ამავე დოკუმენტში მითითებულია, თუ რომელი სოფლიდან რამდენი კოდი ხორბალი, ქერი და საქონელი წაიდეს მათ საკვებად.

48 საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №1092, ს.ფ. 19-24, 94, 95.

და ამას საერთო, ორგანიზებული ხასიათი ჰქონდა. ამიტომ ტიტოვს აუცილებლად მიაჩნდა, რომ ადგილობრივი ხელმძღვანელობის ნებართვის გარეშე შეეწყვიტათ ოსების მარილით მომარაგება, შეეკრათ მათთვის გზები და ქართლის ბარში ჩასვლის ნება მიეცათ მხოლოდ იმათთვის, ვინც თავისი კეთილგანწყობილებით იყვნენ ცნობილი და ითხოვდა ნებართვას ამის სისრულეში მოსაყვანად⁴⁹.

1827 წლის თებერვალში დუშეთის მაზრის საერო პოლიციის უფროსი პაუშენკო აღწერს, თუ რა საშინელ ძარცვა-გლეჯას ეწეოდა ჟამურელი ოსების შეიარაღებული ბანდა. მისი განცხადებით, ჟამურში სულ 6-8 ოჯახი ეწეოდა ძარცვას და ბანდაში 20-28 კაცი იყო გაერთიანებული. დანარჩენი მოსახლეობა მშვიდობიანად ცხოვრობდა და ამ ბანდას არ დაიფარავდა. ამიტომ მათი დაჭერა არც ისე ძნელი იქნებოდა, თუ ხელმძღვანელობა აღძრავდა მათ წინააღმდეგ საქმეს. ეს კი აუცილებლად მიაჩნდა, რომ მათ სხვა ოსებიც არ ჩაეთრიათ დანაშაულში⁵⁰. ამავე რიცხვებში გორის ოკრუგის უფროსის მოვალეობის შემსრულებელი მაიორი პეტროვი აღწერს, თუ როგორ გაიტაცა ხალხი და საქონელი ქემელთის ხეობის ბანდამ კაბისაშვილისა და კოსამვილის მეთაურობით. ის აფრთხილებს უმაღლეს ხელისუფლებას, რომ ამ ბანდას, რომელსაც ჰყავდა 50 შეიარაღებული კაცი, შეეძლო სხვა ოსების დანაშაულში ჩათრევა და გაზაფხულის დადგომისთანავე მეტი უბედურების ჩადენა. ამიტომ ის მოითხოვდა მათ საგანგებო დასჯას. მით უმეტეს, რომ ქემელთის ხეობის ოსური ბანდის დასჯას მოითხოვდა ოსების ის ნაწილიც, რომლებიც მშვიდობიანად ცხოვრობდნენ და ავაზაკებისაგან მეტისმეტად იყვნენ შეწუხებულნი⁵¹.

ქართველი საზოგადოებრიობა შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალს ოსებში ქრისტიანული სარწმუნოების განმტკიცებასა და განათლების შეტანაში ხედავდა. ამ საქმეებში ქართველებს გვერდით ედგნენ ოსი ინტელიგენციის წარმომადგენლებიც, რომლებმაც განათლება თბილისში მიიღეს და ქართულ კულტურას ეზიარნენ. 1855 წელს ი. ბერიძე აღფრთოვანებული წერს, რომ მისიონერების შრომამ სასურველი შედეგი გამოიღო: ოსები ხალისით ასრულებენ ქრისტიანულ მოთხოვნილებებს, მშვიდობიან, შრომისმოყვარე მოსახლეობად იქცნენ და იმდენად ამადლდნენ ზნეობრივად, რომ ჯავაში თავისი ხარჯებით ერთსართულიანი სახლიც კი ააშენეს სასწავლებლად, სადაც განათლებას ქართულ და რუსულ ენებზე ლეზულობენო⁵². ვ. პერევალენკო კი ასეთ საზოგადოებრივ

49 საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №1389, ს.ფ. 2.

50 საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №1943, ს.ფ. 3.

51 საქ. ცია, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქ. №1943, ს.ფ. 1.

52 И. Беридзе. Вести из Осетии.

ძვრებს რუსეთის დამსახურებად მიიჩნევდა და სიამაყით აღნიშნავდა, რომ რუსეთთან შეერთების შემდეგ ოსები თანდათან უარს ამბობდნენ თავის ველურ ჩვეულებებზე და „მხეცები ადამიანებად ყალიბდებოდნენ“.⁵³

ფეიქრობთ, ზემოთ მოტანილი ქრონიკების შემდეგ გასაგებია, თუ რატომ დასჭირდათ ოსებს თავიანთ პირობის ხელწერილში უპირველეს პუნქტად შეეტანათ „ქურდობა და ავაზაკობა... არა ვქნათ“. ისიც გასაგებია, თუ როგორ შეასრულეს ეს პირობა, ან ქართლის შიდა რაიონებისკენ, საბაზრო ცენტრებისაკენ მიმავალი გზები რატომ ჰქონდათ შეკრული. ეს იყო მათი სასიცოცხლო არტერიები, ამიტომაც ითხოვდნენ „თავისუფალს სიარულს საქართველოში ისე, რათამცა ჩვენ არ გავგლეჯდენ ვითა თავადნი მახაბელნი და აგრეთვე მცხოვრებნი ხეობათა შინა ქეშელთისა, კოშკისა და ჯავისა“. ეს პუნქტი ზემოთ მოტანილი დოკუმენტიდან იმის მოწმობაცაა, რომ XIX ს.-ის დასაწყისში ჯავის, კოშკისა და ქეშელთის ხეობების მოსახლეობა, ძირითადად, ჯერ კიდევ ქართული იყო. შემდეგ ოსების გამუდმებულმა რბევამ აიძულა ქართველობა, თანდათანობით დაეტოვებინა თავიანთი სამკვიდრო და სხვაგან ეძებნა თავშესაფარი.

„ოსისა და ლეკისაგან წამხდარი კაცი გახლავართ“,⁵⁴ – ჩიოდა და შემწეობას ითხოვდა ქართველი გლეხობა და... „შეეწიენ“. საქართველოს მთელ რიგ კუთხეებში, მათ შორის, შიდა ქართლშიც, საქართველოს გულში მოხდა მოსახლეობის ეთნიკური ცვლა. საბჭოთა კავშირის სახელით არსებულმა რუსეთის იმპერიამ, ქართველი ბოლშევიკების ინიციატივით, ამ ტერიტორიულ ერთეულებს პოლიტიკური სტატუსი მიანიჭა – შიდა ქართლის, ზემო რაჭისა და ზემო იმერეთის მნიშვნელოვანი ფართობები „სამხრეთ ოსეთად“ შემოფარგლა და ძირძველი ქართული ქალაქი ცხინვალი მის დედაქალაქად აქცია. ახლა კი ოსებმა საერთოდ მონიღომეს ამ ტერიტორიის წართმევა. ისტორიული პროცესები სავსებით ლოგიკურად წარიმართა, გაკეთდა ის, რაც ავტონომიების შექმნით იყო დაგეგმილი.

„ვიქმნეთ ჩვენც ერთგულ ყმად“.

„როგორც... საქართველოზედ ერთგულობა ვქენით“... –

ეს სიტყვებიც ზემოთ მოტანილი დოკუმენტებიდანაა ამოღებული. წარსული და აწმყო კარგად გვიჩვენებს, ოსებმა საქართველოს მიმართ თუ რა ერთგულება გამოიჩინეს.

⁵³ В. Переваляенко. Поездка в Кударском ущелье, – газ. “Кавказ”, 1849, №40; Периодическая печать..., I, გვ. 88.

⁵⁴ ქართული სამართლის ძეგლები, VIII, გვ. 447.

"БУДЕМ И МЫ ВЕРНЫМИ ПОДДАННЫМИ"
ВОПРОСЫ ИЗ ИСТОРИИ ГРУЗИНО-ОСЕТИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ

В 1812 году, под давлением русской администрации на Кавказе, российское владычество было установлено над осетинскими общинами в Нарском и Зругском (историческая Двалети) ущельях. Жители этих общин – осетины вступали в подданство России на правах "крепостных", т.е. они сохраняли тот правовой статус, каким они пользовались при грузинских царях и несли определённые повинности. В приведённых в статье документальных материалах перечисляются эти повинности: выплата оброка; в случае необходимости, обязательный вывод войска (с каждого дыма одного всадника или пешего). Кроме того, осетины обязывались не воровать, не разбойничать, не укрывать воров и разбойников и создать условия для свободного прохождения и торговли в районах Шида Картли.

В 1813г. такие же обязательства были возложены и на осетин, проживавших в других местах Грузии: в Джавском, Гуптском, Мсхлебском и Кешелтском ущельях.

ΞΟΑΞΕ Ε ΑΟΥΑΞ ΕΑΙΞ

„Ξ ΕΥΑΑΪΟΟΑΞ ΕΟ“ ΑΙΪ Ξ ΑΙΘΟΪ ΑΞΟ ΑΪΑΘΑΘΒΑΘΞ Ξ ΎαΘΪΑΘΪΞ

ხალხში არსებული ზეპირი გადმოცემის თანახმად, რომელიც ჩვენ ჩავიწერეთ ლაბსყალდის მცხოვრების, ლაბსყალდის მთავარანგელოზის ეკლესიის მეკლიტულის, ვარდენ თავას ძე გუგუსიანისაგან (დაბადებული 1924 წელს, განათლება – არასრული საშუალო, შვიდწლედ), ოდესღაც თურქებს¹ ბალს² ზემო სვანეთში (მესტიის რ-ნი, უბატონო სვანეთი) ეკლესიები გაუძარცვათ³. ბალს ქვემო სვანეთში (მესტიის რ-ნი, სადადეშქელიანო სვანეთი) ჩამოსულან თუ არა, უცაბედად დიდი რაოდენობით თოვლი მოსულა და გზები ჩაკეტილა. თურქებს მიზნად ჰქონიათ დასახული, შეძლებისდაგვარად ბალს ქვემო სვანეთის ეკლესიებიც გაეძარცვათ, მაგრამ ამ განზრახვაზე დროებით ხელი აუღიათ და მკვიდრი მოსახლეობის წინაშე წარმსდგარან. მთხრობელის თქმით, ხსენებული თურქები უბრალო მძარცველები უნდა ყოფილიყვნენ, რომელთაც სვანეთის ეკლესიებიდან განძეულობის (მოლოქროვილი ვერცხლის ხატებისა და ჯვრების) მალულად, ზედმეტი აყალმაყალის გარეშე გატაცება ეწადათ მხოლოდ და არა ის, რომ, ვთქვათ, სვანეთი დაეპყროთ, მოსახლეობა აეწიოკებინათ, დაეებგრათ და სხვა. ამრიგად, მთხრობელს უდავოდ მიაჩნია ის ფაქტი, რომ ადგილობრივმა მოსახლეობამ არაფერი იცოდა თურქ მძარცველთა სვანეთში ყოფნის შესახებ მანამ, სანამ

¹ სვანეთში მაჰმადის რჯულის ყველა მიმდევარს თურქს ან თათარს უწოდებენ. ამდენად, ტერმინი „თურქი“ პირობითია და მის ქვეშ მაჰმადის რჯულის მიმდევარი – მაჰმადიანი იგულისხმება.

² ბალი – ზემო სვანეთში, უბატონო და სადადეშქელიანო სვანეთს შორის მდებარე ტერიტორიის სახელწოდება. აქედან უბატონო სვანეთი – ბალს ზემო სვანეთი, ხოლო სადადეშქელიანო სვანეთი – ბალს ქვემო სვანეთი.

³ მთხრობელი ვერ აკონკრეტებს, კერძოდ თუ რომელი სოფლის რომელი ეკლესიები გაეძარცვათ თურქ მძარცველებს, აგრეთვე ვერც იმას, თუ რომელ საუკუნეში მოხდა აღნიშნული ფაქტი, სავარაუდებელი კი, მისი თქმით, XIX-ის შემდგომი პერიოდი უნდა იყოს, რადგან, გადმოცემის თანახმად, თურქ მძარცველებს ლაბსყალდის მთავარანგელოზის ეკლესიის (ცხუპარის სოფლის საკრებულო) გაძარცვაც ნდომებიან, რომელიც, მთხრობელის თქმით, XIX-ში უნდა იყოს აგებული.

სტიქიით იძულებული მძარცველები თავიანთი ნებით არ ეჩვენენ ხალხს, ე. ი. ბაღს ზემო სვანეთში თურქ მძარცველთა ყოფნისა და მოქმედების შესახებ არავინ არაფერი არ იცოდა, რაზეც, მოხრობელისავე აზრით, ის ფაქტი მეტყველებს, რომ გადმოცემა არაფერს ამბობს ბაღს ზემო სვანეთის მოსახლეობის მიერ თურქ მძარცველთა მიმართ გაწეულ წინააღმდეგობაზე, მათ შორის რამე დაპირისპირებაზე, რაც თურქ მძარცველთა აშკარა მოქმედების შემთხვევაში გარდაუვალი უნდა ყოფილიყო.

ბაღს ქვემო სვანეთში ჩამოსული თურქი მძარცველები დღევანდელი ეცერ-ცხუმარისა და ნაკის (ნაკრის) ტერიტორიებზე იმ დროს არსებულ ჰევთა (ხევი, ხევთა) მოსახლეობაში განლაგებულან⁴. მათ ყოველ მოსახლეზე ოთხი-ხუთი მხედრის გამოკვება დაუვალებით მანამ, სანამ გზა გაიხსნებოდა, ხოლო გზის გახსნის შემდგომ, გაძარცვავდნენ რა ამ ჰევთა ეკლესიებს, თურქი მძარცველები, მოხრობელის თქმით, დაუყვებოდნენ კოლხეთის დაბლობისაკენ და გზადაგზა განაგრძობდნენ ჩანაფიქრის სისრულეში მოყვანას.

ეცერ-ცხუმარისა და ნაკის მოსახლეობას კი თურქ მძარცველთა წინააღმდეგ აჯანყების მოწყობა გადაუწყვეტია. გადმოცემის თანახმად, აჯანყებულები მორიდებიან თურქ მძარცველებთან პირისპირ შებმას და გადაუწყვეტიათ, რომ აჯანყება თურქ მძარცველთათვის მოულოდნელად მოეწყობათ.

ასეც მომხდარა. გადმოცემის თანახმად, მას შემდეგ, რაც ცხუმარის ყოველი მოსახლის ეზოს ჭიშკართან მამლის პირველ დაყვილებაზე დაინთო პატარა კოცონი ნიშნად აჯანყებისათვის ცხუმარის მთელი მოსახლეობის მზადყოფნისა და ეს ენიშნათ ლაბსყალდის მთავარანგელოზის ეკლესიაში, ლაბსყალდის მთავარანგელოზის ეკლესიის ეზოდან (ცხუმარი) ფხტრერის მთავარანგელოზის ეკლესიაში (ეცერი) და თავრარის წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიაში (ნაკი) კანაფის კონებისა-

⁴ ეცერი და ცხუმარი დღეს ოფიციალურად სოფლის საკრებულოებად იწოდებიან, რომელთა შემადგენლობაში რამდენიმე პატარა სოფელი ანუ თემია გაერთიანებული. შუა საუკუნეებში კი თითოეულ მათგანს ჰევი ეწოდებოდა. რაც შეეხება ნაკს ანუ ნაკრას, ისიც ეცერისა და ცხუმარის მსგავსად სოფლის საკრებულოს წარმოადგენს, მაგრამ აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ, მოხრობელის თქმით, ტოპონიმი „ნაკი“ ანუ „ნაკრა“ ადმინისტრაციული ერთეულის აღმნიშვნელ სახელად თავისი არსებობის მხოლოდ და მხოლოდ რამდენიმე ათეულ წელს უნდა ითვლიდეს. ამასთან ერთად, მოხრობელი თვლის, რომ ეცერი, ცხუმარი და ნაკი (ნაკი ანუ დღევანდელი ნაკის ტერიტორიაზე არსებული ნაკამდელი ადმინისტრაციული ერთეული), იმ პერიოდში, როდესაც ზემოთხსენებული ამბავი უნდა მომხდარიყო, განსახლების თვალსაზრისით ისე ფართოდ გაშლილი არ უნდა ყოფილიყვნენ, როგორადაც ისინი დღეს წარმოვიდგებიან. ამიტომ, როდესაც ეცერ-ცხუმარისა და ნაკის მოსახლეობაზე ლაპარაკი, დღევანდელ მათ ტერიტორიებზე იმ დროს არსებულ ჰევთა მოსახლეობა უნდა ვიგულისხმოდ.

გან დანთებული კოცონით ამცნეს ცხუმარის მოსახლეობის მზადყოფნა აჯანყებისათვის. ლაბსყალდის მთავარანგელოზის ეკლესიის ეზოში დანთებულ კოცონს ფხტრერის მთავარანგელოზისა და თავრარის წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიების ეზოებიდანაც კოცონით უპასუხეს, რაც იმას მოწმობდა, რომ ეცერისა და ნაკის მოსახლეობაც მზადყოფნაში იყო. ეცერ-ცხუმარისა და ნაკის მოსახლეობამ ჩანაფიქრის სისრულეში მოყვანა ერთდროულად, მამლის მეორე დაყვილებაზე დაიწყო და თურქი მძარცველები ერთიანად ამოწყვიტა. გადმოცემის თანახმად, თურქ მძარცველთა მცირე ნაწილს გაქცევა უცდია, მაგრამ ამაოდ.

ეცერ-ცხუმარისა და ნაკის მოსახლეობამ არათუ თავიანთი სოფლების ეკლესიებიდან არ გაატანა თურქ მძარცველებს განძეულობა, არამედ მათ მიერ ბაღს ზემო სვანეთის ეკლესიებიდან წამოღებული განძიც ხელთ იგდო და თავიანთ ეკლესიებში მიუჩინა ადგილი. მთხრობელის თქმით, იმ სიწმინდეთა გარკვეული ნაწილი, რომელიც ლაბსყალდის მთავარანგელოზის ეკლესიაში ინახება, ის განძია, რომელიც თურქ მძარცველებს ბაღს ზემო სვანეთის ეკლესიებიდან გაეტაცებინა და რომელიც შემდგომ ლაბსყალდელებმა თურქ მძარცველთა წინააღმდეგ მოწყობილი აჯანყების წარმატებით დაგვირგვინების შედეგად იგდეს ხელთ⁵.

ამ ბრწყინვალე გამარჯვების აღსანიშნავად დაწესებულია სახალხო დღესასწაული „ლიჩედურალ“, რომელსაც მეტწილ შემთხვევებში ლამპრობის სახელით მოიხსენიებენ. საინტერესოა, თუ რატომ დაერქვა ამ დღესასწაულს „ლიჩედურალ“.

გადმოცემის თანახმად, როდესაც ეცერ-ცხუმარისა და ნაკის მოსახლეობას თურქ მძარცველთა უმოწყალო ხოცვა-ჟლეტა ერთდროულად დაუწყია, მძარცველთა მცირე ნაწილს გაქცევა უცდია. მათ მცდელობას, სიბნელით ესარგებლათ და გაქცეულიყვნენ ან დამალულიყვნენ, მართალია, ფუჭად ჩაუვლია, მაგრამ მძარცველთა მცდელობის ფაქტი გაქცევისა და დამალვისა ფაქტად რჩება და, მთხრობელის თქმით, ლიჩედურალ დღესასწაულის სახელიც სწორედ ამ ფაქტიდან უნდა მომდინარეობდეს, რამეთუ სვანურად სიტყვა „ლიჩედ“ გაქცევას ნიშნავს, „ლი-

⁵ იმის შესახებ, ინახება თუ არა, ან როდესმე ინახებოდა თუ არა თურქ მძარცველთა მიერ ბაღს ზემო სვანეთიდან მოტაცებული განძეულობა ფხტრერის მთავარანგელოზისა და თავრარის წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიებში, მთხრობელი გადაჭრით ვერაფერს ამბობს. შესაძლებელია, ამ ეკლესიებშიც ყოფილიყო ან დღესაც იყოს შენახული განძის ნაწილი, მაგრამ, მთხრობელის თქმით, არც ის უნდა იყოს გამორიცხული, რომ მძარცველთა მეთაური ლაბსყალდში ყოფილიყო დაბინავებული და საერთო ნაძარცვიც თან ჰქონოდა, ხოლო როდესაც აჯანყება წარმატებით დაგვირგვინდა, განძი მხოლოდ ლაბსყალდელებს ჩაეგდოთ ხელში, რომლებიც, ცხადია, მას თავიანთ ეკლესიაში მიუჩენდნენ ადგილს.

ჩედურალ“ კი სიტყვასიტყვით – გაქცევისა და დამალვის მცდელობას.

დღესასწაული ლიჩედურალ ანუ ლამპრობა გარდამავალი დღესასწაულია და საეკლესიო კალენდრის მიხედვით იგი ემთხვევა მეზვერისა და ფარისევლის კვირას.

თავდაპირველად დღესასწაულ ლიჩედურალის ჩატარების ცერემონიალი, მთხრობელის თქმით, უფრო პრიმიტიული ყოფილა. გადმოცემის თანახმად, თურქ მმარცველთა წინააღმდეგ აჯანყების წარმატებით დაგვირგვინების დღიდან რამდენიმე წელიწადს თურმე დღესასწაულ ლიჩედურალს ეკლესიის ეზოში კანაფის კონებისაგან დანთებული კოცონით აღნიშნავდნენ მხოლოდ და თან, რა თქმა უნდა, ლოცვას აღავლენდნენ, რის შემდეგაც იშლებოდა სუფრა და იმართებოდა პურობა, ხოლო შემდგომ, დროთა განმავლობაში ამ დღესასწაულმა, მთხრობელის თქმით, უფრო დახვეწილი სახე მიიღო და კანაფის კონები არყის ხისაგან დამზადებულმა ლამპრებმა შეცვალეს. ლამპრის დასამზადებლად მაინცდამაინც არყის ხის შერჩევა იმით არის განპირობებული, რომ, ხალხის რწმენით, არყის ხე ქრისტეს მიერ დანალოცად, ნაკურთხად ითვლება. ლეგენდის თანახმად, როდესაც ებრაელებს ქრისტეს შეპყრობა ნდომებიათ, არყის ხეს ტოტები დაბლა ჩამოუშვია და ქრისტე დაუმაღლავს. ამის შემდეგ თითქოს იესო ქრისტეს არყის ხე დაულოცავს ანუ უკურთხებია.

ლიჩედურალ დღესასწაულისათვის მეორე სახელის – ლამპრობის – დარქმევა კი, მთხრობელის თქმით, ლიჩედურალის სადღესასწაულო რიტუალში კანაფის კონების არყის ხისაგან დამზადებული ლამპრებით შეცვლამ გამოიწვია.

ყოველ ოჯახში ლამპარი მზადდება ლიჩედურალ დღესასწაულამდე ზუსტად ერთი კვირით ადრე. ლამპრების დასამზადებლად განკუთვნილ დღეს ლალჩა ეწოდება. ლალჩა დღეს ხდიან ხორბლის არაყს, განკუთვნილს ლიჩედურალ დღესასწაულისათვის და ლამპრების დამზადებაც სწორედ მის პარალელურად მიმდინარეობს. ლამპარი ყოველ ოჯახში მზადდება იმაზე ერთით მეტი, რამდენი ქუდისდამხურავიც არის ოჯახში. ერთ ლამპარს განსაკუთრებულს აძნადებენ. მას „ღერთემ ლამპარ“-ს ანუ საღვთო ლამპარს უწოდებენ.

ლიჩედურალ დღესასწაულისათვის დასამზადებელი ლამპრების რაოდენობის ოჯახში მყოფ ქუდისდამხურავთა რაოდენობის მიხედვით განსაზღვრა, მთხრობელის თქმით, სიმბოლურად იმის აღმნიშვნელი უნდა იყოს და იმასთან უნდა იყოს დაკავშირებული, რომ თურქ მმარცველთა წინააღმდეგ მოწყობილი აჯანყების დროს ქუდზე კაცი გამოვიდა, ხოლო საღვთო ლამპრის წარმოშობა თურქ მმარცველთა წინააღმდეგ მოწყობილი აჯანყების დღეს მამლის პირველი დაყვლებაზე ყოველი აჯანყებული მოსახლის ეზოს ჭიშკართან აჯანყებისათვის მზად-

ყოფნის ნიშნად დანთებულ კოცონთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

საღვთო ლამპრის წარმოშობის შესახებ გამოთქმულ მოსაზრებას, მთხრობელის თქმით, ამყარებს ის ფაქტი, რომ როდესაც უთენია ლიჩედურალ დღესასწაული იწყება, ოჯახის უფროსი (მახვში) პირველად საღვთო ლამპარს წაუკიდებს ცეცხლს და ეზოს ჭიშკართან თოვლში ჩაარჭობს, რის შემდეგაც დაილოცება: „ღერმეთ ანფიშირ მლპარი მარე, აშირ ათას ლამპრობოლ ანპია“, ე. ი. ღმერთო, გვამრავლე მოლამპარე კაცი, ასი ათას ლამპრობას მოგვასწარიო. შემდეგ სხვა დანარჩენ ლამპრებსაც წაუკიდებენ ცეცხლს ოჯახის ქუდისდამხურავეები და მიაქვთ სოფლის ცენტრში, სადაც მთელი სოფლის ქუდისდამხურავეები იყრიან თავს, აღმოდებული ლამპრებისაგან ანთებენ კოცონს და შემდეგ სიტყვებს წარმოთქვამენ: „ჯგრაგ ლიჩედურალამ, მლპარი მარე ჩუე ესეროდ ოთფიშრე მინე ქორისგა ი მინე სოფელისგა“, ე. ი. ლიჩედურალის ანუ ლამპრობის წმ. გიორგივ, მოლამპარე კაცი გვიმრავლე ოჯახებში და სოფელშიო.

იმ შემთხვევაში, თუ ოჯახში არის მცირეწლოვანი ქუდისდამხურავი, თუნდაც ჩვილი და ამიტომ, ან სხვა რაიმე მიზეზის გამო ოჯახის რომელიმე ქუდისდამხურავს ლამპრის ტარება ფიზიკურად არ შეუძლია, მის მაგივრად მისი კუთვნილი ლამპარი ოჯახის სხვა ქუდისდამხურავს მიაქვს დანიშნულ ადგილას. ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე ოჯახის ქუდისდამხურავთაგან ლამპრის ტარება ფიზიკურად არცერთს არ შეუძლია, მაშინ ამ ოჯახის ქუდისდამხურავთა კუთვნილი ლამპრები მათ უახლოეს ნათესავებს ან მეზობლებს მიაქვთ დანიშნულ ადგილას. რაც შეეხება საღვთო ლამპარს, იგი წესისამებრ უნდა დაიწვას ეზოს ჭიშკართან.

გამთენიისას სოფლის ყოველი დიასახლისი კუბდარისა და ხაჭაპურის სახით გამოაცხობს რიტუალურ პურებს (ღეზხრალ), რომელთაც ლალჩა დღეს გამოხდილ ხორბლის არაყთან ერთად მამაკაცები წაიღებენ იმ ადგილას, სადაც კოცონი არის დანთებული და სადაც მთელი სოფლის ქუდისდამხურავეები იყრიან თავს, იმდენ ერთეულს, რამდენი ლამპარიც იქნა მისი ოჯახიდან გატანილი, ე. ი. რამდენი ქუდისდამხურავიც არის მის ოჯახში.

სოფლის ცენტრში შეკრებილ ქუდისდამხურავთაგან სამი გამორჩეული მამაკაცი (შესაძლებელია მეტიც) დაილოცება და ღმერთს (წმ. გიორგის) შესთხოვს, ამრავლოს სოფელში ქუდისდამხურავეები, იყოლიოს ისინი მფარველობის ქვეშ და მოასწროს მათ ლამპრობის მრავალი დღესასწაული. ამის შემდგომ სოფლის ყოველი მამაკაცი უკლებლივ შესვამს სამ ჭიქა არაყს, ჩვეულებისამებრ სამი ღმერთის – დიდი ღმერთის, მთავარანგელოზისა და წმ. გიორგის – სადღევრძემლოს, რის შემდეგაც ადავლენენ წმ. გიორგის სადიდებელს – „ჯვარავიშ“-ს. ყოველივე ამის შემდეგ იქვე კოცონის სიახლოვეს იშლება სუფრა და იწ-

ყება პურობა, რასაც თან სპორტული შეჯიბრება-თამაშობანიც ახლავს.

აღსანიშნავია აგრეთვე ისიც, რომ, მთხრობელის თქმით, ყოველ ლამპრობის დღესასწაულზე წესად ყოფილა სიმღერის „შგარი ლამპარ“ შესრულება, რომელსაც თურმე ხალხი მეორენაირად ლამქრულსაც უწოდებდა.

ლამპრობის დღესასწაულზე სიმღერის „შგარი ლამპარ“ შესრულების წესი უკვე დავიწყებასაა მიცემული. ფაქტობრივად, ცხუმარის მოსახლეობას დღესდღეობით ეს სიმღერა საერთოდ მივიწყებული აქვს.

И. Дж. АРГВЛИАНИ

НАРОДНЫЙ ПРАЗДНИК "ЛИЧЕДУРАЛ" ИЛИ "ЛАМПРОБА" В ЦХУМАРЕ

Статья представляет собой этнографический очерк, в котором, на основе информации, полученной от рассказчика, описывается сванский народный праздник "Личедурал" или "Лампроба", особо отмечавшийся в общинах Ецер-Цхумара и Наки. Праздник этот народная традиция связывает с героической борьбой жителей этих общин против турков, подвергших разграблению расположенные в Сванети церкви.

Θ Α Ò È Ò È É É Ó Α Ι Α Ò È Α È É

ΑΑÈΑΙΆÈÈ ÈÈÈ ΑΟΙ ΙΕΑ

ΟΥΑΑÈΑ ΑΑΙΙ αΟΙΕÓ ΟΑΥΟΑÈ ΑΑΑΑÈ ΆΑ ΙΕÓÈ
ΟΑΙΑΟÈÈ ΑΑΟÈÁÈ ΟΑΑÓÈ ÈÓΑΑΑ ΟΑΘΑΟÈÁÁÈ Ι ΟÈ

XVIII ΟΑΘÈΟΓΑÙÈ

გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოში აგრესიულ მეზობელთა განუწყვეტელი შემოსევებისა და მუდმივი ფეოდალური შინაომების გამო კატასტროფული მასშტაბები მიიღო ადამიანთა ტაცება, ტყვევამ და ამ „საქონლით“ საზღვარგარეთ დანაშაულებრივმა ვაჭრობამ – „ტყვის სყიდვამ“.

ტყვის სყიდვის წინააღმდეგ ბრძოლა და გატაცებული და გაყიდული ადამიანების გამოხსნაზე ზრუნვა, ბუნებრივია, ყოველთვის იყო სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი კომპონენტი, მაგრამ ცენტრალური ხელისუფლების სისუსტის პირობებში საუკუნეების მანძილზე ნაკლებად ხერხდებოდა ამ ბედკრული ადამიანებისთვის ქმედითი დახმარების გაწევა და ამ სფეროში არსებითი გარდატეხის შეტანა.

XVIII ს. ამ მხრივ გამორჩეულია. ამ საუკუნიდან საისტორიო წყაროებში ხშირად გვხვდება „სატყვეო“ გადასახადის ხსენება, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ამ მიმართულებით სახელმწიფოს საქმიანობა არა სპონტანური, არამედ ორგანიზებული და მიზანმიმართულია.

ჩვეულებრივ, „სატყვეო“ გადასახადი აიკრიფებოდა მოსახლეობისაგან მეზობელთა თარეშისას ტყვედ ჩავარდნილთა გამოსასყიდად. „სატყვეო“ საკმაოდ მნიშვნელოვანი თანხა ყოფილა, რაც იქიდან ირკვევა, რომ 1722 წ. 6 სექტემბერს გაცემული სიგელით ქართლის მეფე ვახტანგ VI თბილისის მოქალაქეებს, წარჩინებულ ვაჭრებსა და ქედხულებს ათავისუფლებს ამ გადასახადისაგან მათივე თხოვნით¹.

XVIII ს. მეორე ნახევარში სახელმწიფოს ღონისძიებები ამ მიმართულებით უფრო ინტენსიური და მრავალმხრივი ხდება. 1789 წ. სა-

¹ Акты, собранные Кавказской археографической комиссией (შემდეგში АКАК), т. VI, ч. II, Тифлис, 1875, გვ. 772; პ. გუგუშვილი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX სს., მონოგრაფიები, ტ. I, თბ., 1949, გვ. 272.

ხელმწიფო ხაზინაში შეიქმნა სპეციალური ფონდი „ლეკთა მიერ წარტყვევნილი და დაღესტანსა და ირანში გაყიდული ქართველების გამოსასყიდად“.² დოკუმენტური მასალა ადასტურებს, რომ სათანადო ინსტიტუტი ამ ფონდის იურიდიულ გაფორმებამდეც არსებობდა და საკმაოდ წარმატებითაც ფუნქციონირებდა.

ტყვეების ფულით გამოსყიდვა ლეკთა ექსპანსიის გაძლიერების დროიდან ყოფილა პრაქტიკაში და ერთგვარ ხარკადაც კი ქცეულა ქართლ-კახეთის სამეფოსთვის. სახელმწიფოს მთელი შემოსავლის 20% გადაღებული იყო საქველმოქმედო მიზნებისათვის და ამ ფულიდან ძალზე ცოტა იხარჯებოდა ქერივ-ობლებსა და დავრდომილებზე, მისი უდიდესი ნაწილი ხმარდებოდა ტყვეების გამოსხსნას³. ერეკლე II-ის მმართველობის 30 წლის მანძილზე ლეკთა მიერ მხოლოდ ქიზიყიდან გატაცებული ადამიანების გამოსყიდვაზე დახარჯულა 37 ათასი თუმანი⁴.

ტყვის დახსნა მთელი საზოგადოების საზრუნავი იყო, ამიტომაც ამ მიზნით შემწეობას მთელი სოფელი გაიღებდა ხოლმე. ქართლსა და კახეთში წესად ყოფილა ფულის მოგროვება სოფლებში და ასეთი ქველმოქმედება უზენაესი ხელისუფლების მიერ ყოფილა სანქციონირებული⁵.

ბუნებრივია, დიდი სურვილის მიუხედავად, დაუძლურებულ სახელმწიფოს არ ჰქონდა საშუალება, ყველა გაჭირვებულისა და ტყვეობაში ჩავარდნილისათვის გაეწია დახმარება და ტყვის პატრონისათვის მატერიალური შემწეობა აღმოეჩინა, მაგრამ სამართლებრივად კი აწესრიგებდა მას. შემორჩენილი საკანონმდებლო მასალა მეტყველებს, რომ სახელმწიფო ცდილობს, დაარეგულიროს ამასთან დაკავშირებული საკითხები, დაიცვას გამოსყიდული, შეუნარჩუნოს მას თავისი წოდებრივი მდგომარეობა, თავისი ავტორიტეტით დაეხმაროს საჭირო თანხის შეგროვებაში და ა.შ.

1771 წელს ერეკლე II ნიკოლოზ და ქაიხოსრო აბაშიძეებს წერდა: „ცალქამანიძე რომ დაიკარგა, იმისი პატრონი დახსნას ჩვენ გვეხვეწება. ღვთის გულისათვის რაც გაეწეობოდეს, იმ ფასის შეტყობას ეცადეთ, რომ ეგების ეშველოს და დაიხსნას“.⁶

1772 წელს ერეკლე წერილს წერს რევაზ ამილახორს, ქალაქის

² Д. Учанийшвили. К вопросу об экономическом развитии Восточной Грузии во второй половине XVIIIв., – Мსკი, V გამოშვ., 1937, გვ. 418-419.

³ ს. კაკაბაძე. საქართველოს ისტორია (ახალი საუკუნეების ეპოქა), ტფილისი, 1922, გვ. 184.

⁴ იქვე.

⁵ დ. მეგრელაძე. დაღესტან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1954, გვ. 243.

⁶ საქართველოს მუხეუმი, Hd, 893.

მოურავ დავით ციციშვილს და ქეშიკ-ჩიბაშ აბაშიძეს: „მანდ ქართლში ვისაც ლეკის ტყვე ჰყვანდესთ დაჭერილი თავადიშვილსა და გლეხ-კაცს უნდა გამოაბაროთ და ამ ტყვეების პატრონებს უნდა მიაბაროთ. თვეთის ტყვეების დასასხნელად მივეცით. კარგი არის ღვთის მადლით ზოგი მაღალი და ზოგი მდაბალი ტყვე გამოიყვანონ თვეთით“. დოკუმენტს არშიაზე მინაწერი აქვს: „ლეკის ტყვეები ცხინველელი ტყვეების დამკარგავთ უნდა მიეცეს გლეხკაცებს ვინც ვაჭარნი არიან“.⁷

იმავე წელს რევაზ ამილახორს მეფე წერს: „ახალციხელი ოპანეზ ნებირ, – სიძე რომ არის ლუგაზ, იმას სადმე ათას სამასი რუსის მანეთი აქვს, ეს უნდა რომ გორელებისათვის ასესხებინო... თამასუქი მიაცემინო, რომ ეგების ტყვეები გამოიხსნან“.⁸

1774 წელს ერეკლეს ბრძანება წაუწერია ერთ საჩივარზე, რომლის წარმომდგენი მეფეს შვილის დახსნას თხოვს: „ამ არზის პატრონს, რადგან ტყვე სახსრათ გამოსჩენია თბილელის თეთრიდამ იმის სასულიეროთ თხუთმეტი მინალთუნი მიეცით“.⁹ აქ მეფე, უმაღლესი საერო ხელისუფალი, საეკლესიო თანხების განმკარგულებელიც ჩანს.

ერეკლეს საქმეს განაგრძობდა ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფე გიორგი XII. 1799წ. ის იოანე აბაშიძეს წერდა: „ამ დათირაშვილს თევდორეს ათი თუმანი უნდა მისცე... რომ შვილი ჰყავს ტყვეთ და ამისთვის უბოძეთ, მაგრამ ამ ერთ თვეს უნდა შეუსრულო, თორემ ტყვე დაეკარგება თუ არ მიეც და დაუგვიანე“.¹⁰

დაკარგული ადამიანების გამოხსნაზე ასევე ზრუნავდნენ სამეფო ოჯახის წევრებიც, მაგალითად, 1774წ. თებერვალში ლევან ბატონიშვილი რუსეთის მოხელე ნიკიტა პანინს აცნობებდა, რომ რუსეთის იარაღით ყირიმიდან განთავისუფლებული ქართველების ნაწილი უკვე დაბრუნდა სამშობლოში, ნაწილს კი აიძულებენ, დასახლდნენ რუსეთის სხვადასხვა ადგილებში. ლევანი სთხოვს პანინს, გამოიჩინოს მოწყალეობა და ბრძანოს დარჩენილთა დაბრუნებაც¹¹.

ცენტრალური ხელისუფლების თანადგომით, ტყვეთა გამოხსნის საქმეში აქტიურობდა ეკლესიაც, რომელსაც, საზოგადოსთან ერთად, თავისი მატერიალური ინტერესებიც ამოძრავებდა. არსებული სამართლით, ეკლესიის მიერ დახსნილი ტყვეები საეკლესიო ყმები ხდებოდნენ¹².

⁷ იქვე, Hd, 13725.

⁸ იქვე, Hd, 13785.

⁹ იქვე, Hd, 9758.

¹⁰ იქვე, Hd, 918.

¹¹ იქვე, Hd, 7587.

¹² Д. Пурцеладзе. Грузинские церковные гуджары (грамоты), Тифлис, 1881, გვ. 75.

მეფე და მისი კარი მკაცრად ადევნებდნენ თვალყურს, რომ ტყვეთა გამოსასხნელად გამოყოფილი ისედაც მწირი სახსრები უმიზნოდ არ დახარჯულიყო, მით უმეტეს, ყოფილა შემთხვევები, და არც თუ იშვიათად, როდესაც ცალკეული პირები ტყვეთა გამოსხნას იმიზეზებდნენ და ამ გზით სათანადო დახმარების მიღებას ცდილობდნენ. ეტყობა, ასეთ მცდელობათა სიხშირემ აიძულა ერეკლე II, 1774 წელს ებრძანებინა თავისი მოხელეებისათვის: ამ არზის პატრონს, რადგან ტყვე სახსრათ გამოსჩენია, ხუთი მინალთუნი მიეციო, შემდეგ კი დასძენს, „მართალი კი შეიტყვეთ, მართლა ჰყავს ტყვე დასასხნელი თუ არაო“.¹³

სახელმწიფოს მიერ დახსნილ ტყვეზე უპირატესი უფლება, სათანადო თანხის გადახდის შემთხვევაში, სამართლის ძალით ყოფილ მეპატრონეს ჰქონდა. 1760 წელს ციციშვილები პირობის წიგნს მხართმევენ თეიმურაზ II-ს: „ასე რომ ჩვენი აზნაურიშვილი დანდლიშვილი ლეკისაგან დატყვევდა და თქვენ დაიხსენით ათ თუმნად. მერმე თუ ჩვენ შეეძელით დახსნა და თქვენი თეთრი ათი თუმანი მოგართვით, ჩვენი აზნაურიშვილი ისევ ჩვენ გვიბოძეთ, თუ ვერ შეეძელით დახსნა და თქვენ დაგიხსნით და ღ-თმა გამარჯვებაში მოგახმაროთ“.¹⁴

ანალოგიური საბუთების დამოწმება კიდევ შეიძლება. გამოსყიდული კაცი გაცილებით ადრეც კანონის ძალით დამხსნელის საკუთრება იყო და მას ვერავინ შეეცილებოდა. ეს ყოველივე სათანადოდ იურიდიულად ფორმდებოდა კიდევ. მაგალითად, 1630წ. ტყვედნამყოფ აგიაშვილს მიუცია ვინმე სუბელადისთვის შემდეგი შინაარსის საბუთი: აგიაშვილის ოჯახი ხელთ უგდიათ ლეკებს. ოჯახის უფროსს კათალიკოსისთვის უთხოვია დახსნა. ამ უკანასკნელს სახსარი აღარ ჰქონია და სუბელადისათვის დაუთმია დახსნის უფლება. მანაც დაიხსნა. აგიაშვილი სუბელადის ყმა გახდა¹⁵.

1725 წელს შედგენილი ერთი გარიგების წიგნით: „თქვენი ბიჭი დავით ლეკის ხელში ტყვე იყო და ჩვენ ლეკისგან დაგვეხსნა. მოვედით ქალაქს. თქვენი ბიჭი მოვიყვანეთ და თქვენ სახსარი ვერ იშოვეთ და ისევ ბიჭი ჩვენ წავიყვანეთ“.¹⁶ მსგავსი შინაარსის რამდენიმე სხვა საბუთიც არსებობს¹⁷.

¹³ საქართველოს მუზეუმი, Hd, 9758.

¹⁴ ე. თაყაიშვილი. საქართველოს სიძველენი, III, ტფილისი, 1915, №16.

¹⁵ Д. Пурцеладзе. Грузинские крестьянские и судебные акты, грамоты и письма грузинских и персидских царственных особ, Тифлис, 1882, გვ. 3; დ. მეგრელაძე. საქართველო-დაღესტნის., გვ. 236.

¹⁶ ნ. ბერძენიშვილი. დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, წ. II, თბ., 1953, №304.

¹⁷ იქვე, №№410, 411 და 413.

ამ პერიოდის ქართული სამართალი ცნობს და აღიარებს პირის თვითგაყიდვის უფლებას. იყო შემთხვევები, როდესაც ნატყვევნარები ნასყიდობის წიგნსა და პირობას უფორმებდნენ თავიანთ დამხსნელებს, მაგალითად: (1786წ.) „ესე ნასყიდობის წიგნი მოგართვით თქვენ ბატონს აბაშიძეს ქაიხოსროს... მე იაყოფა ბონიაშვილმა ასე და ამა პირსა ზედა, რომე დავიკარგე და ლეკებმა წამიყვანეს და გამყიდეს. რვა თვე მტყვევთ ვიყავი, რომ პატრონი არავინ გამომიჩნდა, მერმე შემოგეხვეწე და ღვთის გულისათვის დამიხსენი და ამომიყვანე. ახლა მოგცეს და გიბედნიეროს ღმერთმა ჩემი თავი ყოვლის კაცის უცილობლად, ჩემი ცოლ-შვილით და ჩემი მოცილე კაცი არავინ მოგადგეს ღვთის გარდა, სანამდისინი ვიცოცხლოთ ან მე ან ჩემმა შვილმა და მომავალმა. ახლა არის ამისი მოწამე და დამსწრე წულუკიძე გიორგი (ბეჭედი), ამის მოწამე ვარ აბაშიძე დავით... ჩვენ სრულიად ლიხტო-იმერეთის უფლისწული ბატონიშვილი დავით ამისი მოწამე ვარ (ბეჭედი). მე, პაატა საყვარელიძეს დამიწერია და მოწამეცა ვარ ამისი“.¹⁸

თითქმის ანალოგიური შინაარსისაა 1791 წლით დათარიღებული მეორე საბუთიც – ბაინდურაშვილი დათუნას ნასყიდობის წიგნი ყორღანაშვილს ტერ-გრიგორას: „ოსმალთაგან გამოქცეული ლეკებმა დამიჭირეს და დამატყვევეს. და თავის დასასხნელი მთხოვეს და... თავის სახსარი არ მქონდა და ხელშეკრული მატარებდნენ ქალაქში ცემითა და ცოლვილებითა და მყიდნენ და არავინ დამიხსნა და არც ვინმე გამოჩნდა და მეც შეგეხვეწე და ლეკისაგან დამიხსენ დატყვევებული და თეთრი მიეც, რითაც მათი გული შეიჯერე და შენმა დახსნილმა მეც ეს წიგნი და სიგელი დაგიწერე და მოგეც დღეს და დღეის იქით არას კაცს ჩემთან ხელი არა ჰქონდეს. არავინ იყოს მოცილედ და მოდავედ თვინიერ ღვთისა მეტი“. ბოლოს უწერია: „ბატონყმობით გემსახურებოდეთ“.¹⁹

გაცილებით უფრო ადრინდელ, 1754წ. ნასყიდობის წიგნში, რომელსაც სიკო აბრამიშვილი აძლევს გიქორ და დავით ოჭანეზაშვილებს, ნათქვამია, რომ თურქთაგან დატყვევებული არავინ გამოისყიდა, არც თვითონ მოეძებნებოდა რამე თავის დასახსნელად, ამის გამო მიჰყიდა თავი ამ უკანასკნელთ, მიჰყიდა უპირობოდ და მისი გამოყენება შეუძლიათ ნებისმიერად, საკუთარი სურვილისამებრ²⁰.

კიდევ ერთი, 1789 წლის საბუთი, შედგენილი იმჟამინდელი იურიდიული ფორმულირების სრული დაცვით: „ესე ნასყიდობის წიგნი მოგართვი მე, ოდიშელიძე გლახამ – თქვენ ციციშვილს მიძაშ გიორგის,

¹⁸ საქართველოს მუზეუმი, Hd, 2623; პ. გუგუშვილი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის... გვ. 274-275.

¹⁹ საქართველოს მუზეუმი, Hd, 1049.

²⁰ АКАК, II, Тифлис, 1868, გვ. 776.

ძმასა შენსა უფროსსა ბატონს სარდალს ქალაქის მოურეს დავითს, ძმასა შენსა კონსტანტილესა, ძმისწულსა შენსა ალექსანდრესა, ესტატესა, ივანესა, კიკოლასა, მომავალთ სახლისა თქვენისასა. ასე რომ დავიკარგე ქვეყნის გულისათვის ყარაულათ. სტამბოლს ჩამიყვანეს ტყვეთ. ღვთით იყო თუ კაცით იყო ერთს უღვთო კაცს წამოგყვე სტამბულიდამ. რაც სულს აქეთ მქონდა ასოცი ყურუში გზად გამძარცვა და წამართვა, კიდეც მკლავდა. მომიყვანა ახალციხეს და კიდეც გამყიდა; ქაიაბეგს მიმიყდა. ისევ უკან გამაბრუნეს. როდესაც გამყიდეს ერთმა ღვთიანმა ადამიანმა მითხრა თქვენი ახალციხეს ბრძანება. გამოვგზავნე ის დედაკაცი, რომ გეშველა რამე შენი ღვთის გულისათვის მეორე ტყვეობისაგან; შეგცოდებოდი და ჩემი ხვეწნა შეგესმინა, ჩასულიყავი ფაშასთან ჩემი თავი გეთხოვნა. ფაშას ებრძანებინა თქვენთვის ამ შენს ორ კაცს დაგიხსნი და მოგცემ და თუ გინდა ამ კაცს მოგცემო. მე დიად შეგაწუხე და შეგალონე, შენც შემიცოდე, როდესაც შეწუხებული მნახე და შენის ორის კაცისაგან ხელი აიღე და ფაშამაც ჩემი თავი გიბოძა. თუ რომ ჩემი გულის მტკივარი პატრონი გამომიჩნდეს და როგორც გამყიდეს სახსარი მოგცეს, შენ ჩემთან ხელი არა გექნება და თუ ვერაინი დაძინსნა და სახსარი ვერ მოგცეს ვერც სხვამ და ვერც მე, შენი ნასყიდი ყმა ვიყო მე ჩემი ცოლითა რაც მყავს ამ შვილების გარდა, რაც ამას იქით ღმერთმა შვილები მომცეს იმ შვილებით და ცოლით შენი ყმა ვიყო. ვინც ეს წერილი მოშალოს, თუ არა ამის მიზეზითა, რაც ამაში სწერია, მასამც რისხამდეს უსაბამო ღმერთი მამა, ძე და სულიწმინდა, მისი ყოველნი წმინდანნი ანგელოზნი მიქელ და გაბრიელ, თორმეტი მოციქულნი, წმინდა გიორგი და წმინდა ნიკოლოზ და წმინდა ესტატე. არიან ამის მოწამე და დამხვდური კაცთაგან ორჯონიკიძე გოგია, ტატიშვილი პაპუნა, ქეშელაშვილი პავლე, ელმანდამვილი შიო და მე გორელს დოისშვილს ტერ-მნესას დამიწერია ოდიშელისძე გლახას სიტყვით... და მოწამეცა ვარ ქორონიკონს უოზ“.²¹

არსებითად იგივე შინაარსისაა და იურიდიული გაფორმების თვალსაზრისითაც იდენტურია 1801 წლით დათარიღებული საბუთი: „ეს წიგნი მოგართვი თქვენ ბატონ სოლომონ მეითარსა, თქვენს ძმას დავითსა და შვილსა, მე სულხან ასლამაზიშვილმა ბეჟანამ, ასე რომ ყიზილბაშის ტყვეობიდან გამოვიპარე და თქვენს ქვეყანაში გეახელ. დღეის აქომამდის თქვენის საფარველით თქვენს ქვეყანაში ეულად ვრჩებოდი, ახლა ალადაშვილმა ზაქარიამ იასაული მომგვარა, იმისი თეთრი მემართა, ის თეთრიც თქვენ გადამიხადეთ და იასაული მომაშორეთ; მეც ეს ბატონყმობის წიგნი მოგართვით დღეის იქით თქვენი სამკვილ-

²¹ საქართველოს მუზეუმი, Hd, 2832.

რო ყმა ვიყო და ღ-თის ფიცით და ამ ქვეყნის მოწმობით თქვენს მეტს სხვას კაცს ჩემთან საბატონყმოდ არავის საქმე არა ჰქონდეს. არის ამისი მოწმე თავად ღმერთი და კაცთაგან ერთობილ ახალქალაქელნი და მე მამულასშვილს ელისბარს დამიწერია ბეჟანას სიტყვითა და მოწამეცა ვარ ამისი“.²²

ორივე დოკუმენტი ნათლად ადასტურებს, თუ რა გაჭირვების გადატანა უხდებოდათ ბედის სიმუხთლით უცხოობაში გაყიდულებს. არანაკლები სიძნელეები ელოდათ მათ სამშობლოში, სადაც „უპატრონოებს“ ადგილობრივი მოხელეები არ ასვენებდნენ და მფარველი უნდა ეძებნათ. ასეთი იყო საერთოდ ფეოდალური საზოგადოების ბუნება. კანონი არსებობდა, მაგრამ ძნელი იყო აღიარებული სამართლებრივი ნორმების პრაქტიკული რეალიზაცია ისეთი სუსტი სახელმწიფოებისათვის, როგორც ქართული პოლიტიკური ერთეულები იყვნენ.

იშვიათი როდი იყო შემთხვევები, რომ ლეკთაგან და თურქთაგან გატაცებულ ან თანამოძმეთა მიერვე გაყიდულ ადამიანებს ახალციხეში ან ტყვეების თავშესაყარ სხვა ადგილებში გამოისყიდდნენ ქართველივე მებატონეები ან სოფდარები, რათა შემდგომ შესაძლებლობა ჰქონოდათ უფრო ძვირად დაეხსნევიანთ თავი ან თავიანთ ყმებად ექციათ. ეს ზემოთ დამოწმებულ მასალებში კარგად ჩანს.

ლეკებისაგან ტყვეთა დამხსნელებად ხშირად გვევლინებიან სომეხი ვაჭრები. მაგალითად, 1772 წლის ნასყიდობის წიგნით: „ლეკმა დამატყვევა და ლეკისაგან სომეხმა დამიხსნა“.²³

1774 წელს ირაკლის-ციხის მღვდლის იობას ძმას არზა მიუროთმევია მეფისათვის: „ამ ხორციელში წავკისს შვილი დამეკარგა... ბელაქანში განჯელ სომეხს დაუხსნია ათ თუმნად და არ ვიცი თუ ახლა როგორ მამცემს“.²⁴

ეს უკანასკნელი წინადადება მიგვანიშნებს, რომ ჩვეულებრივი უნდა ყოფილიყო დამხსნელის მიერ ტყვის უფრო მეტ ფასად ჩაბარება პატრონისთვის, ვიდრე მას გამოსყიდვა უჯდებოდა.

სრულიად ბუნებრივია, რომ დროთა განმავლობაში ტყვეობაში მყოფთა დახსნის საქმეში გაჩნდნენ შუამავალი პირები, რომლებმაც ეს ხელობად და გარკვეულ შემოსავლიან დარგად აქციეს. წყაროებში ასახულია შემთხვევები, როდესაც ცალკეულ პირებს საგანგებოდ აგზავნიან დალესტანში თუ სხვაგან ტყვეთა მოსამებნად და დასახსნელად. მათი უმრავლესობა სომხები და თვითონ ლეკები ჩანან.

²² საქართველოს მუზეუმი, Hd, 2839.

²³ იქვე, Hd, 9758.

²⁴ იქვე.

1764 წელს დარჩია ბეჟანიშვილი აცხადებდა, რომ იგი ლეკებს გაუტაცნიათ, მერე სხვა ლეკს იგი დაუხსნია და თბილისში ჩამოეყვანა, რათა აქ თავის პატრონს გამოესყიდა²⁵.

XVIII ს. ერთი დაუთარიღებელი საბუთით, პატარა გარეჯვარში ვინმე მურადაშვილი ღვთისა ლეკებს დაუტყვევებიათ. მის ბატონს ასევე ლეკი გაუგზავნია დაღესტანში მის მოსაძებნად²⁶.

ლეკსა და მის სომეხ ამხანაგს დაუხსნიათ ვინმე ლუარსაბ ყარაბურახაშვილი. დამხსნელთათვის ამ უკანასკნელს გარჯის საფასური მიუცია. „მე დავტყვევდი... ლეკმა დამიხსნა, ის ლეკი და სომეხი ამხანაგი იყვნენ. რვა თუმან ნახევარი და ერთი ცხენი მიმიცია,“ – წერდა ყარაბურახაშვილი 1764 წელს²⁷.

მსგავსი ფაქტების დამოწმება ბლომად შეიძლება. საბუთებიდან ირკვევა, რომ შუამავლობა ტყვეთა გამოსყიდვის საქმეში ქართული სამართლით აკრძალული არ იყო. კიდევ მეტი, თვით უმაღლესი ხელისუფლებაც კი მიმართავდა შუამავალთა დანმარებას და მათ სათანადო გასამრჯელოსაც უხდიდა. შუამავალთა საქმიანობაში შესაძლოა დანაშაულის ელემენტებიც ყოფილიყო, მაგრამ კანონმდებელი მათ საქმიანობას ამდენად კრიტიკულად არ უყურებდა, რაც, გარკვეულწილად, სახელმწიფოებრივი უძღურების შედეგი იყო.

ქართლის და კახეთის ხელისუფლება ეკონომიკური სიძნელებისა და უსასწრობის მიუხედავად, გარკვეულ შეღავათებს უწესებდა ტყვეობიდან დახსნილებს და გარკვეული ვადით გადასახადებისგანაც ათავისუფლებდა. ეს განსაკუთრებით ნათლად ჩანს XVIII ს. II ნახევრის საბუთებში. ამის დასტურია, მაგალითად, 1789 წლის 11 დეკემბრის ერთი არზა გოგია ფათიკაშვილისა გამოსაღების თაობაზე დარეჯან დედოფლის ოქმით. „მარშან გიორგობის თვეში დავტყვევდი. კარდანახელმა კაცმა დამიხსნა და მამიყვანა, – ჩივის ფათიკაშვილი. – ახლა ცოლ-შვილით იმის გირაოთ ვზივარ. გევედრები, ღმერთი შვილებს გიცოცხლებს, სანამ ამ ვალს მოვრჩებოდე, ერთი ოქმი მებოძოს, რომ არა მეთხოვებოდეს რა. ერთი ღარიბი კაცი ვარ, სხვისი გირაო. გავაზის მოურავის სიტყვით დამიხსნა იმ კაცმა, თეთრი რომ ვეღარ უმოვნე, გირაოთა ვყავარ ცოლ-შვილით“²⁸.

²⁵ Д. Пурцеладзе. Грузинские церковные гуджары, გვ. 17.

²⁶ სცსსა, ფ. 226, №767; დ. მეგრელაძე. საქართველო-დაღესტნის..., გვ. 50.

²⁷ სცსსა, ფ. 226, №3064; დ. მეგრელაძე. საქართველო-დაღესტნის..., გვ. 51.

²⁸ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VIII. სასამართლო არზა-ოქმები და კერძო-სამართლებრივი აქტები, – ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1985, გვ. 35.

საინტერესოა დარეჯან დედოფლის ოქმი, რომელიც გავაზის მორავს საქმის ჭეშმარიტი არსის მოხსენებას უბრძანებს: „თუ ნაილაჯი იყოს და მიცემა არათი შეეძლოს, ორი წლით გავგვიანაზტებია. არც საჩვენო სათხოვარში უნდა გარიოთ და არც საქვეყნოში, რადგან თავი აქუს დასასხნელი, გამოსაღებში ნულარას გარეეთ“.²⁹

1800 წლის თებერვალში თავის გაუსაძლის მდგომარეობაზე ჩივის ვინმე ოსეფა ბეზარგნიშვილი: „...მე თავად, შვილებით და საცხოვრებლით ისე გაფუჭდი, რომ შვილები ისევ ტყვედ მყვანან და მე სამაღლოდ დამიხსნეს. ისე გეახელ, მაგრამ ვაი ამ პურის ჭამას, რომ ლუკმის თხოვნით ქვეყანას ვაწუხებ და ასე ვძლებ“.

„ახლა ჩემმა უბედურებამ მოვალეები ამიტუნა და მალონებენ, არსაით იმედი აღარა მაქვს, თქვენი მოწყალების მეტი. თუ... ჩემის ქმარშვილით მოსვლამდინ მოვალეებმა არ დამაცალეს და კიდევ მოხოეს, კიდევ მოვკვდები ელდით“.³⁰

თუ ხელისუფლება ამ ადამიანების წარტყვევნა-დაკარგვას, ტყვედ გასყიდვას წინ ვერ უდგება, პასუხისმგებლობის გრძნობა იმდენად მანც აქვს შემორჩენილი, რომ თავიანთ ბედკრულ ქვეშევრდომებს გამოექომავოს და მდგომარეობა შედარებით შეუმსუბუქოს. ამის დასტურია გიორგი XII-ის ოქმი ამ არზაზე: „ჩვენი ბრძანება არის რომელნიც ამ არზის პატრონის მოვალენი ხართ! მერე მანამდის ამას თავის ქმარი და შვილები მოუვიდოდესთ, ყველამ უნდა დააცალოთ და ვერც შეაწუხებთ გიროების პატრონმა და სხვათ. და როდესაც თავისი ქმარი და შვილები მოუვლენ, მაშინ პასუხს გაგცემთ. და იმათს მოსვლამდის ვერც იასაული დაადგებით ვინმე ამას“.³¹

ეკონომიკურად დაძაბუნებულსა და აოხრებულ ქვეყანაში, რომელსაც მშვიდობიანი წელიც კი სანატრელი ჰქონდა, ჭარბად იყვნენ გაჭირვებულ-გალატაკებულები, ქვრივ-ოხრები და ობლები, არაფრისმქონენი, რომლებიც კარდაკარ სიარულითა და მათხოვრობით ირჩენდნენ თავს. მათ მიმართ მოწყალებას გაიღებდნენ არა მხოლოდ ცალკეული ინდივიდები, არამედ ეკლესია-მონასტრებიც, მაგრამ დროთა განმავლობაში, მავანთ და მავანთ მოწყალებაზე სიარული სარფიან საქმედაც უქცევიათ და მათგან ხშირად ყოფილან შეწუხებული საეკლესიონი, რამაც იძულებული გახადა „პატრიარქი ყოვლისა ზემოისა საქართველოისა“ ანტონ I, ებრძანებინა „განწესება მონასტერში მოწყალების

²⁹ იქვე.

³⁰ იქვე, გვ. 606.

³¹ იქვე. მსგავსი შინაარსისაა ტომში მოთავსებული რამდენიმე სხვა საბუთიც. იხ.: გვ. 130-131, 644-645, 745 და სხვა.

მისაღებად მოსულთა შესახებ“ (1774 წლის 3 ოქტომბერი). განწესებაში ჩვენთვის საინტერესო მოვლენამაც ჰპოვა ასახვა: „1. თუ ვინმე მოვიდეს წინარე თქუენდა მოწყალებისა მისაღებად და თავისის მღვდელმთავრის ანუ არხიმანდრიტის ანუ იკონომოსისა და ძმათა რომელთამე წერილი არა მოაქუნდეს, რომ მონასტრის სამსახურზედ მოსალგაწებლად წარმოგზავნილი არა იყოს მონასტრის სახელზედ, ნუ შეიწყნარებთ და ნუცა რასა მოწყალებასა მისცემთ“.

„ამ მიზეზით, რომ მრავალნი დადიან მონასტრის სახელზედ მიირეწენ და მონასტერში არა მოაქუსთ რა და არცა მონასტრის შესამატია“.³²

პატრიარქი არ კრძალავს ცალკე პირთათვის მოწყალების გაღებას, მაგრამ მონასტრის სახელზე მოარულთა მიმართ მკაცრია და კატეგორიული – „ნურავინ შეწყნარებული იქნება“.³³

„განწესების“ ორი მუხლი საგანგებოდ ხაზს უსვამს, რომ ტყვეთა დასხნის მიზეზით მოწყალებაზე მოსულთ უარი არ ეთქმის:

„მუხლი 3. და თუ ტყვე ჰყავდეს დასასხნელი, მის მოწყალებას არ გაყენებთ, რომ მისცეთ და შეიწყნაროთ“;³⁴

„მუხლი 5. და თუ ტყვის დასხნის მიზეზით მოწყალებას ითხოვდეს, მასცა შესაწყალი ექნება და ამ მიზეზით უნდა შეიწყნაროთ და მოწყალება მისცეთ“.³⁵

ამკარაა, რომ ეკლესია ზრუნავს ტყვედ მყოფთა გამოხსნაზე და თუ ორგანიზებულად, სახელმწიფოებრივ დონეზე ამას ვერ აკეთებს, სხვანაირად მაინც ცდილობს უბედურთა შემწევობას.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა კიდევ ერთი დოკუმენტი – ანტონ IV-ის „კანონგანწესება ცოდვილთათვის“ 1793 წლის 13 აგვისტოს თარიღით. საეკლესიო სამართლის ეს ძეგლი 10 მუხლისაგან შედგება და იგი კარგი დადასტურებაა იმისა, თუ რამდენად დიდ სიკეთედ და ქველმოქმედებად მიიჩნევდა ეკლესია ტყვის გამოხსნას ან „დამხსნელის ვისმე შეწვენას“. ის ყოველი ქრისტიანისათვის დიდად სამადლო საქმედ და ცოდვათა მონანიებისათვის აუცილებლად ითვლებოდა.

„განწესება“ სამი წლით უკრძალავდა ცოდვილს ეკლესიაში შესვლას და იქ ლოცვას, არამედ „ჰსდგეს გარე კარსა ეკლესიისა წირუასა ანუ ლოცვასა ზედა“, ხოლო „შვიდთა წელიწადთა შესრულებამდე ნუ

³² ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III. საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.), – ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1970, გვ. 901.

³³ იქვე.

³⁴ იქვე.

³⁵ იქვე.

იქმნებიან მიახლოება მისი წმიდათა საიდუმლოთა“, „შემდგომად სამისა წლისა შევიდეს ეკლესიასა შინა და სეფისკვერი მიეცემოდეს“.³⁶

„სამსა წელიწადსა ვიდრე შესვლაძდე ეკლესიასა შინა ნუ მოიპარსვენ თმასა და ნურცა წვერსა და შეიმოსის კვართი და სარგარი სამოსლისა“ და კიდევ, „თითოეულსა დღესა შინა ჰყოფდეს მეტანიასა ასსა: ორმოცსა დიდსა მეტანიასა და სამეოცსა ხელის მეტანიასა“³⁷ და ამგვარი თვითგვემისა და მონანიების შემდეგ: „უკეთუ შემძლებელ იყოს, დაიხსნას ტყუე; და უკეთუ არა, შეძლებისაებრ თვისისა სხვასა დამხსნელსა ვისმე შეეწიოს“.³⁸

აღმ. საქართველოში ეკლესიის მესვეურთა ზრუნვაზე ტყვეობიდან დახსნილთა კანონიერ მოწყობაზე მეტყველებს ამავე პერიოდის ქართული საეკლესიო სამართლის სხვა საბუთებიც, მაგ., 1792 წლის ივლისში ანტონ II წყალობის წიგნს აძლევს ხოსია ჩაჩანიძეს და მის სახლს: „...სანატრელს კათალიკოზს ბიძა ჩვენს ანტონს და ნეტარად ხსენებულს ჩვენს ძმას ლეონს ტყვეობიდან გამოეხსენით და რუსეთიდან გადმოეყვანე და სვეტის ცხოვლისთვის შეეწირე, მცხეთას დაესახლებინე.“

„მერმე მოხველ და უმამულობას სჩიოდი და მამულის წაყლობას დაგვეაჯე და ჩვენც ვისძინეთ ვედრება თქვენი და გიბოძეთ იგი სწავლად და მარადის მენსიერებასა შინა ქონებად, რათა ამოწყვეტილის ლაშხაურის ბეთაღმანი მამული, რისაც მქონებელი ყოფილიყოს სახლკართა, მთითა და ბართა, საწყლისპიროთი, სახნავითა და უხნავითა, რაც ლაშხაურის სახელო რამ სჯერია, მესაფლაობა თუ მამული, ყველა თქვენთვის გვიბოძებია, რომ თქვენი მოცილე და მოდავე არავინ იყოს.“

„და რადგან ლაშხაურის მამულს ღალა არა სდებია, ჩვენც ამოგვიკვეთია, რომ ღალა არ გვეთხოვბოდეს.“

„ამას გარდა რასაც სავაჭროს ქალაქში თუ სხვაგან შეიტანდე და გამოიტანდე, ბანბასა თუ სხვას ნივთს რასმე, მისი ბაჟი ამოგვიკვეთია, რომ ბაჟი არ გეთხოვბოდეს.“

„ამიერითგან ღმერთმა ხელი მოგიმართოს ეკლესიისა და ჩვენს სამსახურში“.³⁹

მსგავსი მაგალითების დამოწმება კიდევ შეიძლება. ზემოთ განხილული ინსტიტუტები და სახელმწიფოებრივი ზრუნვა ტყვეებზე აღმ. საქართველოსათვის არის დამახასიათებელი. ამ პერიოდის დასავლეთ საქართველოს საბუთებში სამწუხაროდ ეს არ ჩანს.

³⁶ ქართული სამართლის ძეგლები, III, გვ. 1019.

³⁷ იქვე.

³⁸ იქვე, მუხლი 8, გვ. 1019.

³⁹ იქვე, გვ. 1019.

**ПУТИ И СРЕДСТВА ВЫЗВОЛЕНИЯ
ПЛЕННЫХ И ИХ ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В
ГРУЗИИ В XVIIIВ.**

В Грузии позднего средневековья в результате постоянных набегов агрессивных соседей и непрерывных феодальных междоусобиц, катастрофических масштабов достигает пленение людей и их преступная продажа за границу – “Тквис скидва” – “пленопродавство” российских источников.

Восточногрузинская государственность всегда проявляла опрделённую заботу о пленных, но особенно интенсивной она становится в XVIIIв. В источниках того периода часто упоминается специальный налог “сатквео”, который представлял собой солидную сумму. Помимо этого, 20% государственного бюджета отводился на эти цели.

За 30 лет царствования Ираклия II-го, с целью вызволения похищенных лезгинами людей, государство потратило 37 тыс. туманов.

Политику светской власти в этом направлении активно поддерживала грузинская церковь. Выкупленные церковью становились церковными крестьянами.

В 1789г. был создан специальный фонд для выкупа “похищенных лезгинами и проданных в Иран грузин”. Государство занималось пойском похищенных или проданных людей и с этой целью обращалось за помощью к посредникам. Эту функцию чаще других выполняли торговцы-армяне и сами лезгины.

Власти проявляли серьезную заботу об устройстве возвращённых из плена людей, временно освобождали их от всяких налогов, своим авторитетом способствовали сбору денег для уплаты долгов, выступали гарантом сохранения сословного положения, обеспечивали землей и др. средствами существования.

Многоплановые мероприятия в этом направлении являются характерными лишь для Восточной Грузии. По правовым актам Западной Грузии, в данном регионе, к сожалению, подобное не наблюдается.

ՃԱՅԷՆ ԴԻ Է ԱԲԻ

ԻՊՕՍԷ ԱԷԱ ՅԻ ԴԱԷՕ ՕՈՒՊՕԷԷ ԱՊՕԷՏԷ ՕՈՏԷԻԷ ՕՈՒՆ ՅՈՒԷ ԱՅԻ ՕՈՒՊՕԷՏԷՔԷ ՍԷ

Սაქართველოს ახალმა სამოქალაქო კანონმდებლობამ თვისობრივად ახლებური ელემენტები შემოიტანა საკუთრებით-უფლებრივ ურთიერთობებში, რითაც დინამიზმი შემატა საკუთრების უფლების ინსტიტუტს.

ამ ინსტიტუტში შემოტანილ სიახლეებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანთაგანია მეუღლეთა ქონებრივ ურთიერთობებში სახელშეკრულებო საკუთრებითი უფლებრივი ურთიერთობის შემოტანა. ახალი საკუთრებით-უფლებრივი რეჟიმის შემოსვლამ მეუღლეთა ქონების დღემდე არსებულ, ტრადიციულ ურთიერთობებში, საშუალება მისცა ცივილისტებს, ახლებურად გაეაზრებინათ და მთლიანობაში მოეცათ მეუღლეთა ქონების ყველა სამართლებრივი პრობლემა.

იმასთან დაკავშირებით, რომ მეუღლეთა ქონებას სამოქალაქო სამართალი ტრადიციულად საერთო საკუთრების უფლების სახეს მიაკუთვნებს, აუცილებლად მიმაჩნია, ანალიზში ლოგიკური თანმიმდევრობის დაცვის მიზნით, მოკლედ გადმოვცეთ საერთო საკუთრების შინაარსობრივი და სახეობრივი დახასიათება.

საერთო საკუთრების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სახეობას წარმოადგენს თანაზიარი საკუთრება. სამოქალაქო სამართლის კოდექსის მე-3 კარის 173-ე მუხლში, რომელიც განსაზღვრულია საერთო საკუთრების შინაარსი, თანაზიარ საკუთრებას მცირე ადგილი აქვს დათმობილი. აქ მითითებულია მხოლოდ საერთო (თანაზიარი) და წილადი საკუთრების წარმოშობის საფუძვლებზე და ნათქვამია, რომ ისინი სამართალში მკვიდრდებიან კანონით ან გარიგების ძალით. სამაგიეროდ, სამოქალაქო კოდექსის მე-5 წიგნის მე-4 თავის მე-3 და მე-4 ნაწილები მთლიანად ეძღვნება მეუღლეთა საკუთრებით ქონებით ურთიერთობებს, კერძოდ: I თავი ეძღვნება მეუღლეთა საერთო თანასაკუთრებას (მუხლები 1158-1160); II თავი – მეუღლეთა ინდივიდუალურ საკუთრებას; III თავი – მეუღლეთა ქორწინებითი სახელშეკრულებო ქორწინებრივ ურთიერთობებს (მუხლები 1175-1181).

მოკლედ შევეხოთ თანაზიარი საკუთრების არსს. პროფ. თ. ლილუაშვილი თანაზიარი საკუთრების კოდექსისეული ტერმინის (თანაზიარის) პარალელურად ორ ტერმინს გვთავაზობს და ასეთ საკუთრებას საზიარო (ერთობლივ) საკუთრებას უწოდებს. „ქონება, – წერს თ. ლილუაშვილი. – შეიძლება იყოს ორი ან რამდენიმე პირის საკუთრებაში თითოეული პირის წილის განუსაზღვრელად. ასეთ საკუთრებას საზიარო (ერთობლივი) საკუთრება ეწოდება“.¹

პროფ. შ. ჩიკვაშვილი კი ამ კონტექსტში ხმარობს ტერმინს „საერთო თანასაკუთრება“ და მიუთითებს, რომ „ქონება მეუღლეებს შეიძლება ეკუთვნოდეთ ინდივიდუალური (განცალკევებული) ან საერთო თანასაკუთრების უფლებით“.²

ამრიგად, საერთო საკუთრების ერთ-ერთი სახე – ზიარი საკუთრება სამი ტერმინითაა წარმოდგენილი საკანონმდებლო და მეცნიერულ ლიტერატურაში: 1. „თანაზიარი“ – კოდექსისეული ტერმინი; 2. „საზიარო“ (ერთობლივი) – პროფ. თ. ლილუაშვილის ტერმინი; და 3. „საერთო თანასაკუთრება“ – პროფ. შ. ჩიკვაშვილის ტერმინი. უნდა ითქვას, რომ სამივე ტერმინი ერთი და იმავე შინაარსს გამოხატავს, რის გამოც სამივე არსებობის უფლებას ინარჩუნებს.

ამრიგად, სამოქალაქო სამართალი მეუღლეთა ქონებრივი ურთიერთობის რეგულირებას ახორციელებს სამი სამართლებრივი რეჟიმით: I. მეუღლეთა ინდივიდუალური საკუთრების უფლებრივი რეჟიმით; II. მეუღლეთა თანასაკუთრების უფლებრივი რეჟიმით; და III. მეუღლეთა საკუთრების სახელშეკრულებო რეჟიმით. პირველი ორი საქართველოს სამოქალაქო კანონმდებლობაში ტრადიციულია, მას იცნობდა 1963-1985 წლების კოდექსები, ხოლო მესამე – სახელშეკრულებო რეჟიმი ის სიახლეა, რომელიც შემოგვთავაზა ახალმა სამოქალაქო კოდექსმა. განვიხილოთ ისინი ცალ-ცალკე.

სამოქალაქო სამართლის ფუძემდებლურ პრინციპს წარმოადგენს დებულება, რომლის თანახმად მეუღლეებს შორის ქონებრივ ურთიერთობას წარმოშობს მხოლოდ კანონით დადგენილი წესით გაფორმებული ქორწინება, რის შესახებაც სამოქალაქო კოდექსის 1151-ე მუხლში ნათქვამია შემდეგი: „მეუღლეთა უფლება-მოვალეობებს წარმოშობს მხოლოდ მოქალაქეობრივი მდგომარეობის რეგისტრაციის ორგანოში რეგისტრირებული დაქორწინება“.

კანონით დადგენილია, რომ მეუღლეთა პირად საკუთრებაში შეიძლება იყოს მათი მატერიალური და კულტურული მოთხოვნილების

¹ თ. ლილუაშვილი. საოჯახო სამართალი, თბ., 1998, გვ. 57.

² შ. ჩიკვაშვილი. საქართველოს სამოქალაქო სამართალი, თბ., 1995, გვ. 74.

დასაკმაყოფილებლად განკუთვნილი ქონება. ამ კანონის თანახმად, პირადი საკუთრების უფლების ობიექტი შეიძლება იყოს საწარმოები, საცხოვრებელი სახლი (ან მისი ნაწილი), ფასიანი ქაღალდები, ავტომანქანა, მოტოციკლი, პროფესიული საქმიანობის საგნები, კულტურული ფასეულობანი (სურათები, სხვადასხვა სახის კოლექციები და ა.შ.) და სხვა. დასახელებული ქონება მეუღლეებს შეიძლება ეკუთვნოდეთ ინდივიდუალური (განცალკევებული) ან საერთო თანასაკუთრების უფლებით. შ. ჩიკვაშვილი ერთ-ერთ პრობლემატურ საკითხად თვლის მეუღლეთა ინდივიდუალური (განცალკევებული) და საერთო თანასაკუთრების ქონების პრინციპული გამიჯვნის საკითხებს. „მეუღლეთა ქონებრივი ურთიერთობის რეგულირების კვლევისას, – აღნიშნავს მკვლევარი. – აუცილებელია იმ საერთო კრიტერიუმის გამოვლინება, რომლის საფუძველზედაც შეიძლება გადაწყდეს საკითხი, რომელი ქონება უნდა მიეკუთვნოს მეუღლეთა ინდივიდუალურ (განცალკევებულ) საკუთრებას და რომელი – მათ საერთო თანასაკუთრებას“.³

სამოქალაქო კოდექსის 1161 და 1162-ე მუხლებით განსაზღვრულია თითოეული მეუღლის ინდივიდუალური საკუთრების შინაარსი, რომლის თანახმად ინდივიდუალურ (განცალკევებულ) საკუთრებას განეკუთვნება: 1. ქონება, რომელიც თითოეულ მათგანს ეკუთვნოდა დაქორწინებამდე; 2. ქონება, რომელიც ქორწინების განმავლობაში მიღებულია მემკვიდრეობით ან ჩუქებით. განვიხილოთ ისინი ცალ-ცალკე.

I. ქორწინება და ოჯახის შექმნა არ ნიშნავს მეუღლეთა ქორწინებამდელი ქონების ავტომატურად გარდაქმნას საერთო თანასაკუთრებად. ქორწინების განმავლობაში მეუღლეთა საერთო თანხებით შექმნილი ქონება, თუ იგი განკუთვნილია ერთ-ერთი მეუღლის ინდივიდუალური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, მასვე გადაეცემა. ასეთი პირადი მოთხოვნილების ნივთებია: ტანსაცმელი, ფეხსაცმელი, საათი და ა.შ. გარდა ძვირფასეულობისა. აღნიშნული ნივთები ეკუთვნის თითოეული მეუღლის ინდივიდუალურ საკუთრებას არა მათ შორის შეთანხმების გამო, არამედ კანონის ძალით (საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1162-ე მუხლი).

კანონის მოთხოვნა იმ ნივთებზე განცალკევებული საკუთრების შესახებ, რომლებიც განკუთვნილია პირადი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, როგორც აღვნიშნეთ, არ ვრცელდება ძვირფასეულობასა და ფუფუნების საგნებზე. ისინი შეადგენენ მათ საერთო თანასაკუთრებას, მიუხედავად იმისა, რომ განკუთვნილი იყო ერთ-ერთი მეუღლის ინდივიდუალური მოხმარებისათვის.

³ შ. ჩიკვაშვილი. საოჯახო სამართალი, თბ., 1998, გვ. 48.

ამასთან დაკავშირებით, ს. ჯორბენაძე მიუთითებს, რომ „პროფესიული საქმიანობის იარაღები და საგნები (მუსიკოსის ინსტრუმენტები, მეცნიერ-მუშაკის ბიბლიოთეკა, საექიმო მოწყობილობა და სხვ.), რომლებიც მეუღლეებმა ერთად ცხოვრების განმავლობაში შეიძინეს და პირადი სარგებლობის ნივთებს განეკუთვნება, მანაც მეუღლეთა საერთო თანასაკუთრებას შეადგენენ. ამავე პოზიციიდან გამოდის სასამართლო პრაქტიკაც“.⁴

II. ჩუქებით ან მემკვიდრეობით მიღებული ქონება. მოქმედი კანონმდებლობა არ იძლევა პასუხს იმაზე, თუ როგორია მეუღლეთა მიერ საჩუქრად მიღებული ქონების სამართლებრივი მდგომარეობა, მაგრამ სასამართლოებმა მოცემული კატეგორიის საქმეების განხილვისა და გადაწყვეტისათვის შეიმუშავეს ერთიანი ხაზი, კერძოდ: ა) იმ შემთხვევაში, თუ ქონება საჩუქრად ეძლევა ერთ-ერთ მეუღლეს, იგი ითვლება ამ მეუღლის ინდივიდუალურ საკუთრებად; ბ) ქონება, რომელიც მეორე მეუღლეს ეძლევა საჩუქრად, ითვლება მათ საერთო თანასაკუთრებად. საჩუქარში ითვლება მშობლების მიერ მზითვის სახით ნაჩუქარიც.

„დავის შემთხვევაში სასამართლოებში ხელმძღვანელობენ პრეზუმპციით (ვარაუდით), რომ ოჯახის საერთო სარგებლობისათვის და არა მარტო ერთ-ერთი მეუღლის პირადი მოთხოვნების დაკმაყოფილებისათვის განკუთვნილი ნივთები, თუ საწინააღმდეგო არ არის დამტკიცებული, ორივე მეუღლისათვის ნაჩუქარ ქონებად უნდა ჩაითვალოს და მათზე გავრცელდეს მეუღლეთა თანასაკუთრების რეჟიმი“.⁵

რა თქმა უნდა, გამორიცხული არ არის შესაძლებლობა, როდესაც ოჯახური დანიშნულების საჩუქარს უძღვნიან ერთ-ერთ მეუღლეს. თუ არსებობს დამამტკიცებელი საბუთი იმისა, რომ მჩუქებელს მხედველობაში ჰქონდა ერთ-ერთი მეუღლის ინტერესები, მაშინ ასეთი ქონება განცალკევებულ ქონებად ჩაითვლება.

ამ პრობლემასთან დაკავშირებით შ. ჩიკვაშვილი აღნიშნავს, რომ „განცალკევებულად ჩაითვლება აგრეთვე ერთ-ერთი მეუღლის მიერ მემკვიდრეობით (კანონით ან ანდერძით) მიღებული ქონება. ეს წესი ვრცელდება იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ქონება შეძენილია ქორწინების განმავლობაში, მაგრამ იმ სახსრების ანგარიშზე, რაც მიღებულია ერთ-ერთი მეუღლის კუთვნილი სამემკვიდრეო ქონების რეალიზაციით“.⁶ ასეთ სიტუაციაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმ ფაქტს, რომ ქონება შეძენილია იმ სახსრებით, რაც მიღებულია ერთ-ერთი მე-

4 ს. ჯორბენაძე. პირადი საკუთრება სოციალიზმის დროს, თბ., 1959, გვ. 72.

5 იქვე.

6 შ. ჩიკვაშვილი. საოჯახო სამართალი, გვ. 53.

უღლის კუთვნილი სამემკვიდრო ქონების რეალიზაციის შედეგად. მე-
უღლის განცალკევებული ქონების ანგარიშზე დადებული სასყიდლიანი
გარიგების დროს მეუღლის განცალკევებული საკუთრების ობიექტი
მხოლოდ გარდაიქმნება, შეიცვლის თავის ფიზიკურ ფორმას.

3) ქონება, მიღებული მეუღლის მიერ პრემიის, წახალისების,
ჯილდოსა და ა.შ. სახით.

უნდა ვასხვავებდეთ ორი კატეგორიის პრემიას:

ა) პრემია, როგორც ხელფასის სახეობა. ეს არის პერიოდული
სახლაური, რომელსაც მუშაკს უხდიან სამუშაოთა განსაზღვრული მაჩ-
ვენებლის არსებობის დროს.

ხელფასის საერთო თანხაში, რომელზედაც ირიცხება სადაზღვევო
შესატანები, შედის ფულადი პრემიის ის სახეებიც, რომლებიც გათვა-
ლისწინებულია მოცემულ საწარმოში, დაწესებულებასა და ორგანიზა-
ციაში შრომის ანაზღაურების დადგენილი სისტემით მათი ანაზღაურე-
ბის ხანგრძლივობისაგან (ყოველთვიური, ყოველკვარტალური, ყოველ-
დღიური და ა.შ.) დამოუკიდებლად. მეუღლის მიერ პრემიალური ხელ-
ფასის სახით მიღებული ფულადი ანაზღაურება (ისევე როგორც მთე-
ლი ხელფასი) განეკუთვნება საერთო თანასაკუთრებას.

ბ) პრემია, როგორც მუშაკის წახალისება. წამახალისებელი პრე-
მია ერთდროული ხასიათისაა და ეძლევა პირებს თვალსაჩინო მოღვა-
წეობისათვის მეცნიერების, გამოგონებლობის, ლიტერატურისა და ხე-
ლოვნების დარგებში (სახელმწიფო, სახელობითი და სხვა სახის პრე-
მიები), აგრეთვე ე. წ. გრანტები, რომლებიც საკონკურსო წესით ეძ-
ლევა პირებს მეცნიერების, ხელოვნებისა და ლიტერატურის დარგებში
საზღვარგარეთული და სამამულო ორგანიზაციების მიერ დახმარების
აღმოჩენის მიზნით.

ვინაიდან ამ სახის პრემია არ არის შრომის დამატებითი საზღ-
ვური და უაღრესად პიროვნულ ხასიათს ატარებს, იგი მეუღლის გან-
ცალკევებულ საკუთრებას უნდა მიეკუთვნოს.

წამახალისებელ პრემიას უთანაბრდება ჯილდო (ფულადი და ნივ-
თიერი), რასაც მოქალაქე იღებს მამაცობისათვის, საშიში დამნაშავეის
შეპყრობისას გამოჩენილი შეუპოვრობისათვის და ა.შ. ასეთ შემთხვევაში
მიღებული ჯილდო (სახელობითი ოქროს საათი, სანადირო თოფი, მაგი-
დის მოწყობილობა და ა.შ.) უნდა მიეკუთვნოს განცალკევებულ ქონებას.

განსაზღვრულ ვითარებაში შეიძლება მოხდეს განცალკევებული
ქონების სახეცვლილება (ტრანსფორმირება) საერთო თანასაკუთრებად.
ასე, მაგალითად: თითოეული მეუღლის ქონება შეიძლება აღიარებულ
იქნას საერთო თანასაკუთრებად, თუ დადგინდება, რომ ქორწინების

განმავლობაში დახარჯული თანხების შედეგად მნიშვნელოვნად გადი-
და ამ ქონების ღირებულება (კაპიტალური რემონტით, მშენებლობის
დასრულება, გადაგეგმარება, გადაკეთება და სხვ.), თუ საქორწინო
ხელშეკრულებით სხვა რამ არ იქნება გათვალისწინებული. აქ იგუ-
ლისხმება ხარჯები, გაწეული როგორც ორივე მეუღლის, ისე იმ მე-
უღლის მიერაც, რომელსაც თავდაპირველად არ ეკუთვნოდა ქონება.
აქედან გამომდინარე, „იმ ქონების მიმდინარე რემონტი, რომელიც ერთ-
ერთ მეუღლეს ეკუთვნის პირადი საკუთრების უფლებით, ან ისეთი
უძნისშენელო თანხის დაბანდება, რომელიც არ გამოიწვევს ამ ქონების
ღირებულების მნიშვნელოვნად გადიდებას, თუნდაც იგი მეუღლეთა სა-
ერთო სახსრების ანგარიშზე იყოს წარმართული, არ შეიძლება გახდეს
საფუძველი ქონების საერთო თანასაკუთრებად აღიარებისათვის“.⁷

იმ შემთხვევაში, თუკი ქონების რემონტი ან თანხების დაბანდება
გამოიწვევს ამ ქონების ღირებულების მნიშვნელოვნად გადიდებას, იგი
შეიძლება გახდეს საფუძველი ქონების საერთო თანასაკუთრებად აღიარებისათვის,
მაგრამ შემდგომ დღის წესრიგში დადგება წილობრივი
საკუთრების მოცულობის საკითხი, კერძოდ, უნდა გაირკვეს მესაკუთ-
რე მეუღლის კუთვნილი ქონების ღირებულება და ამის შემდეგ კი
დადგინდეს, თუ რა ხარჯები და ვის მიერ არის გაღებული თანხები
აღნიშნული ქონების მეუღლეთა თანასაკუთრებად ქცევის შემთხვევაში.

ს. ჯორბენაძე მიიჩნევდა, რომ „მეუღლეთა განცალკევებული
საკუთრების საერთო თანასაკუთრებად ტრანსფორმაციის საფუძველი
შეიძლება იყოს აგრეთვე მეუღლეთა მიერ იმ მასალების გადაშუშავება,
რომლებიც ერთ-ერთ მათგანს ეკუთვნის. ამისათვის აუცილებელია, რომ
ახლად შექმნილი ნივთის ღირებულება მნიშვნელოვნად მეტი იყოს,
ვიდრე გადაშუშავებული მასალის ღირებულება“.⁸ ამასთანავე, გადაშუ-
შავება უნდა მოხდეს მეუღლეთა ერთობლივი შრომით ანდა იმ მეუღ-
ლის სახსრებით, რომელიც არ არის გადაშუშავებული მასალის მესა-
კუთრე. თუ ერთ-ერთი მეუღლის მიერ მეორე მეუღლის ქონებაზე გა-
წეულმა შრომამ და დაბანდებულმა სახსრებმა მხოლოდ გააუმჯობესეს
ეს ქონება, მეუღლეს, რომელმაც ასეთი ხარჯები გასწია, უფლება აქვს,
მოითხოვოს ამ ხარჯების ანაზღაურება და არა მისი ცნობა ამ ქონების
თანამესაკუთრედ.

მეუღლეთა საკუთრების ძირითად სახეს მათი თანასაკუთრება
წარმოადგენს.

სამოქალაქო კოდექსის 1158-ე მუხლში ჩამოყალიბებულია მეუღ-

7 შ. ჩიკვაშვილი. საოჯახო სამართალი, გვ. 94.

8 ს. ჯორბენაძე. პირადი საკუთრება, გვ. 81.

ლეთა თანასაკუთრების ცნება, რომლის თანახმად „მეუღლეთა მიერ ქორწინების განმავლობაში შეძენილი ქონება წარმოადგენს მათ საერთო ქონებას (თანასაკუთრებას), თუ მათ შორის საქორწინო ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის დადგენილი“.

მეუღლეთა საერთო ქონების – თანასაკუთრების სამართლებრივი რეჟიმი დადგენილია სამოქალაქო კოდექსის 1158-1171 მუხლებით.

ძველ სამოქალაქო კოდექსში თანაზიარი საკუთრების ორი სახე იყო განზილული და რეგულირებული: 1. მეუღლეთა თანასაკუთრება; და 2. საკოლმეურნეო კომლის საკუთრება. ახალი კოდექსი, ცხადია, არ ეხება საკოლმეურნეო კომლის საკუთრების საკითხებს, რადგან კოლმეურნეობებმა ძირითადად არსებობა შეწყვიტეს. მათ ნაცვლად სამართალში შემოვიდა ცნება „გლეხური ფერმერული მეურნეობისა“. ამის შესახებ საქართველოს კანონში „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ“ ნათქვამია შემდეგი: „საადგილმამულო (ფერმერული) მეურნეობა შეიძლება არსებობდეს საკომლო (გლეხური), ფერმერული მეურნეობისა და სასოფლო-სამეურნეო იურიდიული პირის სახით“.⁹ ამ კანონის მე-4 მუხლი იძლევა საკომლო მეურნეობის შინაარსის დახასიათებას: „საკომლო მეურნეობა არის საადგილმამულო (ფერმერული) მეურნეობა, რომელიც ერთი ფიზიკური პირის საკუთრებას, აგრეთვე მეუღლეთა ან ოჯახის სხვა წევრების თანასაკუთრებას წარმოადგენს“.¹⁰

საკომლო მეურნეობის წევრ მეუღლეთა და ოჯახის სხვა წევრების თანასაკუთრების საკითხები, უეჭველია, რეგლამენტირებას ჰპოვებენ მიწის (საადგილმამულო) კოდექსში, რომლის მიღება პარლამენტის უპირველესი მოვალეობაა.

მეუღლეთა უფლება-მოვალეობების წარმოშობის საფუძველია მხოლოდ მოქალაქეობრივი მდგომარეობის რეგისტრაციის სახელმწიფო ორგანოში გაფორმებული ქორწინება. მეუღლეთა საერთო თანასაკუთრების უფლება წარმოიშობა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ქორწინება მათ შორის რეგისტრირებულია დადგენილი წესით.

მეუღლეთა მიერ ქორწინების განმავლობაში შეძენილი ქონების ცნების ქვეშ იგულისხმება არა ქორწინების პერიოდში შეძენილი ყოველგვარი ქონება, არამედ ის, რომელიც შეძენილია (ან შექმნილია) ორივე მეუღლის ერთობლივი შრომითა და სახსრებით. ამასთან, მეუღლეთა ერთობლივი შრომა მოცემულ შემთხვევაში გულისხმობს ოჯახის საკეთილდღეოდ გაწეულ ყოველგვარ საზოგადოებრივად სასარგებ-

⁹ საქართველოს კანონი სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ. – გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1996წ. 18 აპრილი.

¹⁰ იქვე.

ლო და აუცილებელ საქმიანობას, რასაც მეუღლენი ეწევიან როგორც ოჯახში, ისე ოჯახის გარეთ. აქედან გამომდინარე, მეუღლეებს თანაბარი უფლებები აქვთ ქონებაზე იმ შემთხვევაში, თუ ერთ-ერთი მათგანი: ა) ეწეოდა საოჯახო მეურნეობას; ბ) უვლიდა შვილებს ქორწინების პერიოდში; გ) სხვა საპატიო მიზეზის გამო (ავადმყოფობა, სწავლა და ა.შ.) არ ჰქონდა დამოუკიდებელი შემოსავალი. ამასთან, „ქონებას, რომლის გამოც წარმოიშობა ურთიერთობა ოჯახში, უნდა მივაკუთვნოთ არა მარტო ნივთები, არამედ ის სავალდებულო ხასიათის უფლება-მოცილებანიც (მოთხოვნის უფლება და ვალები), რომლებიც წარმოიშვნენ მეუღლეთა მიერ საერთო ქონებით სარგებლობის, მისი მფლობელობისა და განკარგვის შედეგად“.¹¹

საერთო თანასაკუთრების უფლებით მეუღლეთა ქონების წარმოშობის ძირითადი წყაროა მათი შრომა. აქედან გამომდინარე, მეუღლეთა საერთო თანასაკუთრებას განეკუთვნება ხელფასი და სხვა ფულადი შემოსავლები (პენსია, საავტორო ჰონორარი და ანაზღაურების სხვა სახეობანი შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგებისათვის), მათი საერთო თანასაკუთრებისაგან მიღებული შემოსავალი (მოგება სახელმწიფო სესხის ობლიგაციებისა და ფულისა და ნივთების ლატარიისა და ბილეთებისაგან, რომლებიც მეუღლეებმა ქორწინების დროს შეიძინეს.

მეუღლეთა საერთო თანასაკუთრებას შეადგენს აგრეთვე შრომის უნარის დაკარგვის შემთხვევაში ზიანის ანაზღაურების წესით მიღებული თანხები.

იურიდიულ ლიტერატურაში დავაა იმაზე, თუ რა მომენტიდან უნდა ჩაითვალოს ხელფასი და სხვა ფულადი შემოსავალი მეუღლეთა საერთო თანასაკუთრებად. შ. ჩიკვაშვილის აზრით, „ხელფასი და სხვა ფულადი შემოსავალი მეუღლეთა საერთო თანასაკუთრებად ჩაითვლება იმ მომენტიდან, როდესაც მეუღლეს გაუჩნდა უფლება მასზე. ეს თვალსაზრისი მოკლებულია დამაჯერებლობას. გასამრჯელოზე წარმოშობილი უფლება ვალდებულებითი ხასიათის პირადი უფლებაა, რომლის რეალიზაციაც შეუძლია მხოლოდ იმ მეუღლეს, რომლის შრომითაც არის მოპოვებული იგი“.¹²

ვიდრე ერთ-ერთი მეუღლე ხელფასს არ მიიღებს, მეორე მეუღლეს არა აქვს უფლება მასზე. მეუღლე ხელფასის ფაქტობრივად მიღების მომენტიდანვე მოვალეა, მოახმაროს იგი ოჯახის საჭიროებათა დაკმაყოფილებას. მეუღლის სხვაგვარად მოქმედება, რომელიც ოჯახის

¹¹ შ. ჩიკვაშვილი. საოჯახო სამართალი, გვ. 67.

¹² იქვე, გვ. 104.

ინტერესების საზიანოდ ფლანგავს და აზიანებს ქორწინების განმავლობაში შეძენილ, მაგრამ საოჯახო ბიუჯეტში ჯერ კიდევ შეუტანელ ფულს, მართლზომიერად უნდა ჩაგვეთვალა, ეს კი ეწინააღმდეგება კანონს (საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1158-ე, 1159-ე, 1160-ე მუხლები). ხელფასი, უმეტეს შემთხვევაში, მეუღლეთა არსებობის უმთავრესი წყაროა, ამიტომ იგი მისი ფაქტობრივად მიღების მომენტიდანვე უნდა იქნას მიჩნეული საერთო თანასაკუთრებად, რომელსაც მეუღლენი ოჯახისათვის აუცილებელი საგნების შეძენისათვის, საერთო-საოჯახო მეურნეობის წარმართვისათვის, ბავშვების რჩენისა და აღზრდისათვის იყენებენ.

არსებული წესი მეუღლეთა საერთო თანასაკუთრების წარმოშობის პირობების შესახებ მთლიანად ვრცელდება ფულად ანაბრებზეც. ამიტომ, თუ დადგინდება, რომ ანაბარი შექმნილია იმ სახსრების ხარჯზე, რაც საერთო ქონებაში არ არის შეტანილი (მაგალითად, საჩუქარი, მემკვიდრეობა), მაშინ ეს თანხა უნდა გამოირიცხოს ამ საერთო ქონებიდან. მაგრამ თუ ანაბარი შექმნილია საერთო ქონების სამართლებრივი რეჟიმის შესაბამისად, რაც შეძენილია თითოეული მეუღლის მათი მიერ ცალკე ცხოვრების განმავლობაში და თუ ცალკე ცხოვრება გამოწვეულია დროებითი და პატივსადები მიზეზებით განქორწინების განზრახვის გარეშე, მაშინ ეს ხელს არ უშლის, გამოყენებული იქნეს წესები თანასაკუთრების შესახებ იმ ქონების მიმართაც, რაც შეძენილია მეუღლეთა მიერ ცალკე ცხოვრების განმავლობაში. ამ საფუძვლით სასამართლოს შეუძლია თითოეული მეუღლის საკუთრებად სცნოს ის ქონება, რომელიც შეძენილია თითოეული მათგანის მიერ ქორწინების ფაქტობრივი შეწყვეტის ან ცალ-ცალკე ცხოვრების დროს (მუხლი 1168).

ამდენად, იმ პირებს, რომელთაც რეგისტრაციაში არ გაუტარებიათ თავიანთი ქორწინება, არ შეიძლება გააჩნდეთ საერთო საკუთრება. მხედველობაში მიიღება თითოეული მეუღლის მიერ ქონების შექმნა იმ პერიოდისათვის, როდესაც მათ იურიდიულად არ შეუწყვეტიათ ქორწინება, მაგრამ ფაქტობრივად ერთად არ ცხოვრობდნენ და არც ოჯახის შენარჩუნებას აპირებდნენ. სასამართლო უფლებამოსილია ქონების გაყოფისას, გადაუხვიოს ერთ-ერთი მეუღლისკენ არასრულწლოვანი შვილების ან ერთ-ერთი მეუღლის ყურადსაღები ინტერესების გათვალისწინებით, კერძოდ, მასთან ცხოვრობენ არასრულწლოვანი შვილები ან ის შრომისუუნაროა.

საერთო თანასაკუთრების უფლების განმასხვავებელი ნიშანია მისი უწილადო ხასიათი. მაგალითისათვის, სახლის რეგისტრაცია ქმრის სახელზე არ ნიშნავს იმას, რომ სახლი პირადად მისი კუთვნილებაა. სახლი მეუღლეთა თანასაკუთრებას შეადგენს.

თითოეული მეუღლე იძენს თანაბარ უფლებას ქორწინების განმავლობაში მოპოვებულ ქონებაზე კონკრეტული წილის განსაზღვრის გარეშე. წილი განისაზღვრება საერთო თანასაკუთრების შეწყვეტის ან გაყოფის დროს. ამ გაგებით მეუღლეთა საერთო თანასაკუთრება განსხვავდება წილადი საკუთრების სხვა სახისაგან, სადაც წილი, რომელზედაც ყველა მონაწილეს აქვს უფლება, ზუსტად უნდა განისაზღვროს საერთო ქონების წარმოშობის მომენტიდანვე. ვიდრე ქონებრივი ურთიერთობა გრძელდება, არც ერთ მეუღლეს არა აქვს უფლება, თავისი უფლებები და მოვალეობები მესამე პირს გადასცეს. საერთო (წილად) საკუთრების შემთხვევაში კი თითოეულ მონაწილეს უფლება აქვს, ნებისმიერ დროს განკარგოს მხოლოდ თავისი წილი.

მეუღლეთა შორის რაიმე ისეთი შეთანხმება, რაც მიმართულია ცოლის ან ქმრის ქონებრივი უფლებების შემცირებისაკენ, თუ აღნიშნული გათვალისწინებული არ არის საქორწინო ხელშეკრულებაში, ეწინააღმდეგება კანონს და ბათილია (მუხლი 1158).

საერთო თანასაკუთრების სარგებლობას, მფლობელობასა და განკარგვას მეუღლეები ახორციელებენ ურთიერთშეთანხმებით. არც ერთს არა აქვს უფლება, განკარგოს საერთო ქონება მეორე მეუღლის ნების საწინააღმდეგოდ (სამოქალაქო კოდექსის 1159-ე, 1160-ე მუხლები).

შეიძლება ერთ-ერთი მეუღლის დადებული გარიგების გასაჩივრება მეუღლისაგან იმ საფუძვლით, რომ ასეთი გარიგება დადებულ იქნა მისი თანხმობის გარეშე.

მეუღლეთა ქონებრივ ურთიერთობებში შედის ასევე სავალო ვალდებულებებიც, რაც წარმოიშობა ქორწინების პერიოდში მეუღლეების (ან ერთ-ერთი მათგანის) მიერ დადებული გარიგების საფუძველზე.

მეუღლეთა ვალი შეიძლება იყოს პირადი და საერთო. პირადს განეკუთვნება ვალი, რომელიც წარმოშობილია ქორწინებამდე. პირადი შეიძლება იყოს აგრეთვე ვალი, წარმოშობილი, მაგალითად, კრედიტით პირადი სარგებლობის ქონების შეძენასთან დაკავშირებით. ასეთი ვალის გადახდა ეკისრება პირადად მას მისი კუთვნილი ქონებიდან ან საერთო საკუთრების წილიდან, ისე რომ მეორე მეუღლე პასუხს არ აგებს თავისი ქონებით.

„საერთო ვალად ითვლება ის, რაც მეუღლეებმა ან ერთ-ერთმა მათგანმა აიღო საერთო ქონების გამგებლობის, ერთობლივად მეურნეობის გაძღოლის ან ოჯახის ინტერესებისათვის“.¹³ მეუღლეთა საერთო ვალები მათ შორის იყოფა საერთო ქონებაში კუთვნილი წილის თანახმიერად.

1. ერთ-ერთი მეუღლის ვალის გადახდა უნდა მოხდეს მისი ქო-

¹³ შ. ჩიკვაშვილი. საოჯახო სამართალი, გვ. 96.

ნებიდან და თანასაკუთრებაში მისი წილიდან, რომელსაც იგი მიიღებდა ქონების გაყოფის შემთხვევაში.

2. მეუღლეთა საერთო ქონებიდან ვალის გადახდა ხდება იმ შემთხვევაში, თუ სასამართლო დაადგენს, რომ რაც ვალდებულებით იყო მიღებული, გამოყენებულია მთელი ოჯახის საერთო ინტერესებისათვის.

იმ სიახლეებს შორის, რომლებსაც გვთავაზობს საქართველოს ახალი სამოქალაქო კოდექსი, განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა მეუღლეთა სახელშეკრულებო ქონებრივი ურთიერთობების დამკვიდრება სამოქალაქო (საოჯახო) სამართალში.

აღნიშნული ინსტიტუტი რეგლამენტირებულია სამოქალაქო კოდექსის 1172-1181-ე მუხლებით, რომლებშიც გადმოცემულია საქორწინო ხელშეკრულების ცნება და მისი მატერიალური შინაარსი.

ახალმა სამოქალაქო კოდექსმა მეუღლეთა შორის ქონებრივი უფლება-მოვალეობების განსაზღვრის ეს ფორმა ახლად დაამკვიდრა ჩვენს სინამდვილეში, მაგრამ ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ იგი ახალია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების საოჯახო კანონმდებლობისათვის.

რამდენადაც საქორწინო ხელშეკრულება წარმოადგენს ქართული კანონმდებლობის სიახლეს (ნოველას), მას ჯერ კიდევ არა აქვს მყარად მოკიდებული ნიადაგი რეალურ ცხოვრებაში¹⁴. აქედან გამომდინარე, არ შეიძლება წარმართოს მსჯელობა მისი პრიმატულობის თაობაზე, თუმცა საქორწინო ხელშეკრულების დადებას მიმართავენ დასაქორწინებელი და უკვე ქორწინებაში მყოფი პირებიც, რაც შეეხება მათ სოციალურ კუთვნილებას, ისინი ხშირ შემთხვევაში არიან შეძლებული მესაკუთრენი, რომელთაც სურთ შეინარჩუნონ ოჯახური მემკვიდრეობით მიღებული ქონება.

ხელშეკრულება არის ერთ-ერთი საუკეთესო საშუალება იმისათვის, რომ მხარეებმა გამოავლინონ თავიანთი ნება კანონის გათვალისწინებით, რაც, თავისთავად, განსაზღვრავს ხელშეკრულების არაორდინალურ ხასიათს. საქორწინო ხელშეკრულებას არ შეიძლება ჰქონდეს ერთნაირი ხასიათი იმ თვალსაზრისით, რომ მეუღლეთა ნება ყველა შემთხვევაში არ არის ერთნაირი და ბევრადაა დამოკიდებული მეუღლეებზე, როგორც ბუნებრივად სხვადასხვა შეხედულებებისა და შეფასების უნარის მქონე პიროვნებებზე. სამოქალაქო კოდექსის ახალმა ინსტიტუტმა დიდად განაპირობა მეუღლეთა ფართო არჩევანის შესაძლებლობა, კანონის მოთხოვნებიდან გამომდინარე, განსაზღვრონ მათ საერთო ან ინდივიდუალურ ქონებასთან დაკავშირებული საკითხები.

შ. ჩიკვაშვილი სამართლიანად შენიშნავს, რომ „საქორწინო ხელ-

¹⁴ შ. ჩიკვაშვილი. საოჯახო სამართალი, გვ. 164.

შეკრულების დადების შესაძლებლობა სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ მეუღლეებს ან დაქორწინებულ პირებს ევალებათ მისი სავალდებულო დადება¹⁵. თუ ისინი არ ისარგებლებენ კანონით გათვალისწინებული ამ შესაძლებლობით, მაშინ მათი ქონებრივი უფლება-მოვალეობანი განისაზღვრება კანონმდებლობით გათვალისწინებული წესით.

საქორწინო ხელშეკრულება იდება წერილობით და მოწმდება სანოტარო წესით. საქორწინო ხელშეკრულება შეიძლება დაიდოს როგორც უკვე არსებულ, ისე მომავალში შექმნილ ქონებაზე.

საქორწინო ხელშეკრულება, როგორც სამოქალაქო გარიგების ერთ-ერთი სახე, მჭიდროდ არის დაკავშირებული სამართალსუბიექტობის საკითხთან. ასეთი ხელშეკრულების დადების უფლება ვრცელდება საქორწინო ასაკს მიულწეველ პირთა ქორწინების შემთხვევაში საქორწინო ხელშეკრულების დადებისათვის. საქორწინო ხელშეკრულება შეიძლება დაიდოს განუსაზღვრელი ვადით.

საქორწინო ხელშეკრულებით მეუღლეთა უფლება-მოვალეობათა ხასიათი შესაძლებელია დაუკავშირდეს გარკვეული პირობების არსებობას. მაგალითად, ხელშეკრულებით გაითვალისწინონ, რომ ბავშვის დაბადებამდე მათი ქონება იქნება განცალკევებული, ხოლო დაბადების შემდგომ – საერთო, ან პირიქით.

ამავე დროს, მნიშვნელოვანია თვით კანონის მოთხოვნა იმის შესახებ, რომ ხელშეკრულებით არ შეიძლება გათვალისწინებული იქნეს ისეთი პირობები, რომლებიც მძიმე პირობებში ჩააყენებენ ერთ-ერთ მეუღლეს.

ახალი სამოქალაქო კოდექსი ითვალისწინებს ხელშეკრულების არა მხოლოდ პირობების შეცვლის შესაძლებლობას, არამედ მასზე ავრცელებს გარიგებასთან დაკავშირებულ სამოქალაქო სამართლის ზოგად პრინციპებს ხელშეკრულების შეწყვეტის პირობების სახით.

საქორწინო ხელშეკრულება წყდება განქორწინებისთანავე, თუმცა შესაძლებელია, იგი შეწყდეს მეუღლეთა ურთიერთშეთანხმებით ნებისმიერ დროს.

საქორწინო ხელშეკრულების შეწყვეტა არ ნიშნავს იმას, რომ შეწყდეს იმ პირობების არსებობა, რომლებსაც ითვალისწინებდა ხელშეკრულება ან თვით ამ ხელშეკრულების შეწყვეტისათვის.

საქორწინო ხელშეკრულება, ისე როგორც ნებისმიერი სამოქალაქო გარიგება, შესაძლებელია, სასამართლო წესით ცნობილ იქნეს ბათილად. საქორწინო ხელშეკრულების ბათილად ცნობა ხდება იმ წესითა და საფუძვლებით, რა წესითა და საფუძვლებით ხდება გარიგების ბათი-

¹⁵ შ. ჩიკვაშვილი. საოჯახო სამართალი, გვ. 164.

ლად ცნობა.

საქორწინო ხელშეკრულება შეიძლება ცნობილ იქნეს არაგარიგებად, თუ მისი შინაარსი ეწინააღმდეგება კანონს, და თუ ის შესრულებულია საზოგადოებაში მიღებული ზნეობისა და მართლწესრიგის ნორმების საწინააღმდეგოდ.

ჩვენს მიერ ზემოთ განხილული საკითხების ანალიზი და მასთან დაკავშირებული კანონმდებლობა გვაძლევს საშუალებას ვთქვათ, რომ ახალი სამოქალაქო კოდექსით გათვალისწინებული საოჯახო ურთიერთობების მომწესრიგებელი ერთ-ერთი საშუალება – საქორწინო ხელშეკრულება – იქნება საუკეთესო და ხელსაყრელი შესაძლებლობა მეუღლეთა შორის ქონებრივი უფლება-მოვალეობების მოწესრიგებისა და დაცვისათვის. იგი ხელს შეუწყობს მეუღლეებს, ნებაყოფლობით და შეხედულებათა გათვალისწინებით მოახდინონ საოჯახო ურთიერთობების დროს წარმოშობილი პრობლემების (ქონებრივი ხასიათის) მოწესრიგება და უკიდურეს შემთხვევაში მიმართონ უფლებების დამცავ ორგანოს – სასამართლოს.

ცხადია, რომ ახალი სახელშეკრულებო ქონებრივი რეჟიმი საოჯახო ურთიერთობებში მეუღლეებს შორის შორსაა სრულყოფისაგან და ისიც უეჭველია, რომ ახლო მომავალში იგი თავის ადგილს დაიკავებს სამოქალაქო სამართალში.

**ПРАВОВОЙ РЕЖИМ ИМУЩЕСТВА СУПРУГОВ В
ГРАЖДАНСКОМ КОДЕКСЕ**

Новый Гражданский кодекс Грузии внёс существенные изменения в имущественно-правовых отношениях, чем придал динамизм институту собственности. Эти изменения коснулись и правового режима супругов. В статье дан обстоятельный анализ тех новшеств, которые нашли отражение в новом Гражданском кодексе страны в этом направлении.

Особое внимание уделено такой новации, каковым является брачный договор. Признано, что именно брачный договор между супругами может стать наилучшим средством для упорядочения имущественных прав и обязанностей супругов.

В работе также рассмотрены формы собственности супругов. Отмечается, что в новом Гражданском кодексе Грузии, наряду с существовавшими ранее двумя формами собственности супругов: индивидуальной и совместной, появилась и третья форма – договорная собственность.

Дж. А. ЦУЛУКИДЗЕ

НЕОБХОДИМОСТЬ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОМПЛЕКСНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ В ГРУЗИИ

Когда водные ресурсы значительно ограничены, существует объективная необходимость их комплексного использования. Данное положение характерно и для тех случаев, когда водные ресурсы в избытке, неограничены. Данная объективная закономерность (необходимость) исходит из принципа бережного отношения к природе, её богатствам. Этот принцип отражается не только в комплексности использования природного объекта (ресурса), но также и в многоцелевом, рациональном, эффективном их использовании. Все эти черты, следовательно, отражают разные стороны одного явления, – в данном случае комплексного водопользования (см. ст. 107, 110 и др. Водного кодекса Грузии.).

Успешное развитие различных отраслей народного хозяйства требует, чтобы все виды производства были достаточно обеспечены водой. И этого можно добиться не только путем экономии запасов воды, но и её комплексным использованием. При этом требуется не просто вода, а качественная вода, пригодная именно для конкретных нужд (питьевых, пищевых, бытовых, сельскохозяйственных, технологических, лечебных и т.д.).

Одним из важнейших факторов, влияющих на формирование качества природных вод, является рост производства, приводящий очень часто к сбросу всё возрастающего количества загрязнённых сточных вод, а это ведет к глубоким качественным изменениям поверхностных и подземных вод суши, морей и океанов. Большую долю загрязнителей вод дает сельское хозяйство.

Качество воды определяется её физическими (цвет, запах, прозрачность, температура, вкус) и химическими свойствами, а также санитарно-бактериологическим состоянием (содержание бактерий и т.д.). Так, средняя мутность рек колеблется в широких пределах. Реки требуют их очистки при использовании для питьевых и хозяйственных целей, что приводит к дополнительным, часто очень большим расходам.

Для большей части рек характерна небольшая минерализация: многие реки имеют воду удовлетворительного химического состава, а реки со значительной минерализацией составляют значительно

меньшие объемы¹.

Благоприятное санитарно-бактериологическое состояние воды особенно важно при её использовании на хозяйственно-питьевые нужды. Вода для этих целей должна быть безупречно чистой и соответствовать действующим ГОСТ-ам.

Сложные задачи, возникающие при водоснабжении различных нужд, обусловили необходимость ведения специального вида производственной деятельности – водного хозяйства.

Водное хозяйство включает следующие его направления: хозяйственно-бытовое водоснабжение, водоснабжение промышленных предприятий и тепловых электростанций, гидроэнергетику, сельскохозяйственное использование (водоснабжение, орошение и обводнение, осушение земельных угодий), водно-транспортное, лесосплавное и рыбохозяйственное, использование в спортивно-оздоровительных целях и др. (ст. 29-887 и др. Водного кодекса Грузии.).

Как и другие отрасли народного хозяйства, водное хозяйство имеет особый, присущий ему производственный процесс, цель которого состоит в создании определенного режима водных источников, обеспечивающего возможность бесперебойного использования водных ресурсов всеми потребителями. Это в значительной мере достигается путем комплексного использования ограниченных запасов вод. Для этого в свою очередь необходимо создание водохозяйственных сооружений (объектов), т.е. специальных гидротехнических сооружений, которые образуют, следовательно, важнейшую часть производственного процесса водного хозяйства. Конечным результатом такого процесса является подготовленная к разным видам использования вода, представляющая собой продукт водного хозяйства. Для разных потребителей эта продукция требует различных объектов гидротехнического, мелиоративного и других видов строительства. Требуются большие капиталовложения и эксплуатационные затраты.

При мощной современной технике вода в принципе может быть подана из многоводных районов в вододефицитные. Однако объем водопотребления страны неуклонно растёт. Только за последние два десятилетия потребление воды народным хозяйством резко увеличилось. Его рост во всех регионах ожидается в перспективе.

В настоящее время основным потребителем воды по-прежнему остается сельское хозяйство, хотя его доля в водопотреблении резко снизилась. Однако в связи с дальнейшим ростом промышлен-

¹ Так, например, для возможного хозяйственного использования воды в ней должно содержаться ограниченное количество химических веществ: хлоридов – не более 350 мг/л; сульфатов – 500 мг/л; фтора – до 1,5 мг/л; нитратов, аммиака – только следы и т.д. В литре воды общее количество содержащихся солей не должно превышать 1г/л. Кальций и магний придают воде жесткость и содержание их ограничивается 7 мг/экв.

ности, особенно её водоемких отраслей, потребление воды в этой отрасли промышленности значительно увеличилось, а на долю населения городов и поселков приходится уже меньше общего водопотребления. Еще большее потребление воды для разных нужд, судя по прогнозам, ожидается в последующие годы. Назревает, а где-то уже существует угрожающий дефицит водных ресурсов почти по всем направлениям. Особенно он ощутим в области питьевого и коммунально-бытового водообеспечения. Проблемы существуют и в промышленности и в сельском хозяйстве.

По характеру использования водных ресурсов субъекты – участники водных отношений подразделяются на водопотребителей и водопользователей. К водопользователям относятся предприятия и организации, для которых потребляемая ими вода не изымается из водостока, а используется в качестве источника энергии или как среды (например, для рыбного хозяйства и т.п.). Это приводит к тому, что одно и то же количество воды могут одновременно или последовательно использовать несколько водопользователей – гидроэнергетика, водный транспорт, лесоплав, рыбное хозяйство, отдых населения.

Иное влияние на использование водных ресурсов оказывают отрасли-водопотребители, применяющие воду в своих технологических процессах и часто безвозвратно изымающие её из водостоков. Кроме того, эти отрасли хозяйства, являясь часто источниками возвратных вод в реки, способствуют их загрязнению. Наиболее крупными водопотребителями в промышленном производстве являются тепловые электростанции, металлургические, нефтеперерабатывающие и химические заводы, предприятия добывающей промышленности, применяющие воду для обогащения минерального сырья, предприятия некоторых отраслей пищевой промышленности (консервной, сахарной и т.д.). Но самым крупным водопотребителем является не промышленность, а сельское хозяйство.

Неравномерность распределения водных ресурсов во времени – многолетние и сезонные колебания объемов речного стока – приводит к неодинаковой и неустойчивой водообеспеченности отраслей народного хозяйства, что обостряет проблему дефицита водных ресурсов, а вместе с этим повышает актуальность комплексности как “использования”, так и “потребления”.

Поскольку, как утверждают специалисты, основным источником водоснабжения являются реки, их гидрологический режим оказывает сильное влияние на использование водных ресурсов. Если на реках снегового и смешанного питания наибольший объем стока приходится на весну и несколько повышенный – на осень, а на реках с ледниковым питанием – на летний период, то при орошаемом земледелии наибольшая потребность в воде в основном приходится на летнее время. Период наибольшей потребности в воде для оро-

шения совпадает с летней меженью². Следовательно, здесь орошение может быть обеспечено только при условии регулирования стока, создания гидротехнических сооружений, т.е. при определенных затратах, что, в свою очередь, вызывает увеличение стоимости продукции сельского хозяйства. При гидроэнергетическом использовании водных ресурсов также существует несовпадение потребностей в воде с режимом водостоков. Более того, здесь нередко требования орошаемого земледелия и гидроэнергетики входят в противоречия как между собой, так и с режимом водостоков. Аналогичное несоответствие возникает также и при использовании рек водным транспортом и в целях водоснабжения и обводнения.

Таким образом, требования различных отраслей народного хозяйства к водным ресурсам не всегда совпадают. При преимущественном удовлетворении потребностей в воде каких-либо одних отраслей народного хозяйства за счет других возникают весьма существенные конфликты интересов, что может отразиться на их работе.

Поэтому для одновременного и возможно наиболее полного водообеспечения всех отраслей народного хозяйства и населения необходимо комплексное использование водных ресурсов, которое опирается на их устойчивые запасы, созданные в результате гидротехнического зарегулирования неустойчивого и неравномерного во времени поверхностного стока. Состав их водопотребителей и водопользователей определяет характер использования водных ресурсов и режим эксплуатации водохозяйственных объектов, комплексов или гидроузлов.

Так, в районах Северного Кавказа и Грузии главными компонентами водохозяйственных комплексов являются гидроэнергетика и ирригация, орошение и выработка электроэнергии.

Зональные и районные различия в комплексном использовании водных ресурсов обуславливают специфические особенности их эксплуатации, соответствующие задачи гидротехнического строительства, объемы затрат при создании водохозяйственных объектов и т.д. По существу, именно данные вопросы решает водное хозяйство (водохозяйственный комплекс) в Грузии.

То или иное различие в обеспеченности водными ресурсами какой-то территории и потребностями в них населения и отдельных отраслей хозяйства отражается в водохозяйственных балансах. Они разрабатываются министерством охраны окружающей среды Грузии – его структурным подразделением по охране и использовании вод с учетом и совместно с функциями заказчика³. В них рассчитываются приходная и расходная части, выявляется степень обеспеченности водой народного хозяйства рассматриваемого района, ка-

² Межень – ежегодно повторяющееся сезонное стояние низких (моженных) уровней воды в реках. Различают летнюю и зимнюю межень.

³ См. Положение о министерстве охраны окружающей среды Республики Грузия от 17 апреля 1992г. – Сборник постановлений Правительства Республики Грузия, №2, март-апрель 1992г., ст. 86 (ст. 3.3; 3.5; 3.10; 3.16).

чественное состояние водных ресурсов, использование их во времени и пространстве. Водохозяйственные балансы необходимы для рационального распределения воды между отраслями-потребителями, особенно в дефицитных по воде районах.

Водохозяйственные балансы отдельных районов необходимы для составления генеральной схемы комплексного использования водных ресурсов.

აღიწი ბიზნეს-პლანის

საქართველოს რესურსების კომპლექსური გამოყენების სამართლებრივი უზრუნველყოფის საკითხები

ნაშრომში განხილულია საქართველოში წყლის რესურსების კომპლექსური გამოყენების სამართლებრივი უზრუნველყოფის საკითხები. ნაჩვენებია მათი მოგვარების მნიშვნელობა.

Дж. А. ЦУЛУКИДЗЕ

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОХРАНЫ ПРАВА КОМПЛЕКСНОГО ВОДОПОЛЬЗОВАНИЯ В ГРУЗИИ

В условиях формирования рыночной экономики исключительно важное значение приобретают гарантии, охрана и защита прав и законных интересов физических и юридических лиц, укрепление законности в общественных отношениях. Это должно обеспечиваться, прежде всего и, главным образом, путём честного и добросовестного применения, исполнения, соблюдения правовых норм и правил на основе их глубокого уважения, крепкой дисциплины и самодисциплины. В этом залог перехода к правовому государству. Исключительно важны здесь и меры контроля и юридической ответственности.

Проблема охраны прав водопользователей и других физических и юридических лиц решается многими правовыми средствами. Как известно, советское законодательство традиционно применяло четыре правовые формы ответственности, действующие в любой области общественных отношений: уголовно-правовую, гражданско-правовую, административно-правовую, дисциплинарно-правовую. Эти формы охраны прав субъектов общественных отношений отождествляются с соответствующими видами юридической ответственности: уголовной, административной, гражданской, дисциплинарной.

Каждая из этих форм охраны нуждается в совершенствовании, в том смысле, чтобы они соответствовали новым условиям хозяйственной реформы. Здесь встает ряд сложных правовых проблем, выходящих за пределы нашей работы.

Господство командно-административной системы охватывало и область водных отношений. Как регулирование этих отношений решалось с помощью голого администрирования, т.е. упрощённо, так соответственно решались и вопросы юридической ответственности за нарушение водного законодательства. Если административно-командные распоряжения водными ресурсами формально исполнялись, хотя и в ущерб их общему состоянию, вопрос об ответственности снимался. Неслучайно, поэтому в практике редко встречались случаи привлечения к какой-либо ответственности должностных лиц, которым было в той или иной мере доверено право

распоряжаться водными ресурсами. Ведь “цепочка” ответственности обычно тянулась вверх по должностным инстанциям, т.к. тогда существовала жесткая централизация и всё регулировалось сверху вниз. Особенно это касалось распоряжения природными ресурсами, в том числе водными ресурсами при их дефиците и праве государственной собственности на все воды.

Если освещать эту проблему применительно к комплексному водопользованию, то обнаружим такое парадоксальное положение: поскольку комплексное водопользование чаще всего рассматривалось как обеспечение водой всех и вся, ибо всё вокруг государственное, у всех “государственные” интересы – это оправданное законом стремление дать всем воду вуалировало, затушевывало ответственность за перерасход запасов воды, за истощение водных источников. Таким образом, принцип комплексного водопользования, сам по себе будучи очень полезным и разумным принципом, должен был служить охране водных ресурсов, но на практике способствовал безответственности при разбазаривании водных ресурсов. Причиной этого было неправильное понимание названного принципа, о чем уже говорилось выше. С одной стороны, оправданное желание (и с точки зрения действующего водного законодательства и с точки зрения хозяйственных интересов) обеспечить каждого водопользователя водой, а с другой – бедственное положение регионов, страдающих от недостатка качественной воды.

Таким образом, мало провозгласить принцип комплексного водопользования, надо еще и обеспечить его соблюдение, т.е. его охрану эффективными правовыми средствами. Проще говоря, комплексное водопользование, призванное обеспечить охрану вод, а также охрану прав всех пользователей вод, само нуждается в охране. В юридической литературе так вопрос еще не ставился. Следует однако отметить заслугу проф. С. Б. Байсалова, который еще в 60-х годах, когда не стоял так остро вопрос о комплексном использовании водных ресурсов, показал всю сложность проблем охраны права водопользования. К задачам охраны он относил широкий круг отношений водопользования: самовольный захват воды, повреждение водохозяйственных сооружений и устройств, загрязнение, заражение, отравление и засорение водоемов и источников водоснабжения, перерасход воды и другие водные правонарушения¹. При этом С. Байсалов рассматривал названные проблемы в комплексе. Проблема комплексного водопользования разрабатывалась также в 60-х годах проф. О. С. Колбасовым². Опираясь на труды названных ученых, а так же других специалистов, можно сделать обобщения и вы-

¹ С. Байсалов. Водное право Казахской ССР (Некоторые проблемы теории и практики), Алма-Ата, 1966, с. 304-311.

² См. О. С. Колбасов. Теоретические основы права пользования водами в СССР, М., 1972, с. 180-189; Его же, Проблемы совершенствования советского водного законодательства, автореферат на соискание уч. степ. доктора юрид. наук, М., 1968, с. 9-10.

воды, полезные для дальнейшей разработки проблемы комплексного водопользования и его охраны в современных условиях.

Изучение практики водопользования в Грузии позволяет сделать вывод, что охрана комплексного водопользования не может ограничиваться лишь традиционными мерами юридической ответственности за нарушение водного законодательства. Для обеспечения комплексного водопользования необходимо прежде всего предупреждение правонарушений. Кроме того, еще и организация регионального водопользования. Значит правовая охрана здесь имеет не одну, а ряд сложных задач: карательную, предупредительную (превентивную), организационную. В сущности, последняя задача охватывает и превентивную, т.к. предупреждение правонарушений предполагает такую организацию водопользования, которая исключала бы конфликты как с самой природной средой, так и между водопользователями. Точнее, конфликты и противоречия между пользователями могут быть, но задача их правильно разрешать, урегулировать, и лучше всего – предупредить. Значит, предупреждение правонарушений необходимо выделить как специальную меру охраны общественного порядка, в том числе и в области водопользования. Предупреждение правонарушений должно охватывать и режим эксплуатации гидротехнических сооружений, без которых невозможно комплексное водопользование. В будущем Водном законе Грузии это следовало бы предусмотреть.

შალი ბოე ბებრა

ბაბაბეაბე ი ბე ეი ბბე ბბბბე ბბაბე ბაბბბბე ი ბბბ
ბ×ბ ბბბბ ბბბბბ ბბ ბბბ ბბბბბბბბბბბბბბბბ
ბბბბბ

ნაშრომში მოცემულია საქართველოში წყალსარგებლობის უფლების დაცვის ზოგადი დახასიათება. მთავარ ამოცანად მიჩნეულია აღნიშნულ სფეროში სამართალდარღვევათა თავიდან აცილება.

ΘΪ Ε΄ Ε̇ΟΪ Ε΄ Ι̇ Α̇Ε̇Α̇

Ι̇Α̇Ε̇ ᄁΑ̇Ε̇ Α̇Ι̇ Α̇Ο̇Α̇

Ι̇Ε̇Ε̇Ι̇ Ι̇Ε̇Ε̇Ι̇ Ε̇ Α̇Ρ̇Α̇ Α̇Ο̇Ι̇ Α̇Ε̇Ο̇ Ο̇Α̇Ο̇Α̇ᄁᄁᄁ

XIX საუკუნის მეორე ნახევარი მნიშვნელოვან პერიოდს წარმოადგენს ქართველი ერის ცხოვრებაში. ეს იყო დრო, რომელმაც წარმოშვა ჩვენი ერის სახელოვანი შვილები, მათ თავიანთი უზარმაზარი ნიჭითა და ტალანტით დიდი წვლილი შეიტანეს ქართული საზოგადოებრივი აზრის განვითარების საქმეში. სწორედ ამ პიროვნებათა რიცხვს მიეკუთვნება გამოჩენილი პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე ნიკო ნიკოლაძე. მან, როგორც ფართო ერუდიციის მქონე ადამიანმა, თავისი დამოკიდებულება გამოხატა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროში. ნ. ნიკოლაძე იყო დიდი ეროვნული მოღვაწე, ლიბერალ-დემოკრატი და მოაზროვნე, რომელმაც მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრება მოახმარა ქართველი ხალხის ეროვნულ თვითგამორკვევას და დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის აღდგენას.

ნიკო ნიკოლაძის მოსაზრებები პოლიტიკაზე დღესაც აქტუალურია. მის მრავალრიცხოვან პუბლიცისტურ წერილებში საგანგებო ადგილი ეთმობა დღევანდელი საქართველოს სახელმწიფოებრიობის თვალსაზრისით ისეთ მნიშვნელოვან საკითხს, როგორიცაა ადგილობრივი თვითმმართველობის პრობლემა.

1871 წელს კავკასიაში რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრეს ჩამოსვლას ელოდნენ. ქართულ საზოგადოებრიობაში უთანხმოებამ იჩინა თავი, თუ რა ეთხოვათ ხელმწიფისათვის. ნიკო ნიკოლაძე თავის ავტობიოგრაფიაში წერს: „მაშინ პირველად წარმოიშვა უთანხმოება ჩემსა და ადგილობრივი ინტელიგენციის მნიშვნელოვან ნაწილს შორის. მეფისთვის გადასაცემი ადრესის შინაარსის დასადგენად მოწვეულ თათბირზე, მე ვამტკიცებდი, რომ საჭიროა ვიზრუნოთ მხოლოდ ერობისათვის. ადგილობრივი ბობოლეები კადეტთა კორპუსს თხოულობდნენ, ინტელიგენცია კი – უნივერსიტეტს. დავინახე რა, რომ მათგან ცოტას თუ ვინმეს ესმოდა, რას ნიშნავდა ერობა და მისი აუცილებლობა, დაეწერე სტატიები, რომლებიც „სასოფლო გაზეთში“ დაიბეჭდა, შემდეგ

კი ორჯერ გამოვიდა ცალკე ბროშურად“.¹

რუსეთში ერობის შემოღებამდე ადგილობრივი თვითმმართველობის სათავეში იდგნენ მეფის ხელისუფლების მიერ დანიშნული მოხელეები, რომლებიც მოსახლეობის დაუკითხავად, თავიანთი ნება-სურვილის მიხედვით მართავდნენ საზოგადოების საქმეებს, რაც ადგილობრივი მოსახლეობის დიდ გულისწყრომას იწვევდა. 1864წ. 1 იანვარს მეფის ხელისუფლებამ გამოსცა საერობო დაწესებულებათა დებულება, რის შედეგად მხოლოდ რუსეთში შემოიღეს ერობა. ადგილობრივ მოსახლეობას მიეცა იმის საშუალება, რომ მმართველობა გადაეცა მის მიერ არჩეულ პირთათვის. რუსეთისაგან განსხვავებით, იმპერიის დანარჩენი ნაწილი ერობის შესაბამისად არ იმართებოდა. ასეთი მდგომარეობა იყო საქართველოშიც. სწორედ ამიტომ მოითხოვდა ნ. ნიკოლაძე დაჟინებით ერობის შემოღებას ჩვენს ქვეყანაში. როცა ნ. ნიკოლაძემ ამ მოთხოვნით ვერაფერს მიაღწია, მაშინ საჭიროდ ჩათვალა, ქართველი საზოგადოება მისი ნაწერებიდან მაინც გაცნობოდა ერობის არსს, მის ფუნქციონალურ დატვირთვას. ამიტომ გამოჩენილმა პუბლიცისტმა ამ საკითხს მრავალი წერილი მიუძღვნა. ერთ-ერთი ასეთი სტატია – „ერობა (Земство), მისი დანიშნულება და წესდება“, გამოქვეყნებულია 1871 წლის ჟურნალ „კრებულში“,² სადაც ავტორი დეტალურად განიხილავს და მკაფიოდ განსაზღვრავს ერობის დანიშნულებას, ფუნქციებს, უფლება-მოვალეობასა და ორგანიზაციას.

ნ. ნიკოლაძე ყურადღებას ამახვილებდა სახელმწიფო და სამაზრო საქმეებზე. იგი მიუთითებდა, რომ მათი მოწესრიგება შესაძლებელი გახდა 1864წ. 1 იანვარს გამოცემული დებულებით, რომელიც ეხება მაზრების მართვას მოსახლეობის მიერ არჩეული პირების მეშვეობით.

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავდა, რომ ერობის წევრებს ევალებათ იმ ქონების, კაპიტალისა და ფულის მართვა, რომელიც თავად გააჩნია ერობას, რათა ისინი გამოიყენონ სხვადასხვა ნაგებობების ასაშენებლად და შესანახავად, ასევე გზების გასაყვანად და ა.შ. ერობას უნდა დაეცვა მოსახლეობა შიმშილისაგან, უნდა ეზრუნა საავადმყოფოების, ღარიბთა და უპატრონო სახლების მოვლა-პატრონობაზე, ეკლესიების მშენებლობაზე. ერობის წევრებს ევალებოდათ ზრუნვა მოსახლეობის ხანძრისაგან დაზღვევაზე, ადგილობრივი ვაჭრობისა და მრეწველობის განვითარებაზე, სამართალდამცავ ორგანოებზე და საპყრობილეებში ტუსაღთა მდგომარეობაზე. ერობის წევრები მოვალენი იყვნენ, დახმარებოდნენ მოსახლეობას სხვადასხვა ეპიდემიების თავიდან აცილებაში.

¹ ჟურნალისტის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, 1971, ტ. 2, გვ. 369-370.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზულებანი, ტ. 2, თბ., 1960, გვ. 565.

ერობას, გუბერნიის მთავრობის მეშვეობით, ცენტრალური მმართველობისათვის უნდა წაყენებინა ის მოთხოვნები, რითაც შეიძლებოდა გუბერნიისა და მაზრის მოსახლეობის ინტერესების დაკმაყოფილება. მათ უფლება ჰქონდათ, კენჭისყრის მეშვეობით აერჩიათ ის პირები, რომლებიც სათავეში ჩაუდგებოდნენ ერობებს და გაეტარებინათ ის ღონისძიებანი, რომლებიც ერობის პრეროგატივას წარმოადგენდა³.

ნ. ნიკოლაძე ყურადღებას ამახვილებს ერობათა მართვის საკითხზე და მიუთითებს, რომ მათი განმკარგულებელი ორგანოები არის სამაზრო და საგუბერნიო საერობო კრებები, რომლებიც იკრიბებიან წელიწადში ერთხელ: პირველი – შემოდგომაზე ათი დღის ვადით და შედგება მაზრის მოსახლეობის მიერ არჩეული დეპუტატებისაგან, ხოლო მეორე – ზამთარში ოცი დღის ვადით და შედგება მაზრების საერობო კრებების მიერ არჩეული დეპუტატებისაგან. მათი დათხოვნის შემდეგ მმართველობა გადაეცემა სამაზრო და საგუბერნიო საერობო კრებების მიერ არჩეულ აღმასრულებელ ორგანოებს – სამაზრო და საგუბერნიო გამგეობებს. მაზრისა და გუბერნიის კრების თავმჯდომარეებს მარშლებს უწოდებენ, ხოლო გამგეობის თავმჯდომარეს ნიშნავდა თვითონ საერობო კრება. ავტორის თქმით, კენჭი არ ეყრებოდა ისეთ პირებს, „ვინც ოცდახუთ წელზე ნაკლებია ხანით; ვინც სისხლის სამართალში იმყოფება; ვინც საზოგადოებისაგან გამორიცხული არის, და ვისაც ქვეშევრდომობის ფიცი არ მიუღია“.⁴

ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს ერობის უფლებაზეც და აღნიშნავს, რომ იგი სრულიად თავისუფალია ადგილობრივი საქმეების მართვაში. ის მხოლოდ მაშინ მიმართავს ცენტრალურ მმართველობას, როდესაც საჭირო არის მის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების დამტკიცება. ნ. ნიკოლაძე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ერობას თვითმმართველობის უფლებამოსილების გამო.

„ყველა ადვილად მიხვდება, რომ ჩვენ მდგომარეობაში ყველა ეს უფლებები ძლიერ შესანიშნავი და სანდომი არიან. და ეს გარემოება, მართლაც ეს, – ეს ჩვენ არასოდეს არ უნდა დავივიწყოთ, – გვაძლავს კაცების ხარისხზე, ადამიანის ღირსებას გვაძლავს და გვაჩვენებს უმჯობეს კაცურ ცხოვრებას“.⁵

ნ. ნიკოლაძე ამით არ ამოწურავს ამ მიმოხილვას და ჩამოთვლის იმ სასიკეთო საქმეებს, რაც განახორციელა რუსეთში ერობამ, კერძოდ, ეს არის საერობო სკოლების გახსნა, ზედამხედველობა მოსახლეობის

³ ნ. ნიკოლაძე. თხზულებანი, ტ. 2, გვ. 569-570.

⁴ იქვე, გვ. 570-571.

⁵ იქვე, გვ. 573-574.

სურსათით მომარაგების საქმეში, ასევე ბანკების დაარსება, რომლებმაც ხელი შეუწვევეს ადგილობრივი მეურნეობისა და ვაჭრობის გაუმჯობესებას. ავტორი ყურადღებას ამახვილებს კიდევ ერთ საკითხზე, რომელიც განსაკუთრებით თავი ისახელა რუსეთის ერობამ. ესაა რკინიგზების გაყვანა ისეთ ადგილებში, სადაც მათი არსებობა წარმოუდგენელი იყო.

„ერთი სიტყვით, რუსეთში ერობამ თავი გამოიჩინა, უმეტეს ნაწილად, როგორც ხეირიანმა და გონიერმა მეპატრონემ, რომელიც კეთილსინდისიერად და მოხერხებით ცდილობს და კიდევ ახერხებს ხალხის დახსნას ორი მის საგანგებო და სანიაღვრო მტრისაგან: სიღარიბისა და უმეტრებისაგან“.⁶

ნ. ნიკოლაძე ფიქრობდა, რომ თუ საქართველოშიც შემოიღებდნენ ერობას, ამით მისი მოსახლეობაც თავს დააღწევდა სიღარიბეს და გაუნათლებლობას, ხელი შეეწყობოდა ჩვენი ქვეყნის წინსვლა-განვითარებას.

„როცა ჩვენს ქვეყანასაც ეღივება ერობის დაწესება, და როცა საერთო საქმეების მართვა თვითონ ჩვენ ხელში გადმოგვეცემა, ჩვენი საზოგადოებაც იმნაირივე სარგებლობას გამოიტანს ამ დაწესებისაგან, და იმნაირივე გონიერებით მოიხმარს იმას, როგორც რუსეთის საზოგადოება. ერობის დაწესებამდე რუსული საზოგადოება ეხლანდელ ჩვენ საზოგადოებაზე უფრო წინ არ იდგა; ის მაშინ ყველას იმნაირივე მოუხერხებელ და გაუნათლებელ საზოგადოებად მიაჩნდათ, როგორადაც ეხლა სთვლიან ჩვენ საზოგადოებას“.⁷

როგორც ცნობილია, რუსეთისაგან განსხვავებით, საქართველოში და ზოგიერთ განაპირა ადმინისტრაციულ ერთეულში ერობა არ იქნა შემოღებული. განაპირა რაიონების პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანები პრინციპულად მოითხოვდნენ ერობის შემოღების აუცილებლობას⁸.

ყოველივე ზემოთნათქვამიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ერობა ეს იყო გუბერნიებისა და მაზრების ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ არჩეული პირებისაგან შემდგარი მმართველობის ორგანო, რომელიც მხოლოდ სამეურნეო და კულტურულ საკითხებს განაგებდა გუბერნიებსა და მაზრებში.

დღეისათვის კი, როცა საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში თვითმმართველობის საკითხს განსაკუთრებული ადგილი უკავია, ნ. ნიკოლაძის შესწავლული ერობაზე, როგორც ადგილობრივი მმართველობის ორგანოზე, უაღრესად საინტერესო და აქტუალურია.

⁶ ნ. ნიკოლაძე. თხზულებანი, ტ. 2, გვ. 577.

⁷ იქვე.

⁸ ვ. მეტრეველი. ნიკო ნიკოლაძის პოლიტიკური და იურიდიული შესწავლულებანი, თბ., 1980, გვ. 100.

НИКО НИКОЛАДЗЕ О ЗЕМСТВЕ

Вторая половина XIX века является важнейшим периодом в жизни грузинского народа. В это время на арену вышли представители новой волны грузинской демократической интеллигенции (поколение т.н. "Тергдалеульцев"), среди которых видное место занимает выдающийся публицист и общественный деятель Нико Николадзе.

Н. Николадзе был национальным деятелем, мыслителем либерал-демократического направления, который всю свою сознательную жизнь посвятил делу народа и восстановления независимой государственности.

В настоящей публикации дан анализ воззрений Н. Николадзе о земстве, как органе местного самоуправления. Отмечено, что Н. Николадзе в своих публицистических письмах не раз подчеркивал преимущества земства и призывал к его безотлагательному введению в Грузии. Суждения и выводы Н. Николадзе о земстве и о местном самоуправлении в целом, не потеряли свою актуальность и в настоящее время, когда процесс формирования институтов местного самоуправления новой, независимой Грузии всё ещё не завершён.

ΕΪ ΑΑ ΊΪ ΙΕΑΘΑΕΕ Ε

ΟΑΕΪ ΑΑΑΪ ΑΑΘΕΑΕ ΑΕΘΕΟ ΟΑΘΒΑΑΕ ΕΘ ΊΊΕΘΑΪΑΕ Ί ΑΑ ΕΑΪΑΪΑΘΟΪ ΑΑ ΘΕΟΪ ΑΑΑΘΕ

საზოგადოება ყოველთვის ახდენს რეაგირებას სახელმწიფოს მართვის ორგანოების მუშაობაზე, რაც მდგომარეობს საზოგადოებრივი აზრის მიერ გამოხატული ცოტად თუ ბევრად მდგრადი ცნებების შექმნაში გარკვეული თვალსაზრისის წარმოქმნაში, შესაბამისი შეფასებების ფორმირებაში.

უკანასკნელი წლების მანძილზე საქართველოში მიმდინარეობს დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესი. ჩვენი ქვეყნის მმართველობითი ორგანოები ხშირად იღებენ ისეთ გადაწყვეტილებებს, რომლებიც არ ემთხვევა საზოგადოებრივ აზრს. ამის მიზეზი კი არის ის, რომ ისინი სისტემატურად არ სწავლობენ ამ აზრს, ხოლო სახელმწიფოს მართვაში საზოგადოებრივი აზრის ჩართვა ხელს უწყობს არა მარტო მართვის ეფექტურობის ამაღლებას, არამედ მის დემოკრატიზაციასაც. მართვის ორგანოების პრაქტიკაში საზოგადოებრივი აზრის იგნორირებამ უარყოფითი გავლენა მოახდინა მოქალაქეების ინიციატივასა და აქტივობაზე. ეს იმაში გამოიხატა, რომ საქართველოს მოქალაქენი ნაკლებ ინტერესს იჩენენ მართვის პრობლემებისადმი, ყოველთვის საჯაროდ არ გამოთქვამენ თავიანთ შენიშვნებსა და წინადადებებს, აქტიურ მონაწილეობას არ ღებულობენ სახელმწიფო მნიშვნელობის საკითხთა განხილვასა და გადაჭრაში. ყოველივე ამან გამოიწვია საზოგადოებრივი აზრის, როგორც დემოკრატიული ინსტიტუტის როლის დაქვეითება.

მართვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია ინფორმაციული ფაქტორი. სახელმწიფოს მართვის ორგანოს არ შეუძლია ეფექტური ფუნქციონირება, თუ მას სამართავ ობიექტზე შესაბამისი ინფორმაცია არ გააჩნია.

სოციალური ინფორმაციის ბევრ სახეს შორის, რომლის საფუძველზეც ხორციელდება სახელმწიფოს მართვა, განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს საზოგადოებრივ აზრს. მართვის ორგანოების მიერ გამო-

ყენებული სოციალური ინფორმაცია არ შეიძლება სრულად მივიჩნიოთ, თუ იგი არ შეიცავს ინფორმაციას საზოგადოებრივ აზრზე. ეს უკანასკნელი წარმოქმნის ინფორმაციის არა მარტო ერთ სახეს, არამედ მოიცავს ყველა სხვა სახეებსაც (მაგ., პოლიტიკურს, ეკონომიკურს, იურიდიულს). აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ საზოგადოებრივი აზრი საჭიროა განვიხილოთ, როგორც დემოკრატიული სახელმწიფოს მართვის ერთ-ერთი საწყისი ელემენტი.

საზოგადოებრივი აზრი საზოგადოებრივი მსჯელობისა და ნების სინთეზია. ამ ორი საწყისის სინთეზიდან გასაგები უნდა იყოს, თუ რატომ ენიჭება საზოგადოებრივ აზრს ასეთი დიდი მნიშვნელობა თანამედროვე სახელმწიფო მექანიზმის დემოკრატიულ ფუნქციონირებაში.

საზოგადოებრივი აზრის გამოვლენის, შესწავლისა და აწონ-დაწონის გარეშე სახელმწიფოს მართვის ფუნქციების მეცნიერულ საფუძველზე განხორციელება შეუძლებელია. აქედან გამომდინარე, სანამ სხვადასხვა დარგის მართვას დავიწყებდეთ, საჭიროა ვიცოდეთ მოცემული დარგის მუშა-მოსამსახურეთა აზრი, აგრეთვე მოქალაქეთა აზრი, რომლებიც ამ დარგის პროდუქციითა და მომსახურებით სარგებლობენ.

საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვის, შესწავლის აუცილებლობა სახელმწიფოს მართვაში მისი როლით არის განპირობებული.

მართვის ყოველი სუბიექტი დაინტერესებული უნდა იყოს საზოგადოებრივი აზრის გამოვლენით, ვინაიდან თუ მართულთა საზოგადოებრივი შეფასება არ ვიცით, მართვის სწორი ორგანიზაცია არ შეიძლება. საზოგადოებრივი ინტერესებისაგან სამართავ გადაწყვეტილებათა ნებისმიერი სერიოზული გადახრა საზოგადოებრივ შეგნებაში იწვევს შესაბამის რეაქციას, რომელიც შედარებით სრულად ვლინდება საზოგადოებრივი გამოკითხვის შედეგად. რეაქციის შინაარსისა და გადაწყვეტილების შინაარსის შედარება საშუალებას გვაძლევს, დროულად განვახორციელოთ მართვის პროცესის კორექტირება, შევიტანოთ მასში საჭირო ცვლილებები. აქედან გასაგებია, რომ თვით ინფორმაციას საზოგადოებრივი შეფასებების შესახებ მართვისათვის პრინციპული მნიშვნელობა აქვს. და მართლაც, თუ საზოგადოებრივი გამოკითხვის შედეგად შეიძლება გამოვავლინოთ მუშაობაში არსებული ნაკლოვანებები და დავადგინოთ მათი წარმოქმნის მიზეზები, ამ შეფასებების მმართველობით ღირებულებაზე საუბარი ზედმეტად მიგვაჩნია.

საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვა საშუალებას გვაძლევს, გავარკვიოთ მოქალაქეთა დამოკიდებულება ისეთი პრობლემებისადმი, რომლებსაც დიდი მნიშვნელობა აქვთ სახელმწიფო მექანიზმის, პოლიტიკური ინსტიტუტებისა და საკანონმდებლო აქტების ფუნქციონირებისა-

თვის. საზოგადოებრივი აზრის რეაქციის ცოდნა ოპტიმალური გადაწყვეტილების შემუშავებისა და მიღების მნიშვნელოვანი წინაპირობაა. ამიტომ სავსებით ბუნებრივია, რომ სახელმწიფო ორგანოებისა და ხელმძღვანელ თანამდებობების პირთა ყველაზე მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებსა და მოქმედებებს წინ უნდა უძღოდეს საზოგადოებრივი გამოკითხვები.

საზოგადოებრივი გამოკითხვები საშუალებას გვაძლევენ, გამოვაკლინოთ მოქალაქეთა ახალი მოთხოვნილებანი, შენიშვნები და წინადადებები მართვის მნიშვნელოვან პრობლემებზე, შევიტანოთ საჭირო ცვლილებები, შესწორებები და დამატებები ნორმატიულ აქტთა პროექტებში. საზოგადოებრივი გამოკითხვების განსაკუთრებული ღირებულება ის არის, რომ მათი წყალობით შეგვიძლია დავადგინოთ, მომწიფდა თუ არა საზოგადოებრივი მოთხოვნილებანი, როგორია მათი სტრუქტურა და დაკმაყოფილების ხარისხი. მართვის პროცესისათვის მნიშვნელობა აქვს საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების მთელი სისტემის ცოდნას, იმის ცოდნას, თუ რომელი მოთხოვნილება როგორი თანამიმდევრობით უნდა იქნეს დაკმაყოფილებული. სწორედ ასეთი მიდგომა აძლევს რეალისტურ ხასიათს მართვის მთელ პროცესს.

საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვა, როგორც სოციალური პროცესების შემცნების ერთ-ერთი ხერხი, საშუალებას გვაძლევს, გამოვაკლინოთ არსებული წინააღმდეგობანი (ნებასა და გადაწყვეტილებას, რეალიზაციის შესაძლებლობებსა და მათი შესრულების მოთხოვნებს შორის და ა.შ.) და მივიღოთ ზომები დემოკრატიული მეთოდებით მათი გადაჭრისათვის.

საზოგადოებრივი გამოკითხვები საშუალებას გვაძლევენ, გამოვაკლინოთ არსებული საზოგადოებრივი წინააღმდეგობანი, მათ შორის წინააღმდეგობანი მოთხოვნილებებს შორის. ასეთი გამოკითხვები უნდა გამოვიყენოთ წინააღმდეგობების გამოსავლენად. წინააღმდეგობათა გამოვლენის მექანიზმში შეღწევით გამოკითხვები საჭირო ინფორმაციას აწვდიან სახელმწიფო მართვის ორგანოებს.

საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვის შედეგებს დიდი მნიშვნელობა აქვს მართვის ფუნქციების პროგნოზირებისა და დაგეგმვისათვის. ეს განპირობებულია იმით, რომ, ჯერ ერთი, დღევანდელი საკითხების მიხედვით შეგვიძლია განვჭვრიტოთ მომავალში ანალოგიურ საკითხებზე გამოთქმული საზოგადოებრივი მსჯელობების მიმართულება და ხასიათი, მეორეც, საკითხის ხასიათიდან გამომდინარე, საზოგადოებრივი აზრი შეიძლება მთლიანად მომავალს შეეხებოდეს. სამართავ ღონისძიებებზე საზოგადოებრივი რეაქციების პროგნოზირება მხოლოდ

გამოვლენილი საზოგადოებრივი აზრის საფუძველზე შეიძლება.

სახელმწიფოს მართვის ორგანოების მიერ საზოგადოებრივი აზრის გამოვლენას თან სდევს მათი მუშაობისადმი მოქალაქეთა ინტერესის გაღვივება, მოქალაქეთა მიერ გარკვეული სამართავი ღირებულების აღიარება, რომლებსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ მართვის ორგანოების რაციონალური და დემოკრატიული ფუნქციონირებისათვის საზოგადოებრივი აზრის ზონდაჟი ხელს უწყობს სამართავი ინსტიტუტების კრიტიკის განვითარებას, სტიმულს აძლევს მართვის საკითხებზე საზოგადოებასა და სახელმწიფოს შორის აზრთა გაცვლა-გამოცვლას, იძლევა მისი სრულყოფის ახალ იმპულსებს.

გამოკითხვათა შედეგების გამოქვეყნება ხელს უწყობს საზოგადოებრივ თვითშემეცნებას. ეს ნათელ წარმოდგენას იძლევა საზოგადოებრივ მოთხოვნილებებსა და შეფასებებზე, რის შედეგადაც სოციალურ ერთობებს და მოქალაქეებს შეუძლიათ საქმის ცოდნით გაუკეთონ კორექტირება სახელმწიფოს მართვის აქტუალურ პრობლემათა ირგვლივ შემუშავებულ თავიანთ პოზიციას. ამ თვალსაზრისით საზოგადოებრივი გამოკითხვები განსაკუთრებულ სოციალურ ღირებულებას წარმოადგენენ არა მარტო სახელმწიფო ორგანოების, არამედ სოციალური ერთობებისა და მოქალაქეებისათვისაც.

მმართველობითი ორგანოები საზოგადოებრივი აზრის შესწავლის გარეშე ვერ შესძლებენ, წარმატებით გადაჭრან თავიანთი პრობლემები, რადგან, ჯერ ერთი, საზოგადოებრივი აზრი ხასიათდება დინამიკით, რომლის ცოდნაც აუცილებელია სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების ნორმატიული აქტების რაციონალური და დემოკრატიული გამოყენებისათვის, მეორეც, სახელმწიფო მმართველობით ორგანოებს აქვთ საკანონმდებლო ინიციატივის უფლება. საკანონმდებლო და სხვა ნორმატიული აქტების პროექტთა მომზადებისათვის კი საჭიროა საზოგადოებრივი აზრის მდგომარეობის, სტრუქტურისა და დინამიკის მეცნიერული ცოდნა.

საზოგადოებრივ აზრზე ორიენტირება ნიშნავს საზოგადოებრივი აზრის რეგულარულ გამოვლენას, მართვის პროცესზე მისი ზემოქმედებისათვის საჭირო პირობების შექმნას, სახელმწიფო ორგანოების გადაწყვეტილებების შეთანხმებას საზოგადოებრივ აზრთან. საზოგადოებრივი აზრი სოციალური ინსტიტუტი ხდება მაშინ, როცა იგი დემოკრატიული სახელმწიფო მართვის პოლიტიკურ-სამართლებრივი კონცეფციის ატრიბუტია.

საქართველოს მმართველობითმა ორგანოებმა უნდა გაითვალისწინონ გერმანელი სოციოლოგის გერჰარდ შმიდტხენის აზრი: „მოსახლეო-

ბაში მიმდინარე პროცესებზე ყოველდღიურ ინფორმაციას მარტო ის „აზრი“ მინც აქვს, რომ საშუალებას გვაძლევს, რაც შეიძლება ადრე გამოვავლინოთ და ზეგავლენა მოვახდინოთ მოვლენათა მსვლელობაზე, რომელიც არასასურველი მიმართულებით ვითარდება. საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვის შედეგთა გამოკვლევამ შეიძლება შეასრულოს იმ მგრძობიარე ხელსაწყოთა ფუნქცია, რომელიც პოლიტიკურ განგაშს გვაუწყებს“.¹

К. О. НОНИАШВИЛИ

ЗНАЧЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Исторический опыт передовых стран показывает, что без постоянного совершенствования механизма функционирования общественного мнения невозможно дальнейшее развитие демократии. От полноты использования общественного мнения во многом зависит и эффективность управления обществом. Общественное мнение влияет на органы управления, определяет цели и задачи их деятельности.

Знание, которое содержит общественное мнение, является результатом осмысления накопленного социального опыта. Способность компетентного отражения социальной динамики общественному мнению придаёт определённую ценность. Отсюда и вытекает необходимость систематического выявления общественного мнения и оперативного реагирования на него со стороны органов управления.

Общественное мнение может оказать влияние на деятельность должностных лиц, государственных органов. Оно способствует не только повышению эффективности управления, но и его демократизации. Оценки общественного мнения повышают ответственность государственных органов, придают стимул усовершенствованию всего процесса управления.

Исходя из всего вышеизложенного, совершенно очевидна актуальность научного использования общественного мнения на современном этапе развития грузинского государства и общества.

¹ G. Schmidtchen. Die Bebragte Nation, Freiburg, 1951, გვ. 149.

Ի Օ Ր Ի × Է Է Ր Է Է Օ Օ Ր Ծ Է Ա

ԷՔԻ Է ԱՂ ԱՂԷ ԷՂԻՔՂՂՂՂՂՂ

ԷՂՂԷ ԷՕԷՕ ՕՂՂՂՂՂՂՂՂ ՕՕԷԷՂՂՂՂՂՂ ԱՂ ձՂՂՂՂՂՂՂՂ XV-XVI ՕՂՂՂՂՂՂՂՂՂ ԻԷՂՂՂՂՂՂ

լონდონის մերսերտա „Տաճկոս ակտեբի“¹ զբաղվեց Տապուրադեբո
ԸնոբեբՏ ինգլիՏիՏա զա ՔանՏիՏ Տազաճրո Մրոտիերոտոբաոա ՄեՏաՏեբ
XV-XVI ՏաՄոկոնեոա միզնաՏե.

ՔանՏա եՏ իկո ՔալաՔեբիՏ Կազմիրի, ռոմեղմՂՂ Մեմիոլա առա
մարՂո ցերմանիՏ, առամեղ ճիղերլանդեբիՏա զա ՅալՂիՏիՏաՔիրեոիՏ Քա-
լաՔեբի: լիոՄեբեկի, ՔամբոՄրցի, Յրեմենի, ճիցեմեցենի, զեկենՂերի, ցրոնին-
ցենի, զորզրեՏի, ամՏերզամի, ՄՂրեՏի, միղեղՅոՄրցի, ճինանՂի,
փլիրինցենի, ռիցա, ռեկեղի, զերՔի, Քերնազա, ճիՏմարի, ռոՏՂոկի,
ՄՂրալՅոնզի, ցրեիփՏզալզի, ճոՒՅոնզի, Կամբիենի զա ՏՅաՂ².

ՔանՏա առ իկո ճաճարոոա ԿաՔիՂալիՏ ցաերոտիանեբա զա առ Մարմո-
ազցենզա ՏամեՄրնեո ԿորՔորաԸիաՏ³. ՔանՏիՏ զեզաՔալաՔի իկո լիոՄեբեկի,
ՏազԸ մոՔմեղեբզա Մմալլեցի ՏաՏամարոՂո զա լիոՄեբեկիՏ ճաճրեբի աՏ-
րՄղեբզնեն Մամցան ռոլոՏ միՏ Տազաճրո ՕՔերաԸիեբմի.

ինգլիՏիՏա զա ՔանՏաՏ ՄորիՏ Տազաճրո ՄրոտիերոտոբեբՏ ՏափոՄ-
կեղի Բաեյարա զեղարզ I-իՏ մմարոեղեղոբիՏ ճանաՄի (1272-1307), ռո-
Ըա ՔանՏաՏ միանիՂցեՏ ինգլիՏիՏի ՕաճիՏՄոփալի ճաճրոբիՏ Մոփլեբա.

ռիհարզ II-իՏ զրոՏ (1377-1399) Կի ռամզենիմե ՄլիՏ մանզիլՅե
ՄեՄլեղա Մրոտիերոտոբա ՔանՏաՏոան, Յոլոլ 1403 ՄլոՏ զաիՄլո մոլաՔա-
րաԿեբեբի ինգլիՏիՏա զա ՔանՏաՏ ՄորիՏ ՄրոտիերոտոբեբիՏ ալզցենիՏ ՄեՏա-
Տեբ. ՄեոանՏեմեբիՏ մոազարի Մեղեցի իկո միղեղՅոլի ցազաՄլեկեղիլեբա,
րոմ Յոլոլ մոլեղեղա ՄՏամարոՂո մմարԸկեղեղոբաՏ ՅլզաՅե. ՕՄ ինց-

¹ The Acts of Court of the Mercer's Company (1423-1528). – With an Introduction by L. Lyell, assisted by F. D. Watney, Cambridge, 1936.

² Մոա ՏաՄոկոնեոբիՏ Տամարոալի. ցանցիոարեղՅոլի փլոզզալիՏմիՏ ճանա XI-
XIV ՏաՄոկոնեոբՅի, Ղ. II, Օ. զոլլիզիՏ ցամոԸցեմա, ՕՂ., 1962, ցց. 474.

³ Փ. Ղ. Փոլյանճկի. Էկոնոմիճեղա ճրոբեղճի ճրոն. Էոքոա փեոզալիզմա,
Մ., 1954, ցց. 331.

ლისელი მეკობრეების მიერ იქნებოდა რაიმე დატაცებული პრუსიელე-ბისაგან და ჩაიბრუნდნენ ინგლისის რომელიმე ნავსადგურში, ხელისუფ-ლება ვალდებული იყო, საქონელი ჩამოერთმია და გადაეცა იგი პატ-რონისათვის. თუ ისინი ამას არ შეასრულებდნენ, თვითონ უნდა აენაზ-ლაურებინათ ზარალი, ან პირიქით, თუ პრუსიის ქალაქში დაიტაცებდ-ნენ ინგლისურ საქონელს, უნდა დაებრუნებინათ უკან.

ინგლისელები ვაჭრობდნენ ჩრდილოეთ პრუსიაში და ჰანზის ქა-ლაქებში, სადაც ვერ ნახულობდნენ დიდ მოგებას. ამავე დროს მათ არ ჰყავდათ იქ ხელისუფლების წარმომადგენელი. ის მხოლოდ 1391 წელს აირჩიეს, ხოლო 1404 წელს – ჰენრი IV-ის დროს ინგლისელ ვაჭ-რებს, რომლებიც ამ ქვეყნებთან ვაჭრობდნენ, მიეცათ უფლება, გაერჩი-ათ უკმაყოფილება, რომელიც ჩამოვარდებოდა არა მარტო ინგლისელ ვაჭრებს შორის, არამედ ინგლისელებსა და უცხოელებს შორის. შემ-დეგ, 1407 წელს ასეთი პრივილეგია მიანიჭეს ინგლისელ ვაჭრებს ჰო-ლანდიაში, ზელანდიაში, ბრაბანტსა და ფლანდრიაში, 1408 წელს კი – ნორვეგიაში, შვედეთსა და დანიაში⁴.

XII-XIV საუკუნეების მანძილზე ჩრდილოეთის ვაჭრობაში წამყ-ვანი როლი ეკუთვნოდა ჩრდილოეთ გერმანიის ქალაქებს (ლიუბეკი, ჰამბურგი, ბრემენი), რომელნიც მდებარეობდნენ მდინარეების ელბის, ოდერისა და ვეზერის აუზებში. ეს ქალაქები განლაგებული იყო ჩრდი-ლოეთ სკანდინავიასა და სამხრეთ ევროპას შორის, დასავლეთსა (ფლან-დრიისა და ინგლისის ქალაქები) და სლავურ აღმოსავლეთს (ნოვგორო-დი, პოლონეთი) შორის, რაც განაპირობებდა მის საშუაშალო ვაჭრობას.

XIV-XV საუკუნეებში ჰანზის ვაჭრები ეწეოდნენ ბევრეულით ვაჭრობას ნოვგოროდიდან ბრიუგემდე და ლონდონამდე. ისინი ვაჭრობ-დნენ ბევრეულის სხვადასხვა სახეებით (თახვი, ციყვი, კურდღელი, კვერნა, წავი, წაულა, სიასამური). აღმოსავლეთ ბალტიისპირეთში ყი-დულობდნენ დაუმუშავებელ ბევრეულს, რომლის დამუშავებას ახდენდ-ნენ რეველში, დანციგში, ლიუბეკში, ბრიუგეში, კიოლნში⁵.

ჰანზის ვაჭრები წერდნენ საჩივარს ინგლისელთა მიმართ, რო-მელთაც მათი სამი ზომალდი უსამართლოდ დაუპატიმრებიათ და გაუ-ძარცვათ 1404 წლის ივლისში. ჰანზა მოითხოვდა ზარალის ანაზღა-ურებას, რაც შეადგენდა 80337 გირვანქას, 122 შილინგსა და 7 პენსს. ამასთან, 250 კაცი ინგლისელებს ბარბაროსული მეთოდებით ზღვაში დაუხრჩვიათ⁶. აქედან ირკვევა, რომ ინგლისელთა მხრიდან ადგილი

4 У. Кенингем. Рост английской промышленности и торговли в ранний период и средние века, М., 1909, гл. 356.

5 М. П. Лесников. Некоторые вопросы балтийско-нидерландской торговли хлебом в конце XIV – начале XV века. – В кн.: “Средние века”, вып. 7, М., 1955, гл. 62-72.

6 У. Кенингем. Рост английской..., гл. 360.

ჰქონია უსამართლო მოპყრობას ჰანზის ვაჭართა მიმართ.

ჰანზის ვაჭრები ამავე დროს ჩიოდნენ, რომ ინგლისის საბაჟო მოხელეები ორჯერ მეტ გადასახადს ითხოვდა მათგან⁷.

არანაკლებ საინტერესოა ინგლისელთა საჩივარი ჰანზის ქალაქების – ვისმარისა და როსტოკის მიმართ, რომლებმაც გამარცხეს ინგლისური ქალაქების: ნიუკასლის ერთი, ჰალის (ჰულის) ხუთი, იორკის ორი, ლონდონის ორი, კოლჩესტერისა და ნორიჯის, აგრეთვე დანიის გემები.

მიმდინარეობდა მოლაპარაკება ჰანზასა და ელჰარდ IV-ს შორის, რომელიც დასრულდა უტრეხტის უნიის დადებით 1474წ. ჰანზამ აღმოუჩინა დახმარება ელჰარდ IV-ს გრაფ ვარიკის, მარგარიტასა და ლანკასტერების წინააღმდეგ. ამ დახმარებისათვის მეფემ მათ მისცა ფაქტორია ლონდონში, ბოსტონსა და ლინში. გარდა ამისა, გადაუხადა 10 გირვანქა სტერლინგი ჰანზელებს ინგლისელთა მხრიდან უსამართლოდ აკრეფილი ბაჟების ასანაზღაურებლად. ასევე მათ დართო ნება, გაეყიდათ რაინის ღვინო საცალოდ⁸, მაშინ როდესაც უცხოელ ვაჭრებს უფლება არ ჰქონდათ საცალო ვაჭრობისა. მათ უნდა გაეყიდათ მხოლოდ ბითუმად.

ჰანზის ვაჭრებს ბეწვეული შეჰქონდათ ბალტიისპირეთიდან ფლანდრიასა და ინგლისში, კერძოდ ლონდონში. 1417 წელს დანციგიდან ინგლისში გაუგზავნიათ 90 მარკის ღირებულების ბეწვეული⁹, ხოლო ინგლისიდან ჰანზას გაჰქონდა შალი, მაუდი, ტყვია, თაფლი. ლონდონის გარდა, XV საუკუნეში ჰანზელები სავაჭროდ ჩადიოდნენ ბიშოპს-ლინში¹⁰.

ჰანზა, რამდენადაც გაბატონებული იყო ბალტიის ზღვაზე, ერთმანეთთან აკავშირებდა ნოვგოროდსა და დასავლეთ ევროპას.

ნოვგოროდ-ჰანზის ურთიერთობა სათავეს იღებდა XII-XIII საუკუნეებში. 1346 წლის 22 თებერვლის დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ ნოვგოროდში გერმანელ ვაჭრებს უფლება ჰქონდათ, ემოგზაურათ ხომალდით მხოლოდ გარკვეულ ქალაქებში: რიგაში, რეველსა და პერნოვოში. ნოვგოროდის გარდა, ჰანზის ვაჭრებს ამ დროისათვის ვხვდებით ფსკოვში, პოლოცკში, დერპტში, ფელინში, კუნძულ გოტლანდზე. გერმანელ ვაჭრებს უფლება არ ჰქონდათ, შეესყიდათ ნოვგოროდში ცალობით ან ბითუმად მაუდი, სხვადასხვა ქსოვილი ან რუსული წარმოების ბეწვეული. მათ შეეძლოთ მხოლოდ პურის და სხვა პროდუქტების შესყიდვა¹¹.

⁷ У. Кенингем. Рост английской..., გვ. 361.

⁸ იქვე, გვ. 361.

⁹ М. П. Лесников. Некоторые вопросы..., გვ. 92.

¹⁰ Ch. Gross. The Guild Merchant, vol. II, Oxford, 1890, გვ. 156-157.

¹¹ შუა საუკუნეების სამართალი, ტ. II, გვ. 470-471.

ამდენად, თუ 1346 წლის დოკუმენტით ჰანზის ვაჭრებს ეკრძა-
ლებოდათ ნოვგოროდიდან ბეწვეულისა და სხვადასხვა ქსოვილის გა-
ტანა, მოგვიანებით, 1415, 1416, 1424 წლებში მათ უფლება მისცეს,
ეყიდათ ნოვგოროდში ბეწვეული, ცვილი, ხოლო იქ შეჰქონდათ გასა-
ყიდად მარილი, თაფლი, ღვინო და მაუდი. 1450 წელს ნოვგოროდსა
და ჰანზას შორის დაიდო ბოლო სავაჭრო ხელშეკრულება, შემდეგში
კი ნოვგოროდში ჰანზელების ფაქტორია დაიხურა და რუსეთი იწყებს
ბრძოლას ბალტიის ზღვაზე გასვლისა და დასავლეთ ევროპასთან ეკო-
ნომიკური და კულტურული ურთიერთობების დასამყარებლად¹².

რაც შეეხებათ ინგლისელებს, მათ უხდებოდათ ბრძოლა, რათა
დაეცვათ თავიანთი პოზიციები ჰანზის კონკურენციისაგან¹³.

ჰანზის პრივილეგიებს ადასტურებს ცნობები, რომლებიც მოცე-
მულია სტატუტებში¹⁴.

მნიშვნელოვანი მოლაპარაკებანი ჰანზასთან დაიწყო ელუარდ IV-
ის დროს და 1472 წელს მეფის მიერ დამტკიცებულ იქნა უტრეხტის
ტრაქტატი, რომელიც ჰანზას ანიჭებდა ფართო პრივილეგიებს, ხოლო
ინგლისელებს კი არაფერს ჰპირდებოდა. ელუარდ IV წავიდა დათმო-
ბაზე, რაც აიხსნებოდა შემდეგი გარემოებით: როცა 1470 წელს გრაფ-
მა ვარიკმა მიიღო მხარდაჭერა საფრანგეთისაგან დედოფალ მარგარი-
ტასა და ლანკასტერთა სასარგებლოდ, ჰანზის ქალაქებმა საჭიროდ
ცნეს, ჩარეულიყვნენ ინგლისის საშინაო საქმეებში. თუ საფრანგეთის
გავლენა ლონდონში გაბატონდებოდა, მაშინ მათ პრივილეგიებს ბოლო
მოეღებოდა. ამიტომ ისინი დაეხმარნენ ელუარდ IV-ს, რომელიც გად-
მოვიდა რეენსპერეში და არ შეხვედრია წინააღმდეგობა. ჰანზელებმა,
როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მიიღეს სამი ფაქტორია ინგლისში: ფო-
ლადის ეზო ლონდონში, ბოსტონსა და ლინში. ამ შეთანხმებით ჰანზის
ვაჭრებმა მოიპოვეს უდიდესი წარმატება.

ჯერ კიდევ 1466 წლის 9 აპრილის დოკუმენტში ნახსენებია
სთილიარდი – ჰანზელების ფაქტორია ლონდონში¹⁵, რაც უდავოდ
ადასტურებს ინგლისის სავაჭრო ურთიერთობას ჰანზასთან. შემდეგ პე-
რიოდში, ჰენრი VII და ჰენრი VIII დროს ჰანზა სუსტდებოდა, ხოლო
ელისაბედმა მიაყენა უკანასკნელი დარტყმა მათ პრივილეგიებს¹⁶.

¹² Н. А. Казакова. Из истории сношений Новгорода с Ганзей в XV веке. – “Исторические записки”, вып. 28, М., 1949, გვ. 121-126.

¹³ Э. Бааш. История экономического развития Голландии в XVI-XVII вв., М., 1962, გვ. 291.

¹⁴ Statutes of the Realm from Original Records and Authentic Manuscripts, vol. II, L., 1816, გვ. 666.

¹⁵ The Acts of Court of the Mercer’s Company, გვ. 280.

¹⁶ M. Dale. The London Silkwoman in the XV century, Ec. H.R. IV, 1933, გვ. 191.

მერსერთა „საბჭოს აქტების“ საფუძველზე ირკვევა ინგლისისა და ჰანზის სავაჭრო ურთიერთობა 1472-1523 წლებში. განვიხილოთ ეს თანმიმდევრულად.

ინგლისელები აწარმოებდნენ ვაჭრობას ჩრდილოეთის ბაზარზე – პრუსიაში და ჰანზის ქალაქებში. საქონლის მშვიდობიანად ჩამოტანისათვის იყენებდნენ სამხედრო დაცვას. ზოგჯერ არღვევდნენ სანავიგაციო აქტს, უცხოური გემებით (ამ შემთხვევაში ჰოლანდიური – ი. ბ.) საქონლის შემოტანის აკრძალვას ინგლისში.

1472 წლის 15 იანვრის დოკუმენტი ადასტურებს ინგლისელთა ვაჭრობას ჩრდილოეთის ბაზარზე. ვაჭარ-ავანტიურისტთა კრებაზე გამოცხადდა, რომ ინგლისელმა ვაჭრებმა ბოლო ნავიგაციის დროს ჩრდილოეთის ბაზარზე შეისყიდეს საქონელი და სურდათ მისი ჩამოტანის დროს დაექირავებინათ დაცვისათვის ორი გალეონი და ჰოლანდიური გემები, – კვითხულობთ დოკუმენტში¹⁷.

ინგლისელ ვაჭრებს ჰანზელები არაკეთილსინდისიერად ეპყრობოდნენ. იყო ისეთი შემთხვევები, როცა ისინი აპატიმრებდნენ ინგლისურ გემებს. 1473 წლის 1 მაისს კომპანიის კრებაზე განიხილეს საკითხი ჰანზელების მიერ ინგლისური გემების დაპატიმრების შესახებ. კრებაზე გამოცხადდა, რომ დღეს ღამით ჰანზელებმა დააპატიმრეს ორი გალეონი ზელანდიაში, რომელიც დატვირთული იყო სხვადასხვა ვაჭრების საქონლით (შესაძლებელია, არაინგლისელი ვაჭრებისაც – ი. ბ.). კომპანიამ გამოყო გარკვეული პირები, რომლებიც მამასახლისებთან ერთად წავიდოდა ჰანზელების მეთაურთან – ჟერარ კანიზენტთან მოსალაპარაკებლად, რათა მოეწესრიგებინა ეს საქმე.

კომპანიის მიერ წარგზავნილმა პირებმა შეატყობინეს წერილით პასუხი, რომ ისინი იყვნენ ჟერარ კანიზენტთან, ესაუბრნენ მას და აიძულეს იგი, რათა გაეგზავნა კაცი ბრიუგეში ტომას პორტინართან წერილით, რომელშიც აცნობებდა და ითხოვდა, რომ დახმარებოდა, რათა უზრუნველყო ინგლისური საქონლის გამოსხნა აღნიშნული გალეონებიდან.

კომპანია წერილობით ატყობინებდა ჰანზელების მეთაურს: „ყველაფერი გააკეთეთ იმისათვის, რომ მოაწესრიგოთ საქმე იმ პორტინართან, რომელთანაც თქვენ გამონახავთ საერთო ენას. ჩვენ ვიმედოვნებთ, რომ თქვენ გაარკვევთ, რომელი ინგლისური საქონელი არის წაღებული ზომალდებიდან და გვაცნობეთ ამის შესახებ. უნდა უზრუნველყოთ, რომ საქონელი არ გააფუჭონ და არ დააზიანონ“¹⁸.

¹⁷ The Acts of Court of the Mercer's Company, გვ. 65.

¹⁸ იქვე, გვ. 69.

ლოკუმენტიდან ირკვევა, რომ ჰანზელებმა უხეშად დაარღვიეს სავაჭრო ურთიერთობა ინგლისთან და შეიპყრეს მათი გემები. ამ საკითხზე იმსჯელა კომისიამ. გააგზავნეს ნდობით აღჭურვილი პირები ჰანზელების მეთაურთან, დაარწმუნეს იგი თავიანთ სიმართლეში და მოითხოვეს მისგან, მოლაპარაკებოდა პორტინარს (ვინც დააპატიმრა გემები – ი. ბ.) და დაეცვა ინგლისელი ვაჭრების უფლებები და მათი საქონელი.

იმავე წლის მეორე ლოკუმენტში ვკითხულობთ, რომ კომპანიას აცნობეს ხომალდზე არსებული მდგომარეობა. ერთი ხომალდი დაპატიმრებულია ჰანზელების მიერ, მეორე ხომალდი უნდა გასულიყო თემზაზე, მაგრამ ზღვაზე უსიამოვნების გამო (ჰანზელებისაგან თავდასხმის გამო – ი. ბ.) იძულებული იყო, შეეცვალა თავისი კურსი და ჩასულიყო საუთჰემპტონში, სადაც მშვიდობით ჩავიდა, მაგრამ გემის მეპატრონე უცნაურად მოიქცა. საბოლოოდ გადაწყდა, რომ ხომალდი საუთჰემპტონშივე გადმოეტვირთათ. უნდა მოეხდინათ მთელი საქონლის აღწერა, რათა დაედგინათ, დაიკარგა თუ არა რაიმე (საქონელი – ი. ბ.) ხომალდის მეპატრონის მიზეზით. გარდა ამისა, კომპანიის მიერ გაიგზავნა ხალხი საუთჰემპტონში, რათა ეთხოვათ ჯონ პიკერინგისა და ჯონ კოლეტისათვის (გავლენიანი პირები – ი. ბ.), ჩასულიყვნენ მეფესთან ნოტინგემში თხოვნით:

1. მეფეს გაეთავისუფლებინა ისინი ბაჟის – 200 მარკის გადახდისაგან იმ საქონლის გადაზიდვისათვის, რომელიც გაიტანეს უცხოური გემებით;

2. მეფე დახმარებოდა მათ ჰანზელების მიერ შეპყრობილი ხომალდების გამოსსნაში.

იმავე წლის მესამე ლოკუმენტში კი მოცემულია მეფის ინსტრუქციები. აი, რას ვკითხულობთ მასში:

„უნდა ეცნობოს ჰერცოგს, რომ მეფემ იცის ამის შესახებ, რომ ახლახან ერთი ხომალდი, რომელიც ადრე ეკუთვნოდა ფლორენციას, დატვირთულ იქნა ჰერცოგის ტერიტორიაზე ძვირფასი საქონლით, მისი ტიტულის ქვეშ შეიყვანეს და იმყოფება მის სამფლობელოში. ეს გემი იწოდება „ბურგუნდიის“ გალენად“.

„გარდა ამისა, ამ ხომალდმა დატოვა ჰერცოგის ტერიტორიის წყლები. ჰერცოგმა გააფრთხილა ჰანზელები, რომლებიც მის ქვეყანაში იმყოფებოდნენ, რომ ხელი შეეშალათ გემისათვის ცურვაში და მის სამხედრო გემებს არ მოეწყობთ მასთან ბრძოლა ზღვაში“.

„ჰანზელები, გაფრთხილების მიუხედავად, თავს დაესხნენ გემს და შეიპყრეს იგი. შეექმნა საშიშროება ჩვენს და თქვენს ხალხს, რომელთა საქონელი იმყოფებოდა გემზე, ხოლო საქონელი დაიტვირთა თქვენი პასუხისმგებლობით“.

„ეს ჰანზელები იმდენად სულელები და პირდაპირები არიან, რომ მოქმედებენ თავიანთი სიტყვის საწინააღმდეგოდ და ჰერცოგის სურვილის წინააღმდეგ“.

უნდა ეცნობოს ჰერცოგს, შეთანხმების თანახმად (მეფესთან – ი. ბ.), რომ ის საქონელი, რომელიც ხელში ჩაიგდეს სამხედრო გეგმებმა ან ზღვის მეკობრეებმა და გადმოტვირთულ იქნა ორივეს ქვეყანაში, დაუყოვნებლივ უნდა იქნენ დაპატიმრებული და საქონელი უნდა დაუბრუნდეს კანონიერ მფლობელებს. თუ ჰანზელები წაიყვანდნენ გალეონს თავის მიწებზე და იქ გადმოტვირთავდნენ, მაშინ ჰერცოგმა აიძულოს ჰანზელები, რათა გადაუხადონ რეპარაცია საქონლის მფლობელებისათვის. ჰერცოგის გადაწყვეტილება უნდა ეცნობებინათ მეფისათვის¹⁹.

ასევე საყურადღებოა 1480 წლის დოკუმენტი, რომელიც გვაძლევს ცნობებს ჰანზელების მიერ ინგლისელ ვაჭართა შევიწროებაზე, რის გამოც ინგლისელმა ვაჭრებმა იჩივეს ედუარდ IV-თან.

დოკუმენტის მიხედვით, ორი მამასახლისი მივიდა გრინვიჩში მეფესთან და მოახსენა იმის შესახებ, რომ ჰანზელები ყიდულობდნენ დიდი რაოდენობით აბრეშუმის ქსოვილს ინგლისელი ვაჭრების საზიანოდ (ე. ი. ისინი მათ ართმევდნენ საქონელს და უწევდნენ კონკურენციას – ი. ბ.). ინგლისში ჰანზელები სარგებლობდნენ მეტი უფლებებითა და თავისუფლებით, ხოლო მათ ქვეყანაში მეფის ვაჭრებს კი არ ჰქონდათ უფლება, გაეკეთებინათ რაიმე (ეყიდათ იმაზე მეტი საქონელი – ი. ბ.) გარდა იმისა, რაზეც საბაჟო ხელისუფლება მათ ნებას რთავდა. როდესაც მეფემ მოისმინა ვაჭართა საჩივარი, ამის შემდეგ მისმა აღმატებულებამ ითხოვა, რომ ვაჭრებს შეეღებინათ თავიანთი წინადადებები. ამისათვის კრებამ აირჩია 4 ნდობით აღჭურვილი პიროვნება: ნიკოლას ოლვინი, ჰიუ ბრაუნი, ნიკოლას მორტონი, ჯონ პიკერინგი, – რომელთაც დაევალებათ ვაჭართა მოთხოვნების შედგენა²⁰.

ამრიგად, ირკვევა, რომ ჰანზელები ავიწროებდნენ ინგლისელებს ზღვის იქეთ ბაზრობაზე, სადაც ისინი ახდენდნენ უფრო მეტი რაოდენობით აბრეშუმის ქსოვილის შესყიდვას, ვიდრე ინგლისელი ვაჭრები. ისინი გამოთქვამდნენ უკმაყოფილებას, რომ ჰანზელი ვაჭრები სარგებლობდნენ ინგლისში მეტი უფლებებით, ხოლო ინგლისელებს კი ზღუდავდნენ. ედუარდ IV-მ მხარი დაუჭირა ინგლისელი ვაჭრების მოთხოვნებს, რადგან მის ინტერესებში შედიოდა ინგლისის ვაჭრობის განვითარება და ამიტომ დაავალა მათ, შეეღებინათ მოთხოვნები, რომელიც დაიცავდა ინგლისელ ვაჭართა ინტერესებს და კონკურენციას გაუწევდა ჰანზელ ვაჭრებს.

¹⁹ The Acts of Court of the Mercer's Company, გვ. 69.

²⁰ იქვე, გვ. 137.

ამავე დროს, ინგლისელ ვაჭრებს ეკრძალებოდათ არაკეთილსინდისიერი დამოკიდებულება უცხოელ ვაჭრებთან – ჰანზელებთან. ამ მხრივ, საინტერესოა 1480 წლის დოკუმენტი:

„1480 წლის 16 მაისს ვაჭარ-ავანტიურისტთა კრებაზე გამოცხადდა, რომ ჩვენი მოქმედებით უკმაყოფილო არის კანცლერი, რადგან ჩვენ არ ვაძლევთ ზუსტ ინფორმაციას (გადასახადის გადახდის შესახებ – ი. ბ.) და გამოაგზავნა ჩვენთან ორი კლერკი თავისი კანცელარიიდან დავალებით, რომ მათ კანცლერისათვის გაეგზავნათ სია და ეთხოვათ პატიება, წინააღმდეგ შემთხვევაში დანიშნავდა კომისიას, რომელიც გამოიტანდა განაჩენს ჩვენს წინააღმდეგ“.

შემდეგ წაიკითხეს იმ დავალიანებულ პირთა სია, რომელიც უნდა წარედგინათ ხაზინაში. ასევე გამოცხადდა, რომ ყოველმა ვაჭარმა, რომელმაც მიიღო პატიება (ვალის, სუბსიდიის გადახდის თაობაზე მეფის მიმართ), უნდა დადოს შემდეგი ფიცი: „შენ ფიცს დებ, რომ თავს შეიკავებ ცუდი საქციელისაგან, როგორც იყო წარსულში და შენ არ აიძულებ არავის ჰანზელებისაგან იყიდოს დიდი რაოდენობით საქონელი აქ (ინგლისში – ი. ბ.), ვიდრე თქვენ იყიდით მისგან“.²¹

ამრიგად, იმისათვის, რომ ინგლისის ვაჭრობას ჰქონოდა სწორი ორგანიზება, ვაჭრებს რომ არ ენახათ ზარალი და ჰყოლოდათ მუდმივი მყიდველი, ამისათვის ინგლისელ ვაჭრებს არ უნდა დაერღვიათ ვაჭრობის წესები ჰანზელებთან, თავი უნდა შეეკავებინათ ცუდი საქციელისაგან (მათი საქონლის დაწუნება, დაზიანება – ი. ბ.), აჯანყების მცდელობისაგან მათ წინააღმდეგ და დაეცვათ ყიდვა-გაყიდვის ნორმები; არ უნდა აეძულებინათ ჰანზელები, რომ ეყიდათ უფრო მეტი რაოდენობით ინგლისელთა საქონელი, ვიდრე ისინი იყიდდნენ მათგან. ყოველივე ამას ლონდონის ვაჭარ-ავანტიურისტთა კომპანია ასორციელებდა ქვეყნის სავაჭრო ინტერესებიდან გამომდინარე.

1484 წელს აკრძალული იყო ვაჭრობა ჰანზასთან ორდონანსის ძალით. ვინც მას დაარღვევდა, გადაიხდიდა ჯარიმას²², ხოლო 1489 წელს ინგლისელი ვაჭრები ჩანან ჩრდილოეთის ბაზარზე პრუსიაში და ჰანზის ქალაქებში.

1489 წლის 25 თებერვლის დოკუმენტში საუბარია იმის შესახებ, რომ ინგლისური გემები დაბრუნდნენ ბოლო ჩრდილოეთის ბაზრიდან²³. იმავე წლის მეორე დოკუმენტი გადმოგვცემს, რომ აღმოსავლეთის და ჩრდილოეთის ბაზარზე დანიშნულ გემებს, ასევე ზელანდიიდან

²¹ The Acts of Court of the Mercer's Company, გვ. 138.

²² იქვე, გვ. 158.

²³ იქვე, გვ. 202.

დაბრუნებულ გემებს უნდა ჰქონოდათ კონდუიტი²⁴, რაც ადასტურებს ინგლისელთა ვაჭრობას ჩრდილოეთის ბაზარზე ჰანზასთან.

ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ ჩრდილოეთის ბაზარზე ლონდონის ვაჭარ-ავანტიურისტთა გამგზავრება დიდ სიძნელეებთან იყო დაკავშირებული, ვინაიდან ხშირად მტერი დათარეშობდა იმ ადგილებში, ამიტომ ავანტიურისტები აღნიშნულ პრობლემაზე მსჯელობდნენ სპეციალურად მოწვეულ კრებაზე. სწორედ აღნიშნულ საკითხზე მოიწვიეს 1490 წლის დეკემბერში ვაჭარ-ავანტიურისტთა კომპანიის საერთო კრება, სადაც გამოაცხადეს, რომ მათი სამი გემი: „ჟოფრე გობჰემი“, „გრიფიტი“ და „პასტრიცია“ – მიემგზავრება ჩრდილოეთ ბაზარზე, მაგრამ საეჭვოა მათი უსაფრთხოება იმის გამო, რომ დათარეშობს მტერი, განსაკუთრებით შლიუზებში (ნიდერლანდებში – ი. ბ.). ამიტომ უნდა ემსჯელოთ, როგორ მოქცეულიყვნენ.

გადაწყდა, რომ კომპანიის რწმუნებულები, რომლებიც დანიშნეს ამ სამ გემზე, მეორე დღეს უნდა მოთათბირებოდა გემის მეპატრონეებს და მეხაზინეებს იმის შესახებ, რომ ეწარმოებინა მოლაპარაკება იმ ხალხთან, ვინც ითხოვდა სადაზღვევო გადასახადის გადახდას ყოველი ფუთის ფრახტზე 10 პენსი ვერცხლის ოდენობით. თუ კომპანია თანახმა იქნებოდა, მაშინ საჭირო იყო, დაედოთ ახალი პირობა: მიეცათ მათთვის მეტი ხალხი გემების დასაცავად და გაედიდებინათ სადაზღვევო გადასახადი 12 პენსის ოდენობით ყოველი ფუთის ფრახტზე²⁵.

გამოდის, რომ ვაჭრები მზად იყვნენ გადაეხადათ მეტი ოდენობით სადაზღვევო გადასახადი და აგრეთვე ითხოვდნენ გემების დაცვის გაძლიერებას (მეტი ადამიანის გამოყოფას გემების დასაცავად – ი. ბ.) ჩრდილოეთის ბაზარზე მათი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად.

ზოგიერთ შემთხვევაში ინგლისელ ვაჭრებს დავალიანება რჩებოდათ ჩრდილოეთის ბაზარზე წასვლის შემდეგ. სწორედ ამის შესახებ არის საუბარი 1490 წლის 5 მაისის დოკუმენტში, საიდანაც ირკვევა, რომ შემოწმების შედეგად გამოვლინდა დავალიანებული ვაჭრები, რომელთაც დარჩენიათ ვალი 1487 წელს სინკსონის ბაზარზე და 1489 წელს ჩრდილოეთის ბაზარზე წასვლის შემდეგ.

დავალიანებულ პირთა შორის მოხსენიებული არიან რკინა-კავეულით მოვაჭრენი რიჩარდ უინტერი, თომას ბილსდონი და ფილიპ ბოლი, ასევე ტყავით მოვაჭრე ჯონ ჰასმერი, რომლის ვალი შეადგენდა 13 გირვანქა სტერლინგს²⁶.

²⁴ The Acts of Court of the Mercer's Company, გვ. 199.

²⁵ იქვე, გვ. 209.

²⁶ იქვე, გვ. 208-210.

გამოდის, რომ ინგლისელი ვაჭრები ზოგჯერ არაკეთილსინდისიერად იხდიდნენ საბაჟო გადასახადს, რის გამოც რჩებოდათ დავალიანება. გარდა ამისა, ისიც ირკვევა, რომ მათ მაუდის გარდა ვაჭქონდათ ტყავი და რკინა-კავეულიც.

ჩრდილოეთის ბაზარზე გამგზავრება ვაჭრებს ცოტა თანხა როდი უჯდებოდათ. მაგალითად, 1491 წლის 11 იანვრის დოკუმენტიდან ჩანს, თუ რა დიდი დაბეგვრა მოელოდა იმ ვაჭრების საქონელს, რომელიც ჩამოიტანეს გემებმა ბოლო ნაოსნობის შედეგად ჩრდილოეთის ბაზრობიდან. ეს ნაოსნობა მათ დაუჯდათ დაახლოებით 12-13 ათასი გირვანქა სტერლინგი²⁷.

იმისათვის, რომ ნაოსნობის ხარჯები დაეფარათ, კომპანია ითხოვდა, რათა გაედიდებინათ საბაჟო გადასახადი მათ მიერ ჩამოტანილ საქონელზე, რაზეც უარს ვერ ეტყოდნენ ვაჭრებს.

ინგლისისა და ჰანზის სავაჭრო ურთიერთობებს ასახავს 1493 წლის 14, 15 და 17 ოქტომბრის დოკუმენტები, საიდანაც ჩანს, რომ ჰანზელები ავიწროებდნენ ინგლისელ ვაჭრებს, რისი შედეგიც იყო ინგლისელთა პროტესტი და ამბოხება.

1493 წლის 14 ოქტომბრის ვაჭარ-ავანტიურისტთა კრებაზე გამოცხადდა, რომ ჰანზელები ქირაობენ და ტვირთავენ გემებს მაუდით და სხვა ქსოვილებით, ემზადებიან თავიანთ ქვეყნებში გასამგზავრებლად და რომ მათ შორის არიან ისეთი ვაჭრები, რომელთაც მეფემ ახლახან არა მარტო აუკრძალა, არამედ თვითონ მათ დაივალეს, რომ არ გაიტანდნენ არავითარ საქონელს ინგლისიდან რომის იმპერატორისა და ბურგუნდიის ჰერცოგის მიწებზე (საკითხი ეხება ვაჭრობის აკრძალვას ბურგუნდიის ჰერცოგის მიწებზე – ი. ბ.) და არც იქიდან შემოიტანდნენ საქონელს. მაშინ ჩვენმა (ინგლისელმა – ი. ბ.) ვაჭრებმა გადაწყვიტეს, რომ მათაც (უცხოელებთან თანაბრად – ი. ბ.) აქვთ უფლება, დატვირთონ გემებზე თავიანთი საქონელი, მიჰყიდონ ან იყიდონ ჰანზელებისაგან საქონელი და დადონ სავაჭრო შეთანხმება მათთან. გარდა ამისა, კრებაზე გამოცხადდა, რომ სტივენ ბული (ვაჭარი – ი. ბ.) აპირებდა წასვლას თავისი გემებით ჰანზელებთან ერთად და ითხოვდა ნებას, თუ შეიძლებოდა, მასაც დაეტვირთა გემები²⁸.

დოკუმენტიდან არ ჩანს, რა პასუხი მიიღეს ინგლისელმა ვაჭრებმა და სტივენ ბულიმ ჰანზელებთან ერთად გემების საქონლით დატვირთვისა და ზღვისიქით გამგზავრების შესახებ. ერთი რამ კი ცხადია, რომ ინგლისელი ვაჭრები პროტესტს გამოთქამდნენ ჰანზე-

²⁷ The Acts of Court of the Mercer's Company, გვ. 223.

²⁸ იქვე, გვ. 587.

ლების მიმართ, რომლებსაც ყოველგვარი ნებართვის გარეშე გაჰქონდათ საქონელი გასაყიდად ბურგუნდიის ჰერცოგის მიწებზე (აკრძალულ მიწებზე – ი. ბ.).

ინგლისელ ვაჭართა უკმაყოფილება ჰანზელი ვაჭრების მიმართ იმდენად დიდი იყო, რომ ზოგჯერ ის შეიარაღებულ ამბოხებაშიც კი გადაზრდილა. ამას ადასტურებს 15 ოქტომბრის დოკუმენტი.

1493 წლის 15 ოქტომბერს ცნობილი გახდა, რომ დილით მოხდა დიდი აჯანყება ჰანზელების წინააღმდეგ. ამ აჯანყებას უფრო მძიმე შედეგები მოჰყვებოდა, ქალაქის მერსა და მალალ პირებს რომ არ შეეჩერებინათ იგი. გადაწყდა, რომ მერს, ოლდერმენს და შერიფს უნდა ხლებოდა 12 შეიარაღებული კაცი (დაცვა – ი. ბ.), რათა უზრუნველყოთ სიტიში მშვიდობა და წესრიგი.

იმავე დღეს, შუადღეზე ილდ ჰოლში მერთან და ოლდერმენტან გამომახებულ იქნა ყველა კორპორაციის მამასახლისი კონეტაბლებთან ერთად და მოითხოვეს მათგან ქალაქში მშვიდობის დაცვა. სახლშიც კი არ უნდა გაეჩერებინათ არც ერთი კაცი თავისი მსახურისა, რომელზეც მათ უნდა ეგოთ პასუხი და უნდა ეკისრათ მშვიდობის დაცვა. მამასახლისებსა და სხვა პირებს გამოეყოთ დაცვა, რომელიც დარჩებოდა ოლდერმენტან დანიშნულ დროს მორიგედ²⁹.

როგორც ირკვევა, უცხოელებთან აჯანყების და ქალაქში უწყესრიგობის თავიდან აცილებისა და მშვიდობის დაცვის მიზნით გამოიყო დაცვა. მიუხედავად ამისა, ინგლისელთა მხრივ მაინც ჰქონდა ადგილი აჯანყების მოწყობის მცდელობას ჰანზელების წინააღმდეგ, რასაც ადასტურებს 1493 წლის 17 ოქტომბრის დოკუმენტი. აი, რას ვკითხულობთ დოკუმენტში: მამასახლისებმა ჯონ ბრაუნმა, უარდმა და ოლდერმენტმა რობერტ ტეიტმა, მერის რჩევით, გუშინ ლორდ-კანცლერებს მოახსენეს იმ პირების ქცევის შესახებ, რომელთაც დააპირეს დიდი აჯანყების მოწყობა ჰანზელების წინააღმდეგ. ქალაქის უსაფრთხოების და აჯანყების თავიდან აშორების მიზნით დანიშნული იქნა ლამის დაცვა.

მოისმინა რა ყოველივე ამის შესახებ, მილორდ-კანცლერი დარჩა კმაყოფილი. ამის შემდეგ ჩვენ (ვაჭრებმა – ი. ბ.) მივაწოდეთ მას იდეა იმის შესახებ, რომ წავიღებდით საქონელს გემებით ჰანზელებთან ერთად. ეს მოგვიტანდა დიდ მოგებასა და სარგებლობას, მაგრამ მილორდ-კანცლერმა არ გვირჩია ჰანზელებთან ერთად საქონლის წაღება. გარდა ამისა, ჩვენს შორის იყო აზრთა სხვადასხვაობა. ზოგიერთი ამბობდა, რომ არც ერთ ინგლისელს არ ჰქონდა ლიცენზია ვაჭრობაზე, მაშინ, როდესაც ჩვენ ვაღდებული ვიყავით, დავმორჩილებოდით მეფის ყველა ბრძანებას, ხოლო უცხოელები მოქმედებდნენ პირიქით და მიიღებენ

²⁹ The Acts of Court of the Mercer's Company, გვ. 590.

მოგებას. მათ შეისყიდეს დიდი რაოდენობის მაუდის ქსოვილები და აპირებენ გაიტანონ იგი თავიანთ ქვეყნებში, რაც იქნება მეფის ყველა ბრძანების დარღვევა და ზარალის მომტანი ქვეყნისათვის. გარდა ამისა, ნათქვამი იყო, რომ ჰანზელები უკვე ტვირთავენ მაუდს საფრანგეთში შესატანად, ხოლო ნაწილს – ბურგუნდიის ჰერცოგის ტერიტორიაზე. ჩვენ უნდა გამოვნახოთ ზომები ამის წინააღმდეგ.

გადაწყდა, რომ კომპანიას უნდა გაეტარებინა ზომები მდგომარეობის გამოსასწორებლად და მოეხსენებინა შემდეგ შედეგები მერისათვის, ხოლო მერს ეცნობებინა ყოველივე კანცლერისათვის³⁰.

ზემოთ მოყვანილ დოკუმენტში საუბარია ისევ ჰანზელების წინააღმდეგ აჯანყების მოწყობის მცდელობის შესახებ, რისთვისაც კომპანიამ გამოყო ღამის დაცვა. დოკუმენტში არის ასევე ცნობა იმის შესახებ, რომ ჰანზელები არღვევდნენ მეფის ბრძანებას და გაჰქონდათ საქონელი საფრანგეთში და ბურგუნდიის ჰერცოგის მიწებზე, რის შესახებაც ჩიოდნენ ინგლისელი ვაჭრები. ისინი მოითხოვდნენ, რომ აკრძალვა უნდა შეხებოდა უცხოელ ვაჭრებსაც. თუ ამას არ განახორციელებდნენ, მაშინ ინგლისელი ვაჭრები ჩავარდებოდნენ ზარალში.

1494 წელს, როცა პოლიტიკური მიზეზების გამო, რომელთა შორის მთავარი იყო მთავრობის მხარდაჭერა ჰენრი VII ტიუდორის წინააღმდეგ იორკთა დინასტიის ფეოდალური ჯგუფისადმი, ვაჭრობა ინგლისსა და ნიდერლანდებს შორის დაირღვა. ნიდერლანდებიდან და გერმანული მიწებიდან ინგლისის ბაზარზე საქონლის ერთადერთ შემოტანად რჩებოდნენ ჰანზელები, რომლებმაც ხელიდან არ გაუშვეს ხელსაყრელი მომენტი გამდიდრებისათვის და ამიტომაც ეწეოდნენ ამ დროს გაცხოველებულ ვაჭრობას ინგლისთან, არ ერიდებოდნენ მეფის ბრძანების დარღვევას, ინგლისელი ვაჭრების ზარალში ჩაგდებასაც კი.

ინგლისისათვის თეთრეულის ძირითადი მიმწოდებლები იყვნენ ჰანზელები, რასაც ადასტურებს 1502 წლის 7 დეკემბრის დოკუმენტი. ვაჭარ-აევანტიურისტთა კომპანიამ დაადგინა, რომ იმ შემთხვევაში, თუ ადგილი ექნებოდა ომს ინგლისსა და ჰანზას შორის, მაშინ თეთრეულის ქსოვილი (ბატისტი, მაქმანი – ი. ბ.) დროებით არ შემოვიდოდა სთილიარდში, ხოლო ქსოვილის მზომავს (ეს ვაჭართა ერთადერთი თანამდებობა იყო ლონდონში – ი. ბ.), რომელსაც ყოველწლიურად უხდიდნენ 16 გირვანქა სტერლინგს, ახლა გადაუხდიდნენ ნაკლებს 4 პენსის ოდენობით³¹, ვინაიდან არ იქნებოდა თეთრეულით ვაჭრობა.

ზოგიერთ შემთხვევაში ჰანზის ვაჭრები საჩივარს აღძრავდნენ ინგლისელი ვაჭრების მიმართ, ვინაიდან ქსოვილის მზომავი უხეშად არღ-

³⁰ The Acts of Court of the Mercer's Company, გვ. 590.

³¹ იქვე, გვ. 259.

ვევდა ვაჭრობის წესებს და ჰანზელი ვაჭრები ზარალდებოდნენ. აი, რას ვკითხულობთ 1508 წლის 12 აგვისტოს დოკუმენტში: ჰანზელები უჩინოდნენ ჯონ გუსს – ქსოვილის მზომავს, თან მოიტანეს საჩივარი, რომელიც წაკითხულ იქნა კრებაზე. ამ საჩივრის თანახმად, ჯონ გუსს ჰქონია ყალბი საზომი, რითაც მან ერთხელ გაზომა ქსოვილი და მოიპარა 3 გირვანქა, 13 შილინგი და 8 პენსი (ე. ი. ამ ღირებულების ქსოვილი – ი. ბ.). ამ საჩივარში მოცემულია მოთხოვნა, გაათავისუფლონ იგი თანამდებობიდან, რომელიც მას ეკავა 7 წლის მანძილზე (ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა ზარალს მიაყენებდა ის მყიდველს ამ 7 წლის მანძილზე, თუ ყოველთვის ასეთი ყალბი საზომით ზომავდა – ი. ბ.). კრებამ დაადგინა, რომ ჯონ გუსი (ქსოვილის მზომავი – ი. ბ.) გაეთავისუფლებინათ თანამდებობიდან და დალოდებოდნენ შემდეგ განკარგულებას³², სანამ არ დანიშნავდნენ ახალ პიროვნებას აღნიშნულ თანამდებობაზე.

როგორც ირკვევა, ჰანზასა და ინგლისს შორის ვაჭრობა არ ყოფილა რეგულარული ხასიათის, ზოგჯერ ის წყდებოდა, რაც დაკავშირებული იყო მათ შორის გამწვავებულ პოლიტიკურ ვითარებასთან.

1509 წლიდან ჩანს ინგლისსა და ჰანზას შორის სავაჭრო ურთიერთობა, რასაც ადასტურებს 1509 წლის დოკუმენტი, რომელშიც არის ცნობები მათ შორის საქონლის ფასებზე სავაჭრო მოლაპარაკების წარმოების შესახებ.

1509 წლის 17 დეკემბერს შედგა მამასახლისთა დამხმარეების კრება. აქ გამოცხადდა, რომ მამასახლისს სურს გაიგოს კომპანიის აზრი, არის თუ არა საჭირო მოლაპარაკება კომპანიის წევრებთან და კალეს მერთან იმის თაობაზე, თუ რამდენი გადაუხადონ გერმანელ ვაჭრებს (ე. ი. როგორ ფასებში იყიდონ საქონელი მათგან – ი. ბ.). კომპანიამ გადაწყვიტა, რომ მამასახლისები უნდა მოლაპარაკებოდნენ კალეს მერს – ბატონ ტეიტომს გერმანელების საქონლის ფასების შესახებ და წარედგინათ თავიანთი მოთხოვნების ყველა პუნქტი წერილობით, შემდეგ უნდა განეხილათ ის ავანტიურისტთა კრებაზე და შეთანხმებულიყვნენ ერთიან მოქმედებაზე³³.

დოკუმენტი გვაუწყებს, რომ გერმანელ (ჰანზელ) ვაჭრებთან მიმდინარეობდა მოლაპარაკება გასაყიდი საქონლის ფასების შესახებ. როგორც ირკვევა, მოლაპარაკებაში მონაწილეობას იღებდა კალეს მერიც (შესაძლებელია, ის შუამდგომლობდა ჰანზელ ვაჭრებს ინგლისელებთან – ი. ბ.). საბოლოოდ, კომპანიასთან ერთად ვაჭრები უნდა შეთანხმებულიყვნენ ერთიან ფასზე.

³² The Acts of Court of the Mercer's Company, გვ. 316.

³³ იქვე, გვ. 345.

1551 წელს ვაჭარი-ავანტიურისტები მოითხოვდნენ საიდუმლო საბჭოსაგან, რომ რადგან ჰანზელები ბოროტად იყენებდნენ თავიანთ პრივილეგიებს, ამიტომ უნდა ჩამოერთმიათ მათთვის უფლებები. დიდი მსჯელობის შემდეგ მათ ჩამოერთვათ პრივილეგია და ჩააყენეს ისეთივე მდგომარეობაში, როგორც სხვა უცხოელი ვაჭრები³⁴.

XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან ჰანზა კარგავს თავის წინანდელ უფლებებს ინგლისის საგარეო ბაზარზე. ელჟარდ VI-მ (1547-1553) ჩამოართვა ჰანზას თავისი პრივილეგიები 1552 წელს.

გერმანული ქალაქების ჰანზის კავშირი 1590 წელს ჩიოდა, რომ ინგლისის მიერ ე. წ. „უძლეველი არმადის“ დამარცხების შემდეგ (1588წ.) ინგლისი არა მარტო გერმანიაში, არამედ თითქმის ყველა ქრისტიანულ ქვეყანაში ამყარებს თავის უფლებებს და ხელში იღებს მთელ ვაჭრობას და მოგებას.

პ. შჩეგოლევის მიხედვით, 1578წ. ლონდონში ჰანზელების „ფოლადის ეზო“ დაიხურა³⁵, ხოლო სხვა მეცნიერები: მ. სობოლევი³⁶ და ა. მორტონი³⁷ ამტკიცებენ, რომ ინგლისელ და ჰანზელ ვაჭრებს შორის ბრძოლა დასრულდა ამ უკანასკნელთა გაძევებით ლონდონიდან. უკანასკნელი დარტყმა მათ მიაყენა დელოფალმა ელისაბედმა 1598 წელს, როდესაც დაიხურა მათი „ფოლადის ეზო“.

ამრიგად, მერსერთა „საბჭოს აქტების“ საფუძველზე შეიძლება წარმოვიდგინოთ სავაჭრო ურთიერთობა ჰანზასა და ინგლისს შორის ლონდონის მაგალითზე.

როგორც ირკვევა, 1403 წელს მიმდინარეობდა მოლაპარაკება გერმანიისა და ინგლისის ვაჭრებს შორის. თუ ადგილი ექნებოდა საქონლის მიტაცებას რომელიმეს მხრივ, მაშინ ისინი ვალდებული იყვნენ ან დაებრუნებინათ საქონელი, ან აენაზღაურებინათ ზარალი.

ხოლო 1472 წელს მოლაპარაკება ელჟარდ IV-სა და ჰანზას შორის დასრულდა უტრეხტის ტრაქტატის დადებით, რომელიც ფართო პრივილეგიებს ანიჭებდა ჰანზელებს. მათ მიიღეს სამი ფაქტორია ინგლისში: ფოლადის ეზო ლონდონში, ბოსტონსა და ლინში.

ჰანზის ვაჭრები უხეშად არღვევდნენ სავაჭრო პირობებს ინგლისელებთან, რაც გამოიხატებოდა მათ მიერ ინგლისური გემების დაპატიმრებაში (1473წ.), ვაჭრების შევიწროებაში (1480წ.), გემების უნებართვოდ საქონლით დატვირთვაში (1493წ.), უსამართლო საბაჟო გადასახადების დაწესებაში და ა.შ.

³⁴ У. Кенингем. Рост английской..., გვ. 421.

³⁵ П. П. Щеголев. Очерки из истории Западной Европы XVI-XVIIвв., М., 1938, გვ. 264.

³⁶ М. Н. Соболев. Очерки из истории всемирной торговли в связи с развитием экономической жизни, М., 1902, გვ. 58.

³⁷ А. Л. Мортон. История Англии, М., 1950, გვ. 174.

ინგლისელი ვაჭრები ამის გამო გამოთქვამდნენ უკმაყოფილებას გერმანელი ვაჭრების მიმართ და, უფრო მეტიც, ადგილი ჰქონდა აჯანყების მოწყობის მცდელობას მათ წინააღმდეგ (1493წ.).

ირაკვეა ისიც, რომ 1494 წელს დაირღვა ინგლისსა და ბურგუნდიას შორის სავაჭრო ურთიერთობა პოლიტიკური ურთიერთობების გამწვავებასთან ერთად და ნიდერლანდებიდან და გერმანული მიწებიდან საქონლის ერთადერთი შემომტანი ჰანზელები იყვნენ.

ჰანზას საერთოდ ინგლისში შემოჰქონდა უმეტესად თეთრი ბატისტი (თეთრეული), ბეწვეული, ხოლო ინგლისიდან გაჰქონდა შალი, მაუდი, ტყვია, თაფლი.

ჰანზის პრივილეგიები შესუსტდა ჰენრი VII (1485-1509) და ჰენრი VIII (1509-1547) ეპოქაში, ხოლო დედოფალმა ელისაბედმა ბოლო მოუღო მათ ვაჭრობას ინგლისში და დახურა მათი ფაქტორიები.

ამრიგად, XV საუკუნეში ინგლისელ ვაჭართა მისწრაფება, რათა თვითონ, და არა უცხოელების საშუალებით, ეწარმოებინათ ვაჭრობა საშინაო და საგარეო ბაზარზე, XVI საუკუნეში დასრულდა ჰანზელების გაძევებით საშინაო და საგარეო ბაზრებიდან და ინგლისელ ვაჭართა სრული გამარჯვებით.

**ТОРГОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ АНГЛИИ С ГАНЗОЙ НА
РУБЕЖЕ XV-XVI ВЕКОВ**

В статье освещены торговые отношения Англии с Ганзой на рубеже XV-XVI веков по материалам "Актов" совета лондонских мерсеров.

Торговые сношения между Англией и Ганзой берут начало со времён правления короля Эдуарда I (1272-1307гг.), когда Ганза получила право свободной торговли в Англии. Как выясняется, торговля Англии с Ганзой не носила регулярный характер. Иногда она прерывалась, что было связано с обострением политической обстановки. По данным "Актов" прослеживается ведение торговых операций в 1403, 1472, 1473, 1480, 1493, 1494 годах.

Ганза начала терять свои привилегии в период правления Генриха VII (1485-1509гг.) и в эпоху его преемника Генриха VIII (1509-1547гг.), а во времена Елизаветы I (1558-1603гг.) Ганза и вовсе прекратила свою торговую деятельность в Англии. В конечном итоге, стремление английских купцов монополизировать внутреннюю и внешнюю торговлю закончилось изгнанием ганзейцев и полной победой англичан.

ΑΑΑΙΕΘ αϊ αöÀ

ΟΑΘΑΘΕΑΑΕΪ Ϊ ΑΑ ΑΥÜ-ΕΘΑΕ ΕΕΘ ÖΘΕΕΑΘΕΪ ΑΕΘ ΑΪ ΑΕΑΘΕΕ ΟΑΕΕΕαΕ 1919 ΒΑΕ Ö

1918 წლის 26 მაისს საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ მიიღო დამოუკიდებლობის აქტი, რომლის ძალითაც ქართული პოლიტიკური პარტიების კოალიციის საფუძველზე შექმნილ ამ ორგანოს მიენიჭა სახელმწიფოებრივი ფუნქციები; ჩამოყალიბდა კოალიციური მთავრობა, შეიქმნა დამოუკიდებელი დიპლომატიური სამსახური. საქართველოს დამოუკიდებლობის დეკლარაციის მიღება და მეტროპოლიასთან სახელმწიფოებრივი კავშირების გაწყვეტა არ წარმოადგენდა შემთხვევითობას. ეს მოვლენა, შეიძლება ითქვას, წინასწარ იყო განსაზღვრული პროცესთა ისტორიული მდინარებით. მაგრამ ისტორიული კანონზომიერების რეალიზაციის ეს აქტი, თავისთავად, ბევრს არაფერს ნიშნავდა 1918-1919 წლების კონკრეტულ ვითარებაში შექმნილი საერთაშორისო კონიუნქტურისათვის. საჭირო იყო ამ კონიუნქტურის ფარგლებში საქართველოს სუვერენული პოლიტიკური არსებობის უზრუნველყოფა. უფრო კონკრეტულად რომ ვთქვათ, აუცილებელი იყო სტრატეგიული საერთაშორისო გარანტიებით უზრუნველყოფილი დამოუკიდებლობა. ამასთან, არსებობდა ამგვარი გარანტირების ორი ურთიერთგამომრიცხავი მექანიზმი – საერთაშორისო ცნობა ან მანდატირება-პროტექტორატის რეჟიმი. 1919 წლის პირველ ნახევარში განვითარებულმა მოვლენებმა საქართველოს პოლიტიკური არსებობა ამ უკანასკნელთან დააკავშირეს. პარიზის საზავო კონფერენციაზე (გაიხსნა 1919 წლის 18 იანვარს) მიმდინარე დიპლომატიური პროცესის ფარგლებში, 1919 წლის მარტი-ივნისში შეიქმნა ამიერკავკასიაში პროიტალიური გეოპოლიტიკური ბლოკის ჩამოყალიბების პროექტი. სტრატეგიულ ნაწილში პროექტი ითვალისწინებდა საქართველოსა და აზერბაიჯანში იტალიის შეიარაღებული შენაერთების დისლოკაციას, ხოლო პოლიტიკურ ნაწილში – რეგიონზე იტალიის მანდატის დაწესებას (მანდატირების რეჟიმი უნდა

დადგენილიყო ერთა ლიგის სტატუტის¹ საფუძველზე)².

მაგრამ პროექტი ვერ განხორციელდა. 1919 წლის ივნისში იტალიის პარლამენტმა უნდობლობის ვოტუმი გამოუცხადა ვ. ორლანდოს მთავრობას, ფრანჩესკო ნიტის ახალმა კაბინეტმა კი თავისი პირველივე აქტით გააუქმა საექსპედიციო კორპუსის ამიერკავკასიაში გაგზავნის დადგენილება. დიპლომატიურ ენაზე ეს ნიშნავდა „აქტიური კავკასიური პოლიტიკის“ უარყოფას.

საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში იტალიის დიპლომატიურ კურსში მომხდარი ეს მეტამორფოზა დაყვანილი იყო მხოლოდ ბოლშევიკურ რუსეთთან იტალიის შესაძლო სამხედრო კონფლიქტის პერსპექტივამდე. ამგვარი მტკიცების არგუმენტაცია ეყრდნობოდა ფ. ნიტის ერთ მოსაზრებას, რომელსაც ეს უკანასკნელი უკავშირებდა თავის ცნობილ გადაწყვეტილებას. კერძოდ, იტალიის მაშინდელი პრემიერი წერდა: „რა თქმა უნდა, მოკავშირეებს (პარიზის კონფერენციაზე ანტანტის ბლოკს მოკავშირეთა კოალიციას უწოდებდნენ – დ. ჯ.) არ ჰქონდათ გაცნობიერებული, თუ რა ავანტიურას უმზადებდნენ იტალიას... ექსპედიციის შედეგი (იგულისხმება საქართველოში საექსპედიციო კორპუსის გაგზავნა – დ.ჯ.) უეჭველად იქნებოდა იტალიის პირდაპირი ომი მოსკოვის მთავრობასთან, რაც გამოიწვევდა გაუთვალისწინებელ შედეგებს“.³ მიგვანჩნია, რომ ნიტის მეშუარების ამ ერთ მონაცემზე დამყარებული საბჭოური ისტორიოგრაფიის ზემოთმოყვანილი ფორმულა სრულყოფილად ვერ ასახავს აღნიშნული ცვლილების საერთაშორისო-პოლიტიკურ მიზეზებს და, ამდენად, გადასინჯვას საჭიროებს. ახალმა საარქივო თუ სხვა სახის მასალებმა, საშუალება მოგვცა, შეძლებისდაგვარად მოგვეხდინა იტალიის მთავრობის გადაწყვეტილების განმაპირობებელი ობიექტური ფაქტორების დიფერენცირება და თავიანთი, ასე ვთქვათ, „შინაგანი ანატომიის“ მიხედვით ისინი სამ მთავარ ფაქტორამდე დაგვეყვანა: „რუსეთის ფაქტორი“, „ვაშინგტონის ფაქტორი“ და საკითხის წმინდა ფინანსურ-ეკონომიკური ასპექტები.

ამჟამად ჩვენს დაინტერესების სფეროში შემოდის ე.წ. „ვაშინგტონის ფაქტორი“, რომლის არსი მოკლედ ასე შეიძლება ჩამოვყალიბოთ: აშშ-ს ადმინისტრაციის უკმაყოფილება ამიერკავკასიის სუბრეგიონულ დონეზე იტალიის გააქტიურებასთან დაკავშირებით.

პარიზის საზავო კონფერენციაზე იტალიასა და აშშ-ს შორის

¹ ერთა ლიგის სტატუტი პარიზის კონფერენციამ მიიღო 1919 წლის 28 აპრილს.

² დაწვრილებით იხ.: დ. ჯოჯუა. საქართველო-იტალიის ურთიერთობა 1919-1921 წლებში, თბ., 1997, გვ. 46-100.

³ Ф. Нитти. Европа без мира, М.–Л., 1923, გვ. 123-124.

წინააღმდეგობებს, ასე ვთქვათ, კომპლექსური, ზერეგირებული ხასიათი ჰქონდა. კონფერენციაზე განსახილველ და იტალიის სტრატეგიულ და ტერიტორიულ ინტერესებთან დაკავშირებულ თითქმის ყველა საკითხში პრეზიდენტ ვ. ვილსონსა და სახელმწიფო მდივან რ. ლანსინგს აშკარად გამოხატული ანტიიტალიური პოზიციები ჰქონდათ. ჯერ კიდევ თავის ცნობილ „14 პუნქტში“ (ომისშემდგომი მოწვევრიგების ეს პროგრამა ვილსონმა 1918 წლის 8 იანვარს გაუგზავნა აშშ-ს კონგრესს.) აშშ-ს პრეზიდენტმა კატეგორიული ფორმით უარყო ლონდონის 1915 წლის 26 აპრილის საიდუმლო შეთანხმების საფუძველზე იტალიის ტერიტორიული პრეტენზიების დაკმაყოფილების იდეა⁴. IX პუნქტი, რომელიც უშუალოდ იტალიას შეეხებოდა, ასე იყო ფორმულირებული: „იტალიის საზღვრების შესწორება უნდა მოხდეს აშკარად გამოხატული ეროვნული საზღვრების საფუძველზე“.⁵

ვერდნობოდა რა ამ საპროგრამო ხასიათის დებულებას, პარიზის კონფერენციაზე აშშ-ს დელეგაციამ განახორციელა ანტიიტალიურ დიპლომატიურ აქციათა მთელი სერია: ადრიატიკის საკითხში მხარი დაუჭირა სერბია-ხორვატია-სლოვენიის ფედერაციას, დოდეკანეზის კუნძულებისა და სამხრეთ-დასავლეთ ანატოლიის საკითხში – საბერძნეთს, ალბანეთის საკითხში კი – ალბანურ ეროვნულ მოძრაობას. ამ გარემოებამ საგრძნობლად დაძაბა იტალია-აშშ-ს ურთიერთობანი.

კონფერენციაზე „იტალიური საკითხის“ განხილვის ერთ-ერთი ცენტრალური პრობლემა გახდა ე.წ. „ფიუმეს პრობლემა“. იტალიის დელეგაცია გადაჭრით მოითხოვდა ადრიატიკის ამ სტრატეგიული დანიშნულების სანავსადგურო ქალაქზე სუვერენულ უფლებებს, რაზეც ინგლის-საფრანგეთ-აშშ-ს ბლოკი არ თანხმდებოდა. უარის მოტივირების დამატებით კოზირს მათთვის ის ფაქტი წარმოადგენდა, რომ ქ. ფიუმეს იტალიისათვის გადაცემას თვით 1915 წლის „ლონდონის ოქმიც“ კი არ ითვალისწინებდა. მოკავშირეთა უმაღლესი საბჭოს 1919 წლის 21 აპრილის სხდომაზე საფრანგეთისა და დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრებმა ჟორჟ კლემანსომ და დევიდ ლოიდ ჯორჯმა დაითანხმეს ორლანდო და მიაღწიეს კომპრომისულ შეთანხმებას, რომლის თანახმადაც ფიუმეზე უარის საკომპენსაციოდ იტალიას უნდა მიეღო მანდა-

⁴ იტალიასა და ანტანტას შორის დადებული ამ საიდუმლო შეთანხმებით ომის შემდეგ იტალიას უნდა მიეღო ტრენტინო, მთელი ციხალპური ტიროლი, გორიციისა და გრადისკას საგრაფოები, ისტრიის ნახევარკუნძული, ტრიესტი, ჩრდ. დაღმაცია, დოდეკანეზის კუნძულები, ცენტრალური ალბანეთი (პროტექტორატის უფლებით) და ადალიის პროვინცია მცირე აზიაში (Международные отношения в эпоху империализма, сер. 3, т. VI, ч. 2, М.-Л., 1935, გვ. 259-260).

⁵ История дипломатии, т. III, М., 1965, გვ. 113.

ტი ანატოლიის ფართო ტერიტორიებზე, თუმცა „იტალიური საკითხის“ გადაწყვეტის ამ ფორმატს ვილსონი არ დაეთანხმა, რის გამოც საკითხი ღიად დარჩა⁶. სიტუაციის გამწვავებამ იმ დონეს მიაღწია, რომ 24 აპრილს ორლანდომ და საგარეო საქმეთა მინისტრმა კ. სონინომ პროტესტის ნიშნად გარკვეული ხნით კონფერენციაც კი დატოვეს⁷.

აშშ-იტალიის წინააღმდეგობანი კიდევ უფრო გაამწვავა ვილსონის ანტიიტალიურმა დემარშებმა ერთა ლიგის სამანდატო სისტემაში იტალიის ჩართვის საკითხში. რამდენადაც ამ საკითხის ფარგლებში წარმოიშვა ამ ორ ქვეყანას შორის კონფრონტაციის ახალი სფერო, რომელშიც მოექცა „საქართველოს საკითხიც“, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, მას შედარებით დაწვრილებით შევეხოთ.

1917 წლის 19-21 აპრილს გამართული სენ-ჟან დე მორიენის კონფერენცია დასრულდა სპეციალური შეთანხმებით, რომლის ძალითაც ანტანტამ იტალიას მისცა გარანტია სამხრეთ-დასავლეთ ანატოლიის მნიშვნელოვან ტერიტორიებზე კონტროლის უფლებისა. სენ-ჟან დე მორიენის შეთანხმებამ, ერთი მხრივ, იტალიაც ჩართო ჯერ კიდევ 1916 წლის მაისში რუსეთ-საფრანგეთ-ინგლისის მიერ დადებულ ხელშეკრულებაში აზიური თურქეთის დანაწილების შესახებ (ე.წ. „საიქს-პიკოს პროექტი“), მეორე მხრივ, გააფართოვა იტალიის შესაძლო კონტროლის ქვეშ ნავარაუდები გეოგრაფიული სივრცე მცირე აზიაში. მართლაც, თუ ლონდონის 1915 წლის 26 აპრილის ხელშეკრულებით იტალიას უნდა მიეღო მხოლოდ ადალიის (თან. ანტალიის) პროვინცია, სენ-ჟან დე მორიენის შეთანხმებით მას დაჰპირდნენ ქ. სმირნას, კონიის ვილაიეთის ნაწილს, კერძოდ აიდინს, ისპარტასა და ადანს⁸.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ვილსონმა უკანონოდ სცნო სენ-ჟან დე მორიენის შეთანხმება და უარი თქვა სამხრეთ-დასავლეთ ანატოლიაში იტალიის პრეტენზიების დაკმაყოფილებაზე. ამის საპასუხოდ იტალიის მთავრობამ გადაწყვიტა რიგი სტრატეგიული აქციების განხორციელება მცირე აზიაში ბალანსის შესაცვლელად. იტალიელთა პოზიცია გასაგებია – მათ სურდათ კონფერენციის, ასე ვთქვათ, მცირე აზიის იტალიური ოკუპაციის ფაქტის წინაშე დაყენება. 1919 წლის აპრილის ბოლოს იტალიის მთავრობამ, ანტანტასთან წინასწარი კონსულტაციების გარეშე, სამხედრო-საზღვაო ფლოტის ზომალდები გაგზავნა სმირნასა

⁶ А. Чохели. Политика Франции в отношении Грузии в 1917-1921 годах, Тб., 1980, გვ. 140.

⁷ История дипломатии, т. III, гл. 156.

⁸ Ф. Нотович. Дипломатическая борьба в годы первой мировой войны, т. II, М.-Л., 1948, гл. 157-158.

და სხვა მცირეაზიურ ნავსადგურებში; 5 მაისს იტალიის ჯარებმა აიღეს მარმარისი ადგილის სანჯაყში; მოხდა საბერძნეთ-იტალიის ლოკალური სამხედრო შეტაკებანი კ. როდოსზე⁹.

იტალიის ამ ცალმხრივი აქციების შედეგად მცირე აზიაში წონასწორობის შეცვლამ საგრძნობლად შეაშფოთა ინგლისი და განსაკუთრებით აშშ. ვილსონის ინიციატივით, ლოიდ ჯორჯმა ანტანტის უმაღლესი საბჭოს 1919 წლის 5 მაისის სხდომაზე წარმოადგინა „მცირე აზიაში მოკავშირეთა ჯარების გადანაწილების“ ასეთი სქემა: აშშ-ს – სომხეთი და კონსტანტინეპოლი, ფრანგები შევლენ სირიაში, ბერძნები – სმირნაში, ბრიტანელები წავლენ კავკასიიდან...“¹⁰ მართალია, ამ სქემაში იტალია არ ფიგურირებდა, მაგრამ ინგლის-იტალიის 1919 წლის 8 აპრილის შეთანხმების საფუძველზე, რომელიც ითვალისწინებდა საქართველოსა და აზერბაიჯანში იტალიის ჯარების მიერ ბრიტანელთა შეცვლას, ცხადია, რომ ლოიდ ჯორჯი ბრიტანელების მიერ გამოთავისუფლებულ კავკასიაში იტალიის ჩართვას გულისხმობდა. ამ სქემის საფუძველზე პარიზის კონფერენციის „ოთხთა საბჭომ“ 14 მაისს მიიღო ოფიციალური გადაწყვეტილება ოსმალეთის იმპერიის არათურქულ პროვინციებში სამანდატო რეჟიმის შემოღების შესახებ¹¹. სამანდატო სისტემის გეოგრაფიული არეალი ასე გადანაწილდა: აშშ-მ მიიღო მანდატი კონსტანტინეპოლსა და სრუტეებზე, ასევე კილიკიასა და სომხეთზე¹²; საფრანგეთმა – ჩრდილოეთ ანატოლიაზე; საბერძნეთმა – სმირნაზე, აიდინსა და დოდეკანეზის კ-ზე. 14 მაისის გადაწყვეტილების თანახმად, მანდატების საზღვრები და მანდატორ სახელმწიფოთა სტატუსი შემდგომში უნდა დადგენილიყო აშშ-ს, ინგლისის, საფრანგეთისა და იტალიის ცალკე შეთანხმებით. როგორც ჩანს, ლონდონის 1915 წლის ოქმითა და სენ-ჟან დე მორიენის 1917 წლის ხელშეკრულებით იტალიის კონტროლქვეშ გადასაცემი ტერიტორიები საბერძნეთს მიეკუთვნა, რამიც ლომის წილი სწორედ აშშ-ს დიპლომატიას ეკუთვნის.

თუ ბალკანეთ-ადრიატიკის პრობლემების ირგვლივ ვილსონის დიპლომატია თავის ანტიიტალიურ პოზიციებს ეროვნული თვითგამორკვევისა¹³ და ტერიტორიული სტატუს-ქვოს შენარჩუნების აუცილებ-

⁹ А. Чохели. Политика Франции..., გვ. 141.

¹⁰ იქვე, გვ. 142.

¹¹ იქვე, გვ. 143.

¹² საკითხის ამგვარმა გადაწყვეტამ არ უნდა გავგავკვიროს, რადგანაც პარიზის კონფერენციაზე სომხეთზე მანდატის დაწესების პრობლემა იდგა თურქეთის იმპერიის რეგონებზე მანდატის შემოღების კონტექსტში.

¹³ აღნიშნული ტერიტორიების ეთნიკური სტრუქტურა ძირითადადში არაიტალიური – სლავურ-ბერძნული იყო.

ლობით ხსნიდა, ამიერკავკასიის საკითხში ანტიიტალიური დემარშების მიზეზები საკუთრივ აშშ-ს სტრატეგიულ და გეოპოლიტიკურ ინტერესებში უნდა ვეძიოთ. ჯერ კიდევ პარიზის კონფერენციის დაწყებამდე ცოტა ხნით ადრე აშშ-ს სახელმწიფო დეპარტამენტის საინფორმაციო კომიტეტმა მოამზადა სადირექტივო დოკუმენტი ამიერკავკასიაში ამერიკის მიზნების შესახებ¹⁴. არსებითად ეს დოკუმენტი წარმოადგენდა გეოპოლიტიკურ პროექტს. მის მიხედვით, აშშ-ს კავკასიური პოლიტიკის ღერძად მიჩნეული იყო დაშნაკური სომხეთი, რომლის ეგიდითაც რეგიონში უნდა შექმნილიყო ფედერაციული გაერთიანება აშშ-ს პროტექტორატის ქვეშ. მამასადაძე, ვილსონის დიპლომატიური სტრატეგია ითვალისწინებდა ამიერკავკასიაში ფედერაციული გაერთიანების ჩამოყალიბებას, თანაც ფედერაციის ბირთვად სომხეთის წახალისებას, რომლის ირგვლივაც უნდა წარმართულიყო რეგიონალური ინტეგრაცია მასთან საქართველოსა და აზერბაიჯანის „მიერთებით“. ამ ფონზე შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ სომხეთსა და კილიკიაზე მანდატის მიღების შემდეგ აშშ-ს პრეზიდენტმა ახალი მოთხოვნა წამოაყენა: ამ მანდატის განვრცობა მთელს ამიერკავკასიაზე, ე. ი., ზემოთნახსენები სადირექტივო დოკუმენტის ტერმინოლოგია რომ ვიხმაროთ, სომხეთის მანდატთან საქართველოსა და აზერბაიჯანის მანდატთა „მიერთება“.

„ოთხთა საბჭოს“ 1919 წლის 21 მაისის სხდომამ დააკმაყოფილა ვილსონის მოთხოვნა და მიიღო შემდეგი დადგენილება: „... თუ ამერიკის სენატი დაამტკიცებს აშშ-ს მანდატს კილიკიასა და სომხეთზე, მაშინ შესაძლებელი იქნება მანდატის მოქმედების გავრცელება საქართველოზე, აზერბაიჯანსა და ჩრდილოეთ კავკასიაზე“¹⁵. სხვა საკითხია, რომ 1919 წლის ნოემბერში აშშ-ს სენატმა ჩაშალა ვერსალის ხელშეკრულებისა და პარიზის კონფერენციის მიერ მიღებული სხვა აქტების რატიფიკაცია. ყოველ შემთხვევაში, 1919 წლის ზაფხულში კავკასიაზე ამერიკული მანდატის დაწესების პერსპექტივა სავსებით რეალური ჩანდა. ეს პერსპექტივა ნათლად გამოკვეთა პარიზის კონფერენციის თავმჯდომარემ, საფრანგეთის პრემიერმა ჟ. კლემანსომ, აღნიშნა რა, რომ „რუსეთის აღდგენამდე (იგულისხმება ბოლშევიკური რეჟიმის დამხობა და დემოკრატიული რესპუბლიკის აღდგენა – დ. ჯ.) აშშ-მ უნდა გაავრცელოს თავისი კონტროლი კავკასიაზე“¹⁶.

ძნელი არ უნდა იყოს იმის გაცნობიერება, რომ „ოთხთა საბჭოს“

¹⁴ დოკუმენტი პირველად გამოქვეყნდა წიგნში: გ. დამბაშიძე, ინგლისისა და აშშ-ს აგრესიული პოლიტიკა საქართველოსა და ამიერკავკასიის მიმართ, თბ., 1964, გვ. 141.

¹⁵ გ. დამბაშიძე, ინგლისისა და აშშ-ს..., გვ. 149.

¹⁶ Б. Штейн. "Русский вопрос" на Парижской мирной конференции (1919-1920гг.), М., 1949. გვ. 149.

14 და 21 მაისის აქტები ანტიიტალიურ ხასიათს ატარებდა და „ამერიკული მანდატის“ სახით საქართველოსა და აზერბაიჯანზე ადრე ნავარაუდები „იტალიური მანდატის“ ალტერნატივის საერთაშორისო წანამძღვრებს ქმნიდა. აღნიშნულმა აქტებმა საფუძველი ჩაუყარეს საერთაშორისო დონეზე „ამიერკავკასიის საკითხის“, ასე ვთქვათ, ახალ თვისობრიობას – მათ გამოკვეთეს რეგიონზე აშშ-ს პოლიტიკური კონტროლის პერსპექტივა და ადრე გეგმაში მყოფი იტალიის სამანდატო პაქტის სანაცვლოდ აქ პროამერიკული ბლოკის შესაძლო ჩამოყალიბება.

„ოთხთა საბჭოს“ 21 მაისის დადგენილების შემდეგ პარიზის კონფერენციაზე მყოფმა აშშ-ს დელეგაციამ მიმართა რიგ აქტიურ დიპლომატიურ აქციებს: 27 მაისს ვილსონი შეხვდა ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელთა რესპუბლიკის დელეგაციის მეთაურს კ. ჩერმოევს, 28 მაისს კი – აზერბაიჯანის დელეგაციის ხელმძღვანელს მ. თოფჩიბაშევს.

აღსანიშნავია, რომ აშშ-ს კავკასიური პოლიტიკის აქტივიზაციის ფონზე მოხდა საქართველოს მთავრობისა და პარიზის კონფერენციაზე მივლინებული ქართული დიპლომატიური მისიის საგარეო-პოლიტიკური ორიენტირების შეცვლა, რაც გამოიხატა „იტალიური მანდატის“ ნაცვლად „ამერიკულ მანდატზე“ აქცენტის გაკეთებით. ამ, თუ შეიძლება ასე ითქვას, მეტამორფოზის ყველაზე მეტყველი გამოვლინება იყო კონფერენციაზე მყოფი საქართველოს დელეგაციის 1919 წლის 10 ივნისის მემორანდუმი აშშ-ს მთავრობისადმი¹⁷. ამ დოკუმენტში ჩამოყალიბებული იყო საქართველოს მთავრობის თვალსაზრისი აშშ-საქართველოს ურთიერთობების პრიორიტეტულ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მხარეებზე. ამჯერად ჩვენ გვინტერესებს მემორანდუმის ის ნაწილი, რომელშიც საქართველო მხარს უჭერდა ამიერკავკასიის ფედერაციის შექმნის ამერიკულ იდეას. ამ იდეისადმი საქართველოს პოზიტიური დამოკიდებულების საილუსტრაციოდ უაღრესად საინტერესოა ოფიციალური თბილისის ინიციატივით მოწვეული საერთო-კავკასიური კონფერენციის¹⁸ მასალები. „კონფერენციის მიზანი იყო, – ნათქვამია მემორანდუმში. – ფოსტატელეგრაფის, ფინანსების, საბაჟოების, საქონელბრუნვის, საზღაურებისა და სხვა პრობლემების მოწესრიგება მთელი ამიერკავკასიისათვის“.¹⁹

მემორანდუმში საქართველო ოფიციალურად ადასტურებდა თავის არა მარტო მხარდაჭერას, არამედ მზადყოფნასაც ამიერკავკასიის ფედერალიზაციის ამერიკული გეგმის განხორციელებისათვის. რა თქმა უნდა, საქართველოს მესვეურები არ იცნობდნენ აშშ-ს სახელმწიფო დეპარტამენტის ზემოხსენებულ სადირექტივო დოკუმენტს, მაგრამ მათ

¹⁷ ზ. ავალიშვილი. საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, თბ., 1929, გვ. 178.

¹⁸ კონფერენცია გაიმართა თბილისში, 1919 წლის აპრილ-ივნისში.

¹⁹ გ. ღამბაშიძე. ინგლისისა და აშშ-ს., გვ. 151.

გააჩნდათ სრული ინფორმაცია აზერბაიჯანისა და ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელთა რესპუბლიკის დელეგაციებთან ამერიკელთა მოლაპარაკებების შინაარსზე და კარგად იცოდნენ, რომ ამიერკავკასიის ფედერალიზაცია და ამ ფედერალურ გაერთიანებაზე პროტექტორატის დაწესება აშშ-ს კავკასიური პოლიტიკის ცენტრალურ მიმართულებას წარმოადგენდა. ამდენად, საქართველოს მხრიდან ამიერკავკასიის ფედერალური გაერთიანების ჩამოყალიბების გეგმის მხარდაჭერა აპრიორი გულისხმობდა თანხმობას ამერიკულ მანდატზე. შეიძლება ითქვას, რომ 10 ივნისის მემორანდუმით საქართველომ, პირველად თავისი დამოუკიდებელი არსებობის პერიოდში, გამოთქვა ერთა ლიგის ფარგლებში აშშ-ს მანდატირებულ სახელმწიფოდ ყოფნის (რა თქმა უნდა, გარკვეული დროით) ოფიციალური თანხმობა.

1919 წლის 11 ივნისს პარიზში გაიმართა ქართული დიპლომატიური მისიის მეთაურის ნ. ჩხეიძის მოლაპარაკება პრეზიდენტ ვილსონის მთავარ მრჩეველთან, პოლკოვნიკ ჰაუზთან²⁰. შეხვედრაზე დაწერილებით იქნა განხილული აშშ-სათვის საქართველოზე მანდატის გადაცემის საკითხთან დაკავშირებული პრობლემები, კერძოდ, მიღწიეს წინასწარ შეთანხმებას, რომელიც ითვალისწინებდა აშშ-ს სამხედრო ნაწილების სომხეთში შეყვანის შემდეგ მათი დისლოკაციის არეალში საქართველოს ტერიტორიის ზოგიერთი ნაწილის მოქცევას; მიღწეულ იქნა წინასწარი შეთანხმება პოლიტიკურ (ე. ი. მანდატის) საკითხშიც იმ განსხვავებით, რომ ამ აქციის განხორციელების პირობა უნდა ყოფილიყო ერთა ლიგის სტატუტის რატიფიკაცია აშშ-ს კონგრესის მიერ. „იმ შემთხვევაში, თუ ერთა ლიგის დებულებას რატიფიკაცია უყო ჩრდილო ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა, – ნათქვამია ჩხეიძე-ჰაუზის შეთანხმებაში. – და თუ ამერიკამ მიიღო მანდატი სომხეთზე, მაშინ არ არის შესაძლებლობა მოსპობილი, რომ შეერთებული შტატები თავის თავზე მიიღებს ზოგიერთ ვალდებულებას საქართველოს მიმართაც“.²¹ ერთა ლიგის ფარგლებში ინიცირებული ყოველგვარი ვალდებულება კი ავტომატურად გულისხმობდა ამ ორგანიზაციის მიერ სანქცირებულ მანდატს, ასე რომ, ყველაფერი გასაგებია. სწორედ ამ მოვლენას უნდა ასახავდეს ქართული დიპლომატიური მისიის წევრის ზ. ავალიშვილის მოსაზრება, რომ „საქართველოს მთავრობის იტალიაზე ორიენტაციამ სიძლიერით იჩინა თავი, მაგრამ მალე გაჰქრა“.²²

საგულისხმოა, რომ 1919 წლის ივნისის ბოლოს იტალიის მთავრობის მიერ მიღებულმა დადგენილებამ საქართველოში საექსპედიციო

²⁰ ზ. ავალიშვილი. საქართველოს დამოუკიდებლობა..., გვ. 178-179.

²¹ იქვე.

²² იქვე, გვ. 175.

კორპუსის არგაგზავნის შესახებ, ერთგვარი სტიმული მისცა აშშ-ს დიპლომატიის ზემოხსენებულ ტენდენციებს. 28 ივნისს ახლო აღმოსავლეთში სასურსათო დახმარების ამერიკული კომიტეტის უფროსმა კ. ჰუვერმა და მისმა მოადგილემ ა. მორგენტაუმ სპეციალური ბარათით მიმართეს პარიზის კონფერენციის „ოთხთა საბჭოს“, რის საფუძველზეც დაიწყო სომხეთში მოკავშირეთა უმაღლესი კომისრის დანიშვნის საკითხის განხილვა. ამერიკის დიპლომატიამ მიაღწია იმას, რომ აღნიშნულ პოსტზე სწორედ ამერიკელი ოფიცერი დანიშნულიყო. 5 ივლისს მოკავშირეთა უმაღლეს კომისრად სომხეთში დაინიშნა პოლკოვნიკი ჰასკელი. ყურადღებას იქცევს „ოთხთა საბჭოს“ რეზოლუცია ამ საკითხთან დაკავშირებით. მიუხედავად იმისა, რომ ჰასკელის ოფიციალური თანამდებობა იყო „მოკავშირეთა უმაღლესი კომისარი სომხეთში“, რეზოლუციის თანახმად, არა მარტო სომხეთში, არამედ საქართველოსა და აზერბაიჯანში მყოფ სხვადასხვა მისიებს (მათ შორის, იტალიის მისიასაც) უნდა მიეღოთ საკუთარი ინსტრუქციები პოლკოვნიკ ჰასკელთან კონტაქტების, თანამშრომლობისა და მისთვის ყოველგვარი დახმარების გაწევის შესახებ. ამდენად, „ოთხთა საბჭოს“ 5 ივლისის რეზოლუცია, ხაზს უსვამდა რა ჰასკელის მისიის განსაკუთრებულ სტატუსს, ფაქტობრივად მას უქვემდებარებდა იტალიურ, ინგლისურ და ფრანგულ მისიებს, ყოველ შემთხვევაში, აწესებდა ამ უკანასკნელთა მოღვაწეობაზე ჰასკელის მისიის მუდმივი კონტროლის მექანიზმს. როგორც პოლკოვნიკ ჰასკელის, ასევე ცოტა მოგვიანებით გენერალ ჯ. ჰარბორდის მისიების უმთავრესი მიზანდასახულობა იყო რეგიონში აშშ-ს გავლენის განმტკიცება და „ამერიკული მანდატისათვის“ ყოველმხრივ გარანტირებული პირობების შემზადება.

ფაქტობრივად, პარიზის კონფერენციის „ოთხთა საბჭოს“ 1919 წლის 14 და 21 მაისის აქტებმა, ასევე კონფერენციაზე აშშ-ს დელეგაციის 11 ივნისის მოლაპარაკებამ ქართულ დიპლომატიურ მისიასთან, რასაც წინ უძღოდა ამ მისიის მემორანდუმი აშშ-ს მთავრობისადმი, რეალურად დაარწმუნეს იტალიის მთავრობა საქართველოსა და აზერბაიჯანზე მანდატის მიღების უპერსპექტივობაში. მთავრობის ახალი პრემიერი ფრანჩესკო ნიტი, რომელიც, ცხადია, კარგად იყო ინფორმირებული პარიზის კონფერენციაზე გამართული დისკუსიებისა და აშშ-ს მიერ გამოჩენილი ანტიიტალიური ობსტრუქციების შესახებ, მიხვდა, რომ საქართველოში იტალიის ინტერესების რეალიზაციის საქმეს ძლიერი, სამხედრო-ეკონომიკური პოტენციალითა და საერთაშორისო-პოლიტიკური წონით იტალიაზე გაცილებით მაღლა მდგომი კონკურენტი გამოუჩნდა. საერთაშორისო პოლიტიკაში ძალთა განლაგების ფონზე ამერიკელთა „ამიერკავკასიური პოლიტიკის“ უკუგდების კურსი არათუ უძ-

ნელეს და გაუმართლებელ, არამედ ავანტიურისტულ საქმედ ჩანდა. იტალიისათვის აშშ-სთან დიპლომატიურ თუ სხვა სახის კონფრონტაციას ფაქტობრივად აზრიც არ ჰქონდა.

აქვე ღავეძენთ, რომ ამიერკავკასიაში პროიტალიური ბლოკის შექმნის პროექტის უარყოფის ე.წ. „ვაშინგტონის ფაქტორი“ ერთ-ერთი რგოლი იყო პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე დიდ სახელმწიფოებს შორის ახალი ომისშემდგომი წესრიგის დამყარების პრობლემის ირგვლივ არსებულ წინააღმდეგობათა საერთო ჯგუფში. ეს მომენტი, სხვათა შორის, კიდევ ერთხელ ადასტურებს „საქართველოს საკითხის“ აქტუალობას იმდროინდელი საერთაშორისო სისტემის განვითარების პროცესში.

Д. Ю. ДЖОДЖУА

ГРУЗИЯ И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ США И ИТАЛИЕЙ В 1919Г.

В предлагаемой статье освещены некоторые аспекты американо-итальянских отношений в контексте "грузинского вопроса" в 1919 году. Эмпирической базой по данному вопросу являются репрезентативные первоисточники архивного и мемуарного характера, а также соответствующие исследования разных авторов.

В ней подвергнута критике советская историографическая схема, согласно которой срыв проекта дислокации ограниченного контингента итальянских войск на территории Грузии (1919г.) был вызван т.н. "советским фактором". На основе анализа некоторых сведений, относящихся к переговорному процессу на Парижской мирной конференции, высказывается мнение, что блокирование вышеназванного плана было во многом обусловлено негативной позицией администрации США и лично президента В. Вильсона.

Распространение итальянского мандата на Грузию и Азербайджан, ввод итальянских войск на эти территории и, таким образом, создание мощного проитальянского блока в Закавказье не соответствовало внешнеполитическим планам правительства США. В этом случае, идея американского мандата на "Армению и всё Закавказье в целом" становилась нереальной. Т.н. "Вашингтонский фактор" в какой-то степени связал руки Италии в Закавказье, сдерживая её стратегическую политику в определённых рамках. Исходя из этого, правительство Франческо Нитти отказалось проводить антиамериканскую политику в Закавказье.

ΕΑΪΑΕΕ (ΑΟΟΑΟΑ) ΑΓΕΑΕ ΑΑΑ Ε ΑΓΕΓΕ ΑΑ ΑΑΙ ×ΟΡΙΑΑΑΕ Ε ΕΟΑΑΑ

პირველად რუსეთში დამფუძნებელი კრების მოთხოვნით დეკაბრისტები გამოვიდნენ. დამფუძნებელი კრების ფართო პროპაგანდას ეწეოდა „ზემლია ი ვოლია“, ხოლო XIX საუკუნის ბოლოსათვის ის განდა „ნაროდნაია ვოლიას“ საპროგრამო მოთხოვნა. XX საუკუნის დასაწყისში დამფუძნებელი კრების მოწვევის ღოზუნგმა მიიღო ფართო გავრცელება თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ პოლიტიკურ ბრძოლაში. ამ დროს ლიბერალები, სოციალისტები დამფუძნებელ კრებაზე იმედებს უკავშირებდნენ საზოგადოების რადიკალურ დემოკრატიზაციას, ძირეული პოლიტიკური და სოციალურ-პოლიტიკური პრობლემების სამართლიან გადაწყვეტას.

რუსეთის პოლიტიკური პარტიების ავტორიტეტი და გავლენა ბევრად იყო დამოკიდებული მათ დამოკიდებულებაზე დამფუძნებელი კრების მოწვევის იდეასთან.

ლენინი თხუთმეტი წლის განმავლობაში გამოდიოდა დამფუძნებელი კრების მოწვევის მოთხოვნით. დამფუძნებელი კრების პრობლემას ლენინი შეეხო 30-ზე მეტ სტატიაში და გამოსვლაში.

ჯერ კიდევ 1902 წელს, როდესაც დაიწერა რსდმ პარტიის პროგრამის პროექტი გაზეთ „ისკრის“ რედკოლეგიის ხუთი წევრის მიერ, ლენინი ხაზგასმით წერდა, რომ „რუსეთში პოლიტიკური და სოციალური გარდაქმნები შესაძლებელია მხოლოდ თვითმპყრობელობის დამხობითა და დამფუძნებელი კრების მოწვევით“.¹ მაშინ ლენინი თვლიდა, რომ „ბურჟუაზიულ რევოლუციაში დამფუძნებელი კრება არის დემოკრატიზაციის უმაღლესი ფორმა“.² დამფუძნებელი კრების მოწვევის აუცილებლობა რსდმ პარტიამ 1903 წელს პარტიის მე-2 ყრილობამ თავის პროგრამაში ჩართო. განსაკუთრებით საინტერესოა ლენინის 1905 წლის წერილი „საერთაშორისო სოციალისტური ბიუროს“, სადაც ვკითხულობთ: „რუსეთში მიმდინარეობს... რევოლუცია, ბრძოლა თავისუფლებისათვის, რომ ამ ბრძოლის ამოცანაა დამფუძნებელი კრების მოწვევა, რომელ-

¹ ვ. ლენინი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 6, გვ. 210.

² იქვე, ტ. 31, გვ. 162.

საც მოითხოვს ყველა პროგრესული პარტია, განსაკუთრებით რსდმპ³.

თებერვლის რევოლუციის შემდეგ დამფუძნებელი კრება სანუკვარ ლეგალურ მიზნად იქცა, რომელსაც უკავშირებდნენ ომისა და მშვიდობის, მიწის, სოციალურ, ეროვნულ და სხვა იმ საკითხების გადაწყვეტას, რომლებიც განაპირობდნენ დემოკრატიული რუსეთის შემდგომ განვითარებას. ამით აიხსნება ის, რომ დროებითმა მთავრობამ 1917 წლის 13 მარტს დაადგინა დამფუძნებელი კრების საარჩევნო კანონის პროექტით გათვალისწინებული განსაკუთრებული თათბირის შექმნა, ხოლო 15 მარტს გამოაქვეყნა განცხადება მისი მოწვევის შესახებ⁴. მიუხედავად ამისა, ლენინი 19 მარტს წერს: „დამფუძნებელი კრების არჩევნები ჯერ კიდევ არის მხოლოდ ცარიელი დაპირება“⁵. ის თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციიდან ოქტომბრის გადატრიალებამდე, თავის მრავალრიცხოვან პუბლიკაციებში („როგორ უზრუნველყოთ დამფუძნებელი კრების მოწვევა“, „კონსტიტუციური ილუზიების შესახებ“, „რევოლუციის გაკვეთილები“ და სხვა) სისტემატურად აკრიტიკებდა, აკრავდა „სამარცხვინო ბოძზე“ დროებით მთავრობას დამფუძნებელი კრების არჩევნებისა და მოწვევის ვადების გაჭიანურების გამო. ჯერ კიდევ შვეიცარიიდან რუსეთში გზად მიმავალი ლენინი წერს მოწოდებას „დამფუძნებელი კრების დაუყოვნებლივ მოწვევის შესახებ“⁶.

„აპრილის თეზისების“ საფუძველზე დაწერილ სტატიაში – „პროლეტარიატის ამოცანების შესახებ ამ რევოლუციაში“ – ლენინი მკითხველებს შემდეგი სიტყვებით მიმართავს: „მე მომაწერენ შეხედულებას, თითქოს დამფუძნებელი კრების უსწრაფესად მოწვევის წინააღმდეგი ვიყო! მე ამას ბოღვით გამოთქმას ვუწოდებდი“⁷.

ვინაიდან დამფუძნებელი კრების ლოზუნგი პოპულარული იყო მოსახლეობის ფართო ფენებში, იგი ლენინმა ოფიციალურად, საჯაროდ ვერ უარყო. მას ოქტომბრამდე დამფუძნებელი კრების მოწვევის სათვის თანამიმდევრულ მებრძოლად მოჰქონდა თავი.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ლენინს კარგად ესმოდა – თუ დამფუძნებელი კრება მოწვეული იქნებოდა დროებითი მთავრობის მიერ, ის გადაწყვეტდა რუსეთის მომავალი სახელმწიფოებრივი მოწყობის, მიწათსარგებლობის, ეროვნული და სამართლიანი ზავის დადების საკითხებს, რაც თავისთავად მოხსნიდა ყოველგვარ სოციალურ და პოლიტიკურ კრიზისს, ბოლშევიკებისათვის აუცილებელი ახალი რე-

³ ვ. ლენინი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 7, გვ. 274.

⁴ ციტ.: ჟურნ. "Огонёк", 1990, №11, გვ. 21.

⁵ ვ. ლენინი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 31, გვ. 8.

⁶ იქვე, გვ. 65.

⁷ იქვე.

ვოლუციური ტალღის აზვირთების შესაძლებლობას. ამიტომ მან 10 ოქტომბერს ცკ-ს დახურულ სხდომაზე ღიად და გულახდილად განუცხადა თანამებრძოლებს: „მოვუცადოთ დამფუძნებელ კრებას, რომელიც აშკარად ჩვენთან არ იქნება, უაზრობაა, ვინაიდან ეს ნიშნავს გავართულოთ ამოცანა“.⁸

საბჭოთა ისტორიკოსები გვარწმუნებდნენ, რომ ლენინი თანამიმდევრულად იბრძოდა დამფუძნებელი კრების მოწვევისათვის და ამის ერთ-ერთ საბუთად იმოწმებდნენ გაზეთ „პრავდიდან“ შემდეგ ციტატას, რომელიც ისტორიის ყველა სახელმძღვანელოში გვხვდება: „ამხანაგებო, თქვენ თქვენი სისხლით უზრუნველყავით ვადაზე მოგეწვიათ რუსეთის მიწის მეპატრონის – სრულიად რუსეთის დამფუძნებელი კრება“.⁹

აღნიშნულ პერიოდში საბჭოურ ისტორიოგრაფიას ბრუნვაში შემოქტონდა ის დიდძალი ფაქტობრივი მასალა, რომელიც მას საშუალებას აძლევდა, დაერწმუნებინა მკითხველი დამფუძნებელი კრების კონტრრევოლუციურ არსში, რის გამოც თითქოს ლენინი იძულებული გახდა, კანონგარეშედ გამოეცხადებინა ის. ოფიციალური პარტიულ-სახელმწიფოებრივი კონიუნქტურა აიძულებდა საბჭოთა მკვლევარებს, ტენდენციურად გაემუქებინათ საბჭოური სინამდვილის ნეგატიური მოვლენები. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით თვალშისაცემი იყო დამფუძნებელი კრების მოწვევა-დათხოვნის საკითხი¹⁰.

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოურ ეპოქაში გამოქვეყნებული დოკუმენტებისა და მასალების კრებულები მოიცავენ დიდძალ ფაქტობრივ

⁸ ვ. ლენინი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 34, გვ. 392.

⁹ გაზ.: „Правда“, 26 октября 1917 г.

¹⁰ Н. В. Святницкий. Итоги выборов во всероссийское учредительное собрание. – В сб.: Год русской революции (1917-1918), М., 1918; Е. Игнатов. Тактика большевиков и учредительное собрание. – Газ. „Правда“, 1928, №4; Н. Л. Рубинштейн. К истории учредительного собрания, М.-Л., 1931; Н. Л. Рубинштейн. Большевики и учредительное собрание, М., 1938; А. С. Динес. Большевики в предвыборной кампании в учредительное собрание. – „Ученые записки Саратовского Государственного Университета“, кафедра общ. наук, 1956, т. 58; А. С. Динес. Некоторые итоги выборов учредительного собрания. – „Ученые записки Саратовского Государственного Университета“, кафедра общ. наук, 1957, т. 62; А. С. Динес. Ленинская тактика в отношении учредительного собрания в период его созыва и роспуска. – „Ученые записки Саратовского Государственного Университета“, кафедра общ. наук, 1964, № 214; О. Е. Знаменский. Конец учредительного собрания, Л., 1957; О. Е. Знаменский. О стенограмме заседания учредительного собрания 5-6 января 1918. – В сб.: Вспомогательные исторические дисциплины, Л., 1969; О. Е. Знаменский. В. И. Ленин об итогах выборов в учредительное собрание. – В. кн.: История и историки, М., 1970; И. И. Минц. История великого октября, в 3-х томах, т. 1-2, М., 1967-68; И. И. Минц. Международное значение октябрьской революции, М., 1952; Г. И. Голиков. Очерк истории великой октябрьской революции, М., 1952; Г. И. Голиков. Революция, открывшая новую эпоху, М., 1967; Л. Д. Троцкий. К истории русской революции, М., 1990; История СССР. Эпоха социализма, М., 1974 და სხვ.

მასალას, ისინი მაინც არ იძლევიან საშუალებას, სრულად და ობიექტურად შევაფასოთ მოვლენები და გამოვიტანოთ სწორი დასკვნები დასმული პრობლემების შესახებ¹¹.

პოსტსაბჭოურ ხანაში გამოცემულ განმარტებულ ნაშრომებშიც მკვლევარები, ჯერ კიდევ იმყოფებიან რა ბოლშევიკური იდეოლოგიის ტყვეობაში, ძირითადად ამართლებენ ლენინის ქმედებას დამფუძნებელი კრების მიმართ¹².

საარქივო მასალების, იმდროინდელი პრესის, გამოქვეყნებული დოკუმენტებისა და ნაშრომების შესწავლამ გვაჩვენა, რომ დამფუძნებელი კრების გარეკვის ინიციატორი იყო ლენინი, რომელმაც გახლიჩა რუსეთის საზოგადოება ორ მტრულ ბანაკად, მოახდინა პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ძალების სრული პოლარიზაცია, რამაც გამოიწვია სისხლისმღვრელი სამოქალაქო ომი.

გადაწყვეტილება დამფუძნებელი კრების არჩევნების ჩატარების შესახებ, როგორც უკვე აღინიშნა, მიიღო დროებითმა მთავრობამ ჯერ კიდევ 1917 წლის გაზაფხულზე. მთავრობის დადგენილებას დამფუძნებელი კრების არჩევნების ჩატარების შესახებ ხელი მოაწერეს თავადა მლავა და იუსტიციის მინისტრმა პერევერზევმა 1917წ. 14(27) ივნისს და საარჩევნო ხარჯებისათვის გამოყოფილი იქნა 6 მლნ მანეთი¹³. ამ დადგენილებით განისაზღვრა დამფუძნებელი კრების არჩევნების ჩატარება 17(30) სექტემბერს, ხოლო მისი მოწვევა – 30 სექტემბერს (13 ოქტომბერს). 1917 წლის 13(26) მარტს მოიწვიეს განსაკუთრებული თათბირი, რომელსაც უნდა მოემზადებინა დამფუძნებელი კრების არჩევნების კანონი. თათბირმა მუშაობა დაიწყო 25 მაისს (7 ივნისი) და დაამთავრა

¹¹ Учредительное собрание (В докладах и материалах), М.-Л., 1930; Третий всероссийский съезд советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов, М., 1918; Сборник указаний и распоряжений рабочего и крестьянского правительства, П.-М., 1917-1924; Декрет советов власти, – сб. документов, т. 1-4, М., 1965-68; Сборник документов и материалов по истории СССР советского периода (1917-1958гг.), М., 1966; Сборник законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР, М., 1924-1937; История государства и права СССР, – сб. документов, ч. 1-2, М., 1958; Коммунистическая партия СССР в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ИК, ч. 1, 1915-1924, М., 1954; Второй всероссийский съезд советов рабочих и солдатских депутатов, – сб. документов, М.-Л., 1928; Второй всероссийский съезд советов рабочих и солдатских депутатов, – сб. документов, М., 1957 და სხვ.

¹² История России, т. 2 (рук. авт. колл. А. Данилов), М., 1995; История отечества. XX век (авт. колл.: В. П. Есаков, В. П. Дмитриенко, В. А. Шестаков), М., 1995; История России с древнейших времён до конца XX века, ред. А. Н. Сахаров, М., 1996; История России (авт. колл.: А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Т. Георгиева, Т. А. Сивохина), М., 1997; И. А. Исаев. История государства и права России, М., 1996 და სხვ.

¹³ Известия всероссийской комиссии по делам о выборах в учредительное собрание, 1917, №1, გვ. 2-6.

სექტემბრის დასაწყისში. თათბირს თავმჯდომარეობდა კადეტი ფ. ვ. კოკოშკინი, მისი მონაწილეები იყვნენ სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიის წარმომადგენლები, მათ შორის ბოლშევიკური პარტიიდან (ჯერ მ. კოზლოვსკი, შემდეგ პ. კრასიკოვი). მან მოამზადა დებულება, რომელიც შეიცავდა ცივილიზებულ ქვეყნებში განმტკიცებულ პრინციპებს. რუსეთის ისტორიაში პირველად არჩევნები ტარდებოდა როგორც საყოველთაო, პირდაპირი, ფარული, პარტიული სიების მიხედვით, რაც საშუალებას იძლეოდა, გამოეყვინათ მასების პოლიტიკური განწყობის მთელი სპექტრი¹⁴.

დამფუძნებელი კრების საარჩევნო კომისიის შემადგენლობაში შევიდნენ ნ. ავინოვი (თავმჯდომარე), გ. ლორთქიფანიძე, ვ. მაკლაკოვი, ვ. ნაბოკოვი, ბარონი ბ. ნოლდე, ვ. გესსენი, ვ. გომბერგი, მ. ვიშნიაკი და სხვ¹⁵.

მოგვიანებით, კერენსკის, რომელიც დროებითი მთავრობის თავმჯდომარე გახდა, და იუსტიციის ახალ მინისტრ ზადორნის მოუხდათ არჩევნების 12 ნოემბრისათვის, ხოლო დამფუძნებელი კრების მოწვევის 28 ნოემბრისათვის გადადება¹⁶.

არჩევნების თარიღი დაადასტურა 1917 წლის 27 ოქტომბერს სახალხო კომისართა საბჭოს დეკრეტმა. ყველა ადგილობრივ საარჩევნო კომისიას, ადგილობრივი თვითმმართველობის დაწესებულებას, საბჭოებს მოუწოდეს, „დაეძაბათ მთელი ძალისხმევა თავისუფალი, სამართლიანი არჩევნების ჩატარების უზრუნველსაყოფად“.¹⁷

კენჭისყრაში მონაწილეობდა 67 ოლქის 44 მლნ-ზე მეტი ამომრჩეველი. სულ იყო 79 ოლქი 90 მლნ-მდე ამომრჩეველით. ერთ დღეში არჩევნების ჩატარება ვერ მოხერხდა. ბევრ ადგილას ისინი მიმდინარეობდა ნოემბრის ბოლოსა და დეკემბრის დასაწყისში, ცალკეულ ოლქებში კი – 1918 წლის დასაწყისში¹⁸.

არჩეული 715 დეპუტატიდან უმრავლესობა მხარს უჭერდა სოციალისტურ პარტიებს (მემარცხენე ესერებს – 370, მენშევიკებს – 40, სახალხო სოციალისტებს – 2). პირველ ადგილზე გავიდნენ ესერები. ბოლშევიკებმა მიიღეს სადეპუტატო ადგილების მხოლოდ მეოთხედი (175), ბურჟუაზიულ პარტიებს (კადეტები და სხვ.) ხმა მისცა ამომრჩეველთა 13% (კადეტებმა მიიღეს 17 ადგილი, ნაციონალურმა ჯგუფებმა – 86)¹⁹.

რევოლუციური აღმავლობის ტალღაზე ამომრჩეველის ღიღმა ნა-

¹⁴ იქვე.

¹⁵ იქვე.

¹⁶ იქვე, გვ. 7.

¹⁷ იქვე, გვ. 2-6.

¹⁸ იქვე.

¹⁹ იქვე.

წილმა მხარი დაუჭირა ქვეყნის განვითარების სოციალისტურ გზას, მაგრამ სოციალისტური პერსპექტივა სხვადასხვანაირად ესმოდათ. რადიკალურ-ექსტრემისტულ გზას მხარი დაუჭირა უმცირესობამ, დიდმა ნაწილმა კი აზრი გამოთქვა იმ პოლიტიკური პროგრამის სასარგებლოდ, რომელიც სთავაზობდა დემოკრატიის, კერძო საკუთრების განმტკიცებას, რეფორმირებას, თანდათანობას, მომავალ სოციალიზმზე ევოლუციურ გადასვლას.

ლენინმა იცოდა, რომ დამფუძნებელი კრება არ იქნებოდა ბოლშევიკების მხარეზე. ასე რომ, ლენინი სულაც არ აპირებდა, შეესრულებინა თავისი დაპირება, რომელიც მისცა 26 ოქტომბერს საბჭოების II ყრილობას, რომ არჩევნებზე დამარცხების შემთხვევაში მისი პარტია დაემორჩილებოდა ხალხის ნებას²⁰.

ტროცკი თავის წიგნში „ლენინის შესახებ. მასალები ბიოგრაფიისათვის“ იხსენებს: „პირველივე დღეებში, თუ საათებში არა, გადატრიალების შემდეგ, ლენინმა წამოაყენა საკითხი დამფუძნებელი კრების შესახებ: უნდა გადავდოთ არჩევნები... შესაძლებლობა უნდა მივცეთ, განაახლონ საარჩევნო სიები. ჩვენი საკუთარი სიები არაფრად არ ვარგა“:

„შემთხვევითი ინტელიგენციის სიმრავლეა, ჩვენ კი გვჭირდება მუშები და გლეხები. კორნილოვლები, კადეტები კანონგარეშე უნდა გამოვაცხადოთ“.

„უხერხულია ახლა გადადება. ამას გაიგებენ ისე, როგორც დამფუძნებელი კრების ლიკვიდაციას, მით უმეტეს, რომ ჩვენ თვითონ ვადანაშაულებდით დროებით მთავრობას დამფუძნებელი კრების გაჯანჯვლებაში“.

„წვრილმანია! რატომ არის გადადება უხერხული? თუ დამფუძნებელი კრება კადეტურ-მენშევიკურ-ესერული აღმონღება, ეს მოხერხებული იქნება?“

„დიდხანს დამფუძნებელი კრების საკითხზე ლენინი მარტოობაში რჩებოდა. იგი უკმაყოფილოდ იქნებდა თავს და იმეორებდა: აშკარა შეცდომა, რომელიც შეიძლება ძვირად დაგვიჯდეს! ვაი, თუ ამ შეცდომას რევოლუცია გადაჰყვეს“.

„ერთი სიტყვით, ლენინი ცალსახად უჭერდა მხარს დამფუძნებელი კრების „გარეკვას“. მას მხოლოდ ის აცბუნებდა, როგორ მოიქცეოდნენ ამ შემთხვევაში მემარცხენე ესერები. ბოლშევიკებთან ვიწრო წრეში ამ საკითხის განხილვის შემდეგ, მემარცხენე ესერები დათანხმდნენ კრების „გარეკვაზე“, მაგრამ ლენინი არ ცხრებოდა“:

²⁰ Великая октябрьская социалистическая революция, под ред. П. Л. Голубева, М., 1997, გვ. 549.

„ამკარა შეცდომაა: ძალაუფლება უკვე მოვიპოვეთ, ჩვენ კი იძულებული ვართ, მივიღოთ სამხედრო ზომები, რომ კვლავ მოვიპოვოთ იგი“.²¹

ლენინის განკარგულებით, პეტროგრადის გარნიზონი გააძლიერეს ლატვიელთა ერთგული პოლკებით.

ზედიზედ იხურებოდა ოპოზიციური ჟურნალ-გაზეთები. სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის, სასკომსაბჭოს, პეტროგრადის სამხედრო-რევოლუციური კომიტეტის დეკრეტებით ფართოვდებოდა საბჭოების უფლებამოსილებანი, ამავე დროს იზღუდებოდა ერობის, ქალაქის სათათბიროების საქმიანობა, რომლებსაც შეეძლოთ ორგანიზაციული და პოლიტიკური მხარდაჭერა აღმოეჩინათ დამფუძნებელი კრების მემარჯვენე ფრთისათვის.

23 ნოემბერს (6 დეკემბერი) თავრიდის სასახლეში მორიგი სხდომის დროს, სასკომსაბჭოს ბრძანებით დააპატიმრეს დამფუძნებელი კრების საარჩევნო კომისიის წევრი კადეტები და მემარჯვენე ესერები, რომლებიც გაათავისუფლეს 27 ნოემბერს (10 დეკემბერი), ე. ი. ოთხი დღე-ღამის განმავლობაში ისინი გამომწვევეული ჰყავდათ. დაპატიმრების მიზეზი გახდა დროებითი მთავრობის სახელით ხალხისადმი საარჩევნო კომისიის ბიულეტენში გამოქვეყნებული მიმართვა, რომელშიც ნათქვამი იყო: „ოქტომბრის 20-იან რიცხვებში ძალაუფლების ხელში ჩაგდების პოლიტიკის განხორციელებამ მთელ რიგ საარჩევნო ოლქებში ჩაშალა არჩევნების ჩატარების საქმე... დროებითმა მთავრობამ, რომელმაც შეუძლებლად ჩათვალა დამფუძნებელი კრების მოწვევის დღის გაუქმება, მისი გახსნა თავრიდის სასახლეში დანიშნა 28 ნოემბერს დღის 2 საათზე“.²²

ლენინის მითითებით, დამფუძნებელი კრების საარჩევნო კომისია ლიკვიდირებული იქნა. არჩევნების კომისრად დაინიშნა ურიცკი.

თავისუფლად დარჩენილმა კომისიის ზოგიერთმა წევრმა პროტესტით მიმართა ეროვნებათა საქმეების სახალხო კომისარს. სტალინთან შემდეგი საუბარი გაიმართა:

– რატომ დააპატიმრეს კომისია? – ეკითხებოდა სახალხო კომისარს კომისიის ერთ-ერთი წევრი. – იმიტომ ზომ არა, რომ იგი არ ცნობს სახალხო კომისართა ძალაუფლებას?

სტალინმა მისთვის დამახასიათებელი უკმეხობით უპასუხა:

თქვენ ეწეოდით გაყალბებასა და ფალსიფიკაციას...

– არავითარი გაყალბება არ ყოფილა! ეს სიცრუეა!

²¹ Л. Д. Троцкий. О Ленине. Материалы для биографии, М., 1924, гв. 91-93.

²² Известия всероссийской комиссии по делам о выборах в учредительное собрание, 1917, №1, гв. 7.

– განა თქვენ შეგიძლიათ გარანტია მოგვცეთ, რომ კადეტები და ობორონცელები არ აწყობდნენ თქვენგან გასაიდუმლოებულ სხდომებს... ჩვენ ნებას არ მივცემთ კონტრრევოლუციას, დამფუძნებელი კრების შირმა თავისი მიზნებისათვის გამოიყენოს²³.

ტროცკიმ, რომელმაც კადეტებისა და მემარჯვენე ესერების გამოსვლები შეაფასა, როგორც პეტროგრადში შეიარაღებული აჯანყების ცდა, განაცხადა, რომ კადეტების ხელმძღვანელობა კონტრრევოლუციის ნამდვილი კერაა. ანტისაბჭოურ გამოსვლებში კადეტების პარტიის მთელი რიგი ლიდერების მონაწილეობის საბაბით, სახკომსაბჭომ დაამტკიცა დეკრეტი „პარტიის ცენტრალური კომიტეტის“²⁴ ყველაზე გამოჩენილი წევრების, ხალხის მტრების დაპატიმრებისა და რევოლუციური ტრიბუნალის სასამართლოსათვის მათი გადაცემის შესახებ“²⁵ კადეტთა პარტიის საქმიანობა კანონგარეშე გამოცხადდა. დაიწყო დამფუძნებელი კრების ლიდერებისა და კადეტი დეპუტატების დაპატიმრებები. პეტროგრადი გამოცხადდა სააღყო მდგომარეობაში; დაინიშნენ ქალაქის დაცვის საგანგებო კომისრები და შეიქმნა სამხედრო შტაბი, რომელშიც შევიდნენ ი. სვერდლოვი, ვ. ბონჩ-ბრუევიჩი, ნ. პოდვოისკი, პ. პროშიანი, ურიცკი და სხვები.

თავრიდის სასახლის დასაცავად გამოწვეული იქნა კრეისერ „ავრორას“ რაზმი, ჯავშნოსან „რესპუბლიკის“ ორი ასეული და სხვა ნაწილები, ადგილი ჰქონდა შეჯახებას, იყო მსხვერპლიც.

ლენინი მეთოდურად, მიზანმიმართულად განაგრძობდა ფართო კამპანიას დამფუძნებელი კრების წინააღმდეგ. ეს მაშინ, როდესაც ლენინი საბჭოების სრულიად რუსეთის II ყრილობაზე თითოეული დეკრეტის განხილვისა და მიღებისას ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ მათ დროებითი ხასიათი აქვს – დამფუძნებელი კრების მოწვევამდე. ასე, მაგალითად: მან მოხსენებაში „დეკრეტი ზავის შესახებ“ განაცხადა, რომ ჩვენ განვიხილავთ ზავის ყოველგვარ პირობას. განხილვა არ ნიშნავს, რომ ჩვენ მას მივიღებთ. ჩვენ ამ საკითხს განსახილველად შევიტანთ დამფუძნებელ კრებაზე, რომელმაც უნდა დაადგინოს რისი დათმობა შეიძლება ან არ შეიძლება²⁶. გარდა ამისა, მან „დეკრეტის მიწის შესახებ“ მიღებისას ერთხელ კიდევ დაადასტურა დამფუძნებელი კრების მოწვევის აუცილებლობა და საყოველთაოდ განაცხადა: „Как

²³ Известия всероссийской комиссии по делам о выборах в учредительное собрание, 1917, №1, გვ. 6.

²⁴ იგულისხმება კადეტების პარტიის ცენტრალური კომიტეტი.

²⁵ Сборник указаний и распоряжений рабочего и крестьянского правительства, П.-М., 1917-1924, გვ. 126.

²⁶ ვ. ლენინი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 35, გვ. 17.

демократическое правительство, мы не можем обойти постановления народных низов, хотя бы мы с ним не были согласны... И если даже крестьяне пойдут дальше за социалист-революционерами и если этой партии дадут в Учредительном собрании большинство, то и тут мы скажем: пусть так“.²⁷

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ საბჭოების II ყრილობაზე თვით ლენინის მთავრობა დამტკიცებული იყო დროებით. დადგენილებაში მთავრობის შექმნის შესახებ ვკითხულობთ: „Образовать для управления страной, впредь до созыва Учредительного собрания, **временное** (ხაზგასმა ჩვენია – თ.ა.) рабочее и крестьянское правительство, которое будет именоваться Советом Народных Комиссаров“.²⁸

ლენინი ცდილობდა, რაც შეიძლება მეტად დაესუსტებინა კრების მენშევიკურ-კადეტური ნაწილი ურჩი დეპუტატების გაწვევის გზით და მათ ადგილას აერჩიათ ბოლშევიკებისადმი ერთგული პირები. ამ მიზნით, ლენინი სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მეშვეობით იღებს დეკრეტს „ამომრჩეველთა უფლების შესახებ“, გაიწვიონ ის დეპუტატები, რომლებმაც ნდობა ვერ გაამართლეს“.²⁹

ბოლშევიკების ინიციატივით დაიწყო გაწვევების ხმაურიანი კამპანია. „კონტრრევოლუციური ელემენტების“ სიაში მოხვდნენ და დეპუტატობის მანდატი ჩამოერთვათ რუსეთის ისეთ გამოჩენილ მოღვაწეებს, როგორებიც იყვნენ ნ. ავქსენტიევი, ე. ბრეშკოვსკაია, ა. გოცი და სხვები. ბოლშევიკური სადეპუტატო ფრაქციიდან გარიცხეს ლ. კამენევი, გ. ზინოვიევი, ა. რიკოვი, ი. ლარინი (მ. ლურიე), ვ. მილიუტინი, დ. რიაზანოვი³⁰ (ლენინმა მათ არ აპატია „ვიკჟელთან“ დაკავშირებული ინციდენტი), რომლებსაც დამფუძნებელი კრება რევოლუციის დამამთავრებელ ეტაპად მიაჩნდათ და წინადადებას იძლეოდნენ, არ გაეკონტროლებინათ მისი მომზადება.

12 დეკემბერს ლენინმა დაწერა 19 თეზისი დამფუძნებელი კრების შესახებ. მან თეორიულად დაასაბუთა დამფუძნებელი კრების მოწვევის შესახებ თავდაპირველი ლოზუნგებისაგან ბოლშევიკების გამიჯვნის მიზეზები. მან მთავარ არგუმენტად წამოაყენა თეზისი იმის შესახებ, რომ საბჭოები წარმოადგენენ დემოკრატიის ერთადერთ ფორმას, დგანან უფრო მაღლა ყოველგვარ პარლამენტებზე, ყოველგვარ დამფუძნებელ კრებებზე³¹. ლენინი მოითხოვდა დამფუძნებელი კრებისაგან

²⁷ Второй всероссийский съезд советов рабочих и солдатских депутатов, сб. документов, М., 1957, док. №326, გვ. 407-408.

²⁸ იქვე.

²⁹ Декреты советской власти, сб. Документов, т. 1, М., 1965.

³⁰ Великая октябрьская социалистическая революция, გვ. 550.

³¹ ვ. ლენინი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 35, გვ. 162-164.

საბჭოთა ხელისუფლების, მისი პოლიტიკის ზავის, მიწისა და მუშათა კონტროლის შესახებ ცნობას. ლენინის თეზისები საფუძვლად დაედო ბოლშევიკების პრაქტიკულ პოლიტიკას დამფუძნებელი კრების თაობაზე.

ამასთან დაკავშირებით, ინტერესს იწვევს ევროპული სოციალ-დემოკრატიის პატრიარქის კარლ კაუცკის ბროშურა „პროლეტარიატის დიქტატურა“, სადაც მან ზუსტად არგუმენტირებულად დაასაბუთა ლენინის ღრმა ანტიდემოკრატიზმი. მსჯელობდა რა ლენინის პოზიციის შესახებ დამფუძნებელი კრების შესახებ, იგი შენიშნავდა: „სამწუხაროა მხოლოდ ის, რომ ამ დასკვნამდე მივიდნენ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც აღმოჩნდნენ დამფუძნებელი კრების უმცირესობაში. ადრე არავინ არ მოითხოვდა ამას ლენინზე მგზნებარედ“.³²

ლენინმა ხელიდან არ გაუშვა შესაძლებლობა, ეპასუხა მისთვის წიგნში „პროლეტარული რევოლუცია და რენეგატი კაუცკი“.³³ არ არის აუცილებლობა, ვილაპარაკოთ ამ წიგნის შინაარსის შესახებ, დავასახელებთ მხოლოდ საღანძღავ სიტყვებს კაუცკის მისამართით: „იუდეუშკა კაუცკი“, „გაიძვერა“, „ბრმა ლეკვი“, „ბურჟუაზიის სიკოფანდი“, „არამზადა“, „უნაშუსოთა და სისხლისმსმელთა ბანდის დამქაში“, „ფილისტერი მეშხანი“, „ნავის ორმოს რენეგატი“. დღეს, როდესაც გავთავისუფლდით მარქსისტული დოგმატიზმისაგან, გვიკვირს, როგორ შეეძლო ეხმარა ასეთი საღანძღავი სიტყვები ადამიანს, რომელიც უზარმაზარ ქვეყანას მართავდა.

ყველაზე მთავარი სიურპრიზი დამფუძნებელი კრებისათვის იყო „მშრომელი და ექსპლუატირებული ხალხის უფლებათა დეკლარაცია“, რომელიც სასწრაფოდ მიიღო 1918 წლის 3 იანვარს სრულიად რუსეთის ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა³⁴, ეს იყო საპროგრამო დოკუმენტი, რომელიც განამტკიცებდა ოქტომბრის გადატრიალების ძირითად შედეგებს. ცხადდებოდა საბჭოების უმაღლესი ხელისუფლება ცენტრში და ადგილებზე, რუსეთის ფედერაციული მოწყობა. დასტურდებოდა ოქტომბრის შემდეგ მიღებული ყველა კანონი.

„მშრომელი და ექსპლუატირებული ხალხის უფლებათა დეკლარაცია“ დამფუძნებელი კრებისაგან მოითხოვდა დეკლარაციის მიღებას და თვითდათხოვნას. ბოლშევიკური მთავრობის მტკიცების თანახმად, ძველი სიები არ ასახავდნენ კლასობრივი ძალების ახალ განლაგებას. „გლეხობას, – წერდა ლენინი. – ჯერ კიდევ არ შეეძლო სცოდნოდა სიმართლე მიწასა და ზავზე, არ შეეძლო განესხვავებინა თავისი მე-

³² ციტი: ვ. ლენინი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 33, გვ. 117.

³³ ვ. ლენინი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 33, გვ. 117.

³⁴ Газ. „Правда“, 1918, 4 января.

გობრები მტრებისაგან, ცხვრის ტყავში გამოწყობილი მგლებისაგან“.³⁵

ვინ უშლიდა ხელს ლენინს ყოველივე ეს, გამოესწორებინა დემოკრატიული, საარჩევნო გზით? სახელმწიფო სათათბიროს ყოფილი დეპუტატი და კომისიის წევრი მ. ვიშნიაკი აღნიშნავდა კიდევ: „ლენინს მაშინ უნდა დაეთხოვა დამფუძნებელი კრება, რომელიც აირჩიეს ნოემბერში ოქტომბრის სიებით. იქვე უნდა დაენიშნა და ჩაეტარებინა ასახლი არჩევნები“.³⁶

მაგრამ ლენინმა უკვე გამოუტანა განაჩენი დამფუძნებელ კრებას – პოლიტიკური სიკვდილი. თუმცა მან გადაწყვიტა, დაეცვა ფორმა. სასკომსაბჭომ დაადგინა, „დაინიშნოს დამფუძნებელი კრების გახსნის ვადად 5 იანვარი 400 ადამიანის ქვორუმის შემადგენლობით“.³⁷ გამოყვეს 233000 მანეთი კრების მუშაობის ხარჯებისათვის, დარწმუნებულებმა იმაში, რომ ეს თანხები არ დაიხარჯებოდა მისი ხანმოკლე მუშაობის გამო.

დამფუძნებელი კრება გახსნა ერთ-ერთმა უხუცესმა დეპუტატმა ს. შევცოვმა. ხმათა უმრავლესობით კრების თავმჯდომარედ აირჩიეს ვ. ჩერნოვი. კრება მიმდინარეობდა საგანგებო ვითარებაში. თავრიდის სასახლე არა მარტო გარშემორტყმული იყო ჯარებით, არამედ სავსე იყო მეზღვაურებითა და ჯარისკაცებით, რომლებიც არ ფარავდნენ თავიანთ ბოლშევიკურ სიმპათიებს. ჩერნოვს არ აძლევდნენ საშუალებას, ნორმალურად წარემართა სხდომა. დარბაზში გამაყრუებელი ხმაური იდგა – უსტვენდნენ, ფეხებს აბაკუნებდნენ, ყვიროდნენ. ამის მიუხედავად, მიღებულ იქნა დამფუძნებელი კრების მუშაობის დიდი პროგრამა, რომელიც შეიცავდა საკითხებს ხელისუფლების, მიწისა და ზავის შესახებ.

ლენინი წავიდა დამფუძნებელ კრებაზე (თან წაიღო პისტოლეტი, რომელიც შემდეგ მოპარეს პალატოდან დაცვის სამსახურის მეზღვაურებმა). იგი უხალისოდ ხან სავარძელში იჯდა, ხან ფიცარნაგის საფეხურზე თვლემდა, მაგრამ ი. წერეთლის ხმის გაგონებაზე ყურადღება დაძაბა, ვინაიდან იცოდა, რომ ცნობილი ორატორის მჭევრმეტყველება ერთგვარად შეცვლიდა მის სცენარს. ცოტა ხნის შემდეგ მან შეუმჩნევლად დატოვა მკვლრადშობილი დამფუძნებელი კრება, რომლის ბედი წინასწარ ჰქონდა გადაწყვეტილი.

სვერდლოვმა, სრულიად რუსეთის აღმასრულებელი კომიტეტის სახელით, წინადადება წამოაყენა, მიეღოთ ლენინის მიერ ულტიმატურად შედგენილი „მშრომელი და ექსპლუატირებული ხალხის უფლება-

³⁵ ვ. ლენინი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 35, გვ. 153-154.

³⁶ “Новый журнал”, 1958, №52, გვ. 227.

³⁷ ГАРФ, ფონდი 130, აღწერა 1, საქმე 1, ფურცელი 46.

თა დეკლარაცია“. კრებამ უარყო ბოლშევიკების ცდა, თავისი სცენარი თავს მოეხვია და განხილვიდან მოხსნა „უფლებათა დეკლარაცია“.

მენშევიკებმა და ესერებმა სცადეს, რამდენადმე შეეზღუდათ ბოლშევიკების რადიკალიზმი და საუბარი სხვა სიბრტყეში გადაეტანათ. „დამფუძნებელ კრებას, რომელიც ინტერნაციონალს მღეროდა, – ამბობდა ი. წერეთელი. – არ სჭირდება დაამტკიცოს, რომ სოციალიზმი კაპიტალიზმზე უკეთესია, მაგრამ არ გაუგია ბოლშევიკებისაგან არც ერთი დადებითი არგუმენტი იმის თაობაზე, რომ სოციალიზმის დაუყოვნებლივი განხორციელება დადებით შედეგებს იძლევა“.³⁸ წაიკითხეს რსდმ პარტიის დეკლარაცია მემარცხენე სოციალისტ-რევოლუციონერების პარტიის შესახებ. რსდმ პარტიის (გაერთიანებულ) დეკლარაციაში ნათქვამი იყო: „დამფუძნებელი კრება, მაშინ, როცა მთელი ქვეყანა გახვეულია სამოქალაქო ომის ხანძარში, როცა დათრგუნულია ყველა დემოკრატიული თავისუფლება, არ არსებობს არც პიროვნების, არც საცხოვრებლის ხელშეუხებლობა, არც სიტყვის, არც არც კრებების, არც კავშირების თავისუფლება, არც გაფიცვების თავისუფლებაც კი, როცა ციხეები გადავსებულია პატიმრებით, გამოცდილი რევოლუციონერებითა და სოციალისტებით, თვით დამფუძნებელი კრების წევრებითაც კი... ხელისუფლება, რომელსაც არ ცნობს ხალხის უმრავლესობა, მოლაპარაკებას აწარმოებს ზავის შესახებ ისეთ საფუძვლებზე, რომლებიც რევოლუციურ რუსეთს გადააქცევენ გერმანიის იმპერიალიზმის მოხარკედ. მუშათა კლასი უნდა მოითხოვდეს, რომ ხელისუფლების ყველა ორგანომ, წარმომობილი სამოქალაქო ომის ნიადაგზე, აღიაროს დამფუძნებელი კრების უმაღლესი ხელისუფლება, გადასცეს მას მთლიანად რუსეთის დემოკრატიული რესპუბლიკის მოწყობის საქმე“.³⁹ ბოლშევიკები კი არ აპირებდნენ, დიდხანს ეკამათათ ან კომპრომისები ეძებნათ. ისარგებლეს რა ლენინის მიერ შემუშავებული სცენარით, ბოლშევიკებმა და შემდეგ მემარცხენე ესერებმა დატოვეს თავრიდის სასახლე. მიუხედავად ამისა, დარჩენილმა დეპუტატებმა დამფუძნებელი კრება გამოაცხადეს რუსეთის უმაღლეს ხელისუფლებად და მიიღეს კანონი მიწის შესახებ. დამფუძნებელი კრების სხდომა დაიხურა 1918 წლის 6(19) იანვარს თავრიდის სასახლის დაცვის უფროსის, ბალტიის ფლოტის მეზღვაურის ა. ჟელენიაკოვის⁴⁰

³⁸ Учредительное собрание. Стенографический отчёт, П., 1918, გვ. 9.

³⁹ იქვე: გვ. 43-44.

⁴⁰ ა. ჟელენიაკოვი (1895-1919) 1915 წლიდან იყო ბალტიის ფლოტის მეზღვაური, 1917წ. ეკუთვნოდა ანარქისტების ჯგუფს, რომლებიც მხარს უჭერდნენ ბოლშევიკებს. ოქტომბრის გადატრიალების წინ ჩამოვიდა პეტროგრადში მეზღვაურების რაზმით, იყო სამხედრო-სახლგაო რევოლუციური კომიტეტის წევრი. ზამთრის სასახლის „შტურმის“ დროს სათავეში ედგა რაზმს. 1918-1919 წლებში მეთაურობდა პოლკს, შემდეგ კი – ჯავშნოსან მატარებელს. დაიღუპა სამოქალაქო ომის დროს.

მოთხოვნით, რომელიც საბჭოთა მთავრობის ბრძანებით, დილის 5 საათზე ავიდა ტრიბუნაზე და დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარე ჩერნოვს აცნობა პ. დიბენკოს ინსტრუქცია, რომ ყველა დამსწრემ დატოვოს სხდომათა დარბაზი იმ საბაბით, რომ „ყარაული დაიღალა“, ცოტა უბიძგა ტრიბუნაზე მყოფ ორატორს და წინადადება მისცა დეპუტატებს, დაშლილიყვნენ. თავრიდის სასახლის კარები გამოკეტეს⁴¹. იმ დროიდან 70 წლის განმავლობაში იქ არ შესულან თავისუფლად არჩეული დეპუტატები.

პროლეტარიატის ბელადი, იმისათვის, რომ გაამართლოს თავისი დამოკიდებულება დამფუძნებელი კრების მიმართ, ამახინჯებს ისტორიულ ფაქტს – რსდმპ მეორე ყრილობის მასალებს. საქმე იმაშია, რომ ლენინმა 1917 წლის 22 დეკემბერს გაზ. „პრავდაში“ გამოაქვეყნა სტატია „პლენაროვი და ტერორი“. ამ სტატიაში მას სურდა, გამოეყენებინა პლენაროვის ავტორიტეტი დამფუძნებელი კრების გარეკვის საქმეში. ამისათვის ლენინს მოჰყავდა მისი გამონათქვამი ყრილობაზე: „თუ რევოლუციური ენთუზიაზმის პერიოდში ხალხმა აირჩია კარგი პარლამენტი, მაშინ უნდა ვეცადოთ გავაკეთოთ (ასეა ტექსტში – თ.ა.) ხანგრძლივ პარლამენტად, მაგრამ არჩევნები თუ გამოდგა წარუმატებელი, ჩვენ უნდა მოვინდომოთ გავრეკოთ ის არა ორი წლის შემდეგ, არამედ, თუ შეიძლება, ორი კვირის შემდეგ“.⁴² აქ ლენინმა შეგნებულად აუარა გვერდი ყრილობის დელეგატის პოსადოვსკის შესწორებას, რომელსაც მხარი დაუჭირა პლენაროვმა. პოსადოვსკის შესწორება ითვალისწინებდა: „Все демократические принципы должны быть подчинены исключительно выгодам нашей партии, включая и неприкосновенность личности“.⁴³ ლენინი არაფერს ამბობდა, რომ ყრილობის დელეგატთა დიდმა უმრავლესობამ მხარი არ დაუჭირა პოსადოვსკის შესწორებას. პირიქით, ის ამტკიცებდა, რომ პლენაროვს მხარი დაუჭირა „დღევანდელი მენშევიკების დიდმა უმრავლესობამ“.⁴⁴ როგორც ყრილობის მასალებიდან ჩანს, პლენაროვის წინადადება და პოსადოვსკის შესწორება მკაცრად გააკრიტიკეს ყრილობის დელეგატებმა და დიდი უმრავლესობით მიიღეს მარტოვის შესწორებული პარაგრაფი არჩევნების შესახებ, სადაც ნათქვამია: „Всеобщее, равное и прямое избирательное право при выборах, как в избирательное собрание, так и во все местные органы самоуправления всех граждан и гражданок“.⁴⁵

ლენინისათვის არ იყო უჩვეულო ისტორიული ფაქტების დამა-

⁴¹ ვ. ლენინი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 35, გვ. 241.

⁴² იქვე, გვ. 185.

⁴³ Второй съезд РСДРП, Июль-август 1903, протоколы, М., 1959, გვ. 181.

⁴⁴ ვ. ლენინი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 35, გვ. 185.

⁴⁵ Второй съезд РСДРП..., გვ. 186.

ხინჯება, მასალების ფალსიფიცირება. სავსებით მართალი იყო პლენხანოვი, როდესაც ამბობდა, რომ ლენინთან უნდა ილაპარაკო მხოლოდ ნოტარიუსის თანდასწრებით.

გარეკა რა დამფუძნებელი კრება, ლენინი აუცილებლად თვლიდა, რაც შეიძლება ჩქარა განემტკიცებინა მისი პოლიტიკური შედეგები. მან მაშინათვე დაწერა დეკრეტის პროექტი და სრულიად რუსეთის ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტში თავისი სიტყვის თეზისები. 1918 წლის 7 იანვარს, ღამით, გაიმართა სრულიად რუსეთის საბჭოების ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომა, სადაც ლენინი თავისი ათწუთიანი სიტყვით დამსწრეთ არწმუნებდა, რომ ბოლშევიკები იძულებულნი იყვნენ, დაეთხოვათ დამფუძნებელი კრება მისი კონტრრევოლუციური ხასიათის გამო⁴⁶. იგი ამკარად ცრუობდა, არ თაკილობდა დემაგოგიურ ხერხებს. „ხალხს სურდა, მოეწვია დამფუძნებელი კრება, – ამბობდა ლენინი. – და ჩვენ მოვწვიეთ ის. მაგრამ მაშინვე ვიგრძენით, თუ რას წარმოადგენს ეს დამფუძნებელი კრება“.⁴⁷ სინამდვილეში ბოლშევიკებმა დახვრიტეს მშვიდობიანი დემონსტრაცია, რომელიც შეიკრიბა თავრიდის სასახლესთან დამფუძნებელი კრების დაცვის მიზნით (მშვიდობიანი დემონსტრაციის დახვრეტისას მსხვერპლი სხვადასხვა მონაცემებით იყო 8-დან 21 ადამიანამდე).

ლენინმა „უყურადღებოდ“ არ დატოვა ჩერნოვისა და წერეთლის გამოსვლები დამფუძნებელ კრებაზე. მან მათ მიუძღვნა სპეციალური სტატია „ადამიანები იმ ქვეყნიდან“, რომელიც უკვე იანვარში გამოქვეყნდა. აკრიტიკებდა რა ჩერნოვისა და წერეთელს მათი მოწოდებებისათვის – „და არც იქნება სამოქალაქო ომი“, „რუსეთი იქნება დემოკრატიული პარლამენტური რესპუბლიკა“ – ლენინი პირიქით ამტკიცებდა: სოციალისტურ რევოლუციას „არ შეიძლება არ მოჰყვეს სამოქალაქო ომი, ან გამარჯვება სამოქალაქო ომში, ან რევოლუციის დაღუპვა“.⁴⁸

ამართლებდა რა „პირველ ბელადს“ – ლენინს, „მეორე ბელადი“ ტროცკი წერდა: „ჩერნოვი არის ძველი ტრადიციის – რევოლუციური ინტელიგენტური ტრადიციის ეპიგონობა, ხოლო ლენინი – მისი დამთავრება და სრული დაძლევა“.⁴⁹

მარტოვს, ჩერნოვს, წერეთელს და არაბოლშევიკური ყაიდის რუსეთის სხვა სოციალ-დემოკრატებს თავიანთი ნირითა და იდეური მრწამსით არ შეეძლოთ იმ უფლების უზურპირება, რომ ყველაფერი შეექმ-

⁴⁶ ვ. ლენინი. თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 35, გვ. 241.

⁴⁷ იქვე.

⁴⁸ იქვე, გვ. 229-230.

⁴⁹ Л. Д. Троцкий. О Ленине, გვ. 95.

ნათ ხალხის სახელითა და ნებით, მიემართათ მასობრივი ტერორისათვის, ჩაეთრიათ თავისი ხალხი სისხლისმღვრელი სამოქალაქო ომის მორევში.

ლენინი, როგორც უღმობელი პრაგმატიკოსი, არ ერიდებოდა არაფერს, არ იხევდა არაფრის წინაშე ხელისუფლების გულისათვის, არ უშვებდა ოდნავ გადახვევას. ლენინის წინადადების საფუძველზე, სრულიად რუსეთის ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა 7 იანვარს დამტკიცა დადგენილება დამფუძნებელი კრების დათხოვნის შესახებ.

მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოების III ყრილობამ 1918 წლის 10 იანვარს მოიწონა დამფუძნებელი კრების გარეკვა და მიიღო „უფლებათა დეკლარაცია“. 13 იანვარს ყრილობას შეუერთდა გლეხთა საბჭოების III ყრილობა. შეიქმნა მუშათა, ჯარისკაცთა და გლეხთა დეპუტატთა საბჭოების ერთიანი სისტემა.

ლენინმა, დამფუძნებელი კრების გარეკვით, შეგნებულად გაუშვა ხელიდან კიდევ ერთი შანსი, შემოებრუნებინა რევოლუციური რუსეთი პარლამენტარიზმისაკენ, ეროვნული თანხმობისაკენ და ამით ხელი შეუწყო სამოქალაქო ომის გლობალიზაციას. იგი პრაქტიკულად ახორციელებდა ცხოვრებაში თავის თეზისს – „სოციალისტურ რევოლუციას არ შეიძლება არ მოჰყვეს სამოქალაქო ომი“. ლენინი აბსოლუტურად არ უგდებდა ყურს პლენანოვს, რომელიც აფრთხილებდა მას, რომ „პოლიტიკური ძალაუფლების უდროოდ ხელში ჩაგდება რუსეთის პროლეტარიატი ვერ მოახდენს სოციალისტურ რევოლუციას, არამედ მხოლოდ გამოიწვევს სამოქალაქო ომს... ხელისუფლება უნდა ემყარებოდეს ქვეყნის ყველა ცოცხალი ძალის კოალიციას, ე. ი. ყველა იმ კლასს და ფენას, რომლებიც არ არიან დანტერესებული ძველი წყობილების აღდგენით“.⁵⁰

ლენინს კარგად ესმოდა, რომ იურიდიული ძალაუფლება, რომელიც მან მიიღო საბჭოების II ყრილობისაგან, იყო დროებითი და მისი მომავალი ბედი დამოკიდებული იყო დამფუძნებელი კრების პოზიციაზე. მას ეჭვიც კი არ ეპარებოდა, რომ ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო ბოლშევიკებს ძალაუფლებას ჩამოართმევდა. ამიტომ ლენინმა ძირფესვიანად შეცვალა თავისი დამოკიდებულება დამფუძნებელი კრებისადმი. მისი გარეკვით მან მოახდინა სახელმწიფო გადატრიალება, ხელისუფლების უზურპაცია, რომელსაც ტროცკი ცინიკურად „დამატებით რევოლუციას“ უწოდებდა. დღეს ყველა დემოკრატიულ ქვეყანაში ხელისუფლების უზურპაცია ითვლება მძიმე სახელმწიფო დანაშაულად, რომელიც ითვალისწინებს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას.

⁵⁰ Г. В. Плеханов. "Власть должна опираться на коалицию всех живых сил страны". Письмо к Петроградским рабочим, – газ. "Единство", 1917, 28 октября.

ЛЕНИН И УЧРЕДИТЕЛЬНОЕ СОБРАНИЕ

Авторитет и влияние политических партий России во многом зависел от того, как они относились к идее созыва Учредительного собрания.

Ленин в течение 15 лет выступал за созыв Учредительного собрания и считал, что ближайшей программой всякого революционного правительства должен стать созыв "всенародного Учредительного собрания", которое "действительно имеет силу и власть "учредить" государственный порядок, обеспечивающий самодержавие народа".

Проблемы созыва Учредительного собрания нашли отражение в тридцати ленинских статьях и выступлениях.

Ленин прекрасно понимал, что если Временное правительство созовёт Учредительное собрание, то оно решит основные вопросы стоящие перед Россией: государственного устройства страны, землепользования, национальный, а также заключения справедливого мира. Решение этих вопросов не дало бы большевикам возможности захвата власти и поэтому вождь внушал своим соратникам: "История не простит промедления революционерам, которые могли победить сегодня... Промедление в выступлении смерти подобно". Утверждение Ленина, что "созыв Учредительного собрания невероятен без новой революции", был лишь пропагандистским трюком и попыткой оправдать контрреволюционный государственный переворот.

Ленин и после захвата власти официально не отказывался от созыва Учредительного собрания, так как идея его созыва была популярна. Поэтому все документы, принятые вторым съездом Советов объявлялись "временным законом... до Учредительного собрания". Таким образом, власть, которую захватил Ленин и "юридически оформил" на втором съезде Советов, была временной и её будущее всецело зависело от позиции предстоящего Учредительного собрания. Ленин знал, что Учредительное собрание не поддержит большевистское правительство и решил его разогнать. Тем самым, Ленин, как председатель временного советского правительства, совершил открытый террор против органа, выражавшего волю абсолютного большинства населения России. Разогнав Учредительное собрание, большевики совершили второй государственный переворот и сознательно упустили еще один шанс повернуть революционную Россию к парламентаризму, национальному согласию, вернуть страну в пучину кровавой гражданской войны.

ἸΘΘἸΑΪ Ἰ ἘΘᾶΑΑΑ

ΟΕΪ ΓΕΟΘΑΑΕ ΑΪ Ἐ ὈΑΑΕΕΘΘ ΔΑΘΘΕΑΘΕ

ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან საერთაშორისო სიონიზმ-მასონისტური ძალები მიზნად ისახავდნენ რუსეთის იმპერიის ტერიტორიის ხელში ჩაგდებას, იქ გაბატონებას, რაც აუცილებელი პირობა იქნებოდა ქვეყნის მარცვისათვის. სიონისტური წრეებისათვის რუსეთის ხელში ჩაგდების ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა 1917წ. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ. ამ პერიოდში, როგორც ცნობილია, ბოლშევიკური პარტიის ბელადი ვ. ლენინი და მისი თანამებრძოლები მოითხოვდნენ ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის გადაზრდას სოციალისტურში. სწორედ ასეთ პირობებში გადაწყვიტეს ბოლშევიკური პარტიის რიგებში შესვლა საერთაშორისო სიონიზმის აგენტმა ლ. ტროცკიმ და მისმა მომხრეებმა. ისინი ვარაუდობდნენ, რომ ბოლშევიკური პარტიის მეშვეობით მოვიდოდნენ ხელისუფლებაში, რაც მათ თავიანთი მიზნების რეალიზაციის საშუალებას მისცემდა. რსდმპ(ბ) VI ყრილობაზე (1917წ. 26 ივნისი – 3 აგვისტო) ტროცკისტები „მეურთიანელთა“ სახელწოდებით შევიდნენ ბოლშევიკური პარტიის რიგებში. მანამდე, 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ რუსეთში ამერიკის შეერთებული შტატებიდან ტროცკის მეთაურობით ჩამოვიდა ასობით ექსტრემისტ-რევოლუციონერი¹. მათი თანამოაზრეების დიდი ჯგუფი რუსეთში ევროპიდანაც ჩამოვიდა ვ. ლენინთან ერთად². თავის მხრივ, ბოლშევიკური პარტია შედარებით მცირერიცხოვანი იყო, რასაც განაპირობებდა მუშათა კლასის, პროლეტარიატის სიმცირე სხვა ფენებთან შედარებით. რსდმპ(ბ) VI ყრილობის შემდეგ, როცა მასში ტროცკისტთა მრავალრიცხოვანი მომხრეები შევიდნენ, ბოლშევიკების რაოდენობა 4 თვის განმავლობაში 40 ათასიდან 240 ათასამდე გაიზარდა. მარტო პეტროგრადში ბოლშევიკთა რაოდენობამ 2 ათასიდან 41 ათასს მიაღწია³.

¹ Ф. Маренков. Государь и погань. Непроизнесённая речь адвоката в защиту И. В. Сталина, М., 1996, გვ. 2.

² იქვე, გვ. 12.

³ История Гражданской войны, т. I, М., 1958, გვ. 297.

ამრიგად, ამ დროიდან ბოლშევიკური პარტიის რიგები რევოლუციის თანამგზავრთა მეშვეობით რიცხობრივად გაიზარდა. ამის შედეგად, ბოლშევიკური პარტია იქცა ისეთ ორგანიზაციად, რომელშიც უმრავლესობას წარმოადგენდნენ ტროცკისტულ-სიონისტური მიზნების მქონე ადამიანები. ისინი თავიანთ თავს „კომუნისტ-ბოლშევიკებს“ უწოდებდნენ, ხოლო ლენინის სიკვდილის შემდეგ „ლენინურ გვარდიალ“ მონათლენ⁴.

უნდა აღინიშნოს, რომ ვ. ლენინი შესაძლებლად თვლიდა სიონისტური წრეების გამოყენებას სოციალისტური სახელმწიფოს მშენებლობისას გონივრული ხელმძღვანელობისა და მკაცრი პარტიული დისციპლინის პირობებში. ვ. ლენინი ხელისუფლების მოპოვებას განიხილავდა, როგორც რევოლუციის გამარჯვებას, მისი თანამოაზრეების გამარჯვებას. სინამდვილეში, ხედავდნენ რა ხელისუფლების აღების შესაძლებლობას, ბოლშევიკებს მიეტმასნენ ბუნდულები (ებრაული წვრილბურჟუაზიული პარტია), მენშევიკები და სხვა. თვით ტროცკი, რომელსაც ლენინმა დალატის გამო „იუდეუშკა“ უწოდა, რუსეთში ჩამოსვლისას მენშევიკი იყო, ხოლო VI ყრილობაზე ბოლშევიკად იქცა.

სიონისტების მიზანი რუსეთის მიმართ გამოვლინდა ჯერ კიდევ თებერვლის რევოლუციამდე ტროცკის განცხადებაში, რომელიც ჩაიწერა გრიგორი რასპუტინის მდივანმა არონ სიმონოვიჩმა თავის „მოგონებებში“. მასში აღნიშნულია: „ჩვენ უნდა გადავაქციოთ რუსეთი თეთრი ზანგებით დასახლებულ უდაბნოდ, რომელთაც ისეთ ტირანიას მივცემთ, რაც არც კი დასიზმრებია აღმოსავლეთის ყველაზე საშინელ დესპოტებს. განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ ეს ტირანია იქნება არა მარჯვნიდან, არამედ მარცხნიდან, და არა თეთრი, არამედ წითელი, ვინაიდან ჩვენ სისხლის ისეთ ნაკადებს დავღვრით, რომლის წინაშე შეძრწუნდება და გაუფერულდება კაპიტალისტური ომების ყველა ადამიანური დანაკარგი. უმსხვილესი ოკეანისიქითა ბანკირები ჩვენთან უმჭიდროვეს კონტაქტში იმუშავებენ. თუ ჩვენ მოვივებთ რევოლუციას, მის სამარხთან ნანგრევებზე გავამაგრებთ სიონიზმის ხელისუფლებას და ისეთ ძალად ვიქცევით, რომლის წინაშე მთელი მსოფლიო მუხლებზე დაიჩოქებს. ჩვენ ვაჩვენებთ, რა არის ნამდვილი ხელისუფლება. ტერორის, სისხლიანი აბანოების გზით ჩვენ მივიყვანთ რუს ინტელიგენციას სრულ გამოჩლუნგებამდე, იდიოტიზმამდე, ცხოველურ მდგომარეობამდე“.

„ხოლო ჯერჯერობით ჩვენი ყმაწვილები ტყავის ქურთუკებში – საათის ხელოსანთა შვილები ოდესიდან და ორშიდან, გომელიდან და ვინციდან თავიანთ დროს ელიან და ... – ო, რა მშვენივრად, რა

⁴ Ф. Маренков. Государь и погань..., გვ. 12.

დიდებულად სძულთ მათ ყველაფერი რუსული! როგორი განცხრომით მოსპობენ ისინი ფიზიკურად რუს ინტელიგენციას – ოფიცრებს, ინჟინრებს, მოსწავლეებს, ღვთისმსახურებს, გენერლებს, აკადემიკოსებს, მწერლებს“.⁵

ასეთი მიზნების მქონე ადამიანებმა 1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ დაიკავეს ხელმძღვანელი თანამდებობები ბოლშევიკური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოებში. ოქტომბრის ამბების შემდეგ ჩამოყალიბებულ მთავრობაში – სახალხო კომისართა საბჭოში – 21 წევრიდან 19 ტროცკის მიმდევარი იყო⁶. გამონაკლისს წარმოადგენდნენ ვ. ლენინი (თავმჯდომარე), ი. სტალინი (ეროვნებათა საქმის სახკომი) და პროშიანი (მიწათმოქმედების სახკომი).

სახალხო კომისარიატები დააკომპლექტეს ძირითადად ტროცკისტ-სიონისტებისაგან. ასეთი იყო სამხედრო კომისარიატი ტროცკის მეთაურობით, სრულიად რუსეთის საგანგებო კომისია („ВЧК“). ტროცკისტები სჭარბობდნენ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატში და მისდამი დაქვემდებარებულ უწყებებში, სამართალდამცავ ორგანოებში. პარტიის VIII ყრილობაზე (1919წ.) ცკ-ის 19 არჩეული წევრიდან 15 ტროცკის მიმდევარი იყო, გარდა ოთხისა, რომელთა შორის იყვნენ ლენინი და სტალინი. ანალოგიური მდგომარეობა იყო უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოებშიც: სრულიად რუსეთის საბჭოების IV ყრილობაზე (1918წ.) არჩეულ ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტში 35 წევრიდან 33 ტროცკისტი იყო⁷. გამონაკლისს წარმოადგენდნენ მხოლოდ ვ. ლენინი და ი. სტალინი. უნდა აღინიშნოს, რომ მთლიანად პარტიულ და საბჭოთა დაწესებულებათა ხელმძღვანელ თანამდებობებზე მყოფი პირების 83%-ზე მეტი ტროცკის მომხრე იყო⁸. ტროცკისტები მოქმედებდნენ პარტიისა და მისი ლიდერის – ვ. ლენინის სახელით. ისინი, გარკვეული მიზნით, აღმერთებდნენ ლენინს. ხშირად სისრულეში მოჰყავდათ დანაშაულებრივი ჩანაფიქრი, ღონისძიება, რომელიც ლენინის ხელმოწერით იყო სანქციონირებული.

ამრიგად, ფაქტობრივად ქვეყანაში ხელისუფლება აიღეს ტროცკიმ და მისმა მომხრეებმა. ხელისუფლებაში მოსვლით ტროცკისტებმა შეასრულეს საერთაშორისო სიონიზმის გეგმის პირველი ნაწილი⁹. მაგ-

⁵ ა. შაბალოვი. ამხანაგ სტალინის მეთერთმეტე დარტყმა, ქუთაისი, 1996, გვ. 24.

⁶ Ф. Маренков. Государь и погань..., გვ. 24.

⁷ იქვე, გვ. 19.

⁸ იქვე, გვ. 20.

⁹ იქვე.

რამ ტროცკისტებს ესმოდათ, რომ ლენინის ავტორიტეტი ხალხში, მისი იდეა სოციალისტური სახელმწიფოს აშენებისა არ მისცემდა მათ ხელისუფლებაში განმტკიცებისა და ხელისუფლების გამოყენების საშუალებას სიონიზმის საბოლოო მიზნების მიღწევისათვის. ტროცკისტებს რჩებოდათ მხოლოდ ერთი გამოსავალი – გზიდან ჩამოეშორებინათ ლენინი. ამავე დროს, ტროცკისტები ვარაუდობდნენ, რომ ლენინზე თავდასხმა იქნებოდა ხელსაყრელი საშუალება წითელი ტერორის გაჩაღებისათვის რუსი ხალხის მიმართ გენოციდის განხორციელების მიზნით.

1918წ. 31 აგვისტოს მათ მართლაც განახორციელეს თავდასხმა ლენინზე, მაგრამ ის გადარჩა, თუმცა საგრძნობლად შეირყა მისი ჯანმრთელობა, დროებით მკვეთრად შეიზღუდა ვ. ლენინის აქტიური პოლიტიკური ხელმძღვანელობა, რამაც ხელი შეუწყო პარტიის შიგნით ტროცკისტული ძალების გააქტიურებას¹⁰.

1918წ. 1 სექტემბრიდან ხელისუფლებაში მყოფმა ტროცკისტებმა სპეციალური დადგენილებით წითელი ტერორი გამოაცხადეს¹¹. მასობრივი ტერორის შედეგად რევოლუციის მტრებთან ბრძოლის ნიღბით სპობდნენ რუსი და სხვა ხალხების საუკეთესო წარმომადგენლებს, ინტელიგენციას, ოფიცრებს, მეცნიერებს და ა.შ. მასობრივი ტერორი არა მარტო შენიღბულად, არამედ აშკარადაც მიმდინარეობდა. ცნობილია 1919 წლის იანვარში პარტიის ცკ-ის ორგბიუროს დანაშაულებრივი დადგენილება რუსეთის განკაზგების შესახებ. დადგენილება გაიცა ცკ-ის სახელით. მოგვიანებით ის გაუქმდა ლენინის მითითებით, მაგრამ ამასობაში 2 მილიონზე მეტი კაზაკი ფიზიკურად იქნა განადგურებული, მათ შორის ქალები, მოხუცები და ბავშვები¹².

სრულიად აშკარა ხდებოდა, რომ ტროცკი და მისი თანამზრახველები ბოროტი განზრახვით, რუსეთის შემდგომი გაჩანაგებისა და ხალხის გენოციდის მიზნით აჭიანურებდნენ სამოქალაქო ომის დამთავრებას. საკითხის შესწავლის მიზნით, ვ. ლენინმა თავისთან დაიბარა წითელი არმიის ინსპექტორი ფ. მირონოვი, რომელმაც წერილით აცნობა სახელმწიფოს ხელმძღვანელობას ტროცკისტების მოღალატური მოქმედების შესახებ. ტროცკის მითითებით, ფ. მირონოვი დააპატიმრეს და თითქოსდა პატიმრობიდან გაქცევის მცდელობისათვის დახვრიტეს¹³.

საყოველთაოდ ცნობილია ტროცკისა და ტუხაჩევსკის მიერ კრონშტადტის მუშებისა და მეზღვაურების დახვრეტა, კულაკებთან ბრძო-

¹⁰ Ф. Маренков. Государь и погань..., გვ. 22-23.

¹¹ Известия ВЦИК от 1 сентября 1918г.; Известия ВЦИК от 4 сентября 1918г.

¹² Ф. Маренков. Государь и погань..., გვ. 24.

¹³ იქვე.

ლის საბაბით ტამბოვისა და ციმბირის გლეხობის მასობრივი მოსპობა 1921წ.

სწორედ სიონისტ-ტროცკისტთა მიერ მოწყობილი გენოციდის შედეგად და სხვა მიზეზების გამო, რუსეთის მოსახლეობა 1917-1923 წლებში 148 მილიონიდან 118,5 მილიონამდე შემცირდა. დანაკლისი შეადგენდა 19,5%-ს ანუ 29,5 მილიონს¹⁴.

1924 წლიდან, ლენინის გარდაცვალების შემდეგ, კომუნისტური პარტიის შიგნით კომუნისტ-ლენინელებს ი. სტალინის ხელმძღვანელობით მოუხდათ მძიმე ბრძოლების წარმოება ტროცკისტული ოპოზიციის წინააღმდეგ. დისკუსიებში დამარცხებულმა ტროცკისტებმა 20-იანი წლების II ნახევრიდან შეცვალეს ბრძოლის ტაქტიკა. 1928 წლის იანვრის სადირექტივო წერილებით ტროცკი მისი თანამოაზრეებისაგან მოითხოვდა ბრძოლის ისეთი მეთოდების გამოყენებას, როგორც იყო შენიღბული ძირგამომთხრელი საქმიანობა, პარტიის ხელმძღვანელობაში გასვლა და სოციალიზმის დისკრედიტაცია, შენიღბვის მიზნით ხელმძღვანელი პირების ქება-დიდება, საკუთარი დანაშაულებრივი ქმედებების უდანაშაულო მუშაკებზე გადაბრალება და ა.შ.¹⁵

30-იანი წლებიდან ტროცკიზმი მთლიანად მოსწყდა მუშათა მოძრაობას და ყველა ანტისაბჭოური ელემენტის დროშად იქცა. ისინი უკავშირდებიან უცხოეთის დახვეწვას, განსაკუთრებით ფაშისტურს, სოციალიზმის დამხობისა და კაპიტალიზმის რესტავრირების მიზნით¹⁶.

ტროცკისტი სიონისტები, მათი მომხრეები ახორციელებდნენ ტერორს ხელმძღვანელი მუშაკების წინააღმდეგ. იმ დროის სადამსჯელო ღონისძიებებმა გამოავლინეს ტროცკისტული მე-5 კოლონა, განსაკუთრებით არმიის ხელმძღვანელობაში. ამან დიდი როლი შეასრულა ფაშისტურ გერმანიაზე გამარჯვების საკითხში¹⁷. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 40-იან წლებში სამართალდამცავ ორგანოებში დიდი რაოდენობით შენიღბული მავნებლების ქმედებით დაიღუპა მრავალი პატიოსანი, პატრიოტი, სამშობლოს ერთგული ადამიანი¹⁸.

ტროცკისტულ-სიონისტური ძალები დამარცხდნენ ქვეყნის შიგნით, თუმცა ისინი სერიოზულ ძალას წარმადგენდნენ საერთაშორისო მასშტაბით. მომავალში საერთაშორისო სიონისტური ძალების მოქმედების შეფასება მოცემულია ი. სტალინის საუბარში ა. კოლონტიას

¹⁴ В. Кожин. Россия. Век XX (1939-1964), М., 1999, გვ. 119.

¹⁵ Газ. "Правда", 18 января 1928г.

¹⁶ ი. სტალინი. ლენინიზმის საკითხები, თბ., 1952, გვ. 737.

¹⁷ Б. Соловьев, В. Суходеев. Полководец Сталин, М., 1999, გვ. 21-22.

¹⁸ ა. შაბალოვი. ამხანაგ სტალინის,, გვ. 24-25.

ბინაში 1939წ. ნოემბერში. ის მიუთითებდა: „ჩვენი პარტიის და ხალხის მრავალი საქმე იქნება დამახინჯებული და მიფურთხებული, უპირველეს ყოვლისა, საზღვარგარეთ და ჩვენს ქვეყანაშიც. სიონიზმი, რომელიც მისწრაფვის მსოფლიო ბატონობისაკენ, სასტიკად იძიებს შურს ჩვენზე ჩვენი წარმატებებისა და მიღწევების გამო. ის ჯერ კიდევ განიხილავს რუსეთს, როგორც ბარბაროსულ ქვეყანას, როგორც ნელელულის დანამატს. და ჩემს სახელსაც გააყალბებენ, ცილს დასწამებენ. მე მომაწერენ მრავალ ბოროტებას“.

„მსოფლიო სიონიზმი ყველა ძალით ესწრაფვოდა იქნება, მოსპოს ჩვენი კავშირი, რათა რუსეთმა ვერასდროს ვერ შესძლოს წამოღომა. სსრ კავშირის ძალა ხალხთა მეგობრობაშია. სიონისტების ბრძოლის მთავარი მახვილი მიმართული იქნება, უპირველეს ყოვლისა, ამ მეგობრობის დარღვევისაკენ, რუსეთისაგან განაპირა მხარეების მოწყვეტისაკენ. აქ, უნდა ვაღიაროთ, ბევრი რამ ჯერ კიდევ ვერ გავაკეთეთ. აქ ჯერ კიდევ დიდი სამუშაოა“.

„განსაკუთრებული ძალით თავს ასწევს ნაციონალიზმი. ის რაღაც დროის განმავლობაში შეავიწროვებს ინტერნაციონალიზმსა და პატრიოტიზმს, მხოლოდ რაღაც დროით. აღმოცენდებიან ნაციონალური ჯგუფები ერების შიგნით და კონფლიქტები. გამოჩნდება ბევრი ბელადი-პიემეი, მოღალატეები თავიანთ ერთა შიგნით“.

„მომავალში მთლიანად განვითარება წარიმართება უფრო რთული და მძაფრი გზებითაც კი. საქმე მიდის იქამდე, რომ განსაკუთრებით აფორიაქდება აღმოსავლეთი. აღმოცენდებიან მძაფრი წინააღმდეგობანი დასავლეთთან“.

„და მაინც, როგორც არ უნდა ვითარდებოდეს მოვლენები, გაივლის დრო და მომავალი თაობების მზერა მიპყრობილი იქნება ჩვენი სოციალისტური სამშობლოს საქმეებისა და გამარჯვებებისადმი. წლითიწლობით მოვლენ ახალი თაობები. ისინი ხელახლა აღმართავენ თავიანთი მამებისა და ბაბუების დროშებს და სათანადოდ დააფასებენ ჩვენს ამავს. ისინი თავიანთ მომავალს ააშენებენ ჩვენს წარსულზე“.¹⁹

¹⁹ Б. Соловьев, В. Суходеев. Полководец Сталин, гл. 8.

СИОНИСТЫ В БОЛЬШЕВИСТСКОЙ ПАРТИИ

В статье освещается деятельность сионистско-масонского течения внутри большевистской партии. Троцкий являлся представителем международного сионизма в России. Накануне октября 1917г. на базе ленинской партии сложилась новая партия – сионистская, ложно именовавшая себя коммунистической, большевистской, ленинской, но не имевшей по своему составу ничего общего с настоящими ленинцами, его учением и политикой.

В цели международного сионизма входило расчленение и порабощение России, уничтожение русской интеллигенции, русской науки, русской культуры, православной религии, превращение России в сырьевую базу и источник дешевой рабочей силы для капитализма. Захват экономики буржуазией, которая возглавила бы политическую власть путём физического устранения Ленина в нужный момент.

В 30-х годах сторонники Троцкого действовали нелегально, имея своей целью разрушение партии и советского государства, подрыв обороны страны, облегчение иностранной военной интервенции, подготовку поражения Красной армии, расчленение СССР, уничтожение социалистического строя, восстановление капитализма в СССР.

ΕΛΕΙΘΟΑΕ ΘΑΘΑΘΕΘΕ

ΑΑΘΙΕΘ ΕΪΥΕΑΑΪΘΕ

1945 წლის მარტ-აპრილში ანტიჰიტლერული კოალიციის ერთიანობა სერიოზული საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. საბჭოთა კავშირსა და დასავლეთელ მოკავშირეთა შორის ურთიერთობები მკვეთრად დაიძაბა. ამის მიზეზი გახდა ე.წ. „ბერნის ინციდენტი“ ანუ ჯერ კიდევ 1945წ. თებერვალში ბერნში დაწყებული მოლაპარაკებები აშშ-ს სტრატეგიული სამსახურების სამმართველოს (OSS – Office of Strategic Services) ევროპული ბიუროს უფროსს ალენ დალესსა და იტალიაში SS-ის ჯარების სარდალს გენ. კარლ ვოლფს შორის დასავლეთ ევროპაში გერმანელების კაპიტულაციის თაობაზე.

აღნიშნული საკითხის შესწავლისას, პირველ რიგში, ყურადღებას იპყრობს მეცნიერულ გამოკვლევათა სიმცირე. იქმნება ისეთი შთაბეჭდილება, რომ ინგლისელი თუ ამერიკელი მკვლევარები ან ყურადღებას არ აქცევდნენ ამ საკითხს, ანაც უბრალოდ მისთვის გვერდის ავლას ცდილობდნენ. ფაქტობრივად ძირითად წყაროს ამ პრობლემის გარშემო წარმოადგენს ალენ დალესის მეტად საეჭვო ღირსების მქონე მემუარები¹ და კარლ ვოლფის დაკითხვის ოქმები, რომლებიც ჯერ კიდევ არ არის გამოქვეყნებული. რაც შეეხება სამეცნიერო გამოკვლევებს, მონოგრაფიულად „ბერნის ინციდენტი“ შესწავლილი აქვს მხოლოდ იტალიელ ისტორიკოსს ელენა აგაროსის, რომელმაც 1979წ. ამერიკელ მკვლევარ ბრედლი სმიტთან ერთად ინგლისურ ენაზე გამოაქვეყნა ნაშრომი: „ოპერაცია „განთიადი“. საიდუმლო კაპიტულაცია“.² მეორე მსოფლიო ომზე მომუშავე სხვა მკვლევარები კი ჩვეულებრივ ან საერთოდ არ ეხებიან ამ მოლაპარაკებებს ანაც ზოგადად იხსენიებენ

¹ A. Dulles. The Secret Surrender, New York, 1956. არსებობს მოლაპარაკებათა კიდევ ერთი მონაწილის, შვეიცარიელი დაზვერვის ოფიცრის მაქს ვაიბელის მემუარებიც (იხ.: M. Waibel. Kapitulation in Norditalien, Basel, 1981), თუმცა ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხები მის გარეშე წყდებოდა.

² B. Smith, E. Agarossi (Joint Author). Operation „Sunrise“. The Secret Surrender, New York, 1979.

მათ და აღნიშნავენ, რომ ბერნის შეხვედრებს პრაქტიკულად არანაირი შედეგი არ მოჰყვა³. საბჭოთა მკვლევარები, რომლებიც ასევე ზოგადად ეხებიან ამ საკითხს, პირდაპირ ადანაშაულებენ აშშ-სა და დიდ ბრიტანეთს გერმანელებთან მორიგების მცდელობაში⁴ და ამის მთავარ არგუმენტად მოჰყავთ სტალინისა და მოლოტოვის მიერ 1945წ. მარტ-აპრილში მოკავშირეთათვის წაყენებული ბრალდებები⁵.

„ბერნის ინციდენტის“ გაშუქებისას, პირველ რიგში, ყურადღება უნდა მიექცეს იმ ფაქტს, რომ ვოლფის მისია სულაც არ იყო პირველი ცდა მესამე რაიხის ხელმძღვანელობის ცალკეულ წარმომადგენელთა მხრიდან დასავლეთელ მოკავშირეებთან ლოკალურ თუ ფართომასშტაბიან კაპიტულაციაზე წასვლისა. გერმანელებმა ჯერ კიდევ 1944წ. სექტემბრიდან დაიწყეს იმის ზონდაჟი, თუ რამდენად იყო შესაძლებელი კაპიტულაციის მიღწევა დასავლეთის ფრონტზე. მაშინ ბალკანეთში გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროს ერთ-ერთი წარმომადგენელი დაუკავშირდა OSS-ს და შესთავაზა მათ გეგმა, რომლის მიხედვითაც გერმანელები დაიხვედნენ დუნაიძღე და მისცემდნენ აშშ-სა და დიდ ბრიტანეთს ბალკანეთის დაკავების საშუალებას, ზოლო გამოთავისუფლებული გერმანული ნაწილები გადასროლილი იქნებოდა საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ. მაშინ OSS-მა კატეგორიული უარი განაცხადა მოლაპარაკებების წარმოებაზე, რადგანაც ეს მოკავშირეთა ერთიანობას საფრთხეში ჩააგდებდა. მთელი ეს ინფორმაცია (როგორც გერმანელთა წინადადება, ისე OSS-ის პასუხი) დაუყოვნებლივ ეცნობა საბჭოთა მთავრობას⁶.

³ L. Woodward. British Foreign Policy in the Second World War, vol. III, L., 1971; R. Sherwood. Roosevelt and Hopkins. An Intimate History, New York, 1948; Grand Strategy. Vol. VI. October 1944 – August 1945, by J. Ehrman, L., 1956, გვ. 125; R. Dallek. Franklin Roosevelt and World War II, New York, 1978, გვ. 295; H. Michel. The Second World War, New York, 1975, გვ. 756; H. Feis. Churchill, Roosevelt and Stalin. The War They Waged and the Peace They Sought, Princeton, NJ, 1957, გვ. 592; B. H. Liddell Hart. The History of World War II, New York, 1971, გვ. 674; Ch. Wilmot. The Struggle for Europe, L., 1974, გვ. 548 და ა.შ.

⁴ История второй мировой войны, в 12 томах, пред. ред. ком. А. А. Гречко (тт. 1-7) и Д. Ф. Устинова (тт. 8-12), т. 10, гл. ред. Н. И. Шеховцев, М., 1979, გვ. 357-358; История дипломатии, в 6-и томах, под ред. В. А. Зорина (т. I) и А. А. Громыко (тт. II-VI), т. IV, М., 1975, გვ. 623-625; В. Л. Исраэлян. Дипломатия в годы войны, М., 1985, გვ. 367-375; Н. Иноземцев. Внешняя политика США в эпоху империализма, М., 1960, გვ. 420-421; В. М. Кулиш. История второго фронта, М., 1971, გვ. 587 და ა.შ.

⁵ Переписка председателя совета министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг., в 2-х томах, М., 1957, т. I, გვ. 320-323, 402-403; т. II, გვ. 198-199, 204-205, 206-208, 291-292.

⁶ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 55.

თითქმის იმავდროულად, მსგავსი წინადადებით მიმართა OSS-ის წარმომადგენლებს შვეიცარიაში გენერალმა გლაიზ ჰორსტენაუმ, ავსტრიელმა ოფიცერმა, რომელიც ანშლუსის შემდგომ გერმანელთა სამსახურში ჩადგა. მან შესთავაზა ამერიკელებს ავსტრიელი ოფიცრების დახმარებით ფრონტის მოშლა, რათა ავსტრიის ოკუპირება მოეხდინა არა საბჭოთა არმიას, არამედ ინგლისსა და აშშ-ს. ამერიკელებმა ჰორსტენაუსა და მის გუნდს უარი შეუთვალეს⁷.

ამგვარ ინიციატივებს, როგორც ჩანს, საფუძვლად საკუთრივ OSS-ის მოქმედება დაედო, რომელიც, 1944წ. შემოდგომიდან მოყოლებული, ყოველმხრივ ცდილობდა, კონტაქტი დაემყარებინა გერმანიის სამხედრო ხელმძღვანელობის წარმომადგენლებთან ლოკალური კაპიტულაციების მისაღწევად. ამ მიზნით ისინი იყენებდნენ ტყვედ აყვანილ გერმანელ ოფიცრებს⁸. ყოველივე ამას პრაქტიკულად არანაირი შედეგი არ მოჰყოლია, მაგრამ სავარაუდოა, რომ გარკვეულ წრეებს გერმანიაში უყურადღებოდ არ დარჩენიათ OSS-ის აქტიურობა. მათ ჩათვალეს, რომ დასავლეთის სახელმწიფოები, შესაძლოა, დაინტერესებული იყვნენ სეპარატული სამშვიდობო მოლაპარაკებებით⁹. ოქტომბერ-ნოემბრის განმავლობაში ვატიკანში გერმანიის საელჩოს წარმომადგენელი ალბრეხტ ფონ კესელი დაუკავშირდა ბრიტანელებს წინადადებით, რომ ის შეეცდებოდა დასავლეთის ფრონტის მოშლის თაობაზე გერმანელი სარდლების თანხმობის მიღწევას. მისი თქმით, ამაში მას დაეხმარებოდა საკუთრივ გერმანიის ელჩი ვატიკანში ბარონი ფონ ვაიცზეკერი, რომელსაც მიაჩნდა, რომ ეს ააცილებდა გერმანიას მიწასთან გასწორებას. კესელის წინადადება უარყოფილი იქნა, რაც მოტივირებული იქნა მისი უუნარობით, დაემყარებინა ქმედითი კონტაქტები გერმანელ გენერლებთან¹⁰.

იმავე პერიოდში ბრიტანელებმა მიიღეს კიდევ ერთი წინადადება იტალიიდან გერმანიის ჯარების გაყვანის შესახებ. ინგლისელებს დაუკავშირდა მსხვილი იტალიელი მეწარმე ფრანკო მარინოტი, რომელმაც განაცხადა, რომ გერმანელები უარს იტყობდნენ ჩრდილოეთ იტალიის ინდუსტრიული პოტენციალის განადგურებაზე, თუ მათ ნებას დართავდნენ ჯარების აპენინის ნ-კ-დან გამოყვანასა და საბჭოთა ფრონტზე გადასროლაზე¹¹. მარინოტის თქმით, მართალია, ეს წინადადება ოფიციალურად მოდიოდა იტალიაში საიდუმლო პოლიციის უფროსის, SS-ის გრუპენფიურერ ვილჰელმ ჰარსტერისაგან, მაგრამ სინამდვილეში ამ

7 B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 56.

8 იქვე.

9 იქვე.

10 იქვე.

11 იქვე, გვ. 56-57.

იდეის უკან იდგნენ ჰარსტერთან ახლო ურთიერთობებში მყოფი ვალტერ შელენბერგი და თვით ჰაინრიხ ჰიმლერი. გარდა ამისა, საქმის კურსში იყვნენ SD-ს VI განყოფილების (დაზვერვა) უფროსი იტალიის რეგიონში კლაუს ჰიუგელი და გერმანიის კონსული ლუგანოში ალექსანდერ ნოირატი. მიუხედავად ამისა, ბრიტანელებმა მარინოტის უმაღლეს მთავრობას კარები¹². ამის შემდეგ მან მიმართა OSS-ს და აღწერა დაღესს, რომელმაც ბევრად უფრო დიდი დაინტერესება გამოამჟღავნა ამ წინადადებისადმი, მაგრამ, ვაშინგტონიდან მოსული დირექტივის საფუძველზე, იძულებული გახდა, უარი ეთქვა კონტაქტის გაგრძელებაზე¹³.

ჰარსტერ-მარინოტის მცდელობის ჩაშლისთანავე გამოჩნდა კიდევ ერთი „მშვიდობისმყოფელი“ – მილანის არქიებისკოპოსი, ფაშისტური რეჟიმის აქტიური მხარდამჭერი კარდინალი ილდებრანდო შუსტერი, რომელმაც 1944წ. 14 სექტემბერს გააგზავნა თავისი ერთ-ერთი მდივანი ჯუზეპე ბიკიერაი SS-ის შტანდარტენფიურერ ოიგენ დოლმანთან და შესთავაზა მას დახმარება ფელდმარშალ ალბერტ კესელრინგსა და პარტიზანებს შორის შეთანხმების მიღწევაში. ამ შეთანხმების თანახმად, გერმანელები უარს იტყობდნენ იტალიური საწარმოების განადგურებაზე, პარტიზანები კი შეწყვეტდნენ საბოტაჟს და სხვა მტრულ მოქმედებებს გერმანელების მიმართ. გერმანელებს გეგმა მოეწონათ, მაგრამ ბრიტანელებმა სამართლიანად ჩათვალეს, რომ ასეთი გეგმა მათ პრობლემებს შეუქმნიდა და მტკიცე უარით გაისტუმრეს ბიკიერაი¹⁴. საინტერესოა, რომ, ბრიტანელებისაგან განსხვავებით, დაღესმა დიდი დაინტერესება გამოიჩინა ამ სქემისადმი, მაგრამ, საბოლოო ჯამში, პარტიზანების მტკიცე პოზიციას წააწყდა და გაწყვიტა კონტაქტი¹⁵.

ბიკიერაის შემდეგ არენაზე გამოჩნდა ალექსანდერ ნოირატი, რომელმაც ამჯერად, ჰარსტერის საქმისაგან განსხვავებით, საკუთარ თავზე აიღო ინიციატივა. ის დაუკავშირდა დაღესს¹⁶ და განუცხადა მას, რომ მზად იყო, მოეწყო გერმანელთა კაპიტულაცია დასავლეთში¹⁷. ნოირატის თქმით, კესელრინგი, კარლ ვოლფი და რუდოლფ რანი (გერმანიის ელჩი მუსოლინის ფაშისტურ რესპუბლიკაში) ფიქრობდნენ, რომ

¹² იქვე, გვ. 57.

¹³ A. Dulles. The Secret Surrender, გვ. 44-45.

¹⁴ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 57-58. საინტერესოა, რომ პარტიზანებმა მხოლოდ ბრიტანელებისა და ამერიკელებისაგან შეიტყვეს ასეთი გეგმის არსებობის შესახებ.

¹⁵ A. Dulles. The Secret Surrender, გვ. 48-49.

¹⁶ როგორც ჩანს, აქ გარკვეული გავლენა იქონია ბრიტანელთა აშკარად ნეგატიურმა დამოკიდებულებამ მსგავსი წინადადებებისადმი და დაღესის საკმაოდ დაინტერესებამ ამგვარი იდეებით.

¹⁷ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 58-60.

ომი წაგებული იყო და ის აპირებდა მათი ამ განწყობილებების გამოყენებას. გარდა ამისა, ის იმედოვნებდა, რომ შეძლებდა გერდ ფონ რუნდშტელტზე (გერმანიის ჯარების მთავარსარდალი დასავლეთის ფრონტზე) კესელრინგის გავლენის გამოყენებას, რათა რუნდშტელტს შეეწყვიტა წინააღმდეგობა დასავლეთის ფრონტზე და გზა გაეხსნა ინგლის-აშშ-ს ჯარებისათვის¹⁸. ორ თვეზე მეტხანს ამყარებდა დალესი იმედებს ნორიატზე, მაგრამ ამ უკანასკნელმა ვერაფრით ვერ მოახერხა რანთან, ვოლფთან და კესელრინგთან მჭიდრო კონტაქტების დამყარება. თებერვლის შუა რიცხვებში კესელრინგმა ნორიატი მიიწვია შეხვედრაზე, რომელსაც აგრეთვე ესწრებოდნენ გენერალი იოჰანეს ბლასკოვიცი (არმიათა ჯგუფ „H“-ის სარდალი) და გენერალი ზიგფრიდ ვესტფალი. ამ უკანასკნელებმა ცივად მიიღეს წინადადება კაპიტულაციის შესახებ და განაცხადეს, რომ არ ღირდა რისკის გაწევა ლოკალური კაპიტულაციისათვის, რადგანაც ამის გამო, შესაძლო იყო, ისინი სამხედრო დამნაშავეებად გამოეცხადებინათ. მიუხედავად ამისა, მათ კატეგორიული უარი არ უთქვამთ, რამაც დააიმედა კიდევ ნორიატი, რომელმაც მოახსენა დალესს, რომ გენერლები უახლოვდებოდნენ იმ მომენტს, როდესაც ისინი დათანხმდებოდნენ კაპიტულირებას¹⁹. ამ გარემოებისა და აგრეთვე იმის გამო, რომ მოკავშირეები სისტემატურად იღებდნენ ინფორმაციას (ძირითადად არასწორს), თითქოს კესელრინგი მზად იყო, დანებებოდა მათ, ამერიკელებმა გააგრძელეს დიალოგი ნორიატთან²⁰.

ამავე პერიოდში მოკავშირეებმა მიიღეს კიდევ რამდენიმე წინადადება, ამჯერად უკვე გერმანიის მმართველი წრეების უმაღლესი ეშელონებიდან, კერძოდ, ჯერ შელენბერგისაგან, ხოლო შემდეგ კი – ერთობლივად ჰიმლერისა და კალტენბრუნერისაგან. ისინი ითხოვდნენ უპირობო კაპიტულაციის მოთხოვნის შეცვლას, რის შემდეგაც წავიდოდნენ დასავლეთელ მოკავშირეებთან მჭიდრო კონტაქტზე²¹. გარდა ამისა, შელენბერგის წინადადება შეიცავდა გარკვეულ მუქარასაც, რომ თუ უპირობო კაპიტულაციის პრინციპი ძალაში დარჩებოდა, გერმანელები შეწყვეტდნენ წინააღმდეგობას აღმოსავლეთის ფრონტზე და მთელ ცენტრალურ ევროპას საბჭოთა კავშირს დაუთმობდნენ²². ინგლისელებმა და ამერიკელებმა ეს წინადადებები უყურადღებოდ დატოვეს. ჰიმლერი და კალტენბრუნერი მეტისმეტად ოდიოზური ფიგურები იყვ-

¹⁸ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 59.

¹⁹ იქვე.

²⁰ იქვე, გვ. 60. აღსანიშნავია, რომ ეს მონაცემები იმდენად გავრცელდა 1945წ. თებერვლის ბოლოსათვის, რომ ერთ-ერთმა ბრიტანელმა კორესპონდენტმაც კი შეიტყო მათ შესახებ და გახეთქიც კი გამოაქვეყნა.

²¹ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 61-62.

²² იქვე.

ნენ მოლაპარაკების საწარმოებლად.

ამის შემდგომ მოკავშირეებმა კიდევ რამდენიმე უმნიშვნელო წინადადება მიიღეს ზოგიერთი გერმანული ნაწილის ჩაბარების თაობაზე, მაგრამ ეს არანაირ გავლენას არ ახდენდა საერთო სიტუაციაზე და თითქოს ამით უნდა დასრულებულიყო ყოველგვარი კონსულტაციები კაპიტულაციის ირგვლივ. ვითარება მოულოდნელად შეიცვალა 1945წ. თებერვალში, როდესაც ასპარეზზე გამოჩნდა ობერგრუპენფიურერი კარლ ვოლფი, რომელიც სარდლობდა იტალიაში განლაგებულ SS-ის ძალებს. ვოლფი ჰიტლერსა და ჰიმლერთან დაახლოებული პირი იყო. ის 1933 წლიდან მოყოლებული იყო რაიხსფიურერ ჰიმლერის ადიუტანტი, 1941 წლიდან – მისი პირადი შტაბის უფროსი, ხოლო 1939-1943წწ. ამავდროულად ეკავა მეკავშირე ოფიცრის თანამდებობა ჰიტლერის შტაბში²³. 1943წ. ვოლფსა და ჰიმლერს შორის უთანხმოება ჩამოვარდა²⁴, რის შედეგადაც ვოლფმა დაკარგა თავისი თანამდებობები ჰიტლერისა და ჰიმლერის შტაბებში. ის გააგზავნეს იტალიაში, თუმცა ვოლფმა შეინარჩუნა ჰიტლერის კეთილგანწყობა და მასთან წინასწარი შეთანხმების გარეშე შესვლის უფლება. ასე რომ, მისი გამოჩენა მოკავშირეებს შეუმჩნეველი არ დარჩათ, მით უმეტეს, რომ ვოლფის სახელი უკვე ფიგურირებდა მოკავშირეებთან მოლაპარაკებისას. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ალექსანდერ ნოირატმა ის დაასახელა კაპიტულაციის სავარაუდო მომხრეთა შორის. ნოირატი მართლაც შეხვდა ვოლფს, მაგრამ რაიმე კონკრეტული შედეგი ამ კონტაქტს არ მოჰყოლია. ყოველ შემთხვევაში, ვოლფი არაფერს არ დაჰპირებია ნოირატს. როგორც ჩანს, მან გადაწყვიტა საკუთარი თამაშის წამოწყება, ვინაიდან ის სასწრაფოდ გაემგზავრა გერმანიაში, შეხვდა ჰიმლერს (1945წ. 4 თებერვალი) და, დარწმუნდა რა გერმანიის სრულ სამხედრო უძღურებაში,²⁵ 6 თებერვალს შეხვდა ჰიტლერს²⁶. ამ შეხვედრის ამსახველი ერთადერთი წყარო არის თვითონ ვოლფი და მისი დაკითხვების ტექს-

²³ World War in Europe, – an Encyclopedia, ed. by D. Zabecki, New York, 1999, vol. I, გვ. 556.

²⁴ განხეთქილების მიზეზი იყო ის, რომ რაიხსფიურერი ვოლფის განქორწინების წინააღმდეგ წავიდა, რის შემდეგაც ვოლფი პირდაპირ ჰიტლერთან შევიდა და მისგან მიიღო თანხმობა, რაც ჰიმლერმა პირად შეურაცხყოფად მიიღო. იხ.: A. Dulles. The Secret Surrender, გვ. 60.

²⁵ იტალიის ფრონტიდან, სადაც 1944 წლის ზაფხულის შემდეგ ცვლილებები პრაქტიკულად არ იყო, საკმაოდ ცუდად აღიქმებოდა სიტუაცია სხვა ფრონტებზე. საქმე ისეთ კურთხამდეც კი მივიდა, რომ 1945წ. აპრილში (!) კაპიტულაციის ერთ-ერთმა მომხრემ კესელრინგს ურჩია „სამი დღით შევიცარიაში წასვლა იმის გასარკვევად, თუ რა ხდებოდა მსოფლიოში“. იხ.: B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 60.

²⁶ В. Л. Израэлян. Дипломатия в годы войны, гв. 371.

ტი²⁷, რომლის მიზანად ნდობა, რასაკვირველია, არ შეიძლება, თუმცა არაა გამორიცხული, რომ ის ძირითადად სიმართლეს ამბობდა, ზოგიერთი დეტალის გამოკლებით. ჰიტლერთან საუბარში მას თითქოს განუცხადებია, რომ „არაბუნებრივ მოკავშირეებს შორის იყო გარკვეული უთანხმოებები, რომლებიც არ იქნებოდა საკმარისი ალიანსის დასაშლელად, თუ გერმანია აქტიურად არ ჩაებმებოდა ამ პროცესში“²⁸, რასაც ჰიტლერი ერთგვარად დასთანხმებია კიდევ, თუმცა რაიმე კონკრეტული განკარგულება ამ მიმართულებით არ გაუცია²⁹. ამის შემდეგ ვოლფი, რომელმაც, მისი თქმით, ჰიტლერისაგან მხარდაჭერა თუ არა, ცოდვების შენდობა მაინც მიიღო³⁰, იტალიაში დაბრუნდა.

მიუხედავად ამისა, იტალიაში დაბრუნების შემდეგ ვოლფმა მაინც მეტად ფრთხილად დაიწყო მოქმედება, რადგანაც, როგორც თვითონ განუცხადა შემდგომში ამერიკელებს, კალტენბრუნერისა და ბორმანის შიში ჰქონდა³¹. აქ მას უკვე ბედნიერი შემთხვევაც დაეხმარა.

²⁷ ვოლფი უნდა გაესამართლებინათ ნიურნბერგში, მაგრამ ამერიკელებმა იმდენად გააჭიანურეს მისი გადაცემა, რომ ვერ მოესწრო პროცესში მისი ჩართვა და ის მხოლოდ მეორე ეშელონში მოხვდა. შესაძლოა, ამან ვოლფი სიკვდილს გადაარჩინა, რადგანაც საბჭოთა მხარე ნიურნბერგში ასეთი მაღალი ჩინის SS-ის ოფიცრის გამართლებას უბრალოდ არ დაუშვებდა, თუმცა ალბათ ეს ამერიკელებს მხოლოდ ვოლფის სიცოცხლეზე ზრუნვის გამო არ ჩაუდენიათ. შესაძლოა, მათ არ ჰქონდათ ვოლფთან დაკავშირებული საკმაოდ საწოთირო საკითხების განხილვის სურვილი. შედეგად კი მეორე პროცესი ნიურნბერგში არც შედგა და ვოლფი გადაეცა ბრიტანელებს, რომლებმაც ის გაასამართლეს 1949წ. და გაასამართლეს კიდევ. მოგვიანებით, 1964წ. ვოლფი უკვე გფრ-ს მთავრობამ გაასამართლა და მიუსჯა მას 15 წელი. ვოლფს ამ პროცესზე დაუმტკიცდა ტრებლინკაში ებრაელების გადასაყვანად მანქანების გადაგზავნის ფაქტი, თუმცა ის კატეგორიულად ამტკიცებდა, რომ არც იცოდა, თუ რა ხდებოდა საკონცენტრაციო ბანაკებში საერთოდ და ტრებლინკაში კერძოდ. მაგრამ ამით „ვოლფის საქმე“ არ დასრულდებულა. 1971წ. ვოლფი გაათავისუფლეს და ამის შემდეგ ის ერთი პერიოდი ლამის ტელევიარსკვლავადაც კი იქცა. იხ.: World War in Europe, vol. I, გვ. 556; A. Dulles. The Secret Surrender, გვ. 253; B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 191.

²⁸ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 67.

²⁹ არ არის გამორიცხული, რომ ჰიტლერმა ვოლფს პირდაპირი ბრძანებაც მისცა, მაგრამ თუ ეს არ მომხდარა, არც ამას აქვს პრინციპული მნიშვნელობა, რადგანაც ჰიტლერი ხშირად აძლევდა თავის ხელქვეითებს დამოუკიდებლად მოქმედების უფლებას, რაც ვოლფმაც კარგად იცოდა.

³⁰ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 67.

³¹ იქვე, გვ. 68. არც აქ არის გამორიცხული, რომ ვოლფი უბრალოდ ატყუებდა ამერიკელებს მითიური საფრთხით, რათა ამით აეხსნა კაპიტულაციის მოწიგობის გადავადება, თუმცა, შესაძლოა, კალტენბრუნერს მართლაც შეეშალა ვოლფისათვის ხელი, რადგანაც მას თავად სურდა კაპიტულაციის სხვებზე ადრე გამოცხადების ორგანიზება.

იტალიელებს ხელში ჩაუვარდათ ბრიტანელი აგენტი, რომლის დაკითხვის შემდეგ მარშალმა გრაციანიმ (მუსოლინის მთავრობის თავდაცვის მინისტრი) ჩათვალა, რომ ის (აღნიშნული აგენტი მოკავშირეთა დოკუმენტებში 4 კოდური სახელით ფიგურირებს: ტაკერი, დრაკერი, უოლაბი და მოლაბი) გერმანელთა და იტალიელთა უმაღლეს სარდლობასთან კონტაქტის დასამყარებლად იყო გამოგზავნილი³². ვოლფმაც დაკითხა ტაკერ-დრაკერ-უოლაბი-მოლაბი და მანაც იგივე დასკვნა გამოიტანა, რაც გრაციანიმ. მაშინ ვოლფმა გაათავისუფლა ბრიტანელი, დაემხარა მას შვეიცარიაში გადასვლაში და დაავალა, ეთქვა თავისი პატრონებისათვის, რომ „მისია წარმატებით დასრულდა და კონტაქტი უმაღლეს დონეზე დამყარდა“.³³ ვოლფის გასაკვირად, რაიმე გაგრძელება ამ ისტორიას არ მოჰყოლია. ტაკერის მოხსენებას ბრიტანელებმა არანაირი ყურადღება არ მიაქციეს, რადგანაც მას სულაც არ ევალებოდა მსგავსი მისიის შესრულება.

ბრიტანელებისაგან პასუხის ამო ლოდინის შემდეგ ვოლფმა გადაწყვიტა, არ გამოეყენებინა მოკავშირეებთან კონტაქტებისათვის მათივე აგენტები ან ნოირატის მსგავსად მოფიქრალი გერმანელები. მან ამ მიზნით მიმართა იტალიელ ბარონ ლუიჯი პარილის (ომამდე თანამშრომლობდა ამერიკულ ფირმა „კელვინატორთან“, ომის დროს – გერმანელებთან). პარილი მსგავსი მისიით უკვე ერთხელ იმყოფებოდა შვეიცარიაში ჰაუბტშტურმფიურერ გვიდო ციმერისა და კლაუს ჰიუგელის დავალებით³⁴. პარილიმ შეძლო თავისი ნაცნობის – პროფესორ მაქს ჰუმანის წყალობით შვეიცარიის დაზვერვის ოფიცერ მაქს ვაიბელზე გასვლა, რომელმაც, თავის მხრივ, მოუწყო იტალიელს შეხვედრა დაღესის თანამშრომელ ჯერო ფონ შულცე გავერნიცთან. გავერნიცი მეტად სკეპტიკურად მოეკიდა პარილის მიერ მოწოდებულ ინფორმაციას და

³² სინამდვილეში ტაკერ-უოლაბი პარტიზანების დასახმარებლად გადადიოდა იტალიაში და ეს მისი პირველი მისიაც არ იყო. უბრალოდ ორ იტალიელ პარტიზანთან ერთად ტყვედ ჩაგარდნის შემდეგ მან თავისი სიცოცხლის გადასარჩენად შეთხზა ეს ამბავი. მონაცემი მას იმდენად ეჭვქტური გამოუვიდა, რომ მან მართლაც მოახერხა „კონტაქტის დამყარება“ გერმანელთა და იტალიელთა უმაღლეს სარდლობასთან. იხ.: B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 68.

³³ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 68.

³⁴ ციმერი და ჰიუგელი თავდაპირველად მოქმედებდნენ ვალტერ შელენბერგის ინსტრუქციების მიხედვით და პარილის შვეიცარიაში გაგზავნის ბრძანებაც სწორედ მას უნდა გაეცა, მაგრამ შელენბერგმა დააგვიანა ამის გაკეთება. საბოლოოდ ჰიუგელმა თავისით მიიღო ასეთი გადაწყვეტილება და ციმერის მეშვეობით გადააგზავნა პარილი საზღვარს იქით. იხ.: B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 68.

განუცხადა მას, რომ ღირებული იქნებოდა კონტაქტები მხოლოდ დოლმანის³⁵, ვოლფის ან კესელრინგის დონეზე. ამით გავერნიცმა და დალესმა საქმე მოთავებულად ჩათვალეს და მხოლოდ ზოგადი ხასიათის შენიშვნა გააგზავნეს ვაშინგტონში³⁶.

პარილის დაბრუნებისთანავე მთელი ეს ისტორია ცნობილი გახდა ვოლფისათვის, რომელიც ამით საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ ინგლისელები და ამერიკელები წავიდოდნენ სეპარატულ შეთანხმებაზე გერმანელებთან. ამიტომ მან უბრძანა დოლმანსა და ციმერს, გამგზავრებულიყვნენ შვეიცარიაში და შეხვედროდნენ დალესს. ბ. სმიტსა და ე. აგაროსის ეს საკმაოდ სარისკო გადაწყვეტილებად მიაჩნდათ, რადგან შეიძლებოდა, რომ ეს შეეტყვოთ ვოლფის მტრებს³⁷. მაგრამ არსებობს ყველა საფუძველი, ვიფიქროთ, რომ ობერგრუპენფიურერი იმ დროს სულაც არ აპირებდა კაპიტულაციის რეალურად გამოცხადებას და ყოველივე ამას იყენებდა შირმად თავისი ნამდვილი მიზნისათვის – ჩამოეგდო შუღლი მოკავშირეებს შორის. საოცარია, მაგრამ გერმანელებში იმ დროს საკმაოდ გავრცელებული იყო აზრი, რომ შესაძლო იყო, ინგლისსა და აშშ-ს კავშირი შეეკრათ გერმანიასთან და დახმარებოდნენ მას საბჭოთა კავშირთან ომში. უფრო მეტიც, თვით ჰიტლერიც კი დარწმუნებული იყო, რომ ორ თვეში გერმანიის წინააღმდეგ შეკრული კოალიცია დაიშლებოდა³⁸.

1945წ. 3 მარტს ლუგანოში დოლმანი და ციმერი, ჰუსმანისა და პარილის მეშვეობით, შეხვდნენ OSS-ის წარმომადგენელ პოლ ბლუმს. დოლმანმა ბლუმს არ უთხრა, რომ ის იყო ვოლფის წარმომადგენელი, მაგრამ სამაგიეროდ ჰკითხა ამერიკელს, წავიდოდნენ თუ არა ინგლისი და აშშ შეთანხმებაზე ჰიმლერთან, თუ ის შესთავაზებდა მათ დაზავებას იტალიაში³⁹. ბლუმმა უარყოფითად უპასუხა და მაშინ დოლმანმა აცნობა ამერიკელს, რომ შესაძლებელი იყო შვეიცარიაში თავად ვოლფის ჩასვლა. ბლუმმაც, გერმანელების განზრახვის სერიოზულობის შესამოწმებლად, ერთგვარი ულტიმატუმი წამოაყენა: თუ მათ სურდათ თავისი გავლენის რეალურად ჩვენება, მათ უნდა გაეთავისუფლებინათ იტალიელ პარტიზანთა ორი ლიდერი – ფერუციო პარი და ანტონიო უსმანი⁴⁰.

³⁵ როგორც ჩანს, პარილიმ ახსენა, რომ მისი მისიის შესახებ დოლმანიც იყო კურსში, რაც, შესაძლოა, სიმართლეს შეესაბამებოდა კიდევ, რადგანაც ის თანაუგრძნობდა ჰიუგელსა და ციმერს. იხ.: B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 68.

³⁶ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 68.

³⁷ იქვე, გვ. 71.

³⁸ В. Л. Исраэлян. Дипломатия в годы войны, გვ. 371.

³⁹ A. Dulles. The Secret Surrender, გვ. 76.

⁴⁰ იქვე, გვ. 76-77.

ძნელი სათქმელია, როგორ ჩაივლიდა ეს შეხვედრა, OSS-ის ევროპული ბიუროს ხელმძღვანელი ალენ დალესი რომ არ ყოფილიყო. ე. აგროსი და ბ. სმიტი ამტკიცებენ, რომ მან, გერმანელების მსგავსად, რეალობის შეგრძნება დაკარგა და ვერ ხვდებოდა, რომ ომი დასასრულს უახლოვდებოდა⁴¹. ცოტა არ იყოს, ძნელი დასაჯერებელია მათი მოსაზრება. დალესს ხომ სულაც არ სურდა, რომ გერმანელებს კაპიტულაცია ყველა ფრონტზე ერთდროულად გამოეცხადებინათ. ყოველ შემთხვევაში, თავის მემუარებში ის არაფერს ამბობს მსგავს პერსპექტივაზე. როგორც ჩანს, დალესი უფრო იქითკენ იხრებოდა, რომ საჭირო იყო კაპიტულაციის მიღწევა დასავლეთში, რაც გზას გაუხსნიდა ამერიკელებსა და ინგლისელებს ცენტრალურ ევროპაზე კონტროლის მისაღწევად. რასაკვირველია, ეს სულაც არ ნიშნავდა იმას, რომ ამერიკელები და ბრიტანელები რაიმე დახმარებას გაუწევდნენ გერმანელებს, უბრალოდ ამავე პერიოდში ბრძოლები აღმოსავლეთის ფრონტზე გაგრძელდებოდა და შეწყდებოდა მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც გერმანელებს ზურგს უკან მიადგებოდნენ დასავლეთელი მოკავშირეები, რომელთაც ისინი დანებდებოდნენ კიდევ ერთი სიტყვით, დალესი, როგორც ჩანს, ხვდებოდა რომ ომის დამთავრების შემდეგ ადგილი ექნებოდა დაპირისპირებას საბჭოთა კავშირთან, დაიწყებოდა „ცივი ომი“ და ჩამოეშვებოდა ე.წ. „რკინის ფარდა“, რომელიც, სასურველი იყო, რაც შეიძლება აღმოსავლეთით გადაეწიათ. ამიტომ ის ეიფორიაში ჩავარდა, როდესაც გაიგო, რომ პარი და უსმიანი გაათავისუფლეს, ხოლო ვოლფი, დოლმანი და პარილი შვეიცარიისაკენ გაემგზავრნენ. ეტყობა დალესმა ან არ მიაქცია ყურადღება იმ ფაქტს, რომ ვოლფისათვის უბრალოდ შეუძლებელი იქნებოდა ბერლინისაგან შეუმჩნეველად პარისა და უსმიანის განთავისუფლება, ხოლო შემდეგ თავის მოადგილესთან ერთად შვეიცარიაში გამგზავრება, ან თავისი ინტერპრეტაცია მისცა მას და ჩათვალა, რომ ბერლინი მზად იყო კაპიტულაციაზე. მთელი მისი შემდგომი მოქმედება ადასტურებს, რომ მას წამითაც კი არ დაუშვია იმის შესაძლებლობა, რომ ბერლინი სულ სხვა მიზნებს ისახავდა. არადა, როგორც ჩანს, პარი და უსმიანი ბერლინში პაკეზად ჩათვალეს დიდ თამაშში და მათ „გაქცევაზე“ თვალი დახუჭეს, ხოლო დალესი კი ამ მომენტიდან უბრალოდ სათამაშოდ იქცა ვოლფის ხელში.

1945წ. 8 მარტს ციურიხში დალესი შეხვდა ვოლფს და მის თანამოაზრეებს. შეხვედრაზე ვოლფმა განაცხადა, რომ „ჩვეულებრივი სამხედრო კაპიტულაციის“ მოწყობა ძნელი იყო და ის შეეცდებოდა, მოკავშირეებისათვის ჩრდილოეთ იტალია ჩაებარებინა კესელრინგის დარწმუნების გზით. მისი თქმით, თუ კესელრინგი ამ იდეას გაიზიარებდა, მაშინ გერ-

⁴¹ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 71.

მანელი სარდლები უბრალოდ გაამზადებდნენ დეკლარაციას და გამოუცხადებდნენ ჯარებს, რომ შემდგომ წინააღმდეგობას აზრი არ ჰქონდა, რასაც მოჰყვებოდა „მიმართვა გერმანელი ხალხისადმი“ იგივე პუნქტებითა და ჰიტლერ-ჰიმლერის მმართველობისადმი დაუმორჩილებლობის განცხადებით⁴². დალესმა ერთუზიანებით აღიქვა როგორც ეს წინადადება, ისე ვოლფის დაპირება, რომ შეწყდებოდა საომარი მოქმედებები პარტიზანების წინააღმდეგ და სასწრაფოდ აფრინა მოხსენებები ლონდონში, ვაშინგტონსა და კაზერტაში – ფელდმარშალ ალექსანდერის შტაბში. ამ მოხსენებაში მას უხეში შეცდომა გაეპარა: მან ახსენა, რომ შეხვედრაში მონაწილეობა მიიღო გერმანელმა ოფიცერმა კესელრინგის შტაბიდან⁴³. დალესი მალე გაერკვა ამ შეცდომაში და შემდგომ ორ მოხსენებაში აღნიშნა, რომ მოლაპარაკებაში მონაწილე ყველა გერმანელი SS-ის წევრი იყო, მან მაინც არ ჩათვალა საჭიროდ იმის განცხადება, რომ პირველ მოხსენებაში შეცდომა დაუშვა. არადა, ამ ფრაზამ ძირეულად შეცვალა ალექსანდერისა და მისი შტაბის დამოკიდებულება მოლაპარაკებებისადმი. თუ მათ არანაირად არ აინტერესებდათ SS-თან რაიმე სახის შეთანხმების მიღწევა, კესელრინგის მიერ იტალიაში კაპიტულაციის გამოცხადება სამხედრო თვალსაზრისით ძალიან მნიშვნელოვანი იქნებოდა. ამიტომ ალექსანდერმა ითხოვა ინსტრუქციები ლონდონიდან და ვაშინგტონიდან შევიცარიაში თავისი წარმომადგენლების გაგზავნის თაობაზე. ჩერჩილმა მოუწონა ალექსანდერს ეს იდეა, ოღონდ აუკრძალა წარმომადგენლების გაგზავნა მოკავშირეთა გაერთიანებული შტაბის თანხმობის გარეშე და, აგრეთვე, საჭიროდ ჩათვალა მსგავსი შეხვედრის მოწყობამდე საბჭოთა მხარის ინფორმირება⁴⁴. გაერთიანებული შტაბიდანაც მოვიდა თანხმობა როგორც წარმომადგენლების გაგზავნაზე, ისე სტალინისათვის ინფორმაციის მიწოდებაზე⁴⁵. ჩერჩილმაც, სსრკ-ში დიდი ბრიტანეთის ელჩის ა. კერის მეშვეობით, აცნობა საბჭოთა ლიდერს, რომ შესაძლებელი იყო ბერნში მოლაპარაკებების დაწყება იტალიაში კაპიტულაციის მოწყობის შესახებ და აღნიშნა, რომ არანაირი შემდგომი კონტაქტი არ მოხდებოდა პასუხის მიღებამდე⁴⁶. ჩერჩილის ამ ნაბიჯმა ძალიან გააბრაზა ამერიკელები, რომ-

⁴² A. Dulles. The Secret Surrender, გვ. 105-106.

⁴³ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 84. როგორც ჩანს, ასეთ ოფიცრად მან მიიჩნია ვოლფის ადიუტანტი ოიგენ ვენერი.

⁴⁴ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 85.

⁴⁵ იქვე, გვ. 85-86.

⁴⁶ იქვე, გვ. 86. გაუგებარი მიზეზების გამო, დიდ ბრიტანეთისა და სსრკ-ს ურთიერთობების დიდი სამამულო ომის დროინდელ ოფიციალურ კრებულში სრული სახით ამ წერილმა ასახვა არ ჰპოვა. იქ მოყვანილია მხოლოდ პატარა ციტატა ალექსანდერის მოხსენებიდან, რომ ბერნში დაიწყო მოლაპარაკებები ვოლფთან და კომენტარში რატომღაც მითითებულია, რომ

ლებმაც ჩათვალეს, რომ ინგლისის პრემიერ-მინისტრს ჯერ მათთან უნდა შეეთანხმებინა ეს საკითხი და მხოლოდ შემდეგ მოეხდინა სტალინის ინფორმირება. აშშ-ს თავდაცვის მინისტრმა ჰ. სტიმსონმა ჩერჩილის ამ ნაბიჯს „სასიკვდილო შეცდომაც“ კი უწოდა⁴⁷. გაირკვა, რომ ამერიკელებს სულაც არ სურდათ ბერნში საბჭოთა წარმომადგენლების მიწვევა. მათ, თავის მხრივ, აცნობეს სტალინს, რომ საბჭოთა წარმომადგენლებს მოიწვევდნენ კაზერტაში⁴⁸. უფრო მეტიც, სტიმსონმა რატომღაც საჭიროდ ჩათვალა საბჭოთა მხარის საერთოდ მოტყუება და განუცხადა მათ, რომ ბერნში არანაირ მოლაპარაკებას არ ექნებოდა აღვლილი⁴⁹. სტალინმა ეს საკმაოდ უცნაურად ჩათვალა და 16 მარტს მოლოტოვს გააკეთებინა განცხადება, რომელშიც მოსთხოვა მოკავშირეებს ბერნში მიმდინარე მოლაპარაკებების შეწყვეტა⁵⁰.

ამერიკელების, და საერთოდ დასავლეთელი მოკავშირეების, მდგომარეობა კიდევ უფრო დამძიმდა მომდევნო დღეს – 17 მარტს, როდესაც ალექსანდერმა, რომელმაც არაფერი იცოდა სტიმსონის შეტყობინებისა და მოლოტოვის მიმართვის შესახებ, საბჭოთა შტაბს გაუგზავნა წერილი და განაცხადა, რომ ბერნის მოლაპარაკებების წარმატებით დასრულების შემთხვევაში ის მოხარული იქნებოდა, მიეღო საბჭოთა წარმომადგენლები კაზერტაში⁵¹. ბუნებრივია, ამ წერილის მიღებამ კიდევ უფრო დააეჭვა სტალინი, რომელმაც ალექსანდერის წერილი უფრო სარწმუნოდ მიიჩნია და სავსებით სწორიც აღმოჩნდა. 19 მარტს ვოლფსა და ალექსანდერის წარმომადგენლებს – გენ. ეირისა და გენ. ლემნიტცერს შორის მოეწყო ახალი შეხვედრა, რომელზეც გერმანელმა გენერალმა გააცნო მოკავშირეებს გერმანული ჯარების იტალიაში კაპიტულაციის პირობები. ვოლფს ამ შეხვედრაზე ფაქტობრივად არანაირი რეალური წინადადება არ შემოუტანია და მხოლოდ ზოგადი ფრაზებით შემოიფარგლა. როგორც ჩანს, მას უბრალოდ დრო გაჰყავდა. ძნელი სათქმელია, იცოდნენ თუ არა გერმანელებმა მოკავშირეებს

ამ მოლაპარაკებებს აწარმოებდა „ინგლის-ამერიკის ჯარების სტრატეგიული სამსახურების სამმართველო“ (Советско-английские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945. Документы и материалы, в 2-х томах, М., 1983, т. II, გვ. 455-456, შენ. 75.). ეს, ცოტა არ იყოს, უცნაურ შთაბეჭდილებას ტოვებს, რადგანაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ვოლფთან კონტაქტი ჰქონდა აშშ-ს (და არა ინგლის-ამერიკის ჯარების) სტრატეგიული სამსახურების სამმართველოს ბერნის განყოფილებას.

⁴⁷ Diary of H. L. Stimson, Yale University, 12 march, 1945.

⁴⁸ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 87. კაზერტაში უნდა მომხდარიყო საბოლოო შეთანხმება და კაპიტულაციის გამოცხადება.

⁴⁹ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 91.

⁵⁰ Советско-английские отношения..., т. II, гв. 455-456, შენ. 75.

⁵¹ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 90.

შორის უკვე დაწყებულ უთანხმოებაზე, მაგრამ არ არის გამორიცხული, რომ მათ შეიტყვეს ამის შესახებ და ცდილობდნენ, ყოველმხრივ შეეწყოთ ხელი მისი გაღრმავებისათვის. ვოლფმა მოკავშირეებს განუცხადა, რომ ფელდმარშალ კესელრინგის დასავლეთის ფრონტზე გადაყვანის გამო საჭირო იქნებოდა იტალიაში გერმანული ნაწილების ახალი მთავარსარდლის გენ. ჰაინრიხ ფონ ფიტინგოფ შეელის თანხმობა კაპიტულაციაზე. ვოლფმა აღუთქვა მოკავშირეებს, რომ ის ამას მიაღწევდა კესელრინგის დახმარებით, მაგრამ ამ უკანასკნელთან შესახვედრად მას სჭირდებოდა გერმანიაში გამგზავრება. ამიტომ ვოლფმა ითხოვა ტაიმ-აუტი, რომელიც მას მიეცა კიდეც⁵². როგორც შემდეგ გაირკვა, ბერლინში ის გაემგზავრა არა კესელრინგთან შესახვედრად, არამედ ჰიმლერისა და ჰიტლერისათვის ანგარიშის ჩასაბარებლად. ჰიტლერი საესებით დააკმაყოფილა ვოლფის მიერ გაკეთებულმა მოხსენებამ და ის არ შეწინააღმდეგებია კონტაქტების გაგრძელებას⁵³, რაც კიდეც ერთხელ ადასტურებს მის დანტერესებას ამ მოლაპარაკებით.

ამასობაში სტალინმაც მიიღო დაზუსტებული ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ მოლაპარაკებები ბერნში კვლავ გრძელდებოდა⁵⁴ და 22 მარტს მოლოტოვს გააკეთებინა კიდეც ერთი საპროტესტო განცხადება ა. ჰარიმანისადმი⁵⁵ (აშშ-ს ელჩი საბჭოთა კავშირში). ამის შემდეგ ამ საკითხის განხილვა უკვე უმაღლეს დონეზე დაიწყო. 25 მარტს სტალინმა რუზველტისაგან მიიღო წერილი⁵⁶, რომელშიც აშშ-ს პრეზიდენტი საბჭოთა ლიდერს უხსნიდა მიზეზებს, თუ რატომ არ იქნენ მიწვეული საბჭოთა წარმომადგენლები ბერნში. რუზველტმა აღნიშნა, რომ შვეიცარიაში მხოლოდ წინასწარი მოლაპარაკებები იმართებოდა და მათ დასკვნით ეტაპზე კაზერტაში უკვე საბჭოთა დელეგაციაც მიიღებდა მონაწილეობას. გარდა ამისა, მან განაცხადა, რომ მოკავშირეებს

⁵² В. Л. Израэлян. Дипломатия в годы войны, გვ. 370.

⁵³ В. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 94.

⁵⁴ არა არის გამორიცხული, რომ ადგილი ჰქონდა ინფორმაციის გაჟონვას, შესაძლოა ბერლინის მიერ დაგვემდის.

⁵⁵ Советско-американские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945. Документы и материалы, в 2-х томах, М., 1984, т. II, გვ. 338-339.

⁵⁶ აღსანიშნავია, რომ ბერნის ინციდენტთან დაკავშირებით რუზველტის მიერ სტალინისათვის გამოგზავნილი ყველა წერილი არის ადმირალ ლეჰის დაწერილი და სტიმსონისა და მარშალის მიერ რედაქტირებული. რუზველტი მხოლოდ ათვალთვრებდა ხოლმე ამ წერილებს და ისე აწერდა ხელს. სმიტი და აგაროსი ამას რუზველტის ავადმყოფობით ხსნიან (В. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 108.), თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ აშშ-ს პრეზიდენტი იმ დროს არც თუ ცუდად გრძნობდა თავს. შესაძლოა, მას უბრალოდ სინდისის ქეჩჯნა აწუხებდა და არ სურდა სტალინისათვის ტყუილების საკუთარი ხელით მიწერა.

უარი არ უნდა ეთქვათ მოწინააღმდეგის წინადადებაზე კაპიტულაციის შესახებ, რადგანაც ეს ზედმეტ მსხვერპლს აარილებდა მათ. რუზველტმა აგრეთვე აღნიშნა, რომ მას არ ექნებოდა არანაირი პრეტენზიები, თუ საბჭოთა მხარე ზუსტად ასევე მოიქცეოდა დანციგთან ან კენიგსბერგთან გერმანელებისაგან დანებების სურვილის გამოჩენის შემთხვევაში. ამიტომ აშშ-ს პრეზიდენტი აცხადებდა, რომ მოლაპარაკებები იტალიაში გერმანიის ჯარების კაპიტულაციის შესახებ არ შეწყდებოდა მიუხედავად, მისთვის სრულიად გაუგებარი მიზეზების გამო, საბჭოთა მხარის მიერ გაწეული წინააღმდეგობისა⁵⁷.

სტალინზე რუზველტის არგუმენტებმა არანაირი გავლენა არ მოახდინა და საპასუხო წერილში მან ბრალი დასდო მოკავშირეებს, კერძოდ კი ფელდმარშალ ალექსანდერს, ყირიმის კონფერენციის გადაწყვეტილებების დარღვევაში. მან აღნიშნა, რომ ალექსანდერი აძლევდა მოწინააღმდეგეს აღმოსავლეთისაკენ ძალების გადასროლის საშუალებას და რომ მოლაპარაკებების პერიოდში გერმანელებმა უკვე სამი დივიზია გადმოიყვანეს იტალიიდან საბჭოთა ფრონტზე⁵⁸. გარდა ამისა, სტალინმა სულაც არ ჩათვალა სწორად იტალიაში განლაგებული ვერმახტის ჯარების მდგომარეობის შედარება იმ ვითარებასთან, რომელიც შეიქმნა დანციგსა და კენიგსბერგთან. მან აღნიშნა, რომ უკანასკნელ შემთხვევაში გერმანელები ალყაში იყვნენ მოქცეულნი და მათი დანებება დიდ გავლენას არ იქონიებდა აღმოსავლეთის ფრონტზე, მაშინ როდესაც იტალიაში კაპიტულაციით ისინი გზას უხსნიდნენ ინგლისელებსა და ამერიკელებს. საბჭოთა ლიდერს ეეჭვებოდა, რომ გერმანელებს რაღაც სხვა მიზეზი ამოძრავებდათ, როდესაც მათ მოლაპარაკებაზე გადაწყვიტეს წასვლა, რადგანაც იტალიაში ისინი ალყაში არ იყვნენ მოქცეული და უკანდასახევი გზა ჰქონდათ. ის შიშობდა, რომ გერმანელები იტალიაში განლაგებულ ძალებს გადაისროდნენ აღმოსავლეთში და მოლაპარაკებებსაც სწორედ საბჭოთა ფრონტზე წინააღმდეგობის გაძლიერების მიზნით აწარმოებდნენ⁵⁹. წერილის ბოლოს კი სტალინი ნიშნის მოგებით აღნიშნავდა, რომ აღმოსავლეთის ფრონტზე ანალოგიური ვითარების წარმოქმნის შემთხვევაში ის დაუყოვნებლივ სთხოვდა ინგლის-აშშ-ს ჯარების მთავარსარდლობას თავისი წარმომადგენლების გამოგზავნას, რადგანაც, მისი აზრით, მოკავშირეებს ასეთ

⁵⁷ Переписка..., т. II, გვ. 196-197.

⁵⁸ იქვე, გვ. 199.

⁵⁹ იქვე. უნდა აღინიშნოს, რომ გერმანელები აღმოსავლეთის ფრონტზე ჯარების გადასროლას ყოველგვარი მოლაპარაკებების გარეშეც ახერხებდნენ და მხოლოდ ამ მიზნით ბერნში შეხვედრების მოწყობა არ სჭირდებოდათ. მათ აშკარად უფრო დიდი მიზნები ჰქონდათ დასახული.

სიტუაციაში ერთმანეთისაგან საიდუმლოებები არ უნდა ჰქონოდათ⁶⁰.

საბჭოთა მხარის განუწყვეტელი პროტესტების მიუხედავად კონსულტაციები ბერნში მაინც გრძელდებოდა. 30 მარტს ამერიკელებმა მიიღეს ახალი ცნობა ვოლფისაგან, რომელშიც ის აუწყებდა მათ, რომ კესელრინგი დათანხმდა, ეცნო კაპიტულაცია იტალიაში გერმანელთათვის საუკეთესო გამოსავლად და გაეცნო თავისი აზრი ფიტინგოფისათვის⁶¹. წერილში ვოლფი იტყობინებოდა იმასაც, რომ მალე ჩამოვიდოდა შვეიცარიაში და განაგრძობდა მოლაპარაკებებს, თუმცა ეს მან ვერ (ან არ) მოახერხა. ამიტომ 2 აპრილს ასკონაში გამართულ შეხვედრაზე მხოლოდ პარილი გამოცხადდა. ამ უკანასკნელმა ამცნო მოკავშირეებს, რომ ვოლფი შეხვდა ფიტინგოფს და მიიღო მისგან თანხმობა მოლაპარაკებების წარმოებაზე⁶². ამის შემდეგ პარილიმ განაცხადა, რომ გერმანელები შეთანხმების უმთავრეს პირობად თვლიდნენ მათი ჯარების გერმანიაში დაბრუნების უზრუნველყოფას⁶³. როგორც ვხედავთ, სტალინმა სწორად შეაფასა გერმანელების ნამდვილი მიზნები. სხვა საქმეა, რომ მოკავშირეთა წარმომადგენლებმა არ მიიღეს გერმანელთა წინადადებები, თუმცა მათ არც მოლაპარაკებები შეუწყვეტიათ, როგორც ეს აცნობა რუზველტმა სტალინს 1 აპრილს⁶⁴.

აშშ-ს პრეზიდენტის ეს წერილი მიზნად ისახავდა დამაბულობის მოხსნას. რუზველტმა კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი იმ გარემოებას, რომ შვეიცარიაში მიმდინარეობდა მხოლოდ მოსამზადებელი კონსულტაციები, ხოლო ძირითადი მოლაპარაკებები გაიმართებოდა კაზერტაში და იქ მხოლოდ უპირობო კაპიტულაციაზე იქნებოდა საუბარი⁶⁵. ეს იყო აშკარა ტყუილი, თუმცა რუზველტს უკვე სხვა გამოსავალი არ ღარჩნოდა. აშშ-ს პრეზიდენტმა ისიც აღნიშნა, რომ ალექსანდერი ვერანაირად ვერ შეუშლიდა ხელს გერმანელების მიერ 3 დივიზიის აღმოსავლეთში გადასროლას, რადგანაც ეს დივიზიები გაყვანილი იქნენ იტალიიდან 1945 წლის იანვარ-თებერვალში, ე. ი. მანამდე, სანამ გერმანელებმა საუბარი

⁶⁰ Переписка..., т. II, გვ. 199. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ფრაზის დაწერა სტალინს პრაქტიკულად არანაირ ვალდებულებას არ აკისრებდა. აღმოსავლეთის ფრონტზე მსგავსი სიტუაციის შექმნა უბრალოდ არარეალური იყო და ეს სტალინსაც კარგად ესმოდა.

⁶¹ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 113.

⁶² ეს სიმართლეს მხოლოდ ნაწილობრივ შეეფერებოდა. ფიტინგოფმა მართლაც მოუწონა ვოლფს ამერიკელებთან ურთიერთობების დამყარება, მაგრამ ნებისმიერი დახმარებისაგან იმ ეტაპზე თავი შეიკავა. იხ.: B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 113-114.

⁶³ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 113-114.

⁶⁴ Переписка..., т. II, გვ. 203.

⁶⁵ იქვე.

დაიწყეს კაპიტულაციაზე⁶⁶. ამასთან, ამავე პერიოდში თვითონ მოკავშირეებმაც გადაისროლეს თავისი ნაწილები იტალიიდან დასავლეთის ფრონტზე, სადაც ისინი რაინის ფორსირებისათვის ემზადებოდნენ. გარდა ამისა, რუზველტმა ამცნო სტალინს, რომ მზადდებოდა შეტევა იტალიაში, რომელიც, მართალია, არ იქნებოდა ფართო მასშტაბის, რადგანაც მოკავშირეებს აქ მხოლოდ 17 დივიზია ჰყავდათ 24-ის წინააღმდეგ, მაგრამ ეს მაინც შეუშლიდა ხელს მომავალში გერმანელთა ჯარების გადაყვანას აპენინის ნ-კ-დან რომელიმე სხვა ფრონტზე⁶⁷. თავისი წერილის ბოლო ნაწილში კი აშშ-ს პრეზიდენტმა განაცხადა, რომ მთელი ეს საკონფლიქტო სიტუაცია წარმოიშვა ერთი გერმანელი ოფიცრის ინიციატივის შედეგად, რომელსაც მთავარ მიზნად დასახული ჰქონდა მოკავშირეებს შორის უნდობლობის ჩამოგდება და გამოთქვა იმედი, რომ ეს წერილი სტალინს ყოველგვარ ეჭვებს გაუფანტავდა⁶⁸.

ამკარაა, რომ რუზველტი, როგორც იქნა, მიხვდა ვოლფის მოქმედების ნამდვილ მიზანს, მაგრამ გასაოცარია, რომ მან არც ამის შემდეგ გასცა ბრძანება ბერნის მოლაპარაკებების საბოლოო შეწყვეტის შესახებ. კონტაქტები დალესსა და პარილის შორის გრძელდებოდა და დალესიც ღებულობდა ვოლფის წერილებს, რომლებიც ფაქტობრივად არანაირ ფასეულ ინფორმაციას არ შეიცავდა. მხოლოდ 21 აპრილს, იტალიაში მოკავშირეთა შეტევის დაწყებამდე 2 დღით ადრე⁶⁹, მიიღო დალესმა ბრძანება გაერთიანებული შტაბიდან ვოლფთან ყველანაირი კონტაქტების გაწყვეტის თაობაზე⁷⁰. მიუხედავად ამისა, დალესი ამ ბრძანებას არ დაემორჩილა და როდესაც მიიღო ცნობა პარილისაგან ვოლფისა და გერმანიის არმიის წარმომადგენლის საზღვართან მოსვლის შესახებ, თავის ხელმძღვანელობას მოსთხოვა ახალი ბრძანება კონტაქტების აღდგენის შესახებ. მართლაც, დალესმა ასეთი ბრძანება მიიღო 25 აპრილს, მაშინ როდესაც მოკავშირეთა შეტევა უკვე ორი დღის დაწყებული იყო და მათ მოახერხეს მდ. პოს ხეობაში გერმანელთა თავდაცვითი ზღუდეების გარღვევა, რაც გადამწყვეტ წარმატებას ნიშნავდა. უფრო მეტიც, 25 აპრილს ჩრდილოეთ იტალიაში დაიწყო აჯანყება, რის შედეგადაც ტურინი, გენუა და მილანი პარტიზანების

⁶⁶ იქვე.

⁶⁷ იქვე.

⁶⁸ იქვე.

⁶⁹ სხვა ფრონტებზე მდგომარეობა უკვე გარკვეული იყო: აღმოსავლეთში საბჭოთა ჯარებმა აღწა შემოარტყეს ბერლინს, დასავლეთში კი – გერმანული ნაწილები, ყოველგვარი ვოლფების გარეშე, თითქმის მასობრივად ნებდებოდნენ ამერიკელებსა და ბრიტანელებს.

⁷⁰ B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 154.

ხელში გადავიდა. ვოლფი თვითონაც ალყაში მოექცა ერთ-ერთ სოფელში, საიდანაც დალესის ხალხმა ის ძლივს გამოიყვანა⁷¹. 27 აპრილს დალესმა მიიღო ბრძანება, რომ გადაეგზავნა ვოლფი კაზერტაში, ხოლო თვითონ თავი შეეკავებინა რაიმე მოლაპარაკებებისაგან შვეიცარიაში. ამ დროისათვის გერმანული შენაერთები იტალიაში რაიმე სერიოზულ ძალას არ წარმოადგენდნენ და მაქსიმუმ ერთი კვირის განმავლობაში ალბათ უვოლფოდაც დანებდებოდნენ მოკავშირეებს, მაგრამ მაინც გადაწყდა, რომ კაპიტულაცია უფრო სწრაფად სწორედ ვოლფის დახმარებით მოხდებოდა⁷². არ არის გამორიცხული, რომ მოკავშირეებს ასეთი გადაწყვეტილება განაპირობა ტრიესტში ტიტოს ძალებზე უფრო ადრე შესვლის სურვილმა. თუმცა მათ აქაც კაზუსი შემთხვათ. კაპიტულაციამდე რამდენიმე დღით ადრე ტრიესტი იტალიაში განლაგებული ჯარების იურისდიქციიდან გადაეცა არმიათა ჯგუფ „H“-ის სარდლობას. ასე რომ, კაპიტულაციისას მოკავშირეებმა ტრიესტის ავტონომიურად დაკავების უფლება ვერ მიიღეს.

29 აპრილს კაზერტაში მოეწერა ხელი იტალიაში განლაგებული (უფრო სწორად, ტრიესტის მახლობლად გამომწყვდეული) გერმანული ნაწილების უპირობო კაპიტულაციას⁷³. ბუნებრივია, რომ ამ ფაქტმა დიდი ზეგავლენა ვერ მოახდინა სხვა ფრონტებზე არსებულ მდგომარეობაზე, რადგანაც 10 დღეში იქაც ყველაფერი მოთავდა. ასე რომ, ვოლფმა თავის მთავარ მიზანს – მოკავშირეთა შორის განხეთქილების ჩამოგდება – ვერ მიაღწია, თუმცა, სამაგიეროდ, საჭირო დროს მართლაც შეძლო კაპიტულაციის მოწყობაში მონაწილეობის მიღება და საკუთარი თავის გადარჩენა.

და მაინც, ვოლფი თავის საბოლოო მიზანთან საკმაოდ ახლოს აღმოჩნდა 1945წ. აპრილის დასაწყისში. სტალინმა რუზველტის 1 აპრილის წერილი დამაკმაყოფილებლად სულაც არ ჩათვალა. 3 აპრილს მან აშშ-ს პრეზიდენტს, და საერთოდ დასავლეთელ მოკავშირეებს, სერიოზული ბრალდება წარუყენა. სტალინმა განცხადა, რომ საბჭოთა ინფორმატორების ცნობებით, ბერნში მიმდინარე მოლაპარაკებები დასრულდა შეთანხმებით, რომლის თანახმადაც კესელრინგი დათანხმდა ინგლისე-

⁷¹ A. Dulles. The Secret Surrender, გვ. 185. როგორც ჩანს, დალესი და მისი ხალხი იმდენად შეიპყრო გამარჯვების უომრად მიღწევის იდეამ, რომ მან ასეთ სიტუაციაშიც კი არ დაიშურა ძალ-ღონე კაპიტულაციის მოსაწყობად, რაც ალბათ, პირველ რიგში, უკვე საკუთარი დამსახურებისა და როლის წარმოჩენის სურვილით იყო განპირობებული.

⁷² B. Smith, E. Agarossi. Operation „Sunrise“, გვ. 158.

⁷³ ამ კაპიტულაციას დაესწრო გენ. ა. კისლენკო, საბჭოთა წარმომადგენელი იტალიის საქმეების საკონსულტაციო საბჭოში.

ლებსა და ამერიკელებს დასავლეთის ფრონტის მოხსნას დაზავების პირობების შემსუბუქების სანაცვლოდ. მისი აზრით, ყოველივე ეს ძალიან წააგავდა სიმართლეს, რადგანაც წინააღმდეგ შემთხვევაში საბჭოთა წარმომადგენლებს მიიწვევდნენ შევიცარიასში⁷⁴. სტალინის თქმით, მას კარგად ესმოდა, თუ რა დივიდენდებს მიიღებდნენ ინგლის-აშშ-ს ჯარები ამ სეპარატული მოლაპარაკებების შედეგად, მაგრამ ეს, მისი აზრით, მაინც არ იქნებოდა გამართლებული, რადგანაც მოკავშირეთა შორის ნდობის შენარჩუნება-განმტკიცება უფრო მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე გერმანიის სიღრმეში პრაქტიკულად უბრძოლველად წინსვლა. საბჭოთა ლიდერის განცხადებით, ის არასდროს არ გადადგამდა მსგავს ნაბიჯს⁷⁵.

სტალინის ასე მკვეთრად გამოხატულ უკმაყოფილებას და მოკავშირეების პირდაპირ დადანაშაულებას კესელრინგთან ხელშეკრულების დადებასა და ამის სანაცვლოდ სამხედრო წარმატებების მოპოვებაში, საკმაოდ სერიოზული მიზეზები ჰქონდა. მას კარგად ესმოდა, რომ ომის შემდგომ პოლიტიკურად გაცილებით უფრო მომგებიან სიტუაციაში აღმოჩნდებოდა ის მხარე, რომლის ჯარებიც დაიკავებდნენ ბერლინს. სტალინს ეშინოდა, რომ ამერიკელები და ინგლისელები მართლაც წავიდოდნენ გერმანელებთან შეთანხმებაზე, რათა პირველებს მიეღწიათ გერმანიის დედაქალაქისათვის. ერთი შეხედვით, მას თითქოს არ უნდა ჰქონოდა ასეთი შიშის საფუძველი, რადგანაც 1945წ. 28 მარტს ღუაიტი ეიზენჰაუერმა (მოკავშირეთა ჯარების უმაღლესი მთავარსარდალი დასავლეთ ევროპაში) საბჭოთა ლიდერს აცნობა, რომ მისი ძალების მთავარი დარტყმის მიმართულება ბერლინის სამხრეთით – ერფურტის, ლაიფციგისა და დრეზდენისაკენ იქნებოდა გამიზნული⁷⁶. ამ ინფორმაციას სტალინი უნდა დაემშვიდებინა, მაგრამ მან ან რაღაც იცოდა, ანაც უბრალოდ ხვდებოდა, რომ ბერლინის საკითხზე მოკავშირეებს შორის თანხმობა არ არსებობდა. მართლაც, დასავლეთელ მოკავშირეებს შორის აზრთა სხვადასხვაობას ჰქონდა ადგილი ბერლინის ასაღებად ოპერაციის განხორციელების მიზანშეწონილობის შესახებ. ამ დისპუტმა განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი სწორედ ეიზენჰაუერის აღნიშნული წერილის შემდეგ მიიღო. ჩერჩილმა ჩათვალა, რომ მოკავშირეთა ჯარების მთავარსარდალმა გადაამეტა თავის უფლებებს, როდესაც აცნობა სტალინს თავისი გეგმის შესახებ. მართალია, 1945წ. იანვარში ეიზენჰაუერს მიეცა უფლება, სამხედრო საკითხების თაობაზე პირდაპირ დაკავშირებოდა მოსკოვს, მაგრამ, ბრიტანეთის პრემიერის აზრით, ეს პრობლემა სცილდებოდა მხოლოდ სამხედრო ჩარჩოებს და მას პოლიტიკუ-

⁷⁴ Переписка..., т. II, გვ. 204.

⁷⁵ იქვე, გვ. 204-205.

⁷⁶ D. Eisenhower. Crusade in Europe, New York, 1948, გვ. 523.

რი ასპექტებიც ჰქონდა. ჩერჩილი საჭიროდ თვლიდა ბ. მონტგომერის ძალებისათვის ყველა შესაძლო ნაწილის დამატებას და ამ შენაერთის გაგზავნას ბერლინის მიმართულებით⁷⁷. აღნიშნული წინადადებით მან მიმართა კიდევ გაერთიანებულ შტაბს. საბოლოო ჯამში, ამერიკელებმა მაინც ძალაში დატოვეს ეიზენჰაუერის გეგმა, რაც რეალობის საღ შესაფასებლად ნიშნავდა. ეიზენჰაუერის თქმით, ბერლინის აღება მაშინ, როდესაც საბჭოთა ჯარები გერმანიის დედაქალაქიდან დაახლოებით 50-55კმ-ზე იმყოფებოდნენ, შესაძლებელი იქნებოდა მხოლოდ უზარმაზარი მსხვერპლის – 100 ათ. ამერიკელი ჯარისკაცის სიცოცხლის ფასად და ისიც არაგარანტირებულად⁷⁸. გარდა ამისა, რუზველტი ითვალისწინებდა იმ გარემოებასაც, რომ იალტაში ის და ჩერჩილი დათანხმდნენ ბერლინის საბჭოთა საოკუპაციო ზონაში მოქცევას, რაც იძულებულს გახდიდა მათ, გერმანიის დედაქალაქის აღების შემთხვევაში, საბოლოო ჯამში, მაინც გადაეცათ ქალაქი საბჭოთა მხარისათვის.

სტალინის ბრალდებები, რასაკვირველია, არ შეიძლებოდა უპასუხოდ დარჩენილიყო და 1945წ. 5 აპრილს საბჭოთა ლიდერმა მიიღო მორიგი წერილი რუზველტისაგან. აღნიშნულ წერილში აშშ-ს პრეზიდენტმა გამოთქვა თავისი გაცემა სტალინის ბრალდების გამო, თითქოს ბერნში დაიღო შეთანხმება კესელრინგთან, რისი შედეგიც იყო აშშ-ინგლისის ჯარების ელვისებური წინსვლა დასავლეთის ფრონტზე. ეს, რუზველტის თქმით, ინგლისელთა და ამერიკელთა სამხედრო წარმატებების შედეგი იყო და რომ ეიზენჰაუერი მოწინააღმდეგე მხარესთან დადებდა მხოლოდ ერთ შეთანხმებას, კერძოდ: მიიღებდა უპირობო კაპიტულაციას⁷⁹. გარდა ამისა, აშშ-ს პრეზიდენტმა კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი, რომ ბერნში მიმდინარე შეხვედრები ატარებდა საკონსულტაციო ხასიათს, რის გამოც მათ არ ჰქონდა არანაირი პოლიტიკური კონტექსტი და არავითარი მოლაპარაკებები კაპიტულაციის გარშემო იქ არ წარმოებულა. ამასთან, რუზველტმა აღუთქვა სტალინს, რომ საბჭოთა წარმომადგენლებს მიიწვევდნენ იტალიაში მყოფი გერმანიის ჯარების უპირობო კაპიტულაციის პრინციპზე დაფუძნებული დანებების პროცედურაზე დასასწრებად⁸⁰. წერილის დასკვნით ნაწილში რუზველტმა გამოხატა თავისი უკიდურესი უკმაყოფილება იმ პირობით, რომლებმაც

⁷⁷ D. Eisenhower. Crusade in Europe, New York, 1948, გვ. 515.

⁷⁸ იქვე, გვ. 575. აღსანიშნავია, რომ თუ ამერიკელმა მთავარსარდლებმა 100 ათ. კაცი უზარმაზარ მსხვერპლად ჩათვალეს, საბჭოთა მხარე ასე სულაც არ ფიქრობდა. გ. ჟუკოვმა 100 ათ. კაცი მხოლოდ ზეელის სიმაღლეების შტურმის დროს 2 დღეში შეაწვიტა გერმანელებს ბერლინის რაც შეიძლება სწრაფად ასაღებად.

⁷⁹ Переписка..., т. II, გვ. 205-206.

⁸⁰ იქვე, გვ. 205.

არასწორი ინფორმაცია მიაწოდეს საბჭოთა ლიდერს ბერნის შეხვედრების შესახებ და გამოთქვა ვარაუდი, რომ ეს ცნობები მიღებული იყო გერმანული წყაროებიდან⁸¹. აშშ-ს პრეზიდენტმა განაცხადა, რომ ვოლფმა ეტყობა ნაწილობრივ მიაღწია კიდევ თავის მიზანს და შემლო მოკავშირეთა შორის გარკვეული განხეთქილების შეტანა, რის დასტურადაც გამოდგებოდა სტალინის 3 აპრილის წერილი⁸².

რუხველტს ამჯერად მხარი აუბა ჩერჩილმაც, რომელიც მთელი ამ ხნის განმავლობაში სტალინთან მიმოწერაში ფაქტობრივად არ შეხებია „ბერნის ინციდენტს“. როგორც ჩანს, მისი გააქტიურება გამოიწვია სტალინის ზემოხსენებული 3 აპრილის წერილის ერთმა ნაწილმა, რომელშიც საბჭოთა ლიდერმა მთელი პასუხისმგებლობა ბერნში მიმდინარე მოლაპარაკებებზე ინგლისელებს გადააბრალა და ამერიკელები მათი ინტრიგების მსხვერპლად გამოიყვანა. ჩერჩილმა სტალინს აუწყა, რომ ინგლისელები უკიდურესად გაოცებული და შეურაცხყოფილი დარჩნენ ამგვარი ბრალდებით⁸³. ინგლისის პრემიერმა ხაზი გაუსვა, რომ შვეიცარიაში გერმანელთა იტალიაში კაპიტულაციის შესახებაც კი არ ყოფილა არავითარი მოლაპარაკებები და, მით უმეტეს, ამ შეხვედრებზე არ დადებულა ასეთი სამარცხვინო სამხედრო-პოლიტიკური შეთანხმება. ჩერჩილმა აღნიშნა, რომ ბერნის კონსულტაციების წარმატებით დასრულების შემთხვევაში გათვალისწინებული იყო საბჭოთა წარმომადგენლების მიწვევა ალექსანდერის შტაბში საბოლოო მოლაპარაკებებზე, თუმცა კონტაქტების ჩაშლის გამო ამ იდეიდან არაფერი გამოვიდა. წერილის ბოლოს ინგლისის პრემიერმა გაიზიარა რუხველტის აღშფოთება საბჭოთა ინფორმატორებით მათ მიერ სტალინისათვის არასწორი ცნობების მიწოდების გამო⁸⁴.

წააწყდა რა რუხველტისა და ჩერჩილის მხრიდან ასეთ მწვავე რეაქციას, სტალინი იძულებული გახდა, საპასუხო წერილში, რომელიც მან აშშ-ს პრეზიდენტს 1945წ. 7 აპრილს გაუგზავნა, ოდნავ შეერბილებინა ტონი და უარი ეთქვა გერმანელებთან შეთანხმებაში თავისი

⁸¹ იქვე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეს მართლაც ძალზე სავარაუდო უნდა იყოს.

⁸² Переписка..., т. II, გვ. 206.

⁸³ Переписка..., т. I, გვ. 316. როგორც ჩანს, სტალინის ამგვარ ბრალდებას საფუძვლად დაედო ის ფაქტი, რომ მოკავშირეთა ჯარებს იტალიაში სარდლობდა ბრიტანელი ფელდმარშალი ალექსანდერი. არადა, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ინგლისელებს აშკარად ძალზედ მცირე წვლილი მიუძღოდათ „ბერნის ინციდენტში“. მთელი ამ ავანტიურის მთავარ სულისჩამდგმელად თამამად შეიძლება ჩაითვალოს ალენ დალესი, რომელმაც ვოლფის მიერ მომზადებული სატყუარა მთლიანად ჩაყლაპა.

⁸⁴ Переписка..., т. I, გვ. 317.

მოკავშირეების პირდაპირ დადანაშაულებაზე. საბჭოთა ლიდერმა განაცხადა, რომ მას არ ეპარებოდა ეჭვი რუხველტისა და ჩერჩილის პატიოსნებასა და საიმედოობაში⁸⁵. მან აღნიშნა, რომ საქმე ეხებოდა მხოლოდ იმას, თუ როგორ აფასებდნენ მხარეები თავიანთ მოკავშირულ ვალდებულებებს. სტალინის თქმით, ამ საკითხისადმი ინგლისსა და აშშ-ს სულ სხვა დამოკიდებულება ჰქონდათ, ვიდრე საბჭოთა კავშირს, თუმცა, მისი აზრით, სწორედ საბჭოთა მიდგომა იყო სწორი, რადგანაც ის გამორიცხავდა ყოველგვარ ეჭვებს მოკავშირეთა ურთიერთობებში და არ მისცემდა მოწინააღმდეგეს მათ შორის უნდობლობის ჩამოგდების საშუალებას⁸⁶. საბჭოთა ლიდერი არ დაეთანხმა რუხველტს არც იმაში, რომ დასავლეთის ფრონტზე ინგლისელებისა და ამერიკელების წარმატებები გამოწვეული იყო მხოლოდ გერმანელების მიერ იქ განცდილი სამხედრო კრახით. მან განაცხადა, რომ გერმანელებს თავისუფლად შეეძლოთ დასავლეთში 15-20 დივიზიის გადასროლა აღმოსავლეთის ფრონტიდან, სადაც მათ 147 დივიზია ჰყავდათ, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. სტალინს ძალიან უცნაურად მიაჩნდა, რომ მოწინააღმდეგე გააფთრებით ებრძოდა საბჭოთა ჯარებს ჩეხოსლოვაკიაში რომელიღაც ნაკლებად ცნობილ სადგურ ზემლიანიცასათვის, რომელსაც არანაირი მნიშვნელობა არ ჰქონდა გერმანიისათვის, მაშინ როდესაც ინგლისელები და ამერიკელები ფაქტობრივად უბრძოლველად იღებდნენ ოსნაბრიუკს, მანჰაიმსა და კასელს – საკვანძო პუნქტებს გერმანიის ცენტრში⁸⁷.

უნდა ითქვას, რომ, ჩვენი აზრით, სტალინის ამ განცხადებას გულწრფელობა აკლდა. მან ძალიან კარგად იცოდა, რომ გერმანელებს ერჩივნათ კაპიტულაციის გამოცხადება სწორედ დასავლეთელი მოკავშირეების და არა საბჭოთა კავშირის წინაშე. ასე რომ, მისთვის სრულიად არ უნდა ყოფილიყო გაუგებარი მოწინააღმდეგის ამგვარი მოქმედება. შესაძლოა, სტალინის ეს განცხადება სხვა არაფერი იყო, თუ არა ინგლისელებისა და ამერიკელების კიდევ ერთხელ დადანაშაულება გერმანელებთან შეთანხმებაში, ოღონდ ამჯერად ყოველივე ეს ბევრად უფრო დიპლომატიურად იყო გამოთქმული. ამას ადასტურებს ისიც, რომ წერილის ბოლოს სტალინმა დაიცვა თავისი ინფორმატორები, რომლებიც, მისი თქმით, არაერთხელ იყვნენ საქმით შემოწმებულნი. გარდა ამისა, მან ეჭვი შეიტანა მოკავშირეთა მიერ მოწოდებული ცნობების სისწორეში, რის დასტურადაც მოიყვანა ჯ. მარშალის მონაცემები, რომლებიც 1945წ. თებერვალში გადაეცა საბჭოთა კავშირის შეი-

⁸⁵ Переписка..., т. II, გვ. 206-208.

⁸⁶ იქვე, გვ. 206-207.

⁸⁷ იქვე, გვ. 207.

რაღებულის ძალების გენერალურ შტაბს. სტალინის განცხადებით, ამერიკელი გენერლის ინფორმაციით, გერმანელები აპირებდნენ მარტში ორი მძლავრი კონტრშეტევის მოწყობას აღმოსავლეთის ფრონტზე, რომელთაგან ერთი მიმართული იქნებოდა პომერანიიდან ტორნზე, ხოლო მეორე – მორავსკა ოსტრავადან ლოძზე. მარშალის ეს მონაცემები თავიდან ბოლომდე მცდარი აღმოჩნდა. სტალინი ერთგვარი ნიშნის მოგებით უცხადებდა რუზველტს, რომ 1945წ. მარტში გერმანელებმა მართლაც მოაწყვეს კონტრშეტევა, ოღონდ ბუდაპეშტის მიდამოებში, კერძოდ, ბალატონის ტბის რაიონში და მარშალმა ტოლბუხინმა, საბჭოთა ლიდერის თქმით, კატასტროფის თავიდან აცილება მხოლოდ საბჭოთა ინფორმატორების წყალობით მოახერხა, რომელთაც, მართალია, დაგვიანებით, მაგრამ მაინც გაიგეს გერმანელების ნამდვილი გეგმები და აცნობეს მათ შესახებ მთავარსარდლობას⁸⁸. ასე რომ, სტალინმა ფაქტობრივად არ დაიხია უკან თავისი პოზიციებიდან, თუმცა ამჯერად უფრო დიპლომატიური ტონით ამჯობინა ფონს გასვლა. მან აღნიშნული წერილი ჩერჩილსაც გადაუგზავნა პატარა წამძღვარებით, რომელშიც ინგლისის პრემიერს აცნობა, რომ თუ მისი ყველა გულწრფელი განცხადება შეურაცხყოფად იქნებოდა მიღებული, ეს ძალიან გაართულებდა მიმოწერას⁸⁹.

სტალინის 7 აპრილის წერილით „ბერნის ინციდენტი“ ფაქტობრივად ისტორიას ჩაბარდა. ჩერჩილი მეტი არც შეხებია ამ თემას, ხოლო რუზველტმა 12 აპრილს (თავის სიკვდილამდე რამდენიმე საათით ადრე) სტალინს გამოუგზავნა პატარა ბარათი, რომელშიც მადლობა გადაუხადა მას თავისი თვალსაზრისის გულწრფელად გაზიარებისათვის და იმედი გამოთქვა, რომ მომავალში მსგავსი შემთხვევები არ განმეორდებოდა⁹⁰. როგორც ჩანს, მას მეტი არც სურდა ამ საკითხზე შეჩერება, მით უმეტეს, რომ 1945წ. 5 აპრილს სტალინმა ინგლისსა და აშშ-ს მოკავშირული ვალდებულებების დაცვის მაგალითი უჩვენა, როდესაც მოახდინა 1941წ. 13 აპრილს იაპონიასთან დადებული პაქტის დენონსირება⁹¹. ასე და ამგვარად, ვოლფის მიერ 1945წ. თებერვალში დაწყებულმა პროეკაციამ, საბოლოო ჯამში, მიზანს ვერ მიაღწია, თუმცა მოკავშირეებს შორის საკმაოდ დიდი დაძაბულობა ჩამოაგდო.

⁸⁸ Переписка..., т. II, გვ. 207-208.

⁸⁹ Переписка..., т. I, გვ. 321.

⁹⁰ Переписка..., т. II, გვ. 211-212.

⁹¹ История дипломатии, т. IV, гв. 696-697.

Т. З. ПАПАСКИРИ

БЕРНСКИЙ ИНЦИДЕНТ

В статье освещены некоторые аспекты дипломатического скандала между лидерами стран "большой тройки" в марте-апреле 1945г., вызванного сепаратными переговорами представителей западных союзников (в основном, американцев) с генералом SS Карлом Вольфом. На основе мемуарных первоисточников, а также исследований разных авторов показаны предыстория, начало, развитие и окончание т.н. "бернского инцидента".

Ключевой фигурой этого скандала в статье признан ген. К. Вольф. Высказывается предположение, что он вступил в контакт с американцами с единственной целью – рассорить западных союзников с Советским Союзом и спасти, таким образом, Германию от поражения во Второй Мировой войне. Идя на переговоры с американцами, он предварительно поставил в известность о своих намерениях Гитлера и не встретил с его стороны никаких возражений.

Можно предположить, что глава бернского отдела Бюро Стратегических Служб США А. Даллес не разобрался в истинных намерениях немецкого генерала и ослеплённый возможностью побыстрее и на более выгодных условиях завершить войну, в немалой степени способствовал началу осложнений между участниками антигитлеровской коалиции.

Несогласованность между англичанами и американцами позволили Сталину, получавшему противоречивые сведения из Лондона и Вашингтона, заподозрить своих союзников в нечестности. Вместе с тем, не исключается возможность, что Берлин, в свою очередь, мог допустить умышленную утечку информации, чтобы усилить сомнения советского лидера. В итоге, Сталин прямо обвинил Ф. Рузвельта и У. Черчилля в сговоре с противником.

Однако, главная цель немцев не была достигнута. Лидерам "большой тройки" удалось замять скандал и не допустить раскола коалиции. В свою очередь, выгоду получил и Вольф. Ему удалось устроить в нужный момент капитуляцию немецких войск, загнанных в результате наступления союзников на итальянском фронте в долину р. По и благодаря этому спасти свою жизнь.

Т.-Е. М. АНТЕЛАВА

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ БОРЬБЫ БОЛЬШЕВИКОВ ПРОТИВ ОППОЗИЦИИ

После победы в гражданской войне большевики приступили к осуществлению курса новой экономической политики. Как будто был прекращен экономический террор против оппозиционных партий. Тем более, что партии политического направления в основном не поддерживали белое движение. Но политика большевистского режима в отношении политических партий определялась ленинской непримиримостью к политическим оппонентам.

Волна политического террора против оппозиционных партий, в частности, против эсеров, меньшевиков и анархистов (остальные политические партии к этому времени были окончательно уничтожены), начала с особой силой возрастать с 1921 года.

Из секретных постановлений советского государства, опубликованных Д. А. Волкогоновым в 1994 году, мы узнаём, что 22 ноября 1921 года на заседании политбюро, на котором присутствовали Ленин, Сталин, Крестинский, Бухарин, Радек, Рыков было рассмотрено сообщение Троцкого о готовящемся в Москве и Петрограде эсеро-меньшевистском контрреволюционном перевороте. По постановлению политбюро Троцкий был назначен “Председателем московского комитета обороны”, а Чрезвычайной Комиссии было поручено “усилить аресты меньшевиков и эсеров”.¹ В декабре 1921 года Центральный Комитет РКП(б) принял постановление о запрещении легализации эсеровских частей и политическом “искоренении” меньшевиков. Чрезвычайная Комиссия добросовестно выполнила поручение партии. Тюрьмы Москвы, Петрограда и других городов были переполнены эсерами, меньшевиками и анархистами. Необходимо было срочно решить их дальнейшую судьбу. В связи с этим, 2 февраля 1922 года, политбюро, по докладу Сталина, принимает решение: “Предложить Государственному Политуправлению перевести в специальные места заключения самых активных представителей антисоветских партий – меньшевиков, эсеров и анархистов, которые в настоящее время находятся в распоряжении Чрезвы-

¹ Д. А. Волкогонов. Ленин, кн. I, М., 1994, с. 157.

чайной Комиссии. Это специальное поручение Государственному Политуправлению”.² Примечателен, на наш взгляд, следующий немаловажный вопрос: Политбюро принимает это постановление после того, как IX Партконференция РКП(б) упразднила несудебные репрессии и произвела реорганизацию Чрезвычайной Комиссии.

Большевики, при содействии Государственного Политического Управления, пытались дискредитировать оппозиционные партии и довести их до самороспуска. Летом 1922 года в Москве состоялся процесс над 34 видными правыми эсерами. Их обвинили в акциях, проводимых ими в годы гражданской войны. Причиной этого стали показания бывших членов боевой организации эсеров Л. Коноплевой и её мужа Г. Семенова (Васильева). Они опубликовали в Берлине брошюру, в которой утверждали, будто правые эсеры еще осенью 1917 года готовили покушение на Ленина, Зиновьева, Троцкого и других вождей большевистской партии.

В защиту эсеров выступил Горький, который 1 января писал Рыкову, что если процесс над социал-революционерами завершится убийствами, то это будет заранее запланированное ужасное убийство и просил передать его мнение Троцкому и другим. Он надеялся, что это не удивит Рыкова, поскольку он в период революции тысячу раз предупреждал советскую власть, что “это бессмысленное преступное уничтожение интеллигенции в нашей непросвещённой и некультурной стране”. Сейчас он убежден, что если эсеры будут уничтожены, это вызовет моральную блокаду России со стороны европейских социалистических партий³. Курс, взятый большевиками на уничтожение оппозиционных партий, не мог быть остановлен обращением Горького. Ленин писал Бухарину, что прочёл в “Социалистическом вестнике” отвратительное письмо Горького⁴.

После захвата власти большевики всего уничтожили около 100 различных партий: октябристы, трудовики, бундовцы, прогрессисты, эсеры, меньшевики, анархисты, дашнаки, мусаватисты, Крестьянский союз, “Партия демократических реформ”, “Партия правового порядка”, “Либерально-монархическая партия”, “Союз русских людей”, “Торгово-промышленная партия” и др.

Таким образом, в середине 20-х годов были ликвидированы остатки многопартийности. Большевистский режим путём уничтожения политической и идейной оппозиции достиг унификации идеологической сферы и полной монополизации власти. После гражданской войны, под давлением международного общественного мнения, большевики были вынуждены прекратить расстрелы выдающихся деятелей науки и культуры. Зато, по инициативе Ленина,

² Д. А. Волкогонов. Ленин, кн. I, с. 157.

³ Социалистический вестник, №13-14 (35-36), 1922, 20 июня.

⁴ В. И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 54, с. 279.

большевики начали массово осуществлять духовный террор против “инакомыслящей интеллигенции”, в результате чего сотни представителей интеллигенции, в лучшем случае, высылались с родины или арестовывались, были судимы и т.д. Было много случаев расстрелов представителей интеллигенции.

В июле 1922 года, с целью ужесточения контроля над интеллигенцией, политбюро решило проводить творческие съезды и всероссийские совещания только с разрешения главного политического управления; проверять благонадежность печатных изданий, усиленно фильтровать при приёме в учебные заведения; была дана санкция для создания новых творческих союзов. Кроме того, при наркомате была создана комиссия по выселению интеллигенции.

Согласно постановлению Политбюро от 10 августа 1922 года Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет издал декрет об “административном выселении”, который предоставлял Чрезвычайной Комиссии при Наркомате право, без расследования и судебного разбирательства, в административном порядке выселять за границу и в отдаленные места России сроком на 3 года интеллигенцию и тех граждан, которые участвовали в контрреволюционных мятежах⁵.

Ленин в работе о “Воинствующем империализме” в марте 1922 года дает программное указание, что необходимо продолжать систематическую наступательную борьбу против буржуазной идеологии, философской реакции, всех видов идеализма и мистики⁶. Ленин давал личные указания Дзержинскому о выселении “неблагонадежных” за границу. До принятия декрета об “административном выселении” 19 мая 1922 года, Ленин пишет Дзержинскому письмо о сотрудниках журнала “Экономист”, где откровенно заявляет, что все они кандидаты на выселение, т.к. все они, по его мнению, явные контрреволюционеры, прислужники Антанты, шпионы, их слуги и растрелители молодежных учебных организаций. Он призывает организовать дело так, чтобы арестовать этих “военных шпионов”, выявлять их всегда и везде и систематически и выселять их за границу⁷.

Уже в августе 1922 года, по решению Чрезвычайной Комиссии, за границу были сосланы 160 видных деятелей культуры – историки, философы, врачи, экономисты, математики. Среди них ректор Московского Университета профессор Новиков и ректор Петроградского Университета Карсавин. На двух немецких пароходах – “Обер-бургомистр Хакен” и “Пруссия” – 30 сентября и 18 ноября из страны вывезены историки С. Мелгунов, В. Мякотин, А. Кизеветер,

⁵ Декреты советской власти, М., 1964, с. 132.

⁶ В. И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 54, с. 265-266.

⁷ Там же.

А. Флоровский и др. Ленин особо контролировал выселение из страны философов с мировым именем – Н. Бердяева, И. Ильина, Н. Лосского, С. Франка, Ф. Степуна, В. Зеньковского, И. Лапшина, социолога Сорокина. Списки высленцев проверяли Ленин и другие большевистские вожди. Некоторые историки (Б. Некрич, М. Геллер) утверждают, что списки выселяемых за границу составлял лично Ленин.

О том, какой сильный удар нанесли большевики интеллигенции “очищением земли русской от неблагонадежных”, свидетельствуют следующие факты: еще летом 1921 года, до опубликования большевистского декрета, в Праге состоялся первый академический съезд ученых-эмигрантов, на котором присутствовало около 500 русских ученых. С. Федюкин в своей книге утверждает, что по совершенно неполным данным было интернировано или полностью уничтожено 17 тыс. ученых, деятелей литературы и искусства⁸.

Творческая интеллигенция, даже близкая к социалистической идеологии, которую возглавляли Короленко и Горький, не говоря уже о тех, кто с самого же начала стоял на большевистских позициях, решительно и неприкрыто выступала против хамства, грабежа и террора, который совершался прикрывавшейся революционно-демагогическими лозунгами властью.

Горький в “Новой жизни” под заглавием “Несвоевременные мысли” систематически печатал статьи, разоблачающие большевистскую политику. Особенно остро он критиковал Ленина, Троцкого и других вождей революции. Если бы это делал кто-нибудь другой, его бы пытали и расстреляла Чрезвычайная Комиссия. Но большевики опасались принятия репрессивных мер против Горького. Чрезвычайно велик был его авторитет в Европе. Поэтому, в первую очередь, его заставили замолчать как публициста и закрыть газету “Новая жизнь”. Вместе с тем, и его не миновал голод, его здоровье было серьезно подорвано. Он вынужден был постепенно продавать свою библиотеку, чтобы спасти себя от голодной смерти.

В советской историографии много писали о дружбе Ленина и Горького, о том, что вождь революции был искренне обеспокоен здоровьем писателя, почти ежедневно осведомлялся о его здоровье и оказывал ему помощь. Но документы, опубликованные в последнее время, которые раньше находились в “секретном фонде” Ленина, освещают подлинное отношение вождя мирового пролетариата к Горькому. Ленин был не только инициатором, но и принимал активное участие в том, чтобы заставить Горького, “добровольно” оставить страну. Довольно известный деятель Ганецкий (Фюрстенберг) 18 мая 1921 года писал Ленину, что ему стало известно о его решении “выселить” Горького за границу на лечение. Он пишет, что

⁸ М. Капустин. Конец Утопии? М., 1990, с. 454.

видел в Москве Горького, но он и не помышляет об отъезде... У него нет денег... и спрашивает, нельзя ли что-нибудь сделать, но предупреждает, что здесь нужна большая осторожность... Горький постепенно продает свою библиотеку⁹. Тем самым, у Горького отняли возможность публиковать обличительные статьи и вынудили голодать. А в это время Ленин пишет письмо “другу”, в котором сообщает, что он так устал, что уже не в силах ничего сделать, а он (Горький) кашляет кровью и не хочет уезжать. Ленин считает это безобразием и бессмыслицей, т.к. он смог бы лечиться в хорошем санатории в Европе и сделать втрое больше, чем здесь. Здесь же, – пишет он, – в России, нет ни лечения и ни дела. И в заключении просит не упрячиться и уехать – “Просим. Ваш Ленин”¹⁰.

Горький, духовный летописец большевистской революции с конца 1917 до начала 1918 года, был последовательным защитником русской гуманистической культуры, которую с таким усердием разрушали большевики. “В чьих бы руках не находилась власть, у меня остается моё человеческое право относиться к ней критически, – писал Горький в те страшные дни большевистского террора”¹¹.

Горький, всегда поддерживавший Ленина, не мог себе представить, что, придя к власти, тот сразу же отбросит гуманные идеи социал-демократии и зальет всю Россию кровью собственного народа. Будучи в то время в России, только он мог так решительно и неприкрыто написать, что запугивание террором и погромами людей, которые не хотят принимать участие в бешеной пляске тов. Троцкого на развалинах России – это постыдно и преступно. Во всём этом нет необходимости и только увеличит ненависть рабочего класса, который должен отвечать за ошибки и преступления своих вождей жизнями тысяч людей и потоками крови. Он подчеркивает, что полное уничтожение инакомыслящих метод правителей России от Ивана Грозного до Николая II. Этим простым и удобным способом в борьбе с крамолой широко и свободно пользовались политические вожди России. Так почему же нынешний политический вождь Владимир Ленин должен отказываться от такого упрощённого способа? Он и не отказывается и откровенно заявляет, что не побрезгует ничем для искоренения врагов¹².

Как видим, Горький одним из первых в недрах большевистского режима расценивает действия власти как преступление против собственного народа. А то, что произошло с Горьким через много времени, когда он прославлял сталинский социализм, это тема для отдельного изучения. Полагаем, что Ромен Роллан совершенно правильно объясняет это, говоря, что чрезвычайно чувствительный

⁹ Цит. по кн.: А. Арутюнов. Досье Ленина без ретуши, М., 1999, с. 303.

¹⁰ В. И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 53, с. 385.

¹¹ “Литературное обозрение”, 1988, №12, с. 90.

¹² Там же, с. 106-107.

Горький обуреваем эмоциями. Он захлебнулся в буре народных оваций, в волнах любви к своей стране рядом с политическими товарищами. Окруженный хвалой и вниманием Сталина и других выдающихся товарищей, он при жизни стал покровителем родного города, который в знак уважения к нему был назван его именем. Ему без всяких поправок была присвоена роль чрезвычайного комиссара культуры СССР¹³.

Писатель-публицист В. Короленко, который положительно относился к социал-демократическим идеям, чрезвычайно “Неблагожелательно” относился к большевистскому режиму. Он, также как и Горький, откровенно и непримиримо выражал свою позицию, противоположную политике большевистской власти. Считалось, что он не понимает задач революции, т.к. говорил, что они называют себя революционерами, социалистами, но даже не представляют, что нужно народу¹⁴.

Короленко был авторитетной фигурой не только в России, но и среди европейских социал-демократов. Для Ленина гораздо важнее было примирение с Короленко, чем его расстрел или высылка за границу. Писатель нужен был режиму для повышения авторитета как внутри страны, так и за её пределами. Поэтому нарком просвещения А. Луначарский, по поручению Ленина 6 раз побывал с визитом у Короленко, чтобы уговорить его не осуждать власть, а помочь большевикам “в укреплении строя на местах”. Но писатель-патриарх, осуждавший зверства большевистской диктатуры, не изменил своим принципам. Более того, после встреч с Луначарским он написал ему шесть пространных писем, в которых еще более решительно и аргументировано разоблачал преступный характер большевистской диктатуры. Об этом свидетельствуют строки из его писем, в которых он с болью говорит о том, что та легкость, с которой большевикам удалось увлечь народные массы, свидетельствует не о готовности масс к социализму, а, наоборот, об их незрелости¹⁵.

Он пишет, что большевистский лозунг “грабь награбленное” способствовал тому, что “грабежи” в деревнях без всякой пользы для коммунизма переместились в города, где началось поспешное разрушение производственного аппарата, созданного капитализмом.

Короленко упрекает большевиков в том, что они почти ничего не создали, а много разрушили. Кроме того, происходит и другое, не менее важное: они насильно навязывают народу новые формы жизни и в этом их вина. Инстинкт они заменили командованием и ждут, что этим смогут изменить природу людей. За подобное по-

¹³ Московские дневники Романа Роллана, – “Литературные вопросы”, 1989, №5, с. 181-182.

¹⁴ В. Г. Короленко в воспоминаниях современников, М., 1962, с. 507-508.

¹⁵ Там же.

сыгательство на право народа на самоопределение им предстоит держать ответ и расплачиваться¹⁶.

В результате этой политики крестьяне оказались перед голодом 1921-1922 года без всяких запасов, совершенно обескровленными. Знал ли Ленин о приближающемся голоде? Безусловно, знал. Он систематически получал различную информацию из главного политического управления, в том числе и касающуюся голода. Приведём некоторые документы, опубликованные историком А. Арутюновым в 1999 году. Он утверждает, что Ленин с самого начала был в курсе событий. Так, 15 марта 1922 года в информационной справке читаем: “В Ишимской губернии из 500 000 жителей голодает 265 000 человек, голод нарастает. Учащаются случаи смерти от голода... На севере свирепствует оспа и тиф”¹⁷.

Какие меры принимал Ленин для помощи голодающим? Почти никаких. Для голодающих рабочих и крестьян у него “не было денег”, а для “мировой революции – сколько угодно”. Так, в мае 1919 года, по решению политбюро, для нужд Интернационала с целью формирования “революционного процесса” вновь были выделены в огромном количестве ценности, отобранные у населения. Вот список ценностей, предназначенных для Третьего Интернационала: Брошь-кулон – 5000 рублей; 12 бриллиантов по 8,5 каратов – 21500 рублей; Платиновый браслет с бриллиантом – 4500 рублей; 1 бриллиант в 2,3 карата – 7500 рублей; 1 бриллиант в 3,3 карата – 190000 рублей; 11 бриллиантов в 16,4 карата – 56000 рублей; 5 бриллиантов в 5,08 карата – 22500 рублей; Бриллиантовое кольцо – 21000 рублей. Всего 300000 рублей золотом¹⁸.

Когда Россия была уже “объята печалью”, 27 августа 1918 года в Берлине было подписано русско-немецкое дополнительное соглашение, согласно которому Россия брала на себя обязательство, выплатить Германии 6 миллиардов марок в шесть частей. Вместе с этим первый взнос – 1,5 миллиарда (245564 кг золота и 545 миллионов кредитными билетами) – незамедлительно, второй взнос – 10 сентября, приблизительно в тех же пропорциях, а остальные – до 31 декабря 1918 года. Один миллиард марок следовало покрыть русскими товарами с 15 ноября по 31 марта 1920 года. Погашение последнего миллиарда марок должны были определить особым договором¹⁹.

Ленин аккуратно выплачивал долги по сверхдоговору. Так, в отчете “Золотого фонда” за 1918 года отмечается, что “платежи России Германии по Брестскому мирному договору составили 124 835

¹⁶ “Новый мир”, 1988, №10, с. 207, 210, 216.

¹⁷ А. Арутюнов. Досье..., с. 311.

¹⁸ Д. А. Волкогонов. Ленин, кн. I, с. 128.

¹⁹ Цит. История дипломатии, т. 2, под ред. В. П. Потемкина, М.-Л., 1945, с. 363.

549 рублей 50 копеек золотом”.²⁰

И. Бунич отмечает, что только в 1918 году Ленин послал в Германию 2,5 миллиарда рублей золотом по курсу 1913 года, в том числе немцам на личные счета для “общего дела”.²¹

Политбюро, как правильно ежегодно рассматривало бюджет Коминтерна и до 1943 года (до роспуска Коминтерна) выделяло баснословные суммы и это во время острого голода, когда ежедневно гибли тысячи людей, когда голодающие в Самарской губернии “таскали с кладбища трупы... детей не хоронили на кладбище, а оставляли дома на съедение”.²² Писатель М. Осоргин, бывший в то время редактором “Помощи” и изгнанный из России за объективную информацию о голодающих, впоследствии писал, что людоедство, особенно детей, стало “обычным явлением”.²³

22 апреля Политбюро, на котором присутствовали Ленин, Сталин, Троцкий, Зиновьев, Каменев, Рыков, выделило Коминтерну 3 миллиона 150 тыс. 600 рублей золотом. Для резервного фонда было выделено 400 тыс. рублей золотом, откуда 100 тыс. – “для агитации среди японских солдат”.²⁴ В то время, когда выдающийся деятель мировой культуры Анатолий Франс пожертвовал своей Нобелевской премией для голодающих жителей России, Политбюро выделяло чекистам 1800000 рублей в золотой валюте для закупки 60 тыс. комплектов форменной кожаной одежды²⁵, а Ленин, по решению Совета труда и обороны, дополнительно выделил 792000 рублей золотом.²⁶

Вышеприведенный документ свидетельствует, что большевики с самого начала могли обеспечить голодающих продуктами, если бы государство использовало находящееся в хранилищах золото и другие ценности для спасения своего народа. Мы можем решительно утверждать, что большевистский режим способствовал голоду. В связи с этим большой интерес вызывает дневник фрейлины императрицы Александры Федоровны Анны Вырубовой, который был напечатан в 1993 году. Она писала, что большевики запретили ввоз продуктов в Петроград, солдатские посты стояли на всех железнодорожных станциях и отбирали у людей все, что они привозили. Базары разносили и обыскивали, арестовывали и продавцов и покупателей.²⁷

Многие ортодоксы-коммунисты и историки, находящиеся в

²⁰ А. Арутюнов. Досье..., с. 197.

²¹ И. Бунич. Полигон сатаны, М., 1994, с. 49.

²² А. Арутюнов. Досье..., с. 310.

²³ М. Осоргин. Времена, Париж, 1955, с. 159.

²⁴ РЦХИДНИ, ф. 17, оп. 3, д. 290, л. 3.

²⁵ РЦХИДНИ, ф. 5, оп. 1, д. 2761, л. 44.

²⁶ РЦХИДНИ, ф. 17, оп. 3, д. 334, л. 3.

²⁷ Ее превосходительство фрейлина Анна Вырубова, М., 1993, с. 75.

плени марксизма-ленинизма, могут не согласиться с фрейлиной: она ведь враг революции и, естественно, её высказывания необъективны, тенденциозны и ложны. Но для подтверждения слов фрейлины приведу некоторые выписки из воспоминаний заведующего делопроизводством Совнаркома В. Бонч-Бруевича, который писал, что “самым большим благом считалось решительное проведение всеобщей национализации, начиная с больших фабрик и заводов и кончая парикмахерскими с одним парикмахером и его одними ножницами и двумя бритвами и последней морковкой из продуктов. Везде были расставлены посты, чтобы никто не смог выехать и вывезти какие-нибудь продукты. Все сидели на пайке”.²⁸

Но Бонч-Бруевич вводит нас в заблуждение, утверждая, будто “все сидели на пайке”. Он “забывает”, что конституция РСФСР 1918 года отняла у части населения все права. Особый “паёк” имели комиссары и рабочие, а лишённые прав – “лишенцы” вообще не получали пайка. Нарком соцобеспечения подтверждает, что необходимо отобрать паёк у всех “кулацких и буржуазных элементов деревни”, – сообщала газета “Правда” 27 сентября 1917 года. Большевистский режим поделил общество на “своих” и “чужих”, чем сознательно обрёк большую часть населения, которая была вынуждена или умереть от голода или устроить бунт.

Мировая общественность создала фонд помощи голодающим России. Самый большой взнос внесла Администрация Американской Помощи (“АРА”), пожертвовавшая в фонд помощи 28 миллионов пудов продуктов. Представители “АРА” настойчиво требовали осуществлять контроль над распределением помощи голодающим, но большевики их моментально окрестили шпионами мирового капитализма. Здесь особенным усердием отличался заместитель председателя ЧК Уншлихт. Для того, чтобы завоевать расположение Ленина, он сочинял фальшивые доносы о деятельности представителей международной организации. Например, в одном из доносов Уншлихта Ленину говорилось, что существующий в Барановичах Объединённый Красный Крест помощи голодающим снабжает прибывающих с советской территории бандитов одеждой, продуктами, оружием и посылает их на Украину²⁹. Более того, газета “Правда” явно обвинила представителей “АРА” в том, что они сожгли элеватор в порту г. Николаева, откуда большевики вывозили за границу зерно и другие продукты³⁰.

Большевики путем бюрократических проволочек создавали препятствия представителям благотворительных органов, ограничивали

²⁸ В. Бонч-Бруевич. На боевых постах Февральской и Октябрьской революции, М., 1991, с. 356.

²⁹ З. Бабурин. Ветеран, с. 101.

³⁰ Газ. “Правда”, апрель 1922 года.

их передвижение в голодающих районах, заставляли неделями ожидать раздачу продуктов для голодающих. По решению Ленина за каждым иностранцем должно было быть установлено надзирательство и попечительство. С этой целью он дает директивное указание Молотову, в котором под грифом “Секретно” сообщает, что по договору с американцем Гувером должно приехать много американцев и необходимо позаботиться о надзирательстве и внимании в дело. С этой целью он предлагает Политбюро создать комиссию, которой бы поручалось подготовить, разработать и, при содействии ЧК и других органов, усилить наблюдение за иностранцами и сбор сведений о них³¹.

Западная пресса отнюдь небезосновательно обвиняла большевиков в том, что они посылали за границу на продажу зерно и другие продукты, предназначенные для голодающих. Ни для кого не было тайной, что большевики, как правило, посылали в Германию отобранные у крестьян сотни миллионов пудов зерна, тем самым, обрекая миллионы русских на голодную смерть.

Действительно, большевистский режим, в период страшной засухи и голода, отправлял за границу миллионы пудов зерна. Для подтверждения этого приведём лишь одно из многих постановлений политбюро от декабря 1922 года, в котором указывается, что следует признать государственной необходимостью вывоз 50 миллионов пудов зерна³². Это постановление политбюро еще раз подтверждает преступный характер большевистского режима.

Мы полагаем, что голод был вызван не засухой и неурожаем, а преступными действиями большевистского режима. Американское правительство было хорошо информировано о положении дел в России, но, несмотря на это, руководствуясь высокими гуманными соображениями, американский конгресс в декабре 1921 года выделил в фонд помощи голодающей России 20 миллионов долларов. Всего в распоряжении “АРА”, которую возглавлял будущий президент США Гувер, от правительства и частных лиц было передано России 45 миллионов долларов. Всего, как отмечалось выше, международными организациями было затрачено 137 миллионов долларов и спасено от голодной смерти 22 миллиона 700 тыс. человек.

Большевики тоже потратили большие средства, но не для спасения голодающих. У них была более “значительная” задача, чем спасение от голода собственного народа – бредовая идея мировой революции, и для выполнения этой цели, по указанию Ленина, в 1918-1921 годы было затрачено 812232600 рублей золотом, а для перевозки грузов Красного Креста и “АРА” – 125 000 “деревянных” рублей³³.

³¹ РЦХИДНИ, ф. 2, оп. 2, д. 830, л. 1.

³² РЦХИДНИ, ф. 17, оп. 3, д. 325, л. 1.

³³ А. Арутюнов. Досье., с. 311-314.

До сегодняшнего дня специалисты уточняют число жертв большевистского террора. Приблизительные данные о числе человеческих потерь страшны и вопиющи. В 1918-1920 годах было уничтожено 10180000 человек. Кроме того, страшный голод унёс жизни еще 5053000 человек (по некоторым данным, число жертв составило 17 миллионов человек)³⁴. Погибло приблизительно 10% всего населения России, в то время как на фронтах гражданской войны в Испании (1936-1939) – 1,8%, а в Соединенных Штатах Америки (1861-1865) – 1,6%.

Изучение ранее засекреченных документов, опубликованных материалов, прессы, трудов, многочисленной мемуарной литературы позволило установить причины, характер, размах и итоги большевистского террора и дает возможность заключить, что большевистский режим сознательно уничтожал население России. Гибель и муки миллионов невинных людей лежат, в первую очередь, на совести Ленина. Здесь уместно вспомнить выдающегося афинского государственного деятеля, полководца и философа Перикла (492-420гг. до н.э.), который перед смертью упрекнул друзей и родственников, что они хвалят его за то, что он сделал и ни словом ни упоминают о том, что на протяжении всех лет, когда он стоял у власти, он не казнил ни одного афинского гражданина.

Подводя итоги вышесказанному, мы убедились в том, что большевизм под руководством своего вождя Ленина, совершил преступления против человечества, мира и безопасности. В-первых, взятие заложников всегда считалось тяжелейшим преступлением, а большевики широко пользовались взятием заложников для осуществления своих целей. Существовала Гаагская Конвенция (1907г.) о законах и ведении боя, где взятие заложников во время войны определялось как международное противоправное действие.

Во-вторых, большевики проводили массовые расстрелы, повешения, сажали на кол, пытали, заживо сжигали на кострах невинных людей и военнопленных; десятки тысяч людей насильно переселяли и помещали в концентрационные лагеря, где их ожидала неминуемая смерть. Это не что иное, как геноцид.

В концепции о геноциде как о преступлении и наказании за геноцид (1948г.) говорится, что геноцид является преступлением, которое нарушает нормы международного права (пункт 1).³⁵

Таким образом, большевизм под руководством его вождя должен быть осужден международным военным трибуналом так же, как на Нюрнбергском процессе были осуждены национал-социалистическая партия и её вожди.

³⁴ М. Геллер, Б. Некрич. Утопия во главе власти. История Советского Союза с 1917 года до наших дней, Л., 1986, с. 125.

³⁵ Большой юридический словарь, М., 1997, с. 116.

Θ Ο Α Ε Ε Ε Α Υ Ε Α

ΑΘΘΑΑ ΘΘΕ ΑΑΑΘΕΡΑ

ΑΘΕΕ ΑΪ ΕΘΙΑΓΘΕ 1768-1774 ΒΕ ΑΑΕΘ ΘΘΘΑΕ- ΕΘΘΘΑΕΕΘ Ϊ ΪΕΘ ΘΑΕΕΕΑΕΘΑΕΑΕΘ

ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში დიდი ხანია ყურადღებას იქცევს 1768-1774 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში ქართული პოლიტიკური ერთეულების მონაწილეობის საკითხი. მკვლევართა ხანგრძლივი და ნაყოფიერი კვლევის შედეგად ნათელი მოეფინა აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებულ არაერთ საინტერესო საკითხს. ამჯერად ჩვენ ყურადღებას შევაჩერებთ ერთ დოკუმენტზე, რომელიც რუსეთის საგარეო სამინისტროს არქივში ინახება. მასში ასახულია რუსებისა და ქართველების გაერთიანებული ლაშქრობა ფოთზე გენერალ სუხოტინის მეთაურობით.

როგორც ცნობილია, საქართველოდან გენერალ ტოტლებენის გაწვევის შემდეგ, 1771 წლის ზამთარში საქართველოში, კავკასიის ფრონტზე რუსეთის ჯარების სარდლად გენერალი სუხოტინი იქნა გამოგზავნილი¹.

1771 წლის 13 მაისს სუხოტინი ქუთაისში ჩავიდა². 1771 წლის ივნისში სოლომონ მეფე და სუხოტინი ქართლში გადმოვიდნენ. 15 ივნისს ხელთუბანში ერეკლესთან შეხვედრისას, სუხოტინს სოლომონ მეფის მხარდაჭერით შეუდგენია სამხედრო ოპერაციის გეგმა, რომელიც როგორც პროფ. იასე ცინცაძე აღნიშნავს, ითვალისწინებდა უშუალოდ ფოთის ციხის აღებას³. გეგმის მიხედვით, ერეკლე მეფეს 14300 კაცი უნდა გამოეყვანა, აქედან 2000 კაცი უნდა დაეყენებინა ბორჩალოს, 2000 – კახეთს, 300 – გორს, ამ ჯარს ლეკებისაგან ქვეყანა უნდა დაეცვა. თვით ქართლ-კახეთის მეფე 10000-იანი კორპუსით ახალციხე-ყარსის მიმართულებით უნდა შეჭრილიყო, თარეშით თურქები უნდა შეეწუხებინა, რათა არ მისცემოდა საშუალება, მიშველებოდნენ ფოთის ციხეში

¹ Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся к Грузии, под ред. А. Цагарели, т. I, вып. I, СПб., 1898, г.г. 265-270.

² ვ. მაჭარაძე, ასპინძის ბრძოლა, თბ., 1975, გვ. 117.

³ ი. ცინცაძე, ორი საბუთი 1768-1774 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის ისტორიისათვის, – წგნ.: ენიშკის მოამბე, V-VI, თბ., 1940, გვ. 337-360.

მდგარ თურქებს: სოლომონ მეფეს 6000-იანი ჯვართ ახალციხიდან ბაღდათისაკენ მიმავალი ხეობები უნდა შეეპერა, გურიელს – ტრაპიზონიდან მიმავალი გზა ზღვისპირეთამდე, ამასთან ერთად, უნდა დაეცვა ქუთაისიდან კომუნიკაციები და უშუალოდ დაეფარა კორპუსი⁴.

სუხოტინმა შეცდომა დაუშვა: მან არ გაითვალისწინა ადგილობრივი კლიმატი. ამასთანავე, რუსი გენერალი არ ენდობოდა ქართველ მეფეებს. ჯვარის ფაქტობრივმა მდგომარეობამ და ეკატერინეს მიერ მიცემულმა ინსტრუქციამ დააბნია სუხოტინი. მან მიიღო ერთპიროვნული გადაწყვეტილება და 1771 წლის შუა ზაფხულს ფოთისაკენ დაიძრა, მაგრამ კოლხეთის ჭაობებმა ხალხი დასცადა და კორპუსი მალარიით დაავადდა.

ფოთის კამპანიით გაწბილებული გენერალი 1771 წლის 29 ოქტომბერს ქუთაისიდან უპატაკებდა, რომ დასწევულებულს არ გააჩნდა მტრის წინააღმდეგ არანაირი მოქმედების თავი⁵.

სუხოტინის ლაშქრობასთან დაკავშირებით, 1772 წლის 2 ივნისს იმერეთის მეფე ატყობინებდა რუსეთის საიმპერატორო კარს, რომ გენერალმა არ დაუჯერა მეფის (ე. ი. სოლომონის) განცხადებას, არ გაემართა ლაშქრობა ფოთზე სიცხიან ზაფხულის ამინდში. სოლომონ I გენ. სუხოტინს ადანაშაულებდა იმაშიც, რომ ეს უკანასკნელი დაუკავშირდა დადიანს, რომელმაც დაპირება მისცა, დახმარებოდა ფოთის ციხის აღებისას, მაგრამ საბოლოოდ სამეგრელოს მთავარი თურქების მხარეზე აღმოჩნდა. აღნიშნულ წერილში სოლომონ მეფე ითხოვდა აგრეთვე შუამდგომლობას რუსეთის საიმპერატორო კარისაგან, რომ დაებრუნებინათ ოდიშის თავადი ჩიჩუა⁶.

უნდა აღინიშნოს, რომ ფოთის კამპანიის მარცხი დაკავშირებული იყო ასევე, სამეგრელოს სამთავროს თავადის, რიონის ჭალების მფლობელი კახი ჩიჩუას მოღალატეობრივ საქმიანობასთან, რის შესახებ რუსეთის საგარეო უწყების არქივში ინახება მთელი საქმე, რომელშიც დაწვრილებითაა აღწერილი თავად ჩიჩუას მონაწილეობა რუსეთ-თურქეთის ომის ამ მნიშვნელოვან მონაკვეთში. მიზანშეწონილად მივიჩნევთ დოკუმენტის დაწვრილებით განხილვას, რომელიც ერთ-ერთი ნაწილია რუსეთ-საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობისა⁷.

1771 წლის 20 ოქტომბერს გენ. სუხოტინი სწერდა რუსეთის საიმპერატორო კარს, რომ თავადი ჩიჩუა ორი აზნაურის (რომლებსაც ჰყავდათ გათხოვილი დები ფოთში) მეშვეობით, აწვდიდა ცნობებს თურქებს რუსების კორპუსების გადაადგილების შესახებ. მას (ჩიჩუას –

⁴ ი. ცინცაძე. ორი საბუთი., გვ. 348, 355-356.

⁵ ვ. მაჭარაძე. ასპინძის ბრძოლა, გვ. 117-121.

⁶ АВПР, ф. 110, оп. 2, л. 11, лл. 103-104; Грамоты..., გვ. 345-346.

⁷ АВПР, ф. 110, оп. 1, д. 2, лл. 1-6.

ზ.ს.) ასევე უარი განუცხადებია ფიცის მიღებაზე რუსეთის საიმპერატორო უდიდებულესობის წინაშე, იმის მაგივრად, რომ მოლაპარაკებოდა მტერს (თურქებს – ზ.ს.) დანებების შესახებ, პირიქით – აწვდიდა მათ საწინააღმდეგო ცნობებს. თავადმა კახი ჩიჩუამ აგრეთვე გადაიბირა აფხაზები, რომლებშიც მას ბევრი ნათესაობა ჰყოლია. ყოველივე ამასთან ერთად, თავადი თურქებზე ჰყიდა გაქცეულ ჯარისკაცებს⁸.

იმერეთის მეფე სოლომონი, სამეგრელოს თავადთა შორის მნიშვნელოვან ფიგურად მიჩნეულა კახი ჩიჩუას. სუხოტინი წერდა: „Доношу, что Чичуи князь в области своей именной и непоследней человек, и просто освобождает его не надобно и не хорошо“. ასევე აღნიშნავდა, რომ თუ რუსები თავადისაგან ქრთამს აიღებდნენ და გაუშვებდნენ, ჩიჩუას შეეძლო, კვლავ ვერაგულად ემოქმედა.

შემდეგ წერილში კი იმერეთის მეფე სწერდა გენერალს თხოვნით, რომ რიონის ჭალების მფლობელი გადმოეცათ მისთვის⁹. საპასუხო წერილში გენერალი სუხოტინი სწერდა იმერეთის მეფეს, რომ თითქოს იმერეთის ბრწყინვალეობა ივიწყებდა იმ მოწყალეობას იმპერატორისა, რომელმაც უფსკრულისაგან ამოიყვანა ისინი (ქართველები – ზ.ს.) და ამჯერად „довольно меня обманывавши, не перестаете еще пытаться и докучать мне, прося себе человека такого, до которого Вам нужды нет, и так, ежели Вы станете продолжать меня беспокоить и моих подчиненных, кои не продают ни чести, ни совести, так как здесь делать посулы//, то я заставлю Вас, его интересы, мне все известные, Ваши, которых Вы чаete через него получить, позабыть, а думать о себе“¹⁰. ასევე აღსანიშნავია სამეგრელოს მთავრის, დადიანის წერილი გენ. სუხოტინისადმი, რომელშიც თხოვდა, ჩიჩუა გამოეგზავნათ მისთვის (დადიანისათვის – ზ.ს.), ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ მის უდიდებულესობა ამას არ მოისურვებდა, არ გადაეცათ მეფე სოლომონისათვის.

აფხაზ-იმერთა კათალიკოსი (მაქსიმე აბაშიძე – ზ.ს.) გახარებულია თავად ჩიჩუას დაკავებით და რუსეთის კორპუსს ურჩევდა, არ გადაეცათ ეს უკანასკნელი სოლომონისათვის, რადგან თავადის ხელში ჩაგდება იმერეთის მეფე შეძლებდა ოდიშის მთავრის დამორჩილებას¹¹.

გენ. სუხოტინსაც კარგად ესმოდა იმერეთის მეფის მიზნები, რომ სოლომონ I, რიონის ჭალების მფლობელის დაკავებით, შეძლებდა გამხდარიყო ოდიშის მფლობელი.

1771 წლის დეკემბრისათვის, რუსეთის კორპუსის მდგომარეობა მეტად სუსტად გამოიყურებოდა საქართველოში. იმავე წლის 14 დეკემბ-

⁸ იქვე, ფურც. 1.

⁹ იქვე, ფურც. 2.

¹⁰ იქვე, ფურც. 1.

¹¹ იქვე, ფურც. 3.

რით დათარიღებულ წერილში სუხოტინი აცნობებდა რუსეთის საიმპერატორო კარის მრჩეველს ნიკიტა პანინს: „Которое мое молчание, с слухом, что Крым взят, привело Ираклия смущеннаго от докук повереннаго в делах, так как и от князей, коим поступок его не милился, то ж и Дадияна, и чтоб я его Аманата не отдал Соломону, в такую рабость, что стали они оба стараться, как-нибудь себя выправить“.¹²

აღსანიშნავია, რომ სუხოტინმა თავისი უმცერებით სოლომონ მეფეს დიდი ზიანი მიაყენა. ჯერ კიდევ ტოტლებენის ფოთთან დგომის დროს, გიორგი გურიელის მოღალატური საქციელით ისარგებლა სოლომონ მეფემ და გურიაში შეიჭრა, გიორგი გურიელი გადააყენა, მთავრობა მამიას მისცა და გურია შემოიპტიცა¹³.

ამ ფაქტს ტოტლებენი მტრულად შეხვდა. იგი ვერ ურიგდებოდა თურქეთის აგენტის დასჯას და უმტკიცებდა რუსეთის მთავრობას და გენ. სუხოტინს, რომ გურიელი და დადიანი რუსეთის მეგობრები არიანო. როგორც შემდგომში აღმოჩნდა, ტოტლებენმა დააჯერა სუხოტინი და მასაც თურქეთის აგენტი გურიის მთავრად აღუდგენია, მაგრამ ამ უკანასკნელმა თავისი სახე მალე გამოამჟღავნა, რაც სუხოტინს ძვირად დაუჯდა¹⁴.

საქართველოში რუსების ჯარის წარუმეტებელი მოქმედების გამო, რუსეთის იმპერატორმა ეკატერინე II-მ მიზანშეწონილად ცნო, მიელო სახელმწიფო საბჭოს გადაწყვეტილება და 1772 წლის 25 იანვარს სამხედრო კოლეგიას უბრძანა, საქსპედიციო კორპუსი საქართველოდან გაეწვია, ხოლო ზედმეტი საჭურველი სოლომონ მეფისათვის დაეტოვებინა¹⁵. გარდა ამისა, რუსეთის მთავრობა ერეკლეესადმი გაგზავნილ წერილში აღნიშნავდა: მართალია, ქართველები მათ (ე. ი. რუსეთის – ზ.ს.) მოწოდებას არსებითად ვერ გამოეხმაურნენ, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, პორტასთან ზავის დადებისას საქართველოს დაცვაზე იზრუნებდნენ; ერეკლეს კი აიძულებდა – თუ რაიმეს დაიპყრობ, შევეცდები პორტასთან ზავით სამუდამოდ დაგიმკვიდროთო¹⁶. რუსეთი თავის წარმომადგენლად საქართველოში ტოვებდა კაპიტან ლვოვს.

1772 წლის 30 ივნისს კაპ. ლვოვი სწერდა გრაფ პანინს, რომ თავადი ჩიჩუა, რომელიც სუხოტინის მიერ იქნა აყვანილი ტყვედ, მოგვყავს კორპუსთან ერთად რუსეთში. პატაკიდან ჩანს, რომ სოლომონს არაერთხელ უთხოვნია ლვოვისათვის ზემოსწენებული თავადის დაბრუ-

¹² АВПР, ф. 110, оп. 1, д. 2, л. 3.

¹³ Грамоты..., т. II, вып. I, გვ. 76-77; ვ. მაჭარაძე. ასპინძის ბრძოლა, გვ. 121.

¹⁴ Грамоты..., т. I, вып. I, გვ. 353-355; ვ. მაჭარაძე. ასპინძის ბრძოლა, გვ. 122.

¹⁵ ვ. მაჭარაძე. ასპინძის ბრძოლა, გვ. 123.

¹⁶ იქვე. გვ. 124.

ნება, მაგრამ ამოდ. კაპიტანი ლეოვი სუხოტინის მსგავსად მსჯელობდა და აღნიშნავდა, რომ იმერეთის მეფე თავადის მიღებით შემოიერთებს ჩიჩუას მამულებს და ამ გზით დაასუსტებდა ოდიშის მთავარს.

სოლომონ I 1772 წლის 2 ივნისს პანინისადმი გაგზავნილ წერილში დაჟინებით სთხოვდა რუსეთის ხელისუფლებას თავადი ჩიჩუას დაბრუნებას: „Всепокорнейше прошу пожаловать прислать ко мне князя Чичуя, также и порох, в которых имею надобность при взятые крепости Поти“.¹⁷

როგორც დოკუმენტიდან ჩანს, თავადი ჩიჩუა ორი აზნაურითურთ, მუშულაშით და გეგენავათი, ყიზლარის ციხეში ჩაუსვამთ¹⁸. 1772 წლის 25 აგვისტოს გენერალ-მაიორი სუხოტინი ორდერით აცნობებდა ყიზლარის კომენდანტ პარკერს: „Удержанный мною под крепостью Поти, за вероломство Мингрельского владетеля Дадиана его Аманат, и за собственные также, о которых в приложенном здесь статейном списке изъяснено, бездельства, Одишский князь, с двумя дворянами, Чичуи препоручень от меня Моздоцкому коменданту полковнику Иванову“ – მითითებით, რომ გაეგზავნათ ისინი საიმედო „კონვოით“, რამეთუ არ შესძლებოდათ მათ (პატიმრებს – ზ.ს.), მოესყიდათ რუსები, რასაც ცდილობდნენ მეფე სოლომონი, დადიანი და აფხაზები. სუხოტინი დასძენდა, რომ სანამ მთავრობისაგან მითითებებს მიიღებდნენ, მანამ მოეხსენებოდათ იმის შესახებ, რომ თავადი ჩიჩუა და ორი აზნაურით განსაკუთრებული რეჟიმის ქვეშ ჰყავთ. ყიზლარის კომენდანტის სიაში აღნიშნულია, რომ თავადი კახი ჩიჩუა, ოდიშის ერთ-ერთი მფლობელი, დაპატიმრებულია ლალატისათვის კორპუსის მოძრაობისა და მდგომარეობის გამო. ასევე თავადს უარი განუცხადებია ფიცისათვის რუსეთის იმპერატორის წინაშე და აფხაზებს უარი ათქმევინა რუსეთის ტახტის ქვეშევრდომობაში შესვლაზე. გარდა ამისა, სასტატო სიაში აღნიშნულია ისიც, რომ ოდიშის მთავარი დადიანი რუსეთის სახელმწიფოს წინაშე ვალში დარჩენილა 2800 მანეთით¹⁹.

1773 წლის 26 მარტს სამხედრო კოლეგიისაგან გაგზავნილ საგარეო საქმეთა კოლეგიისადმი გაგზავნილ პატაკში აღნიშნულია, რომ სამეგრელოს თავადი კახი ჩიჩუა გარდაიცვალა ავადმყოფობისაგან 1773 წლის 24 იანვარს, ხოლო დანარჩენი ორი აზნაური – მუშულაში და გეგენავა იმყოფებოდნენ ყიზლარის ციხეში²⁰.

¹⁷ АВПР, ф. 110, оп. 1, д. 2, лл. 4.

¹⁸ იქვე.

¹⁹ იქვე.

²⁰ იქვე, ფურც. 6-7.

ПРИЛОЖЕНИЕ №1

Выписка о присланном в Кизляр из Грузии от Генерала-Майора Сухотина под караулом грузинском князе Чичуа с двумя грузинскими же дворянами

Из реляции генерала-майора Сухотина от 20 октября 1771 года. Из-под Имеретинского города Кутаиси.

Князь Чичуи, из требованной мною с двумя дворянами от мингрельского Владетеля Дадиана, вовремя подступления под крепость Поти, подавал и с обоими теми дворянами, имеющими в городе Поти своих дочерей за судьями, неприятелю всякия о корпусе известии, отрицался учинить Вашему Императорскому величеству присягу. Вместо уговариванья неприятелей, чтоб здались, делал им противные увещания, и отклонил от покорности Вашему Императорскому величеству Апхазинцов, имея между ими большую родню, также беглых солдат продавал Туркам.

Из письма Имеретинского владетеля Соломона к генерал-майору Сухотину:

Доношу, что Чичуи князь в области своей именной и непосредней человек, и просто освободят его не надобно и не хорошо, иногда вместо себя будет дават вам аманата, неотпущайте, покуда я с вами не увижусь, и не представлю об нем. А ежели взяв от него аманата отпустите, то не хорошо, и егде допустить бог, и благополучно с вами увижусь, в то время со изъяснением все предоставлю, для чего отпущение вам не похвално.

Из письма его ж владетеля Соломона к генералу ж майору Сухотину:

В надежде вашей ко мне милости прошу пожаловать мне Чичуи, и напротиву того и меня к услугам вашим употребить изволите, прошу сию просьбу // в туне неоставить, иногда разсудится вам, что Дадиану отдам, в том дам свое обязательство, чтоб и одишскую землю ему Чичуя, которого он владеет, не видать никогда. А единственно буду содержать при себе, в знак Вашей ко мне милости.

Из письма генерала-майора Сухотина к владетелю Соломону:

Я удивляюсь, что Ваша Светлость, при забытии милосердия своей покровительницы, которая Вас извлекла из бездны, довольно меня обманывавши, не перестаете еще пытаться и докучать мне, прося себе человека такого, до которого Вам нужды нет, и так, ежели Вы станете продолжать меня беспокоить и моих подчиненных,

кои не продают ни чести, ни совести, так как здесь делать посулы//, то я заставлю Вас, его интересы, мне все известные, Ваши, которых Вы чаеете через него получить, позабыть, а думать о себе.

Из письма Мингрельского владетеля Дадиана к генералу-майору Сухотину:

Чичуи аманатом не был, а вместо другого Аманата Вам отдан был. Пришло сына его, котораго Вы требовали в Аманаты, а его Чичуя милостиво прошу прислать ко мне, в случае ж иногда того Ваше Высокопревосходительство, учинить не изволите, то прошу покорно из Вашей ко мне отеческой люди Царю Соломону не отдавать, и чтоб будучи под арестом в тюрьме не умер.

Из письма генерала-майора Сухотина к владетелю Соломону:

Брат ваш Каталикос обрадовался, что я задержал Чичуи и думал, что я его отдам///, у которого он по житии все отдерет. Одышамми завладеет и Дадиана притеснит: так ошибся весьма.

Из письма к Действительному Тайному советнику графу Панину генерала-майора Сухотина от 14 декабря 1771 года:

Состояние мое слабое с корпусом принудило меня здешним владетелям, сиятельному графу, даб каких я об них мыслей, остались они довремены в неведении, не отвечать, которое мое молчание, с слухом, что Крым взят, привело Ираклия смущеннаго от докук повереннаго в делах, так как и от князей, коим поступок его не милюся, то ж и Дадиана, и чтоб я его Аманата не отдал Соломону, в такую рабость, что стали они оба стараться, как-нибудь себя выправить.

Соломон все свои непристойные поступки, осердясь на меня, что я ему не отдал князя Чичуи, получением котораго мог бы он Дадиана лишить большей части земли и зделаться Одишским владетелем, заключить запрещением, под отсечением рук, деревням, чоб в лагерь, никто ничего не носил, и к ним ежели кто придет что покупать, ничего бы не продавал уповая, что оно будет иметь свое действие, но приготовленныя команды, о которых он был от меня уведомлен, брать где что найдет даром, доказали ему, что он затеял пустое.

Из письма к Действительному Тайному советнику графу Панину гвардии капитана Львова от 30-го июня 1772 года:

Знатнейший и деревнями достаточный Мингрельский князь Чичуи, который и от Дадиана не совсем был зависим, его Превосходительством господином Сухотиным // при отступлении от Поты взят

под караул, и везется при корпусе в Россию, как сего князя Царь Соломон от его Превосходительства неоднократно получить домогался, то ныне и меня весьма прилежно просил, чтоб я Вашему Сиятельству о пожаловании ему онаго князя всепокорнейше представил.

Намерение царя Соломона состоит в том, что когда он сего князя получит в свои руки, то или оставит его навсегда при себе, или, взяв вместо его всю его фамилию из Мингрелии к себе в Аманаты, все его князя деревни присовокупит к Имеретии, и тем князя Дадиани чувствительно ослабит.

Из представления к Ея Императорскому величеству Имеретинского Владетеля Соломона:

Всенижайше прошу повелеть отправить ко мне князя Чичуя, котораго взял генерал с собою // под караул, ибо он Чичуи в тамошних местах человек могущий и имеет деревни свои около Поты, и потому при взятъе оной крепости может мне много способствовать.

Из письма его ж Соломона к Действительному Тайному советнику графу Панину от 2 июня 1772 года:

Всепокорнейше прошу пожаловать прислать ко мне князя Чичуя, также и порох, в которых имею надобность при взятъе крепости Поты.

Из рапорта в Коллегию Иностранных дел правящего в Кизляре комендантскую должность полковника Паркера от 7 сентября 1772 года:

Генерал-майор Сухотин, каков прислал ко мне ордер и статейным списком об отправленных им сюда трех арестантах. Одишском владетеле князе Чичуе Кахе с его двумя дворянами, со оных подношу // при сем копии, а притом имею честь донести, что и они здесь получены, и содержатся в крепости под крепчайшим караулом скованные, но только он Генерал-майор в своем ордер непредписал о производстве им на корм денег, а что они ничего при себе к пропитанию не имеют, и объявляют, что по бытности в содержании при корпусе и по тракту производилось им, князю по двадцати, дворянам по десяти копеек каждому в день, мне по стольку им выдавать не имея ни откуда повеления не можно, в сем случае и требовал от него Генерала-майора о сем уведомлении, а теперь до получения дается им, князю по пяти, дворянам по три копейки в день, с распоряжением, чтоб на умеренное пропитание стать могло, о чем Коллегия иностранных дел // и доношу, а о том же и Военной Коллегии рапортовано.

Из копии с ордера Генерала-майора Сухотина к полковнику Паркеру от 25 августа 1772 года:

Удержанный мною под крепостью Поты, за вероломство Мингрельского владетеля Дадиана его Аманат, и за собственные также, о которых в приложенном здесь статейном списке изъяснено, бездельства, Одишский князь, с двумя дворянами, Чичуи препоручень от меня Моздоцкому коменданту полковнику Иванову, с повелением, чтоб отослал их за знатным конвоем с надежнейшим, исправнейшим и вернейшим, дабы не мог сей достаточный невольник подкупом его, коим он сам, царь Соломон, Дадиан, жена его, и Апхазинцы неоднократно // не только стражей, но и меня самого, предлагая мне десять тысяч выкупу, искушали, получить себе вольности. Офицером в Кизляре к Вашему Высокоблагородию, изволите, подоставлении тех к Вам с равномерными дополучения от Вышняго правительства, коего о принятии их от себя донесите, особливых повелениев, содержать, дабы не подпали вы за них ответу, осторожностью.

Статьейной Список:

Князь Кахи Чичуи. Одишский владетель арестован за измену и давание неприятелю знать о состоянии и движениях корпуса за двоекратное советование ему издавать крепости Поты, когда он к тому уже готовился, за отрицание, учинить Ея Императорскому Величеству присягу, за отклонение от подданства Российскому престолю Апхазинцов, за научение их отогнать при графе // Тотлебене казенных лошадей, за продавание беглых солдат туркам, а сверх того как владетель Дадиан остался казне должным 2800-ями рублями, он тот долг, ежели Ея Императорское Величество презрев его бездельства, благоволит приказать оной с него взять, заплатит в состоянии.

Георгий Мумулаши, и Каихосро Гегенав, Одишские Дворяне, арестованы за вспоможение во всех показанному князю Чичуи бездельствах.

Из Промемории в Коллегию иностранных дел из Военной Коллегии от 26 марта 1773 года:

В военную коллегию полковник и правящий в Кизляре комендантскую должность Паркер рапортом донес, что содержащийся там под присланной от генерала-майора Сухотина в числе трех арестантом Одишской владетель князь Кахи Чичуи 24 генваря от болезни умер.

Таким образом, теперь под караулом остаются двое одишских дворян Георгий Мумулашвили и Каихосро Гегенав.

АВПР, ф. 110, оп. 1, д. 2, с. 1-6.

ПРИЛОЖЕНИЕ №2:

Письмо Апхаз-Имеретинского царя Соломона к Коллегии Иностранных дел Российского Императорского двора:

Л. 103. Перевод с донесения писаного 20 июня 1772 года от Апхаз-имеретинского владетеля Соломона на Всевысочайшее Ея Императорского Величества имя, в котором во многих местах литера замарани и все не видны, а сколько затеми разобрать и прочесть можно, то представляет он Ея Императорского Величества нижеследующее:

1-ое. Полезныя его советы приняты не были от генералов, и поступали они по своим желаньям для приобретения единственно себе славы и корысти. Генерал Сухотин несмотря на его объявления, пошел под крепость Поты в самый жар и в самый худой воздух будущих там в месте пользы причинил вред войскам Всемилоостивейшей Государыни.

2-ое. По повелению Ея Величества помирился он с Дадианом, который хотя и дал обещание воевать против турок, и взять Поты, но однако ж обратился опять к туркам.

3-ое. Ежели соседи его оказались виновными против данных своих присяг непричислять его ко оных и нелишать всевысочайшего Ея Императорского Величества покровительства, а он сам подданному своему обещанию находилась по смерть свое в готовности ко оказанию услуг, в чем свидетельствуется самим Богом.

4-ое. Просит отправить к нему князя Чичуи, которого взял генерал с собою под караулом, и представляет притом, что Чичуи в тамошних местах.

Л. 104. Человек могущим, и имеет деревни около Поты и потому при взятые оной крепости может много способствовать.

АВПР, ф. 110, оп. 2, д. №11.

Εὐὲὸεἰἂ, Ἀεἰἔεἰ Ἄὸ Ἀ × Ἐ Ἀ

М. П. ИНАДЗЕ

**О МОНОГРАФИИ Ю. Н. ВОРОНОВА
“КОЛХИДА НА РУБЕЖЕ СРЕДНЕВЕКОВЬЯ, 1982”
(РУКОПИСЬ)**

Монография Ю. Н. Воронова “Колхида на рубеже средневековья” ставит целью на основе сведений античных и византийских авторов, данных археологии и памятников материальной культуры в популярной форме изложить политическую историю Колхиды в I-VIII вв. н. э., а также ознакомить читателей с экономикой, культурой и социальными отношениями племен и народов, проживавших в рассматриваемое время на территории Восточного Причерноморья. Автор стремится все вышеперечисленные вопросы переосмыслить по новому и представить их в ином свете, предлагая свою собственную концепцию, свои суждения и соображения.

Основными положениями Ю. Н. Воронова, выработанными им по вопросам о политической организации местного общества Лазики в I-VIII вв. н. э., её территориально-демографической ситуации и внешнеполитических взаимоотношениях, являются следующие: Лазы в указанную эпоху занимали довольно ограниченную территорию, бóльшая часть которой, особенно приморская полоса Лазики, а также левобережье Фасиса, была почти безлюдна; слабо, или почти не были заселены также восточные и северо-западные районы Лазики. Её южная граница (судя по описанию византийского автора VI в. н. э. Прокопия Кесарийского) проходила по линии Петра-Родополис-Сарапанис, на севере и северо-западе Лазики граничила с апсилами и мисимиянами, а граница между мисимиянами и лазами должна была быть проведена по реке Ингури, что же касается апсидов, кроме внутренних районов, они занимали “и какую-то часть побережья, достигая районов к югу от современной Очамчыры”; Северо-восточная же граница Лазики проходила по линии Ухимерей-Сканда-Сарапанис.

По мнению Ю. Воронова, лазы якобы народ отсталый. Их экономика в IV-VI вв. н. э. и ранее находилась на низком уровне раз-

вития, за исключением Мохирисиса (находившегося на правом берегу Фасиса, к востоку от Археополиса).

Отсталость и низкий уровень социально-экономического развития лазов, по мнению Ю. Воронова, сказывалась и в их взаимоотношениях с соседними племенами, которые носили чисто номинальный характер. Цари лазов, по уверению автора, характеризуются чертами, свойственными племенным вождям. У них нет ни дворцов, ни сокровищ, ни других атрибутов настоящей царской власти. Ю. Воронов вообще скептически относится к вопросу о существовании в Лазике царской власти преемственности и последовательности царского престолонаследия.

Все эти выводы Ю. Воронова сделаны на основании сведений Прокопия Кесарийского. Вместе с тем, сравнивая данные Прокопия Кесарийского с сообщениями другого византийского писателя VI в. Агафия, в которых автор лазов характеризует как народ “многочисленный и воинственный”, “властвующий над другими племенами, гордясь старым названием колхов.., может быть, не совсем без основания”, и что среди народов находящихся под чужой властью, Агафий “не видел никакого другого народа, столь знаменитого, так очастливленного избытком богатств, множеством подданных, удобным географическим положением, изобилием необходимых продуктов, благопристойностью и прямою нравов”, Ю. Воронов приходит к заключению, что сведения Агафия не должны соответствовать действительности; они сильно преувеличены, не отражают реального положения, существовавшего в Лазике рассматриваемого времени.

Однако, Ю. Воронов не утруждает себя тем, чтобы найти объективное объяснение появлению столь разноречивых сведений у вышеназванных авторов, указывавших, с одной стороны, на политическую силу лазов, на их экономическую развитость (Агафий), а с другой стороны, на слабость и неустойчивость их государства, их экономический упадок (Прокопий).

Вместо того, чтобы поглубже разобраться в этих вопросах, вникнуть в истинную причину противоречия, существовавшего в источниках, Ю. Воронов довольствуется лишь мимоходным замечанием, объясняя внесение Агафием в свое сочинение характеристики Лазики как сильной, процветающей страны, лишь “благими намерениями” автора, якобы побуждаемого желанием смягчить антивизантийскую ситуацию, создавшейся в Лазике после убийства царя Губаза.

Исходя из этого, Ю. Воронов вышеприведённые сведения Агафия считает неполноценным источником, не внушающим какого-либо доверия для изучения социально-экономической и политической истории Лазики позднеантичной эпохи.

Однако, совершенно ясно, что при характеристике ситуации,

сложившейся в Лазике в II-V вв., Ю. Воронов берется судить лишь по тем сведениям Прокопия, в которых описывается картина опустошения и разлухи страны в результате византийско-персидской войны, протекавшей на территории Лазики в течение VI в. При этом Ю. Воронов пользуется также теми данными Прокопия, в которых рассказано о включении в VI в. Лазики в орбиту торговой монополии Византийской Империи во время властвования и самоуправства в Лазике стратега Ионна Цибе. Вследствии всего этого Ю. Вороновым искусственно создается впечатление об отсталости и политическом бессилии лазов на протяжении всего существования Лазского государства.

Всё вышеотмеченное свидетельствует о тенденциозности автора рецензируемой книги и его ненаучном подходе к используемым им источникам.

Необъективность проявляется Ю. Вороновым и при пояснении причины возникновения вышеприведенного сведения Агафия о богатстве и могуществе лазов, якобы движимого при этом желанием смягчить антивизантийскую ситуацию в Лазике. Дело в том, что указанное сведение Агафия относится не к VI в., а к более раннему времени (IV-V вв. н. э.), когда Лазика действительно испытывала экономический подъем и стояла на пути прогресса¹.

Здесь же еще раз хотим отметить, что вообще IV-V вв. н. э. – это период подъема и расцвета лазского государства, в отличие от последующей эпохи (середина VI-VII вв.), когда в стране наступил явный упадок, результат происходящих войн и опустошений. Именно в это время Лазика теряет былую славу, ведущую роль в Западной Грузии. Исследователь, специально занимавшийся историческим прошлым Западной Грузии, был обязан учесть эту существенную разницу между двумя периодами истории Лазики.

Кроме того, автору рецензируемой книги, при изучении вышерассмотренных вопросов, следовало бы более детально ознакомиться с имеющейся специальной литературой, в первую очередь, с материалами I тома “Очерков истории Грузии”, изданного еще в 1970 г. (На груз. яз., редактор и автор большей части тома акад. Г. А. Меликишвили). В XIII-ой главе данного издания, где неоднократно подчеркивается усиление Лазского царства в III-IV вв. н. э. (с. 537-564), в частности, отмечая расширение территории Лазского царства в IV в., акад. Г. Меликишвили пишет: “Безусловно, усиление Лазского царства и распространение власти его правителей почти на

¹ Ссылаясь на другое сведение Агафия, в котором один из знатных лазов говорит (подразумевается в VI в.) об исчезновении былой славы и величия колхов (т.е. лазов), Н. Ломоури вышерассмотренное сведение Агафия о процветании лазов также датирует более ранним периодом – т.е. IV-V вв. н. э. (см. Н. Ю. Ломоури. “Западная Грузия (Эгриси) в IV-V вв.”, – Очерки истории Грузии, т. II, Тб., 1973, с. 166 (на груз. яз.).

всю Западную Грузию следует рассматривать как длительный процесс... Для последующего усиления лазов благоприятная обстановка создавалась не только в силу ослабления Рима, но и соседней Иберии. Цари лазов окончательно смогли упразднить владычество иберов в Западной Грузии и присоединили их территории” (Очерки истории Грузии, т. I, Тб., 1970, с. 556.). Далее отмечено: “С IVв. начинается период еще большего усиления Лазского царства” (с. 562.). По словам ученого, “начало нового периода, расцвет могущества Лазского царства в Западной Грузии в IV-Vвв. отразилось и в археологических материалах. Они указывают на интенсификацию торговых отношений, на превращение прибрежных центров в крупные торгово-ремесленные центры. Во внутренних районах привлекает внимание интенсивное строительство фортификационных сооружений (Вашлнари, Нокалакеви, Телефис, Вардцихе, Кутаиси, Сканда, Шорапани и др.)”² Там же акад. Г. Меликишвили говорит о существовании “социально развитого населения в центральных и южных районах Колхиды” (с. 568.).

Игнорируя вышеотмеченные положения акад. Г. Меликишвили, Ю. Воронов пытается представить дело таким образом, что при характеристике Лазики III-Vвв. он якобы опирается на результаты исследования Г. А. Меликишвили и ссылается на его монографию “Политическое объединение феодальной Грузии и некоторые вопросы развития феодальных отношений в Грузии” (Тб., 1973), в которой дается оценка уровня социально-экономического развития отдельных регионов Грузии, в том числе, Лазского царства и отмечается, что Западная Грузия, в силу ряда существующих там факторов (природно-экономических условий, политической ситуации, засилия горцев и т.д.), в темпе отставала от Восточной Грузии.

Однако, в вышеуказанной книге Г. Меликишвили вовсе не исключается наличие “социально развитого населения” в низменной части Колхиды, а также усиление и расцвет могущества Лазского царства в III-Vвв. н. э., о чём наглядно-свидетельствует ссылка автора (т.е. Г. Меликишвили) на “Очерки истории Грузии”, т. I, гл. XIII³. Так что, констатация акад. Г. Меликишвили факта отставания Западной Грузии от Восточной по темпам развития феодализма, вовсе не противоречит утверждению о заметном усилении Лазского царства и его расцвете в III-Vвв. н. э., т.е. до опустошительных войн на территории Колхиды.

Тенденциозность Ю. Воронова проявляется не только при изложении основной концепции автора, но и при освещении отдель-

² Аналогичная картина представлена и в работе Н. Ломоури – Западная Грузия..., с. 159-170.

³ Г. А. Меликишвили. Политическое объединение феодальной Грузии и некоторые вопросы развития феодальных отношений в Грузии, Тб., 1973, с. 35, 141 (на груз. яз.).

ных, конкретных вопросов истории лазов, апсиллов, абазгов, их материальной культуры. При изложении этих вопросов автором допущено множество ошибок и неточностей, замечаются также случаи умалчивания о тех сведениях источников, которые противоречат утверждениям Ю. Воронова.

Таковыми являются следующие:

1. Ю. Воронов отмечает, что мисимияне, граничившие с лазами с северо-востока, занимали, якобы по сообщению Агафия (Hist., IV, 12), “местность, расположенную внутри самой территории колхов”, т.е. лазов и граница между мисимиянами и лазами в VI-VII вв. н. э. должна была проходить по Ингури, причем, по мнению Ю. Воронова, не исключено, что “в Мисимиянию входили и какие-то территории по левому берегу этой реки”. В действительности, по сообщению Агафия, местонахождение мисимиян локализуется совершенно иначе. Во-первых, у Агафия сказано, что мисимияне занимали местность, расположенную выше колхов (“ἢ τε χῶρα, ἐν ὑπερτέρῳ τῶν Κόλχων κειμένη”) (Hist., IV, 12), т.е. севернее них, а не внутри земли лазов⁴. Следовательно, по сведению Агафия, территория мисимиян была расположена значительно севернее, чем это полагает Ю. Воронов. Имеется и другое указание Агафия, согласно которому мисимияне проживали к северу от апсиллов (вернее к северо-востоку от них) (Hist., III, 15) и граница между этими племенами проходила по цебельдинскому ущелью. По Агафию, крепость Тибелеос – т.е. Цебельда – находилась между землями мисимиян и апсиллов и эта крепость разделяла их (Hist., IV, 15). К востоку мисимияне имели общую границу с лазами. Таким образом, в VI в. мисимияне, по данным Агафия, занимали местности, расположенные к северо-востоку от Цебельдинского ущелья, а не какие-то территории по левому берегу реки Ингури, т.е. к югу этой реки, как это утверждает Ю. Воронов, перемещая северную границу лазов к югу на значительное расстояние и этим до минимума сокращая землю лазов, занимаемую ими в рассматриваемое время к северу от Риони.

2. Неверно толкуется Ю. Вороновым также и сведение Прокопия Кесарийского о расположении территории апсиллов, несмотря на то, что у этого автора имеется совершенно ясное указание об их местонахождении. Прокопий отмечает, что “...на краях залива-полумесяца (имеется в виду береговая линия Колхиды, имевшая форму полумесяца), на одной его стороне... находится город Петра, а на противоположной стороне берега находится область апсиллов”. К северо-западу от апсиллов проживали абазги; граница между ними, по

⁴ В русском издании сочинения Агафия дается ошибочный перевод приведенного места. Послы мисимиян говорят персидскому послу Нахорагану: “У вас будет местность (подразумевается страна мисимиян – М.И.), расположенная внутри самой территории колхов (т.е. лазов – М.И.)”, – см. Агафий. О царствовании Юстиниана, перевод М. В. Левченко, М.-Л., 1953, с. 115.

указанию того же Прокопия, проходила около крепости Трахеи (нын. Новый Афон). В стране апсильов находилась, как мы уже отмечали, крепость Тибелеос, т.е. нын. Цебельда. Из всех вышеприведенных сведений Прокопия следует, что апсилы проживали в районе ущелья р. Кодори, включая Цебельду. Согласно же Ю. Воронову, апсилы в VI в. н. э., как и в предыдущих веках, занимали довольно пространную территорию как во внутренних районах, так и на побережье Колхиды. По утверждению Ю. Воронова, прибрежные районы апсильов были расположены “не только к северу от Очамчиры, но и к югу от него” (с. 213.). Примерно такая же территория отводится Ю. Вороновым апсилам и в I-II веках (“значительная часть Колхиды от районов, прилегавших с севера к Фасису”).

В данном случае Ю. Вороновым совершенно игнорируется также весьма ценное свидетельство анонимного автора, сохранившееся в Перипле V в. н. э. о том, что “от Диоскурии (или Себастополиса) до реки Апсароса (т.е. Чорохи – М.И.) раньше проживал народ называемый колхами, ныне именуемый лазами” (Anon., *Periplus*, 7). В приведенном сведении особого внимания заслуживает то обстоятельство, что анонимным автором подчеркивается доминирующее положение лазов на всем побережье Колхиды (так же, как раньше Геродотом и Псевдо-Скилаком отмечалось подобное же положение колхов).

При этом автору рецензируемой книги следовало бы обратить внимание и на тот факт, что в позднеантичное время (IV в.) лазы, также как некогда колхи, выступали в роли ведущей силы политического объединения проживавших на территории Колхиды племен, в результате чего Лазское государство позднеантичными и византийскими авторами воспринималось как преемник некогда сильного Колхского царства. Конечно, лазы не могли бы выступить в роли гегемона при создании Лазского государства, не занимая с самого же начала ведущего положения в стране. В этом отношении следовало бы обратить внимание и на сведения автора I в. до н. э. или I в. н. э. Мемнона, который среди населения побережья Колхиды, игравшего более или менее значительную роль в политической жизни страны, называет лишь два народа – лазов и санигов (Memnon, *Peri Heraclea*, XVI, 54, 7, 8.).

Игнорирование и неправильное толкование источников замечается и при характеристике царской власти у лазов. По утверждению Ю. Воронова, царям Лазии свойственны черты племенных вождей. У них нет ни дворцов, ни сокровищ, ни других атрибутов “настоящей царской власти”. Ю. Воронов здесь умалчивает о прямом указании Агафия, в котором повествуется о преданном византийцам царе лазов Губазе, который, оказавшись в безвыходном положении в виду запаздывания вспомогательных войск из Византии, не пожелав перейти на сторону врага (т.е. персов), скрылся в Кавказ-

ские горы, предпочитая вести в горах дикий образ жизни, чем “остаться дома и жить в роскоши”. Из этих слов Агафия можно сделать вывод: до вынужденного ухода в горы царь лазов жил в роскоши, у него был свой дворец, собственная резиденция.

3. У того же Агафия мы находим довольно подробное описание атрибутов царской власти, которые обычно носили цари лазов. Инсигниями являлись “золотая корона, усеянная драгоценными камнями, хитон, шитый золотом, опускающийся до пят, пурпурные сапоги и митра, равным образом украшенная золотом и драгоценными камнями” (III, 15) и т.д. Правда, все вышеописанные знаки власти цари лазов получали от византийского императора, но это говорит не об отсутствии подобных знаков у царей лазов, а об их политической зависимости от Византии (как известно, без согласия императора и без передачи им знаков власти, царь лазов не имел права занять престол).

4. Примером весьма произвольной и неверной интерпретации данных является также суждение Ю. Воронова о наследовании царской власти у лазов. Он фактически игнорирует сведения Агафия, в которых рассказывается о тревоге лазов в связи с возможным нарушением (после смерти царя Губаза в 554г.) существовавшего в Лазике с древних времён правила наследования царского престола и весьма симптоматичным считает те сведения Агафия и Прокопия, согласно которым якобы наследниками престола выступали братья, а не сыновья умершего правителя: Цафия на лазском престоле сменил его брат Опсит, ему наследовал сын Цафия Губаз, которого сменил брат Губаза Цафий, хотя у Губаза и были свои дети.

Однако, поглубже разобравшись в источниках нетрудно убедиться в том, что случаи наследования престола братом, а не сыном умершего царя Лазики являлись результатом создавшегося в стране в рассматриваемое время (середина VIв.) положения, а не обычным законом.

В частности, после убийства царя Губаза, оставившего малолетних детей (см. Агафий, указ. соч., с. 71.), в создавшейся в стране непрочной политической ситуации, в обстановке войны с Персией, для лазов и для Византии безусловно было более целесообразно посадить на престол совершеннолетнего Цафия, имевшего притом византийскую ориентацию, чем одного из малолетних детей Губаза I-го. Приблизительно так обстояло дело и после смерти Цафия I-го, которого сменил брат его Опсит, пока не подрос сын Цафия Губаз II.

Таким образом, из вышесказанного можно сделать лишь один вывод: чистота и несмешанность царского рода у лазов безусловно соблюдалась, однако в силу создавшейся в стране политической ситуации и других причин, бывали случаи, когда малолетний сын царя не сразу занимал престол умершего отца.

Здесь же нельзя обойти молчанием следующее обстоятельство-

во. В частности, Ю. Воронов, касаясь вопроса о престолонаследии в Лазике, почему-то “не замечает” одну совершенно очевидную истину, конкретно то, что имена царей лазов периодически повторяются, что лишний раз свидетельствует о существовании стабильной царской династии в Лазике. В этой связи, Ю. Воронов также “забывает” про весьма ценный письменный источник, в частности, о сведениях византийского автора Vв. н. э. Приска Панийского, служившего при дворе императора Маркиана и принимавшего непосредственное участие в разборе государственных дел, в том числе и политического конфликта, возникшего между Византией и Лазикой в середине Vв. н. э. Речь идёт о конфликте между императором Маркианом и царём лазов Губазом, в результате нарушения последним установленного Византией порядка престолонаследования, а именно из-за того, что Губаз позволил себе при жизни, без согласия на то императора, посадить на престол своего сына. Для опровержения утверждений Ю. Воронова в повествовании Приска Панийского имеется еще одна интересная деталь о том, что Губаз, отказавшись от царского престола в пользу своего сына, сложил с себя знаки царской власти (*τά σύμβολα ἀποζέμενος τῆς ἀρχῆς*).

5. Не выдерживает критики также скептическое отношение Ю. Воронова к неоднократным указаниям византийских авторов VIв. (Прокопий Кесарийский, Агафий) об установленной с древних времён (“издавна”) политической зависимости апсиллов, абазгов, сванов и других соседних племен от лазов (Лазского царства). По его утверждению, эта зависимость могла быть скорее номинальной, в виде временных союзнических отношений. Однако в данном случае, как и при характеристике политического и экономического положения страны лазов (II-Vвв.), Ю. Воронов опять-таки судит по ситуации, когда отношения Лазского царства с подвластными ранее племенами действительно подверглись определённому пересмотру и стали иными. Ю. Воронов здесь не учитывает того, что вышеуказанные авторы: Прокопий, Агафий, а также Менандр Протиктор (которого, кстати, он не упоминает, считая излишним использовать его как источник), говоря о зависимости соседних племен и политических образований от лазов, фактически описывают положение, сложившееся в Лазике гораздо раньше их времени (до середины VIв. н. э.), о чём свидетельствует употреблённое и подчеркиваемое ими во всех этих указаниях слово “издревле” (“апсиллы издревле были подвластны лазам” и т.д.).

Единственным свидетельством, приведённым Ю. Вороновым из более ранних (Vв. н. э.) источников, якобы опровергающим вышерассмотренные сведения византийских авторов VIв. о зависимости с давних времён соседних племен от лазов является указание Феодорита Кирского (середина Vв.), в котором говорится об обычаях народов, находившихся в тот период под властью Византии: “Мно-

гие... не могут жить по законам своих порабитителей..., ведь ни лазы, ни санны, ни абазги, ни прочие варвары, подчинившиеся господству римлян, не заключают друг с другом договоров по римским законам” (Therapeutike, IX, 1037.).

Однако, приведённое свидетельство Феодорита вовсе не отрицает сведений Прокопия и Агафия. Из него вытекает лишь тот вывод, что абазги, также как и лазы, находясь в зависимости от византийского императора, в то же время имели определённые взаимоотношения между собой и оформляли эти отношения на основе местных, а не византийских законов. Между прочим, политическое подчинение абазгов, апсиллов, сванов византийскому императору подчеркивается и в трудах Агафия, Прокопия и Менандра, только у названных авторов здесь же добавляется, что эти взаимоотношения между императором и соседними с лазами племенами и политическими образованиями осуществлялись посредством лазского царя (подробно об этом в сведениях Менандра Протиктора о сванах, см. его “Продолжение истории Агафиевой”, – “Византийские истории”, СПб., 1861, с. 208, 209.).

Таким образом, зависимость сванов, апсиллов, абазгов и др. от византийского императора вовсе не исключала их подчинения лазскому царю, как это представляет Ю. Воронов, а наоборот. Эта зависимость вовсе не исключала и того, что все вышеназванные племена до определённого периода одновременно являлись и союзниками лазского царя, особенно против внешнего врага (она осуществлялась посредством лазов).

Установленные издревле отношения оставались в силе до тех пор, пока в них не была замешана еще одна внешняя сила в лице Персии, в результате чего из подчинения лазскому царю стали выходить сначала сваны, а затем абазги и апсиллы, а также мисимияне.

6. Отвергая какую-либо фактическую зависимость вышеотмеченных племен (апсиллов, абазгов, сванов и т.д.) от лазов, Ю. Воронов, не имея на то никакого основания, одновременно в очень мрачных тонах рисует политическое положение Лазики и её взаимоотношения с Византией в IV-Vвв. н. э. (вернее в I половине Vв.).

Принимая все перечисленные на Восточном Причерноморье Флавием Аррианом и Анонимным автором пункты и корабельные стоянки за византийские укрепления IV-Vвв. н. э., Ю. Воронов выдвинул положение о расцвете, грандиозном строительстве именно в указанный период т.н. “Понтийского лимеса”, в результате чего общая численность солдат римского гарнизона, по его подсчётам (в IV-Vвв.) резко возросла, достигнув только в Восточном Причерноморье 5000-6000 воинов, занимавших, по его утверждению, свыше полутора десятка крепостей на сравнительно небольшом участке побережья в 400 километров. Такими же крепостями, возникшими (в IV-Vвв.) и построенными самими византийцами или при их ак-

тивном участии, считает Ю. Воронов и укрепления внутренних районов Лазики – Археополис, Родополис и др.

Выдвигая положение о расцвете строительства “Понтийского лимеса” в IV-Vвв. н. э. на Восточном Причерноморье, о наличии здесь в указанное время свыше 15-и византийских укреплений и около 6 тыс. византийского войска, Ю. Воронов обходит полным молчанием данные такого ценного источника начала Vв. (413-415гг.), каковым является *Notitia dignitatum*, представлявший из себя перечень военных подразделений, стоявших в тех или иных пунктах византийских владений, а также перечисление тех географических пунктов – византийских укреплений, где были размещены эти подразделения. При этом добавим и то, что *Notitia dignitatum* составлен на основании официальных документов и записей. Ознакомившись с данными этого источника, совершенно не трудно убедиться в том, что в рассматриваемое время – начало Vв. н. э. и далее – в Восточном Причерноморье насчитывалось всего 6 византийских укреплений (Питиунт, Себастополис, Мохора, Кене Паремболе – т.е. “Новая крепость”, Исипорто – нын. Сусурмене и Зигане, локализуемое около нын. Гудава, отождествляемое с Гудаква грузинских источников.).

Из названных укреплений лишь Зигане находится на территории собственно лазов (Питиунт и Себастополис, правда, считались городами-крепостями Лазики, однако в VIв. они лежали на земле апсилов и абазгов). Согласно *Notitia dignitatum*, в начале Vв. византийского укрепления не было даже в Фасисе (у устья р. Риони). Об отсутствии подобных укреплений и удобных для размещения византийского войска прибрежных пунктов-гаваней в Лазике косвенно свидетельствует и второй вполне достоверный письменный источник, в частности сведение Приска Панийского, согласно которому император Маркиан (450-457гг.), советуясь со своими приближенными насчет военных действий против провинившегося Губаза (посадившего своего сына на престол без согласия на то императора), вынужден был отказаться от мысли послать войска в Колхиду морским путём из-за отсутствия здесь удобных гаваней, т.е. каких-либо опорных пунктов византийцев на побережье (Приск Панийский. История, фр. 41, HGM, I, с. 349-350.).

Таким образом, вышеприведённые сведения явствуют, что утверждения Ю. Воронова о наличии в Восточном Причерноморье (в IV-Vвв.) многочисленного гарнизона и множества византийских крепостей, является плодом его фантазии. Наоборот, все имеющиеся источники говорят в пользу того, что именно в IV-Vвв. политическое влияние Византии над Лазикой вовсе не было столь ощутимым и сильным, как это желает представить Ю. Воронов.

7. Наряду с преуменьшением значения местного населения (лазов, абазгов и др.) в экономической, политической и культурной жизни страны во II-IVвв., в книге явно прослеживается и другая

тенденция автора – желание преувеличения роли и влияния Византии во всех областях жизни и истории населения Колхиды. Эта тенденция особенно ярко проявляется при рассмотрении сведений византийских авторов о постройке лазами и соседними с ними племенами с древних времён многочисленных городов и укреплений (в своей стране). Например, говоря о Трахее (идентифицируется с Новым Афоном), Ю. Воронов замечает, что указанное укрепление сооружалось в IV-VI вв. византийцами или при их непосредственном участии, несмотря на то, что имеется прямое указание Прокопия Кесарийского, согласно которому “по величине наиболее значительное и очень сильное укрепление” Трахейя была в древности выстроена абазгами (BG, VIII, 9.). Здесь можно привести не один аналогичный пример искажения данных источников в связи с постройками городов и укреплений на территории Лазики. Также византийцам приписывает Ю. Воронов строительство городов-крепостей Археополиса, Родополиса и др., рассматривая их как составные элементы какого-то единого оборонительного комплекса, т.н. Колхидской Клисурь, якобы представлявшей собой, по словам автора, “на протяжении нескольких сот лет грандиозный оборонительный рубеж на путях вторжений со стороны Северного Кавказа и Восточного Закавказья к малоазийским провинциям Империи и к её столице”. По уверению автора, “в источниках с исключительной яркостью вырисовывается чужеродность, даже враждебность всех рассматриваемых крепостей жизненному укладу лазов”. В подтверждение своих предположений, Ю. Воронов ссылается на тот факт, что во время войн с Персией лазы или разрушали эти крепости, или же призывали византийские войска для их защиты.

Однако, нигде и ни в каком источнике не указано, что Археополис и Родополис являлись крепостями, построенными византийцами в целях защиты их империи. Напротив, во всех сведениях византийских авторов, в первую очередь, в описании Прокопия Кесарийского (“высокой точностью” которого часто восхищается сам Ю. Воронов) имеются неоднократные указания на то, что Археополис и Родополис являлись самыми значительными и древними городами-крепостями в стране лазов и в них проживало местное население (BG, III, 13; BP, II, 29; Agath., IV, 15, III, 12 и др.), хотя во время войн Византии с Персией существовавшие здесь укрепления (также как и другие города-крепости, например, Кутатиси, Мохирисис, Фасис, Сканда, Сарапанис) часто разрушались и вновь воздвигались то неприятелем, то местными жителями, переходя из рук в руки.

8. Теперь по поводу вопроса т.н. “Колхидских Клисурь”, понимание которого, по словам Ю. Воронова, являлось до сих пор загадкой для науки.

По словам Ю. Воронова, в источниках, касающихся событий V-VIII вв. на территории Колхиды неоднократно упоминается некая

Клисура, представлявшая собой оборонительную систему византийцев, до сих пор не локализованную с необходимой точностью. Название этой системы укреплений происходит от слова “клеисуры”, под которым первоначально имелись в виду ущелья, теснины, узкие проходы. Со временем, однако, в связи с усилением внимания византийского командования к укреплению таких проходов в пограничных районах Империи, это название стало применяться не только по отношению к соответствующим элементам ландшафта, но и к построенным в этих ущельях крепостям и заслонам.

Так возникла, по представлению Ю. Воронова, и Колхидская Клисура, под которой, по его утверждению, следует понимать, в первую очередь, вышеупомянутую систему укреплений и лагерей, протянувшуюся на много километров и охватывавшую все города-крепости, находившиеся на территории Колхиды (от Телефиса до Археополиса, а также укрепления по линии Родополис-Мохирисис, Кутатиси, Ухимерей). Весь рассматриваемый комплекс крепостей возник, судя “по наиболее реальной гипотезе” Ю. Воронова, в V-VI вв., причем его строительство велось еще в эпоху Юстина I-го и Юстиниана I-го. Однако, имеющиеся источники не дают никакого основания для подобных суждений.

На самом деле, все эти предположения Ю. Воронова построены лишь на сообщении Прокопия, в котором рассказывается о строительной деятельности Юстиниана в Лазике: “В Лазике построил (император – М.И.) крепость по имени Лосорион, он укрепил теснины, обыкновенно называемые Клисурами, чтобы таким образом был заперт путь перед врагом при входе в Лазик” (*De aedificiis*, III, 7.).

Далее идет речь об основании Юстинианом в Лазике города Петры и восстановлении им города Себастополиса (о возведении в нем крепостных и других сооружений и т.д.).

Как видим, из приведённого сообщения вовсе не следует, что все укрепления в Лазике принадлежали к какой-то единой системе Клисур, укрепленных лишь во время Юстиниана. Упоминание факта строительства Лосориона и Себастополиса императором отдельно от укрепления им Клисур само по себе исключает это предположение.

Против утверждения Ю. Воронова о вхождении в систему Клисур всех вышеупомянутых городов-крепостей Лазики (Археополис, Родополис, Сканды и др.) говорит также указание Прокопия, что Клисуры были укреплены лишь при императоре Юстиниане, тогда как города-крепости Лазики, судя по сведениям того же Прокопия, возникли гораздо раньше. Весьма симптоматично в этом отношении и то обстоятельство, что в “Новеллах Юстиниана” тот же Прокопий строго отделяет Петру, которая стала городом благодаря Юстиниану, от древних укреплений Лазики – Археополиса и Родополиса, а также крепостей Сканды, Мохирисиса, Сарапаниса и др.,

которые в Лазике существовали раньше и были приобретены византийцами в Лазике [Novella, XXXI(XXXIII)].

О возникновении Археополиса, Родополиса, Сканды и Сарпаниса задолго до времён Юстиниана свидетельствуют и другие данные: сведения Страбона, а также результаты археологических исследований, проведённых за последнее десятилетие в Нокалакеви (Археополис) и Вардцихе (Родополис). Кроме того, у Агафия и Прокопия сохранились прямые свидетельства о том, каким образом обычно укреплялись вышеназванные Клисурсы в Колхиде. Ведь Клисуры Колхиды представляли собой всего-навсего теснины, узкие проходы между скалами, поэтому для их укрепления вполне было достаточно перегородить их бревнами и камнями. Вовсе не было необходимо возводить здесь крупные, мощные оборонительные сооружения. Так было и во время войн с персами (см. Agath., II, 19.).

Опираясь на собственную интерпретацию сведений византийских авторов о Клисурах Лазики, Ю. Воронов предлагает оригинальную локализацию местонахождения Клисуры, упоминаемой в грузинских источниках. Также как и при рассмотрении указаний византийских авторов о Клисурах, Ю. Воронов и на сей раз преподносит совершенно произвольное толкование всех данных грузинских источников о Клисуре и пытается поместить её где-то на территории внутренней Эгриси, в районе от Археополиса до Телефиса (представляя дело таким образом, что Клисура охраняла низовье реки Фасиса), тогда как, судя по этим источникам, это укрепление следует локализовать на территории нын. Абхазии, около устья одноимённой реки Келасури.

В этом легко убедиться, рассмотрев цитируемое самим Ю. Вороновым сведение грузинского летописца Джуаншера Джуаншеряни. В этом сведении Клисура упоминается в связи с событиями 30-х годов VII в., когда Мурван-Кру “разрушил все города и крепости страны Эгриси, и ту крепость трехстенную, которая есть Цихе-Годжи (Археополис), разрушил и прошел через пограничное укрепление Клисуры... И когда прошел Кру Клисуру, которая в то время была границей Греции и Сакартвело, (он) разрушил город Апсилии Цхуми и осадил крепость Анакопию” (КЦ, I, 1955, на груз. яз., с. 235.).

Как видим, в приведённом сведении недвусмысленно сказано, что Мурван “Кру”, направившийся из Эгриси в Абхазию, лишь после того смог попасть в Цхуми, как разрушил и прошел через Клисуру, находившуюся на границе Сакартвело и Греции (Сабердзне-ти), т.е. фактически в Абхазии. Следовательно, грузинским автором Клисура рассматривается как подступ к Цхуми. Всё это повествование дает основание исследователям, локализовать Клисуру грузинских источников южнее Сухуми, где до настоящего времени сохранился топоним Келасури.

Из вышесказанного следует, что в книге Ю. Воронова явно

чувствуется стремление автора к преувеличению роли и влияния Византии в строительстве городов и крепостей Лазики.

Таким образом, в результате ознакомления с книгой Ю. Воронова (“Колхида на рубеже средневековья”), мы пришли к следующему выводу: в книге почти нет ни одного основного положения, которое не вызывало бы наших возражений и было бы доказуемо соответствующими источниками. Поэтому мы лишены возможности дать положительный отзыв на вышерассмотренную книгу Ю. Воронова и рекомендовать её к публикации.

ΘΑΪΑΘΥΕΕΘ ΙΕΙΒΑΘΕ: აფხაზეთის კონფლიქტის იდეოლოგიურ შემზადებაში, როგორც ცნობილია, „ლომის წილი“ დაიდეს სეპარატისტული ისტორიოგრაფიის მამებმა, რომლებიც ათეული წლების მანძილზე ურცხვად აყალბებდნენ ისტორიულ სინამდვილეს და ამით ცდილობდნენ აფხაზეთის დანარჩენი საქართველოსაგან ჩამოცილების „მეცნიერულ“ დასაბუთებას. საქართველო-აფხაზეთის ისტორიული წარსულის გაყალბების საქმეში სეპარატისტულად განწყობილ აფხაზ მეცნიერებს ერთგულად ედგნენ გვერდში აფხაზეთში მოღვაწე რუსი ისტორიკოსები, რომელთა შორის განსაკუთრებული აქტიურობით გამოირჩეოდა ცნობილი არქეოლოგი და ისტორიკოსი, აწ უკვე გარდაცვლილი იური ვორონოვი. თავის დროზე ქართველმა მეცნიერებმა საკადრისი პასუხი გასცეს ი. ვორონოვის თავხედურ გამოხდომებს საქართველოს ისტორიისა და ქართული კულტურის წინააღმდეგ და სრულიად გამოაშკარავეს ამ ფალსიფიკატორი ისტორიკოსის ჭეშმარიტი ზრახვები. იმ მეცნიერთა შორის, ვინც თავის დროზე არ მოერიდა ი. ვორონოვის „ნაღვაწის“ პირუთენელ მეცნიერულ კრიტიკას, იყო თვალსაჩინო ქართველი ისტორიკოსი, საქართველოს ძველი ისტორიის აღიარებული მკვლევარი ქ-ნი *ΙΑΘΕ ΕΙΒΑΘ*, რომელმაც ჯერ კიდევ 1982 წელს დაწერა კრიტიკული რეცენზია ი. ვორონოვის მონოგრაფიის: „Колхида на рубеже средневековья“ – ხელნაწერზე. აღნიშნული მონოგრაფია მის ავტორს წარდგენილი ჰქონდა დასაბეჭდად საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობაში. ნაშრომი დასკვნისათვის გადაეცა სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტს (დირექტორი აკად. ე. პრიმაკოვი), საიდანაც გამოგზავნილ იქნა სარეცენზიოდ თბილისში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში. რეცენზიის დაწერა დაევალა ძველი

ისტორიის განყოფილების უფროს მეცნიერ-თანამშრომელს, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს ქ-ნ მერი ინაძეს. თბილისიდან გავზავნილი რეცენზიის საფუძველზე საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობამ უარი უთხრა ი. ვორონოვს წარდგენილი მონოგრაფიის დაბეჭდვაზე. ვინაიდან წიგნი არ გამოცემულა, ქ-მა მ. ინაძემ საჭიროდ არ ჩათვალა იმჟამად თავისი რეცენზიის გამოქვეყნება. მაგრამ 1998წ. ი. ვორონოვის დასახელებული მონოგრაფია სოხუმში გამოსცეს. სწორედ ამიტომ რედაქციამ მიზანშეწონილად ჩათვალა მ. ინაძის რეცენზიის გამოქვეყნებაც.

ქ-ნ მ. ინაძის რეცენზია კიდევ ერთი დადასტურებაა იმისა, რომ ქართველი ისტორიკოსები სულაც არ ისხდნენ გულზელდაკრეფილები, როგორც ეს დღეს ზოგიერთ ჩვენს კოლეგას ჰგონია, და, მიუხედავად ნამდვილად არსებული პოლიტიკურ-იდეოლოგიური წნეხისა, მაინც ახერხებდნენ, ყოველგვარი ზედმეტი ხმაურის გარეშე, ერთგულად მდგარიყვნენ საქართველოს ისტორიის სადარაჯოზე. „**ΟΑΕΟΪ ΟΕΪ ΠΕΑΑΑΪΕ**“ მომავალშიც აპირებს, გამოაქვეყნოს სხვა ქართველ ისტორიკოსთა ანალოგიური ხასიათის მასალები, რომელთა დაბეჭდვაც თავის დროზე, სხვადასხვა მიზეზების გამო, ვერ მოხერხდა.

ΑΕΟΟΑ ΔΑΔΑΘΘΕΘΕ

Æ Ò Ò À Á À Í Û À Á À Ρ Ä – 80

ΑΑΪΪ ÛΑΪΕΕ É ΪΑΥΪΕΑΘÉ, ÛΕΘΘΑΘÉ É ΪΑΪΘÉ ÉÛΑÉÉ É

ამ დღეებში ჩვენი საზოგადოებრიობა, სრულიად საქართველო დიდი მოწიწებითა და პატივისცემით აღნიშნავს გამოჩენილი მეცნიერის, ჭეშმარიტი მამულიშვილის, საქართველო-აფხაზეთის დიდი პატრიოტის, ქართული ისტორიოგრაფიის, საზოგადოდ კავკასიათმცოდნეობის ნამდვილი მშვენების, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის პროფესორ ზურაბ ანჩაბაძის დაბადებიდან 80 წლისთავის იუბილეს.

ზურაბ ანჩაბაძე თავისი მრავალფეროვანი მეცნიერული მოღვაწეობითა და ღრმადშინაარსიანი საზოგადოებრივი ცხოვრებით, ერისკაცობით მნიშვნელოვნად გასცდა თავის ეპოქას და საქართველო-აფხაზეთის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის კუთვნილებად იქცა. დიახ, ზურაბ ანჩაბაძე თანაბრად ეკუთვნის არა მხოლოდ აფხაზეთს, არამედ სრულიად საქართველოს. ის არის დიდი შვილი როგორც აფხაზი ხალხის, ისე მთლიანად საქართველოსი. მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა ნათელი მაგალითია იმისა, თუ როგორ შეიძლება იყო ერთდროულად მხურვალე პატრიოტი შენი მშობლიური კუთხის – აფხაზეთისა და, ამავე დროს, ღირსეული მოქალაქე და მამულიშვილი დიდი სამშობლოსი – საქართველოსი.

ძნელია მცირე მოცულობის წერილში სრულად გააშუქო ზ. ანჩაბაძის „დიდნი საქმენი“, ჩვენ არც შეიძლება გვკონდეს ამის პრეტენზია. უბრალოდ, შევეცდებით, ძალზე სქემატურად მიმოვიხილოთ ბ-ნ ზურაბის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი ეტაპები.

ზ. ანჩაბაძე დაიბადა 1920 წლის 22 აპრილს ქ. გაგრამი. მისი მამა ვიანორ ტარასის ძე ანჩაბაძე, ექიმი, თავისი დროის ერთ-ერთი ყველაზე განათლებული აფხაზთაგანი, ცნობილი საზოგადო მოღვაწედლა – ვერა ანდრიას ასული შენგელაია.

ბ-ნი ზურაბის პიროვნების ჩამოყალიბებაზე დიდი გავლენა მოახდინა ოჯახმა, ტრადიციებმა, რომელსაც ქმნიდნენ ზ. ანჩაბაძის დიდი

წინაპრები. მისი პაპა მამის მხრიდან – ტარას ანჩაბაძე უაღრესად კოლორიტული პიროვნება იყო. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ზურაბ ანჩაბაძის ბებიის მარიამ (მაშო) დადიანი-ანჩაბაძისას ფართო საზოგადოებრივი მოღვაწეობა. ის იყო საქართველოს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სოხუმის განყოფილების უცვლელი თავმჯდომარე (1908-1926წწ.). მისი უშუალო ინიციატივით გაიხსნა პირველი ქართული სკოლები აფხაზეთში; შეიქმნა ხალხური სიმღერების ცნობილი ანსამბლი ძუკუ ლოლუას ხელმძღვანელობით. ტარას და მაშო ანჩაბაძეებმა სახელოვანი შეილები გაზარდეს. მათი ოთხი ვაჟი მონაწილეობდა 1921წ. საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ ომში. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბ-ნი ზურაბის ბიძის პოლკოვნიკ ვალერიან ანჩაბაძის დამსახურება. ის სარდლობდა ქართული ჯარის არიერგარდს აფხაზეთში და მეღვარი წინააღმდეგობა გაუწია IX არმიის ნაწილებს ახალ ათონთან, გმირულად დაიღუპა გუმისთასთან.

მთელს აფხაზეთსა და საქართველოში ცნობილი პიროვნება იყო ბ-ნი ზურაბის პაპა დედის მხრიდან – ანდრია შენგელაია. ის მდიდარი მემამულე გახლდათ, ამ მხრივ მხოლოდ ოლდენბურგის პრინცს თუ ჩამოუვარდებოდა. ამავე დროს, მას გაგრის ქალაქის თავის თანამდებობა ეკავა. აღსანიშნავია, რომ ბ-ნი ზურაბის მშობლების – ვიანორ ანჩაბაძისა და ვერა შენგელაიას მეჯვარე იყო ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, ხოლო მათ ქორწილში დაპატიჟებული ყოფილა იმ დროს ბზიფში მღვარი ქართული კავალერიის ესკადრონის ოფიცერთა კორპუსი მთლიანად. ქართულ ჯარში მსახურობდა აგრეთვე ბ-ნი ზურაბის ბიძა დედის მხრიდან ვარლამ შენგელაია. პირველი მსოფლიო ომის წლებში ის ირიცხებოდა ე.წ. „ველური დივიზიის“ ინგუშთა პოლკში. მოგვიანებით იყო დენიკინის არმიის პოლკოვნიკი, შემდგომ – ქართული გვარდიის ოფიცერი.

საგანგებოდ უნდა შევჩერდეთ ბ-ნი ზურაბის მამის ვიანორ ანჩაბაძის პიროვნებაზე. ვიანორ ანჩაბაძემ კლასიკური განათლება მიიღო. მან დაამთავრა თბილისის I კლასიკური გიმნაზია და სანქტ-პეტერბურგის სამხედრო-სამედიცინო აკადემია (1914წ.). უშუალო სამხედრო-სამედიცინო სამსახურის პარალელურად ის ეწეოდა ფართო საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ მოღვაწეობას. იყო აფხაზეთის სახალხო საბჭოს წევრი, საკონსტიტუციო კომისიის წევრი; აქტიურ მონაწილეობას იღებდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების წარმომადგენლებსა და აფხაზეთის სახალხო საბჭოს შორის მიმდინარე მოლაპარაკებებში, რომლებმაც განსაზღვრეს აფხაზეთის ავტონომიის სტატუსი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბ-

ლიკის შემადგენლობაში. მთელი თავისი საქმიანობით ის იყო საქართველო-აფხაზეთის სახელმწიფოებრივი ერთიანობის თანმიმდევრული დამცველი და მებაიარახტრე. ვ. ანჩაბაძე იყო აფხაზეთში ჯანმრთელობის დაცვისა და სამედიცინო სამსახურის დიდი ორგანიზატორი. მას მრავალი წლის მანძილზე ეკავა ჯანმრთელობის დაცვის სახალხო კომისრის თანამდებობა. აღსანიშნავია, რომ ის იყო ერთადერთი უპარტიო სახალხო კომისარი საქართველოში.

ბ-ნი ზურაბის ბავშვობამ და ყრობამ გაგრასა და სოხუმში განვლო. 1938წ. სოხუმის აფხაზეთი საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ ის ჩაირიცხა სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორიის ფაკულტეტზე, რომელიც წარჩინებით დაამთავრა 1941წ. ჯერ კიდევ სტუდენტობის წლებში მან გამოამჟღავნა დაინტერესება საქართველო-აფხაზეთის ისტორიის პრობლემებით, რისი ნათელი გამოხატულებაა მის მიერ პრესის ფურცლებზე გამოქვეყნებული წერილები აფხაზეთის ისტორიულ წარსულზე. ნიჭიერი ახალგაზრდის ეს დაინტერესება შეუმჩნეველი არ დარჩა გამოჩენილ ქართველ ისტორიკოსს, აკადემიკოს სიმონ ჯანაშიას, რომლის რეკომენდაციით ის ჩაირიცხა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ი. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ასპირანტურაში, სადაც აკადემიკოს ნ. ბერძენიშვილის ხელმძღვანელობით მოამზადა და 1948წ. წარმატებით დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე: „სამეგრელო და აფხაზეთი XVII საუკუნეში“. აქვე მუშაობდა ზ. ანჩაბაძე ჯერ უმცროსი, ხოლო შემდეგ უფროსი მეცნიერ-მუშაკის თანამდებობებზე. 1956წ. ზ. ანჩაბაძე გადადის სოხუმში და სათავეში უდგება საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დ. გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის განყოფილებას. 1958წ. ის დაბრუნდა თბილისში, ისტორიის ინსტიტუტში, სადაც დაინიშნა აკად. ნ. ბერძენიშვილის ინიციატივით შექმნილი კავკასიის მთიელ ხალხთა ისტორიის განყოფილების (ამჟამად კავკასიის ხალხთა ისტორიის განყოფილება) გამგედ. ეს არჩევანი არ იყო შემთხვევითი. ამ დროისათვის ზურაბ ანჩაბაძე ჩამოყალიბდა ფართო პროფილის თვალსაჩინო მეცნიერ-კავკასიათმცოდნედ, ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხების ისტორიისა და კულტურის კომპეტენტურ მკვლევარად. ის 1952-1956 წლებში კითხულობდა ლექციების კურსს ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ისტორიის პრობლემებზე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. აქ მან მოამზადა ამ დარგის სპეციალისტ-ისტორიკოსთა ჯგუფი, რომლითაც დაკომპლექტდა კიდევ ზემოხსენებული განყოფილება.

1960წ. მოსკოვში სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში ზურაბ ანჩაბაძემ წარმატებით დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე: „შუა საუკუნეების აფხაზეთის ისტორიიდან (VI-XVII საუკუნეები)“, ხოლო 1963წ. მას მიენიჭა პროფესორის სამეცნიერო-პედაგოგიური წოდება.

1973 წლიდან იწყება სრულიად ახალი ეტაპი ზურაბ ანჩაბაძის მოღვაწეობაში. ის ინიშნება სოხუმის მ. გორკის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის რექტორად. მის დანიშვნას ამ უაღრესად პასუხსაგებ თანამდებობაზე, გარდა სამეცნიერო-პედაგოგიურისა, უდავოდ პოლიტიკური მოტივაციაც ჰქონდა, ვინაიდან სწორედ ზურაბ ანჩაბაძე შეიძლებოდა ყოფილიყო ის პიროვნება, რომელსაც ხელეწიფებოდა წინ აღდგომოდა სეპარატისტულად განწყობილი ინტელიგენციის ერთი ნაწილის (რომელთა წარმომადგენლებიც საკმაოდ მრავლად იყვნენ პედაგოგიურ ინსტიტუტში) ანტიქართულ გამოხდომებს და დაეცვა იქ საქართველოს სახელმწიფოებრივი ინტერესები. ამავე დროს, მხედველობაში იქნა მიღებული ის გარემოებაც, რომ იმ დროისათვის უკვე იკვეთებოდა კონტურები სოხუმში პედაგოგიური ინსტიტუტის ბაზაზე საუნივერსიტეტო ცენტრის გახსნისა, რომელსაც სათავეში უნდა ჩადგომოდა დიდი სამეცნიერო და საზოგადოებრივი ავტორიტეტის მქონე პიროვნება. მართლაც, 1979წ. ფრთები შეისხა აფხაზეთის ინტელიგენციისა და, მე ვიტყვოდი, მთელი მოსახლეობის (და არა მხოლოდ აფხაზთა, როგორც ეს სეპარატისტებს წარმოუდგენიათ) დიდი ხნის ოცნებამ და სოხუმში გაიხსნა სახელმწიფო უნივერსიტეტი, რომლის პირველ რექტორად დაინიშნა ზურაბ ანჩაბაძე. ეს იყო საქართველოში მეორე და ამიერკავკასიაში მეოთხე საუნივერსიტეტო დაწესებულება.

ზურაბ ანჩაბაძის ხელმძღვანელობით სოხუმის (აფხაზეთის) სახელმწიფო უნივერსიტეტი სულ ცოტა ხანში იქცა უმაღლესი განათლებისა და მეცნიერების მძლავრ კერად არა მხოლოდ აფხაზეთის, არამედ მთელი დასავლეთ საქართველოს მასშტაბით. დიდ ორგანიზატორულ საქმიანობასთან ერთად ბ-ნი ზურაბი ეწეოდა აქტიურ პედაგოგიურ მოღვაწეობას. ის რუსულ და ქართულ ენებზე კითხულობდა ზოგად კურსს საქართველო-აფხაზეთის ისტორიაში, სალექციო კურსს „დამხმარე ისტორიულ დისციპლინებში“, „არქეოლოგიის საფუძვლებში“, „ქართული სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიაში“ და ა.შ. მისი ინიციატივითა და უშუალო ხელმძღვანელობით 1980წ. აფხაზეთის უნივერსიტეტში გაიხსნა „საქართველოს სსრ და აფხაზეთის ასსრ ისტორიის კათედრა“. თბილისის უნივერსიტეტის შემდეგ ეს იყო საქართველოს ისტორიის მეორე კათედრა. აღნიშნულ კათედრას, გარ-

და ზოგადი კურსებისა საქართველოსა და აფხაზეთის ისტორიაში, რომელსაც კითხულობდნენ უნივერსიტეტის ყველა სპეციალობაზე, მიჰყავდა სპეც-კურსები და სპეც-სემინარები საქართველო-აფხაზეთის ისტორიის სპეციალიზაციით. თვით ზ. ანჩაბაძე კითხულობდა სპეც-კურსებს საქართველო-აფხაზეთის ისტორიის წყაროთმცოდნეობასა და ისტორიოგრაფიაში. ზ. ანჩაბაძის ხელმძღვანელობით კათედრა იმთავითვე იქცა საქართველო-აფხაზეთის ისტორიის მეცნიერული კვლევისა და კვალიფიციური სწავლების მნიშვნელოვან ცენტრად, სადაც თავი მოიყარეს აფხაზეთში მოღვაწე დარგის წამყვანმა სპეციალისტებმა.

დიდია ზურაბ ანჩაბაძის წვლილი საქართველო-აფხაზეთისა და კავკასიის ისტორიის მეცნიერული კვლევის საქმეში. მისი მონოგრაფიები: „ძველი აფხაზეთის ისტორია და კულტურა“, „შუა საუკუნეების აფხაზეთის ისტორიიდან (VI-XVII საუკუნეები)“ – დიდი ხანია იქცნენ სამაგიდლო წიგნებად ამ პრობლემებით დაინტერესებული ნებისმიერი მკითხველისათვის. ამ ნაშრომებით ზ. ანჩაბაძემ ფაქტობრივად შექმნა აფხაზეთისა და აფხაზი ხალხის მეცნიერული ისტორია. მათში, პირველად ისტორიოგრაფიაში, სრულყოფილად არის გაშუქებული ძველი და შუა საუკუნეების პერიოდის აფხაზეთის ისტორიული წარსული. მეცნიერის მიერ შემუშავებული დებულებები აფხაზთა წარმომავლობაზე, აფხაზი ხალხის განვითარების ცალკეულ ეტაპებზე, აფხაზთა და აფხაზეთის როლსა და ადგილზე საერთო-ქართულ ისტორიულ პროცესში უდავოდ საეტაპო მნიშვნელობისაა. მართალია, ზ. ანჩაბაძის შეხედულებები აფხაზთა ეთნიკური ისტორიის ზოგიერთ საკითხზე მაშინაც და მით უფრო დღეს, არაერთგვაროვნად აღიქმება მკვლევართა ერთ ნაწილში, მაგრამ ზოგადად აფხაზეთის ისტორიის ზ. ანჩაბაძისეული გაგება, მის მიერ აფხაზეთის ისტორიის განხილვა საერთო-ქართული ისტორიული პროცესის ჭრილში, მის ორგანულ შემადგენელ ნაწილად ურყევია. სწორედ ეს მომენტია გადამწყვეტი ზურაბ ანჩაბაძის ისტორიოგრაფიული მემკვიდრეობის შეფასებისას. სწორედ ამითაა ის ქართული ისტორიოგრაფიული სკოლის ღირსეული წარმომადგენელი, ივანე ჯავახიშვილის, სიმონ ჯანაშიასა და ნიკო ბერძენიშვილის მეცნიერული ხაზის გამგრძელებელი. სწორედ ეს იწვევდა ყველაზე მეტ გაღიზიანებას სეპარატისტულად განწყობილ აფხაზურ ინტელიგენციაში, რომლის დიდი ნაწილისათვის, სამწუხაროდ, მიუღებელი იყო აფხაზ-ქართველთა ისტორიული ერთობის აღიარება და პროპაგანდა, რომელსაც ასე აქტიურად ეწეოდა ზ. ანჩაბაძე, როგორც თავის მეცნიერულ გამოკვლევებში, ისე საჯარო გამოსვლებში. სწორედ ამიტომ იქცა ბ-ნი ზურაბი სეპარატისტთა ერთ-ერთ მთავარ სამიზნედ

1977-1979 წლების მოვლენების დროს, როდესაც მან პირუთენელი და მკაცრი კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა აფხაზური სეპარატისტული იდეოლოგიის ერთ-ერთი მამამთავრის პროფ. შ. ინალ-იფას განხორციელებული მონოგრაფია აფხაზთა ეთნოგენეზზე. როგორც ამ ამბების თვითმხილველი და უშუალო მონაწილე, ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე ვაცხადებ, რომ სწორედ პროფ. შ. ინალ-იფას წიგნის განხილვა, რომელიც ჩატარდა 1977 წლის მარტში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დ. გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტში და რომელზედაც გადამწყვეტი სიტყვა თქვა ზ. ანჩაბაძემ, იქცა ერთ-ერთ მთავარ გამაღიზიანებელ ფაქტორად, რომელმაც გამოიწვია აფხაზთა მორიგი „ამბოხი“ 1977-1978 წლებში.

ზ. ანჩაბაძის მეცნიერული მოღვაწეობა საკუთრივ აფხაზეთის ისტორიის შესწავლით არ იფარგლებოდა. ის იყო ფართო მასშტაბის ისტორიკოსი. მისი მეცნიერული დაინტერესების სფეროში შემოდიოდა ძველი და შუა საუკუნეებისა თუ ახალი და უახლესი ხანის საქართველოს ისტორიის პრობლემები. განსაკუთრებული რუღუნებით ის სწავლობდა XIX საუკუნეს. მისი დაკვირვებები აღნიშნული პერიოდის საქართველოს ისტორიის პრობლემებზე შეჯამდა წიგნში: „XIX ს.-ის I ნახევრის საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ნარკვევები“, რომელიც გამოიცა 1966 წელს. და მაინც, ბ-ნი ზურაბი, პირველ რიგში, იყო მედიევისტი. ამ სფეროში მისი დიდი დამსახურების გამოხატულება იყო „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ მე-3 ტომის რედაქტორობა (ვ. გუჩუასთან ერთად), რომლისთვისაც ზ. ანჩაბაძეს, სხვა მეცნიერებთან ერთად, 1982წ. მიენიჭა საქართველოს სახელმწიფო პრემია.

ზურაბ ანჩაბაძე, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, იყო ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხების ისტორიული წარსულის აღიარებული მკვლევარი. უფრო მეტიც, ის შეიძლება მივიჩნიოთ ამ დარგის ერთ-ერთ ფუძემდებლად საქართველოში. მან ფაქტობრივად ჩამოაყალიბა ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ისტორიისა და კულტურის მკვლევართა მთელი სკოლა, რომლის წარმომადგენლები იღწვიან არა მარტო საქართველოში. ამ მიმართულებით მეცნიერის წვლილის ერთგვარ შეფასებას წარმოადგენს „ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელ ხალხთა ისტორიის ნარკვევების“ ორი ტომი (უძველესი დროიდან 1917 წლამდე), რომელიც მომზადდა უშუალოდ ზურაბ ანჩაბაძის ხელმძღვანელობით საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ი. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ეს გამოცემა იყო პირველი ცდა ფუნდამენტალური განმარტებული ნაშრომის შექმნისა ჩრდილოეთ კავკასიის

ხალხთა ისტორიაში. განსაკუთრებით საყურადღებოა, რომ ამ ტიპის ნაშრომი შეიქმნა თბილისში და არა მოსკოვში, რითაც საქართველომ დაადასტურა, რომ ის რჩება კავკასიოლოგიური კვლევებისა და საერთოდ კავკასიათმცოდნეობის ცენტრად. ამასთან დაკავშირებით, საინტერესოა, აგრეთვე, რომ 70-იანი წლების მეორე ნახევარში მოსკოვმა, კერძოდ, სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის სსრ კავშირის ისტორიის ინსტიტუტმა მოინდომა განმაზოგადებელი ნაშრომის – მრავალტომეულის – მომზადება და გამოცემა კავკასიის ხალხთა ისტორიაში. შეიქმნა საერთო სარედაქციო კომისია, შეირჩა ავტორები, ჩატარდა საკმაოდ გახმაურებული შეხვედრა სოხუმში (1977წ.), რომლის მთავარი მასპინძელი, სხვათა შორის, სწორედ ზურაბ ანჩაბაძე გახლდათ (ის დამტკიცდა I ტომის მთავარ რედაქტორად), მაგრამ ამ წამოწყებამ მაშინ, სამწუხაროდ, გავრძელება ვერ ჰპოვა.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ზურაბ ანჩაბაძის წვლილი აფხაზეთის ასსრ-ს ისტორიის ნარკვევების შექმნაში. ის იყო ერთ-ერთი ძირითადი ავტორი 1960წ. გამოცემული „აფხაზეთის ასსრ ისტორიის ნარკვევების“ I ტომისა. 1986წ. გამოვიდა „აფხაზეთის ისტორიის“ სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისათვის, რომლის დიდი ნაწილი (უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე) დაწერილი იყო ზურაბ ანჩაბაძის მიერ. როგორც ცნობილია, აღნიშნულმა სახელმძღვანელომ, განსაკუთრებით ზ. ანჩაბაძის ნაწილმა, სეპარატისტულად განწყობილი ისტორიკოსებისა და ინტელიგენციის სხვა წარმომადგენლების რისხვა გამოიწვია, რაც ნათლად გამოვლინდა წიგნის განხილვაზე, რომელიც მოეწყო აფხაზეთის უნივერსიტეტში 1987წ. მარტში. სეპარატისტებს არ მოსწონდათ წიგნში გატარებული მაგისტრალური ხაზი, რომლის მიხედვითაც აფხაზეთის ისტორია განიხილებოდა საერთო-ქართულ ისტორიასთან ორგანულ კავშირში. ქართულ-აფხაზური ისტორიული ერთობისა და მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთთანამშრომლობის ნამდვილ მატთანეს წარმოადგენს გ. ძიძარასთან ერთად შესრულებული ნარკვევი: „Дружба извечная, нерушимая“, რომელიც გამოვიდა 1972წ. ზ. ანჩაბაძე აქტიურად იყო ჩართული ჩრდილოეთ კავკასიის ავტონომიური ერთეულების ისტორიის ნარკვევების შექმნაში; იყო ავტორი აღნიშნულ გამოცემათა ცალკეული თავებისა და რედკოლეგიის წევრი.

საგანგებოდ უნდა გამოვეთ ზურაბ ანჩაბაძის ღვაწლი სამეცნიერო კადრების მომზადების სფეროში. მისი მეცნიერ-ხელმძღვანელობით მომზადდა 6 სადოქტორო და 20-მდე საკანდიდატო დისერტაცია საქართველო-აფხაზეთისა და კავკასიის ისტორიის აქტუალურ პრობლე-

მეზზე. ის არის 50 წიგნის რედაქტორი, იყო 60-მდე სადოქტორო და საკანდიდატო დისერტაციის ოფიციალური ოპონენტი.

ზურაბ ანჩაბაძე იყო უბრწყინვალესი ლექტორი. მისი ლექციები და საჯარო გამოსვლები ყოველთვის სტუდენტური აუდიტორიისა თუ ფართო საზოგადოებრიობის უდიდეს ინტერესს იწვევდა. განსაკუთრებით უნდა აღვნიშნოთ მისი პოლემიკური გამოსვლები. თავისი მაღალი ერუდიციითა და, როგორც იტყვიან, რკინისებური ლოგიკით ის არავითარ შანსს არ უტოვებდა მოწინააღმდეგეს. ამ მხრივ, ჩემთვის პირადად დაუვიწყარია მისი გამოსვლა აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტში 1977წ. მარტში შ. ინალ-იფას წიგნის განხილვაზე, რომელზეც ზემოთ უკვე მოგახსენეთ, აგრეთვე გამოსვლები აფხაზეთის უნივერსიტეტში 1984წ. იანვარში სეპარატისტულად განწყობილი აფხაზური სამეცნიერო წრეების მიერ პროვოცირებულ დებატებზე, რომელიც სეპარატისტთა სრული კრახით დასრულდა.

ზურაბ ანჩაბაძის, როგორც ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაჩინო წარმომადგენლისა და ერთ-ერთი თავკაცის ნაყოფიერი საქმიანობა სათანადოდ დაფასდა 1979წ., როდესაც ის არჩეული იქნა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად.

მრავალფეროვანი იყო ზურაბ ანჩაბაძის საზოგადოებრივი და სახელმწიფო მოღვაწეობა. 1974-1979 წლებში ის იყო სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი, ხოლო 1979 წლიდან გარდაცვალებამდე — საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი. აქტიურად მონაწილეობდა სხვადასხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მუშაობაში მაღალი პარტიული ინსტანციებიდან (საქართველოს კომპარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტი, ქ. სოხუმის საქალაქო კომიტეტი) დაწყებული, ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოებით დამთავრებული. ის დაჯილდოებული იყო საპატიო ორდენებითა და მედლებით.

ზურაბ ანჩაბაძემ სულ 64 წელი იცოცხლა. ის ამქვეყნიდან 1984 წლის სუსხიან ზამთარში წავიდა. მისი გარდაცვალება სრულიად მოულოდნელი იყო როგორც ოჯახის წევრებისათვის, ისე კოლეგებისათვის. ზურაბ ანჩაბაძე მთელმა საქართველომ დაიტირა. აღსანიშნავია, რომ ოჯახს პირადად მიუსამძიმრა ბ-მა ედუარდ შევარდნაძემ, რომელიც, ამასთან დაკავშირებით, საგანგებოდ ჩამოვიდა სოხუმში.

ზურაბ ანჩაბაძის სახით აფხაზეთმა, სრულიად საქართველომ დიდი მამულიშვილი დაკარგა. დაკარგა პიროვნება, რომელსაც ალბათ, როგორც არავის აფხაზთაგან და ქართველთაგან, შეემლო თავიდან აეცილებინა მისი მშობლიური აფხაზეთისათვის, მთლიანად საქართველო-

სათვის 90-იანი წლების საზარელი ტრაგედია. დიახ, სწორედ ზურაბ ანჩაბაძისა და მისი დიდი მეგობრისა და კოლეგის, აფხაზი ხალხის ღირსეული შვილის გიორგი ძიძარას გარდაცვალებამ გაუხსნა გზა ვლადისლავ არძინბას მსგავს ექსტრემისტ-ავანტიურისტებს მეცნიერებასა და პოლიტიკაში. ყოველივე ეს კი, ცნობილია, თუ რა დიდი უბედურებით დასრულდა.

80 წელი შესრულდა ზურაბ ანჩაბაძის დაბადებიდან. აქედან 16 წელია, რაც ის ჩვენს შორის აღარაა, მაგრამ სახელი მისი და საქმენი მისი დაუევიწყარია. ჟამთა სიავემ, ისტორიულმა ბედუკუდმართობამ ჩვენ დროებით დაგვაშორა ბ-ნი ზურაბის სამუდამო განსასვენებელს, მაგრამ გვწამს და გვჯერა, რომ შორს არაა ის დრო, როდესაც სამართლიანობა გაიმარჯვებს, „ბოროტსა სძლევს კეთილი“, აღსდგება ქართველებსა და აფხაზებს შორის ჩატეხილი ხიდი და ჩვენ მოგვეცემა საშუალება, მოვეფეროთ წმინდა საფლავებს, რომელთა შორის ერთ-ერთი უპირველესი ზურაბ ანჩაბაძის საფლავია. ზურაბ ანჩაბაძის ზსოვნა ქართველებსა და აფხაზებს სხვა არჩევანის უფლებას არ გვაძლევს.

ÆÖÒÄÄ ÐÀÐÀÓÈÈ

É Á À È É Í À È Á È É

ÛÀÀBÈ ÌÌ ÓÉÈ É ÌÀÝÍÉÀÒÉ ÆÀ ÌÌ ÛÀÀBÀ

ÕÌ ÈÀ ÁÀÓÉÈ ÀÉÁ

არიან ადამიანები, რომლებიც დიდხანს შემორჩებიან მეხსიერებას, რასაც განაპირობებს მათ მიერ ღირსეულად განვლილი გზა, უშურველად გაღებული სიკეთე, მუდმივი მზადყოფნა, დაუღალავად ემსახურონ მშობლიურ ხალხს. ბედნიერია ის, ვისაც ამის ნიჭსა და უნარს დაანათლავს უფალი. შეიძლება ითქვას, რომ შესანიშნავი აღმზრდელი და მეცნიერი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი შოთა ბასილაია ასეთ ადამიანთა რიცხვს მიეკუთვნებოდა.

შოთა იოსების ძე ბასილაია დაიბადა 1914 წელს გულრიფშის რაიონის სოფელ ბაბუშარაში. ადრე დაობლებულმა ყმაწვილმა (მამა პირველ მსოფლიო ომში დაეღუპა) შრომითი საქმიანობა ჯერ კიდევ მოწაფეობის პერიოდში დაიწყო. შემდეგ მან დაამთავრა სოხუმის პედაგოგიური სასწავლებელი და პედაგოგიური მოღვაწეობა დაიწყო მშობლიურ სოფელში.

1934 წელს შ. ბასილაიამ სწავლა გააგრძელა მოსკოვის ისტორიის, ფილოსოფიისა და ლიტერატურის ინსტიტუტში. სტუდენტობის პერიოდშივე პარალელურად ეწეოდა პედაგოგიურ საქმიანობას. ეს უმაღლესი სასწავლებელი დაამთავრეს აფხაზეთის ისეთმა ცნობილმა მეცნიერებმა და მოღვაწეებმა, როგორებიც იყვნენ: გიორგი ძიძარია, ირაკლი ახალაია, ვახტანგ ადამია. ინსტიტუტში შ. ბასილაიამ თავი გამოიჩინა, როგორც ნიჭიერმა და შრომისმოყვარე სტუდენტმა.

1939 წელს შოთა ბასილაიამ წარჩინებით დაამთავრა აღნიშნული უმაღლესი სასწავლებელი, დაბრუნდა მშობლიურ აფხაზეთში და მუშაობა დაიწყო სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში. ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა, 26 წლის ასაკში ის დაინიშნა ისტორიული ფაკულტეტის დეკანად. ამ საპატიო და საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე თავი გამოიჩინა, როგორც უმაღლესი განათლების შე-

სანიშნავმა ორგანიზატორმა და გულისხმიერმა აღმზრდელმა. ქვეყანა ომის ჭრილობებს იშუშებდა. პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტთა ნაწილი ომგამოვლილი, ჯარისკაცის ფარაჯგაუხდელი ახალგაზრდობა იყო. ბატონი შოთა განსაკუთრებულ მზრუნველობასა და გულისხმიერებას იჩენდა მათ მიმართ. არც მისი აღზრდილები დარჩენილან ვალში, რამეთუ ისინი შემდგომ ცნობილი მეცნიერები და საზოგადო მოღვაწენი გახდნენ.

აღსანიშნავია შ. ბასილაიას ნაყოფიერი სამეცნიერო მოღვაწეობა. 1943 წლიდან 1958 წლამდე ის განაგებდა სოხუმის სახელმწიფო ინსტიტუტის მსოფლიო ისტორიის კათედრას. ამავე დროს ის ასრულებდა სასწავლო და სამეცნიერო დარგში ინსტიტუტის პრორექტორის მოვალეობას. ამ პერიოდში შ. ბასილაია ეწეოდა აქტიურ სამეცნიერო-კვლევით მუშაობას. 1946 წელს მან წარმატებით დაიცვა დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად თემაზე: „მეფის მთავრობის დამოკიდებულება პარიზის კომუნისადმი“. ამ ნაშრომმა, რომელიც პირველი მონოგრაფიული გამოკვლევა იყო აღნიშნულ თემაზე, წამყვან სპეციალისტთა მაღალი შეფასება დაიმსახურა.

ცნობილია, რომ 60-იან წლებამდე ჩვენს ისტორიოგრაფიაში პირველი მსოფლიო ომის პერიოდის ამიერკავკასიის ისტორია ჯერ კიდევ სათანადოდ არ იყო შესწავლილი. აღნიშნული პრობლემის გამოკვლევა მოითხოვდა ამ რთული რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური სიტუაციის ღრმა ცოდნას, მის სპეციფიკურ თავისებურებათა გათვალისწინებას. შოთა ბასილაიას დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ კვლევის ახალი, ორიგინალური მეთოდი აირჩია, კერძოდ: თუ მანამდე ამ პრობლემაზე მომუშავე მკვლევარები მხოლოდ რევილუციური და მუშათა მოძრაობის ცალკეული დეტალების გადმოცემით იფარგლებოდნენ, მან გაბედულად გადაუხვია მანამდე არსებულ სტერეოტიპებს და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარება და ეკონომიკაში მიმდინარე პროცესები კომპლექსურად წარმოაჩინა.

პირველმა მსოფლიო ომმა დიდი ზიანი მიაყენა მხარის ეკონომიკას. არანაკლები იყო ნეგატიური შედეგები პოლიტიკურ სფეროში, რაც განაპირობა ამიერკავკასიის ხალხებს შორის ეროვნული შეუღლის გაღვივებამ, ურთიერთდაპირისპირებული რელიგიური მიმდინარეობების არსებობამ. შ. ბასილაიას გამოკვლევას გასდევს ის იდეა, რომ ამიერკავკასიის ხალხთა თანაცხოვრების გარეშე შეუძლებელი იყო ამ რეგიონის აღორძინება. მით უფრო აქტუალური და პრობლემატურია ეს იდეა დღევანდელ სიტუაციაში.

შ. ბასილაიას მონოგრაფიული გამოკვლევის – „ამიერკავკასია პირველი მსოფლიო ომის წლებში“ – მეცნიერულ ღირებულებას წარმოადგენს ის, რომ მას საფუძვლად დაედო არა მარტო ამიერკავკასიის რესპუბლიკებში მოკვლეული საარქივო მასალები, არამედ მოსკოვის, ლენინგრადის საცავებში დაცული დოკუმენტები. ნაშრომში ფართოდ არის გამოყენებული კავკასიის მეფისნაცვალთა მოხსენებითი ბარათები და ეპისტოლარული მემკვიდრეობა, გუჩკოვის, მილიუკოვის, ვიტესა და სხვათა მემუარები.

ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ შ. ბასილაიას აღნიშნული გამოკვლევა, რომლისთვისაც მას მიენიჭა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი, ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენაძენია და მას დღემდე არ დაუკარგავს თავისი მეცნიერული ღირებულება.

პროფ. შ. ბასილაიას სამეცნიერო მოღვაწეობა ორი მონოგრაფიული შრომით არ შემოფარგლულა. ის ორმოცზე მეტი შრომის ავტორია. დავასახელებთ მხოლოდ ზოგიერთს. ბატონი შოთა სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის მიერ პარიზის კომუნის 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი ორტომეულის – „1871 წლის პარიზის კომუნა“ – თანაავტორია. მანვე გამოაქვეყნა სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორია, მისივე ინიციატივითა და მონაწილეობით გამოიცა სახელმძღვანელო მსოფლიო ისტორიაში. შ. ბასილაიას ხელმძღვანელობით შესრულდა რამდენიმე საკანდიდატო დისერტაცია.

როცა ვეხებით ამ ღვაწლმოსილი ადამიანის დამსახურებას, არ შეიძლება არ აღინიშნოს მისი შესაშური, ნაყოფიერი პედაგოგიური საქმიანობა. ახალგაზრდობაზე დღენიადაგ მზრუნველი მეცნიერი დაჯილდოებული იყო აღმზრდელის შესანიშნავი თვისებებით. ერთი შეხედვით მკაცრს, მაგრამ სამართლიანსა და გულისხმიერს, გულთან ახლოს მიჰქონდა სტუდენტების სატკივარი, გულდასმით სწავლობდა მათ საყოფაცხოვრებო პირობებს, ხშირად დადიოდა სტუდენტთა საერთო საცხოვრებელში. მისი ინიციატივით ხელმოკლე სტუდენტებისათვის შეიქმნა ერთდროული დახმარების ფონდი.

პროფ. შ. ბასილაიას ლექციები გამოირჩეოდა მაღალი აკადემიურობით, მეცნიერული სიღრმით. სტუდენტებს ყოველთვის მიუხაროდათ მის მეცადინეობებზე. მათთან ურთიერთობაში იყო უბრალო. გამოცდაზე კეთილგანწყობილი, არ უყვარდა წვრილმანებში ჩაძიება. ის ვერ ეგუებოდა უქნარა სტუდენტებს, თუმცა ასეთები მაშინ გამონაკლისი იყო. თითქმის გამორიცხული იყო განმეორებითი გამოცდები მის საგანში, რადგან სტუდენტობა მას პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, შ. ბასილაია სრულიად ახალგაზრდა დაინიშნა სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორიის ფაკულტეტის დეკანად, შემდეგ პრორექტორად სამეცნიერო და სასწავლო ნაწილში. 32 წელი იმუშავა მან ამ საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე და თავი გამოიჩინა, როგორც უმაღლესი სკოლის ნიჭიერმა ორგანიზატორმა. ყველაფერს აკეთებდა დიდი მონდომებით, მაღალ პროფესიულ დონეზე. გააკვირვებას იწვევდა მისი უშრეტე ენერჯია, დიდი შემართება და ნებისყოფა.

ძნელი იყო სასწავლო პროცესის წარმართვა სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის მრავალეროვან კოლექტივში, სადაც ჯერ კიდევ 60-იანი წლებიდან არც თუ იშვიათად ჰქონდა ადგილი დაპირისპირებას ეროვნულ ნიადაგზე. იმ პერიოდში აშკარად გაცხადდა აფხაზი ინტელიგენციის ერთი ნაწილის შოვინისტური მისწრაფებები. ეს განწყობილება აფხაზი ეროვნების ახალგაზრდობასაც გადაეღო. რასაკვირველია, ასეთ პირობებში საჭირო იყო დიდი გამჭრიახობა და წინდახედულობა, პრინციპულობა. ბატონი შოთას სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მას არასდროს არ უღალატნია ქართული საქმისათვის. მაღალ სახელისუფლებო ორგანოებში ის გაბედულად იცავდა ქართული მეცნიერებისა და კულტურის ღირსებას, გმობდა ქართული ინტელიგენციის მიმართ წაყენებულ უსამართლო და უსაფუძვლო ცილისწამებას. ამასთან, ის დიდი პატივისცემით ეკიდებოდა და თბილი ურთიერთობა ჰქონდა აფხაზი ინტელიგენციის ჭეშმარიტ წარმომადგენლებთან. ბატონი შოთა დიდ გულისხმიერებას იჩენდა აფხაზი სტუდენტების მიმართ. მრავალი მათგანი შემდეგ მეცნიერებისა და კულტურის ცნობილი მოღვაწე გახდა. ვაგლახ, რომ ბევრმა მათგანმა დავიწყებას მისცა მისი ამაგი და, სამწუხაროდ, განა მარტო მისი?!

აღსანიშნავია, რომ ქვეყნის უმაღლესი სასწავლებლების პრორექტორთა შორის ის ყველაზე სტაჟიანი იყო მთელი საბჭოთა კავშირის მასშტაბით. ბატონმა შოთამ შესანიშნავად იცოდა უმაღლესი განათლების სისტემა, ჩინებულად ერკვეოდა სასწავლო პროგრამებსა და გეგმებში. კარგად იცოდა რა სასწავლო პროცესის ყველა ნიუანსი, მას ზოგჯერ საქმიანი შენიშვნები და კორექტივები შეჰქონდა უმაღლესი განათლების სამინისტროს სახელმძღვანელო დოკუმენტებში. ყოფილა შემთხვევა, როდესაც მას თბილისიდან ურეკავდნენ სასწავლო პროცესთან დაკავშირებული საკითხების გასარკვევად.

პროფ. შ. ბასილაია აქტიურად მონაწილეობდა აფხაზეთის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. წლების მანძილზე იყო ავტონომიური რესპუბლიკის პარტიული ორგანიზაციის სარევიზიო კომისიის წევრი, სა-

ქალაქო საბჭოს დეპუტატი, საზოგადოება „ცოდნის“ აფხაზეთის ორგანიზაციის თავმჯდომარე, საქართველოს პედაგოგიური საზოგადოების აფხაზეთის განყოფილების თავმჯდომარე.

როგორ მოახერხა და შესძლო ბატონმა შოთამ ასე სანიმუშოდ ელვაწა და შეეთავსებინა მეცნიერი მკვლევარისა და უმაღლესი სასწავლებლის ერთ-ერთი ხელმძღვანელის საქმიანობა. უნდა ითქვას, რომ ეს გარკვეულწილად განაპირობა მისი მეუღლისა და მეგობრის, ქალბატონი ანგელინას თანადგომამ. არც ის დარჩენილა ვალში ოჯახისა და შვილების წინაშე.

შოთა ბასილაიამ დატოვა ღირსეული შვილები. სამივე ექიმის პროფესიას დაეუფლა. უფროსი ქალიშვილი ნონა მედიცინის მეცნიერებათა კანდიდატია და თავის დასთან – შორენასთან ერთად კიევში მოღვაწეობს. ვაჟიშვილი გელა აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავარი ფსიქიატრია.

ბატონ შოთას ერთი გამორჩეული თვისება გააჩნდა. მიუხედავად მოუცლევლობისა, ის ჭირსა თუ ლხინში თავის მეგობრებთან იყო, მათი თანადგომი და კეთილი მრჩეველი იყო.

პროფ. შ. ბასილაიასათვის დიდი ჯილდო იყო ის, რომ მან სიცოცხლეშივე დაიმსახურა აფხაზეთის ფართო საზოგადოებრიობის პატივისცემა, თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მისი ღვაწლი, როგორც ცნობილი მეცნიერისა და შესანიშნავი აღმზრდელისა სათანადოდ ვერ დაფასდა. განა ის მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწისა და მასწავლებლის წოდების ღირსი არ იყო? დიახაც რომ იყო! საჭიროდ მიგვაჩნია, შეივსოს და ხელახლა გამოიცეს შ. ბასილაიას ნაშრომი – „სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორიის ნარკვევები“, რომელიც ამ უმაღლესი სასწავლებლის ერთადერთი მატრიანეა.

ბუნებრივია, ამ პატარა წერილში შეუძლებელი იყო ბატონი შოთა ბასილაიას მრავალმხრივი ნაყოფიერი მოღვაწეობის სრულად წარმოჩენა. დასანანია, რომ ის ნაადრევად წავიდა წუთისოფლიდან, რამეთუ მას კიდევ დიდხანს შეეძლო ელვაწა მეცნიერებისა და კულტურის საკეთილდღეოდ. უფრო გულსატკენია ის, რომ დევნილობაში მყოფ მის ოჯახს, მრავალრიცხოვან აღზრდილებს არ შეუძლიათ, მოეფერონ მის საფლავს, სანთელი დაუნთონ და ღირსეულად მიაგონ პატივი მის ხსოვნას. იმედი გვრჩება, რომ ისტორიული სამართლიანობა აღსდგება, საქართველოს ულამაზესი, იავარქმნილი კუთხე – აფხაზეთი ქართველთა ხელით ისევ აღორძინდება და დავიბრუნებთ წინაპართა საფლავებს.

ს ა რ ჩ ე მ ვ ი

ბ ე დ ი ა - 1 0 0 0

ზურაბ პაპასქირი. ბედიის ტაძარი – ერთიანი ქართული სახელმწიფო- ებრიობის სიმბოლო	3
რევაზ ხვისტიანი. ბედია – შუა საუკუნეების საქართველოს რელიგიურ- პოლიტიკური ცენტრი	10
კობა ოკუჯავა. ბედია და მისი შემოგარენი XVII საუკუნეში. ტოპონიმიკური და ონომასტიკური დაკვირვებები	15
ბეჟან ხორავა. ბედიის საეპისკოპოსო	21
ლია ახალაძე. „...მეოხ ექმენ საყდრის ამშენებელს“	43
ირაკლი გუნია. ბედიის ტაძარი. „ათას უძლო, კვლავ გაუძლებს ათას წელს“	55

ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ ო ს ი ს ტ ო რ ი ა

კახაბერ ფიფია. რომის მიერ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ეთნო-პო- ლიტიკურ გაერთიანებათა მმართველთათვის სამეფო ხელისუფლების გადაცემის დროის საკითხისათვის	60
ეპიფანე გვენტაძე. პოლიტიკური კრიზისი საქართველოში XVს-ის II ნახევარში და ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლა	76
გივი როგავა. ცარიზმის სასკოლო პოლიტიკა სამეგრელოში და ბრძოლა მის წინააღმდეგ	99
ჯამბულ ანჩაბაძე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საშინაო პოლიტიკის ზოგიერთი საკითხი	107
გურამ მარხულია. „წითელი“ და „თეთრი“ რუსეთი საქართველოს დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ	113
დოდო პერტაია. დამოუკიდებელი საქართველო და ინგლის- საფრანგეთის გეგმები (1918-1921წწ.)	123
დოდო პერტაია. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ეკონომიკური მდგომარეობა (1918-1921წწ.)	137
ნოდარ დარსანია. საქართველოს მემარცხენე სოციალისტ-ფედერა- ლისტთა პარტიის დამოკიდებულება ე.წ. „დამოუკიდებელი აფხა- ზეთის“ საკითხისადმი. გაზეთ „სოციალისტ-ფედერალისტის“ მასალების მიხედვით	150
არჩილ ათანელიშვილი. საქართველოს 1924 წლის აჯანყება უცხოელ მკვლევართა შრომებში	159
არჩილ ათანელიშვილი. „ლენინური ეროვნული პოლიტიკა“ უცხოელ მკვლევართა თვალთ და საქართველო	168

ა რ ქ ე ლ ო გ ი ა , ე თ ნ ო გ რ ა ფ ი ა

ლერი ჯიბლაძე. ქვის იარაღების ერთი ჯგუფი ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის (აფხაზეთის) ტერიტორიიდან	181
ლერი ჯიბლაძე. თეიმურაზ ჩიგოშვილი, რევაზ ხვისტიანი. „წითურისა“ მრავალფენიანი ნასახლარი	185
თემურ თოდუა. საქართველოს შავიზღვისპირეთის ეთნო-კულტურული ისტორიის ზოგიერთი საკითხი. ახ. წ. II-IVსს-ის სამარხეული ძეგლების მიხედვით	189

ბახვა გამყრელიძე. „ვიქმნეთ ჩვენც ერთგულ ყმად“. <i>საკითხები ქართულ-ოსური ურთიერთობის ისტორიიდან</i>	205
ირაკლი არღვლიანი. „ღიხედურალის“ ანუ ლამპრობის დღესასწაული ცხუმარში	223

ქ ა რ თ უ ლ ი ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ავთანდილ კილასონია. ტყვეთა გამოსხნის საშუალებები და მისი სამართლებრივი რეგულირება საქართველოში XVIII საუკუნეში	229
დავით დოღბაძე. მეუღლეთა ქონების სამართლებრივი რეჟიმი სამოქალაქო სამართალში	241
ჯანო წულუკიძე. საქართველოში წყლის რესურსების კომპლექსური გამოყენების სამართლებრივი უზრუნველყოფა	255
ჯანო წულუკიძე. საქართველოში კომპლექსური წყალსარგებლობის უფლების დაცვის ზოგადი დამახასიათებელი ნიშნები	260

პ ო ლ ი ტ ო ლ ო გ ი ა

მალხაზ გოგუა. ნიკო ნიკოლაძე ერობის შესახებ	263
კობა ნონიაშვილი. საზოგადოებრივი აზრის მნიშვნელობა თანამედროვე პირობებში	268

მ ს ო ფ ლ ი ო ის ტ ო რ ი ა

იზოლდა ბელთაძე-ხინიკაძე. ინგლისის სავაჭრო ურთიერთობა პანზასთან XV-XVI საუკუნეების მიჯნაზე	273
დაზმირ ჯოჯუა. საქართველო და აშშ-იტალიის ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი 1919 წელს	289
თენგიზ (ესტატე) ანთელავა. ლენინი და დამოუკნებელი კრება	299
მურმან ოკუჯავა. სოონისტები ბოლშევიკურ პარტიაში	315
თეიმურაზ პაპასქირი. ბერნის ინციდენტი	322
თენგიზ (ესტატე) ანთელავა. ოპოზიციის წინააღმდეგ ბოლშევიკების ბრძოლის ზოგიერთი საკითხისათვის	345

პ უ ბ ლ ი კ ა ც ი ა

ზურაბ სულაბერიძე. ერთი დოკუმენტი 1768-1774 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის საკითხისათვის	357
---	-----

კ რ ი ტ ი კ ა , ბ ი ბ ლ ი ო გ რ ა ფ ი ა

მერი ინაძე. შენიშვნები ი. ვორონოვის მონოგრაფიაზე "Колхида на рубеже средневековья, 1982"	367
--	-----

ზ უ რ ა ბ ა ნ ჩ ა ბ ა ძ ე - 8 0

ზურაბ პაპასქირი. გამოჩენილი მეცნიერი, ღირსეული მამულიშვილი	382
--	-----

კ ვ ა ლ ი ნ ა თ ე ლ ი

ბორის კვარაცხელია. დვაწლმოსილი მეცნიერი და მოღვაწე. <i>შთა ბასილია</i>	391
--	-----

С о д е р ж а н и е

Б е д и а – 1 0 0 0

З. В. ПАПАСКИРИ. Бедийский храм – символ единой грузинской государственности	3
Р. Г. ХВИСТАНИ. Бедия – один из религиозно-политических центров средневековой Грузии	10
К. М. ОКУДЖАВА. Бедия и её окрестности в XVII веке. <i>По материалам топонимики и ономастики</i>	15
Б. К. ХОРАВА. Бедийское епископство	21
Л. В. АХАЛАДЗЕ. "...Вспомоществуй строителю сего храма". <i>Эпиграфические памятники Бедийского монастыря</i>	43
И. Х. ГУНИЯ. Бедийский храм	55

И с т о р и я Г р у з и и

К. К. ПИПИЯ. К вопросу о времени признания Римом "царского статуса" правителей Восточного Причерноморья	60
Э. А. ГВЕНЕТАДЗЕ. Политический кризис в Западной Грузии во II половине XVв. и распад единого грузинского государства	76
Г. Д. РОГАВА. Образовательная политика царизма в Мегрелии и борьба против её осуществления	99
Дж. М. АНЧАБАДЗЕ. Некоторые вопросы внутренней политики Грузинской Демократической Республики	107
Г. Р. МАРХУЛИЯ. "Красная" и "Белая" Россия против независимости Грузии (1918г.)	113
Д. Б. ПЕРТАИЯ. Независимая Грузия и англо-французские планы (1918-1921гг.)	123
Д. ПЕРТАИЯ. Экономическое положение Грузинской Демократической Республики (1918-1921гг.)	137
Н. Е. ДАРСАНИЯ. Отношение партии левых социалист-федералистов Грузии к т.н. "независимой Абхазии" в 1921г. <i>По материалам газеты "Социалист-федералисты"</i>	150
А. Г. АТАНЕЛИШВИЛИ. Восстание 1924 года в Грузии в трудах зарубежных исследователей	159
А. Г. АТАНЕЛИШВИЛИ. "Ленинская национальная политика" и Грузия глазами зарубежных исследователей	168

А р х е о л о г и я , э т н о г р а ф и я

Л. В. ДЖИБЛАДЗЕ. Группа каменных орудий с территории северо-восточной Колхиды (Абхазии)	181
Л. В. ДЖИБЛАДЗЕ, Т. ЧИГОШВИЛИ, Р. Г. ХВИСТАНИ. Поселения "Ципурия"	185
Т. Т. ТОДУА. Некоторые вопросы этнокультурной истории Грузинского Причерноморья. <i>По ископаемым памятникам II-IV веков н. э.</i>	189
Б. В. ГАМКРЕЛИДЗЕ. Некоторые вопросы из истории грузино-осетинских взаимоотношений	205
И. Дж. АРГВЛИАНИ. Праздник "Личедурал" в Цхумари	223

Грузинское право

- А. М. КИЛАСОНИЯ.** Пути и средства вызволения пленных и их правовое регулирование в Грузии в XVIII веке 229
- Д. А. ДОЛБАДЗЕ.** Правовой режим имущества супругов в гражданском кодексе 241
- Дж. А. ЦУЛУКИДЗЕ.** Необходимость правового обеспечения комплексного использования водных ресурсов в Грузии 255
- Дж. А. ЦУЛУКИДЗЕ.** Общая характеристика охраны права комплексного водопользования в Грузии 260

Политология

- М. А. ГОГУА.** Нико Николадзе о Земстве 263
- К. О. НОНИАШВИЛИ.** Значение общественного мнения в современных условиях 268

Всемирная история

- И. В. БЕЛТАДЗЕ-ХИНИКАДЗЕ.** Торговые отношения Англии с Ганзой на рубеже XV-XVI веках 273
- Д. Ю. ДЖОДЖУА.** Грузия и некоторые вопросы взаимоотношений между США и Италией в 1919г. 289
- Т.-Е. М. АНТЕЛАВА.** Ленин и Учредительное собрание 299
- М. С. ОКУДЖАВА.** Сионисты в большевистской партии 315
- Т. З. ПАПАСКИРИ.** Бернский инцидент 322
- Т.-Е. М. АНТЕЛАВА.** О некоторых вопросах борьбы большевиков против оппозиции 345

Публикация

- З. Н. СУЛАБЕРИДЗЕ.** Об одном документе из истории русско-турецкой войны 1768-1774 годов 357

Критика, библиография

- М. П. ИНАДЗЕ.** О монографии Ю. Н. Воронова "Колхида на рубеже средневековья, 1982" (рукопись) 367

Зураб Анчабадзе – 80

- З. В. ПАПАСКИРИ.** Выдающийся учёный, достойный сын отечества 382

След Неизгладимый

- Б. Е. КВАРАЦХЕЛИЯ.** Памяти видного учёного. *Шота Базилая* 391

**ВСЕГРУЗИНСКОЕ ИСТОРИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО
ИМ. ЕКВТИМЭ ТАКАИШВИЛИ**

АБХАЗСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ

Исторические разыскания

Ежегодник

III

3-я книга ежегодника "**Исторические разыскания**" посвящена 1000-летию построения Бедийского храма, одного из величайших памятников средневекового грузинского христианского зодчества, символа единой грузинской государственности. В неё вошли статьи по актуальным проблемам истории Грузии, всемирной истории, археологии, этнографии, истории грузинского права и современного грузинского законодательства, политологии.

Ежегодник рассчитан на специалистов и широкий круг читателей.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

З. В. ПАПАСКИРИ

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: Т.-Е. М. Антелава, Дж. М. Анчабадзе, А. Г. Атанелишвили, М. В. Барамидзе, М. В. Берия, Б. В. Гамкрелидзе, Д. А. Долбадзе, О. К. Жордания, Б. Е. Кварацхелия, А. М. Киласония, Т. Ш. Мибчуани, Г. И. Начкебия, Т. З. Папаскири, Б. К. Хорава, Г. Ж. Хубуа

Тбилиси
2000